

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

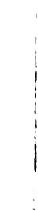
M. Brunn.

VDB

V. 2. 11. 3. 4. 5.

M. Brunn.

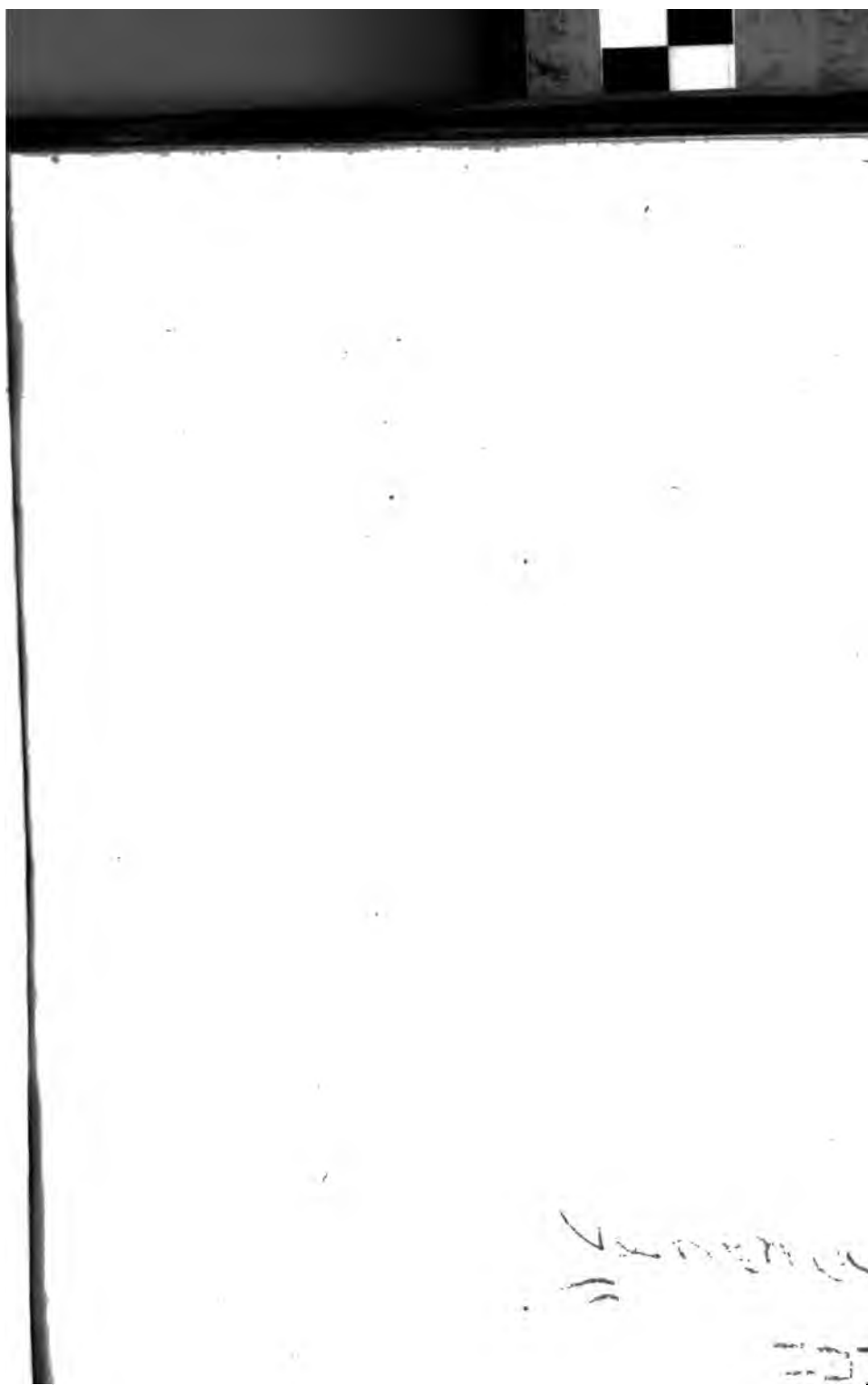

M. Bruen.

HERMANNI VENEMA
INSTITUTIONES
HISTORIAE ECCLESIAE
VETERIS ET NOVI TESTAMENTI
TOMUS VII.

S E U
NOVI TESTAMENTI, AUT ECCLE-
SIAE CHRISTIANAE
Q U I N T U S.

S E U
HISTORIA REFORMATIONIS
CUM OMNIUM TOMORUM COPIO-
SO INDICE,

A P L. R E V E R E N D O
LAURENTIO MEIJER,
ECCLESIAE PASTORE IN TWYSEL ETC.
DIGNISSIMO CONFECTO.

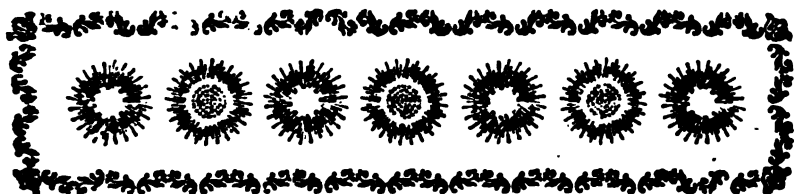
LUGDUNI BATAVORUM,
Apud SAMUELEM et JOHANNEM LUCHTMANS,

L E O V A R D I Æ,
Apud GERARDUM TRESLING.

M D C C L X X I I I.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
72598
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.
1897.

NOV 21 1897

HISTORIA REFORMATIONIS,

ET FAMILIARUM, SEU SECTARUM, IN-
DE ORTARUM, SEC. XVI.

REFORMATIO GERMANIAE.

J. I.

Rimus, et praecipuus, Ecclesiarum, a Catholico Romana separataram, in Germania, autor cum fuerit *Martinus Lutherus*, de eo ante quaedam sunt dicenda, quam reformationis tradam historiam, ex Seckendorffio et Sculteto inprimis petitam, Cl. enim Gerdesii historia, quam inscripsit *Evangelii renovati*, docte profecto et fusius exarata, his dudum scriptis ad manus meas pervenit; meretur vero cum nostra omnino conferri. Parentes habuit Johannem Luderum, ut rustica exprimit pronuntiatio, alias Lutherum, et Margaretam Lindemanam, honestos quidem, sed pauperiores, qui prope Isenacum degerunt, dein Islebiae. Erat vero pater operarius metallicus, qui postea, Mansfeldam translato domicilio, propter fodinas Mansfeldenses, tunc celebriores, fodinarum aliquarum dominus est factus, etiam Magistratum gessit. Noster Islebiae natus a. 1483. et die sequente nativitate baptizatus est, qui Martino erat dicatus, indeque Martinus adpellatus. Studia, quibus destinatus fuit, praecipue confecit Erfordiae, tanto cum successu, ut viginti annos natus

Tom. VII.

A

magister

magister artium fuerit renunciatus, et sodales longo post se reliquerit intervallo. Sed, vitae genere brevi mutato, monasticam vitam, inprobante, vel invito, patre, amplexus, sese in monasterium Augustinianorum Erfordiae abdidit, a. 1505., singulari casu permotus; quippe, cum subita socii cujusdam sui morte, tam fulmine et tonitru, tanto correptus est pavore, ut ad monasticam sese contulerit vitam: quam etiam in principio egit moestus et tristis, multisque terrificis cogitationibus vexatus. Quo in statu per musicam, in qua arte bene versatus erat, sese non tantum recreare solebat, sed et melancholica sua indole, ejus fuit, testibus historicis, temperamenti, compulsus est ad veritates consolatorias Scripturae S., ut quae de remissione peccatorum, et justificatione gratuita, agunt. Cum lethali laboraret morbo, suosque terrores seni alicui monacho significaret, is ipsi articulum de remissione peccatorum inculcavit, et gratuitam justificationem exposuit, eaque ratione ipsum mirifice est consolatus. Inbiberat itaque doctrinam de peccato originali, et justificatione ex fide, sine operibus, jam antequam sese indulgentiis opposuit: ut ex epistola ejus ad Spalatinum a. 1516., in qua de Erasmi methodo Scripturam interpretandi judicium fert, et aliunde, ut ex concione Dresdae habita, apud Sekendorf. hist. Lutheranismi l. I., elucescit. Notabilia alibi etiam sunt hanc in rem verba Lutheri, in Comm. ad Genesin.

§. II. Totus in monasterio incubuit studiis, in primis Scripturae S. et Augustini, doctrinae vero Scholasticae studium non neglexit quidem, artem minus urisit, et tanquam parergon tractavit. Sacerdos creatus est a. 1507., et Romam a. 1510. ablegatus, ut Ordinis sui causam ibi ageret, hanc, ipso teste, inde utilitatem tantum retulit, quod superstitionem, qua et ipse adhuc infectus erat, et impietatem, ibi regnantem, propius inspexerit, et cognoverit. Dein Doctoris titulo publice sumpto, ut Ordinis Generali Staupitio obediret, sumtus praebente Frederico, Saxoniae Duce, et Electro-

Electore, Wittenbergae ab a. 1512. summo cum applausu docuit. Quo tempore litteris Hebraicis et Graecis operam dedit, Erasmi Philologiam magni fecit, et Capnionis, de quo supra suo loco, partes tuitus est, ab Aristotelis vero Philosophia alienior factus, ut ex epistola ejus ad Johannem Langeum a. 1516., et aliunde, patet. Operam praecipue dedit Scripturae S. et Augustino, unde doctrinam de justificatione ex sola fide sine operibus hausit, Epistolam vero Pauli ad Romanos, et Psalmos, et hic enarravit, magna cum laude, et ad multorum consolationem. Maximi etiam fecit Johannis Tauleri, de quo supra egi, sermones et tractatus, de quo viro dicere solebat, teste epistola ejus XXIII. ad Spalatium, se *neque in Latina, neque in Graeca lingua, vidisse Theologiam salubriorem, et cum Evangelio consonantior.*

§. III. Hoc in statu cum res Lutheri essent, indulgentiae Leonis X. per Tetzelium sunt in Germania promulgatae et in Saxonia, uti in vita Leonis narraui, et maximos dederunt motus: quorum occasionem et causam enarrat Seckendorf, ex apologia Lutheri contra Henricum Ducem Brunsvicensensem, et ex Myconii Mss. Ipse vero Lutherus in praefat. Oper. Latin. tom. I., et in commentario ad Johannem, tradit, se casu, et non voluntate, ac studio, in turbas incidisse. Regnum Germanicum licet multis modis jam esset a Curia Romana exhaustum, multi etiam querelas effunderent, hoc tempore per nundinationem Indulgentiarum adeo commotum est, ut omnium animi fuerint concitati; et Lutherus, eam non amplius ferendam ratus, sese primus iis opposuerit. Erat utique nundinatio ab omni parte turpissima; de quo legi debent acta Myconii cum Tetzelio apud Seckendorf. 1. Ipse Tetzelius, qui eam faciebat, erat Dominicanus non tantum, sed indoctus, et impudens, qui propter adulterium erat capitis damnatus, sed Frederici Electoris intercessione absolutus: tantum in hac arte nundinatoris probe exercitatus, quam et antea exercuerat in Misnia summa cum impudentia, ut ex Chronico Fribergensi, et

Historia Eccles. Christi.

Zuiccaviensi, docuit Seckendorf. 2. Modus, quo indulgentiae exigebantur, erat detestandus: de quo consuli meretur Chemnicus exam. Concili Trident, p. IV. Adferuit autem Teizelius, inter alia abominanda *a.* nullum tam enorme esse peccatum, quod per indulgentias non tollatur, etiamsi esset adulterium cum Maria Virgine *b.* se plures salvasse animas per indulgentias, quam Petrum concionando. *c.* gratiam indulgentiarum eandem esse, ac qua homo cum Deo reconciliatur, nec poenitentia, ac contritione, opus esse. *d.* Veniam quoque pro futuris dari peccatis: cujus lepidum hoc in Tetzelio refert exemplum Seckendorf. ex Mss. Arnoldi de vita Mauritii Electoris. Nobilis quidam eum, cum Lipsiae nundinaretur, rogans, num peccati, quod in animo habebat, absolutionem dare posset, responsum accepit favorable, et data pecunia largissimam indulgentiam. Quo facto, ipsum Lipsia discendentem, et ingente pecuniae summa onustum, hic ipse Nobilis invadit, spoliat, et fuste probe dedolatum dimittit, dicens, hoc fuisse peccatum, quod animo volebat. *e.* Indulgentias sese etiam ad animas in purgatorio extendere, imo eas mox inde exsilire, quando nummus tinneret. *f.* De Papa, ejusque autoritate ac potestate, loquebatur grandia, et mira, ex. gr. crucem rubram cum insignibus Pontificis suspensam in Templis ejusdem esse efficaciae, ac Christi crucem. Testatur Myconius, eum adeo extulisse Pontificis potestatem, quasi Christus sese omni regimine Ecclesiae ad extremum judicii diem abdicasset, et omnia absoluto Pontificum arbitrio commisisset. De quo theses Tetzelii, Luthero oppositae, etiam testantur. Sunt enim inter eas, quae habent, potestatem Papae in Ecclesia esse supremam, a solo Deo ortam, superiorem universali Ecclesia et Concilio, Papam solum definire quae sunt fidei, et Scripturam S. autoritative solum interpretari, nec errare etc. Accessit ad haec omnia, exactores Indulgentiarum splendide vixisse et luxuriose, et collectas pecunias pessime impendisse. Albertum, Moguntianum Archiepiscopum, qui indulgentias in Germania

Germania maxime urfit, id fecisse palam constabat, ut fastum et luxum tueri, et pecuniam, pro pallio inpendendam, contradere, posset. De Tetzelio ipse Miltitius id testatus est in litteris a. 1519. scriptis, apud Seckendorf.

§. IV. Accidit praeterea, ut Monachi, crimina coram Luthero a. 1517. confessi, recusaverint injunctas poenitentias, dicentes, se indulgentiarum diplomatibus esse munitos, praeterea Lutherum, qui absolutionem negavit, accusaverint, et de eo conquesti sint, apud Tetzeliū: qui vehementer propterea in contemptores Indulgentiarum declamare coepit, minatus quoque gravia: erat enim haereticae pravitatis quoque Inquisitor. Ab hoc vero tempore Lutherus indulgentiis pro concione publice contradixit, variasque ad Episcopos dedit litteras hanc in rem, non quidem adfirmans, sed problematice tractans, et cum submissione Papae et Ecclesiae judicio. Qua ratione disputavit, indulgentias esse ignavorum Christianorum, qui a benefaciendo, et pietatis exercitiis, ac poenitentia, cupiunt absolvi, cum tamen ea sint verorum Christianorum opera, per omnem vitam, praeterea, indulgentias esse nullius utilitatis, et pecunias rectius in usum pauperum inpendi. Quem eundem tenuit tenorem in nonaginta novem thesibus, portis Ecclesiae Wittebergensis publice adfixis a. 1517. et ad disputandum propositis, quae in omnibus operum Lutheri editionibus prostant: quippe quas nondum eo animo proposuit, ut quid certi illis de materiis adfereret, sed ut de iis disputaretur, et veritas erueretur, addita solenni submissione Papae et Ecclesiae. Quibus Lutheri thesibus alias centum et sex opposuit Tetzeliū, Francofurti ad Oderam, licet non ab ipso, sed Conrado Wimpina, scholastico ibi Doctore, concinnatas, et mox alias quinquaginta addidit, ad crimen haeresios Luthero inpingendum. Quo nondum contentus, Lutheri theses, pro inquisitoria sua potestate publice curavit comburi. Quod tamen inpune non est factum; cum Lutheri discipuli, vicem ipsi rependentes, theses Tetzelianas

deo, vivifica occide, voca revoca, adproba reproba, ut placuerit: vocem tuam vocem Christi, in te praesidentis et loquentis, agnoscam, si mortem merui mortem non recusabo. Notanda insuper est epistola ejus ad Staupitium, Ordinis sui Vicarium, cui tractatum illum quoque obtulit, quippe qua distincte explicat, quid se ad oppositiones, indulgentiis factas, moverit; narrat scilicet, se dictum aliquod ejus alta mente repositum tenuisse, *poenitentiam veram non esse, nisi quae ab amore justitiae et Dei incipit*, se autem illud cum Scriptura S. contulisse, et verum deprehendisse; et hinc factum esse, ut non potuerit non commoveri, cum audiret, neglecta vera poenitentiae doctrina, vilissimam tantum ejus partem, seu *satisfactionem*, et vilissimae hujus partis remissionem, seu *indulgentias*, tam magnifice praedicari; adeoque secum statuisset, eorum furori occurrere, et dogmata eorum in dubium vocare. Ex quo, praeter alia, confirmatur, fictas esse rationes, quae Lutherum movissent, a Pontificiis in medium adductas. Ceterum, licet in his *resolutionibus* mentem de vera poenitentia semper durante, de satisfactionibus et indulgentiis, de potestate Papae, aliisque capitibus, dilucide magis exponat, disputantis tamen personam retinet, nec Papae se opponit, laudat potius et excusat Leonem, nec etiam Papalem, aut sacerdotalem, respuit remissionem, quin eam pro declaratione remissionis Divinae habet. Interea 1. negat, opera poenitentiae per indulgentias posse remitti, cum sint juris Divini, contra quod nihil possit Papa. 2. de gravissimis oneribus Ecclesiae inpositis, et indulgentiarum profusione, conqueritur 3. Christianos per fidem et poenitentiam fieri gratiae Christi participes, absque ut indulgentiis opus sit, disputat. 4. Oppugnat in primis abundantiam meritorum in sanctis, et thesaurum, sic dictum, Ecclesiae. 5. Scholasticorum et Aristotelis auctoritatem repudiat, 6. Gladium quoque secularem, seu potestatem cogendi et puniendi, eripit Papis, solo verbi gladio iis relicto. Denique 7. se a schismate profitetur alienum, et protestatur, damnans quoque Bohemos, quod ob vitia deseruerint Ecclesiam.

§. VII. Egerat hucusque timidus, et modestius, Lutherus, nec Papae, aut Ecclesiae, infregerat auctoritatem; eam limitasse contentus: sed mox duplex ipsi oblata est occasio acrius et apertius in Ecclesiae Pontificiae, et auctoritatis Papalis abusus insurgendi; quam non neglexit adripere. Priorem dedit Sylvester Prierias, in epitome responsionum contra Lutherum, in qua Papam supra concilia, canones, ipsamque Scripturam, adeo extollit, ut nullum tenuerit modum, fidem, et mores et Scripturam a Papae arbitrio suspendens. Quo, adeo fuit indignatus Lutherus, ut et talem Papam diserte dixerit Antichristum, et de illo libro censuerit, *optimam illius esse confutationem, si nudus vulgetur*; imo eo proruperit, ut tales pestes a potestatibus secularibus dixerit extirpandas esse. Alteram praeberunt acta Papae cum Lutheri. Leo X., aliis implicitus negotiis, disputationes illas spreverat in initio, dein, continuis accusationibus contra Lutherum motus, eum citavit, ut intra sexaginta dies Romae compareat, iudiciis ipsi datis, inter quos ipse ille erat Sylvester, de quo propterea dixit Lutherus, *idem homo suavissimus mihi semul adversarius et iudex est*. Sed mox, mutato animo, compendiosorem esse viam ratus, causam Lutheri commisit Cardinali legato judicandam in ipsa Germania. Missus itaque est Legatus Tomas de Vio, Cardinalis Cajetanus, cum Lutheri causa, tum etiam, quod Lutherus fuit subodoratus, ad decimas in Germania colligendas, addunt alii, ad Principes contra Turcas armandos. Pedibus iter suscipiens Augustam, ubi comitia erant habenda, et ipse coram Cardinali sistetur, divertit ad Carmelitas, nec comparere voluit, nisi salvo-conductu munitus ab Imperatore, amicorum consilio motus; absque quo fuisset, carcerem non effugisset; cum, quod nesciebat, Romae jam esset damnatus, et fulmina quoque contra ejus fautores, excepto Imperatore, jam parata. Inpetrato salvo-conductu, nequicquam renitente Cardinali, sese coram eo stitit. Quam animosus fuerit, et fiducia plenus, cum Augustam tenderet, et ibi versaretur, nonnullae ejus

Tom. VII. B epistolae,

epistolae, quas Scultetus in Annalibus quoque recensuit, luculenter edocent.

§. VIII. Ursit legatus in colloquio, ut aliquem ejus dem intellectum, in principio retractationem errorum, a Luthero faciendam, omni seposita disputatione; cum vero eam declinaret Lutherus, quippe errorum sibi non conscius, et peteret, ut eorum ex Scriptura S. convinceretur, Cardinalis duos protulit, unum quod indulgentias, et bullam Clementis VI., inpunaverit, alterum circa fidem Sacramentorum, in eo situm, quod qui ad Sacramentum accedit, credere debeat, se gratiam ejus consecuturum esse. De posteriore parcius, sed de priore multum, est actum. Incurrit autem offensam, quod Scripturam S. praeferret bullae Clementinae, et ex bulla nihil contenderet probari posse, quod opinionem Thomae tantum recitet, et Scripturae adversetur. Noluit vero ex Scriptura cum Luthero disputare, imo ipsum ad Scripturas provocantem irrisit, et Doctorum opiniones ipsi tantum objecit, erat enim tunc adhuc Scripturae ignarus Cajetanus, cui postea demum, forte hoc ipso colloquio motus, operam dedit. Denique, cum nec minis nec promissis quid apud Lutherum valeret, eum abire jussit, et a Staupitio requisivit, ut eum revocaret, et ex Scriptura convinceret. Posterius excusavit Staupitius, quippe ad id ineptus, prius in se suscepit, eoque adduxit Lutherum, ut mollissimas ad Cardinalem scripserit litteras, quibus humanitatem ejus laudat, irreverentiam erga Pontificem excusat, seque paratum declarat silere de Indulgentiis, si idem faciant adversarii, sed revocationem doctrinae suae recusat. Ad quas litteras cum nihil responderet Cardinalis alias scripsit, quibus adpellationem suam, a Papa male informato ad melius informandum significat, et discessum suum excusat. Quo facto se subito subduxit Lutherus, et ejus Notarius *adpellationem* in foro adfixit; in qua questus est, quod, cum de indulgentiis, et non de fide, aut praecepto Dei, vel Ecclesiae, tantum disputaverit, seseque judicio Ecclesiae et Papae submiserit, pro haere-

haeretico traducatur, dein deprecatur comparitionem Romae, quod iudices sibi dati sint Scripturae ignari, et sui adversarii, quodque nec corporis inbecillitas, aut paupertas iter permittat, denique illud sit intutum, cum Romae olim iustitia, nunc homicidae, habitent. Tandem se adpellare indicat, et subjectionem suam, ut antea, repetit, non acsi de veritate doctrinae suae dubitaret, saepe enim declaravit, sibi nihil ex Scriptura opponi posse solidi, sed quod, Papam putaverit veritati manus esse praebiturum, adeoque reverentiam, ei debitam, ut ipse scribit, servaret.

§. IX. Quam vana fuerit haec spes, brevi adparuit, et ipse in reditu suo intellexit, cum *breve* Papale ad Cajetanum, quod nondum viderat, ad ipsum est delatum, quo *haeticus* est declaratus. Quod ipsum adeo irritavit, ut diabolicum illud diploma non a Papa, sed a nebulone quodam, dixerit profectum esse, sed accessit mox novum diploma pro indulgentiis, de quo statim, quo exacerbatio ejus crevit, simul ipse animosior contra Papam factus est. Quo haud parum contulit, quod Fredericus, Saxoniae Elector, Princeps sapiens, et potens, licet circa reliquias adhuc superstitiosus, ut multis probat Seckendorf, patrociniū ejus ab hoc tempore suscepit, multum eo tribuente Georgio Spalatino, Secretario Principis. Sed Principem in primis movit importuna Cardinalis ad eum epistola, qua, additis minis, postulavit, ut Lutherum, manifestum haeticum, deferat, nec non Lutheri epistola, qua ipsi acta cum Cardinale exposuit, et patrociniū petit; denique ipsius Academiae Wittenbergensis intercessio. Rescripsit itaque Elector ad Cardinalem, se inprobare, quod sola auctoritate et praecepto fuerit in colloquio cum Luthero actum, et ab ipso requisita retractatio thesium, quarum falsitas non erat demonstrata: addit, se Academiam viro tam docto privare non posse. Hac ratione animatus Lutherus acta cum Cajetano in publicam emisit lucem, cum libero additamento, quo vim fieri Scripturae S. in Paparum decretalibus, et Pa-

pam esse fallibilem, diserte adfirmat. Cum vero de sua damnatione Romae certior esset factus, ut iudicium Papae, mox publicandum, eluderet, ad Generale concilium adpellavit. Post hanc protestationem in publicum missa est *bulle* Leonis pro indulgentiis, qua illa doctrina sine ullo temperamento explicatur, et sub poena excommunicationis iubetur praedicari. Quod tamen effecta optato caruit, per Frederici auctoritatem, Maximiliani I. Imperatoris morte amplificatam; erat enim Fredericus, tempore Interregni, Vicarius Imperii. Lutherus porro, qui hucusque timidius egerat, saepe etiam usus submissionibus, quarum postea ipsum poenituit, ut ex praefatione Operum ejus a. 1545., et aliunde, patet, animosius ab hoc tempore coepit instituere, ut sequens historia docebit. Ceterum, licet ad hoc tempus usque nihil fuerit in doctrina aut cultu inmutatum, duo jacta sunt reformationis fundamenta praeparatoria: *unum*, doctrinam Christianam non ab hominum, aut Paparum, decretis, et auctoritate, sed a sola Scriptura S., pendere, *alterum*, ad verum Dei cultum, et salutem; non requiri externas illas et innumeras observationes, ab hominibus praescriptas, earumque exercitium, et opus operatum, sed praevenientis gratiae auxilium, ejusque piam, et internam, admissionem, seu fidem. Quae ex scriptis Lutheri, quaquaversum sparsis, jam in multorum animos illapsa, radices agere inceperunt.

ANNUS 1519.

§. X. Initio hujus anni, agam enim nunc per annales; missus est a Papa ad Fredericum Miltitius, Eques Saxonicus, Papae cubicularius secretus, ac familiaris, qui ipsi *rosam auream*, pro dono pretioso haberi solitam, obtulit nomine Papae, quam ante quatuor annos valde ambiisser, nunc vix adspectu dignatus recepit, praeterea Electorem ad Lutherum missum faciendum incitavit, sed in vanum. Dein adiit Lutherum, a quo hoc tantum inpetravit, ut de Indulgentiis
sileat,

meat, adversariis etiam quiescentibus, et litteras ad Papam daret, quibus obsequium profiteretur, denique causae cognitio Electori Trevirensi committeretur: quod postremum effectu caruit. Litteras dedit Lutherus ad Papam, et Militius nihil non egit, ad Frederici gratiam aucupandam, ac Lutherum promissis demulcendum: quo etiam facit, quod Tetzeliū reprehenderit, ipsiusque gesta inprobaverit; qui Papae indignatione prostratus prae moerore mortuus est. In litteris vero ad Papam, quas recenset Seckendorf, 1. proficitur Lutherus Ecclesiae Romanae potestatem super omnia, neque ei quicquam in coelo aut terra praeferendum, praeter unum Dominum Jesum Christum. 2. promittit de indulgentiis silentium, si illud teneant adversarii. 3. excusat oppositiones indulgentiis factas, eo, quod eas honori ipsius Ecclesiae Romanae debuerit, in cujus summum dedecus illae cedebant. 4. Revocationem errorum suorum declarat a se fieri non posse, nec ut fiat utile esse Ecclesiae Romanae. Unde patescit, Lutherum, etsi paulo animosiores, nondum omnem exuisse metum, nec opinioni de Ecclesiae Romanae autoritate renunciasse, etsi Christum ei praeferrat, et, ut ex aliis hujus temporis scriptis ejus patet, inter Ecclesiam, et Curiam Romanam, distinxerit.

§. XI. Qualem quantumque progressum jam hoc tempore fecerit causa Lutheri, multa docent testimonia, multa evincunt indicia, quorum aliqua proferam. Ipse Militius, teste Luthero in praef. ad opera Latina, fassus est, se animos hominum in itinere explorasse, et deprehendisse, *ubi unus esset pro Papa, tres stare pro Luthero*. Tetzeliū quoque in litteris ad Militium, ut iter suum Altenburgum, ubi cum Luthero egit, quo eum etiam evocaverat Militius, adferit, *iter esse sibi intutum, quia Lutherus totam pene Germaniam, Poloniam, et Hungariam, in se concitaverat, ut nusquam secure vivere liceat*. Quo etiam facit, quod Johannes Frobenius, Basileensis typographus, hoc tempore per litteras Luthero significaverit, legi, et probari scripta ejus Lutetiae, etiam a

Sorbonieis, et exemplaria esse in Italia, Hispania, et alibi, omnium doctorum judiciis adprobata. Denique Erasmus, in epist. responforia ad eam Lutheri, qua ejus animum sibi cupiebat conciliare Lutherus, nec non ad Electorem, ejus commentarios ad Psalmos laudat, tantum admonet, de temperandis adfectibus, et stilo, et ne in Papam, sed in eos, qui Papis abutuntur, detonet. Dicit quoque esse in Anglia et eos maximos, qui de libris Lutheri bene sentiant, esse etiam alibi, ut Lovanii, Antverpiae, etc. Testatur denique, vitam Lutheri a nemine non probari; rogat quoque Electorem, in epist. ad ipsum ne quisquam innocens praetextu pietatis, aliorum impietati, se justitiae Praefide, dedatur, nec facile haereticos suspicione onerandum, qui vitam Christo dignam agit.

§. XII Habuit praeterea in Academia Wittebergensi illustres ad'eclas, qui ipsius partes jam nunc publice sunt tuiti, quorum praecipui fuerunt Melanchton et Carolostadius. De quibus pauca sunt dicenda, antequam ad colloquium Lipsiense, quod hunc annum in primis nobilitavit, veniam, *Philippus Melanchton*, alias *Schwartzert*, quod fuit Germanicum familiae nomen, Latino redditum a Capnione, natus fuit Brittae, in Palatinatu inferiore, studia absolvit Heidelbergae et Tubingae, et in posteriore loco oratoriam per quatuor annos docuit, quando annos viginti duo natus Wittebergam est vocatus, commendante Capnione, cujus hae de re epistola ad Electorem superest, ad professionem linguae Graecae a. 1518. Erat autem in Philologicis, et Philosophicis, maxime versatus, et propterea, nec non ob animam mitem, laudatus Erasmo et aliis. Lutheri indoles, virtus, et sapientia cum ipsi valde placeret, Luthero vero ejus eruditio, brevi aetate inter eos est contracta amicitia. Nugatur vero Varillas, ubi eum tradit fuisse Lutheri secretarium, cujus domo, mensa, ipso lecto, per septem annos fuisset usus usque ad conjugium Lutheri. Degit enim eo adhuc tempore Lutherus in coenobio Augustiniano, et Melanchton

Melanchton Catharinam Crappiam duxit uxorem a. 1530. Rectius Collega, et in nonnullis magister, Lutheri adpellatur. Plura de ipso postea. *Andreas Rudolphus Bodenstein*, alias Carolostadius gente fuit Francus, munere Templi arcis seu Ecclesiae collegiatae omnium Sanctorum Wittenbergae Canonici et Archidiaconi, nec non Wittenbergae Professor senior, qui Lutherum ipsum creavit *Doctorem*, quare hic illum praeceptorem et majorem in Christo nuncupat. Ceterum de se confessus est Carolostadius, se jam doctorem Theologiae nondum legisse S. Scripturam; Luthero autem inter primos praebuit adsensum, ejusque sectatus est studia, ipsi etiam acceptissimus, usque ad triste illud discidium, postea inter ipsos ortum. De quo suo loco.

§. XIII. *Colloquii Lipsiensis*, cujus notitiam strictim tradam, occasionem quidem praebuerunt theses Carolostadii contra Eccium ad Lutheri defensionem, sed causa movens fuit ipse Eccius, qui sese jam antea Augustae, ubi cum Luthero egit, ad disputandum cum Carolostadio obtulerat, atamen eo scopo, ut, gloriae captandae ergo, cum ipso Luthero congrediretur, simul ut curiae Romanae se insinueret, et ei adularetur. Quare et Georgium Saxoniae Ducem ut Academiam Lipsiensem concederet, permovit, et Lutherum, qui Lipsiam tantum ut spectator venerat, ad disputationem, salvo conductu ipsi a Principe procurato, incitavit. Obstitit quidem disputationi Adolphus, Episcopus Merseburgensis, in cujus dioecesi erat Lipsia, qui eam religioni minus esse utilem, quin dubitandi ansam praebere posse multis, censuit: sed Principis praevaluit autoritas, qui Episcopum quoque et Academiam ad permittendam disputationem, scriptis litteris apud Seckendorffium, permovit. Collocutores fuerunt initio Eccius et Carolostadius, dein ille et Lutherus. Adfuit quidem Melanchton, sed otiosus spectator, licet tradant, eum subinde succurrisse Carolostadio, et propterea ab Eccio increpitum dicente, *tace, tu Philippe! et tua studia cura, nec me perturba.* Acta disputationis ex-

stant, et seorsim edita, et oper. Lutheri Latin. tom. I., ubi etiam epistola Melanchtonis ad Oecolampadium de ea reperitur, sicut Petri Mosellani ad Belialdum Pirkamerum in Annalibus Sculteti. Commissi sunt primo Caroloostadius et Eccius, quorum ille modestum, et veri studiosum, animum, omnibus comprobavit modis, *hic*, vero clamore, vultu militari, ac truci, histrionico, et incessu inpetuoso, feroculum et Gorgiam demonstravit, ut habet Mosellanus, qui addit, *eum levissime adserere, quae falsa sunt, et impudentissime negare, quae pro certo vera*, idque cum sui jactatione.

§. XIV. Disputatum inter eos fuit de *libero arbitrio*, num scilicet bonum opus proficiscatur a divina gratia, an vero non nihil de suo quoque conferat humani arbitrii actio? uti quaestionem proponit Mosellanus, prius tenuit Caroloostadius, posterius Eccius. Sed quaestionem, et disputationis formam, fusius et uberius exhibet Seckendorf. Disputatum itaque fuit de causa principali bonitatis in actionibus humanis; bonitatem vero intellexit Caroloostadius, non quamcumque physicam aut civilem, sed quae requiritur, ut opus Deo placeat, ex fide salvifica. Caroloostadius gratiam Dei statuit esse causam principalem independentem, vi propria agentem, et totalem omnis boni in homine, ejusque conversionis, a cujus causae consortio homo totus et totaliter excludi debeat. Sed admisit nihilominus hominis vires tanquam instrumenta, et post acceptam gratiam, ut causam subordinatam, et ideo operantem, ita tamen ut hanc cooperandi vim a sola gratia habeat: esse itaque voluntatem hominis in operatione Dei passivam, sed ita, ut capacitate sit praedita, non recipiendi tantum operationem Dei, sed et quae sentiat opus operantis, quaeque resistere possit, et denique accepta gratia et efficacia divina postea etiam cooperetur. In quo differt homo a lapide et trunco, et omni instrumento inanimato. Negatur itaque *inavertis aptitudo activa* in homine post lapsum, seu facultas *inoperantia*, qua ex se potest apprehendere oblatam in verbo praedicato gratiam conver-

conversionis, adeoque omnis praeparatio naturalis, omne meritum de congruo. Quid ad haec Eccius? ut sophismate se extricaret, ulus est distinctione Scholastica inter *totum* et *totaliter*, statuens, Deum producere totum quidem bonum opus, sed non *totaliter*, seu solitarie, cooperante quippe libero arbitrio. Post prolixam disputationem, in qua Eccius voce et gestu, soliditate vero praevaluit Carolstadius, tandem ille omnia concessit, quae hic arguebat, et ille oppugnaverat, glorificans simul, se in suam sententiam protraxisse Carolstadium: ut Lutherus in epist. ad Spalatinum scribit. Hoc colloquio finito, se mutuo variis scriptis tractatibus vexarunt super scholastica inter totum et totaliter distinctione.

§. XV. Inter Eccium autem et Lutherum disceptatum est de indulgentiis, de purgatorio, non num daretur, sed quomodo erga Deum adficerentur animae, in illo supplicio versatae, denique, et praecipue, de *Primatu Papae*, num sit juris divini, quod negavit Lutherus, et urisit Eccius, an humani, quod concessit Lutherus? Unde lepidum ortum est Georgii Ducis dictum in convivio, quo, manu Eccii et Lutheri prehensa, dixit, *sive hoc sit jure divino sive humano, Romanus Pontifex est, et manet, summus Pontifex*. Ex qua disputatione nihil aliud profectum est, ac quod Eccius votorum factus fuerit compos, e Lutheri ore talia eliciens, quae ipsum Papae reddiderunt odiosorem, qualia sunt, quod Constantiensis Synodi decreta contra quosdam Hussi articulos in dubium vocaverit, et primatum Papae jure divino negaverit. Tantum Lutherus, ut in epist. ad Spalatinum fassus est, illud inde carpsit utilitatis, quod meritorum et virium hominis vanitatem clarius et certius hinc peripexerit: sed odium Georgii Ducis factum est in Lutherum pertinacius. Inter scripta varia eristica, ab utraque parte ex hac disputatione orta, quae mitto, notari merentur *resolutiones*, seu declarationes propositicnum suarum, Lipsiae disputatarum: quas Lutherus hoc tempore publicavit, quia in illis justificatio-

nem ex sola fide, sine operibus, tanto defendit servore, ut, quasi extra se raptus, auctoritatem Epistolae Jacobi Apostoli in dubium vocaverit. Interea in erroribus Ecclesiae Pontificiae detegendis magis magisque profecit Lutherus. Uti-que, notante Seckendorfio, dubitare jam hoc tempore coepit de numero sacramentorum septenario, de confessione peccatorum, de communione sub una specie, et de officio sacerdotum.

ANN. 1520.

§. XVI. Praeterquam quod in principio anni Lutherus litteras ad Carolum V. scripserit, eo nomine notandas, quod heroicum spirent animum, et causae fiduciam, inter *centum* clarorum virorum epistolas, a Brand editas, *declarationem* quoque *sermonis*, in fine anni superioris habiti, et quaquaversum missi, quo sibi probari dicit, simul desiderari, ut communio sub utraque specie populo per universale Concilium concederetur, unde initio hujus anni motus sunt orti, et haeresis Bohemorum Luthero in pacta est, in publicum miserit, et in epistola ad Spalatinum summam causae suae fiduciam explicuerit; librum omni animadversione dignum conscripsit de *libertate Christiana*, et Papae misit, additis litteris, quibus ipsum serio ad Ecclesiae reformationem adhortatur, simul exasperatae causae culpam a Leone magna arte in Cajetanum, et Eccium, devolvit. Spes enim ipsum adhuc alebat aliqua, licet ab aliis magis quam ab ipso profecta, correctionem, salva Pontificis praerogativa, obtineri posse, licet in epist. ad Spalatinum significaverit, se vix amplius dubitare, quin Papa sit Antichristus. In libro autem, modo laudato, duo tractat axiomata, in speciem contraria, Christianum hominem omnium Dominum esse liberrimum, nulli subiectum, eundemque rursus esse omnium servum officiosissimum, omnibus subiectum. Stabilivit isto in libro justificationem ex sola fide, et ex ea sponte sua prodire adserit bona opera, adeoque

adeoque per eam Christianos omnes esse Sacerdotes et Pontifices, sine ullo tamen detrimento ordinis et potestatis Ecclesiasticae, aut ceremoniarum, cum Christianus se ex illa fide omnium faciat servum, et ex eo principio, non ut salutem inde quaerat, se constitutionibus subiciat. In fine autem subjungit, fieri non posse, quin, si, tacita fide, constitutiones hominum solae doceantur, sicut haecenus est factum, per *pestilentas, impias, animicidas, Pontificum traditiones, et Theologistarum opiniones, Antichristum agnoscas*.

§. XVII. Inter multa scripta, quae hoc tempore contra Lutherum prodierunt, ab ipso, vel adseculis, mascule refutata, notari meretur Tomae Rhadini, Ordinis Praedicatorum, oratio ad Principes et populos Germaniae contra Lutherum, ad quam digne respondit Melanchton in Oratione pro Luthero, quae, ut legatur et relegatur, meretur, in oper. Melanchtonis tom. II. Cum autem fama *bullae* Leonis, propediem proditurae, aulam Saxonicam nonnihil terreret, Lutherus quoque fugam meditaretur ad Bohemos, nonnulli in Germania Equites ipsi asyllum in ditionibus suis, et patrocinium, obtulerunt, uti Sylvester de Schauenberg, nobilis Francus, Huldericus ab Hutten, itidem nobilis Francus, et in primis Franciscus a Sickingen, magni nominis in tractu Rhenano Eques. Interea Lutherus, conscientiae stimulus, et virtute luminis, indies crescentis, quasi coactus, animosius et apertius coepit contra Papales, et Ecclesiae Pontificiae, abusus insurgere, duobus scriptis libris, antequam *bulle* Papae ad eum fuerit delata, quibus quasi classicum belli cecinit. Alter est Germanice scriptus ad Caesarem, et Nobilitatem Imperii, de *reformanda Ecclesia*, in quo auctoritatem Papae maxime taxat, et dogmatum, ac cultus, multiplices abusus summa cum libertate vivis depingit coloribus; absque tamen, ut Papatum bonis legibus ordinatum rejiciat, aut collegium Cardinalium, quod intra duodenarium piorum, et peritorum, virorum restringendum vult. Quem librum se scripsisse dicit in epist. ad Langum, Augustiniano-

gustinianorum Vicarium, quod persuasissimus sit, Papatum veram et germanam esse *Antichristi sedem*. Alter vero liber est de *captivitate Babylonica Ecclesiae*, in quo praecipue de natura, ulu, et numero sacramentorum agit, docetque, primam captivitatem *sacramenti altaris* esse subtractionem calicis, secundam, transubstantionem firmiter credendam, tertiam, ex missa factum sacrificium, septenario vero numero sacramentorum repudiato, tria tantum agnoscit, baptismum, poenitentiam, et eucharistiam. Denique, quod notari mereatur, optare se dicit, ut, omnibus libris de Indulgentiis exustis, haec substituatur thesis, *indulgentiae sunt adulatorum Romanorum nequitiae*: exustis quoque, quae de jure humano. Papatus in medium adtulit, haec thesis, *Papatus est robusta venatio Romani Episcopi*.

§. XVIII. Tandem confecta est famosa Leonis X. *Bulla*, postquam Legati Papae, in primis Eccius, Romam rediissent, et Papam ad illud incitassent; qua propositiones e Lutheri libris excerptae, partim ut manifeste haereticae, partim ut scandalosae, et temerariae, condemnantur, Lutheri ipsi dies dicitur, quo retractationem vel mittat, vel ipse adferat, Romam. Quo neglecto declaratur excommunicatus cum omnibus adseclis et patronis, quibus etiam intimatur, privationes et amissiones non solum Ecclesiasticorum munerum, sed et regnorum, ditionum, et omnium honorum. Data est haec tota tumida, fastidiosa, et arrogantiae plena, bulla Eccio in Germaniam deferenda, cum munere et titulo Nuncii Papae, ut eam publicare curaret, quod tamen nec ubique, nec facile, effectum est. Primus ad publicationem festinavit Episcopus Misnensis, Lutheri insensissimus, quod idem, sed post aliquam dilationem, fecit Mersburgensis; sed Bambergensis recusavit. Lipsiae est a studiosis irrita, et contemptui habita, Episcopus Brandenburgicus publicare quidem voluit, sed non est ausus. Erfurtensis vero Academia in ipsum Eccium insurrexit, juvenes armati eum obsident, bullam dilacerant, et in aquam conjiciunt. Ulricus autem Huttenus, cujus supra memini,

memini, eam in publicum dedit, cum notis interlinearibus, et marginalibus, in contumeliam Papae. Elector denique Saxoniae, tunc absens, ad coronationem quippe Caesaris profectus, sese huic negotio non videtur inmiscuisse. Sed quid Lutherus? testatur in epist. ad Spalatinum, se per hanc bullam multo liberiores esse factum, quippe jam certum, Papam esse Antichristum, ibique sedem habere Satanam, adferitque, se in eam, tanquam effectam et ementitam bullam, presso nomine Papae, acturum, licet Papam ejus esse autorem non dubitet. Dein ad concilium mox adpellavit, et Papam, ob editam bullam, palam declaravit *Tyrannum, haereticum, et apostatam*, ac Antichristum; Caesarem porro, et omnes Imperii Ordines excitat, ut huic tyrannidi obsistant, et bullae publicationem impedian, donec legitime auditus et convictus sit. Denique, duos ipse evulgavit libros, in quorum altero carpit in genere, et refutat, bullam, imo execratur, suosque articulos, in ea damnatos, commendat adsumendos, sub aeternae damnationis poena, in altero per singulos it articulos, eosque defendit. Egregia praeterea hic profert de autoritate Scripturae, ejusque interpretatione, simul, quod notandum, improbat saevitiam in haereticos, eorumque supplicia. Nec intra hos limites se continuit ferventioris insolis vir, sed justae suae indignationi fraena eousque laxavit, ut, audito, libros suos Romae esse combustos, et ipse ingente rogo extra muros Wittebergenfes constructo, in corona Doctorum, civium, et studiosorum magno numero, in ignem conjecerit, praeter *Decretum Gratiani, Decretales Pontificum Clementinas et Extravagantes*, ipsam bullam Leonis, his additis verbis: *quia turbasti sanctum Domini, aeterno igne comburaris*. Quae ad hoc facinus excusandum faciunt, in medium adduxit oper. ejus Latin. tom. II., ubi ex juris Pontificii libris profert triginta sententias, *ob quas combustionem meruerant*.

§. XIX. Missi hoc ipso tempore sunt in Germaniam duo Nuncii a Papa, Marinus Caracciolus Neapolitanus, et Hieronymus.

roavimus Alexander, ex Carnia oriundus, qui Caesaris Bor-
 giae fuerat secretarius, et pessimae, secundum Lutherum
 oper. tom. I., indolis ac vitae, uterque Cardinalis. Coloni-
 am adpulsi, ubi tunc Caesar erat, recens coronatus, et Elec-
 tor Fredericus, hunc primum sunt adgressi, multisque per-
 suadere conati, ut libros Lutheri comburendos traderet,
 ipsumque Lutherum supplicio adficeret, saltem capi jube-
 ret, sed neutrum inpetrarunt, contendente Electore, ante
 ubi constare debere, libros esse flammis dignos, et Luth-
 erum in errore versari. Quo haud parum tribuit Erasmus,
 ibi praetens, qui, ab Electore consultus de Luthero, respon-
 dit, ipsum in duobus peccasse, *quod tetigit coronam Pontificis,*
et contra Monachorum, additque, se in Luthero nil nisi leni-
 tiam et moderationem desiderare, doctrinam vero ejus pro-
 bari. Sed de Erasmi mente hac parte rectius ex ejus epist.
 ad Charadam Peutingeringum judicatur, unde patescit, nec
 de Luthero, nec ejus adversarios, ipsi placuisse. Quod vero
 ad Lutherum non potuerunt, a Caesare inpetrarunt Nuncii,
 et tunc ipsi potius fecerint, ut, publicata bulla, libri ejus
 ab omnibus abscissi fuerint: sicut in civitatibus Electorum et
 Moguntini et Coloniensis factum est. De
 Lutheri sententia in epist. ad Staupitium dixit, *mea ter usse-*
rum, Coloniae, et Moguntiae, sed Moguntiae cum con-
sumptione et periculo comburentium. Cerimoniam combustionis
 et destructionis descripsit oper. Lat. tom. I. Edictum tamen
 inperpetuum ad extirpandam haeresin, quod etiam petierunt,
 inperpetuum potuerunt.

§ III. Adjungenda quaedam restant de statu Lutheri,
 in Germania, hoc tempore. Unicus adhuc ejus patro-
 num fuit Elector Fredericus, licet ad Papae renunciandum,
 et contra vi defendendum, nondum potuerit induci.
 Elector Palatinus Ludovicus ei nondum aperte favit, quamvis
 in his ejus doctrinae concionatores toleraret. Academia
 Altdorffensis causae Papae et nunc, et aliquandiu post,
 praebuit quidem, sed et ibi privatim puriorem
 doctrinam

doctrinam instillarunt Johannes Brentius, et Theobaldus Bithicanus, quorum ille Halam discessit a. 1522., hic vero mansit, sed multum vexatus. Sparsa quoque sunt per Palatinatum Bipontinum reformationis semina, sed Principis auctoritas non nisi a. 1523. accessit. Vid. Alting in *hist. Palatinatus*. Princeps enim hujus partis Palatinatus, ab Electorali secretariae, Ludovicus, Ducis Wolfgangi Pater, inter primos Imperii Proceres reformationem publice fuit amplexus, missificis eliminatis a. 1523., usus opera *Johannis Schwebelii*, Pfortzensis, qui a. 1514. Argentorati Sacerdos factus, eo Ordine postea abdicato, ad Sickingium, patria profugus, se contulit, et a. 1521. uxorem duxit, dein a. 1524. ab Electore vocatus est Heidelbergam. Praeter Schwebelium fuerunt et alii insignes viri, qui, Lutheri libris excitati, ad Scripturae lectionem sese adplicuerunt, et reformatae doctrinae propagandae incumbere coeperunt in Germania. Inter quos eminuit *Martinus Bucerus*, qui postea saepe in scenam prodibit, Selestadtensis, Dominicanus, Electori Palatino a sacris concionibus, qui, notante Melchiorre Adamo in ejus vita, ex Erasmi scriptis purioris doctrinae semina percepit; et, quod Lutheri conamina aliquatenus probaret, a Monachis vexatus, se recepit ad Sickingium: dein Argentoratum venit, a. 1523., et reformationem introducere coepit, cum collegis Caspate Hedione, et aliis. De quo postea. Praeter hos viros faverunt Luthero Equites et Nobiles, haud exiguo numero. Inter quos eminent *Haltmanus Cronebergius*, potens in tractu Rhenano Eques, et in primis *Franciscus a Sickingen*, Eques quoque Rhenanus potentissimus, qui profugos novos evangelistas benigne recepit, et protexit. Apud quem etiam asylum nactus est fervidus Lutheri adsecla *Ulricus Huttenus*, Eques Francus, qui, studiis humanioribus Francofurti ad Viadrum confectis, magistri gradum meruit, dein militavit sub Maximiliano I., et equestri torque ab eo donatus est, ut et corona et laurea poetica, quam artem maxime excoluit. Erat quidem

parvo, et, ut videbatur, debili, corpore, sed animo et robore magno, ita ut septem Gallos, ipsum inpetentes, prosligaverit solus, quod heroicum facinus ipse celebravit carmine. Inde in aulam Alberti Moguntini receptus, doctrina Lutheri hausta, incidit in odia zelotarum, ac confugere coactus est ad Sickingium: quo mortuo, in aliqua latitavit insula, omnium rerum egenus, et mortuus a. 1523. Usus autem est nimia in Lutheranismis propagando violentia, quam manu aliquando exercuit, quare Luthero minus est probatus, teste Epistola ejus ad Spalatium a. 1521. Ceterum scripsit Germanica lingua librum *de perpetua Paparum inobedientia* erga Imperatores. Praeterea invaluerat jam causa purioris Christianismi apud plebem, dominatiorum et exactionum Papalium pertaesam, et apud Litteratos, ubique magna copia exortos, nec tamen apud majorem Clerum, quem dignitatum et opum amor retinuit. Primus Episcoporum, qui huic causae faverunt, memoratur Johannes Thurso, Episcopus Uratislaviensis, testibus Lutheri et Melanctonis ad eum epistolis, apud Scultetum in Annal. Obiit ille a. 1520.

ANN. 1521.

§. XXI. Celeberrimum cum hunc annum fecerint Comitia *Wormatiensia*, prima, quae a Carolo V. celebrata sunt, in quibus, praeter alia, quae nostri non sunt fori, res religionis etiam tractata est; eorum paulo accuratior danda est notitia. Praecessit *bulle* Pontificis, quo, tempore, in prior definitio, elapso, Lutherus, sine ulla conditione, excommunicatus est, omnes adhaerentes et fautores anathemate sunt percussi, omnibusque dignitatibus ac bonis privati, denique omnibus locis, ubi haeresis illa fuerit deprehensa, interdictum sacrum est inpositum: sed quae *bulle* exiguum habuit effectum, nec in Saxoniam, quantum constat, publicata est. Instituta quoque ante Comitia est deliberatio, cum Imperator, Elector

Electo Saxo, multique Principes, jam essent praesentes, sub finem anni superioris, et initio hujus, de Luthero in judicio sistendo, quod Nuncii Papae nolebant, ejus praesentiam quoque veriti, Elector Saxo, et alii, urgebant; et ad quod, Lutherus, modo Salvo-conductu munitus, erat paratissimus, teste epistola ejus ad Electorem: sub finem anni praecedentis, res illa est conclusa. Citatus itaque est Lutherus jussu Caesaris, et litterae, fidem publicam pollicitae, ipsi concessae sunt, mens. Mart. Multi quidem ipsi hoc iter dissuaserunt, eumque exemplis Hussi ac Hieronymi deterrere conati sunt, sed aures non praebuit magni animi vir, dicens, *se iturum Wornatiam, etiamsi sciat tot sibi diabolos esse oppositos, quot sint in omnibus urbis tectis tegulae*. Peculiarem meretur animadversionem Oratio Aleandri, nuncii Papae, in comitiis contra Lutherum habita, quam ex ingenio exhibet Pallavicinus in hist. concilii Tridentini, sed verius, et candidius, ex Archivis Seckendorfius. Inputat enim Orator Luthero errores, qui, ut ait, merentur, *ut centum haereticorum millia ob illos comburantur*, inter quos locum tenent, Christianos non obligari legibus Magistratus, ex libro Lutheri de *libertate Christiana*, purgatorium non dari, et ita eum contra inferos peccare, contra coelites autem, quod scripserit, se non crediturum, etsi Angelus de coelo quid doceat, contra Clerum quoque, quod omnes Christianos dixerit sacerdotes, contra sanctos, quod eorum libros spernat, contra Ordines Monasticos, quod eos rejiciat, contra mundum, quia supplicio aliquem adfici nolit, qui peccatum non commiserit mortale, contra concilia, in specie Constantiense, quod sententiam Diaboli vocaverit, contra Pontificem Romanum etc. Obiter tantum articulos, de libero arbitrio et Indulgentiis, tangit. Praeterea Lutherum negat excusandum esse, quod pro viro probro habeatur, cum haec sit haereticorum larva; urget denique librorum ejus combustionem, et negat, Salvo-conductum ipsi dandum. Qua vehemente Oratione, mens. Febr. habita, non obstante, Lutherus licet a-

Papa jam damnatus, ejusque bullam, et alios libros combussisset, honorifice, ac plena cum securitate, vocatus est ad comitia et admissus: quod Caesaris magnanimitatem, et Electoris auctoritatem, ac constantiam indicat, simul in contemptum Papae cedit: quae etiam ratio erat, quare Aleander ejus praesentiam impedire conatus fuit. Papali enim cum auctoritate consistere non poterat, virum, a Papa proscriptum, denique coram Caesare et Ordinibus, utpote laicis, et Papa inferioribus, audiri.

§. XXII. Tetendit itaque Lutherus Wormatiam, comitibus nonnullis stipatus, inter quos erant Jodocus, vel Justus, Jonas, collegiatae Ecclesiae Wittebergenſis Praepositus, Nicolaus Ambſdorſius ejusdem canonicus, et Hieronymus Schurſius, Juris Doctor, et brevem habuit, ac extemporaneam Erfurti orationem, contra fiduciam operum bonorum, et vitia Cleri. In itinere multa ipsi occurrerunt impedimenta, quae ipsum ab aditu Wormatiam detertere apta nata erant, inter quae erat, quod, ipsum a Caesare jam esse damnatum, nunciaretur, quodque Oppenheimii fuerit amicorum litteris admonitus, ne progrediretur, sed animus ejus non tantum non est fractus, verum corroboratus potius, et intrepidior factus, ita ut, ejus modo memini, responderit, se iturum Wormatiam, si *vel ibi res diaboli essent, quod latericiae tegulae*. Intravit itaque urbem die 16 April., ingente cum populi concursu. In confessum publicum die sequente ductus, praecedente Papenheimio Mareſchallo, et feciali Sturmio, duo ipsi sunt, jussu Imperatoris, per officialem Trevirensem, proposita quaesita, num autor esset librorum, quae ejus nomen praeferebant, titulis eorum praelectis, numque, quae in iis damnata erant erronea, retractare vellet? Prius agnovit, excepto, si aliquid iis esset additum, ad posterius cum respondisset, se tempus ad id petere, concessum est ad diem sequentem. Narrat quidem Pallavicinus, ipsum in primo hoc aditu nihil praetulisse modestiae, aut erga Caesaris reverentiae. Caesarem propterea dixisse, *hic certe nun-*
quam

quam efficeret, ut haereticus forem: sed de eo nihil Cochlaeus, aut alii, habent. Altero die iterum admissus, praemissa excusatione, si forte per ignorantiam cuique non dederis dignos titulos, aut in mores aulicos, iis non adsuetus, peccaverit, per duas peroravit horas, modeste et intrepide, responditque, se per conscientiam non posse doctrinam suam revocare, nisi e Scriptura vincatur, cum alium in terra ignoret iudicem, concludens his verbis, *hic sto, non possum aliter, Deus me adjuvet. Amen.* Dimidiam confessus partem ipsi peroranti adplausisse, reliquis indignantibus, Hispanis quoque ipsum discedentem sibilis persecutus, tradidit Varillas. Postea semel et iterum, coram Archiepiscopo Trevirensi, aliisque Principibus, comparuit, qui ipsum a proposito multis rationibus dimovere conati sunt; sed sine ullo effectu. Cum ipsi objiceretur Concilii Constantiensis repudiatio, illud in Symbolum Apostolicum inpegisse respondit, Hussi de Ecclesia doctrinam repudiando, seque pro unica norma Scripturam S. habere. Trevirensi roganti, *quale causae huic remedium inveniri posset?* regeisse, citato dicto Gamalielis Act. V., *intra biennium, vel triennium, sponte peritulum esse propositum suum, si non esset ex Deo, sed si est, a nemine opprimi posse.* Philippus, Hassiae Landgravius, ipsum adiisse, et, cum aliquid de doctrina esset locutus, porrecta manu, his verbis discessisse narratur, *si jure utaris, Deus tibi adstet.* Notabilia sunt verba, quibus Georgius Frundsbergius, celeberrimus Eques, ipsum, in confessum euntem, etc., humerum ejus manu feriens, adlocutus fertur: *o fraterculus! tu gradum nunc facis, qualem ego, multique belli Duces, in periculosissima acie vix fecimus: si tamen recte sentis, ex tuae causae certus es, pergas in nomine Domini, et confidas, non deseram te Deus.*

§. XXIII. Discessit quidem Lutherus salvus, Caesare fidei datam fideliter servante, licet non defuerint, qui cum eo, ut antea cum Husso, agendum esse, suaserint; sed post abitum ejus severissimum illud edictum Wormatiense,

ab Aleandro compositum, nomine Caesaris et Principum promulgatum est, die 26to Maji, quamvis ad octavum Maji retractus sit dies, narrante Pallavicino, ut omnium Principum suffragiis censeretur adprobatum; plurimi enim ante 26um diem ex Electoribus, inter quos Saxo, et Principes, jam abierant, unde, illud decretum paucis fuisse probatum; constat. Ceterum, Lutherus illo edicto, tanquam manifestus haereticus, ab Imperio proscriptus est, omnibusque interdictum, illum recipere, protegere, aut libros ejus legere, imo potestas datur omnibus, ipsum, ejusque complices, ac protectores, invadendi, eorumque bona capiendi. Quibus peractis, Aleander traditur dixisse Caracciolo; *eja, mi Caracciolo? si nihil adeo praecleari his comitiis effecimus, tamen certum est, nos magnam hoc edicto in Germania lanienam consistare, qua Alemanni ipsi, in viscera sua saevientes, propediem in proprio sanguine suffocabuntur.*

§. XXIV. Lutherus vero, Wormatia discedens, venit Friedbergam, oppidum Imperiale Wetteraviae, unde litteras ad Caesarem et Ordines Imperii scripsit, quibus gratias pro salvo-conductu agit, secum acta recenset, et, dogmata sua ex Scriptura non esse examinata, conquestus, quod ut fiat, petit. Feciali, qui ipsum ducebat, cum his litteris dimisso, ivit in Cattorum provinciam, et Grunbergae, quae Philippi Landgravii arbs erat, pernoctavit. Unde cum Isennaco non recta linea in Saxoniam tenderet, sed ad amicos, quos in tractu Salzungeni habebat, destitueret, captus est prope arcem Hundiorum Altenstein, et vicum Schweina, ad radices sylvae Thuringiae, in ditione Electorali, ductusque in arcem Wartburg, vel Wartenburgum, quasi dicas *castellum speculae*, supra Isennacum, in altissimo montium vertice constructam, vetustam Landgraviorum Thuringiae sedem: in qua, tanquam honesta captivitate, detentus, et honorifice ac benigne tractatus est. Quae omnia Frederici Electoris providae dispositioni sunt accepta ferenda, quippe qui, nihil amplius remedii superesse videns, illud

illud a tempore sumsit, ut et Lutherus in tuto esset, et causa ejus ad tempus quiesceret. Forte nec ignarus hujus consilii fuit, aut ab eo alienus, ipse Caesar, ut, quod Sekendorffius conjicit, et velificaretur Papae, Lutherum proscribendo, et, si Papa fidem falleret, media, commodis suis prospiciendi, ad manus essent. Utique edicti executionem non urisit Caesar non solum, quod, motibus Hispanicis implicitus, et dein bello Gallico, absens esset, sed et quod politicas habuerit ita agendi rationes. Cum autem Lutherus tam cito evanisset, varia, ut fieri adsolet, de ipso sparsa est fama. Dissemينatum quoque est, ipsum, a Pontificiis esse neci datum: quod, facile creditum, in seditionem fere concitasset Wormatienses, et Aleandro, ibi valde odiofo, necem adtulisset.

§. XXV. Degit hoc in asylo, seu exilio, quod *Patmon, insulam suam*, ipse adpellavit Lutherus, tutus quidem, sed invitus, cum non nisi aegre in Electoris consilium consenserit vir animi heroici, qui aperto Marte cum Pontificiis agere, illisque caput suum objicere voluit, cessit nihilominus cautelis aulicis, cum Elector necdum volebat, nec audebat, Lutheri patrocinium publice suscipere. Degit autem hic per aliquot menses, sub nomine *Georgii Nobilis*, (Juncher George) adeoque latuit, ut ne Ipsi certo sciverint. Principes, ubi esset, nec Lutherus, cujus sumtibus aleretur. Enarremus nunc fata et labores ejus in hac arce. Ad fata pertinet, quod aliquoties fuerit territus, et, ut putabat, a Satana tentatus; ut ex epistolis ejus, et historia vitae ejus, patet. Inter tentationes singularis fuit, ab ipso a. 1533., evulgata, qua Satanas ipsi idololatriae exercitium per missam, per annos quindecim factum, inputavit, tanquam gravissimum crimen, ut eum ad desperationem adigeret: sed quam tentationem superavit per fidem in gratiam Christi, quae omnibus peccatis redimendis sufficit, ad exemplum Pauli 2. Cor. XII. Unde ansam arripuerunt Pontificii, ipsum adducendi, ac si doctrinam de missa, non sacrificio, a Sata-

na didicisset. Quam calumniam late refutat Seckendorffius, ex eo praecipue, quod ante hoc tempus missam, qua sacrificium, jam refutaverit. Singulis Dominicis, ut labores ejus et scripta recenseam, in arce est concionatus, coram Praefecto arcis, et aliis multis. Varias scripsit in hac captivitate Epistolas, libros varios: profecit et ipse hic in erroribus detegendis, et doctrinam suam confirmavit. Confessionem privatam, qualem urgent, et exercent, Pontificii, refutavit, tanquam Scriptura S. non comprehensam, conscientiarum carnificinam, et peccatorum adferentem licentiam, cum populum vana inbuere opinione, crimina per eam, et satisfactiones a sacerdote inpositas, expiari, licet millies et palam repeterentur. Nec tamen omnem confessionem privatam, nec absolutionis utilitatem, negavit, existimans, confessionem esse ad submissionem, et mortificationem, utilem, adferre quoque absolutionem Ecclesiasticam aliquid solatii vi promissi Christi, et potestatis clavium; sed confessiones voluit esse spontaneas, nec, ut omnia proferantur peccata, necesse esse, cum memoria hominis id non ferat.

§. XXVI. Augustinianos Wittebergenfes cum audivisset abrogasse missas solitarias, illudque a Synodo Ordinis provinciali esse adprobatum, ipse, tanquam bene factum, licet se incio, laudavit, librumque de *abroganda missa* exaravit; in quo, Clericos esse jure divino solos sacerdotes, quoque negat, cum Laicis iste titulus aequè competat, illique sacrificia spiritualia, quae nunc sola obtinent, offerre, ipsum etiam verbum Dei adnunciare possint, licet ordinis erga certi viri recte constituentur ad verbi praedicationem, et sacramentorum administrationem. Praeterea, cum Bartholomaeus Bernhaldi, primus sacerdotum in Saxonia uxorem duxisset, illudque Melanchtonis, aliorumque, calculo fuisset adprobatum, consensit quoque in Clericorum conjugia Lutherus, absque ut Monachorum, propter vota facta, admittere in initio potuerit, sed postea rectora edoctus, talia vota non constingere, et Monachis licere conjugium contra-

here,

here, luculenter docuit, et demonstravit in libro de *votis Monasticis*, hoc etiam tempore composito: absque tamen, ut aut collegia hominum in casto caelibatu libere viventium inprobaverit, cum ad utilitatem Ecclesiae, et studia excolenda, illud fiat, aut Virginum Monasteria, eadem cum libertate instituta. Scripsit quoque hoc in loco refutationem Jacobi Latomi, Theologi Lovaniensis, et duas suas defendit propositiones, Dei praecepta impleri impossibile esse, nisi gratiae accedat auxilium, et omne bonum opus esse peccatum, nisi Dei misericordia illud agnoscat. Notabilis denique ejus liber est contra Ambrosium Catharinum, Senensem Dominicanum, postea Episcopum, quo, Papam esse Antichristum, sibi sumsit probandum, et in Curiae Romanae abusus libere invehitur. Alia mitto. Praestitit itaque sese in hac custodia virum fortem, laboriosum, et Ecclesiae utilissimum, sed et praedixit bellum rusticum, mortem Frederici Electoris, ante illa mala auferendi, et Caroli V. infelix imperium; ut refert Seckendorffius.

§. XXVII. Prodiit quoque hoc tempore Henrici VIII., regis Angliae, saltem ejus nomine, singularis liber pro *septem sacramentorum* defensione, contra Lutheri librum de *Captivitate Babylonica*; quo Rex a Papa consecutus est *defensoris Ecclesiae* superbum titulum, quem ab eo tempore retinuerunt, non obstante reformatione, Angliae Reges; qui antea quidem aliquem titulum, ad exemplum Regum Hispaniae, qui *Catholici*, et Galliae, qui *Christianissimi*, audiunt, ambierant, sed non inpetraverant. Julius II., qui regum Galliae, quibus insensus erat, titulum iis destinaverat, efficere, rerum facie mutata, non est ausus. Materiam disputationis non praebuerunt capita verae doctrinae Christianae, ut Lutherus in responsione sua conqueritur, sed de Papatu, conciliorum decretis, doctoribus, Indulgentiis, Purgatorio, Missa, Academicis, votis monasticis, Episcopis, traditionibus, cultu sanctorum, novis sacramentis: quae omnia, tanquam fidei et religionis summam defendit Rex, stilo quoque usus acerbissi-

r.o. Quo etiam haud minus aspero, nulla Majestatis habita ratione, respondit Lutherus, cum jam Wittebergam redisset; sed tractat praecipue articulum de S. coena, et Transubstantiationem diserte et solide refutat, judicium quoque de veritate dogmatum non ad Papam, sed ad populum, et singulos, pertinere, praeclare demonstrat. Luci etiam hoc tempore expositum est *Parisiensis Academiae decretum*, ad cujus judicium in disputatione Lipsiensi provocaverat Lutherus, meliora de Academia sperans, quam nunc deprehendit. Tractatur enim ista in censura indignissime, ut omnium haereticorum pessimus, igne et flammis potius, quam rationibus, coercendus. Statuitur quoque in doctrina de libero arbitrio sequi Manichaeos, de contritione Hussitas, de confessione Wiclefitas, de praeceptis Picardos, de punitione haereticorum Catharos, de observatione legalium Ebionitas etc. Cui censurae Melanchton opposuit apologiam, hoc titulo, *adversus furiosum Parisiensem Theologastrorum decretum* etc. in qua, a solita discedens modestia, acerbissime in illud invehitur.

§. XXVIII. Inter opera Lutheri cum haud infimum teneat locum, si publicae utilitatis habeatur ratio, *versio Bibliorum* utriusque testamenti, ex originali textu, cui se adhibuit in Patmo sua, postquam ibi per totam aestatem a. 1521. linguis Hebraeae et Graecae severius incubuisset: primum de eo opere hic videntur dicenda. Exstabant quidem versiones Germanicae, Norimbergae a. 1477—83—90, et Basiliae a. 1518. typis expressae, sed populo prohibita, et ad illi ac typorum horriditatem fere inutiles. Invenimus autem Lutherus opus suum hoc tempore, sed postea a. 1534. adhibitis in consilium, et subsidium, viris peritis, Justo Jona, Melanchtone, Matthaeo Aurogallo, et alio. 1534. initio Evangelium Matthaei, dein Marci, et Lucam ad Romanos, postea reliquos Novi Test. a. 1532. absoluto. Quando Veteris Test. a. 1534. absolutus, non nisi a. 1530. ad finem perduxit: integrum

integrum vero volumen lucem vidit a. 1534., et cum emendationibus a. 1541. Quod ejus opus, licet naevis non careat, nec a notitia Linguae Hebraeae, ipso alibi fatente, satis instructus fuerit, pro eo tamen tempore satis laudabile, et stili respectu commendabile, cum sudes esset in oculis Pontificiorum, omnem moverunt lapidem, ut illud manibus hominum extorquerent. Nonnulli Principes severis illud edictis prohibuerunt, etiam comburi mandarunt, inter quos sunt Ferdinandus Archidux, Georgius Saxoniae Dux, et Joachimus, Elector Brandenburgicus, qui alias tamen versiones plebi permisit. Sed infidam et perniciosam esse versionem demonstrare adgressus est Hieronymus Emserus, inpudentia et mordacitate nobilis, et Lutheri vehemens adversarius, multis contra eum scriptis famosus, Doctor Lipsiensis, et Georgii Ducis consiliarius; sed non nisi minutias sectatur, et Vulgatae versionis innuitur. Opposuit quoque ei novam versionem Germanicam a. 1527. absolutam, ipsius Lutheri vestigia maxime premens. Denique, quod silentio non erat praeterendum, egregium scripsit Lutherus libellum de *seculari potestate*, occasione edictorum Principum, quo, inter alia, contra leges politicas de religione disputat, omnemque vim, et coactionem, e religione esse tollendam, luculenter demonstrat.

§. XXIX. Interea, dum hic versabatur, minime otiosus, stupendum prorsus incrementum fecit purior doctrina; adeo ut Matthias Zellius, Argentorati eam docens, adserere non fuerit veritus, in apologia a. 1523., non obstante edicto Wormatiensi in Germania nullam urbem, nullum oppidum, nullum monasterium, Academiam, Capitulum, imo nullam familiam, aut domum, esse in qua non sunt, qui Lutheri, quam vocant, sectam profitentur. In Saxonia Electorali fidem reformatam, plebe ad eam maxime inclinata, pro concione docuerunt, et inculcarunt. Zuicavia, alias Cygnea, in qua Fredericus Myconius occultus docuerat, accepit hoc anno pastorem Nicolaum Hausmannum, de quo dicere solebat Lutherus.

De Frisia Eccles. Christi.

... Frisbergae, ubi inperabat,
... Lutheri doctrinam plane in-
... ejus uxor, Catharina Mec-
... tratis, ulterius, post edic-
... fuit progredi. In *Frisia* ve-
... illa publice jam erat recep-
... vires, praesertim *Emdae*, ubi,
... Georgius Aportanus, publice
... *Frisiae Orient.* legendi
... l. 53. Beninga in Chron. et
... *Ostlariae*, quae urbs
... primus reformatam fidem docere
... Sein, eo per Senatum ad silen-
... Smedeken, sub dio ingente ho-
... qui, a Senatu captus, carce-
... cedens palinodiam cecinit a.
... rursus a civibus productus Klep-
... 1524.
... *Treptovae*, quae sacerdotum col-
... erat celebris, tanto cum succes-
... *Regenhagius*, et Andreas Cnophius,
... remotis, ingente numero eo
... *Regenhagius*, e patre Senatore natus
... *Pomerania*, cum animum quovis
... publicè coepit Trepto-
... Sacras litteras cum legeret,
... Monachorum perstringunt histrio-
... tem, ad unius Dei cultum ad-
... scriptum enarravit eo scopo in-
... ad Timotheum et Psalmos, ad-
... pietatem instillaret auditoribus.
... 1520. delato, de *Captivitate*
... paginis lectis, in haec verba
... erupisse: *multos a passo Christo*
... sed nullum ejus libri autore
... pesti-

pestilentiorum existisse: sed post aliquot dies, omnibus adtentius lectis, ad sodales reversus, longe aliud his verbis pronuntiavit iudicium: quid ego vobis multa dicam? universus mundus coecutit, et in Cimneriis versatur tenebris; hic vir unus et solus verum vidit. Collegis itaque in eandem tractis sententiam, omnes ab eo tempore, junctis manibus, auditores a fiducia missae, et operum humanorum, ad solius Christi meritum, a superstitionibus, et traditionum abusibus, ad dogmata, et praecepta veri cultus, transferre laborarunt. Cum vero aliqui juvenes petulantius in sacrificulos aliquando insurgerent, persecutione in purioris doctrinae doctores et confessores mota, alii in vincula sunt coniecti, alii dispersi. Qua occasione doctores, per plures gentes et civitates diffusi, fidem suam secum disseminarunt. Bugenhagenus vero Wittenbergam, dum Lutherus adhuc in custodia sua versabatur, venit, et Psalterium privatim explicando innotuit, adeo ut, reverso Luthero, manus acceperit Pastoris. Denique, ne alia loca memorem, *Erfurti* purior illa lux hoc etiam anno exorta est. Semina a Luthero, ibi, dum Wormaliam tendebat, concionante, sparsa, ingens mox ceperunt incrementum per Johannem Langum, Georgium Forchemium, et alios, primos evangelii purgati ibi praecones: Sed praeluserant bonarum litterarum Professores, Eobanus Hessus, qui Latinas litteras et poësin professus est, tanto cum successu, ut quingentos saepe habuerit auditores, et Joachimus Camerarius, qui Graeca docuit. Sed nec hic placide sese gesserunt evangelii pacis confessores, plebe, et juventute Academica, tumultuose in Clerum irruente. Quod tamen Lutherus in aliquo fragmento epistolae serio inprobavit.

§. XXXI. Huc usque sese in arce sua tranquillum tenebat Lutherus, nisi quod clandestinam aliquam excursionem ad Wittenbergenfes fecerat, in hospitio Amsdorfii clam electore latitans, et cum amicis aliquot dies jucunde transigens, ut ipse in epist. ad Spalatinum refert. Verum, de-

~~et~~ jam mentibus ibi exactis, amplius retineri non potuit,
 et hoc potissimum rationes, quas paucis adtingam. 1. Pri-
 mus praeberunt motus novorum Prophetarum, qui ana-
 baptismus, et Enthusiasmum, ubique introducebant, quales
 erant praecipui Nicolaus Storck, Marcus Stuberus, Matthi-
 as Zellarius, postea Borrahus dictus, et Tomas Munzerus;
 qui Zwickaviae hoc tempore prodierant, et Wittenber-
 gam etiam venerant, Carolostadium non tantum, sed et
 Alchambionem, in aliquam conjecerant dubitationem. De
 quo postea. 2. Secundam dederunt severissima contra Lu-
 theri doctrinam edicta Principum. Emanavit enim Norin-
 bergae ex regimine Caesareo, ibi, absente Caesare, stabi-
 lito, Praeside Electore Palatino, mandatum ad Principes,
 initio a. 1522, de coercendis profanatoribus S. coenae,
 communionem sub utraque specie exercentibus, et uxora-
 tis Clericis. Quod mandatum publicari jussit Philippus,
 Frisingensis et Naumbergensis Episcopus: praeterea, Mo-
 nachos et Presbyteros, Lutheri adhaerentes, in provincia
 sua, incarcerari et puniri jussit Georgius, Saxoniae Dux.
 Accederunt 3. quae Lutheri praesentiam Wittebergae vi-
 debantur requirere, Carolostadii molimina et gesta. Missae
 non tantum privatae per Augustinianos, probantibus Doc-
 toribus Wittebergenfibus, erant ibi abolitae, sed imagines
 quae a Carolostadio ejectae Templis, confessioque auricu-
 laris subverti, liber quoque de conjugio sacerdotum, et con-
 tra vota Monastica, editus erat, ipseque uxorem duxerat,
 denique, in Foro statuerat non ex jure humano, sed legibus
 divinis esse judicandum, scholas abolendas, cum litterarum
 cultu, omnesque ad labores manuum redigendas. Quibus
 rerum circumstantiis motus, arce sua deserta, rediit, in scio
 tempore suo, Wittebergam a. 1522. Mens. Mart., scrip-
 sitque ad Electorem litteris reditum suum excusavit. Quae
 dicuntur apud Seuketum in Annalibus, et alibi obviae, fidu-
 cia et inauditi aeli plenissimae, animum spirantes intrepidi-
 tum, sub Dei auxilio, omnibus spreis Principibus, in-
 nixum,

nixum, dignissimae sunt, quae legantur, et animis inprimantur. Elector vero ea conditione in ejus reditum contulit, ut, litteris sponte sua ad eum scriptis, fateretur, se injussu Principis rediisse, simul promittat, se nemini futurum molestum.

§. XXXII. Statim ac rediit, varias contra illos excessus habuit conciones, quibus reformationem illam Wittebergicam declaravit intempestivam, nec ordine factam; ritus illos existimans non vi aboleri, sed populum ante ita instrui debere, ut sponte sua eo veniat, imagines quidem adorandas non esse, attamen tolerandas, et retinendas, tanquam ad plebis instructionem utiles. Quod idem de confessione Sacerdotali judicavit. Ceterum in eo culpatur Lutherus, quod 1. communionem sub utraque specie, quam antea urserat, et, cum missis privatis abolitis, introductam Wittebergae laudaverat, ritibus adnumeret, imo rem nihili adpellet in epist. ad Guttelium, Priorem Augustinianorum Inlebiensem apud Scultetum. 2. rei jam factae, et quidem ex consilio Academiae, sese opposuerit; eaque ratione occasionem dederit dissensionum et litium inter ipsos Reformatores; sicut tunc inter ipsum et Carlostadium, et postea cum Helvetiis, contigit, cum res in bellum sacramentarium erupit. 3. Denique spiritum Magistralem patefecerit Lutherus. Utique Carlostadius ipsum accusavit, quod *omnes alios suae auctoritati mancipatos velit, neque illis permittere, ut aliquid vel scribant, vel faciant, se non praecunte*. Ipse quoque Lutherus carpit Carlostadium, quod *subito fieri cupiverit novus Magister, et suas ordinationes in populo erigere, pressa, inquit, auctoritate mea*. Attamen negari forte nequit, rectius de ordine reformandi judicasse Lutherum, et Carlostadium intempestivius processisse, imo in extremum se praecipitasse, quatenus minoris momenti res non distinxerit, ut quod panem voluerit a sacerdote recipere communicantes, non ore, sed manu: maxime, quod litterarum studia voluerit abolita, doctoris quoque titulum, aut aliud honoris vocabulum, ferre non potuerit etc.

§. XXXIII. Concionibus hisce extemporaneis non contentus Lutherus, mentem, mox edito libro, de *communione sub utraque, et innovationibus Caroloſtadii*, clarius explicuit, et cum publico communicavit. Quo in libro contendit, communionem sub una specie nondum violenter abrogandam, sed publice retinendam, seu tolerandam, donec homines rectius instruantur, absque tamen ut repellendi sint, qui sub utraque velint, modo sine aliorum scandalo id fieri possit. Missam quoque constituit veteri ritu, et lingua Latina, adhuc celebrari, verum cum communione, et praevia libera confessione, participantium, omissis tamen formulis, ad sacrificium spectantibus, et, quem vocant, *canone*. Praeterea sacerdotes, qui solitariam missam recusant intermittere, tolerandos vult, non removendos, conjugia quoque Sacerdotum et Monachorum esse debere libera. Interea hac moderatione non est usus erga Pontificem, et Episcopos, qui verae doctrinae, ejusque fautoribus, non cessarent adversari, uti in libro *adversus falso nominatum statum Ecclesiasticum Papae, et Episcoporum*, demonstravit, in quo verum describit Episcopatum, et vitia Clericorum vivis depingit coloribus. Praeterea *bullam* quoque suam huic libro inseruit, Papali oppositam, qua dilectos Dei filios, et veros Christianos, eos adpellat solos, qui omnia sua in id inpendunt, ut Episcopatus devastetur, et Episcoporum regimen extirpetur, non ferro tamen, vel vi, sed verbo Dei, vel saltem iis negetur obedientia. Acerbe praeterea in eos invehitur, quod Evangelii doctrinam damnent, et persequantur, addito etiam, inutilem, quin ipsis noxiam, eos navare operam. Quo libro vehementer admodum irritavit Episcopos, Abbates, Monachos, et totam illam Papae cohortem.

§. XXXIV. Enarranda restant Pontificiorum conamina contra Reformatos, una cum reformationis progressu in Germania: de qua sola nunc agimus. Ne ea repetam, quae de conventu Principum Norinbergae, aliisque, modo protulimus, Ferdinandus, Austriae Princeps, Caroli V. frater, fa-

vuis

viit. in Austria, et Wurtembergico, quem tenebat, Ducatu, et edictis et poenis, in eos, qui Pontificiis legibus non obediebant. Sicut Ludovicus quoque Rex Hungariae et Bohemiae in Uratislavienses, Henricus quoque, praeter alios, Dux Brunsvicensis in suos cives. Episcopus etiam Merseburgensis, cum Lipsiensem visitaret Academiam, gravissimis sub poenis prohibuit lectionem Novi Testamenti Lutherani; ut et excursum ad vicinam Electoris ditionem. Quo factum est, ut multi studiosi, relictâ Lipsia, concesserint Wittebergam. Quam gravis vero incubuerit Belgio persecutio, postea narrabo. Quae omnia Satanica et Antichristiana molimina impedire non potuerunt progressum reformationis in Germania, qui plane fuit insignis. Fundatae enim jam sunt Ecclesiae in Silesia, maxime *Uratislaviae*, favente Georgio, Marchione Brandenburgico, aulae Ludovici Regis Magistro, et multum promovente Ambrosio Morbano, doctore *Uratislav.*, viro docto et modesto, et Jacobo Za'zense Episcopo, ab omni vi in re Religionis alieno. *Argentinae* puriorem doctrinam ingente successu docuit Matthias Zellius, patrocinante Republica Argentinensi, omnibus impedimentis, quae haud pauca erant, spretis. Quod idem *Augustae Vindelicorum* egit inter primos Johannes Froschius, Carmelita, *Norimbergae*, Andreas Osiander, Gunzenhusae in Franconia natus, vir praecocis et fervidi ingenii: quo factum est, ut *Norimbergenses* primi in Franconia receperint reformationem. *Frankfurti* vero ad Moenum in id incubuit Hartmannus Ibachius, sicut postea, ab a. 1525., Fredericus Haurbachius Dillengerus, et Dionysius Melander. Qui tres, quod notandum, Zuinglianae sententiae de eucharistia adhaeserunt. Vid. Hottingerus H. E. sec. XVI. part. II. Successum, et reformationis fata enarrat Seckendorffius. *Halae Saxonum* docuit Johannes Brentius, ex Suevia oriundus, et Halam ex Academia Heidelbergensi evocatus. Retinuit quidem in initio Missam, spreta tantum pro defunctis, quae tamen postea, cum invalesceret reformatio, abrogata est a. 1523.

Historia Eccles. Christ.

§ XXXV. *Weissenburgi* in *Alsatia*, sub tutela Domini a
Moguntia. concionatus est Martinus Bucerus, *Moguntiae*
Capito, et alii. Tractus *Craichgoa*, in finibus
Rhinodunorum et *Wurtembergici* agri, inter multos alios, con-
cionatores habuit Erardum Snepfium, et Franciscum Ire-
landum, qui Germaniam descripsit. *Bremae* etiam admissa est
Reformationis doctrina, docente Henrico Sutphaniensi, monacho
Augustiniano, e carcere elapso. *Magdeburgae* idem effecit
Reformationis doctrina, alias van der Heide, Augustinianus,
Magdeburgae alii, quum cives reformationem a Magistratu petie-
rent, et impetrarunt. *Serveſta*, Anhaltini principatus urbs,
Lutherum audivit concionantem, et ab eo tempore
Reformationis impet dare reformationi. Quae in *Pomerania* quo-
que impetum acquisivit, uti in urbibus, *Sterino* per Nicolaum
Reformationis et Paulum a Rheda, *Wittenbergo* arcessitos, *Sun-*
derburgi et *Stritium* Ketelhut, ubi tumultuosius est actum,
Reformationis impetum frangente, et Monachos expellente, denique
Reformationis in *interiore Pomerania*, per Petrum Suavenium, ejus
Reformationis Lutheri domesticum, qui Pauli epistolam ad
Reformationis magistros exposuit. Idem quoque fe-
Reformationis civitates primariae, *Riga*, *Revalia*, et
Reformationis *Andree* Cnophio, sed non sine tu-
Reformationis plebe concitata per ejus collegam vehemen-
Reformationis *Strivstrum* Tegetmeierum. *Ulmae* denique
Reformationis per monachos Franciscanos, Johan-
Reformationis a Lutheri primordiis, et Johannem
Reformationis in hoc anno per Johannem Diepholt,
Reformationis actum. Denique omittendus non est *Cas-*
Reformationis Augustinianorum, et Theologiae Doc-
Reformationis *Thuringia*, rogatu civium, aliquot con-
Reformationis De quo legendus est Seckendorffius.

ANN. 1523.

§ XXXVI. *Reformationis* in primis est hic annus per comi-
tia

da Norica, absente Caesare, habita a Ferdinando Austriaco, et Principibus Germaniae. In quibus Legatus Hadriani Papae, Franciscus Cheregatus, conquestus non tantum est de progressu Lutheri, ejusque sectae, arsitque vehementer executionem bullae, Decessoris ejus, ac Wormatiensis edicti contra Lutherum, sed et corruptioni Ecclesiae in Capite et Membris, ac reformationis necessitati, praebuit luculentum testimonium. Decreta sunt, singulari Providentia rem ita dirigente, cum Luthero essent maximam partem insensibilissimi, 1. Lutherum, quamdiu manifesti Ecclesiae et Curiae Romanae abusus non essent e medio sublati, opprimi non posse. Quorum catalogus etiam est contextus, et Legato sub titulo *centum gravaminum* exhibitus. Quae non a Protestantibus, sed ab ipsis Comitibus universalibus profecta sunt, et adprobata. 2. Opus esse ad controversias religionis tollendas concilio Generali et libero. 3. Quod antequam fiat a. nullos esse novos edendos libros, β. euangelium pure, sed secundum probatas, et ab Ecclesia receptas, interpretationes, esse adnunciandum. γ. Idoneos ab Episcopis eligendos esse viros, qui exorbitantes concionatores leniter castigant. δ. Sacerdotes, qui uxores ducant, esse juxta leges Pontificias puniendos. Quae decreta legato valde displicuerunt, nec a Caesare sunt adprobata, sed a Luthero, benigna adhibita interpretatione, recepta, excepto decreto de Clericis conjugatis. Concessa utique per haec decreta est Luthero, ejusque causae, securitas contra anathemata, et proscriptionem Caesaris ac Papae, usque ad Concilium. Res quoque miranda est, potuisse haec in Comitibus ita dirigi unius Frederici, ejusque Legatorum, industria, contra summum Episcoporum et Nuncii Papae furorem.

§. XXXVII. Amisit quidem causa Lutheri insignem patronum in Francisco Sickingio, qui in bello cum Electore Trevirensi, non religionis causa moto, sed quod Elector duos cives, pro quibus fidejusserat Sickingius, tradere nollet, periit: nec tamen opus reformationis aliquid detrimen-

ti passum est, potius promotum, per doctos viros, Oecolampadium, Martinum Bucerum, Johannem Schwebelium, et Casparum Aquilam, qui, in aula Sickingiana latitantes, hac occasione dispersi sunt in varias regiones, et reformarunt varias Ecclesias. *Uratislaviae* quoque crevit reformatio per Johannem Hessem, Norinbergensem, qui *Aedis Magdalenae* pastor hoc anno est constitutus, adprobante non solum populo, sed et Episcopo, Jacobo a Salza. De quo Hadrianus Papa quidem per litteras exposulavit cum Senatu *Uratislaviensi*, sed et hic sese egregia apologia, apud Scultetum, defendit, lectu digna. In *Borussia Orientali* suscepta est reformatio, sub auspiciis Alberti, Marchionis Brandeburgici, per Johannem Brismannum, Lutheri discipulum, qui concionatus est in urbis Regiomontensis Ecclesia Cathedrali, Paulum Speratum, et Johannem Polyandrum, olim in disputatione Lipsiensi amanuenssem Eccii, partim hoc anno, partim duobus sequentibus. Speratus autem sese celebrem quoque praebuit per canticum Germanicum, ab ipso compositum de *Justificatione*, in Ecclesia Protestantium satis notum. *Halae Suevorum* Johannes Isemannus, a Senatu pastoris munere ornatus, purum non tantum cum Brentio docuit euangelium, sed Papisticas quoque caerimonias coepit abrogare, adstipulante Brentio: quam sortem Missa etiam subiit a. 1527., sicut in tota *Bremensum* ditione extra urbem a. 1540. Denique *Argentinae* hoc anno docere coeperunt Martinus Bucerus, Caspar Hedio, et Fabricius Capito, et Senatus decrevit, euangelium libere ad publico esse adnunciandum: sed a durioribus in alios diolsis, quoque scandalum praebere, aut seditionem movere, possunt, abstinendum esse. Coepit postremo etiam reformatio *Hamburgensis* hoc anno. Antea quidem, a. 1511. Otto Dittelius, artium magister, et Pastor, puriorem fidem pro capiti suo docuerat, et in corruptum Clerum, indulgentias, et tabulosas conciones, erat investus, sed senio, et oppositu *Muneri Christi*, fractus destitit. Hoc autem anno opus resumit

sumsit Hamburgi Stephanus Kempe, Franciscanus, et, inter acerrimos cum sacerdotibus conflictus, illud per triennium peregit solus, donec adjuutores fuerit consecutus duos Johannes, Zegenhagium et Fritizium, illum Magdeburgo, hunc Lubeca, vocatum.

§. XXXVIII. Missis primordiis reformationis per Daniam, Sueciam, et Galliam, de quo postea suo loco; silentio non est premendum, virginitatis et coelibatus vota fuisse hoc anno a nonnullis spreta, et abrogata. Ex coenobio Nimpschen, prope Grimmam, bidui ab urbe Wittenberga itinere, quod monialium Cisterciensium erat claustrum, exierunt, ope Senatoris Torgensis, Leonhardi Cloppen, aliorumque, novem Virgines, nobili genere natae omnes, inter quas fuit Catharina de Bora, quae biennio post nupsit Luthero, qui egressum calculo suo adprobavit, et adjuvit. Haud diu post sedecim aliae ex coenobio Widerstatensi, in comitatu Mansfeldensi, exemplum illud secutae sunt. Duxit quoque publice uxorem Antonius, Parochus S. Tomae Argentinae: quod Matthias Zellius pro concione laudavit. Praeterea, ut alia exempla praeteream, Wittebergae in celeberrima Ecclesia collegiata omnium Sanctorum abrogati sunt, ope Lutheri, scandalosi, et superstitiosi, ritus missatici, reliquis adhuc retentis: uti prolixè narrat Seckendorffius. Denique, notatu digna est legatio fratrum Bohemorum ad Lutherum, fidem eorum de praesentia Christi in S. coena ita explicans, ut haud male se de illis sentire declaraverit Lutherus in epist. ad Nicolaum Hausmannum; sed postea, libello fidei, ab ipsis edito, perlecto, mentem distinctius exposuit in tractatu de *adoratione sacramenti corporis Christi*, de eo quid probet, quid non, in fratrum fide. Inter alia dicit, se improbare, quod praesentiam realem in ea negent, ut et fidem infantum in baptismo: praeterea, quod fidei iustificanti in negotio justificationis adjungant charitatem, quodque septem admittant sacramenta, et Ecclesiae ministros a matrimonio arceant. Singulare autem in eo est, quod ad-

... indifferentibus adcen-
 ... sunt oppugnationes re-
 ... fuerunt Fredericum Elec-
 ... modo incitare. Bulla Hadriani
 ... Pontificis et Caesarei adnexas.
 ... Hungariae et Bohe-
 ... Electorem dederunt, quibus Luthe-
 ... quam qui fidem Christi, et Ec-
 ... Principes Christianos tra-
 ... Elector autem nihil aliud
 ... sed Lutherum prius in-
 ... quam damnandum, esse. Diplomate quo-
 ... Imperii, per Legatum in Comitibus
 ... inter alia inputatur, quod veteres
 ... mores ea ratione corrumpantur, bona
 ... continentiae rumpantur. Quid? quod
 ... Hungariae a Turca illata, ab
 ... Zelotarum more, deriventur.
 ... alii quoque Euangelii praecones
 ... sed et vexati ac occisi. In Mis-
 ... Georgio Duce, carcere,
 ... poenis capitalibus. Miltenber-
 ... Moguntinae, passa est om-
 ... et inpetum militarem, a Prae-
 ... in urbem hostiliter irruerunt, causa
 ... Carolostadii, de quo vid. Sec-
 ... cum fructu docebat. Ipse qui-
 ... sed Diaconus ejus captus est, et
 ... Bibliorum interdictum populo,
 ... ad Papisticas coguntur cere-
 ... a Theologis Ingolstadiensibus
 ... metu ad palinodiam trahitur, sed
 ... reformationi, variis in locis, ope-
 ... Scultetus. Johannes Mel-
 densis.

denſis Clericus, quod ſchedulam contra indulgentias valvis Templi adfixerat, et Papam in ea dixerat Antichriſtum, virgis eſt caeſus, ejaſque fronti inuſta eſt nota. Primi vero in Germania gloriam meruerunt martyrii Henricus Voes, et Johannes Eſch, Auguſtiniani Antverpienſes, ſub Inquiſitoribus Nicolao Egmondano, Carmelita, et Jacobo Hogeſtrato, Dominicano, flammis combuſti Bruzellis, ob Euangelii doctrinam, ſed ſumma cum lætitia et fiducia. Quam tragoediam Doctus aliquis, qui adfuit, elegante enarravit epiſtola apud Scultetum. Exhibet quoque de hoc martyrio hymnum Lutheri, latine a ſe verſum, Seckendorſius. Sed notari meretur, ab eo tempore, teſte Eraſmo apud eundem, Luthero coepiſſe eam civitatem favere.

ANN. 1524.

§. XL. Renovatis Comitibus Norimbergenſibus hoc anno, in eo quidem totus fuit Campegius Cardinalis, et Legatus Papæ, ut, blandis licet verbis, rem eo dirigeret, ut ſecundum Wormatienſe decretum cum Luthero ageretur, concilii celebratio differretur, et abuſuum, quos centum gravamina illa continebant, reformatio eluderetur: ſed res ei per omnia non ſucceſſit. Decretum enim Comitiale habet. 1. Decretum Wormatienſe eſſe executioni mandandum, quantum fieri poſſet, adeoque ſalva veritate et juſticia. 2. Liberi et generalis Concilii urgendam eſſe neceſſitatem. 3. Interea libros novorum Doctorem a peritis viris eſſe examinandos, et in compendium redigendos, eo ſcopo, ut proximo conventu Spirenſi, quid retinendum, aut repudiandum, ſit, decerneretur, uſque ad Concilii deciſionem. 4. Idem reſpectu gravaminum illorum eſſe faciendum. Denique 5. repetitur decretum de Euangelio pure et libere docendo, ſed ſine tumultu, et ſcandalo, ſecundum interpretationes Doctorem in Eccleſia adprobatorum. Obſervat vero Seckendorſius, qui hiftoriam Comitiorum enarrat, omnia.

nia ibi esse turbulenter acta. Displicuerunt haec decreta Caesari et Papae, quod dogmata essent Spiraë examinanda, Wormatiensi decreto obex poneretur, et concilium postularetur, etiam Luthero, quod Wormatiensi decreto inhaeretur, et libri sui ad examen revocarentur. Publicae itaque luci exposuit Lutherus acta Norimbergensia, una cum saevo illo edicto Wormatiensi, severissima addita censura, in qua, omnes modestiae et reverentiae limites transgressus, in Caesarem, Papam, et Principes, vehementer invehitur. Adpellat eos *bestias, furiosos, et stolidos*, qui, Wormatiense decretum exsulturi, quasi Gigantes coelo conantur inferre bellum. Imo, contra Turcas arma sumi, et ad bellum conferri pecunias, negat e re esse, cum nihil a talibus Principibus praeclari possit expectari.

§ XLI. Campegius vero, se spe sua in comitiis excidisse, videns, rem alia est adgressus via, quae melius successit. Effecit enim, ut separatus nonnullorum Principum et Praelatorum conventus fuerit Ratisbonae habitus, cui interfuerunt ex Politicis Ferdinandus Austriacus, et duo Bavariae Duces, ex Ecclesiasticis Archiepiscopus Salisburgensis, duo Episcopi, et novem aliorum Legati. Decretum ab illis, tam paucis, est, ut Caesaris edictum contra Lutherum exacte observaretur, nihil in ritibus receptis mutaretur, sacerdotes uxorati, et monachi apostatae, secundum rigorem canonum punirentur, et denique euangelium secundum sensum Patrum et Doctorum probatorum annuntiaretur. Ad ditum est, subditos, qui Wittebergae studebant, sub gravi poena, ut domum redeant, esse compellendos; praeterea, si huius foederis causa alicui vis fiat, eum ab omnibus reliquis esse omni ope adjuvandum. Ut autem querelis obviam in speciem iretur, edidit Campegius, consentientibus Principibus, constitutionem, quinquaginta trium articulorum, ad Clerici mores corrigendos, et exactiones quasdam vel tollendas, vel miruendas. Hic conventus pro schismatis initio, et quasi classico belli, recte habetur, cum reliqui Principes et Civitates

Civitates Imperii non tantum haec aegerrime tulerint, sed et sese contra eos munire coeperint. Caesar vero Carolus V., missis litteris, indignationem ob acta Norimbergensta testatus est, edictum Wormatiense voluit executioni mandatum, et conventum Spirae indictum vetuit.

§. XLII. Wormatiensis decreti executio licet in maxima Germaniae parte non fuerit secuta, liberi tamen a vexationibus, et persecutionibus, non fuerunt purioris doctrinae studiosi. Viennae, permittente Ferdinando, capite truncatus est Caspar Tauberus, civis Viennensis; Dithmarsii miserabili morte adfectus est Henricus Sutphanienfis, qui Bremae docuit, et Meldorsium in Dithmarsia vocatus erat. Pragenses in Bohemia, et Budenses in Hungaria, sub Ludovico, Rege juvene, saevierunt, illi carceribus et exiliis, hi vero poena quoque capitali, combusto bibliopola aliquo una cum libris euangelicis. Meris Johannes Clericus, cum simulacra extra urbem fregisset, post vehementes cruciatus, manus enim dextra ei est amputata, nasus forcipibus avulsus, et duo brachia, cum utraque mamma, dilaniata sunt, igne tandem absumtus est. In media Saxonia, seu Misnia, grassatus est Georgius, Saxoniae Dux, multis, carceribus, et exiliis: imo in foro Lipsiensi capite publice est plexus Johannes Hergotius bibliopola. Denique, ne plura memorem, Johannes Castellanus Thornacensis, Doctor Theologus, iussu Cardinalis Lotharingi captus est, et ab urbis Vicensis Magistratu vivus crematus. Alias adhuc oppositiones enarrat Scultetus.

§. XLIII. Inter alius generis impedimenta, quibus cursus reformationis interceptus est, ad quae pergo, cum locum tenere solet, licet levioris sit momenti, concertatio Erasmi et Lutheri, de *libero arbitrio*; ejus hic brevis danda videtur notitia. Edidit scilicet Erasmus Roterodamensis librum de *libero arbitrio* contra Lutherum, incitatus ab Henrico VIII., Angliae Rege, Tonstallo, Episcopo Londinensi, Wolsaeo, Archiepiscopo Eboracensi, et ipso Hadriano Pa-

pa, et se, licet reluctantem, adduci passus, ut, et amicis placeret, et ne sinistra fama, ac si Luthero faveret, ipsi noceret, ut ex epist. ejus ad Melancthonem patet. Definit autem liberum arbitrium, quod sit *vis humanae voluntatis, quae se potest homo applicare ad ea, quae perducunt ad aeternam salutem, aut ab iisdem avertere*. Quale arbitrium cum homini tribuit, gratiam tamen auxiliatricem internam vult esse salvam; diserte enim dicit, *sibi eos placere, qui nonnihil tribuunt libero arbitrio, gratiae plurimum*. Demonstrat thes. ex Scriptura et Patribus, multaque absurda sublati liberi arbitrii consequentia fuse profert, magnaeque cum specie et eloquentia disputat. Lutherus, quem hic liber vehementer offendit, ad eum mox respondit, edito a. 1525. libro, sub titulo, *de servo arbitrio*. In quo, licet in prologo et epilogo de Erasmo, ejusque eruditione, et moderatione, honeste loquatur, acerrimum in ipsa tractatione, ac vehementem, se praestat adversarium: quo in iram conjectus Erasmus, et mox opposuit *hyperaspisten* a. 1526. et 1527. Querulas etiam scripsit ad Johannem, Electorem Saxoniae, litteras, quibus famam suam, mendaciis laesam, vindicari petit: erat enim Atheismi aut Epicureismi reus a Luthero factus. Ceterum varia de libro Lutheri inter Lutheranos et Reformatos exstant judicia; quorum illi, Lutherum nimis prope exultant ad Calvinum accedere doctrinam, addunt etiam aliorum, cum postea mutasse sententiam, in primis ex commentis ejus in Genesim; sed sine solido fundamento: Reformati silent librum in coelum extollere, tanquam sibi plane contradictorium. Sed Sebast. Schmidius, libro Lutheri cum Calvinis libro, demonstrare conatus est, eum Calvinum dictatis non esse contradictorium. De quo quicquid sit, res enim tantum est momenti, illud mihi constare videtur, Lutherum voluntatem tantum in hoc libro sustulisse, eique ad bonum, sive ad malum, sive per gratiam, quae voluntati avertit in homine operatur, ad bonum, ita ut non possit non velle et operari.

§. XLIV. Gravioris impedimenti jacta sunt hoc anno fundamenta per semina *belli*, sic dicta, *sacramentarii*, in Lutheri ac Carlostadii dissensionibus. Carlostadius, Witteberga relicta, Luthero ob improbatam imaginum dejectionem, indeque variam ortam vexationem, indignatus, et Orlamundae in Thuringia pastoris munere fungens, cum et ibi novas turbas per eandem imaginum oppugnationem dare censeretur; Lutherus decreto Electoris primum Jenam, dein Orlamundam, missus, Jenae pro concione spiritum fanaticum Munzeri non tantum perstrinxit, sed et eodem agi addidit imaginum oppugnatores ac sacramentarios. Quo offensus Carlostadius, qui jam antea Wittebergae se a Lutheri opinione, de praesentia Christi in eucharistia, alienum demonstraverat, Lutherum adiit, et cum eo exposulavit, eo cum eventu, ut Lutherus, in iram concitatus, eum, dato in arrham nummo aureo, ad publice ea de materia contra se scribendum provocaverit. Deinde Orlamundam veniens, Carlostadium nequidem convenire dignatus est, imo, cum hic illi manum porrigeret, recusavit, dicens, *tu es meus hostis et inimicus, nam eo nomine tibi aureum nummum dedi*, tantum cum auditoribus ejus de imaginum oppugnatione disceptavit. Quo facto, Carlostadius, jussu Johannis Frederici, Ducis Saxoniae, a Luthero incitati, expulsus Thuringia, nec auditus nec convictus, secessit Basileam, ibique libellos suos de Coena Domini in publicum misit. Quod cum Senatus, praeter alios, aegre ferret, Zuinglius et Oecolampadius, qui jam antea tropum in verbis institutionis S. coenae admiserunt, ejus susceperunt patrocinium; licet in verbis illis explicandis ei per omnia non consenserint. Accesserunt mox alii, ut Leo Judae, et Theologi Argentinenses, Wolfgangus Fabritius, Capito, et Martinus Bucerus. Quo factum est, ut opinio ea fuerit late disseminata; uti Lutherus in epist. ad Amstdorfium conqueritur. Haec fuerunt funestissimae quaestionis, quae tot perniciofa habuit consequentia, primordia. Carlostadii vero opinio habet x. tro-

pant esse in verbis institutionis, et pronomine *verp hoc* non cum *pane*, quippe masc. gen., sed cum *corpore* Christi, esse construendum, hoc sensu; *accipite, edite* panem hunc *in mei memoriam*, hoc enim, digito monstrato corpore, vel *hic sedet corpus, quod pro vobis frangitur*, 2. corpus Christi nec esse, nec comedi in eucharistia *oraliter*, sed corporis fracti et sanguinis fusi tantum celebrari memoriam. 3. Scopum S. coenae tantum esse adnunciari ibi mortem Christi, ejus memoriam celebrando. 4. Negat praeterea, sacramentum hoc conferre remissionem peccatorum, imo atriam esse et pignus redemptionis nostrae per Christum, cum haec sit Spiritus S. praerogativa, et homo se ante probare debeat: quod supervacaneum foret, si per eucharistiam certior fieri de remissione peccatorum debeat.

§. XLV. Interea, quod ultimo notandum est loco, reformatio per varia Germaniae loca magis magisque invaluit. *Regiomonti* in Borussia ipsae imagines in Templo Cathedrali, sed per pueros et senes dejectae sunt. In Ducatu *Megalopolitano* seu Mekelenburgico vires acquisivit ope Gubernatoris Henrici, qui Magni, Ducis Megalopolitani, erat filius. *Wismariae* in eo Ducatu abusus Pontificios retegere primus coepit Henricus Mollensius, Ecclesiastes Aulicus Alberti, Ducis Megalopolitani, filii Magni. *Magdeburgae* ipse Lutherus, a Consule Nicolao Sturm evocatus, docuit, dein Amstdorffius, qui eam Ecclesiam per octodecim annos rexit: *Brunsvigae* radices egit, non sine motibus, qui triennium durarunt. Comitatus *Hoyensis* Ecclesiae hoc anno etiam sunt reformatae, inchoante Jodoco Comite, et quatuor ejus filiis promoventibus. Jodocus vero semina ejus doctrinae ex Lutheri et Melanchtonis libris hauserat: usus autem est in reformandis Ecclesiis ope Adriani Boxshotii, Antverpiensis, qui, cucullo Antverpiae posito, Wittebergam concesserat. Per Misniam, ut *Annaebergae* et *Cygnae*, purius euangelium auditum est per Fredericum Myconium, qui, inde expulsus, venit Gotham, eo ad Ecclesias Thuringiacas guber-

gubernandas vocatus, ubi annos viginti duos decuit. Denique *Noribergae* abrogati quoque sunt abusus Papistici. Vid. Schultetus in *Annalibus*.

ANN. 1525.

§. XLVI. Famofum hunc annum reddidit, fœnal reformationi ingentem creavit invidiam, bellum *rusticum*, maxime in Suevia, et *fanaticum* præcipue in Thuringia, incentore Toma Munzero, ejusque socio Pfeiffero. De quo Petri Gnadali libri quinque exstant, a 1569. scripti, e quibus sincera peti potest descriptio. Rusticorum tumultus anno superiore jam coeperat in Comitatu Lupfensi, et alibi, occasione duræ servitutis, qua premebantur, et tributorum graviorum, quæ res sæpe antea rusticos per Germaniam in seditionem conjecerat, ut multis evincit Seckendorffius lib. II. Sed hoc anno Lupfensium recrudit tumultus, et eorum exemplum secuti sunt subditi Abbatis Campedonenfis, ac Augustani Episcopi, in Alpenfi Algoiae tractu, nec non in Brigantini lacus ora, ac in Hegovia: cum quibus ultimis transactum est, posteaquam articulos, quibus postulara eorum continebantur, exhibuissent, quorum unus tantum liberam Euangelii prædicationem continebat, sive, quod Lutherus censuit, dicis causa additus, sive, quod verius, intentus serio, cum in hac tanta hominum multitudine fuerint multi reformationis cupidi: reliqui vero articuli ad onerum, tributorum, et servitutis levationem spectant. Transactum vero hac ratione est cum Brigantinis et Hegoviensibus, posteaquam a Suevici fœderis copiis, Duce Georgio Truchsesso, caesi essent rustici prope Umam, et dispersi Algoiei. A quo eodem Duce dein partim occisi, partim dissipati sunt rustici, qui in Wurtenburgici Ducatus et Franconiae finibus grassati sunt, et inmania patrarunt facinora.

§. XLVII Ad horum exemplum tumultuatum quoque est in Thuringia, ut Erfurti, Isennaci, Arnstadii, Salæ,

Sangershusae, Illebiae, inprimis Mulhusae, a fanaticis, qui Munzeri copcionibus erant infatuati. Cum enim, quorundam e plebe opera, in urbem introductus, et Ecclesiae munus consecutus esset, rem eo adduxit Munzerus, ut novus fuerit constitutus Magistratus, monasteria sint spoliata, bonorum aliqua communio introducta, et ipse supremus fieret Rector. Quo in rerum statu aliquot exactis mensibus, ipse, per Suevorum motus excitatus, et Peifferi in primis concionibus audacior factus, ad bellum spectavit, et, copiis undique contractis, castra posuit curribus munita, prope Francohusam. Quo cum Philippus Hassiae Landgravius, Henricus Dux Brunsvicensis, Johannes Dux Saxoniae, et Georgius Saxo, ejus patruelis, accessissent, rustici fanatici ad quinque, vel septem, millia caesi sunt, Mulhusum deductum, et Pfeifferus, ab equite captus, Mulhusum ductus in castra, una cum Munzero, supplicio adfectus est. Rusticorum vero exercitus, octo tantum millium virorum, promissis Munzeri, quibus miraculosum Dei auxilium pollicitus erat, iridis etiam signo, quod in aere adparuerat, in bonum raptum omen, quia idem signum in rusticorum vexillis erat, animatus, de pace nihil audire volebat. Quibus peractis, reliqui seditiosi per totam regionem haud difficili negotio sunt repressi, et in ordinem redacti. Quae enarrare supersedeo. Singulare est, non tam in Electorali Saxonia, quam in Pontificiorum provinciis, et in Franconia, fuisse tumultum: ubi etiam omnium saevissime tractati sunt rustici, et multi cives supplicio adfecti, quod seditiosorum causa fuerit malitiose cum Reformatis censita connexa. Ceterum trecenta numerantur castella et monasteria a rusticis diruta et exusta.

§. XLVIII. Tomas vero Munzerus, ut ejus aliquam dem notitiam, Stolbergae ad Hercyniae Sylvae fines natus, postquam Brunsvigae, dein Zuiccaviae, et Alstadii docuisset, indeque ob motus fanaticorum ejectus magnam Germaniae partem peragrasset, ad ipsam Helvetiam usque, tandem in Saxo-

axoniæ redux, Mulhusium adpulsus, et ibi, ut narravi, admissus est. Narrat quidem Maimburgius, eum ante supplicium religionem adoptasse Pontificiam; sed illud nullo alio nititur fundamento, ac quod una sub specie sumserit eucharistiam, pro more tunc adhuc satis recepto, et omnino fabulosum est; ut recte advertit Seckendorffius, qui etiam observat, eum, tam consternatae fuisse ante supplicium mentis, ut ne symbolum quidem fidei recitare potuerit. Aegre vero tulit Lutherus, quod de doctrina, et prætenfis revelationibus, non fuerit accuratius examinatus. Attamen refert Sleidanus lib. V. errorem et delictum suum fuisse ab eo agnitum, sed et Principes admonuisse, ut majore erga miseros homines utantur clementia in posterum.

§. XLIX. Quod vero ad hujus Sectæ fanaticismum attinet, de quo vid. Sleidanus l. cit., Seckendorffius l. I., et Camerarius, præter alios, 1. Necesse esse statuit ad vitam æternam consequendam, ut manifesta non tantum vitentur flagitia, sed et corpus castigetur, et maceretur per jejunia, vestitum simplicem, vultum ad austeritatem compositum, silentium, et prolixam barbam. Deinde secessum esse quaerendum, et a Deo expostulandam revelationem, ut de veritate et vera religione recte sentiat quis. Hominem enim non tam Scriptura, quam Spiritu instrui, et duci, Deum quoque sese per somnia et visiones immediate revelare, et de futuris admonere. 2. Hinc processit sectæ vanitas ad statum mundi immutandum; eum enim a malis Rectoribus pessime et tyrannice administrari, in civitate aequæ ac Ecclesiæ, adeoque istud pessimum hominum genus esse extirpandum, et sanctam suscitandam sobolem, ut regnum Dei in mundo erigatur. 3. Opposuit sese propterea hæc secta et Pontificiis ob tyrannidem religionis, ac duram servitutem, qua premebantur homines, et Luthero, ejusque instituto, ob literalem et carnalem doctrinam. Cum reformationis itaque Studiosis nihil aliud commune habuit, quam quod religionis et fidei libertatem urserit: quare etiam a Luthero.

ro, licet de illis, qui coelestes revelationes crepuerint, in meliorem partem in principio judicaverit, severe sunt castigati et repressi. Ex quo manifestum est, seditiosos hosce motus non esse reformationi imputandos, ut cavillantur Pontificii, licet negari nequeat, prohibitionem doctrinae Evangelicae, et saevitiam erga concionatores, occasionem dedisse, quam plebs, ob onera tributorum et servitiorum exacerbata, avidè adripuit.

§. L. Nec hoc tantum in reformatis offendit Pontificios, et anam dedit calumniandi, verum etiam, quod hoc ipso anno, rusticorum bello, et Frederici Electoris morte, inausulto, nuptias contraxerit Lutherus cum Virgine Moniali, etsi jam antea clauistro monachali educta, Catharina a Bora, nobili genere nata: quod nonnulli ex ipsis reformatis aegre tulerunt, tanquam intempestivum, et reformatorum causas noxium. Defendit Lutherum non tantum Melancthon in epist. ad Camerarium, licet ipsi, timidioris animi viro, dolorem concitaverit, noxia quippe metuenti effecta, sed Lutherus ipse eo, quod nuptiae sint honestae, seque exemplo praeire sit utile, ringentibus Satana et adversariis. Erat autem Catharina, ut supra tetigi, e monasterio liberata per Leonardum Coppe, Senatorem Torgensem, a. 1523., et a Luthero destinata uxor Doctori Glacio, pastori Orlamundico: cui cum detractaret nubere, seseque Luthero offerret, ipse eam, improviso plane consilio et motu, amicis nil tale expectantibus, duxit, sponsalibus in praesentia trium ex amicis, ad coenam invitatorum, celebratis. Fecit autem id Lutherus, cum ut Patri gratificaretur, tum ut hostibus reformationis aegre faceret, suoque exemplo promoveret conjugia.

§. LI. Coepit praeterea hoc anno controversia sacramentaria, ut ejus historiam pertexam, quae anno superiore occasione Carlostadii erat mota, vehementius agitari in Saxonia, Helvetia, et Suevia. Librum edidit in Saxonia Lutherus contra Carlostadium, sub titulo, *adversus coelestes Prophe-*

Prophetar, in cujus priore parte de ipso, ejusque moribus, et gestis, agit, ut et de imaginibus, et lege Moſis nos non obligante, niſi quatenus praeceptis naturae et euangelii conveniunt, denique de Miſſa, et inspiratione divina; in poſtiori vero de praesentia Chriſti in S. coena tractat, et Caroloſtadianam ſententiam refutat, magnaque vehementia in adverſarium, tanquam inpium, irruit. Iluſtrat autem Lutherus, quod notari meretur, praesentiam Chriſti corporalem in pane, exemplo *ferri igniti*, adeo ut, ſicut ignis eſt in ferro, ita corpus Chriſti ſit in pane. Initium diſputationum inter Lutherum, ejusque ſocios, et Zuinglium, ac Helvetios, non a Zuinglio, ſed Luthero, eſſe repetendum, diſputat Hoſpinianus in hiſt. ſacrament., ut et, praecipuam controverſiae originem praebuiffe ſiniſtras utriusque partis ſuſpiciones. Helvetii enim putarunt, Lutherum prope a tranſubſtantiatione abeſſe, et localem corporis Chriſti inſolationem in pane admiſſiſſe; Lutherus vero exiſtimavit, Helvetios nil praeter nudum et purum panem ſtatuerre, omni efficacia et praesentia Chriſti abolita. Ceterum, ut id obiter obſervem, Zuinglianam opinionem jam ante Zuinglium tenuit, et epiſtola ſcripta demonſtravit a. 1511., eruditus et pius Ictus in Hollandia, Cornelius Honius, quam typis evulgavit Zuinglius a. 1525.

§. LII. Zuinglium pro adverſario ſumſit Joh. Bugenhagenus, Pomeranus; qui, anno praecedente ſcripta epiſtola, Lat. et German., refutavit Zuinglianam opinionem, quae tropum ſtatuit in verbo *eſt*, pro *ſignificat*, quam Zuinglius in epiſt. ad Matthaeum Alberum, paſtorem Reutlingenſem, expreſſerat. Sed hoc anno, ſcripto libro *de vera et falſa religione*, demonſtrat Zuinglius, euchariſtiam eſſe gratiarum actionem, Joh. VI. non agi de ſacramentali manducatione, et tropum recte et poſſe et debere admitti in verbo *eſt*. Quod ipſum dein uberius egit in tractatu, cui titulus eſt, *ſubſidium*, et alio tractatu, quo epiſtolae Bugenhagii reſpondit: ubi concludit, *non poſſe ex integro Antichriſtum proſigari*.

nisi et error consubstantiationis profligato corrumpat. In publicum quoque prodit Joh. Oecolampadius, Doctor Basileae, cujus libri de genuinis verberum Domini, hoc est corpus meum, agitur. in quo copiose, et erudite totum hoc negotium tractat, verbaque ea eodem tropo dici, quo, *Petra erat Christus*, probat, tropum quaerens in voce *corpus*, ut idem sit, ac hoc est *figura corporis*; re ipsa tamen cum Zuinglio stans, ut facile patet, et ipse Oecolampadius exponit. De hoc Oecolampadii libro testatus est Erasmus alibi, cum tam adverte esse scriptum, tot machinis argumentorum, totque testimoniis, instructum, ut posset vel electos in errorem pertrahere. Hunc librum cum praeconibus euangelii per Sueviam, ab ea opinione valde alienis, misisset Oecolampadius, illi, numero duodecim, in unum coacti Hae Suevorum, conscripserunt, sed stilo, ut putatur, Brentii, librum, dictum *Supra*; in quo contra tropum, et pro sensu litterali, et praesentia corporali, pugnant; mentem vero hunc in modum explicant: *verba coenae, hoc est corpus meum, adferre ad panem corpus, et ita in pane jam corpus realiter existere.* Invenio corporalem Christi praesentiam in hoc libro magis everti, quam poni, Christum quoque statui in coelo manere, disputat Hospinianus. Praeterea notabilia sunt verba, quae p. 170 edit. Pfaffii, in eo libro occurrunt, digna quae hic legantur: nam ut remissio peccatorum solius Christi est, ad dextram Patris, sed tamen verbo commendata est, ut in ordem per apostolos vocali voce et externa spargeretur; ut corpus et sanguis solius Christi sunt, ad dextram Patris adhibentur. Ad interim verbo, hoc est corpus meum, hic est sanguis meus, commendata sunt, ut pane et vino, rebus exornentur, adhiberentur. Opposuit huic libello suum *antisynonymum* Ad. Oecolampadius, sed Zuinglius in epist. ad *Heinrichum Bullianum*, severo admodum judicio, illud scriptum, non ut purgatione, sed execratione, censuit dignum, propter vim Scripturae illatam, fastum, inmodestiam, et quoniam in Oecolampadium, Lutherus vero illud laudavit, cumque

cumque Argentineses, qui se in hac lite gerebant medios, misso Caselio, Hebraeae linguae Professore, Lutherum ad pacem et concordiam cum Helvetiis adhortarentur, responsum ab eo tulerunt, *tanti momenti esse eam rem, ut alterutrius sententiae propugnatores oporteat esse satanae ministros; consilio itaque medio locum non esse*: defendit quoque Lutheras dictum suum Papale, *rectum esse debet, quod ego scribo*. Vid. tom. II. epistolarum Lutheri. Quid? quod Theologi Argentineses per hanc suam moderationem in suspicionem haeresios inciderint; et tanquam haeretici sint traducti, in primis Norimbergae: a qua labe se suosque purgavit Wolfgangus Capito in epist. ad Andream Osiandrum, apud Scultetum, quae legi meretur. Ceterum, Epistolam Zuinglii, et librum Oecolampadii, una cum syngrammate Suevico, aliaque nonnulla, ad hanc causam pertinentia, novissime edit Pfaffius in libro: *acta et scripta publica Ecclesiae Wirtenbergicae*. Interea Carolostadius, propter bellum rusticum, odio et persecutioni expositus, cum Rotemburgi ad Tubarim aliquandiu confedisset, indeque, persecutionem ut evitaret, elapsus esset; libello, quo se purgat, scripto, a Luthero per litteras petiit, ut eum edat, suamque agat causam, addito mox altero libello, quo se non definiendi, sed disputandi, et veritatis eruendae, causa de S. coena scripsisse, profitetur; nec sine optato successu. Luthero enim ejus patrocinium suscipiente, accepit ab Electore potestatem in Saxoniam redeundi.

§. LIII. Ecclesias Silesiae, vix formatas, haud parum turbavit Caspar Schwenckfeldius, nobilissimi generis, in ducatu Silesiae Lignienſe, unde a. 1527. ejectus, per superiorem Germaniam vagatus. multos in partes traxit, donec diem in Suevia obierit a. 1561. Initio, cum Papismi errores, et corruptum statum, advertit, se Luthero adjunxit: sed, cum inter Lutheranos haud melioris esse vitae Christianos observasset, nec ibi esse veram Ecclesiam existimavit: quare se nulli sectae adjunxit, sed in omnium incurrit odium, licet

ipse omnium, per omnes sectas, piorum esset amantissimus, erga hostes etiam suos benevolus, sibi, et Christo, vivere, ut dixit, contentus. Reprehendit praeterea in Pontificiis, quod operibus in negotio salutis nimium tribuant, in Lutheranis vero, quod Scripturae et Sacramentis nimiam adligaverint vim, sive inter fidem historicam, aut litteralem, et historicum Christum, et salvificam fidem, et Spiritualem Christum, non probe distinxerint, existimantes, fidem et Christi obedientiam sufficere nobis, licet in peccatis maneamus. Praecipuus autem ejus labor, et scopus fuit, Christianos ab externis mediis, quae tamen non sprevit, sed utilia dixit, ad Spiritum transferre, et religionem Spiritualem. Ex quo fuit ortum, ut de externo verbo, ejusque ministerio, de ritibus religionis, et sacramentorum efficacia, minus fortiter, saepe incongrue, fuerit locutus. Lutheranos in specie offendit per opinionem de praesentia Christi in eucharistia, et quod externos ministros, litterae nimis inhaerentes, minoris fecerit: Ecclesiam porro Christi universalem per omnes extenderit sectas, ipse etiam se nulli adfociaverit. Refutatus est ubique a Theologis in Helvetia et Germania, a Luthero a. 1545. plane rejectus. Libidini conviciandi eousque indulserunt nonnulli, ut ipsum diaboli filium, pessimum haereticum, anabaptistam, fanaticum, et blasphemum adpellarint, in nomine quoque pueriliter luserint, illud in *stinkveld* et *stankveld* mutando. Magnum tamen hominem fuisse concedit Marnixius in Epistolis Belg. cent. I. ep. 86. Virum fuisse vitae piae et probae, ipsi hostes fatentur. Vid. G. Arnold l. XVI., qui plura de eo habet. Varia reliquit opera, simul edita a. 1592. Libri ejus undique conquisiti, et saepe combusti, sunt.

§. LIV. Dogmata ejus, addita refutatione, recenset Johannes Wigandus in suo *Swenkfeldianismo*, sed quocum conferendus est Joh. Werneri *catechismus* ab ipso probatus, et G. Arnold. l. cit. Praecipua sunt I. Scripturam esse litteram mortuam, in qua nec vita est, nec salus, dissentientes esse

esse vocalistas, et litteralistas. Attamen verbum, ejusque ministerium flocci non fecit, sed, per se dixit inutile, et sine Spiritus gratia, Spiritum vero esse solam causam boni in homine. 2. Naturam Christi humanam non esse *creaturam*, cum quod originem a Deo trahat, tum post glorificationem sit *deificata*; esse vero adversarios suos *creaturistas*. Nec tamen eam voluit abolitam, tantum post exaltationem participare gloriam et potestatem, una cum verbo Dei. 3. Fidem justificantem esse ipsum Deum inhabitantem: quae postea fuit Osiandri opinio. 4. Verba institutionis S. coenae interpretatus est de ipso Christo cibo animae, et pane coelesti: sed a quo distinxit panem sacramentalem, unice in Christi memoriam institutum, utque esset festum gratiarum actionis ac charitatis: totum vero Christum, secundum Divinam et humanam naturam, dixit verum esse cibum, et potum: verba, *hoc est corpus meum*, intellexit, acsi habentur, *talē est corpus meum*, scilicet *verus panis et cibus*, cujus externus panis est signum. 5. Denique totus fuit in commendatione novae vitae, et magnifica semper in ore habuit verba, illuminationis, revelationis, deificationis, hominis interioris, et spiritualis.

§. LV. Praeter haec impedimenta fuerunt et alia, ab hostibus reformationis profecta, quippe qui a persequendis reformatis non abstinuerunt. Martyribus Germaniae, de quibus nunc tantum agimus, adnumerandus est Bernardus Carmelita, Mechliniae combustus. De quo, et aliis vid. Scultetus in Annal. In Bohemia progressui reformationis sese vehementer opposuit regni Gubernator Carolus, Dux Monsterbergensis, de fautore Lutheri ejus factus acerrimus adversarius. Condicti sunt in comitiis Pragensibus articuli ad sufflaminandam puriorem doctrinam, quos exhibet Scultetus. Perseveravit etiam in odio suo erga Lutherum Georgius, Dux Saxoniae, quem blandioribus litteris frustra conatus est Lutherus ad meliorem reducere mentem: nec meliorem ejus litterae, nimia etiam cum submissione scrip-

filia, quae Caesar et Gallus ad sectam Lutheranam extirpandam initio anni ceperant, in vanum per novas lites inter eos ortas, indeque natum bellum Gallicum et Italicum, ceciderunt omnia: sequebatur enim Galli partes contra Caesarem Papa Clemens. Quibus motibus effectum est, ut halcyonia fuerint Protestantibus concessa. Deinde, cum Caesar nihil non ageret, ut decreta Wormatiensia vim suam exfererent, Principes quoque Catholici secum juncti opprimendis reformatis intenti essent: reformationis praecipui patroni, Elector Saxoniae, et Landgravius Hassiae, secum et cum aliis foedus defensivum, primum Torgaviae dein Magdeburgi, pepigerunt: quod anno undecimo post Smalcaldiae confirmatum est, indeque nomen tulit. Quibus peractis, et in hoc rerum statu habita sunt Comitia *Spirensia*, *Mens. Jun.* In quibus, quicquid cum Ferdinando, locum tenente Caesaris, reniterentur Catholici, decretum est, ut Concilium generale peteretur a Caesare et indiceretur; *inter ea ita se omnes gerant, in sua quisque provincia, quo sui facti probabilem rationem Deo, et Caesari quoque reddant.* Decretum porro est auxilium contra Turcam, quod Legati Regis Hungariae petierunt. Ceterum haec prima fuerunt Comitia, in quibus concionatores euangelici Electoris et Landgravii publicas in hospitiiis Principum habuerunt conciones.

§. LVIII. Post haec Comitia animum ad reformationem *Hassiae* serio adplicuit Landgravius, eamque perfecit consulto Melanchtone, qui ei prudenter suavit, ut discrimen verae et necessariae doctrinae, et rituum, qui ferri poterant, recte observaret, et in primis curaret, ut populus non in fide tantum, sed et pietate ac virtute instrueretur. Synodo itaque Homburgi coacta, publicae sunt propositae theses, a Francisco Lamberto, Avenionense Gallo, qui Wittenbergam a. 1523. venerat, cujus opera praecipue fuit usus Landgravius, compositae; quae in Annal. Sculteti exstant, omnemque merentur adtentionem. Sunt autem Latine explicitae et defensionae a Lamberto ipso, Germanice

vero

vero ab Adamo Cratone Fuldensi. Oppugnarunt quidem eas Nicolaus Farberus, a patria Herborn dictus, Guardianus Marpurgensis, et Johannes Sperberus. Sed confusi sunt, et Hassia relicta, alio concesserunt. Finita disputatione omnia jussu et opera Landgravii reformata sunt, imagines Templis ejectae, Ecclesiis praefecti pastores, summa earum inspectione commissa Adamo Cratoni, Monachos et Moniales egredi jussit coenobiis, reditus vero eorum ad quatuor nosocomia, et Academiam Marpurgensem, anno sequente fundatam, in qua Theologiam professus Lambertus, translati sunt. Vid., praeter Scultetum, Chytraeus in *Saxonia*. Introduci etiam coepit reformatio in Ducatum *Silesiae* Saganensem, sed a Georgio, Duce Saxoniae, cui parebat, oppressa, majore cum successu in Ducatum Jagerndorfensem, a Georgio Marchione Brandenburgico, qui eum tunc tenebat, plenissime reformatum, denique in ditiones *Franconicas*, Marchionibus Brandenburgicis, Georgio modo laudato, et Casimiro, fratribus subjectas. Fluctuavit quidem inter utramque religionem Casimirus, et conjunctam voluit, sed Georgius reformationis fuit acerrimus patronus, qui opus illud, fratre mox mortuo, ad finem perduxit.

§. LIX. Pontificiae sectae patroni etsi parum in opprimenda reformatione praestiterunt, ab omni tamen persecutione non abstinuerunt. Sigismundus enim, Rex Poloniae, concionatores expulit Dantisco, in Germania Johannes Huginus, Lindaviensis, et Petrus Spenglerus, martyrio sunt adfecti, ille concrematus, hic aquis suffocatus. In Bohemia Nicolaus Tornarius, et Clara, vidua sexagenaria, ob negatam corporalem Christi praesentiam in eucharistia, martyrii quoque acceperunt coronam. Imo multis aliis in locis fuisse in subditos, religionis causa saevitum, ex Lutheri scriptis eruit Seckendorffius. In lite *sacramentaria*, altero reformationis impedimento, nihil actum est, nisi quod scripta quaedam eristica in vulgus emanarint, et animi utrinque facti sunt vehementiores. Lutherus, praeter alia pau-

ca, Syngramma Suevicum, Germanice editum Wittenbergae, praefatione munivit, et sermonem de hoc sacramento publicavit, in quo haeresios notam inussit contrariae opinionioni. Vehementiam Lutheri perstrinxit Johannes Landspargius, Theologus licet Suevicus, qui etiam orali manducationi, edito libello, se opposuit. Ulmae quoque Conradus Somius, et Augustae Michael Cellarius, Zuinglianam propugnarunt sententiam: sed Norimbergae Andraeas Althamerus, Nordlingae Theobaldus Billicanus, et Augustae Urbanus Rhegius, contra Zuinglium et Oecolampadium strinxerunt calamum. Helvetii in sua sententia tuenda etiam non quieverunt. Praeterquam, quod Oecolampadii scripta apologetica junctim sint edita, Zuinglius varia in lucem emisit scripta, inter quae est, *clara et brevis expositio verborum coenae*. Conquestus porro est, in epist. ad Eßlingenses, apud Scultetum in Annal., patronos suae sententiae traduci tanquam haereticos, swermeros, nebulones, et Magistratum contra eos concitari: inprobat etiam, quod notari velim, libros prohiberi, vultque omnia dogmata publice examinari, ut bona retineantur. Denique fuerunt, qui intempestivas et noxias judicarunt has controversias, easque sopitas voluerunt, sed mediis usi, quae ab aliis sunt inprobata. Quorum moderatiorum praecipui fuerunt Bucerus, Leo Judae, et Pellicanus. Leo Judae, ex. gr. Tigurinus, ut realis manducationis defensores ad meliorem reduceret mentem, libellum edidit, sub titulo, *Doctissimi Erasmi, et M. Lutheri, opinio de coena Domini, per Ludovicum Leopoldum*, hoc scopo, ut, ante has lites motas, Erasmus et Lutherum demonstret Spiritualem Christi praesentiam et manducationem tenuisse; quo Lutherus et Erasmus valde irritati sunt. Quodque nova produxit scripta. Expostulavit quoque Erasmus cum Billicano, Hebr. ling. apud Tigurinos Professore, per litteras, typis evulgatas, quod Erasmus dixisset solam manducationem per fidem agnoscere.

ANN. 1527.

§. LX. Caesare bello Italico, et Ferdinando, Rege Bohemiae electo, bello Hungarico cum aemulo ejus Johanne Zepusienſi, occupato, adeoque ſuprema in Imperio poteſtate fere deficiente, cum negotia, in primis religionis, Principum et Magiſtratum arbitrio tractabantur: Reformatis occaſio quidem data fuit, et poteſtas, rem religionis ſuae urgendi et confirmandi; ſed ipſi in culpa fuerunt, per mutuas lites et diſſenſiones, quibus a ſe invicem diſjuncti ſunt, quo minus ea res feliciter ſucceſſit. Viguerunt hoc tempore, praeter bellum Sacramentarium et Anabaptiſticum, concertationes Iſlebij et Melanchtonis; ſed quae brevi ſunt ſopitae, poſtea acrius reſuſcitatae. Philippo Melanchtoni, ut brevem hujus rei conſpectum dem, qui hoc anno libellam *viſitationis* Eccleſiarum Saxoniae compoſuerat, quo neceſſariam et utilem doctrinae formam explicuit, dicam in-
 pegit Johannes Agricola Iſlebius, quod poenitentiam a timore Domini incipere, et terroribus conſcientiae, docuiſſet, praetendens, Lutheri doctrinam habere, initium a fide in Deum fieri debere, quodque poenitentiam praedicari juſſerit Chriſtus in ſuo, non Moſis, nomine:olvebat enim jam tunc animo dogma, ut adpellatur, *antinomicum*, quod undecim annis poſt erupit: inter prandendum enim jam litigavit, non placere ſibi, quod decalogum juſſiſſet Melanchton in ea viſitatione doceri, quia liberati ſumus a lege, et praecepta Pauli potius ſunt docenda. Quae lis tunc facile eſt per Lutheri commodam explicationem compoſita, Melanchtone, Iſlebio, et Luthero evocatis eum in finem Tor-
 goviam, cum de verbis magis, quam de re ipſa, contentio illa fuerit viſa, quatenus timor Dei et poenarum cohaereat. Sed alii in illa Melanchtonis *viſitatione* reprehenderunt, quod in Pontificios non acriter ſatis fuerit inveſtus, multasque quaestiones alias praetermiſerit. Quibus regeſſit ſatis prudenter, et apte 1. ſe ſermonem ad omnium captum ad-
Tom. VII. I commo-

commodasse, et callidas, ac veteratorias, quaestiunculas evitasse, ut multarum controversiarum causae praeciderentur, 2. nihil ab hominibus profici indoctis, si nihil aliud agant, quam ut furant pro concione, et Monachos omni convitiis genere lapident.

§. LXI. Anabaptistae, ne de Helvetia dicam, Wormatiae ad Rhenum, in Silesia, Bavaria, et Suevia, se ostentare coeperunt, quorum coryphaei erant Ludovicus Petzeus, et Johannes Denckius. Wormatiae vero Jacobus Cautius, praeco evangelii, ab iis inductus, hos septem articulos publice ad disputandum proposuit. 1. Externum verbum non esse vivum, et aeternum, Dei verbum, sed signum tantum ac testimonium interni. 2. nec externum verbum, nec sacramentum, posse hominem consolari, ac confirmare. 3. Paedobaptismum Deo, et doctrinae Christi, adversari 4. in coena Domini non esse essentialia corpus et sanguinem Christi. 5. Quicquid in Adamo cecidit, illud in Christo reviviscere, sed ordine justo. 6. Christum nulla alia de ratione pro nobis esse passum, nisi vestigiis ejus insistamus, et praecepta observemus. 7. Sicut externus esus non nocuisset Adamo, nisi interna animi cupiditas accessisset, ita sine interna obedientia, et voluntati Dei satisfaciendi desiderio, corporalem Christi passionem non esse veram satisfactionem. Quibus articulis contrarios opposuerunt ejus collegae, eosque etiam refutarunt Argentinienses Theologi. In Suevia vero molesti fuerunt Anabaptistae Ulmensibus, et Augustanis; et Augustae supra centum utriusque sexus retenti sunt captivi, ac vario vexati, et puniti.

§. LXII. In quaestione sacramentaria versati sunt magna animorum motibus, ab utraque parte, et varie divisi, adeo utrumque, ut adversariis sese ludibrio et odio exposuerint referunt. Lutherus publicato libro demonstrare conatus est, verba Christi, hoc est corpus meum, stare firma et inconcussa contra tametsi Sacramentarium spiritus: in quo, praeter periculum aliud, adaequationem corporis Christi adstruit ex Joh.

Joh. III. *nemo adscendit in coelum* — — — *filius hominis, qui est in coelo*; in eucharistia substantia panis maneat nec ne; parum dicit referre. Vid. Scultetus in Annalibus. Cui Zuinglius et Oecolampadius varia opposuerunt scripta. Nata etiam hinc nova est controversia de *Ubiquitate* corporis Christi; quam Lutherus, ut argumentum ex Christi exaltatione eluderet, primus censetur docuisse in Germania libro modo memorato, ita ut etiam ante adscensionem in coelum corpus Christi simul in coelo et terra sit, imo ubique locorum. Repetit quidem Hospinianus a Gersone, sed iam non *πανταχού* *ubiquitatem*, sed *πολυταχού* statuit, ubi scilicet panis et vinum tantum mutantur. Opposuit sese huic opinioni Zuinglius, in sua *responsione orthodoxa et Christiana*, ad Johannem Saxoniae Ducem.

§. LXIII. Sicut vero Principes reformatores in suis ditionibus satis libere agebant, ita et Catholici in reformatione oppugnanda, et persecutionibus perseverarunt. Prodiit hoc anno severissimum Ferdinandi, Regis Hungariae et Bohemiae, edictum Budae, adversos Reformatos, et omnes haereticos, quo poena capitis in eos est statuta. Numerum martyrum auxerunt, praeter alios, Leonardus Caesar, Georgius Carpentarius, Johannes Reichel, et Georgius Winckler. De quibus vid. Scultetus. Leonardus vivicomburium est passus in Bavaria, frustra pro eo intercedente ipso Electore Saxoniae apud Ernestum Bavarum, Episcopum Passaviensem; in quo hoc accidit notabile, quod sacrificulus facinorosus, una cum ipso adfectus supplicio, has identidem ingeminaverit voces, *ego ne quidem dignus sum, qui tibi in hac poenam adlocier, justo injustus*. Georgius Carpentarius flammis est absumtus Monachii Bavarorum, Johannes Reichel, evangelista Strigensis, de arbore suspensus, clandestinis Johanne Fabri consiliis, Georgius denique Winckler, concionator Halae Saxonum, ab Archiepiscopo Moguntino evocatus Aschaffenburgum, ut fidei redderet rationem, et dimissus, in itinere occisus est.

ANN. 1528.

§. LXIV. Crevit hoc anno reformatio, non obstantibus variis impedimentis, partim ab ipsis Protestantibus, partim a Catholicis, injectis. Quorum praecipua ante adtingam, quam ad incrementum reformationis accedam. Landgravius et Elector Saxoniae, inito foedere, sese ad bellum vicinis Episcopis et Ducibus inferendum adcinxerunt, eo compulsi, quod foedus putarint fuisse inter Ferdinandum, Regem Bohemiae, Electores, et Episcopos, Catholicos pactum, de Landgravio et Electore Saxoniae oppugnandis, et ditionibus suis privandis, nisi reformationi renunciarent. Quae opinio originem suam debebat relationi. Ottonis Paccii, consilarii, et Caucellarii, Georgii, Ducis Saxoniae, qui Landgravio ejus notitiam non tantum dedit, sed et exemplar praebeuit. Sed haec tempestas brevi est dissipata, cum quod Elector a bello paulo alienior esset, et inpetum Landgravii reprimeret, quo Lutheri et Melanchtonis dissuasiones etiam multum comulerunt, tum in primis, quod Principes Catholici, de causa belli certiores facti, ejusmodi pactum palam negarint, Paccium quoque falsae relationis convicerint. Nec tamen defuerunt, qui de tali pacto non dubitarunt: inter quos ipse fuit Lutherus, qui nonnullis in litteris illud non tantum aperte significavit, sed et in epistola ad Wenceslaum Lincium, Ecclesiasten Norinbergensem, propterea vehementer in Georgium Ducem investus est. Qui, epistolae exemplar nactus, in Lutherum exarsit adeo, ut quaestionem in eum postulaverit ab Electore, et investivam contra eum evulgaverit, ad quam Lutherus anno sequente respondit in libello de *litteris furtivis*. In quo et ab Electore, et a Melanchtone, fuit reprehensus. Dixit quoque Melanchton in epist. ad Camerarium huc respiciens, *Deus corrigat ejusmodi σφάλματα nostra*. Similem invidiam causae reformationis creavit, quod Nicolaus a Minquetz in Marchia Brandenburgica diripuerit Furstenwaldum, oppidum Episcopi

copi Lebusiensis, eaque ratione pacem publicam violaverit.

§. LXV. Praeterea causae suae multum nocuerunt suis libris ipsi Evangelici. Edidit hoc anno Lutherus *confessionem* de coena Domini, quae *Magna* adpellatur, in cuius prima parte Zuinglium, in secunda Oecolampadium, castigavit, in tertia vero confessionem fidei expectoravit, in qua vivere vult et mori. Innititur praecipue claris, ut putabat, institutionis Christi verbis, et sententiam de penetratione corporis Christi per dimensiones, ac de ubiquitate, stabilire adnititur. Statuit vero corpus ejus tres habere *essendi* modos, 1. corporalem et visibilem, cum locum occupat secundum suam magnitudinem, dum est in terra versatus. 2. incomprehensibilem et Spiritualem, quo locum non occupat, sed per omnes penetrat creaturas, sicut, licet pro crassiore habeat comparatione, visus per aerem, lucem, et aquam. Secundum quem modum per clausas transit januas, et in pane est ac vino. 3. Divinum et coelestem, quo una cum Deo persona est, et ubi Deus est, ibi ejus corpus. Lutherus quatuor hic ponit fundamenta 1. hominem Christum, vi unionis, esse ubique, ubi divina est natura. 2. Dextram Dei esse ubique. 3. Verbum Dei esse verum, non mendacium. 4. Plures esse modos essendi. Ceterum corporis Christi praesentiam esse extra coenam, adeoque ubique, docuit quoque, isque inter Catholicos primus, a. 1524. Parisiis Jacobus Faber Stapulensis, sed simul est oppugnatus. Observat praeterea Hospinianus, Lutherum illud dogma post colloquium Marpurgense, de quo mox, fecisse missum. Huic libro se opposuerunt Zuinglius, Oecolampadius, et Bucerus, qui tropum in verbis Christi esse adfirmarunt, perversas ejus theses refutarunt, et *ἡ ἀπόστολος*, qua voce de communione idiomatum, ut adpellatur, utebantur, a Luthero rejectam, demonstrarunt. Renovata praeterea est inter Lutherum et Carolostadium controversia in Saxonia. Redierat enim Carolostadius a. 1525., permissu Electoris,

Wittebergam; sed postea, cum sibi insidias strui animadverteret, migravit cum familia in Helvetiam, et primum Tiguri, dein Basileae docuit, mortuus a. 1543. In Silesia Fredericus, Dux Lignicensis et Brigenfis, ut suspicionem, ac si sententiam Lutheri foveret, a se amoliretur, confessionem a Pastoribus, in unum convocatis, conscribi iussit, quae corporali praesentiae aperte contradicit. Sed Dux sententiam postea rursus mutavit. Johannes Brentius, Zuinglium et Oecolampadium refutaturus, in exegesi Joh. VI., mentem ita exposuit, ut a Zuingliana prope videatur abesse, unde excerpta exstant apud Hospinianum. Dicit enim, pane et vino distribui et donari fidei nostrae corpus et sanguinem Christi, et ea ratione esse vere corpus Christi. Sed filius ejus, etiam Johannes Brentius, Patrem ab hoc errore sacramentario vindicare adgressus est a. 1582. Denique fuerunt, qui hoc diffidium componi posse censuerunt, statuendo, sufficere, Christum fide accipi per verbum in coena, quod utrinque agnoscitur, de modo non esse animose contendendum. Qua ratione Jacobus Oetherus, praeco evangelii in oppido Steinaco ad Nierum, et Martinus Bucerus, instituerunt, licet posterior fluctuaverit, modo ad Helvetios, modo Lutheranos, propius accedens, in modo fidem explicandi, ut Scultetus observat.

§. LXVI. Alia obstacula sunt a Pontificiis injecta, qui in persecutionibus perseverarunt. Joachimi I., Electoris Brandenburgici, zelo acceptum ferendum est, quod non tantum uxor ejus, Elisabetha, propter eucharistiam sub utraque specie inmuranda, sibi fuga consuluerit ad Electorem Saxoniae, avunculum ejus, sed et quod ex oppido Juterbocensi in Saxonia, licet juris Magdeburgensis Archiepiscopi, concionatores fuerint dolo evocati, capti, et carceri inclusi. Nec a persecutione abstinuit Georgius, Dux Saxoniae, ut narrat Seckendorf. Martyrio quoque coronatus est Georgius Scharerus, Monachus Franciscanus, qui Radstadii in Bavaria purius docuit evangelium, quippe capite ibi plexus.

plexus. In Bohemia denique duo artifices, alter quod re-
baptizatus, alter quod Lutheranus, diceretur, uterque Picar-
dorum nomine notatus, combusti sunt.

§. LXVII. Quibus omnibus impedimentis non obstanti-
bus, causa evangelica confirmata est in Germania, et pro-
mota. Ne memorem visitationem Ecclesiarum Saxoniae,
anno praecedente inceptam, et hoc continuatam, et fere
absolutam, publicato etiam libello visitationis, qui univer-
sam fidei et rituum formam complectitur, a Melanchtone
conscripto, et a Luthero reviso, 1. *Hamburgi*, et in Repu-
blica *Brunsvicensi*, parius evangelium publica est receptum
autoritate, et forma doctrinae, cultus, et regiminis, a Jo-
hanne Bugenhagio descripta, introducta est, cujus summam
exhibet, loco alieno, Seckendorffius a. 1543. 2. *Bremae*
est e monasterio Augustiniano erectum *gymnasium*, Rectore
Johanne Oldendorpio, et reliqua coenobia sunt occlusa. 3.
Goslariae publica est instituta reformatio, autoritate Senatus,
ope Nicolai Amsdorfii, Magdeburgo acciti, primario Pasto-
re facto Johanne Amando: qui postea in suspicionem Zuing-
lianismi incurrit: quemadmodum deinceps quoque Henricus
Knignius, et Johannes Grabertus, pastores Goslarienteses,
propterea loco moti. Vid. Moshemius in Dissertationibus
ad hist. Eccles. pertinentibus. 4. *Francofurti* ad Moenum
profectus fecit doctrina Reformati sub Doctore Dionysio
Melandro. 5. Comitatus *Diepholdianus* reformationem etiam
suscepit, autoritate Frederici Comitis, qui continuo conju-
gis hortatu eo permotus est, et opera Patroculi Romelin-
gii Sufatensis, qui Osnabrugae magno cum fructu docebat.
6. In *Franconia* Georgius Marchio, post Casimiri fratris
mortem, ut supra monui, inito cum Norimbergensibus
consilio, Swobaci XXIII confecit articulos, eosque adpro-
batos sancivit: unde solennis Ecclesiarum visitatio est se-
cuta in Marchionis et Norimbergensium ditionibus. Cete-
rum hi articuli non sunt confundendi cum septendecim ita
dictis Swobacensibus a Luthero a 1529. conscriptis, qui Au-

gustanae confessionis, a Melanchtone compositae, materiam fecerunt, uti a Doctis jam est observatum. Denique 7. in Comitatu *Montisbelgardensi*, in finibus Burgundiae, sub Wurtenbergensi Principe, libera praevaluit euangelii adnuntiatio, teste Joh. Piscatorio, concionatore Aulico Principis, in epist. ad Oecolampadium.

ANN. 1529.

§. LXVIII. Nihil celebrius hoc anno, si Pontificiorum causae ratio habeatur, accidit *Comitiis Spirensibus*, indeque nato *Protestantium* titulo, reformationis studiosis dato. Indixit non tantum circa finem anni superioris, diplomate publicato, comitia Carolus V., sed Commissariis suis quoque odiosa admodum, et tyrannica, dedit mandata, quibus, inter alia, decretum Spirense a. 1526., pro libertate religionis, aboletur, decreti Wormatiensis executio urgetur, etnovationes circa sacra sub proscriptionis poena prohibentur. Unde factum est, ut Principes Catholici erexerint cornua, nonnulli quoque, reformationis antea fautores, inter quos Henricus Meckelburgensis, ejus facti sint adversarii. Decretum autem est in Comitiis, Mens. Mart. habitis, 1. Spirensi statuto abrogato, illud horribile Wormatiense executioni esse mandandum in illis regionibus, in quibus hucusque receptum erat, adeoque religionis mutationem nemini ibi fore licitam. 2. Aliis vero in terris, ubi evangelica, sic dicta, religio exercebatur, eam licite obtinere posse, usque ad concilium, quod ut habeatur urgendum esse, ita tamen, si absque evidente periculo antiqua nequeat restitui religio. 3. Minime licere, aut abolere missam, aut Catholicae religionis impedire exercitium, aut ad evangelicos accedere. 4. Doctrinam, et sectam, Sacramentarium, seu Zuinglianam, nullibi recipiendam aut docendam esse. 5. Anabaptistas morte puniendos esse. Contra hoc decretum, solenniter sunt protestati sex Principes Evangelici, Johannes

des Elector Saxoniae, Georgius Marchio Brandenburgicus, Ernestus et Franciscus Duces Luneburgenses, Philippus Hassiae Landgravius, et Wolfgangus Princeps Anhaltinus; quibus sese quatuordecim civitates Imperii liberae adsociarunt, Argentoratum, Norimberga, Ulma, Constantia, Lindavia, Memminga, Campodunum, Nordlinga, Hailbrunna, Reutlinga, Inna, Sangallum, Weissenburgum (Noricum) et Windsheimium. Quam protestationem, rationibus munitam, quas exhibet Sleidanus lib. VI., scripto consignatam, tradiderunt, et, de legatione ad Caesarem mittenda, agendum esse decreverunt; typis autem evulgavit Elector Saxoniae, domum redux. Hinc natum est celebre illud *Protestantium* nomen, Reformatis commune. Inmerito illud, ac si perduelles in Pontificem aut Caesarem significaret, traduxit Pallavicinus, cum liberae tantum sit religionis conservatio, salva obedientia Caesari debita; quare Maimburgius rectius *beneficiorem* adpellavit *titulum*.

§. LXIX. Declararunt vero in hac protestatione, se decreto, salva veritate evangelica, et conscientia, obtemperare non posse, et ad Imperatorem provocarunt ac Concilium liberum, vel, nationale, vel qualemcunque competentem iudicem. Singulare est Lutheri iudicium, quod, praeter instrumentum adpellationis, recenset Seckendorffius, quo, standum esse decreto censet contra sacramentarios et Anabaptistas. Longe sanius et moderatius Principes in sua protestatione declararunt, sibi illud improbari, cum eos, inaudita causa, damnari sit nefas. Quibus peractis, legatio est ad Caesarem missa, ut protestatio Caesari insinueretur, et, si pote, excusaretur. Executi illud sunt Legati, qui Caesarem Placentiae in Italia convenerunt, addita oblatione auxilii contra Turcas, qui tunc Viennam usque processerant, eamque obsidione, licet frustranea, tentarant. Detulerunt etiam ad Papam Hadrianum confessionem de necessitate reformationis, et centum illa nationis Germanicae gravamina, supra memorata, in comitiis Norimbergae a. 1522.

Tom. VII.

K

tradita

tradita. Caesar, qui in eo erat, ut pacem cum Papa faceret, adeoque ejus gratiam aucupabatur, duriter excepit ac tractavit Legatos, responditque, sibi valde ingratam esse protestationem, et velle, ut Principes decreto Spirensi pareant ac Wormatiensi, additis minis, secus si fecerint, se, autoritatis et exempli gratia, severe in eos esse animadversurum. Cum vero Legati novam protestationem, seu potius adpellationem, ad Caesarem ipsum, Spirae a Principibus decretam, insinuarent Secretario ejus, Caesar se iis valde iratum praebeuit. Vid. Sleidanus, lib. VI., unde legationis historia recte petitur. Animo Caesaris hac ratione explorato, et denudato, Principes de sui, et causae, seu libertatis religionis, defensione, armis facienda, instituerunt deliberare; sed nihil effectum est usque ad conventum Smalcaldicum, de quo postea. Lutherus enim et socii ejusmodi defensionem, tanquam evangelio adversam, improbarunt; in specie societatem cum sacramentariis, quos excludi voverunt.

§. LXX. Iniit vero Caesar ab eo tempore quoque consilia de reprimendis Protestantibus; in primis cum multa ad eos odiosos reddendos concurrerint, uti, ex. gr., quod ad Caesarem fuerit delatum, Principes in animo habere, alios Imperii Ordines ad religionem suam cogere, quodque unus Legatorum Caesari porrexerit libellum, capita doctrinae Christianae complexum, et cura Landgravii conscriptum: qui apud Caesarem traductus est, tanquam officium Magistratus reprehendens et refutans, licet nihil aliud in eo fuerit dictum, quam ministros Ecclesiae non debere principatum adfectare, Christo hoc ipsis prohibente. Huc etiam aliquid contulit libellus Erasmi *contra quosdam, qui se falso jactant evangelicos*; quem in gratiam Caesaris, ex Italia in Germaniam redeuntis, conscripsit, accusationum Evangelicorum plenissimum, sed a Theologis Argentinesibus refutatum. Sed consilia Caesaris, in initio violentiora, deinceps facta sunt paulo mitiora. Pace enim cum Gallo inita,
 .. conventionum

conventum quoque est de opprimendis Lutheranis. Vid. Sleidanus lib. VI. Sed postea, colloquio Bononiensi cum Papa habito cum Papa non concilio, sed armis statueret dirimendas esse controversias, seseque a Concilio ostenderet alienum, Caesar ab eo dissensit, et abusu emendationem censuit necessariam, simul, antequam Synodus cogatur, utilem esse duxit Statuum Imperii universalem conventum, ad Lutheranos, si pote, cum Catholicis conciliandos.

§. LXXI. Praeter haec Catholicorum infesta molimina, adhibita etiam est persecutio per exilia et caedes. Rotavilla, ut unum alterumve proferam specimen, in Germania ultra Danubium, multi, utriusque sexus, ad usque trecentos et octoginta quinque, ejecti sunt, quod liberum religionis exercitium peterent. Coloniae Agrippinae Petrus Flitidius, et Adolphus Clarebachus, de quo vid. Biblioth. Bremensis class. IV., viri litterati, posteaquam per sesquiannum et ultra essent in custodia detenti, ad rogos damnati et exusti sunt: quorum historiam scripsit Rabus. Culpa plerique adscripserunt concionatoribus, qui, pro more Zelotarum, horum suppliciis iram Dei esse placandam, clamarent. Mechliniae in Brabantia eandem subiit sortem Wilhelmus Swollensis; cujus historiam dedit Johannes Bugenhagenus. Denique, aliis missis, Gamundae in Suevia septem religionis causa interfecti sunt, ut ex Crusio refert Scultetus.

§. LXXII. Interea haud spernendos fecit reformatio progressus, sicut alibi, ita in Germania, de qua hic agimus. Ne utrumque Lutheri catechismus, majorem et minorem, hoc anno editum, ad reformationem promovendam licet utilissimum, memorem, quo capita catechetica scilicet decalogi, symboli Apostolici, Orationis Dominicae, nec non baptismi et S. coenae, succinctius et fusi pertrahat, quod duo libelli ad hoc usque tempus inter libros Symbolicos Lutheranorum locum tenent: 1. *Ulmenses* in Suevia reformationi operam dederunt, evocato Heidelbergae Martino

Frechto; sed ea non nisi a. 1531. consummata est. Vid. Seckendorf. l. III. 2. *Mindae* ad Visurgim posteaquam puriorem doctrinam, salvis ritibus externis, ibi aliquandiu sedate et prudenter docuerat Albertus Niseus, vir egregius, et moderatus, jam tum plusquam octoginta annos natus, qui ad 120 annos aetatem perduxit, vid. de ipso Cl. Buneman, Rector gymnasii Mindensis, triginta cives evocant, mortuo Episcopo, Nicolaum Cragium, qui, majore zelo abreptus, veteres abolevit ritus, et in Canonicos ac Monachos vehementer detonuit; ita ut aufugere fuerint coacti. Sed et ipse, omnia immoderate agens, postea est a Senatu expulsus. *Argentineses* quoque hoc anno, jussu Senatus, abrogarunt missam: ut Hospinianus hist. sacram. p. II. observat, et Sleidanus hist. l. VI. paucis enarrat.

§. LXXIII. Controversiae *Sacramentariae* respectu, ut ejus historiam pertexam, accidit hoc anno illud maxime memorabile; quod *colloquium Marpurgense* fuerit unionis Zuinglianorum et Lutheranorum causa habitum, mens. Octobr. tribus fere congressibus absolutum. De quo, praeter saepe citatos Scultetum et Seckendorffium, legi meretur Hospinianus hist. Sacrament., et Ruchat. reformat. Helvetiae l. VI., qui disputationis conspectum dedit. Epistolam quoque Brentii de eo dedit Pfaffius in *actis et scriptis publicis Eccles. Wurtenb.* Autor colloquii, ut ejus succinctam dem narrationem, fuit Philippus, Hassiae Landgravius, laudabili studio diffidiorum inter Protestantes finiendorum ductus, ut unitae vires fierent fortiores: licet Theologi utriusque partis, nihil praeclari de colloquio sperantes, ab eo fuerint paulo alieniores. Qui aliquas in eo habuerunt partes, fuerunt ab altera parte Zuinglius Tigurinus, Oecolampadius Basileensis Ecclesiastes, Bucerus et Hedio Argentoratenses, ab altera vero Lutherus, Melancthon, et Justus Jonas, Wittebergenses, Andreas Osiander Norimbergensis, Johannes Brentius Halensis; sed praecipui collocutores Lutherus et Zuinglius cum Oecolampadio. Argumentum fuit
quaestio

quaestio Sacramentaria. Lutherus quidem de aliis quoque capitibus, ut de Trinitate, peccato originali, efficacia Sacramentorum, et aliis, in quibus errare Helvetios fama ferebat, agi in initio voluit, sed repugnarunt Helvetii, se a reliquis Protestantibus, nisi in verbis forte et methodo, dissentire, ut mendax ferebat fama, negantes, nec propterea in unum venisse dictitantes. Ursit vero Lutherus in causa Sacramentaria unice clara Christi verba, nec alia ratiocinia, multo minus e ratione et Patribus, admitti, aut proferri, voluit; quae argumenta Helvetii maxime adhibuerunt, uti ex Joh. VI, exaltatione Christi, et natura corporis, quod localiter, et uno in loco, tantum potest esse praesens. Eventus colloquii fuit, in varios quidem articulos consensus, sed respectu sacramentalis praesentiae Christi durans dissensus, etiam quoad fraternitatem, non obstante dissensu, quam Helvetii obtulerunt et petiverunt, sed Lutherus constanter negavit. In illud tamen tandem consenserunt, *ut utraque pars, quantum omnino ferre possit cujuscunque conscientia, charitatem mutuam praestet, et Deum invocet, ut per Spiritum in vera sententia confirmetur.*

§. LXXIV. Ceterum in hos quatuordecim articulos, quos recenset Scultetus, utraque pars consensum, manus quoque subscriptione, testificata est, de Trinitate, incarnatione, passionem Christi, et merito, de peccato originis, ejus, et aliorum, peccatorum remissione per solam fidem in Christum, pro nobis mortuum, de fide dono Dei, de fide justificante, de Spiritu fidem ordinarie per verbum operante, de baptismo ad hanc fidem efficiendam et obsignandam, de fide principio bonorum operum post justificationem et sanctificationem nostram, de confessione privata non coacta, sed libera, attamen utili, de Magistratu et ordine Civili bono et necessario, de traditionibus Ecclesiasticis, verbo Dei non contrariis, libere servandis, vel omitendis, ut scandala vitentur. Denique, utraque specie in eucharistia admissa, et repudiata Missa, consenserunt, *sacramentum altaris esse sa-*

cramentum veri corporis et sanguinis Christi, ejusque manducationem spiritualesse praecipue necessariam, et hanc habere utilitatem, ut infirmas conscientias ad fidem et dilectionem excitet per Spiritum S. Ulterius forte processisset consensus, si diutius ibi potuissent manere. Morbus enim, tunc ibi grassatus, quem sudorem Anglicum vocant, quia sub Henrico VII. primum in Anglia innotuit, eos ad discessum compulit. Interea, ut fieri adsolet, utraque pars gloriata est de victoria reportata, et utrinque se invicem inmoderationis accusarunt, sed et in sua confirmati sunt sententia, adeo ut ad unionem parum, vel nihil, contulerit colloquium. Hospinianus epistolas recenset Lutheri et Melancthonis, quibus invidiose admodum narrant colloquium, dicere non veriti, quod a tantis viris nollem profectum, Helvetios in aliis articulis discessisse ab opinionibus suis, facturos etiam, quoad sacramentariam, nisi populi sui metuissent odium. P. Sarpinus vero in hist. concil. Trident. lib. I. censet, inter partes hic non convenisse, sive, quod, controversia in tantum procedente, de existimatione autorum agi videretur, sive, quod in quaestionibus de verbis usu venire solet, quaestionis exiguitas animorum obstinationem aleret, sive denique, quod ad amicam aliquanto post tempore scripsit Lutherus, cum tantos barbarum fluctus jam excitatos conspiceret, nollet Zuingliana verborum Coenae interpretatione, Pontificiis tantopere exosa, Principes suos magis odiosos reddere, et majoribus objicere periculis. Illud nihilominus effectum est, ut Landgravius, cum Fr. Lamberto, pronior fuerit ab eo tempore factus ad Helvetiorum partes, vel, secundum nonnullos, accesserit. Ceterum de Lamberto vid. Schelhorn amoen. Litter. tom. IV.

ANN. 1530.

§. LXXV. Nihil hoc anno contigit celebrius Comitibus Augustanis, et Confessione in illis oblata a Saxonibus, inde dicta

dicta *Augustana*, quam concepit Lutherus, formavit ac perpolivit Melanchton; quae publice in aula Caesaris praelecta, et in varias linguas versa, per totam Europam missa et diffeminata est. Comitiorum historiam enarravit Coelestinus, et confessionis D. Chytraeus, fuse et accurate. Quibus, praeter Schultetum, addendus est Seckendorfius, qui e cod. Mss. nonnulla habet notabilia. Summa rerum capita suffecerit perstrinxisse. Pacto inter Caesarem et Papam inito Bononiae, firmoque capto consilio de religione Pontificia tuenda, Caesar, missis ad Status Imperii litteris, Comitia, Augustae Vindelicorum ad VIII. April. habenda, indixit, simul iussit, ut fidei suae ibi redderent rationem Protestantes. Quibus acceptis, Torgaviam evocat Elector Saxoniae Theologos Wittebergeneses, Lutherum, Justum Jonam, Pomeranum, et Melanchtonem, ut religionis capita, quae Ecclesiae Saxonicae, aliaeque iis adsociatae, profitebantur, in summam redacta exhiberent. Unde septendecim articuli, a Luthero concinnati, orti sunt, et Electori traditi, qui agunt 1. de Deo et Trinitate 2. Incarnatione 3. passione Christi 4. de peccato originali 5. justificatione 6. natura fidei justificantis 7. evangelii praedicatione, tanquam medio fidei consequendae 8. de sacramentis. 9. Baptismo 10. Eucharistia 11. de confessione privata 12. Ecclesia Catholica 13. de extremo iudicio 14. Magistratu 15. conjugio et usu carnis 16. de missae abrogatione, 17. de ceremoniis. Ceterum tertius articulus de Christo, ejusque persona et duplici statu, ita conceptus est, ut eum ubiquitati favere Lutherani, et contradicere Reformati, contendant: vid. Hofpinianus. Decimo articulo dicitur, quod in *sacramento altaris vere praesens sit in pane et vino verum corpus et sanguis Christi, secundum verba, hoc est corpus meum, etc. nec tantum sit panis et vinum, ut nunc adversarii quidem contendunt.* In prima edit. German. Witteberg., habebatur *sub specie panis et vini*, sed in emendata editione a. 1531. dicitur, *corpus et sanguinem Christi vere adesse, et cum pane ac vino distribui.*

tribui. Unde multa inter Lutheranos ipsos orta est contentio. De quo postea.

§. LXXVI. Cum vero de Caesaris proposito, omnes Evangelicos prorsus excindendi, spargeretur fama, in deliberationem a Principibus missum est, num Caesari sit armis obviam eundum? Quod Lutherus omni ope dissuasit, Deo contendens esse fidendum, eique causam religionis committendam. Quod prudens erat consilium, cum de eo Caesaris animo nondum constaret; nec etiam ad id inclinatus adhuc esset, licet divisa essent aulae ejus consilia, ipseque subinde inter ea fluctuaret, dum alii, inprimis Episcopi et Clerici, nil nisi minas et caedes spirarent, alii pacem suaderent et tolerantiam, quorum princeps erat Gattinara Cardinalis, et supremus Caesaris Cancellarius, vir modestus et prudens: qui paulo ante haec comitia, magno bonae causae damno, defunctus est. Missis itaque violentis consiliis, Principes sese ad iter Augustanum adcinxerunt, variisque temporis articulis eo venerunt. Primus eo adpulsus est postridie Kalendar. Maji Johannes Elector Saxo cum Johanne Frederico Filio, nec non cum Francisco Duce Luneburgico, Wolfgango Anhaltino, et Theologis Melanchtone, Jona, Spalatino, et Islebio: Lutherus enim, quippe per Wormatiense decretum proscriptus, in itinere relictus est Coburgi in Franconia, ubi consuli semper poterat. Venit dein Philippus, Hassiae Landgravius, die duodecima Maji, Caesar denique ipse Idibus Junii. Interea temporis revidit Melanchton articulos, modo recensitos, eosque paululum mutatos, additis etiam septem aliis, de communione sub utraque, conjugio sacerdotum, missa, confessione, discrimine ciborum, votis Monasticis, et potestate Ecclesiastica, contra Pontificiorum abusus, redegit ad viginti octo, qui ad Lutherum missi sunt, et ab eo adprobati, licet non nesciret, quaedam esse omissa, quaedam justo mollius et timidius prolata. Censetur quoque Melanchton timidus hic egisse, ut, quantum potest, invidiam evitaret Pontificiorum,

fictum, et ad Caesaris sententiam propius se adcommodaret.

§. LXXVII. Caesare incredibili pompa Augustam ingreffo, omnibusque praesentibus, triduum fuit disputatum de concionibus Protestantium, quas hucusque eorum habuerant concionatores, intermittendis, donec res ita fuerit composita, ut utriusque partis praecones cessarent, usque dum de religione esset sancitum, Caesar vero eligeret, qui sine utriusque partis contumelia concionarentur, quod publico edicto a Caesare constitutum est. Nec tamen desuit festum corporis Christi solenni pompa celebrari, aut missae haberi: ita tamen, ut a festo se excusarint Protestantes, missae autem aliqui, civilis officii ergo, interfuerint. Ipse Elector Saxo Caesari id in hac actione praestitit, quod olim Naaman Syrus Regi suo, post praemissam tamen fidei suae de Missa confessionem.

§. LXXVIII. Comitiiis initis, cum Caesar duo, de quibus agendum erat, proposuisset capita, de bello Turcico, et religionum dissidio, et de posteriore prius esse tractandum, secundum Principum vota conclusum esset: iussit Caesar, ut Elector Saxoniae, ejusque socii, confessionem fidei, et de abusibus emendandis sententiam, scripto exhiberent. Id quod quadriduo post, die XXIV. Jun., Latine et Germanice fecerunt, nomine *Apologiae*, cui postea illud *confessionis* successit, simul petentes, ut publice in Comitiiis legeretur. Quod cum inpetrare non possent, Caesare volente, ut sibi traderetur et deponeretur, illud summa sua constantia consecuti sunt, ut sequente die in aula Caesaris praelegeretur, nec ante Caesari, illud volenti, in manus traderetur. Die itaque XXV. Jun., post meridiem in conclavi Caesaris, quod sacris destinatum, et ducentorum hominum capax erat, Electores, Principes, et Ordines se stiterunt praesentes Caesari; ex Protestantibus vero Johannes Elector Saxo cum filio, Georgius Marchio Brandenburgicus, Ernestus et Franciscus fratres Duces Brunsvicensis et Luneburgensis, Phi-

hippus Landgravius Hassiae, Wolfgangus Princeps Anhal-
dinus, et Legati duarum civitatum Noribergae et Reudin-
gae. Quando in medium comparuerunt Georgius Pontanus,
Ex-cancellarius, et Christianus Baierus, Cancellarius Elec-
toris, ille Latinum, hic Germanicum exemplar manu tenens.
Praelectum est Germanicum a Baiero clara et lenta voce,
ita ut extra aulam in arce inferiore, locisque vicinis, ex-
audiri ac intelligi potuerit. Finita praelectione, utrumque
exemplar Caesari est traditum; qui, etsi postulaverit, ne se-
cinscio aut invito divulgaretur, aut typis describeretur, ipse
mox ad praecipuos Europae Reges, ut eorum sententias re-
quireret, misit. Quod exemplum imitati Legati Regum,
confessionem in suae gentis idioma versam, per praecipuas
Europae aulas, et urbes, disseminarunt. Qua ratione, quod
notatu dignum est, purius euangelium ubique est promulga-
tum.

§. LXXIX. Praelecta confessione varia sunt prolata judi-
cia, nonnulla etiam in bonam partem, quae studiose colle-
git et edidit Johannes Saubertus in *mirabilibus Augustanae
confessionis*. Inter quae peculiarem merentur animadversio-
nem judicia favorabilia Episcopi Augustani, Ducis Bavari-
ae, et Cardinalis Salisburgensis, qui postremus dixit, *non
malas, aut iniquas, esse postulationes Protestantium; id autem
ferri non debere, quod ista omnia a Monacho pauperculo pro-
ficiscerentur*. Discreparunt etiam in Senatu Principum sen-
tentiae, cum ea de re deliberatum est. Alii decreti Wor-
mationensis executionem urserunt, et, inmorigeros esse armis
coercendos, censuerunt: sed aliorum erat votum, ut confes-
sio viris doctis traderetur examinanda, et ex illis iudiciis
Caesar sententiam pronunciaret. Pars major vicit, quae con-
fessionis refutationem fieri, eamque, a Caesare comproba-
tam, Protestantibus recitari, censuit. Delecti itaque ad
hoc negotium Johannes Faber, Johannes Eckius, Johan-
nes Cochlaeus, Conradus Winpina, Medardus Franciscanus,
et Augustinus Marcus, refutationem illam adornarunt, sex
septi-

septimanis post exhibitam confessionem publicatam. Sed
cujus exemplum Protestantes, nisi iniquis conditionibus, in-
petrare non potuerunt. Edita tamen postea est Latine, eam-
que in historia sua exhibet Chytraeus.

§. LXXX. Quo in rerum statu, cum nulla pacis spes ad-
fulgeret, noctu clam discessit Landgravius Hassiae, uxoris
inbecillitatem causatus, relicto tamen Secretario suo, qui res
suas strenue ageret. Quod indignabundus quidem accepit
Caesar, sed, cum reliqui Principes Protestantium se mansu-
ros esse promississent, paulo mitius cum iis instituit agere,
adnuitque, ut, quod Electores Moguntinus et Brandenbur-
gensis, Henricus Dux Brunsvicensis, et alii petierunt, de *con-*
cordiae rationibus deliberaretur. Quae concordiae tractatio,
a VII^{mo} ad XVI. Augusti licet instituta, cum nihil profici-
ceret, Pontificiis nihil nisi Protestantium subjectionem ad-
mittentibus, tandem eo est devenum, ut colloquium inter
Deputatos haberetur. Septem igitur ex utraque parte sunt
selecti, ex Catholicis duo Principes, Episcopus Augustanus
et Henricus Brunsvicensis, duo Jurisconsulti, Cancellarii
Coloniensis, Bernardus Hagen, et Badensis, Hieronymus Ve-
hus, tres Theologi Wimpinus, Eccius, et Cochlaeus: ex
Protestantibus Principes, Johannes Fredericus Saxo, Electo-
ris filius, et Georgius Brandenburgicus, duo Jureconsulti,
Pontanus Ex-cancellarius, commune illud os et organum,
et Hellerus Brandenburgicus, Theologi Melanchton, Bren-
tius, et Eberhardus Schnepfius. Videbatur quidem in hoc
congressu, a die XVI^{to} ad XXI. Augusti habito, aliquid
peractum ad primam speciem, cum inter eos de quindecim
confessionis Augustanae articulis aliquatenus convenerit, li-
cet non per omnia, sed de Missa, conjugio sacerdotum, de
utraque eucharistiae specie, de votis Monasticis, et de Ju-
risdictione Episcoporum, non potuit. In articulo de fide
sola justificante passi sunt Protestantes, ut, voce *sola* rejec-
ta, diceretur, remissionem peccatorum contingere *per gra-*
tiam gratum facientem et fidem formaliter, per verbum et sa-

ramenta instrumentaliter: Pontificii vero concesserant, remissionem illam non contingere, neque propter praecedentia, neque sequentia opera, aut merita. Reliqua mitto.

§. LXXXI. Hucusque cum processisset concordia, reliqua capita visum fuit per pauciores, et pacis prae aliis amantiores, esse tractanda, et utrinque electi sunt tres, ex Catholicis Cancellarii Colonienfis et Badensis cum Eccio, ex Protestantibus Pontanus et Hellerus cum Melanchtone: sed et, hoc colloquio ultimo die Augusti frustra finito, totum negotium ad Caesaris cognitionem iterum est devolutum. Ipse itaque, postquam Principes Protestantium minis et promissis frustra in partes Ecclesiae Catholicae trahere esset conatus, nec meliore successu Concilium, ea conditione, ut religionem Pontificiam interim revocarent, obtulisset, tandem in pleno Principum Senatu iussit, recitari decretum, quo, cum inter alia dicitur, doctrinam Protestantium fuisse auctoritate S. Scripturae satis refutatam, Pontanus obtulit *apologiam confessionis*, a Melanchtone ejus refutationi oppositam; quantum ex praelectione ejus haurire poterant Protestantes, cum ejus exemplum ipsis fuerit negatum. Ceterum haec ipsa *apologia*, non eo stilo, quo tunc concepta est, sed alio, et a Melanchtone revisa prodiit a. 1531., et postea in libros symbolicos Lutheranorum est recepta per *formulam concordiae* a. 1580. Vid. Seckendorffius, qui excerpta ex ea recenset. Decreti Caesaris exemplum quoque nancisci non potuerunt Protestantes, sed iis tantum denunciatum est, Caesarem et Ordines decrevisse, negotium hoc quovis modo terminare. Quibus peractis, Protestantes, rem Deo committentes, seseque clementiae Caesaris commendantes, inde discesserunt, relictis consiliariis Legatis. Ceterum, declinarunt quoque decretum illud recipere Ulmeneses, Francofurtenses, Hallenses, et ipsi Augustani, licet praesidio militum Caesareanorum premerentur, et graves audirent minas: quare sigillo suo decreta Comititalia, pro more urbis, in qua comitia habentur, firmare recusarunt; quod

itaque

itaque eorum loco Donawerdani fecerunt. Tandem promulgatum est edictum die XIX. Novembr., quo omnes ex praescripto Romanae Ecclesiae vivere iubentur, usque ad Concilii tempus; qui secus faxint, in eos Caesarem pro officio esse animadversurum.

§. LXXXII. Historia Comitiorum, quoad rem religionis, summatim tradita, nonnulla restant ad eam observanda. 1. Praeter Saxoniam, oblata est Caesari per Casparem Hedionem confessio quatuor civitatum, inde dicta Tetrapolitana, Constantiensis, Memmingensis, Argentinenfis et Lindaviensis, quia Principes Protestantium permittere volebant, ut Augustanae subscriberent, excepto articulo decimo de eucharistia, quod volebant. De qua confessione vid., praeter Hospinianum, Schelhorn. amoen. Litter. tom. VI. ubi etiam de Ecclesiae Memmingensis reformatione agit, quam fusius enarravit lingua Germanica, addito libello de ea. Fuit autem civitas ad Zuinglii et Helvetiorum normam reformata per Christophorum Schappelerum Sangallensem, etiam Sertorium dictum, qui ab a. 1513. Memminganum egerat concionatorem; et ab a. 1522. reformationi operam dedit strenuam, una cum sociis. Publice quidem non est praelecta confessio, attamen recitata est ejus confutatio ab Eccio et Fabro conscripta; contra quam ediderunt quatuor illae civitates suam apologiam. Cum autem in hac confessione adeo ambigue de praesentia Christi in eucharistia sermo fuerit factus a Capitone et Bucero, ut in Helveticam aequae ac Saxoniam sententiam trahi posset, Zuinglius ei recusavit subscribere, et propriam ad Caesarem misit confessionem, in qua haec duo praecipue reprehendit Eccius, quod Sacramenta gratiam nec conferant nec dispensent, quodque naturale corpus Christi ore non edatur. 2. Melancthon in toto hoc negotio sese nimis meticuloſe, seu circumspecte, passum censetur gessisse, ideo a Luthero et aliis subinde reprehensus. Imo ipsi fuit expresse veritum, ne in articulo de Jurisdictione Episcopali ultra cederet. Circumfertur etiam

epistola Melanchtonis ad Campegium Cardinalem, quam Coelestinus I. cit. recenset, in qua scribit, inter alia, Protestantes in nullo dogmate dissentire a Catholico-Romanis, tantum de ritibus esse controversiam, nec talem, quae, paucis rebus, vel condonatis, vel dissimulatis, non possit tolli, esse etiam Protestantium, *reddere obedientiam ac jurisdictionem Episcopis*. Sed quae postea, scripta apologia, correxit. Singulare est, quod Eccius in aliquo colloquio Melanchtoni dixisse fertur, *tua Philippe! ἐπιτιμία*, et Pontani *χρησολογία*, plurimum adjuverunt causam vestram. Sed 3. alium profus animum spirat libellus Lutheri, Comitibus scriptus Coburgi, inscriptus, *admonitio ad Ecclesiastici Ordinis congregatos in Comitibus Augustanis*, omni animadversione dignus, quo causam reformationis defendit, et faciem Ecclesiae Pontificiae vivis depingit coloribus.

§. LXXXIII. 4. In confessione Augustana, quod probe advertendum, nec omnes Ecclesiae Pontificiae errores ac abusus recensentur, nec omnia Protestantium dogmata, sed quantum ad invidiam fidei Protestantium tollendam videbatur satis. Vid. Seckendorfius. Unde, et ex aliis rationibus, quas profert Scultetus, facile elucescit, nimium huic confessioni tribui, quum ei ita volunt adhaerendum, ut ne litteram in ea liceat mutare, sine dispendio veritatis evangelicae. Imo eo venerunt aliqui temeritatis, ut se malle dixerint de ipsius Pauli Apostoli doctrina, quam de Augustanae confessionis, dubitare. Adeo difficile est, se intra limites continere. Moderatius longe et prudentius est Hospiniani hist. Sacram. p. 159., de ejusmodi scriptis, sic dictis symbolicis, vel recipiendis vel rejiciendis, judicium, *nimia libertas, sic et nimia servitus et tyrannis, summo perere cavenda est*. Denique 5. Carolus V. Caesar sese in toto hoc negotio valde moderatum et benignum praestitit, ut temporis adcommodaret, egitque prudentem politicum: cum e re Germaniae non esset, ejus statum turbare, aut Protestantes duriter tractare. Ante fores enim erat bellum Turcicum, male fida

maledicta pax cum Gallo, exhausta bello rustico magna Germaniae pars, plebs fere desperabunda prope a nova seditione aberat. Sed et illud verum est, Caesarem, et Ferdinandum, fratrem ejus, mitiorem ab hoc tempore induisse animum, et de religione Protestantium in meliorem judicasse partem. Habuit praeterea confessio Augustana et illum effectum, ut haud diu post multi ex hostibus amici, et ex persecutoribus patroni, Protestantium facti sint: uti Hermannus, Coloniensis Archiepiscopus, Fredericus Comes, et paulo post Elector Palatinus, Joachimus II., postea Elector Brandenburgicus, Ericus, Dux Brunsvicensis, alii haud exiguo numero.

§. LXXXIV. Notabiles quoque progressus fecit reformatio, verbo recensendos. 1. *Lubecae* cives quidem anno superiore purioris evangelii adnunciationem, et exercitium, in Senatu frustra petierant, sed, cum alia conditione in novum tributum, a Senatu constitutum, consentire detractar hoc anno votorum compotes facti, doctores suos expulsos, Andream Gulielmi, et Johannem Walhof, receperunt; et insuper, Pontificiis oblatam disputationem recusantibus, obtinuerunt, ut solae in omnibus Templis evangelicae audirentur conciones. Deinde etiam ordo sacrorum, a Bugenhagio, eum in finem Wittenberga evocato, ordinatus et introductus est, schola quoque instituta, cujus primus Rector fuit Hermannus Buscoducensis. In quo proposito, non obstantibus severis edictis Caesaris, constanter perseverarunt. Vid. Chytraeus in Chron. Saxonico. 2. Quod idem contigit *Gottingae*, cujus cives, a duobus concionatoribus, Nicolao et Frederico, edocti et incitati, eandem libertatem a Senatu, volente nolente, inpetrarunt, et ordinem sacrorum ab Henrico Winkelio, Brunsviga accito, Justo Wintero, et Joh. Suthelio, vid. Heuman *poecil.* tom. III. et Hamelmum hist. Eccles. l. II., receperunt. 3. Eadem quoque sorte gavisa est *Lunaeburga*, quam hac luce primus illustravit Fredericus Henningus; ordinis vero Ecclesiae,

fundamenta primus posuit Stephanus Lempius, Hamburgæ arcessitus, consummavit dein Urbanus Rhegius, Augusta evocatus, et biennium ibi conmoratus. Vid. Chytraeus l. cit. 4. Denique variae urbes aliae receperunt reformationem ut *Lemgoria* in Westphalia, frustra renitente Comite Simone, *Smalcaldia* in comitatu Hennebergico, favente Wilhelmo Comite, *Suerinum*, Henrico Principe Megalopolitano patrocinaute, inter cujus primos praecones fuit Aegidius Faber, autor libelli de *idolo fictitii sanguinis Christi*, denique *Rostochium*, urbs primaria ducatus Megalopolitani, cujus primus praeco fuit Joachimus Sluterus, Vid. Chytraei Oratio de *Rostochio*.

ANN. 1531.

§. LXXXV. Comitibus Augustanis finitis, in quibus causa Pontificia triumphaverat, et severum illud edictum contra Prosestantes erat cūsum, mutua certamina Pontificiorum et Protestantium facta sunt magis seria et acriora. Pontificii enim, ut ab iis ordiar, hoc tempore non tantum arctius junxerunt manus, ut Protestantes opprimerent, sed et 1. Ferdinandum, fratrem Caroli, elegerunt in spem inperii *Regem Romanorum*, renitentibus Protestantibus, quod acerrimum sese eorum demonstrabat adversarium, et provocantibus ad *auream bullam*, cui Regis Romanorum electio, ante Caesaris mortem, videbatur adversari. Adjunxit sese quidem ipsis hac in causa, Elector Bavariae, sed qui ipse coronam Imperialem ambiebat. 2. Protestantes quibusvis calumniis obruere, et omnium odio exponere conati sunt, uti, quod bona Ecclesiastica ad se rapiant, conjugii sanctitatem violant, promiscuos introducant concubitus, communionem velut honorum, et nemini jus esse dicant aliis inperare, denique qualescunque haereses et sectas in gremio suo concitant et foveant, in specie sacramenti honorem evertant, et quorum similes calumniae studiosè quaquaversum,

in

in primis per Galliam, ut Francisci animus ab illis abalienaretur, sparsae sunt. Accesserunt multiplices actiones fiscales contra eos institutae. Vid. Seckendorffius l. III.

§. LXXXVI. Nec partibus suis firmandis defuerunt Protestantibus. Lutherus non tantum libellis editis decretum Augustanum refutavit, et Germanos ab ope, Caesari in opprimendis Protestantibus praestanda, est dehortatus: quorum libellorum unus titulum praefert, *monita ad editum, post comitia Augustana publicatum*, alter, *commonitio ad Germanos suos dilectos*. Cujus utriusque libelli defensionem dein divulgavit, contra Anonymum Dresdensem: sed et Principes 1. communi nomine scriptam epistolam, seu apologiam, forma epistolae, miserunt ad Reges Galliae et Angliae, in qua cum narratio actorum in causa religionis instituitur exacta, tum calumniae depelluntur, tum liberum et Christianum concilium a Regibus petitur. 2. Foederis Smalcaldici jecerunt fundamenta. Sex mensibus ad edito Augustano obedientiam praestandam ipsis concessis, coeperunt eum in finem mens. Decembris anni praecedentis congregari *Smalcaldiae*, quae illo tempore Landgravio Hassiae, et Principi Hennebergico, qui quisque sua jura in ea habebant, dein soli Landgravio, subjecta erat. Quo in conventu licet in aliquam pactorum formam consenserint, quae sui religionisque suae defensionem continebat, plena tamen confederatio nondum facta est, quia nonnulla quaesita dubia communi consensu non poterant decidi. Erant autem illa inter Protestantibus haec duo; unum, num religio contra Caesarem, vim intentantem, defendi queat armis ex jure Divino? alterum, utrum in foedus illud defensivum contra Pontificios admittendi sint, qui de coena Domini diverse a Saxonibus sentiebant? Circa prius varie scissi sunt, dum alii Caesari non esse resistendum censuerint, alii jus resistendi affirmaverint, nonnulli cum exceptione, si Caesar ipse esset absens. Rationes pro, ut dicitur, et contra qui velit, adeat Fredericum Hordlederum de *belli Germanici causis*, qui variorum scripta junctim edidit.

vel Scultetum in Annal., qui eas inde strictim recensuit. Lutherus, qui jus resistendi initio negavit, postea meliora a Jureconsultis edoctus, licitum esse adseruit, idque recte, sive ad jura Principum Imperii, et formam regiminis Germanici, sive ad jus naturae attendatur: sed de quo hic non est agendi locus. Posterius quaesitum magis implicuit, infelicitate divisit, et debilitavit Protestantes. Cum Argentinen-
sibus, et aliquot Sueviae civitatibus, res feliciter successit, quia, Swinfurti a. 1532. conventu habito, confessioni Augustanae, et apologiae, subscripserunt, Capitone et Bucero praecipuis autoribus: quare in foedus admissi sunt. Argentinenses autem hac addita cautione subscripserunt, ut sua propria confessio domi suae, suisque pastoribus et populo, salva et integra maneret, ut observavit Hospinianus. Quam subscriptionem, tanquam confessioni ab ipsis in Comitibus oblatae contrariam, aegerrime tulerunt quam plurimi in superiore Germania, in primis Helvetii. Vid. Musculi litterae ad Buceros apud Scultetum. Helvetiorum vero societatem, quam Landgravius, Argentiniensis, et aliae nonnullae civitates, urgebant, salva utriusque partis fide, respuerunt alii, in primis Elector Saxoniae, et Lutherus, qui ejusmodi foedus cum dissentientibus, pro temporum illorum infelici praedicio, adpellare ausus est *vanum, periculosum, suspicionis ac offendiculi plenum*, imo *inpium*, propter haeresin sacramentariam. Quare illi tandem, ingente Protestantium dedecore et damno, exclusi sunt hoc foedere.

§. LXXXVII. Inita itaque sunt duo pacta *Smalcaldica*, unum in fine anni praecedentis, alterum hoc anno Mens. Februar. In *priore* conventum inter alia fuit, ut religioni reformatae ab omni calumnia vindicandae inpendetur opera, utque contra fisci Imperialis Procuratorem, ejusque vexationes, sibi mutuo essent consilio et auxilio. In *posteriore* mutua est decreta defensio contra adgressores religionis causa: cujus fundamentum in naturali defensionis jure tunc est positum. Sed decem annis post Johannes Fredericus Saxo,

et

et Philippus Hassiae Landgravius, foederis supremi Duces, cum ob hoc foedus male audirent, *occasionem* foederis derivarunt a foedere Caesaris cum Pontificiis Principibus ad Protestantes subigendos, pacto in Comitibus Augustanis. Ceterum modus pecuniae et militum, non hoc tempore, sed sex annis post demum, definitus est, tantum nunc additum est, nemini cum hostibus licere pacem facere invitis et insciis sociis, admittendos porro ad foedus esse, qui id cuperent, et evangelii doctrinam essent amplexi. Protestati quoque sunt, nec Caesari, nec Imperio, opponi hoc foedus, sed ad *conservandam veritatem Christianam, et pacem publicam, contra vim injustum, per modum defensionis, unice spectare*. Fuerunt autem paciscentes Johannes Elector Saxoniae, Philippus Hassiae Landgravius, Ernestus Dux Brunsvicensis, Wolfgangus Princeps Anhaltinus, Gebhardus et Albertus Comites Mansfeldenses, Civitates denique Argentoratum, Ulma, Constantia, Reutlinga, Memminga, Lindavia, Biteracum, Isna, Lubeca, Magdeburgum et Brema. Aliae vero civitates, ut Norimberga, Heilbrunna, Campodunum, Windshemium, et Weissenburgum, cum Marchione Brandenburgico consenserunt tantum in Fiscis, seu Camerae iudicii, recusationem. Illud addi meretur, in hoc conventu fuisse Helvetiorum responsum prolatum, quo, se Augustanae confessionis articulos non quidem improbare declararunt, sed, *praeter verbum Dei libere profitendum, nulli formulae adligari velle*. Vid. Seckendorffius.

§. LXXXVIII. Deinde conventu rursus habito Francofurti Mense Junio, 1. descissa penitus est societas cum Helvetiis 2. conclusum est, ut communi Protestantium nomine Spirae responderetur actionibus Procuratoris Fiscalis. 3. Consilium Smalcaldiae sumtum, de ceremoniarum uniformitate instituenda, prudenter mutatum est, etiam de rigore contra Anabaptistas, capitali poena adficiendos, remissum, et pro re nata, et modo delicti, eos esse puniendos, statutum est 4. Barnimus, Dux Pomeraniae, mortuo fratre

Georgio, partes Reformatorum apertius amplexus, obtulit quoque societatem. Georgius, Marchio Erindenburgicus, licet foederi non accesserit, se unionem haereditariam inter suam, Saxonicam, et Hassicam familiam servaturum, testatus est. Interea Caesar, ad animum referens, quod male apud Belgas audiret, quia tot Principes a se abalienaverat, et Hungariam Turcarum violentiis exposuerat, ad mitiora inclinare coepit consilia, pacis sequestris se offerentibus Moguntino et Palatino Electoribus, quando, processu Camerae cessante, de pace quidem coeperunt agere Caesar et Protestantes; sed hi, tractatibus minus fidentes, sollicita de sua securitate non cessarunt agere consilia. Quo fini conveniunt iterum Francofurti mense Decembr., et sumtuum proportionem ad bellum definierunt, simul Duces foederis elegerunt Johannem Fredericum, Electoris Saxoniae filium, et Philippum, Hassiae Landgravium. Accessit quoque hoc commodi, quod inter Electorem et Ducem Saxoniae pax et concordia, omnibus laetantibus, fuerit inita.

§. LXXXIX. Praeter memorata, ad certamen cum Pontificiis spectantia, nonnulla alia, respectu causae Sacramentariae, et progressus reformationis, nostram merentur attentionem. Licet in quaestione Sacramentaria sopienda aliquid fuerit tentatum, urgente id imprimis Landgravio et Bucero, nihil non tantum est effectum, sed schisma magis confirmatum, et animi a se invicem facti sunt alieniores. Helvetii haud parum exacerbati sunt, quod inter condiciones induciarum, a Caesare inpetrandarum, fuerit Saxonum ab illis, eorumque sociis, separatio, quodque foedere Smalcaldico fuerint exclusi, Argentineses etiam, et reliquae tres Civitates, quae separatam dederant in Comitibus Augustanis confessionem, subscripserint Saxonicae. Lutherus quoque per Bucera flecti in mitiorem partem non potuit, nisi praesentia Christi in signis corporalibus agnosceretur; quaestionem vero, num in ipso sumerent ipsum Domini corpus? suspensam hoc tempore voluit, licet non censuerit absurdum, corpus Christi, in signis praesens, ore impiorum tangi.

§. XC.

§. XC. Praeterquam quod *Lubecenses*, ut ad reformationis progressum veniam, non obstante duplici edicto Caesareo, et Senatorum quorundam secessu ex urbe, perstiterint in opere reformationis constanter; plenioram reformationem duae celebrioris urbes, Ulma, et Augusta Vindelicorum, admiserunt. De *Ulmenfi* legendus est Sculterus qui ex publico Senatus scripto, ac concione Jubilaea Contr. Dieterici, eam exacte refert. Cum purior doctrina jam ab a. 1523. ibi esset adnuntiata, et Senatus, contradictorias Pontificiorum ac Reformatorum conciones non amplius ferendas, censuisset, consultis civibus, et decreto Augustano susque deque habito, evocavit, ad plenam reformationem instituentiam, Oecolampadium, M. Bucerum, Ambrosium Blaurerum, et Zimbertum Memmingensium, ac Bartholomaeum, Biberacensium Ecclesiastas, qui octodecim fidei articulos, publice disputandos, proposuerunt Pontificiis; unde secuta mox est reformatio, et peracta. Notatu dignum est, hosce reformatores a quaestione sacramentaria prudenter abstinuisse, et articulum de S. coena hoc modo concinnasse, *coenam Domini celebrari in memoriam et adnunciationem mortis Christi, et in pastum animae ad vitam aeternam. Transubstantiationem esse inpium commentum.*

§. XCI. Doctores, qui ab a. 1523. *Augustae* jam docuerant purius evangelium, Michael Cellarius. Urbanus Rhegius, et Stephanus Agricola, posteaquam, durantibus Comitibus, vel exiissent, vel se, jussu Senatus, tenuissent quietos, mox, iis finitis, et metu Caesaris praesentis sublato, ad opus reformationis agendum redierunt. Quibus opem cum maxime tulit, vir eximius, Wolfgangus Musculus, Dusa Lotharingus, lectione librorum Lutheri illustratus, et Argentina, ubi studia excoluit, delatus Augustam. Accesserunt etiam Stephanus Meierus, et Theobaldus Niger, Argentorato acciti, nec non ex Franconia Bonifacius Wolfhart, seu Lycosthenes, vir pius et pacificus. Cum vero Doctores circa S. coenam secum dissentirent, et Ecclesia, defec-

ta tolerantiae, tunc adhuc ignotae, propterea scinderetur, factum est adventu Oecolampadii et Blaureri, ut colloquium fuerit inter Doctores, dissidii componendi causa, habitum: in quo cum Lutherani deprehensi fuerint inferiores, urbe excesserunt Urbanus Rhegius, et Johannes Rana: exstant vero Rhegii tres epistolae in Bibl. Brem. class. VI., ex quibus quaedam, ad ejus indolem et vitam pertinentia, peti possunt.

ANN. 1532.

§. XCII. Omnium celeberrimus est hic annus ob libertatem religionis concessam Protestantibus publice, primum Swinfurti, dein Norimbergae, mediantibus duobus Electoribus, Moguntino et Palatino, et statu Germaniae, cui Turca imminabat, flagitante ac exigente. Protestantes enim in subsidia, nisi hac sub conditione, consentire noluerunt; Reges quoque Galliae et Angliae, cum Electore Bavariae, Protestantibus, in libertate Germaniae, per electionem Regis Romanorum, ut supra narravi, turbatae ac violatae, tuenda, opem promiserant. Caesaris itaque et Comitiorum consensu pactum est, ut edicta Wormatiense et Constantiense tenerentur in suspenso, Protestantes, secundum confessionem et Apologiam Augustanam, nec ultra, libero fruerentur religionis exercitio, nemo propter religionem vexaretur, nemo inpediretur, donec tota haec causa in Concilio fuerit definita, aut, si hoc non procederet, universi Status Imperii iterum conscribantur. Haec pax, ut illud hac occasione anticipem, dein a. 1534., et Cadami a Rege Romanorum et Francofurti ab Oratoribus, Commissariis et Intercessoribus Caesareis, repetita est et confirmata; dein, omnium Imperii Ordinum consensu, in Comitibus Ratisbonensibus a. 1541. sancita, ut et Spirae a. 1542. prorogata, iterumque firmata, nova Caesaris, Regisque fide a. 1544. et operata Wormatiae a. 1545. adeoque conservata et propagata

gata usque ad bellum Germanicum Caroli V. Ceterum exclusi sunt hac pace Zuingliani et Anabaptistae, et, se illis patrocinaturos esse, negare debuerant Principes Germaniae. Addita quoque est restrictio de non iuvandis illis, qui postea evangelium purius reciperent. Quae potissimum in causa fuit, quare Hassiae Landgravius aliquandiu in hanc pacem consentire cunctatus fuerit, nataque sint inter Principes et Theologos Protestantes dissidia, donec Landgravius, lite composita, sed improbata restrictione, pacem ratihabuerit. Sed nec diu duravit restrictio, cum plurimi, ipsius Electoris consensu, in societatem sint recepti, et experientia docuerit, pacem Caesaris fuisse male fidam; quod jam nunc perspexit et metuit Landgravius, ideo ab ea alienior. Displicuit quoque haec pax vehementer Papae Clementi, et zelotis Pontificiorum, ipsi etiam Ferdinando, qui, si Pallavicino credendum, consilia Caroli, fratris sui, pacifica aperuit Papae, tantumque Papismi expectoravit studium, ut, vel morte sua eam propugnare velle, dixerit.

§. XCIII. Nonnulla licet adversa subierit reformatio, inter quae fuit Johannis, Electoris Saxoniae, mors, quae eum, mens. Aug., annos 63. natum abstulit, in fide evangelica, secus ac Papistae temere evulgarunt, ad finem vitae constantem; passi quoque fuerint persecutionem Paderbornenses, primum ab Erico Episcopo, dein ab Hermanno Coloniensi Episcopo, in ejus locum successore, ut et Badenses, eorum ministris a Marchione Philippo, antea patrono, nunc adversario Protestantium, expulsis: haud spernendos tamen progressus fecit, maxime in Principatu *Anhaltino*, cui tunc Wolfgangus, ejusque Patruelles, Johannes, Georgius et Joachimus, fratres praeerant. Wolfgangus jam antea reformationi operam dederat, etiam confessioni Augustanae subscripserat, sed hoc anno eam magis perfecerunt fratres, quorum Georgius et eo nomen suum celebravit, quod primus, et unus, ex Principum numero fuerit, qui subditos suos viva voce et scriptis erudit. Ejus autem hortatu

fratres Wittenberga evocarunt Dessaviam virum pium et moderatum Nicolaum Hausmannum, a Luthero et Melanctone tantopere laudatum; ut supra notavi. In Westphalia *Osnabrugenses*, permissu Episcopi, Francisci Comitis Waldeckii, acceperunt concionatorem Hermannum Bonnum, cui vicinae Anabaptistarum turbae multum obsuerunt. *Bremas*, ubi purius euangelium per duo lustra jam publice sonuerat, plena intröducta est reformatio, missatice cultu prorsus abolito, et Cathedrali Ecclesia Reformatis concessa a plebe, invito in principio Senatu. Vid. Chytraeus in Chron. Bremensi. Denique *Herfordiae* quoque jam dissidia religiosa se manifestarunt, et Abbatissa, Anna Limburgia, favit reformationi, ut ex Lutheri ad eam epistola observat Seckendorf. *Monasterii* primum in suburbio, mox in urbe, doctrinam euangelicam docuit Bernardus Rottman; ut refert Scultetus. Quibus addatur, Joachimum, Marchionem Brandenburgensem, Juniozem, patre in Papismo persistente, ad Lutheri doctrinam inclinasse, ut Seckendorf. docet.

ANN. 1533.

§. XCIV. Actum est mox in principio de conditionibus habendi Concilii inter Legatos Papae ac Caesaris, et Principes Protestantes foederatos; sed sine effectu, cum concilium vellent Pontificii, in quo Papa praesideret et dominaretur, secundum canones receptos pronunciaretur, quodque vi armata esset contra inobedientes executioni mandandum. Protestantes e contra urserunt concilium liberum et Christianum, in quo verbum Dei pro norma habeatur, nec Papa cum suis teneat primas, utpote simul pars adversa et iudex futurus, verum per pios, et non suspectos, mediatores, secundum verbum Dei decerneretur, denique non in Italia, sed Germania. Vid., praeter Sleidanum l. VIII. Seckendorf, qui totam hanc historiam prolixè persequitur, Ann^o observat, Clementi Papae unice fuisse in animo,
moras

moras inficere concilio. Interea, dum aliqualis inter Caesarem et Protestantes pax duraret, licet processus Camerales non prorsus cessarint, de quo conquesti sunt Principes, spes quoque concilii non decolasset penitus: Erasmus, id opportunum ratus, cogitata sua de dissentientium unione liberius divulgavit in enarratione Ps. LXXXIV., quem Erasmi libellum Theologi Argentinenses, Germanice versum, ubique disseminarunt; indignante Musculo, ut ex epistola ejus apud Scultetum patet. Prodit vero Erasmus in eo animum haud multum a Protestantium fide, et religione, alienum; errores tantum et abusus Pontificiorum mire increstat. Displicuit vero etiam Luthero, ut verba ejus a Seckendorffio citata evincunt: quae excerpta sunt ex praefatione Lutheri ad *dissertationem* Antonii Corvini, Theologi Hassiaci, qua disquiritur, quatenus consilium Erasmi sequi liceat, dum adparetur Synodus. Denique passi sunt Protestantes aliquam persecutionem in ditionibus Georgii, Ducis Saxoniae, qui eos multavit exilio, qui communionem sub una specie recusabant, uti factum est Lipsiae.

§. XCV. Revixit quoque hoc anno quaestio sacramentaria. Lutherus, audito aliquos esse Francofurti ad Moenum, qui, Zuinglianae sectae addicti, jactabant, se eadem cum Luthero docere, vehementem scripsit ad Senatum Francofurtensem epistolam, qua concionatores illos, et Zuinglianos, non tantum acerbè perstringit, eos archidiabolos vocans, sed et expellendos esse dicit: ad quas litteras animose quoque decem Ecclesiastae Francofurt. responderunt. Qualem similem epistolam a. 1531. exaraverat ad Marchionem Brandenburgensem, eo tendentem, ut omnes Zuinglianos ditionibus suis expelleret. Publicavit praeterea librum de *Missa privata*, eo etiam nomine notabilem, quod colloquium suum cum Diabolo in eo describat, seseque fateatur de multis in Missa abusibus ab eo fuisse admonitum; imo scribere non erubuit, Oecolampadium, ignitis Satanae telis et hastis confossum, subitanea periisse morte. Quae omnia

Tigurini tulerunt aegerrime, et apologiam conscripserunt; sed a qua publicanda, pacis causa, abstinuerunt, a Bucero inducti, qui, cum Bartholomaeo Fontio Veneto, ita dicto, quod Venetis purius euangelium adaungiasset, Tigurum venerat, seque nec sententiam mutasse, nec Lutherum re, tantum verbis, dissentire arguit, omniaque ad pacem frustra contulit efficiendam. Musculus quoque Bucero ab hoc suo studio dehortatus est, cum vehemens Lutheri adfectus nullo modo emolliiri possit. Quae Musculi litterae apud Scultetum, ad ferocem Lutheri animum intelligendum, legi mementur.

§. XCVI. Paci Norinbergensi acceptum ferendum est, quod multis in locis vox purioris Euangelii fuerit liberius audita, et reformatio praevaluerit. Georgius, Princeps Anhaltinus, a Cochlaeo litteris admonitus, ne aures praebeat reformatoribus, quas recenset Scultetus, cordate respondit, *se a sincera in Christum fide, Catholicaque Ecclesia, nolle deficere*. Perstitit quoque in eo constanter. Primordia quaedam reformationis instituit in *Fuliacensi, Clivenfi, et Bergensi* Ducatibus Dux Cliviae Johannes, focer Electoris Saxoniae, publicato edicto de eo, quod in fide et regimine doceri et obtineri voluit; mediam inter Papatum et reformationem tenens viam, quae Semi-Lutheranismum, et animum Erasmiianum spirat, quare Erasmus illud edictum publice laudavit; cuius capita recenset Seckendorffius. Sed obsequium detrectarunt Lippienfes, et Susatenfes, qui Saxoniam volebant reformationem, quibus Elector patrocinatus est. Successu temporis et *Susatenfes*, aliique plurimi in provincia illa, cis et ultra Rhenum, liberam fidei professionem adepti sunt, sed Clero Romano sua sacra manserunt et bona. Quo in statu, mutatis licet Dominis, res ibi perseverant.

ANN. 1534.

§. XCVII. Erupit quidem Anabaptistarum furor anno praecedente, quo a plebe sunt Monasterii in Westphalia admissi, et librum, titulo *restitutionis*, in lucem dederunt, perniciosissimarum opinionum et thesium plenissimum, quas Lambertus Hortensius in hist. de *Anabaptistis* recenset: inter quas sunt, regnum Christi gloriosum jam in Anabaptistis adparere, se solos habere jus gladii, omnes Magistratus, quippe injustos et inpios, esse vi et ferro delendos, omnes suae societatis esse Sanctos, et omnia bona in commune deferenda, licitam esse polygamiam, nec corpus Christi ex carne Mariae esse, etc. Sed hoc anno fanaticorum Monasteriensium furor summum adtiguit gradum. Quam historiam, praeter alios, summatim non male enarrat Bullingerus contra Anabaptistas lib. II. Cum Rothmannus, cujus supra a. 1532. memini, ejusque Collega Hermannus Stapreda, purioris doctrinae antea praecones Monasterii, paedobaptismum publice oppugnarint, dissidentes ejecerint, furiosam plebem in urbem vocarint, ad eum adcreverunt numerum Anabaptistae, eoque proruperunt audaciae, ut, reliquis vel expulsis, vel subjectis, sibi adriperint urbis dominium. Quando eam munierunt, novo *Hierosolymae* nomine ei indito. Senatu primum inmutato, sceleratissimis quibuscvis in eum translatis, mox etiam abolito, duodecim Judices, *seniores in Israele* dictos, substituerunt, summa rerum potestate ipsis commissa. Deinde, Monarchali regiminis forma introducta, Regem se ipse constituit Johannes Bockelius Leidanus, sibi que vicarium adjunxit Knipperum Dollingum. Qui omnium opum dominium mox sibi vindicarunt, et Polygamiam invexerunt. Rex vero omnia sumsit regia insignia, coronam, sceptrum, calcaria, annulos, et torques, titulo etiam in litteris sumto *Regis in novo Templo Dei, et ministri justitiae*, et sigillo, quod praeferebat orbem, cui tres pugiones erant infixi, qui pro capulo crucem habebant. Auream quoque,

que, et argenteam cudit monetam, in cujus uno latere erant duo gladii, decussatim in se invicem incidentes, cum inscriptione, *in regno Dei unus rex directus, ubique unus Deus, una fides, unum baptisma*, in altero vero latere verba Joh. III., *nisi quis natus fuerit ex aqua et Spiritu etc.*, nec non, *verbum caro factus est, et habitavit in nobis*. Denique in variis orbis partes emisit, sectae dilatandae ergo, apostolos, sed qui misere perierunt. De sex concionatoribus, Osna-brugae captis, et occisis, legendus est Scultetus.

§. XCVIII. Quo in rerum statu cum Monasterium esset, urbs a Francisco Episcopo, Imperii copiis, et opibus, adju- to, est obsidione cincta, et ad extremas redacta angustias, desperabundam inopiam, ita ut, omnibus absumtis, canes, feles, glires, ranas, mures, et similia, comederint, nec a liberis ipsis abstinerint parentes. Tandem, post diurnam obsidionem, urbs sequente anno per transfugam, qui quin- gentos milites, Duce Wilkino Scedingio, per fossam, et por- tulam minorem, in urbem introduxit, expugnata, et horribili caede repleta est, omnibus sine discrimine, praeter mulieres et pueros, occisis. Factionis Duces, Knipperdol- lingius et Johannes Leidanus cum Krechtingo, pastore quondam Gylthusano, capti sunt vivi, et in medio foro, candentibus primum forcipibus dilaneati, dein ferreis caveis inclusi, et suspensi sunt. Quibus peractis, Princeps non tan- tum sectae reliquias in sua dioecesi ferro et armis persecu- tus est, donec extinxerit, sed et alii Principes ubique id fecerunt, imo in Anabaptistas sine discrimine saevierunt, excepto Landgravio Hassiae, qui moderationi livavit, et non nisi in furiosos, qui Magistratum officia inprobabant, et seditiones concitabant, animadvertit, recte contendens, se, bona cum conscientia, nemini mortis poenam infligere posse ob errorem in fide, quippe quae Dei quoque donum sit, addito etiam prudenter, quod experientia comprobavit, se metuere exemplum rigoris in Evangelicos redundaturi.

§. XCIX. Furor Anabaptisticus, reformationi imputatus, sic

sicut ejus progressui valde nocuit, ita Pontificiis ansam prae-
buit diffamandi et persequendi reformatos; quicquid Lutherus,
et alii eam labem a se detergere adlaboraverint, variis
editis scriptis. Experti quoque in Germania sunt persecu-
tionem Osnabrugae, unde concionatores, propter motus
Anabaptisticos, una cum Anabaptistis ipsis, ejecti sunt. Ob-
fuerunt praeterea reformationi infaustae disputationes Sa-
cramentariae, hoc anno continuatae. 1. Zuingliani, ut in-
vidia ipsis crearetur, confusi sunt cum Anabaptistis, quippe
Sacramenta vilipendentibus. Utique contra Anabaptistas et
Sacramentarios seditiosos promulgata sunt, teste Chytraeo
in Chron. Saxonico, edicta. Scripsit quoque Ferdinandus,
Rex Romanorum, ad Electorem Saxoniae, ut eum excita-
ret ad sectam hanc sacramentariam excindendam, provo-
cans quoque ad transactionem Cadomi initam, qua cautum
fuit, ne Sacramentarii in ditionibus Imperii ferantur, sed
Electior noluit vim contra eos adhiberi. 2. Basileenses, cum
traducerentur, acsi coenam haberent sine Christo, confessio-
nem ediderunt prorsus Zuinglianam, praeterea, ut suum cum
Tigurinis declararent consensum, inde evocarunt Caroloستا-
dium ad munus Professoris apud se. Denique Theologi
Basileenses, Scaphusiani, Sangallenses, et octo Suevicarum
Ecclesiarum primarii ministri, Constantiae in unum coacti,
Tigurinorum sententiam solenniter adprobarunt. Vid. Scul-
tetus. 3. Ab altera parte, Lutherus cum in libro de *missa*
visus fuerit sententiam, in decimo confessionis articulo ex-
pressam, mutasse, crassam admodum publicavit confessionem,
vix verbis a Papistica diversam, qua dixit, *sub specie panis*
adesse verum Corpus Christi, pro nobis crucifixum, et ab
inipiis etiam accipi. Amsdorfus quoque concordiam negavit
iniri posse cum Argentinensibus et Zuinglianis, nisi erro-
rem suum deponerent. Denique 4. Bucerus nihil non agere
perrexit ad concordiam efficiendam. Quo, inter alia, ejus
colloquium spectat cum Melanchtone in Hassia, epistola ad
Monasterienses, et ad Robertum Episcopum Abricensem,

denique Blaureri confessio in Ducatu Wurtenburgico, a Bucero profecta, et defensa, quae valde erat ambigua, de quo mox.

§. C. Inter ea, quae reformationem hoc anno adjuverunt, locum meretur restitutio Ulrici in Ducatu Wurtenburgico, indeque ortum, vel eam secutum, pactum Cadonense in Bohemia, inter Ferdinandum Regem, et Electorem Saxoniae, cum sociis, quo Ferdinandus pro Rege Romanorum est agnitus, pacificatio Norimbergensis strictim observanda, processus Cameralis inhibitio, et alia stipulata sunt, Ulrici quoque restitutio adprobata est, absque ut reformatio fuerit interdicta, tantum duabus conditionibus restricta, una, ut Zuinglianismus caveretur, altera, ne monasteria, Ulrici jurisdictioni non subiecta, turbarentur. In quo pacto praestando adcurati quidem fuerunt Protestantes, sed minus Pontificii, cum processus Cameralis non cessaverit. Crevit itaque ab eo tempore reformatio per tres eximios Germaniae Ducatus, *Wurtenbergicum, Pomeranicum, et Brunsvicensem*. De quo paucis est dicendum. Ulricus, post mortem Maximiliani Imperatoris, a. 1519. Ducatu suo per vim a Sueviae confederatis ejectus, confugit ad Philippum Hassiae Landgravium, consanguineum suum; ubi cum ex Lutheri scriptis, Hassiacis concionibus, praecipue Hartmanni et Cronbergi colloquiis, puriorem doctrinam alte inbibisset; dein, post quindecim annorum exilium, armis Philippi Landgravii in Ducatum suum restitutus, manum mox admovit reformationi, opera, praeter alios, in primis usus Erhardi Schnepfii, et Blaureri, a Constantiensibus missi; inter quos Ducatus moderatio est divisa, Stutgardia inferiore, et nobiliore ejus parte, Schnepfio, et Blauro Tubinga superiore ac Alpibus Suevicis vicina, commissa. Successit autem reformatio feliciter, et Academia Tubingensis insigniter est instaurata, et dotata, unde apti ministri brevi sunt exorti, et per Ducatum missi. Cum autem duo illi moderatores, licet imagines ejecerint Templis, ut observavit Scultetus, circa eucharistiam dissentirent,

tirent, Blaurero adhaerente Helvetiis, indeque lites viderentur oriturae, Blaurerus, ad eas, quod urgebat Dux, sopiendas, se idem, quoad rem ipsam, cum Schnepfio sentire, syngrapho testatus est, quo declaravit, corpus Christi esse *substantive et essentialiter, non autem quantitative, vel qualitative, vel localiter, in S. coena*. Quam confessionem defendit Bucerus. Sed Blaurerus postea, salvo honore, dimissus, et Constantiam remissus, et Schnepfius totius Ducatus Episcopus generalis, et primus in sacris consiliarius, constitutus est. Dux enim reformationem volebat secundum formam Saxoniam, et feliciter perfecit, maxime, posteaquam ad foedus Smalcaldicum esset admissus. Ultimam vero manum imposuit ejus filius Christophorus, qui, quod omisum, at utilissimum, erat, Scholas erexit in monasteriis, ex quorum redditibus egregie prospexit Ecclesiis, Academiae, et Scholis.

§. CL. In Ducatu Pomeraniae publice quoque stabilita est reformatio per Duces Barnimum, et fratris ejus filium Philippum, opera Bugenhagii, ad normam Augustanae confessionis, secundum decretum Comitiorum Treptoviae. Vid., praeter Chytraeum, Daniel Cramerus, in historia reformationis Pomeraniae. Quod idem peregit Philippus Brunsvicensis, Dominus Calenbergensis ducatus, ope Nicolai Ambsdorfii, Magdeburgo arcessiti, Ephoro Ecclesiarum constituto Gotschalco Crappio. Denique Hannoverani reformationem publice introduxerunt, invito Principe Erico, opera Rudolphi Mylii, Theologi Herfordiensis, qui fidei semina ibi sparserat primus. Postea vero, cum Erico reconciliati, evocarunt ex aula Cellensi Urbanum Rhegium, qui formam instituit Ecclesiasticam.

ANN. 1535.

§. CII. Praeterquam quod de Concilio, nullis additis conditionibus, hoc anno fuerit inter Papam et Principes Reformatos actum per Nuncium Papae Petrum Paulum Vergerium,

um, quae mitto: illud primo accidit memorabile, quod, cum nova metuerentur pericula, conventus denuo fuerit inter Principes et Civitates Protestantium habitus *Smalcaldiae*, in quo superioris foederis continuatio non tantum stabilita est, sed et decretum, ad ejus societatem esse admittendos, qui illud nunc, aut postea, petierint, *quotquot Deum, ejusque euangelium pure, palam, ac libere profiterentur, pacem amarent, et, ut viros honestos probosque decet, viverent*, praeterea exercitum esse conscribendum, iisque praestanda auxilia, qui sententiarum Cameralium paterentur executiones. Praeter eos vero, qui anno 1531. in hoc foedus admissi sunt, in illud transierunt, ex Principibus Ulricus Wurttembergicus, Barnimus et Philippus Pomerani, Johannes Georgius et Joachimus Anhaltini, e civitatibus vero Augusta, Francofurtum, Hannovera, Gottinga, Ellinga, Brunsviga, Gossaria, Einbecca, Hamburgum, et Minda. Datum quoque a Foederatis est responsum Nuncio Papae respectu Concilii, quo declararunt, se locum velle in Germania, nec Papam, aut ei obnoxios, ferre judices, sed liberum petere concilium, et secundum normam Verbi Dei. Ceterum, ad hunc conventum Legati Regum Galliae et Angliae venerunt, qui praeclaris promissis, etiam de aliquali reformatione instituenda, Principes pellicere conati sunt in societatem, eo scopo, ut bellum cum Caesare, quod in procinctu erat, eorum ope gererent. Quod Principes praevidentes, simul religionis praetextum perspicientes, prudenter declinarunt. Vid. Seckendorffius, qui Sleidanum egregie defendit et supplet.

§. CIII. Facta quoque hoc anno est reformatio *Alsaciae*, quae Wurttembergicae erat ditionis, et a Georgio, Ulrici fratre, tenebatur. Instituit autem Georgius ad Helveticam formam, Helveticae confessioni mordicus addictus, quamque constanter in Ducatu suo tuitus est, improbato quoque Bucerii conatu ad concordiam. Usus autem est primum opera Erasmi Fabricii, per tres annos et dimidium, dein Matthaei Erbii. Sed celebrem etiam hunc annum fecit Concordia

Concordia Bucero-Lutherana, cujus jacta erant fundamenta in colloquio superioris anni Marpurgensi, inter Melanchtonem et Bucerum, hoc anno perfecta. Cum enim Melanchton, moderatior per colloquium factus, testibus ejus litteris, ex Hassia redux, retulisset, in quam formam Bucerus, et alii, mentem explicuissent, ita ut verum et substantiale corpus Christi in S. coena agnoverint, Lutherus, ab Electore sententiam dicere jussus, in confessione illa quidem acquievit, sed tempus aliquod, ad fidei ipsorum sinceritatem explorandam, requiri censuit, antequam opus concordiae perficiatur. Verum Augustani, ad concordiam festinantes, ut in foedus Smalcaldicum quantocyus admittantur, Bucerum Argentorato exciverunt, ejusque suasu miserunt, ex Concionatoribus suis, Casparum Huberinum, una cum medico Gereone Saile-ro, instructum litteris Senatus et ministerii, Wittenbergam ad Lutherum, consensum suum cum eo professi, et Urbanum Rhegium, qui, ut supra retuli, hinc discedere debu-erat, repetentes, ad reliquos concionatores regendos. Quae laetus excepit Lutherus, et, consensu suo declarato, pro-misit, se omnia ad concordiam firmandam effecturum. Lo-co vero Rhegii, qui stationem suam Luneburgicam dese-tere non poterat, ablegatus est Wittebergam Johannes For-sterus, civis Augustanus, Capitonis et Mosellani discipulus, et Wittebergae edoctus Theologiam, Lutheri quoque fa-miliaris, cui etiam in Bibliorum versione multum profuit. Postea tamen, rixa inter Forsterum et Michaellem Cellarium de quaestione Sacramentaria exorta, ille est dimissus a. 1538. Quod concordiae negotium anno sequente magis promotum est per Wittenbergensem; cujus historiam mox tradam.

ANN. 1536.

§. CIV. *Concordiam Wittebergensem*, cujus memini, et notitia petenda est partim ex Hospinianio hist. Sacrament. p. II. qui eam, re altius repetita, prolixè narrat, partim Tom. VII.

O

cx

ab Frederico Myconio, Superintendente Gothano, qui inter-
 seoit, promoverunt Landgravius Hassiae et Elector Saxo-
 niae, conventu primo Isenaci, dein Grimmae, Misniae ad
 annum Muldam, iudicto, sed, Lutheri causa, habita Wit-
 tenbergae. Venerunt primi ad Myconium Gotham Capito
 et Bucorus Argentoratensium, et Wolffhardus, seu Lycos-
 thones, Augustanorum, Ecclesiastae, et, a Myconio senten-
 tia Lutheri rectius explicata, in eam descenderunt. Dein
 accesserunt reliqui, Martinus Frechtus Ulmensium, Jacobus
 Otterus Esslingensium, Wolfgangus Musculus Augustanorum,
 Gervasius Scholasticus Memmingensium, Johannes Bernardi
 Francofurtensium, Martinus Germannus Fursfeldensium, et
 Martinus Alberus ac Johannes Schradenus Reutlingensium,
 Ecclesiastae. Quibuscum Wittenbergam profecti Myconius
 Gothanus, et Justus Menius Hennacensium Superintendens,
 sententiam Lutheri his in itinere persuaferunt. Ex quo fac-
 tum, ut facili processerit negotio concordia, post unam al-
 terumve colloquium cum Luthero, cui, praeter Myconium
 et Menium, aderant Melancthon, Pomeranus, Jonas Cruci-
 gen et Wellerus. Voluit quidem initio Lutherus, ut pali-
 nodiam caneretur, et se prave docuisse confiterentur, Buce-
 rus et socii, quod cum detrectarent, dicentes, se nunquam
 docuisse nuda esse signa, quod de ipsis opinatus erat Luthe-
 rus, sed una cum iis corpus et sanguinem Christi, seu ve-
 rum Christum, Lutherus illud exigere destitit. Myconii
 quidam epistola recantationem memorat factam, sed erronee;
 ut docuit Hospinianus. Confessi autem sunt, panem esse
 verum Christi corpus, et vinum vere ejus sanguinem, ve-
 reque offerri per Christi ministrum, modo institutio et ver-
 ba ejus non corrumpantur. Sumi itaque corpus illud natu-
 rale et substantiale, ut et sanguinem, non tantum corde,
 sed et ore, aequè ab indignis ac dignis, licet diverso fruc-
 tu, illis ad iudicium, his ad salutem. In quam formam,
 quam exhibet etiam Ruchat Reform. Helvetiae lib. XIII.,
 conclusum, et formula conventionis ex suggestu est prae-
 lecta,

lecta, qua, negata Transubstantiatione, simul locali inclusionem in pane, aut durabili conjunctione, extra usum Sacramenti, adseritur, *cum pane et vino vere et substantialiter adesse, exhiberi, et sumi, corpus et sanguinem Christi* etc. Ex qua formula colligi non posse, verum Christi corpus realiter in pane existere, contineri, et corporaliter ore manducari, disputat Hospinianus. Quibus peractis, civitates, quarum Pastores aderant, et subscripserant, in doctrina Lutheri quidem perseverarunt, sed aliqui ex Theologis, ut Musculus, veterem fidem retinuerunt. Tentata etiam est per Bucerum cum Helvetiis concordia, sed irrito successu: formulae enim, utpote obscurae et ambiguae, recusarunt subscribere, licet ad Lutherum uberiores confessionis suae explicationem, quae apud Hospinianum exstat, miserint, et Bucerianam expositionem formulae concordiae Wittebergensis adprobaverint; a qua tamen postea sese alieniores demonstrarunt, a. 1538. Convenit praeterea etiam inter eos de *paedobaptismo*, cum utrinque infantum baptismus sit adsumtus, non pro audo signo, sed lavacro regenerationis; tantum de *fide* infantum dubitatum est, quam Bucerus et alii agnoscere non potuerunt, licet veram regenerationem et adoptionem iis conferre pro capto ipsorum non negaverint. Regessit tantum Lutherus se hoc solum velle, esse in baptismo initium fidei, et operationis divinae, in infantibus suo modo, quatenus ignoramus, et illum modum a se adpellari fidem.

ANN. 1537.

§. CV. Actum est hoc anno de concilio, quod Pape indixerat, Mantuae habendam, admittendo, vel recusando, inter Nuncium Papae Vorstium, et Legatum Caesaris Matthiam Hieldum, ac Principes Protestantium, Smalcaldiae congregatos. Principes, licet secum in nonnullis rebus differerent, tandem, concilium eo modo, quo indictum erat, decreverunt esse recusandum, edicto, et ad Reges ac Principes

pes quaquaversum misso, *recusationis* libello, ob has potissimum rationes. 1. Quia reformationis abusuum nulla sit in bulla Pontificis mentio. 2. Euangelicos jam praejudicio condemnavit Papa, nec aliud ac haeticorum, seu euangelicorum, in concilio condemnatio intenditur, imò ubique in eos jam saevitur. 3. Papa, quantumvis pars adversa, et tot errorum ac abusuum convictus, sibi adrogat iudicis personam. 4. locus etiam incommodus est, et nimis periculosus. In quam fere formam responderunt Protestantes, post varias deliberationes, et disputationes, inter se habitas. Praecipua erat quaestio, num Synodus praecise sit recusanda, an vero permittendum, ut legatio mittatur ad eam, ad parti Pontificiae denegandum iudicium, et petendum, ut, Regum et Monarcharum opera, delecti viri idonei has controversias cognoscerent et dijudicarent. Praeterea, cum Cameralia iudicia non tantum non inhiberi, sed defendi, viderent Principes, sibi que magis magisque a Caesare esse metuendum animadverterent, arctius se univerunt. Elector quoque Saxoniae cunctationem in novis admittendis sociis deposuit, et plurimi sunt recepti in societatem, inter quos est Henricus Dux Saxoniae, et frater Georgii. Decretum porro est, vim vi esse repellendam, illosque adjuvandos, qui causa religionis paterentur; represalia, ut adpellantur, esse adhibenda contra Ferdinandum, ob redditus Ecclesiasticos civitatibus Sueviae e sua ditione denegatos, auxilia contra Turcas et Gallos neganda, ita tamen, ut, si vis repentina inmineret a Turcis, sese omnibus viribus opponerent. Denique, quod inter praecipua fuit acta, statutum est, ut confessioni Augustanae, ejusque apologiae non tantum, sed et *articulis Smalcaldicis*, in hoc conventu subscriptis, mordicus insistere-tur. Articuli vero Smalcaldici sunt, jussu Electoris, a Luthero concinnati, et ab eo, ac aliis Theologis subscripti ab Electore primum, dein a Principibus in hoc ipso conventu approbati; continebant autem dogmata, in quibus constanter in Synodo persistere-tur, si aliqua esset habenda. Nec ta-

neni hoc tempore in conventu publice inter libros Symbolicos recepti sunt articuli illi auctoritate Principum, licet a Theologis Provinciarum foederatarum jam subscripti: sed postea auctoritate communi sicut recepti, inter libros Symbolicos Lutheranorum relati, tanquam ejusdem auctoritatis. Ceterum articulus de coena Domini habet; *de Sacramento altaris sentimus, panem et vinum in coena esse verum corpus et sanguinem Christi, et scimus haec porrigi et accipi, non tantum a bonis, sed etiam a malis Christianis.* Composuit etiam Melancthon, jussu Electoris et Principum, libellum de *Primatu Papae, et potestate ac jurisdictione Episcoporum*; qui quoque adprobatus est. Sed in subscriptione articulorum Lutheri hanc adjecit singularem clausulam, *de Pontifice status, si evangelium admitteret, posse ei, propter pacem, et communem tranquillitatem Christianorum, qui jam sub ipso sunt, et postea erunt, superioritatem in Episcopos, quam alioqui habet jure humano, etiam a nobis permitti.* Quae ejus adnotatio, sicut articulo quarto Smalcaldico est opposita, ita Lutheri sententiae adversatur. Attamen nullus Theologorum, ibi praesentium, Melancthoni adfurrexit, licet multi non tam ab ea abhorruerint, quod eam putaverint falsam, quam quod intempestivam judicaverint, eam hoc tempore diserte exprimere, ut Seckendorffius observat. Denique, quod non erat omittendum, exhibita quoque in hoc conventu est a Bucero confessio Helvetica, una cum ejus declaratione et a Luthero adprobata, qui etiam humanitatis, et concordiae studii, plenas scripsit hoc anno litteras ad Helvetios, et scripta eristica haud obscure condemnavit. Helvetiorum litterae responsoriae a. 1538., et Lutheri ad eos, ad concordiam spectantes omnes, exstant apud Hospinianum. Sed postea recruduit vulnus, et insanabile factum est. Ceterum Lutherus, post brevissimi temporis moram Smalcaldiae, inde gravissimo morbo laborans abductus, dixisse, cum discederet, fertur, *impleat vos Deus odio Papae!* Quod ejus dictum, a Pontificiis exagitaturn, excusari non potest, nisi

quatenus Papa se adversarium Christi, et persecutorem, et deoque Antichristum, eo respectu, praestat.

§. CVI. Instituta etiam hoc anno est reformatio ab Henrico, Duce Saxoniae, cui duae suberat praefecturae, opera Jacobi Schenckii, concionatoris salici Wittebergenfis, ringente licet et contradicente Georgio Duce Saxoniae, fratre ejus. Qua ratione reformata est ditio *Freibergensis*, secundum normam Augustanam. Prodiit etiam hoc anno *constitutio Ecclesiastica* Landgravii Hassiae haud uno nomine animadversione digna, tota regione in sex districtus, seu dioceses divisa, quibus visitatores, seu superintendentes, praefecti sunt. Omisi epistolam Ferdinandi Regis ad Lutherum, humanitatis, et inclinationis ad doctrinam Lutheri plenissimam, quia haud una ratione suspectae fidei est, ut recte advertit Seckendorffius. Caterum ipse Papa aliquam praetendit reformationem, negotio hoc quatuor Cardinalibus, et quinque Praefulibus, demandato, sed nihil effectum est, nec nisi festucas adigerunt, trabibus relictis, ut recte Lutherus. De quo in vita Paparum dixi.

ANN. 1538.

§. CVII. Memorabilem hunc annum reddiderunt, quod primo loco notandum est, varia foedera, partim a Pontificiis, partim a Protestantibus, pacta. Praeter inducias, inter Cillum et Caesarem ad decem annos iactas ope Papae, quae et eo spectabant, ut Protestantes in ordinem redigerentur, foedus *Norimbergense* a parte Pontificiorum hoc anno est pactum, seu potius praeconum conspiratio, praetextu Caesaris et Ferdinandi, studio Heldi, Legati Caesaris facta, ad religionem Pontificiam in ditionibus suis tuendam, ne a Protestantibus turbaretur usque ad concilium, et ad processum Cameracae protegendae, ad annos undecim, pro se et aliis, qui accessuri sint. Ad quae conveniunt concurrunt ex Principibus Ecclesiasticis unus Maximilianus Langius, Archie-

Archiepiscopus Salisburgensis, et ex Politicis Bavari fratres, Georgius Saxo, et Henricus Brunsvicensis, adfecto Erico patruo, sene: quo, ut et Georgio, mortuo, solus restabat Henricus cum Bavaria, qui princeps fuit factionis. Interea dubium est, num Heldus mandato Caesaris, an suo arbitrio, et a Clero instigatus, haec egerit. Utique prius credere noluerunt Protestantes, et in eo confirmati sunt a Ministris Caesaris; nec ullum existat solennis ratificationis Caesaris indicium, ipse Heldus etiam paulo post excedit gratia Caesaris. Postea tamen a. 1541. renovatum est foedus Norimbergense: de quo suo loco.

§. CVIII. Protestantes, qui ex hoc foedere sinistrae de animis Pontificiorum suspensiones conceperunt, ut se munirent, in unum coacti Brunsvigae, deliberarunt quidem de iurisdictione Camerali recusanda, sed nihil effectum est. At tamen nonnulli in societatem sunt recepti, uti Christianus III. Rex Daniae, Elisabetha Hassiaca, vidua Johannis Saxoniae Ducis, Georgio nati, quae Rothlitiensem praefecerat, et alia quaedam in Misnia, dotatio jure tenebat, nec non Conradus, Comes Teschenburgicus, et Livonias Metropolis Riga. Perfecta etiam est conventio cum Johanne, Marchione Brandenburgico Culstrinensi, Electoris fratre. Secutus deinde est conventus Principum *Isomaei*, in quo prima vice locum tenuit Johannes Marchio, frater Electoris, et actum est de conditionibus, quibus pax cum Caesare et Ferdinando esset ineunda, quam Turci bellum causa petebant. De quo postea. Interea auxit Protestantium solitudinem frustranea ad Reges Galliae et Angliae legatio, licet bona dederint verba illi Reges. Quae prolixè enarrat Seckendorffius. Accessit multiplex machinatio et Henrici Brunsvicensis, et Georgii Saxoniae Ducis, contra Protestantes.

§. CIX. Animum tamen ab altera parte ille addidit cum inclinatio Joachimi II., Electoris Brandenburgici, ad eos, quae anno sequente se magis exseruit, cum sermone Elisabethae,

bethae, sororis Electoris Brandenburgici, et uxoris Erici, Brunsvicensium Ducis. Hannoverani, propositum ditiones suas reformandi, quod biennio post, mortuo Erico, perfectum est. Accesserunt reformationis initia in Ducatu *Meckelenburgensi*, quam ardentem quaerebat Magnus, Episcopus Suerinensis, filius Henrici Meckelburgensis, sed perficere non valuit, renitente Henrici fratre Alberto, qui cum eo Ducatum communi jure regebat: licet ipse Henricus a reformatione non esset alienus. Postea tamen res perfecta est a. 1552., cum integrum regimen ad Johannem Albertum, Alberti filium, pervenisset. Feliciorum successum habuit reformatio *Nordlingae*, in Suevia, urbis Imperialis, quae, dudum incepta, hoc anno magis perfecta est. Fundamenta jam ante jecerat Theobaldus Gerlackerus, a patria, Rhemani Palatinatus oppido, dictus *Billicanus*, a Senatu a. 1522. accitus, et a. 1524. reformationem instituere jussus, eo cum effectu, ut tota civitas, cum ipso Carmelitarum in ea conventu, eam receperit a. 1525. Tantum missae privatae manserunt in Templo Parochiali, et Sacramento sub una, vel utraque, specie permissum est uti. Quam ob moderationem, accedente etiam Zuinglianismi suspitione, male audiit Billicanus. Successor vero ejus Caspar Kautzius, Scholae Germanicae magister, accuratorem reformationem circa Missas et Ferias, una cum Diaconis suis, flagitavit a Senatu, et inpetravit hoc anno, quo Missae sunt abrogatae, et puriores instituti ritus. Vid. authentica relatio Hackii, Superintendentis Korlingensis, apud Seckendorffium.

ANN. 1539.

§. CX. Celebrem in primis hunc annum reddidit Conventus *Frankofurtensis*, ad pacem Imperii prolongandam institutus, quam foederati Norimbergenses rumpere, et religionem Pontificiam promovere, conabantur, Caesar vero et Ferdinandus conservare volebant, Protestantes etiam eam bello

bello praeferebant, ita tamen, ut se armis tueri parati essent, etiam ad adgressores, si quid molirentur, praeveniendum, sicut hoc ipso tempore decreverunt Francofurti. Mediatores hic egerunt Electores Moguntinus et Palatinus, adfuerunt vero Oratores Caesaris et Ferdinandi Regis, ex foederatis Protestantibus Elector Saxo, Landgravius Hassiae, et alii. Postquam per duos menses deliberassent, variosque miscuissent sermones, tandem conventum est. 1. Inducias fore quindecim mensium; quo tempore nemo Augustanae confessioni addictos vi aut armis adgredi, ullave ratione vexare, debeat, omnes etiam processus Camerales cessarent, Protestantes etiam promiserunt, se pacem non tantum servaturos, sed nec novos socios sibi adiuncturos esse, si idem faciant foederati Norimbergenses. 2. Colloquium de concordia in religione esse indicendum. 3. Pace hac excludendos esse Anabaptistas, et sectas inpias, quae Augustanae confessioni non docerent convenienter, absque tamen ut nominatum fuerint expressi sacramentarii: quod quidem volebant Oratores, sed recusarunt Protestantes. 4. De auxilio contra Turcas esse deliberandum, et secundum plura concludendum. 5. Denique cum Caesaris Orator urgeret, pacem Norimbergensem a. 1532. ad eos pertinere solos, qui tunc eam erant stipulati, et Caesari fore liberum alios ad foedus Norimbergense admittere, nec ne, Protestantes vero illud recusarent, convenit, ut conclusa starent ad sex menses firma, usque ad ratificationem Caesaris; quae si intra illud tempus non sequeretur, standum nihilominus esse pactis induciarum Norimbergensium, secundum litteram. Haec ad Caesarem perlata ejus consensum non inpetrarunt, culpa in primis Papae, qui, se colloquio ad pacem excludi, et Caesari ad Pontificios coadunandos ligari manus, aegerrime tulit.

§. CXL. Crevit interea insigniter Reformatio, per totam ditionem Georgii, Ducis Saxoniae, et Electoratum Brandenburgicum. Adoptavit Saxoniam ditio Georgii tota, mortuo,
Tom. VII. P

mortuo Georgio, eique suffecto Henrico fratre; erat autem Georgius non ab omni, sed Lutherana, reformatione alienus, quippe Luthero infensus. Cum vero, filiis, Johanne primū, dein Frederico, mortuis, successio esset ex avito testamento ad Henricum fratrem devolvenda, concordiam cum Electore Saxoniae inire conatus est, ut religioni prospiceret, habito eum in finem conventu Mulbergae inter Carlovitium, primum ejus consiliarium, et Pontanum, Excancellarium Electoris, et dein colloquio *Lipsiaco* inter Theologos, simul nova reformationis forma *proposita*, ad normam Ecclesiae veteris primorum octo vel novem seculorum, et abusibus, qui postea irreperunt, abolitis. De colloquio *Lipsiaco* legendus est Seckendorfius, qui secretum colloquium inter Bucerum et Wicelium enarrat. Dein cum haec media frustra cecidissent, conatus est, fratrem vel fraudare successione, vel ad iniquas adigere condiciones, ut quod antiquam religionem defenderet, et foederatis Norimbergensibus se adsociaret. Tandem, cum Henricus illas condiciones respueret, testamento condito, haeredes scripsit Henricum, ejusque filios Mauritium et Augustum, ea lege, ne formam religionis mutent; quam si spreverint, Caesari et Ferdinando provinciae regimen committit, donec conditio fuerit inpleta. Mortuo dein Georgio, testamentum haud uno nomine esse repudiandum, tanquam nullius vigoris, judicavit Elector Saxoniae, et Henrico autor fuit, ut illud non agnosceret; quod Electori haud exiguum contulit invidiam. Dehortati quidem sunt Henricum Pontifici, ipse etiam Ferdinandus Rex, per minas et blandimenta, Episcopi quoque, Misnensis et Mersburgensis, nihil non egerunt, ut Docem a mutanda religione abstraherent; sed irrito effectū. Adcinxit itaque sese ad opus reformationis Henricus, et in tota provincia sua per Misniam et Thuringiam reformationem feliciter stabilivit, adjuvante Electore, et opem promittentibus foederatis Protestantibus, populo quoque ad reformationem a longo parato per libros Lutheri, et vicariorum

eorum conciones, licet non defuerint, praecipue Lipsiae, et in Academia Lipsiensi, a reformatione alieniores, sed qui brevi sunt superati. Instituta quoque mox est visitatio per omnes Ecclesias, et omnia ordinata sunt, ringentibus licet Pontificiis, qui illud aegerrime tulerunt: adeo etiam ut Henricus Brunsvicensis in inpium et horrendum hoc dictum, *malle se ut Deus in coelis, quam Georgius, obisset*, erupisse tradatur, nescio quam vere, cum fere incredibile sit.

§. CXII. Electoratus quoque *Brandenburgicus*, multas provincias, et tres Episcopatus, comprehendens, reformatam fidem et religionem sub Electore Joachimo II. adoptavit. Solicite licet educatus in religione Catholica, Parentis et Patruī, Cardinalis Moguntini, cura, hauserat fidem reformatam a matre Elisabetha, sed metu Parentis profiteri non audebat, exemplo quoque matris, quae maritum et domum suam, conscientiae causa, deseruerat, absterritus. Patre a. 1535. defuncto, animi sui indicia praebeuit, subditis, qui evangelicos petebant doctores, adnuendo: absque ut aut ipse palam professus sit, aut admiserit, reformationem, sive Georgii, Ducis Saxoniae, cujus filiam habuit uxorem, et Alberti Moguntini, Patruī, reverentia et metu ductus, sive spe reformationis per Concilium se lactans. Sed hoc anno, exemplum fratris, Johannis Marchionis, secutus, publice eam professus est, et in Electoratum introduxit, viris usus insignibus, inter quos fuerunt Jacobus Stratmerus, concionator aulae Onoldabacensis, et Georgius Bucholzerus, Praepositus Berolinensis, qui *constitutionis Ecclesiasticae*, sed consulto Luthero, fuerunt auctores; quae summam exhibita est a Seckendorffio, et omnem meretur attentionem. Retenti vero, prudenter admodum, sunt aliqui ritus boni, qui ferri poterant, non acsi ad salutem essent necessarii, sed, ut Elector dicit, ad *externam disciplinam, et incitamentum devotionis*: praeterea non adcessit foederi Smalcaldico. Ceterum praeciverat, ut dixi, Johannes Marchio frater, qui, testa-

mento Patris praeerat novae Marchiae, cum Ducatu Silesiae Crosnensi et parte Lusatie, juris Brandenburgici. Hic enim, cum paucis familiaribus ad matrem, in Saxonia morantem, et Lutherum, se conferens, manum jam praebeuit reformationi a. 1538., eamque in aula sua Custrinensi, et per totam ditionem instituit, ope Theologorum Saxoniae, susque deque habita oppositione Episcopi Libusensis, simul ad foedus Smalcaldicum admissus est. Denique peracta est reformatio *Quidlinburgensis*, post mortem Georgii, Saxoniae Ducis, qui eam semper impediverat, cura Annae Abbatissae, et ope praecipui Pastoris Johannis Wimmenstadii.

§. CXIII. Inter adversa reformationis fuit, quod, Caesarem et Ferdinandum a concordia esse alienos, haud uno patuerit indicio. Ferdinandus utique gravi sub poena subditis interdixit, adire Academiam Wittebergensem, et Wolfgangum Severum, liberorum suorum informatorem, aula ob suspicionem Lutheranismi expulit. Cui viro acceptus videretur ferendus mitis in Reformatos animus, quem Maximilianus, filius ejus, tunc duodecennis, postea successor in Imperio, spiravit. Ipse Caesar Capitulo Bremensi iussit, ut Henricum Brunsvicensem protectorem suum reciperent, et foederi Norimbergensi se traderent, ad quam societatem etiam sunt ab Henrico sollicitati Erfurtenses, et Mulhusani, licet sex mensium spatium, in conventu Francofurtensi constitutum, nondum esset elapsum. Quae, aliaque similia, non Protestantibus solum sollicitudinem crearunt, qui propterea Arnstadii, in unum coacti, de mediis defensionis serio cogitarunt, sed et Principibus, Catholicae religioni adiectis, suspicionem, Caesarem praetextu religionis in animo habere Germanos sub jugum mittere; qui propterea, facti moderatiores, de concordia cum Protestantibus cogitarunt, uti Trevirensis, et Coloniensis, Electores, et ipsi Bavari.

§. CXIV. Ad historiam Sacramentariam denique observandum est, hoc anno confessionem Augustanam, a Melancthone

lanctone recognitam, *emendatam* et *autham*, in publicum fuisse emissam, non tamen privata ejus autoritate, sed communi consensu receptam, ut Hospinianus docet. Articulus autem ejus decimus cum habeat, *de coena Domini docent*, quod cum pane et vino vere exhibeantur corpus et sanguis Christi vescentibus in coena Domini, antea vero hunc in modum, *de coena Domini docent*, quod corpus et sanguis Christi vere adsint et distribuuntur vescentibus in coena Domini, acerrimae inde lites inter Lutheranos ortae sunt de *variata*, et *invariata*, confessione Augustana. De quo postea suo loco.

ANN. 1540.

§. CXV. Protestantes, dum spes esset colloquii *concordiae* cum Pontificiis, in unum coacti Smalcaldiae, de ejus modo egerunt, et decreverunt, nihil esse de confessione Augustana, ejusque apologia, remittendum, nec missas, aliaque superstitiosa in suis ditionibus amplius esse toleranda: praeterea de mediis defensionis secum convenerunt. Scripsit quoque Melancton ad Camerarium, licet ejus rei non meminerit decretum, Theologos consensisse, ut Episcopis *sua rediretur jurisdictio, si piam doctrinam complecti, et manifesta Ecclesiae vitia tollere, vellent*. Conventu haud diu post a Caesare indicto Spirae, et dein, ob metum pestis, Haguenae, quae inferioris Alsaciae urbs est, nihil a Pontificiis est serio actum, nec aliud conclusum, quam ut conventus haberetur Wormatiae. Caesar quidem sincere intendit concordiae colloquium, sed ab eo proposito abstractus est a Cardinalibus, qui contra nitebantur, veriti, ne auctoritati Papali aliquid vulneris infligeretur, et reliqui Principes Protestantibus adsurgerent, ac a Papa deficerent: quare ad concilium, tanquam melius medium, animos adplicuerunt, illudque proposuerunt. Papa enim, per multas querelas e Germanis, ut Cochlaei et Eccii, quas repraesentat Seckendorfius, de progressu reformationis, ac miserabili Germaniae statu per-

eam, magis magisque ab omni concordia abalienatus est. Exhibuit quoque Cardinalis Farnesius Caesari scriptum, quod recenset etiam Seckendorfius, contra hoc colloquium, Protestantibus iniquissimum. Quod vero nunc ad concilium animos flexerint, a quo antea fuerant alieniores, illud inde est repetendum, quod Episcopos Germaniae, et nonnullos Principum, qui a reformatione sibi suisque dignitatibus et proventibus nihil boni expectabant, ab ea magis abhorrentes, et Papae obsequentiores invenerant, adeo ut, Protestantes a concilio esse damnandos, vix dubitaverint amplius. Ferdinandus vero, a Legatis Pontificis incitatus, nihil fere aliud in colloquio intendit, ac ut Principes Catholicos ad foedus Norimbergense adduceret, quod tamen efficere non potuit. Obstacle denique injectum est colloquio, quod Catholici articulos, in Comitibus Augustanis ventilatos, voluerint omittendos, tanquam de quibus tunc esset conventum, et transactum, adeoque de reliquis agendum esse, Protestantes vero illud prorsus respuerint, et conventum esse negarint.

§. CXVI. Conventu hac ratione sine fructu finito, alius mox a Caesare et Ferdinando est indictus, *Wormatiae* habendus, cujus finis in sequentem incidit annum. Cum vero Legati Electorum Palatini et Brandenburgensis, nec non Ducis Juliacensis, longe alios articulos, ac reliqui legati Pontificis, proferrent, qui prope ab Augustanis Protestantium aberant, Pontificii, illud aegre ferentes, non secundum majorem suffragiorum numerum concludi, sed conventum, in duas factiones, Pontificiorum et Protestantium, dividi voluerunt, ut duo tantum essent suffragia; hoc scopo, ut conventus in fumum abiret. Quae divisio inter Legatos orta, praeter alia impedimenta, in causa fuit, ut colloquium fuerit decretum inter duos Doctores, Eccium et Melanctonem. Qui, praemissa validatione de confessione Augustana mutata, et schismate Protestantium, nec ne; unice, quod quis miretur, disputarunt de secundo articulo, qui de concupiscentia

centia et peccato originali agit. Unde factum est, ut nihil fuerit peractum. Abruptum quoque mox est colloquium edicto Caesaris, et ad Comitia Ratisbonensia, mense Januario sequentis anni habenda, dilatum. Praetexit autem Caesar, multis difficultatibus premi colloquium, et instare Comitia, in quibus omnia rectius queant tractari.

§. CXVII. *Prosperis*, quae Reformationi acciderunt, adnumerandum est, quod 1. Gustavus, Sueciae Rex, se inclinatum demonstraverit, ad causam evangelicorum tuendam, iisque quatuor mille pedites obtulerit. 2. Senatus *Spirensis*, indignante licet Caesare, duos concionatores evangelicos admisit, 3. *Nordlingenses*, *Dunkelspuhlenses*, et *Giengenses*, puriorem doctrinam receperint. Denique 4. Mauritius, Henrici Saxoniae Ducis filius primogenitus, duxerit filiam Landgravii Hassiae: cum hinc ipsi nata fuerit occasio, focerum postea e captivitate liberandi, et libertatem religionis, ac Germaniae, firmandae, ut suo loco patebit. Sed inter *adversa*, praeter continuas Camerae vexationes, quae non cessarunt, cum locum tenere soleat *digamia* Landgravii; de ea quaedam videntur hic monenda. Landgravius Hassiae, non amore tantum Margarethae de Sala, quae in aula sororis suae Elisabethae viduae degebat, captus, sed et conscientiae dictamine, quod una sua uxore contentus esse, ignota de ratione, quae tamen de libidine ejus testabatur, non posset, ut sanctissime adseveravit, compulsus, Margaretham uxori suae, salvis nuptiis ejus, et liberorum privilegiis, adjunxit, legitimis, licet occultis, nuptiis. Quod ejus factum Lutherus et Melancthon cum restrictione secreti, sed Theologi Hassiaci absolute, approbarunt, vel excusarunt, per legem necessitatis, tenentes simul, polygamiam non esse juri naturae, aut legi divinae indispensabili, adversam. Sed hic ipse casus, probe occultandus, cum in vulgus emanasset, simultatem aliquam inter Duces foederis non tantum peperit, sed et Reformationis notam inussit, ac periculum a Caesare actuum prodixit. Vid., praeter Seckendorffium, et

alios, de hoc singulari casu Bossuetus in hist. *Variationum* lib. VI., qui instructionem quoque Landgravii, datam Bucero, quid apud Lutherum, et socios, ea de causa agere debeat, exhibet.

§. CXVIII. Controversia cum *Ansinomis*, ut adpellantur, seu cum *Islebio*, quae in Ecclesia Lutherana vixit, et motus peperit, cum hoc anno sit finita, ejus aliqua hic danda est notitia, posteaquam de ipso Islebio quaedam praemisericim. *Johannes Agricola*, a patria dictus *Islebicus*, cujus vitam descripsit Melchior Adami in *visis Theologorum*, ne alios memorem, studiis sub Luthero et Melanchtone confectis, primum ludo litterario Islebiae praefectus, dein ab Alberto, Comite Mansfeldensi, ad comitia Spirensia a. 1526. et 1530., secum sumtus, et ad conciones habendas admissus, facundia sua homiletica nomen accepit, sed spiritus simul summis fertur; utique depingitur tanquam irrequietus, rixosus, inconstans, nec satis a moribus purus. Albertus ipse, a quo discessit, quia, ut ipse questus est, minus bene tractatus est, ipsum avaritiae, neglecti officii, et ebrietatis, accusavit. Recepit vero se Wittebergam, ibique legendi in Academia, et concionandi, accepit facultatem, cum salario, ab Electore. Deinde litibus cum Luthero implicitis, causa illa sub judicibus, ab Electore constitutis, adhuc pendente, sese clam subduxit, et ad Electorem Brandenburgicum contulit; a quo benigne est receptus non tantum, sed et ejus ope, revocatis erroribus, reconciliatus Wittenbergensibus, licet nec Lutherus ei fiderit, nec in Electoris gratiam redierit. Sequenti tempore, ut suo loco referam, inmixtus est quaestionibus *Interimisticis*, ut vocantur, et *adiaphoristicis*, imo una cum Pflugio et Sidonio composuit formulam illam famosam *Interim*. Obiit, annos 74. natus, Berolimi a. 1566.

§. CXIX. Praeludia certaminis jam dedit Islebius a. 1527., quando articulis visitationis Melanchtonianis se opposuit, reprehendens, quod in iis doceatur, a terroribus conscientiae, et timore Dei, incipiendum esse in docendo populo
rudi,

radi, et explicanda poenitentia, cum, ex Lutheri doctrina, initium a fide in Deum videatur sumendum. Displicuit ipsi præterea, quod decalogum doceri iusserit Melancthon, cum, Christianos esse a lege liberatos, et præcepta Pauli potius inculcanda, censuerit. Quæ lis, parvi momenti visa Luthero, tunc brevi est ab ipso sopita. Islebius dein Wittenbergæ docens, ut modo narraui, a. 1537. veteres quidem suas illas opiniones renovavit, sed admonitus se iterum promisit abstenturum esse, testificatus quoque suum cum Luthero consensum. Sparserat Islebius, nomine dissimulato, theses, quas recenset G. Arnold. hist. Eccles. l. XVI., quibus statuitur, poenitentiam non ex decalogo, sed Euangelio, docendam, Spiritum S. dari absque lege ex solo euangelio, et hominem ita justificari, ut legis prædicatio neque ad principium, neque medium, neque finem, justificationis proficit, libellum quoque visitationis iterum taxavit contra fidem datam. Quibus thesibus, et aliis Antinomorum opinionibus, excitatus Lutherus se iis animose opposuit, publicis disputationibus, et scriptis Germanicis, quorum primum est de *Conciliis* a. 1540. In quibus docet legis usum, cum ad errores poenitentiae producendos, tum ut pii admoneantur de crucifigenda carne. Præterea, legem quidem negat esse utilem aut necessariam ad justificationem, et bona opera justificatorum, sed justificationem statuit esse necessariam ad bona opera, et implendam legem. Reprehendit porro Antinomos, quod peccata tolli putent formaliter et substantialiter ac philosophice, cum relative tantum tollantur per ignoscantiam Dei. Inputat porro iis opinionem, sanctificationem non esse necessariam, sed sufficere fidem in Christum, qui totam implevit legem; quæ tamen per consequentiam ex ipsorum hypothësis ducitur. Denique retractat, quod et ipse aliquando docuerit, legem in Ecclesia non esse proponendam. Unde novæ cum Islebio lites ortæ sunt, qui talia sibi injuria inputari protestatus est, cum tantum disputaverit, legem non esse docendam, acsi hominem coram

Deo justificaret, aut regeret conscientiam, aut in pie poenitentibus operetur conversionem. Rejecit itaque odiosas illas consequentias, quas inde legitime sequi contendit Lutherus, qui etiam addidit, Illebius se nunc aliter ac antea explicare, nec se eum solum, sed Antinomos quoque refutare, qui, ut putabatur, statuebant, hominem, qualiscunque sit ejus vita, quantumvis etiam impura, justificari, modo eùangelii promissionibus credat, et fidat. Qua lite vigente, arbitros constituit Elector, qui de tota hac causa cognoscerent, et Theologi Wittebergeneses consulti sunt, qui Luthero adstipulati sunt. Interea aufugit Illebius ad Electorem Brandenburgicum, ut modo vidimus, cujus ope lis sopita est, Illebio errores suos publico scripto revocante. Ceterum, inter Illebii et Antinomismi fautores fuisse memorantur Jacobus Schenckius, Superintendens Freybergensis, propterea depositus. et ex Saxonia dimissus, et Paulus Crelhius, Theologus Wittenbergensis.

ANN. 1541.

§. CXX. Nihil comitiis *Ratisbonensibus* hoc anno accidit memorabilius, quae in bonum protestantium et pacem Germaniae cesserunt. Protestantes ut ad haec adliceret comitia Caesar, sese ipsis per omnia praebeuit aequum et facilem. Venit ipse omnium primus Ratisbonam, secutus mox est Landgravius Hassiae, Caesaris favorem ambiens, nec multo post Contarenius Cardinalis, Legatus Papae, qui spem, quam Protestantes de ejus moderatione, et eruditione conceperant, non implevit. Durum enim sese in comitiis praestitit, consuetudinum Romanorum zelotam, idque sedulo agentem, ut deliberatio de concordia inpediretur. Denuo magno numero advolarunt Praefules. Elector vero Saxoniae, qui nullo modo, ut accederet, permoveri potuit, honorificam tantum misit legationem. Ipse conventus *magnae astutiae, et multorum sopsismatum scena* fuit, ut dicitur Seckendorffio, qui

qui ea recte detexit. Caesar per ministros, quibus cinctus erat, varie fuit distractus, Pontifex de potestate et autoritate sua nihil voluit remittere, Episcopi, quibus fides Christiana parum curae cordique erat, malebant plerique *magni Principes, quam probi Christiani esse*, ut inquit Pallavicinus; nec deerant, inter quos etiam aliqui erant Principes, qui bella et rapinas animisolvebant. Landgravius, quamvis in fide constans, ita ut in articulis fidei ne in una littera dixerit se cessurum esse, in *neutralibus* tamen, et rixis circa verba, se pacis causa id facturum, et ut reformatio propagetur, assensus est. Longe aliter Elector Saxoniae fuit animatus, qui ne in bonis Ecclesiasticis, et monasteriis, restituendis, quae inter neutralia videbatur referre Landgravius, aliquid se cessurum esse, scripsit ad Legatos suos. Quem eundem animum spirant litterae Lutheri ad Spondanum, in quibus sinistram quoque de Landgravio et Bucero suspicionem insinuat, et de neutralibus, ac bonis Ecclesiasticis, tunc demum agendum esse declarat, quum de fide conventum est. Caesar vero in propositione, in Comitibus facta, animum clarescit explicuit, cum Comitibus Augustanis dixit esse inhaerendum. Quod, sicut Pontificii maxime volebant, ita viam ad vim Protestantibus inferendam sternebat. Ex quo facile colligitur, quid illi exspectandum habuissent, nisi Turcam et Gallos timuisset Caesar. Pontificii vero, sive eorum zelotae, tentarunt evitare colloquium, dein, cum id inpetrari non posset, efficere conati sunt, ut arbitrio Papae submittantur omnia, et Protestantes, tum captioso libro, de quo mox, tum acerba contradictione, offensi, de spe concordiae desperarent.

§. CXXI. Caesari cum colloquium, inter utriusque partis selectos Theologos instituendum, placuisset, de capitibus controversis, delegati ad illud sunt ex Pontificiis Julius Pflugius, Johannes Gropperus, et Eccius, ex Protestantibus Philippus Melancthon, Martinus Bucerus, et Johannes Pistorius, pastor Niddanus; sub praesidibus Frederico, Comite

te Palatino, et Nicolao Granvellano. Materiam colloquii praeiuit liber aliquis *Irenicus*, incertum num a Wicelio, quod non est improbabile, an ab aliis, compositus, qui, iudice Luthero, spirabat reformationem Georgii, Ducis Saxoniae, et Mischnicorum. Exstat etiam iste liber inter opera Melanchtonis p. IV. Visi sunt collocatores in nonnullis articulis secum convenire, ut de justificatione, fide, et bonis operibus, sed de Missa, Transubstantiatione, concilii infallibilitate, Primatu Papae, et aliis, a se invicem discreparunt. Quid vero Protestantes emendatum voluerant, quidque reprobarunt, distincte exposuit Schmidius in historia *Interimistica*, qui de toto hoc negotio legendus est. Maximi sunt concitati motus, ut illud unum observem, ab Eccio et Granvellano, cum de missa coeptum est disputari. Melanchton enim hoc improviso argumento eam oppugnavit, quod sacramenta Novi Testamenti in Ecclesia sint actiones a Christo institutae, quodque nihil rationem, aut vim, habeat sacramenti extra usum legitimum; praeterea, quod promissum de praesentia, et communione, corporis Christi non ad symbola, sed sumentes, pertineat, sicut verba S. coenae non propter panem, sed propter hominem, recitantur. Quae in furorem conjecerunt Eccium, et Granvellanabilem moverunt. Quo Melanchtonis argumento audito, Lutherus laetabundus in haec verba erupisse fertur: *maße virtute et pietate, mi Philippe! tibi debetur gratia, quod Pontificiae missae potuisti sacramentum adimere, quod ego tentare et adgredi non fui ausus.* Vid. Hospinianus lib. cit., qui etiam formulam sententiae Protestantium de S. coena recenset, quam Melanchton suo, et sociorum, nomine obtulit Electori Palatino, et Granvellano.

§. CXXII. Non eo tantum nomine, quod maxima controversia maneret, sed et in vanum cecidit colloquium, quod neutrius partis acta fuerint adprobata, nullaue pars aliquid voluerit remittere; accessit, Protestantes minus fidos esse Pontificiis, eorumque sinceritati. Publicatum itaque est edictum

edictum Caesaris, quo, etsi tribus dicat vicibus, obligatoria non esse, quae a collocutoribus acta, aut peracta, sunt, voluit tamen, ut Augustanae confessionis Ordines intra articulos concordatos subsistant, nec ulterius progrediantur: praeterea prohibentur monasteriorum destructiones, et bonorum Ecclesiasticorum invasiones, etiam a religione Pontificia abstractiones. Quae, et quorum similia, cum Protestantibus displicerent, nec possent ab iis recipi, Caesar eos *declarations*, eodem die data, et in recessu reservata, cujus summam dedit Seckendorffius, placavit, ita ut in ea acquieverint, cum ea securitati et paci provisionaliter satis prospiceret, nec reformationi obex poneretur. Permisit utique ipsis articulorum concordatorum interpretationem secundum Augustanam confessionem, nec non ad societatem suam receptionem, quotquot eam desiderarent. Suspendit praeterea edicta, contra eos vulgata, simul concedit, ut jus in Camera ipsis dicatur sine ullo religionis respectu. Quid? quod adfessores Protestantium in illo iudicio adesse permiserit.

§. CXXIII. Pace licet hac ratione gauderent Protestantes, ab omni tamen solitudine, aut molestia non fuerunt liberi. Henricus, Saxoniae Dux, qui vivo Georgio, ad foedus Smalcaldicum accesserat, eo mortuo, cum opimam crevisset haereditatem, et Georgii consiliarios revocasset, nihil fere praestitit, quod pacta foederis postulabant. Eo dein defuncto, Mauritius, successor ejus, foedere stare recusavit palam, promisso tamen auxilio, si religio sit defendenda. Henrici vero Brunsvicensis adeo intoleranda facta est violentia, ut de ea armis coercenda deliberaverint Elector et Landgravius. Spreto enim Caesaris mandato, Goslarensem et Brunsvicensem civitates varie vexavit Henricus. Habuit nihilominus aliqua incrementa reformatio in Saxonia inferiore, et alibi, uti in aliquot Sueviae civitatibus, in Archiepiscopatu Magdeburgensi, et Episcopatu Halberstadtensi, ubi Ordines id fuerunt ausi, nec non Halae, quae superstitionissima erat; ubi, ad populi petitionem, id

permisit Senatus, evocato Justo Jona, Theologo Wittenbergense. Ceterum narrant autores, illud beneficium fuisse ab Alberto Cardinale redemptum aere.

ANN. 1542.

§. CXXIV. In Comitibus, *Spirae* habitis, quod primum est hujus anni memorabile, mense Februar., Ferdinandus, metu Turcarum, qui ipsum ingente clade adfecerant, Buda quoque occupata, compulsus, sese ad Protestantium vota plane adcommodavit. In decreto enim Comitiali protestationem eorum contra Concilium admisit, inducias Ratisbonenses ad quinquennium prorogavit, visitationem et reformationem Camerae, proxime futuram, decrevit, adeo etiam, ut dimissionem Deputatorum ad eam rem partem facerent Protestantes. Imo, majoris erga eos benevolentiae testimonificandae ergo, declarationem, suo et Commissariorum Caesareanorum nomine, exhibuit, qua Caesaris declarationem, Ratisbonae datam Protestantibus, confirmavit ad quinque annos, cum hoc Spirensi decreto valituram, promissa quoque iterum Camerae visitatione ac reformatione, et, si ea non procederet, permissa iis recusatione Camerae decreti. Addita praeterea est proscriptionis Goslarientis suspensio, et prohibita violentia Henrici Brunsvicensis contra eam urbem. Quibus constitutis, amplissima sunt contra Turcam decreta auxilia. Denique in concilium, Tridenti habendum, consenserunt Ordines Catholici, sed hoc scopo, ut tollantur dissidia, et Christiana concordia redintegretur. Indictum quoque mox est anno sequente concilium a Papa. De quo supra suo loco actum est. Quae praeclara promissa multum juvissent causam reformationis, si implementum non defuisset. Camerae utique visitatio mox est a Caesare dilata, et ab ipso Rege, praetextu motuum, qui inde sequerentur: quare protestati sunt Evangelici non tantum contra ejus jurisdictionem, sed et, cum ea Evangelicos pergeret exagitare, Henricus quoque

que Brunsvicensis ab insultibus non cessaret, ad manus esse veniendum duxerunt Elector et Landgravius: qui, lectissimo conscripto exercitu, ducatum Brunsvicensem invaserunt, et intra duos menses in potestatem suam redegerunt. Cujus belli successus Evangelicis securitatem, simul auctoritatem, peperit.

§. CXXV. Bene quoque cessit Reformatis, licet invidiam ipsis creaverit, quod Episcopo Naumburgensi a Capitulo electo Julio Pflugio, acerrimo Evangelicorum adversario, substitutus ab Electore sit Nicolaus Amldorfius, ferventissimus purioris euangelii promotor, qui ex equestri quidem, sed tenui, natus familia, Luthero paulo junior, ab oppido prope Wurcenam sic dictus, Magister et Licentiatum Theologiae, Magdeburgum a. 1524. vocatus, Ecclesiae et Superintendentis munere huc usque functus erat. Episcopus autem factus, solenniter est inauguratus, concionante ipso Luthero, et litteras, quas vocant reversales Ordinibus exhibuit, simul homagium, ei a Naumburgensibus praestitum, admisit, sed, a vetere diversa formula juramenti, his verbis insertis, *subditos parituros esse Episcopo, secundum verbum Dei, et mandata Christi, qui verbum Dei pure doceret, et baptismum ac sacramentum Coenae integrum administraret ex institutione Christi etc.* Ceterum coelebs fuit Amldorfius, et moribus integer, sed ardentioris indolis, et inflexibilis, simul liberioris linguae, cui cum ipsis Protestantibus haud una intercessit disputatio. Flacii errorem, de quo postea, in meliorem est interpretatus partem, dicens, peccatum originis non esse quidem *substantiam, sed ejus accidens validissimum*. Liberum arbitrium plane negavit, statuens, *illud esse mere passivum, et omni capacitate ad bonum carere*: sed male inprimis audit propter phrasin, *bona opera esse noxia ad salutem*, sed quam, emissio tractatu, ita est moderatus, ut *opinionem meriti* nocere dixerit. Illud in Theologo maxime singulare, et notatu dignum, est, quod *formularum in capitibus fidei, a Theologis observandarum, praescriptionem* inprobaverit. Smalcaldicorum viribus

postea prostratis, vixit, amisso Episcopatu, Magdeburgi, dein consiliarius Ecclesiasticus et Superintendens a filiis Johannis Frederici, Electoris captivi, factus Isennaci: ubi obiit senex annorum 82, a. 1565.

§. CXXVI. Praeterquam, ut ad prospera, quae reformationi evenerunt, accedam, quod dissidium inter Electorem, et Mauritium, ducem Saxoniae, occasione supremi juris in oppidum Wurzenam, in bellum erupturum, opera Landgravi Hassiae fuerit sopitum, reformatio per varias regiones propagata est. Urbs Imperialis *Ratisbona* eam, secundum Augustanae confessionis normam, publice recepit, et primus Pastor ordinarie, et publica autoritate, constitutus est Erasmus Zollnerus, multum ad reformationem conferente Caspares Naveo, Ludi-moderatore, ab a. 1538. Quam historiam prolixè narravit Seckendorffius, ex duabus Mss. relationibus: Quod idem fecit *Hildefia*, in Saxonia inferiore, quae, Hanseatico foederi innixa, sibi id licere putavit, opera Johannis Pomerani, renitente Episcopo, et occasione belli Brunsvicensis captata, cum Dux Brunsvicensis eam inpediverat. Sed et ipse *Palatinatus*, tunc junior, postea *Neoburgicus*, a sede Principum, dictus, reformationem adoptavit, autore Ottone Henrico, qui, mortuo fratre Philippo, solus praeeerat, opera Michaelis Dilleri, ipsi a concionibus, et Andreae Osiandri, Norimbergensis Ecclesiastae, ad formulam quoque Augustanam, accedente etiam Wolfgango Musculo, qui tunc Augustae concionabatur; qui consilio suo adfuit huic operi. Vid. Altingius de Eccles. Palatin. c. 22.

ANN. 1543.

§. CXXVII. Comitia *Norimbergensia*, initio anni habita, plena fuerunt simultatum et rixarum, dum Evangelici fuerint exacerbati, quod declarationem Caesaream Ratisbonensem agnoscere nollent Catholici, et hi rursus offensi essent causa Henrici Brunsvicensis. Decretum quidem est de auxiliis
contra

contra Turcas, aliisque capitibus, sed in quae consentire noluerunt Protestantes. Quorum res in Germania erant valde periculosae, ut Elector Saxoniae in *querela* sua exposuit: cui aegre admodum erat, Mauritium agnatum, et Albertum Brandenburgicum Byruthensem, in castris Caesaris militare, Ulricum Wurtenburgicum cum Bavaris, acerrimis hostibus, pepigisse foedus, Juliacensem opprimi armis, denique servitutem imminere Germaniae, eamque exponi Turcis. Quo in rerum statu conventum habuerunt Protestantes, primum ibidem loci Norimbergae, dein Smalcaldiae. In priore decretum est, Camerae processibus, et proscriptionibus, se opposituros esse, auxilia contra Turcas non missuros, Ducatum Brunsvicensem retenturos, Hildesienfes protecturos. In posteriore de variis quidem rebus consultatum est, sed parum effectum, plerisque rebus dilatis. Secuta dein est legatio ad Caesarem, qua multis de rebus, in primis de Camera, conquesti sunt. Caesar eos spe tantum lactavit, et subsidia contra Turcas postulavit. Quae dein in conventu Francofurtensi statuta sunt in pecunia. Actum dein est inter Caesarem et Evangelicos de Camerae visitatione et reformatione, sed nihil peractum. Erat autem Camera Protestantibus molestissima; uti Seckendorffius exposuit, qui periculosissimum quoque Evangelicae causae hoc anno statum, ut et varios modos, quibus a Caesareanis delusi sunt, in lucem protulit. Nec parum nocuit, cum Ducis Juliacensis, qui ad reformationem propendebat, calamitas, a Caesare illata, tum languor et trepidatio Evangelicorum, etiam aliqua inter ipsos dissidentia. Accessit, Mauritium, Ducem Saxoniae, permoveri non potuisse ad foedus Smalcaldicum recipiendum. Quod tamen postea adparuit fuisse ipsis salutare. Eo enim factum est, ut cum reliquis non tantum non fuerit oppressus, sed et ipsis oppressis opem tulerit, et causam evangelicorum instauraverit: ut suo loco videbimus.

§. CXXVIII. Memorabilem vero cum maxime hunc annum fecit conatus Electoris, et Archiepiscopi, *Coloniensis*, ad
Tom. VII. R *Ecclesias*

Ecclesias suae ditionis reformatandas, sed quem perficere non potuit. De quo quaedam sunt dicenda. *Hermannus de Wida*, ex antiqua et illustri Comitum Widae stirpe oriundus, Archiepiscopus et Elector Coloniensis, ab a. 1515., non eruditus quidem et doctus, quales hoc tempore rarissimi erant inter Praelatos, attamen probus, mitis, et sano praeditus iudicio, simul salutaria monita recipere aptus, et pronus, licet religionem Pontificiam in dioecesi Paderbornensi fuerit contra Evangelicos tuitus, petulantia plebis irritatus, et a Clero instigatus, usus nihilominus moderatione, haud diu post, de aliqualis reformationis necessitate persuasus, eam introducere adgressus est, formula a. 1536. a Groppero composita, in qua dogmata Catholico-Romana novis interpretationibus, et coloribus, fuerunt vestita, uti antea in reformationis Juliacensis ac Misnenlis moliminibus factum fuerat, ejus Gropperianae formulae conspectum dedit Seckendorffius. Sed cum optato caruisset fructu, nec Cleri secuta esset emendatio, parum quoque a Concilio spei adfulgeret, denique ab Ordinibus ditionis suae etiam ad reformationem perficiendam excitatus, manum huic operi denuo, et majore studio, admovit. Quo fini Petrum Medmannum a. 1539. misit ad Melanchtonem, tunc Francofurti degentem, qui cum ipso de reformatione instituenda ageret, ipsum quoque invitaret ad Archiepiscopum adeundum. Quod non nisi hoc anno fecit Melanchton. Interea Martinum Bucerum a. 1541. ad se Argentorato evocavit, et in proposito confirmatus est, iussitque, ut Bonnæ conciones haberet, a. 1542. quo tempore praeterea a foederis Smalcaldici Ducibus, Electore et Landgravio, promisso quoque auxilio, ardentior factus est, et animosior; simul ab Electore petiit et inpetrauit Melanchtonem a. 1543. Composuerunt itaque hi duo, Melanchton et Bucerus, formulam reformationis Coloniensis, maxime ad gustum Bucer, haud una de ratione memorabilem: sed quae ideo tantum displicuit, quod articulus de S. coena non satis *Lutheranizaret*, ita quippe prudenter concinnatus,

cinnatus, ut neutra pars offenderetur. Quae constitutio, sicut Clerum universum, majorem et minorem, maximam partem contra Archiepiscopum excitavit, ita odium et iram Pontificis in eum produxit, adeo ut succumbere, et ab incepto desistere, debuerit. Erupit enim a. 1544. Academiae, totiusque Cleri, religiosi et secularis, inpetus in eum, interposita ad Papam et Caesarem adpellatione, variaque scripta pro et contra in publicum missa sunt. Accessit Caesaris diploma, *protektorium* dictum, a. 1545., quo Capitulo et Clero promittit patrocinium contra Hermannum, contranitentibus gravi indicta poena. Secuta tandem est ejus excommunicatio, et depositio, a. 1546., a Papa, subditis a juramento fidelitatis absolutis, et ei suffecto Adolpho, Comite Schaumburgense. Quae sententia voluit Caesar, missis Coloniam Legatis, ut executioni mandaretur. Quam tempestatem ut praeveniret Hermannus, se sponte abdicavit, et in Comitatum suum Widensem secessit, ubi post quinque annos obiit, annos 80 natus. Novus vero Archiepiscopus reformationem brevi post extirpavit.

§. CXXIX. Publicata hoc anno est *constitutio et ordinatio Ecclesiastica*, secundum normam Saxoniam, auspiciis Electoris et Landgravii, in Ducatu *Brunsvicensi*, seu *Guelpherytano*, a foederatis Smalcaldicis occupato, composita a Bugenhagio, Corvino, et Gorlitzio, Theologis: cujus summam exhibet Seckendorffius; in qua illud paradoxum est, quod lingua Latina in nonnullis religionis exercitiis dicatur servanda, imo eam prorsus eliminare esse fanaticorum. Abrogata quidem est post quinquennium ab Henrico, in Ducatum restituto, sed, post ejus mortem, religio Evangelica optimis legibus ibi est stabilita ab ejus filio Julio. Promota etiam est reformatio in provinciis Mauriti, Ducis Saxoniae, non obstante ejus cum Electore dissensione, nec, quod antiqui consilarii fuerint a Mauritio recepti. Edidit hoc anno etiam amplissimam constitutionem Ecclesiasticam Mauriti, quae cum aliis est in *Corpus Saxonicum* relata.

tium porro habuit reformatio Principatus *Hennebergici*, in Franconia; de quo accurate agit Seckendorffius, qui etiam de familia Hennebergica quaedam profert notanda. Princeps Gulielmus, antea superstitiosus, et reformationis acerrimus hostis, ad purius euangelium precibus filiorum fuit compulsus. Filius autem ejus Georgius Ernestus, Landgravium comitatus ad comitia Augustana, ibi semina ejus hausserat, et ad fratrum conversionem multum contulit. Vocatus est ad hoc opus Wittenberga Johannes Forsterus, et publica confessio introducta a. 1544. Denique plenior, et accuratior, reformatio contigit ditioni *Luthonicae*, in Voiglandia, quae jam ante decem annos inceperat.

ANN. 1544.

§. CXXX. Celeberrimum hunc annum fecerunt Comitatus *Spirensia*, mox in principio habita, quibus Imperator, Elector Saxoniae, et omnes alii, interfuerunt, quaeque cum ingente animorum ad pacem propensione inceperunt, Caesare in primis ad eam prono, causa belli Gallici cum Francisco I. Cesserunt quidem in favorem Protestantium, sed multiplici artificio plena fuerunt. Praeterquam quod decretum fucato stilo, qui Caesari fuit ab utraque parte commissus, fuerit conscriptum, adeo ut utraque pars suum ibi reperiat sensum, Caesar ibi declaratur, quicquid in gratiam Protestantium decerneret, illud facere *extraordinario modo*, et cum excessu *quodam potestatis suae*: quo ipso insinuator, illud Ordinum adversae partis contradictioni esse, tempore et loco commodo, subjectum. Continet autem decretum Comitiale 1. Viam generalis concilii, Christiani et liberi, in Germania habendi, tentandam esse, ad dissidium et schisma tollendum. 2. Quod quando obtineri possit cum incertum sit, comitia proximo autumno, atque hyeme, praesente Caesare, esse habenda. 3. Caesarem interea Christianam aliquam reformationem curaturum conscribi, idemque facturos

facturos esse Ordines, ut communibus consiliis decernatur, quid servandum sit in articulis controversis, usque ad concilium. 4. Ediētum Augustanum suspendendum, neminem religionis causa addiciendum molestia, pacem servandam esse. Porro, finito tempore, quod iudicibus Camerae, qui omnes erant Catholici, praefixum erat, alios, utriusque religionis, esse in eam admittendos, jurandi formula quoque relaxata, et libertate cuique, in eam allegandi, relicta, num in *Deum et sanctos*, an in *Deum et euangelia*? jurare vellet. Sed additur, quo haec concessio haud parum coarctata est, *auream excipi bullam*, quae Electoribus priorem praescribit formulam, nec non, hujus concessionis revocationem reservari Caesaris et Ordinum Universalium arbitrio, ubi maximum numerum faciebant Catholici. Denique transactum aliquatenus est inter Ferdinandum et Electorem Saxoniae, adeo ut ille fuerit Rex Romanorum agnitus, et auxilia sint Caesari promissa.

§. CXXXI. Haec acta adeo displicuerunt Papae, ut prolixas, et severas, scripserit ad Caesarem litteras, apud Pallavicinum obvias, non sine minis Papalibus, ni decretum aboleat: ad quas tamen non nisi in genere respondit Caesar. Sed Lutherus contra eas, et alias Papae litteras, librum scripsit, sub titulo, contra *Papatum a Diabolo fundatum*. Ceterum Papa concoquere non potuit, quod Caesar, neglecto Papa, sibi sumserit, de rebus religionis statuere, quodque Protestantibus hac parte quid concederet. Dubium vero non est, quin litterae Papales animum Caesaris ferierint, et ad alia flexerint consilia. Bellum utique cum Gallis brevi est, pace facta, finitum, et Caesar, ac Rex Galliae, in Pontificium conspirant concilium, et causae Euangelicae ruinam. Quod cum Protestantes non latuerit, illi se, quantum pote, ad omnem eventum praepararunt.

§. CXXXII. Interea haud unum accidit reformationi commodum. Episcopo *Mersburgensi* mortuo, episcopatus ejus, longe eximii, in fertilissima Saxoniae et Thuringiae parte, administratio collata est in Augustum, Saxoniae Ducem,

fratrem Mauriti, et Georgium, Anhaltinum Principem. Augusto enim detulerunt Praesulatum Canonici, hac tantum cum reservatione, ut iudicium de ritibus in Templo Cathedrali relinqueretur Canonicis integrum. Augustus, conditione accepta, curam sacrorum commisit Georgio, qui inter Canonicos Mersburgenses erat senior, praepositus metropolitanae Ecclesiae Magdeburgensis, et Episcopalis Misnensis, sub titulo *administratoris in spiritualibus*. Addita insuper a Mauricio est inspectio Ecclesiarum districtus Lipsiensis et Thuringiae, quatenus Mauricio parebat. Cujus dispositionis effectus fuit, ut religio in illo Episcopatu fuerit convenienter reformationi constituta. Viguit hoc tempore controversia in ditione dotalitiae Elisabethae, viduae Johannis, Saxoniae Ducis, de ritu *elevationis panis* in S. Coena retinendo, an abolendo? Abrogatus quidem erat multis in Ecclesiis, etiam in districtu Rochlitiensi, sed in Praefectura Domburgensi et Camburgensi adhuc obtinebat, ubi eum etiam cessare voluit Superintendentens Rochlitiensis, Johannes Sagittarius, sed retineri Mauritius Dux, et, ubi amplius non erat, restitui: Lutherus vero et Pomeranus ritum, utpote liberum et indifferentem, non esse revocandum, censuerunt, addito generali monito, *valde salutari, gravissimi esse momenti, et summe curandum, ut divina praecepta servantur*. Delata quaestione ad Georgium Anhaltinum, cui Ecclesiarum inspectio erat tradita, is ritum, ubi erat, servandum, censuit, ut vitetur scandalum, ubi non obtinebat, non esse introducendum.

§. CXXXIII. Hic Georgius Anhaltinus, qui propius cognosci meretur, ex antiqua, et splendidissima, Principum Anhaltinorum stirpe, anno seculi septimo, natus, filius Ernesti, Principis Anhaltini, cum duos haberet fratres, Johannem et Joachimum, pro more seculi, ad Ecclesiasticas dignitates destinatus, studiis incubuit Lipsiae, mortuo jam Patre, sub Georgio Heldo, viro docto et pio; qui principia veritatis et pietatis instillavit animo ejus; in quibus haud parum confirmatus est cura Adolphi, Episcopi Mersburgensis, agnati ejus,

ejus, qui haud longe a veritate euangelica aberat, a quo inter Canonicos Mersburgenses receptus est: quando, ut dixi, hoc anno Episcopatus Mersburgensis administratio Ecclesiastica ipsi est demandata. Vocatus quoque est, Georgio autore, ad pastoris munus Servestae, Theodorus Fabricius, vir insignis, cujus singularia fuerunt fata, ab ipso descripta, in Bibl. Brem. cl. IV. Mortuus est Superintendens Ecclesiarum Anhaltinarum a. 1570. Postea, cum Augustus Episcopatus administrationi renunciasset, et Michael Heldingus, Suffraganeus Moguntinus, ad Episcopatum promotus, isque edicto *Interim*, de quo mox, patrocinaretur, simul veteres errores et superstitiones sensim revocaret, continuare Ecclesiarum inspectionem amplius non valens, puritati religionis conservandae, tanquam senior capituli, operam dare contentus esse debuit Georgius; quo in opere defunctus est a. 1553., annos tantum quadraginta sex natus. Vir fuit eruditione, pietate, et eloquentia, plane insignis, dignus itaque, cujus memoria conservetur. De ipso, ejusque scriptis, vid., praeter Melchiorem Adami in vitis Theologorum, et alios satis notos, Elias Veielius de *causa Ecclesiae Evangelicae in negotio reformationis, e scriptis Georgii Principis*.

§. CXXXIV. Inter prospera Reformationis *Pomeraniae* locum tenet Erasmi Monteufellii, Episcopi Caminensis, obitus, cum reformationi multiplicem injecerit obicem; in cujus locum electus est, post Ducum, Barnimi et Philippi, item de Episcopo eligendo sopitam, et Johannis Pomerani, cui oblatus erat Episcopatus, recusationem, cujus rationes exhibet Seckendorffius, Bartholomaeus Suavenius, sed qui post sex annos resignavit Martino Weigero. Eodem pertinet cura Alberti, Ducis *Borussiae*, in studiis promovendis, fundata quoque Academia Regiomontana, hoc anno, cujus primus fuit Rector Georgius Sabinus, Juris Doctor, vir eruditus, simul poeta celebris, gener Melanchthonis. De quo vid. Hartknoch in historia *Eccles. Borussiae*. Tentavit

tavit quoque publicam Episcopatus *Monasteriensis* reformationem, nonnullis in locis jam introductam, et a multis desideratam, Episcopus *Monasteriensis* Franciscus, e *Waldeckensium* Comitum familia, qui *Osnabrugensem* et *Mundensem* Episcopatum etiam administrabat. Sed Capitulo sese vehementer opponente, et Caesare postea severius inhibente, multisque aliis ortis motibus, ab incepto non tantum desistere debuit, verum et ipse multa propterea passus est, adeo etiam ut, omnibus dignitatibus, et opibus, spoliatus, tanquam exul in urbe *Monasteriensi* degerit, mortuus a. 1553. Successit res felicius *Rosenburgi* ad *Tubarim*, quae urbs est *Inperialis* satis celebris, ubi purius evangelium, jam antea auditum et receptum, nunc publica auctoritate est stabilitum. Primam in Templo Cathedrali concionem habuit *Thomas Venatorius*, qui sex menses ibi docuit, et populus incredibili zelo flagravat in religione, et concionibus audiendis.

§. CXXXV. Adversus reformationis adnumerandum est, quod *Lutherus* lites eucharisticas ingente studio renovaverit. Rumori enim sparso, qui, cum aliunde, tum ex elevationis panis in eucharistia abolitione, cujus supra memini, ab ipso adprobata, natus erat, acsi in *Helvetiorum* concessisset sententiam, ut obviam iret, virulentum admodum scripsit tractatum, sub titulo, *brevis confessio de sacramento*: in quo reprehendit *Helvetios* ob convitiosa, ut ipse accepit, dicta, dicitque, se, si vellet, similia reponere posse; quod et faceret, nisi homini Divino parceret; posse nimirum se eos vocare *panivoros et vinibibos* non solum, sed et *animarum devoratores, et interfectores, et indiabolatos* etc., qui mentes et linguas blasphemiiis repletas haberent: addit, *Zuinglium* in peccatis esse mortuum, et se centies malle discerpi, ac conburi, quam *Helvetiorum* in sententiam ire. Ad quem forte librum respexit *Bullingerus* in epist., quae in *Bibl. Brementensi* cl. III. prostat, quum dicit, *Lutherum* in eo libro *diram et exemplo carentem rabiam, simul, se in sensum reprobum*

lum esse traditum, ostendere. Responderunt ad brevem hanc ejus confessionem Tigurini a. 1545., edita *Orthodoxa Tigurinorum confessione.*

§. CXXXVI. Lutherus, ut paulo pleniorē hujus rei intellectum pandam, jam antea ab a. 1542. hostilem in Zuinglianos animum resumerat, nam in libello, de *precibus contra Turcas*, eos Anabaptistis et Nestorianis adnumeravit, et inter pestilentiales sectas, ac nefarias haereses, retulit. Quod a. 1543. in epist. ad typographum Froshoverum, qui ipsi Biblia Leonis Judae Tigurini miserat, etiam demonstravit; dicit enim, inter alia, se nolle, quod a Tigurinīs profectum est, legere, nec damnationis et blasphemae eorum doctrinae consortem esse. Unde eodem anno nata est apologia Zuinglii, operibus ejus junctim editis praemissa, quae bilem movit Luthero. Scripsit etiam Lutherus ad aliquas Italiae Ecclesias, adeoque irae suae indulsit, ut ipsam Transsubstantiationem admisisse videatur, testibus epistolis Melanchtonis apud Hospinianum. Prodiit vero hoc anno Lutheri liber in *Genesin*, in quo omnem evomit bilem; nec alium spirat animum *brevis ejus confessio*, modo memorata. Quae publicata veteres lites renovavit non solum, sed acerbiores fecit, et perpetuas. Praecipuus vero ejus incentor fuit Amstdorsius, qui omnia Zuinglianorum dicta et facta in pejus rapuit. Bucerus in pace et conciliatione efficienda non tantum operam luit, sed et in Lutheri incidit indignationem, qui de ipso dixit, *spermologus est, nil nisi conciliationes quaerens et tractans.* Scripta vero hoc anno est Bucerī epistola ad Johannem a Lasco, qua sententiam suam, a Luthero parum diversam, clare exponit, tantum moderatius, et generalioribus phrasibus, ut ex. gr. *unionis sacramentalis*, hoc est, *pacti exhibitivi.* Exstat inter epistolas Belgarum centur. I. Quid? quod ipsi Melanchtoni, propter nimiam ejus moderationem, irasci coeperit, adeo ut a rupta unione res parum afuerit. Vid. Camerarius in *vita Melanchtonis.* Sed Lutherus eum a se divelli noluit, nec Melanchton cum ipso

S

Tom. VII.

voluit

voluit pugnare; quare lis ea sopita est. Perstitit denique Lutherus in vehemente suo zelo, ut sequentia docebant.

ANN. 1545.

§. CXXXVII. Cum, secundum Spirense decretum, exhibendae essent hoc anno in Comitibus Wormatiensibus formulae religionis, et reformationis, ad pacem et concordiam, si pote, conciliandam: conscripta est, jussu Electoris Saxoniae, formula reformationis, a qua non sit discedendum, a Theologis, M. Luthero, J. Bugenhagio, Casp. Crucigero, Georgio Majore, et Philippo Melanchtone, et Electori oblata, quae integra exstat apud Seckendorffium. Complectitur quinque capita, de vera doctrina, legitimo usu sacramentorum, ministerio euangelico, pia disciplina Ecclesiastica, studiis conservandis et scholis, et de corporali defensione, et sumptibus ad personas sacras alendas. Meretur tota legi, estque optime conscripta. Nihil in ea de Primatu Papae occurrit, sed, quod notari velim, munus Episcopale, si recte administretur, statuitur, *tolerari* posse, ut et monasteria, si pie educationi ac institutioni tantum inserviant. Praeter hanc formulam, alia est a Bucero composita, et Argentoratensibus exhibita, cujus summam recenset Seckendorffius. Scopus vero Buceri fuit, veritatis confessionem non simpliciter tradere, sed et totius Ecclesiae generalem reformationem exhibere, in specie accusationem contra Episcopos, et Praelatos, instituere, quo fini defectus enumeravit et abusus Ecclesiae Romanae. Tenet autem viam mediam, inter necessaria, et non necessaria, probe distinguens. Displicuit vero Electori, et aliis, tum nimia verboritas, tum accusatio coram Caesare, et Ordinibus, instituenda, tanquam intempestiva visa, et periculosa, quia Caesari judicium dabatur in Clerum, adeoque etiam in ipsos Evangelicos. Wittebergensis vero formula adprobata est a Landgravio, et Theologis Hassiacis, licet hic illic aliquid mutatum, vel insertum,

tam; voluerint, ut quod Episcopis Ordinatio, et Clericis caufarum matrimonialium decilio; fuerit relicta. Mutatum etiam aliquid est in versione Latina, quae in Comitiiis fuit exhibita.

§. CXXXVIII. In Comitiiis vero, quibus Legati Caesaris, et Principum, tantum interfuerunt, nisi quod Caesar, podagra in initio praepeditus, postea adfuerit, post varias alterationes de Synodo Tridentina, quam Protestantes recusarunt, et de pace ac securitate, quam illa Synodus videbatur terminatura, tandem est decretum 1. pacificationis negotium ad proxima Comitiiis Ratisbonensia esse differendum, quia hic propter Principum absentiam peragi non poterat. 2. Colloquium inter utriusque partis Doctores ante esse, ea hoc ipso anno, instituendum. 3. Praecepit vero Caesar, pacem esse servandam, *secundum constitutionem de pace publica; (ann. scilicet 1521.) et omnes ac singulos recessus pacificationum, quo modo Ordines Imperii illos acceptaverint, vel ipse jure supremo constituerit, et jam renovet.* Sed cui interposuerunt Protestantes Evangelici protestationem, se a novissimo decreto, seu recessu Spirensi, quo pax usque ad amicam transactionem constituta erat, non recessuros, declarantes. Erat enim illud Caesaris decretum minus efficax, quia ita non erat conceptum, ut eos, qui rumpere vellent, obligaret. Ordines enim Catholici in illos recessus expressè non consenserant, praeterea, se sine Papae consensu non constringi, dicere poterant. Denique 4. Camerae quoque reformatio est prorogata, ita ut ejus judicium interea continuaretur.

§. CXXXIX. Evangelici vero, durantibus Comitiiis, saepe deliberantes, constituerunt, inter alia, 1. ut publicae fierent de suggestu admonitiones, ad mores corrigendos, 2. rationes a Doctis conscribi curarent, ob quas Tridentinum recusabant concilium. Ad quas examinandas, aliaque tractanda, conventus indictus est Francofurtensis, Mens. Decembr. Sed de formula reformationis Witteber-

genti, supra memorata, convenire non potuerunt: reliqui enim Evangelici quaedam in ea desiderabant, inprimis quoad potestatem Episcopalem. Quae ratio est; quare integra formula Caesari non fuerit oblata; nonnullis tantum ex ea communicatis cum Granvellano. Interèa magis magisque periculosa fiebat Evangelicorum causa. Praeterquam quod Caesar minus sincere visus fuerit velle pacem, et a concilio Tridentino, quod jam inceperat, nihil boni expectaretur, ad foedus Smalcaldicum accedere recusarunt Electores, Brandenburgicus, Palatinus, et Colonienfis, ut et Manilius, Dux Saxoniae, et aliquot civitates, inter ipsos praeterea foederatos aliqua vigeret dissensio. Quibus addatur, foedus, ab Anglis oblatum, fuisse ab ipsis rejectum, Electore Saxoniae, sine solida ratione inprimis ab eo abhorrente, Helvetios quoque exclusos, Landgraviò invito, ob infelicem illam quaestionem sacramentariam. Evenerunt denique haud pauca, quae Caesari et Pontificiis propositum esse arguebant, Evangelicos armis opprimendi. Erupit etiam hoc tempore novum bellum cum Henrico Brunsvicensi, qui, spreto Caesaris sequestratione, in quam Elector et Landgravius tandem consenserant, in Ducatum suum, collecto exercitu, irruit, ut eum armis recuperaret. Quod ipsi infeliciter quidem cessit, cum prostratus sit ejus exercitus, et ipse captus: sed Caesar, licet inprobare non potuerit, exacerbatum est, et in Evangelicos incitatus.

§. CXL. Ipsi Luthero acciderunt hoc anno quaedam molestia, memoratu digna, corporis non tantum, sed et animi, respectu. Variis cum laboraret infirmitatibus, in specie calculi dolore, fama non tantum de morte ejus sparsa est, sed et putida, ac malitiosa, fabula ornata, ex. gr. de eucharistia ab ipso sumta, cadavere ejus in altari collocando et adorando, secundum ejus petitionem: de tempestate excitata, et hostia, quam sumserat, in aere suspensa, sepulchro aperto, et, loco cadaveris, foetore sulphureo erumpente etc. Quae putidissima fabula ab ipso Luthero publicata, et fassè perstricta

perstricta est, sed pudit ipsos Catholicos, adeo ut, eam a Luthero esse fictam, impudenter divulgarent. Graviores fuerunt animi moerores, ex variis causis orti; ex. gr. ex Melanchthonis aliorumque nimis moderatis iudiciis de lite Sacramentaria, indeque orto rancore aliquo in Melanchthonem, cujus supra memini, qui tamen ab Electore lenitus est, praeterea ex lite cum Jureconsultis, causa sponsalium clandestinorum; quae propter multa incommoda, inde orta, abolita voluit Lutherus, denique ex protervia, et luxu foeminarum in vestitu, et aliis rebus. Quibus omnibus adeo fuit exacerbatas ferventioris indolis vir, ut Wittebergam deseruerit, nec, nisi aegre, se ad reditum passus sit ab Electore permoveri.

ANN. 1546.

§. CXLI. Hoc anno, multis notabilibus casibus maxime illustri, ordine enarrandis, cum in concilio Tridentino pergeretur, et Evangelici de modo, in concilio recusando, tenendo, deliberarent, tandem in conventu Francofurtensi, sub fine anni praecedentis, et hujus initium, habito, statutum est, ut causae recusationis, libello, a Melanchthone conscripto, comprehensae, typis evulgarentur: quod post mortem Latheri, et ante mensē Mart. peractum est. Exponunt hoc in libello Evangelici, quae eos moverint causae, ad doctrinam suam et religionem adoptandam et propugnandam, quaeque ejus summa sit, confessione Augustana comprehensa, denique quas ob causas Concilii decretis stare nequeant, quae huc summatim redeunt. 1. Papa pro Judice agnosci nequit, quia reus est, et graviorum errorum patronus, et autor, hostis insuper evangelicorum manifestus, et persecutor. 2. Judices reliqui, Episcopi et Monachi, vel indocti sunt, vel praejudicata opinione de veritate religionis suae tenaciter inbati, praeterea Papae devoti, et persecutores, reliquis; qui forte pauci sunt, vel ne hiscere qui-

dem contra ausis, vel non audiendis. 3. Norma non ponitur in verbo Dei, sana ejus interpretatione, symbolis antiquis, et certis Apostolicae doctrinae testibus, sed in sophisticis interpretationibus, ad palliandos errores; in traditionibus recentioribus, et triciis Scholasticis. 4. Locus denique intutus est, etc. Adduntur quoque Veterum exempla, qui Synodis, quas videbant errores esse stabilituras; interesse noluerunt. Exstat, praeter hunc libellum, alia adhuc recusatio, in hoc conventu scripta, quam Legati, ad concilium mittendi, facerent, quae alias etiam continet causas, ex. gr. Papam concilii convocandi jus non habere, Principes Germaniae ei non esse subjectos, concilium non esse Oecumenicum, liberum, et Christianum, nec in loco debito in Germania, ut debebat, collectum. Elector vero Saxoniae, in litteris ad Landgraviam, deliberandum proposuit, praeter recusationem Synodi, de modo judicandi de controversiis; simul eum commendavit, quem Melancthon ad Matth. evangelium exhibuit, qui habet 1. certam et veram sententiam Scripturae tenendam, et ex Scripturae harmonia hauriendam esse, 2. addendum Veteris Ecclesiae purioris consensum 3. pios et peritos secum libere et candide conferre debere. Legati etiam Mauriti Saxonis in medium protulerunt, petendum esse concilium omnium nationum Christianarum, in quo sola Scriptura S. audiatur, et cum hoc concilio transigendum ab Evangelicis de omnibus, quae, salva fide et conscientia, possent admitti, in reliquis controversis articulis tolerantiam esse constituendam. Sed persistenter reliquit in sententia, quae in libellis recusatoriis est expressa, et de libello Melancthonis in publicam mittendo lucem. Actum praeterea est de foedere Smalcaldico, quod a. 1536. ad decennium erat initum, et nunc expiraverat, renovando, nova etiam composita formula; sed nihil, nec nunc, nec anno sequente, in conventu Wormatiensi, conclusum est. Multum etiam de causa Coloniensi deliberatum est, sed nihil effectum, nisi quod per plerumque suffragio pro-

dis impudentem, Johannem Cochlaeum, *Evangelicas* vero Martinum Bucerum, Johannem Brentium, Georgium Majorem, et Erhardum Schnepfium, qui Melanchtonis locum supplevit. Dissuaserat enim Electori Lutherus Melanchtonis missionem, non ex invidia aut malevolentia, sed quod, ipso teste, colloquium nullius momenti, et Melanchtone indignum, fore praesenserat, nec sefellit eventus. Male enim cessit Evangelicis colloquium, non causae culpa, sed intentionis Catholicorum, et eventus, respectu. Depinguntur utique collocutores Catholici a Protestantibus, tanquam nullas eruditionis, nullius quoque frugis, aut virtutis, Monachi duo impudentissimi, et Malvenda simul superbiae plenus; Denique Praesides fuerunt Mauritius Huttenus, Episcopus Aichtadiensis, Fredericus, Comes Furstenburgicus, et, qui sub finem additus est, Julius Pflugius; sed et illustres aliqui alii aderant auditores. Post varias, et diuturnas, rixas, de rebus nihili, ut de notariis, de actis occultandis, etc. initium colloquii factum est, die Vto Febr. Primus articulus, de quo ex Caesaris rescripto disputari debebat, erat de *justificatione*, seu quartus Augustanae confessionis, mirantibus Protestantibus, et regerentibus, jam ante Ratisbonae a. 1541. de eo esse actum, et concordatum. Malvenda vero non de articulo, qualis in Confessione Augustana exstat, disputari voluit, sed de novem thesibus, ab ipso, stilo Scholastico, concinnatis, quae justitiam fidei cum operibus confundunt, et locum relinquunt meritis. Quae omnia luculenter a Protestantibus, in primis Bucero, qui hinc summam retulit laudem, refutata sunt.

§. CXI. IV. In quo articulo cum versaretur disputatio, Praetides colloquium interruperunt, Caesaris prolato rescripto, quo nimis durae praescribebantur conditiones, quas Evangelici nec volebant, nec poterant, acceptare, ex. gr. *omnes*, qui intererant, juratos promittere debere, se nihil de actis vulgatu-
ros, nemini revelatu-
ros esse, antequam Caesar, et Ordinibus, essent exhibita, et Caesar. permisisset.
Quae,

Quae, et quorum alia, Evangelicis iniqua, fecerunt, ut Evangelici, jussu Herorum suorum, declararint, se pergere non posse, et sine successu agi, adeoque se domum discessuros, sed redituros, si forma colloquii institueretur aequa et utilis. Colloquio hac ratione dissoluto, Catholicis praebitus est praetextus gloriandi, acsi Evangelici aufugissent, et causi cecidissent: licet per iniquas condiciones vere sit a Catholicis abruptum, ut hinc ansam eam possent adripere. Accedit, sine Notariis et actis fuisse per triduum disputatum, id petentibus et urgentibus Catholicis, unde quidvis de Evangelicis fingendi nata fuit occasio. Inanis itaque et falsus est Catholicorum de victoria triumphus; ut a Majore et Bucero clare est evictum, et ex eorum relatione constat.

§. CXLV. Inter maxima reformationis adversa, quae hunc annum nobilitarunt, locum, ordine temporis, primum, tenet magni reformatoris, *Martini Lutheri*, obitus, qui Mense Februar., anno aetatis sexagesimo tertio, ipsum Islebiae, ubi natus erat, e vivis abstulit. Venerat eo a Comitibus Mansfeldensibus evocatus, ad lites eorum, et inter se, et cum subditis, metallorum causa, componendas. Quo in negotio postquam cum Wolfgango Principe Anhaltino, Johanne Henrico Comite Schwartzburgensi, et consiliariis Comitum, frustra fuisset versatus, inbecillitas ejus, qua jam ante laboraverat, adeo est aucta, ut brevi fuerit mortuus. Vespere noctis, qua expiravit, coenavit adhuc in majore coenaculo, die 17mo Febr., comedit sufficienter, hilaris quoque et jocosus: sed, post coenam, de graviore pectoris compressione questus, lethaliter decumbere coepit, et, inter pias voces, ac preces, in deliquium incidens, manibus complicatis, ingemuit, interque secundam et tertiam matutinam, praesentibus, praeter medicos, Justum Jonam, et filios suos, Alberto Comite cum uxore, et Johanne Henrico Schwartzburgico, placide obdormivit. Unde Wittebergam translatus, jussu Electoris, magnifice est sepultus. Inter ultima ejus dicta et apophtegmata, adtentione digna, est, quod in

Tom. VII.

T

postrema

postrema illa coena, dixerunt, ipse tunc de viuis foret, et in diaboli possessione respiciant, hoc est, ut ab eo expectant ludibrio, et subspiciant; respiciant ad pectus demonis, ipsi postea ostendentes, et illud petis, quod scilicet ipse de concordia laboraret. Versum quoque, sub viuis finem, pronuntiavit, vel, ut alij referunt, post ultimam coenam, passim inscripsit orata,

Pax sit eram vivus, moriens cum moris tua, Papa.

Nullas vero de morte, ejusque circumstantiis, narratunculae, vel ex rumore avide acceptas, vel et malitiose confectas, exhibeo, et refuto, simul veram historiam ex authenticis monumentis prolixè enarrat, qui legendus est, Sckendorffus.

§ CXLVI. Qualis, quantosque, via fuerit Luthero, ex historia reformationis, et ipsa ejus scriptis, quae Latina existant, septem voluminibus in fol., abunde elucescit. Ipsi Pontifici, qui inique admodum de ipso judicant, ingenium, eruditionem, et facundiam, ipsi tribuunt, ut Pallavicinus et Heimbürgius. Necessaria ipsi non defuit in linguis et historia cognitio, sed praecipue incubuit Scripturae S., et Patribus, eo scopo, ut salutarem doctrinam inde hauriret: quod etiam omnes ejus commentarii tendunt. Scripta vero ejus lineam desiderant, cum nimirum fuerit distractus, omniaque fore ex tempore, ut dicitur, interque mille negotiis, et molestiis, scripserit, et concionatus sit. Suius etiam non semper politus, saepe rudis, est, et nec a dictis liberioribus, minus honestis, etiam durioribus, in ipsos Reges et Principes, immunis. Quod, etsi non laudandum, temporum similitudine, et indole ejus, excusandum in multis est. Fuit ad iracundiam pronior, et nimio actus zelo, ferre vix potuit dissentientes, uti in quaestione sacramentaria adparuit. In qua, quod summopere dolendum, sese turpiter saepe dedit, quaque dicta in adversarios, ipso non minores, effudit, ut

his

saist locis supra notavi. Hic addere liceat, quod a. 1545. in epistola ad Praepositum Bremensem, inter alia, contorserit verba Pl. I. hunc in modum: *beatus vlr, qui non abiit in consilio sacramentarium, nec steterit in via Zuinglianorum, nec sedit in cathedra Tigurinorum.* Vid. Hospinianus l. cit. Narratur porro, Lutherum, in colloquio cum Melanchtone, dixisse, paulo ante mortem, *fateor, Philippe! in negotio de sacramento esse nimium factum*, respondisse Melanchtonem, *edamus ergo lene scriptum, in quo sententiam nostram clare explicemus*, sed regeisse Lutherum, *ego de hac re quoque sollicite cogitavi, sed sic redderem totam doctrinam suspectam.* Cujus colloquii veritatem, ex fide dignis testibus, probare conatus est Hospinianus. Quocum conferenda est *admonitio Christiana Theologorum Palatinorum de libro Concordiae cap. VI.*, ubi de Luthero, ejusque naevis, et fluctuationibus, prolixè differtur. Quae tamen vix cum illis, quae ex Joachimo Morlino, Episcopo Sambienfi, profert Seckendorfius ad hunc annum, conciliari possunt, nisi admittatur, Lutherum aliquando sibi minus constitisse, et nunc miorè, nunc acerbiorem, fuisse: quod fieri potuit. Quicquid sit, illud constat, fuisse virum probatae virtutis, et vitae, sinceri pectoris, in primis animi intrepidi, et constantis, postquam aliquem fecisset progressum, in initio enim, ut suo loco notavi, fuit timidior, denique, singulari prorsus fiducia in Deo praeditum, et in precibus adhaerens. Nec tamen austeræ, potius hilarioris, fuit pietatis, a jocis etiam et facetiis non alienus. Justus Jonas, in laudatione ejus fœnebri, duo notabilia memorat Lutheri dicta, quæ non possum, quin dictis subjungam, unum, quo optavit, se *primum fidei articulum de Creatione intelligere*, in quò adhuc se *alphabeticum* profiteretur, alterum, se *veste, ut articulus de reformatione primitivus et summus haberetur.* Narrat porro, Lutherum dixisse sæpe, *se nemini mortalium aperturum esse, quæ et quanta propter evangelium passus sit, ut et, quas res relationes sub initium doctrinae habuerit.* Nec tamen revelat-

tionibus, et somniis, multum fidit; ut ipsius verba apud Seckendorffium habent. Fuit sane, ut concludam, singulare in manu Dei instrumentum, ad Ecclesiam reformandam, licet, quod et ipse saepe fassus est, a naevis et erroribus non liber. Erasmus, ut Melancthon in Oratione funebri refert, de ipso dixit: *Deus dedit huic postremae aetati, propter morborum magnitudinem, acrem medicum.*

§. CXLVII. Paulo post Lutherum defunctus quoque est *Fredericus Mecum*, sive *Myconius*, quo nullus fuit inter Reformatores illos sanctior, et candidior, cujus vitam descripsit Melchior Adami, in vitis Theologorum, ne Seckendorffium, et alios, memorem. Natus fuit Lichtenfeldiae in Franconia, et monachum egit Franciscanum Annaebergae. Quam cum auspicaretur vitam; a. 1510., ipsi eodem die in somnio vita monastica sub imagine deserti, et gratia Christi sub emblemate fontis limpidissimi, narratur ob oculos posita. Inbiberat quidem purioris doctrinae semina adhuc puer per institutionem paternam, cum Pater forte Waldensium fuerit discipulus, sed libris Lutheri, quos in angulo abditus legebat, ad ejus doctrinae cognitionem plenius adductus, monasterium deseruit. Singulare ejus est cum Tetzelio colloquium, quod Annaebergae habuit, adhuc in monasterio degens, quo tempore nundinator iste ibi venditabat indulgentias. Versatur fuit circa appendicem, litteris Papalium indulgentiarum adnexum, quo pauperibus promittebatur indulgentia gratis, propter Deum. Qua clausula fretus Myconius eam gratis petiit, sed repulsam tulit a Tetzelio, licet Latinam Myconii orationem mirabundus audierit. Discessit itaque Myconius, partim dolens, quod voti non esset factus damnas, partim gaudens, esse in coelis Deum, qui mortem nolit peccatoris. Ex quo simul animus elucescit Tetzeli, non nisi nummos intendentis. Postea pastor, et Superintendens, Gothanus factus, per viginti annos summa concordia vixit cum collegis, et ad summi momenti negotia in comitiis, visitationibus, et colloquiis, est adhibitus, ut ex superioribus

rioribus constat. Quibus hic est addendum memorabile maxime colloquium cum Franciscano Morbachio Dusseldorpiæ a. 1517., quo venerat Myconius in comitatu Johannis Frederici, Electoris Saxoniae filii primogeniti, qui eo ad nuptias erat profectus. In hujus conclavi cum concionaretur Myconius, Corbachius vero in Templo contra Evangelicos publice declamaret non tantum, sed et cum quocunque offerret colloquium, illud a Myconio est acceptatum, et, licet una alterave vice a Monacho declinatum, tandem institutum, praesente Principe Saxoniae cum suis, multisque Clivensis Ducis consiliariis, et nobilibus, aliisque e civibus et plebe. Dissertuit Myconius de verbo Dei, unica norma, et contra decem Monachi articulos, in Templo ab ipso propositos, quorum praecipui auctoritatem Ecclesiae et traditionum adferebant; quando Monachus, post multa convitia, tandem ad silentium redactus, ab ipso exegit fidei confessionem: qua data mitiorem induit animum, quin consensum suum est testatus. Qua ratione licet fuerit convictus, postea tamen ad vomitum rediit, etiam, se superiorem discessisse, et Myconium in partes suas traxisse, spargere ausus est. Vid. Seckendorffius l. I. Ceterum, uti vixit, sic mortuus est, summa cum fiducia, ut ex novissimis ejus litteris ad Rorarium, apud eundem l. III. patescit. Defuncto die 8vo Aprilis parentavit Justus Menius, Superintendens Isenacensis, qui ejus doctrinam et fidem, praesertim de justificatione peccatoris, impense laudat, apud Seckendorffium in supplemento 55. ad historiam Lutheranismi.

§. CXLVIII. Ad comitia Ratisbonensia antequam veniam, funestus casus, qui Ratisbonae, durante colloquio, contigit, quique Protestantibus haud uno nomine aegre fuit, et Pontificiorum animos magis denudavit, verbo adtingendus est. Fraudulentam innuo, et violentam, Johannis *Diazii*, Hispani, caedem, a fratre Alphonso, advocato in curia Romana, qui eo fine Ratisbonam advolaverat, procuratam perficarium, nulla alia de ratione, quam quod doctrinae euan-

gelicae se tradiderat Diazius. Quam Historiam, praeter West-
dandum l. XVI., Seckendorffium, qui de Diamii colloquio
cum Malvenda etiam agit, et praeclearum ejus confessionem,
lectu dignam, recenset, denique Crispinum in actis Marty-
rum, fulius enarravit Claudius Senartaeus, nobilis Subaudus,
autor aequalis: quae etiam in *scrinio* Cl. Gerdessii tom. VIII.
reperitur. Johannes vero Diazius, studiis in Academiis His-
paniae et Lutetiae praeclare confectis, et per Lutheri ac
Calvini libros evangelicam doctrinam edoctus, primo ad
Calvinum, dein Argentoratam ad Bucerum, se contulit, in
Calvino sibi minus placens, et in hujus comitata Ratisbo-
nam venit, ubi in cubiculo eo, quo dixi, modo, avaris
occisus est, absque ut homicidae, licet deprehensi et capti,
poenas dederint, frustra innocentis sanguinis vindictam an-
sitantibus Evangelicis.

§. CXLIX. Caesari, a Papa, et pravis consiliariis, instiga-
to, propositum esse, ut comitia Ratisbonensia paucis enar-
rem, viam ad concordiam obstruere, et Evangelicos armis
opprimere, cum ex multis indiciis perspicerent Protestan-
tes: hi in unum coacti Francofurti, legatos suos, uniformiter
conscripta formula, instruxerunt, qui declararent, narratis
superiorum temporum actis, et Pontificiorum secum, et a
se, Evangelicos pactis illis stetisse, et cuique in provincia
sua liberam de religione dispositionem relinquere, eandem
et sibi permitti postulare, suspensis usque ad concordiam
edictis Augustano, et aliis, contra eam factis, nec non pro-
cessu Camerae constituto secundum recessum Comitiarum a.
1544., praeterea, si secum vi agitur, se protestari, et co-
ram Deo ac toto orbe excusatos se velle, quod per se non
steterit, quo minus pax fuerit servata, seseque porro ad om-
nia legitime defensionis media esse paratos. Addita est
prolixa excusatio rupti colloquii, cujus invidia Caesar gra-
vabat Protestantes, nec non manifesta Concilii Tridentinali
recusatio. Interfuerunt comitiis, praeter Caesarem et Catho-
licos, ex Protestantibus, sic dictis, Albertus Marchio Bran-
denburgicus

denburgicus Byrtheus, de religione et reformatione contemtim loquens, Ericus junior Dux Brunsvicensis, non magis religiosus, Johannes Marchio Brandenburgicus, qui a foedere defecit, et Mauritius, Dux Saxoniae, qui cum Caesare tractavit. Reliqui Principes Evangelici, comparentes detestantes, legatos, probe instructos, ut modo dixi, miserunt. Cum Caesar de Principum absentia, et abrupto colloquio, conquestus esset, inducias quoque anni cum Turcis pactas significasset, re in deliberationem missa, responderunt Catholici, standum esse concilio Tridentino, et ad id adigendos esse Protestantibus. Evangelici vero pacem et jus aequabile postularunt, et contra Concilium protestati sunt. Ipse Caesar animum de Protestantibus, qui se subicere nolunt, vi in ordinem redigendis, clare satis patefecit, istos crimen rebellionis imputavit, et propterea, simul quod intelligeret, arma ab illis contra se parari, et ob religionem contra eos violentia usurum. Qua ratione discesserunt Legati Protestantium, et omnia ad extremum erant adducta. Caesar vero, brevi decreto dimisit comitia, quo sibi nihil nisi pacem fuisse, et esse, in animo, declaravit, sed per absentiam Principum et Electorum nil agi potuisse, adeoque nova comitia sequente anno esse habenda, Cameram praeterea confirmavit, ejusque judicia adprobavit. Quibus peractis, Caesar, postquam tormenta bellica Vienna accepisset, Landshuttum versus, cum copiis, quas secum habebat, profectus est, ibique posuit castra, Italica expectans auxilia. In Saxonia quoque, et aliis Evangelicorum provinciis, omnia fuerunt ad bellum parata.

§. CL. Erupit quoque hoc ipso anno bellum, sic dictum Smalcaldicum, inter Caesarem et Ferdinandum, copiis Paepae, et sociorum Catholicorum adjutos, ab una parte, et Electorem Saxoniae, ac Landgravium Hassiae, cum sociis Smalcaldici foederis, ab altera: ita tamen, ut nonnulli Evangelici sese partibus Caesaris adjunxerint, vel duris conditionibus ipsi sint reconciliati, inter quos fuit Ulricus Wir-

tenburgensis Dux, Fredericus Palatinus, Ulmenfis, et alii. Ipse Mauritius, Dux Saxoniae, cum Caesare fuit, et terras Electoris occupavit, eo etiam scopo, ut eas a vallatione redderet tutas, eaque ratione motus, ut Caesari obediret, quem sibi de religione cavisse adseruit. Rex quoque Daniae, licet foederatus, auxilia non misit. Arguit quidem Grammpius in praefatione ad Cragium in hist. Christiani III., regem foederatos non deseruisse, aut foedus prodidisse, quod hi bellum non defensivum, sed offensivum, moverint Caesari, iisque quadragies mille aureos miserit: sed, num illud regi excusando sufficiat? nescio. Ceterum Caesar, se bellum non religionis causa, sed ut rebelles et inmorigeros Principes in ordinem redigeret, incipere, publicis declaravit litteris, simul Duces foederis proscripsit: sed Principes foederati manifestum fecerunt, religionem et libertatem Germaniae omnino a Caesare peti, 1. quia foedus hoc scopo cum Papa pepigit, et ejus copiis adjuvatur. 2. Caesarem pacificationes religiosas, necessitatis tantum ergo, fecisse, et ut opportunum tempus decretum Augustanum exsequendi expectaret, e multis indiciis constat. 3. Persecutionem religionis causa instituit multis in locis. 4. Papa denique in litteris ad Helvetios id aperte fassus est. Putavit quidem Caesar foederatos opprimi potuisse inparatos, sed opinio eum fefellit. Tanta enim eorum fuit diligentia, tantus hominum ardor, ut Landgravius copias in hostes, antequam expectaverint, duxerit. Conati quidem sunt impedire copiarum Papae, Duce Farnesio, conjunctionem cum Caesareanis, sed illud non praestiterunt: nec etiam commodas agendi occasiones semper adripuerunt, Electore et Landgravio, pari auctoritate pollentibus, nonnunquam inter se divisus. Nec parum disturbati sunt eorum conatus, quod Mauritius terras Electoris in potestatem redegerit, et alii foederati desciverint, ut modo notavi. Minus feliciter itaque hoc anno res eorum successerunt.

§. CLI. Hoc ipso tamen turbulento, et periculosissimo, tempore

tempore religionem Protestantium publice adoptavit *Leutkircha*, urbs Imperialis Sueviae, quae eam, post confessionem Augustanam a. 1530. editam, desiderare jam coeperat, communicatis cum praeconibus Constantiensibus consiliis, sed quam hucusque impediverant factiones in urbe con- citatae per Johannem Fabrum, ibi natum, Episcopum Vi- ennensem, qui acriter resistit. Perruperunt vero hoc an- no omnia obstacula cives, evocato a Memmingensibus Jo- hanne Schalheimero. De quo vid. Seckendorffius. Deni- que, quod maximopere dolendum, nec hoc tempore a lit- tibus, ac persecutionibus, abstinerunt ipsi Evangelici. Thomas enim Neogeorgus, alias Kirchmaier, Bavarus, et Calensis in Thuringia Pastor, dissidio inter ipsum et Casparum A- quilam, Superintendentem Salfaldensem, orto, ad consisto- rium Vinariense citatus, quod inperata facere nolle, et censuram metueret, cedere coactus est provincia, nullam aliam ob causam, quam quod cum ad Zuinglianam opinio- nem propendere visus sit, a qua tamen accusatione se ali- quatenus purgavit, tum ad Calvinianam sententiam de ab- soluto electionis decreto, et gratiae inamissibilitate, acces- sisse videretur. Cujus Neogeorgi exstat Ecclesiasticorum dogmatum epitome, rythmice conscripta, et Lugduni a. 1562. edita.

ANN. 1547.

§. CLII. Bellum Smalcaldicum, quod Elector et Landgra- vius, superiore calamitate nihil deterriti, strenue urserunt, in initio prosperum, infelicissimum habuit hoc anno exitum, et finitum est, postquam multas per Germaniae partes pro- duxisset vastationes, maxime per Hispanos et Hungaros, qui inmaniter grassati sunt. Elector Saxoniae movit in prin- cipio anni contra Mauritium, prosperrimo cum successu. Amissa non tantum recuperavit per Thuringiam et Misni- am, sed et Mauritium oppidis suis exuit, exceptis tantum

Tom. VII.

V

Lipsia

Lipsia et Dresda; Magdeburgum quoque et Halberstadium Episcopatum sibi vindicat, facta cum Johanne Alberto Episcopo transactione: Lipsiam obsidione tenet, Rochlitam, quam defendebat Albertus, Marchio Brandenburgicus, capit, et ipsum Albertum fugientem in potestatem redigit. Sed, fortuna vertente, Caesar, conjunctis copiis cum Ferdinando et Maximiliano, summa usus celeritate, Electorem haud procul Mulberga ad Albim deprehendit, et praelio commisso vincit, ipsumque Electorem, heroice dimicantem, accepto vulnere adverso per sinistram maxillam, capit. Potuisset, ut creditur, se tueri Elector, si totum exercitum secum habuisset, nec divisae fuissent copiae, partim Wittenbergae, et alibi, in praesidiis, partim in itinere. Captus cum ipso est Ernestus Brunsvicensis, sed filius Electoris, natu maximus, accepto vulnere, Wittenbergam se recepit cum 400 militibus, ex fuga superstitibus. De qua pugna, et Electoris captivitate, quaedam exstant notanda in litteris J. Halleri; in *Tempe Helvetica* tom. VI. Elector ad Caesarem adductus, *sisto me Tibi captivum*, dixit, *Caesar Clementissime!* et ut custodiam mihi ponas, Principe dignam, oro, regressit Caesar, *nunc ergo tibi sum Caesar, accipiam te pro merito*. Tendit vero Wittebergam, et, prope eam positis castris, Electorem ad mortem condemnavit, tanquam rebellionis reum; Elector, nihil consternatus, respondit tantum, *sibi hoc inopinanti accidere*. Vitam quidem ipsi intercessione sua inpetravit Elector Brandenburgicus, qui, hac clade audita, quam citissime eo advolavit, sed in durissimas conditiones. Initio praescripserat Caesar, ut quicquid concilium aut Caesar de religione decerneret, adprobaret Elector, sed, ipso hoc constanter recusante, missum mox fecit. Inter conditiones, quas acceptavit, erat, ut Electoratu, suo et liberorum nomine, renunciaret, et Caesaris arbitrio traderet, Camerae judicio pareat, foedus contra Caesarem nunc et in futurum abneget, ademta restituat, denique in custodia maneat Caesaris, aut ipsius filii, Hispaniarum Principis.

pis. Praeterea bona ejus publicavit, et Ferdinando ac Mauritio donavit, annuo tantum redditu relicto uxori et liberis, Electoratum concessit Mauritio. Conciliatus quoque est Caesari similibus fere conditionibus Landgravius Hassiae, intercedente et spondente Mauritio cum Brandenburgico et Palatino, sed ita, ut, ad Caesarem accedens, se cum provincia dedat, veniam supplex petat, et tunc liber dimittatur. Quae cum praestitisset Landgravius, in genua coram Caesare devolutus Halaë, ubi tunc erat Caesar, in gratiam quidem receptus, sed libertati non est redditus. Quod aegerime quidem tulerunt intercessores, qui fide data id promiserunt Landgravio, et propterea ejus libertatem urserunt, sed responsum tulerunt, Caesarem *perpetuam* tantum in animo habuisse detentionem, nec nisi generale promissum, quicquid instarent, acceperunt, nec ipsi Ordines comitiorum Augustae, idem postea petentes, aliquid inpetrarunt. Unde postea novum ortum est, longe feliciore successu, bellum Mauritianum.

§. CLIII. Bello hac ratione finito, Caesar expilavit Germaniam, ingente pecuniae summa ab Ordinibus petita, et inpetrata, usque ad decies sexies centena aureorum millia, causa belli pro libertate Germaniae, ut praetendebat, gesti. Quosdam etiam ut rebelles gratia exclusit, ut Georgium Wurtembergicum, Albertum Mansfeldium, et alios. Proscripti etiam sunt Magdeburgenses, et Ferdinandus ob bellum, suis finibus illatum, pecuniam a Smalcaldicis exegit, praesertim a nonnullis civitatibus: imo Ulrico Wirtembergensi, licet pacem a Caesare redemisset, litem fecit de tota Provincia. Quibus peractis, Caesar Comitiam habuit, sed armata, Augustae; ubi mox primarium Templum, et alia quaedam, sibi vindicavit, reliquis Senatui et populo permixtis. Caesar cum Saxone captivo, sed Landgravio relicto captivo Donawerdae Hispanis, qui eum vario habuerant ludibrio, adpulsus Augustam, in deliberationem praecipue misit causam religionis, et Concilii Tridentini, diu scilicet

eam Bononiam esset a Papa translatum, et alii mansissent Tridenti; nec non Camerae constitutionem. Votis hac super re divisis, cum Ecclesiastici e septemviris concilium urserint sine ulla conditione admittendum, Palatinus, Brandeburgicus, et Mauritius aliud voluerint, liberum, piwm et Christianum, recusato Papa, reliqui Principes et Ordines concilium censuerint continuandum Tridenti, simul ut Protestantes, salvo conductu accepto, audiantur, sed et pareant decretis Synodi: Caesar in submissionem quoque decrevit, nihilque non egit, minis etiam et blanditiis usus, ut Palatinus et Mauritius in eam consentirent: quod etiam effectum est. Reliquae Civitates eo compulsae sunt, ut scripto declarent, quibus conditionibus probent concilium. Quod Caesar in favorem adripuit, et de earum consensu interpretatus est. Quia ratione cum de reformatione, et libertate religionis actum videretur, novum est obiectum obstaculum, per dissensum de loco concilii; quem Caesar ac Ordines voluerunt esse Tridentum, sed Papa cum Synodo, jam congregata Bononiae, eam ibi continuari contendit. Quare Caesar, qui Papam inde abstrahere non potuit, iratus aliam est ingressus viam, lites scilicet religionis componendi per librum *Interim*; et per legatos solenniter est contra Synodum Bononiensem protestatus, eamque declaravit nullam.

§. CLIV. Refert itaque Caesar ad Comitia, causam concilii in suspenso manere, nec litem illam de ejus loco tam cito finiendam esse, cum Papa ad illud Tridentum revocandum minus inclinare videatur: utile ergo esse, ut de medio aliquo conciliationis deliberetur, quod *interim*, donec res in concilio fuerit terminata, valeat, et in quo consentiant omnes. Quam historiam luculenter enarravit Schmidius in historia *Interimistica*. Electi itaque sunt ad libellum, qui doctrinae, caeremoniarum, et emendationis capita continet, conscribendum tres viri docti et moderati, Julius Pflugius. nunc Episcopus Numburgensis, ejecto Amsdorfio, Michael Sidonius,

Sidonius, Suffraganeus Moguntinus, et Johannes Agricola Illebius, de quo supra egi. Ipse libellus brevi post ab iis concinnatus est et exhibitus; qui totus exstat in hist. Eccles. Osiandri centur. XVI. et summatim apud Sleidanum lib. XX. Principia Pontificia in eo sunt conservata, tantum mollius proposita, et incrustata, nec Protestantibus vix aliud quid concessum est, quam communio sub utraque, et conjugium Clericorum. Libellus saepe, sub incudem missus, et mutatus, tandem Ordinibus a Caesare propositus, et ab iis non tam adprobatus est, quam *non improbat*. Eo enim per scribam recitato in Comitibus, Moguntinus mox, qui primum inter Electores tenebat locum, Ordinum sententiis non requisitis, Caesari tanquam omnium nomine gratias egit, omnesque parere debere dixit. Quam gratiarum actionem Caesar pro communi habuit approbatione, nec ullam postea excusationem admisit, librum quoque jussit typis vulgari Latino et populari sermone.

§. CLV. Sed libellus in lucem hac ratione emissus, eodem modo non est ubique acceptus. Elector Brandenburgicus Joachimus, Caesaris adulator, in ejus gratiam, cum Palatino, admisit, sed frater ejus Johannes Brandenburgicus, Caesari insinuavit, sibi probari non posse, nec per suam citationem aliquid mutavit. Wolfgangus Bipontinus, e familia Palatina, quoque recusavit. Wirtenburgicus Princeps e contra recitari eum jussit pro concione, et, ne quis ab eo discedat, edixit: imo Ecclesiae ministros, qui non adprobabant, dimisit, inter quos fuit Schepsius. Augustano Senatu consultante, et timidum se ostendente, inde abiit Wolfgangus Musculus Bernam Helvetiorum. Italiam quoque deseruit Johannes Brentius, qui multa subiit discrimina, occulte receptus ab Ulrico Wirtenbergico. Sueviae civitates fere omnes sese submiserunt Caesari, quare Andreas Osiander, Noriberga derelicta, petiit Prussiam. Quam fortem et alibi quoque subierunt Doctores. Constantienses, a Caesare jam proscripti, eam vi et metu adacti receperunt,

multis urbem deserentibus, inter quos fuit Ambrosius Blauserus, praecipuus Ecclesiae minister. Imo cum ad incitas essent redacti, sese in perpetuum tradiderunt domui Austriacae, quare Ferdinandus eos in tutelam recepit. Saxo e contra captivus constantem in puriore doctrina evangelica demonstravit animum, nequicquam omnia agente Caesare, ad eum permovendum, quam ob causam durius est in posterum tractatus. Landgravius sese sub spe liberationis ad placitum Caesaris per omnia composuit, si verae sint litterae, sub ejus nomine pervulgatae, nec tamen voti compos factus est, quin Hispanorum custodia modo huc, modo illuc, translatus. Filii vero Electoris Saxoniae sese libello opposuerunt, nec liberae civitates ad illum adsumendum permoveri potuerunt. Denique, ut alia mittam, Archiepiscopi Germani, in primis Moguntinus, Colonienfis, et Trevirensis, conventus egerunt ad Ecclesiam secundum formulam Caesaris reformandam. Conscribi enim Caesar jusserat, praeter librum *interim*, reformationis formulam, cujus summam recenset Sleidanus l. XX., qui etiam lib. XXI. decreta Archiepiscoporum exhibet, et ceremonias consecrationum, et exorcismorum, ac lustrationum, revocatas describit. Argentinenfes, ut illud anticipem, postquam diu resistissent, tandem cedere aliqua ratione debuerunt, et decreti Augustani executionem, sed cum aliquo temperamento, admiserunt anno sequente: quando Senatus tria in urbe sua Tempia concessit Episcopo, et sacra Pontificia, annis 21. intermissa, ibi sunt a. 1550. renovata.

ANN. 1549.

§ CLVI. Nata est hoc anno, occasione libri *Interim*, acris controversia *Adiaphoristica* dicta, inter Saxones et alios Evangelicos: quae historia, ob quasdam circumstantias varie relatis, paulo intricatior, petenda est ex Flacio de *Adiaphoris*,

adiaphoris, et in narratione actorum et certaminum suorum, nec non ex Epistolis Melanchtonis, ac Schlussemburgio in catalogo haereticorum. Addendus est, praeter Schmidium in historia Interimistica, G. Arnoldus in hist. Eccles. l. XXI., qui in specie enarrat, quantis animorum motibus agitata fuerit inter Protestantes haec quaestio. Mauritius, Elector Saxoniae, ut rem summam paucis tradam, domum redux, Nobiles et Ordines convocavit, de libro Interim consulturos. Qui cum Augustanae confessionis religionem, sibi, secundum Caesaris et Mauritii promissum, relinqui integram urgerent, decretum est, ut Theologi Wittebergenses et Lipsienses in unum coacti sententiam dicerent. Variis itaque in locis, et ultimo Lipsiae habito conventu, decretum est formatum de rebus mediis, et de iis, quae adiaphora adpellantur, conscriptusque libellus, formulam religionis complexus, quam Ecclesiae per Mauritii ditiones sequerentur. Unde ingentes sunt suscitatae lites, et Adiaphoristae nati. Quo nomine veniunt, qui, sese tempori adcommodantes, ceremonias Catholico-Romanas, tanquam indifferentes, tolerari posse, salva modo fide, contendebant: sed alii urserunt, salva fide euangelica, salva libertate Ecclesiae, eas ferri non posse, imo, specie hac Pontificia introducta, viam ad religionem Euangelicam abolendam, et Pontificiam invehendam, aeterni, hac etiam posita regula: omnes ceremonias et ritus, quantumvis natura sua sint indifferentes, non amplius esse adiaphora, cum vis et opinio cultus et necessitas accedit, et cum impietatis datur occasio. Adiaphoristae praetendebant, Ecclesiam non esse deferendam, propter non necessaria non pugnandum, in adiaphoris proximo serviendum, salva et integra doctrina coelesti, in ceteris esse tranquillitati consulendum etc. Sed adversarii objecerunt illis nimium rerum corporalium amorem, metum, et fugam crucis, pusillanimitatem, vanasque opiniones, ac si fides nihil inde caperet decrementi. Denique Adiaphoristae quoque admiserunt, vocem sola fide in justificatione posse omitti, bona opera

dici ad salutem necessaria, licet non meritoria, et libere arbitrium aliquid adferre in conversione.

§. CLVII. Praecipui Adiaphoristae fuerunt Saxones, uti novus Elector Mauritius cum aula, Theologi Wittebergenses et Lipsienses, quorum principes erant Melanchton, genio suo nunc post Lutheri mortem indulgens, Georgius Major, Pomeranus, Eberus, Daniel Menius, et alii Melanchtonis discipuli: qui communi titulo nunc Misnienses dicti sunt. Adversarii erant plerique Germaniae Theologi, in primis Luneburgenses, Hamburgenses, Magdeburgici, etc. Matthias Flacius, hujus tragoediae autor, de quo mox, Nicolaus Gallus, Johannes Wigandus et Aepinus, Joachimus Westphalus, alii. Ceterum Melanchton postea videtur retractasse sententiam in epist. ad Flacium, a. 1556. scripta, et controversia in formula, sic dicta, concordiae est decisa. De quo suo loco. Flacius vero Illyricus, a gente patria cognominatus, in Melanchtonem praecipue irruit, eumque exponere conatus est omnium odio, et falsis criminationibus, et erroribus ipsi imputatis, ex libris ejus collectis. Sed hic ipse zelota postea motus dedit per opinionem de peccato *originis*, substantiali in homine corrupto, et non accidentali. De quo colloquium fuit habitum inter ipsum et Jacobum Andreae a. 1571., et Jacobum Colerum a. 1574. unde patet, quaestionem haud parum de logomachia traxisse. Vid. Stollus in Miscell. Lipsiens. tom. I.

§. CLVIII. Laborarunt vero hoc anno Caesar et Papa in Germania ad gremium Ecclesiae, qua vi, qua blanditiis, reducenda. Venerunt utique tres Episcopi, Legati Pontificis, ad Caesarem, cum *indultu* Papae, ut adpellatur, quo errantes et poenitentes recipi permittitur sine publica confessione, abjurazione, et satisfactione, ita tamen, ut Ecclesiastici dimittant uxores, praeterea, communio sub utraque specie, modo scandalum non praebeatur, conceditur, si eam sub una non damnent, et quae sunt similia. Jussit Caesar, ut omnes huic decreto pareant: quod concionatores per
ditiones

ditiones Landgravii recusarunt. Denique, cum *Paulus Fagius*, hoc, vel sequente, anno mortuus, celebre sit nactus nomen, de eo pauca sunt subjungenda. Paulus, Germanice dictus Buchlin, Latine Fagius, in tabernis Rhenanis, oppido Palatinatus, natus, ex patre Ludimagistro ejus oppidi, mediocris admodum sortis, studii operam dedit Heidelbergae, sub Brentio inprimis et Frechto, dein Argentinæ munus paedagogi obiit, et Hebraica studia maxime excoluit: dein Jenæ Ludimagister fuit, et postea pastor euangelicus, denique Argentorati, ubi Theologiam extraordinarie docuit. Tandem, ab Interimistica factione expulsus, in Angliam vocatus, et profectus est cum Bucero: Cantabrigiam vero delatus, morbo jam laborans, ibi mortuus est, annos 45 natus, haud diu post. Vir fuit doctus, maxime in Hebraicis; multumque in ea scientia praestitit, varia ex lingua illa transtulit, et notis illustravit; nec eloquentia ac libertate destitutus in concionando.

ANN. 1550.

§. CLIX. In Comitibus, hoc anno Augustae habitis, Caesar proposuit de concilio Tridentino continuando, de servando decreto *Interim*, mulctandis rebellibus, et de restitutione jurisdictionis, ac bonorum sacrorum. Placuit de concilio parti majori, sed per Legatos excepit Mauritius, res esse ab initio in concilio tractandas, Theologos Augustanae confessionis non solum audiendos, sed et decidendi cum potestate, nec Papam sessurum judicem, Episcopos denique a jurejurando, quo obstricti erant Papae, liberandos esse. Julius vero Papa, concilium Tridenti continuandum esse, edita bulla, promulgavit. Caesar autem, urisit, ut formulae *Interim* et *emendationis* executioni severius mandarentur; male enim observabantur, cujus rationes exhibet Sleidanus lib. XXII. Interea Landgravius, Mechliniae adservatus, suam liberationem, per filios et consiliarios, instanter

Tom. VII.

X

ter

ter postulavit, etiam fuga evadere tentavit, sed ipse non successu; Mauritius tamen filiis est pollicitus liberationem, vel sanguine suo procurandam; verum tempus nondum esse opportunum. Magdeburgici, a Caesare proscripti, bello sunt petiti a Georgio Megelburgico, nunc etiam a Caesare, Duce ipso Mauritio, sed sese strenue defenderunt, et anno sequente pacem a Mauritio consecuti sunt.

ANN. 1551.

§. CLX. Ingens hoc anno accidit rerum mutatio, terminata dein in libertate religionis, concessa Evangelicis. Erupit bellum Parmense inter Caesarem et Gallum, et cum Turca instabat. Caesar, bulla Papae de concilio adprobata, Germanos quidem, ut Synodum adeant, fide data publicam, hortatus est instanter, sed Mauritius, ea non contentus, et exemplo Hussi absterritus, caveri voluit Theologis suis ab ipsis Praelatis Tridentinis. Cujus etiam jussu conscriptus est a Melanchtone libellus fidei, in concilio exhibendus, a Theologis Saxonis adprobatus, titulo *repetitae confessionis Augustanae* insignitus, pro cuius interpretatione haberi potest. Quod idem, jussu Principis Wirtembergici, factum est a Johanne Brentio. Sed quae omnia per bellum Mauritianum cum Caesare disturbata sunt. Mauritius, cum Pontificiis nihil in animo esse perspiceret, quam evangelicorum doctrinam extinguere, cuius specimen jam datum erat Augustae, Evangelicis ab Atrebatensi Episcopo ob constantiam in fide sua expulsis, concilium quoque Tridentinum de securitate Protestantium non satis caveret, denique socerum Landgravium nulla liberare posset ratione, animum serio ad bellum adpulit. Quo fine pacem cum Magdeburgensibus fecit, sub conditionibus, quae publicatae sunt, Caesari gratis, sed, ut eos sibi devinceret, de religione ipsos privatim reddidit securos: manus cum Rege Daniae, ac multis Germaniae Principibus, ipso Rege Galliae, qui Caesari jam apertum

cum movebat bellum, junxit, sed, ne propositum pelluceret antequam bene paratus esset, animi pacifici, nec a concilio plane alieni, praetulit speciem. Egit itaque cum Electore Brandenburgensi per legatos apud Caesarem, ut Landgravius dimitteretur, cum honoris sui interesset, ne diutius detineretur. Caesar generali eos dimisit responso, seque cum Mauritio, qui Caesarem conveniendi spem fecerat, ea de re acturum dixit. Missi quoque sunt legati, Saxones, Wirtenbergenfes et Argentinenfes, ad Concilium, cum eo de formula securitatis, et modo admissionis Theologorum suorum, acturi: qui nec talem, qualem volebant, et antea Bohemi a Synodo Basileensi habuerant, consequi, nec de modo habendi concilii, convenire potuerunt. Quare omnia tandem, per bellum, quod anno sequente incepit Mauritius, abrupta sunt. De quo mox, postquam Bucer, hoc anno defunctus, brevem dederit notitiam.

§. CLXI. *Martinus Bucer*, de quo saepe supra egi, et cujus vitam conscripsit Melchior Adam de *vitis Theologorum*, natus Sebestadii in Alsatia a. 1491., studia confecit Heidelbergae in omni scientiarum genere, puriorem vero doctrinam ex Erasmi et Lutheri scriptis hausit, et dein publice docuit, primum apud Franciscum a Sickingen delituit, dein eo defuncto, Argentinae sedes fixit, et pastorem egit, tandem, rebus in Germania turbatis, cum Fagio in Angliam terendit; et hoc anno diem obiit supremum, variis relictis scriptis, nemini non notis. Character ejus fuit, paci studere, controversias minuere, adversarios audire patienter, iisque respondere leniter, veritatis potius, quam victoriae, habere rationem. Fuit insuper Vir Doctus, et in disputando felix, simul acutus, ita ut, teste Contareno Cardinali, *omnibus Doctoribus Pontificiis opponi posset*.

ANN. 1552.

§. CLXII. Opportuno admodum tempore in nervos erupit
X 2 bellum

bellum Mauriti cum Caesare. Praeterquam quod hic, nihil tale quid a Mauritio exspectans, et rumoribus fidem denegans, inparatus plane esset, Henricus, Galliae Rex, infesta in Lotharingiam signa jam, prout inter eum et Mauritium convenerat, intulit, et Ferdinandus bello erat implicatus in Hungaria et Transylvania. Mauritius itaque, in publicum emissis litteris ad Ordines Imperii, causas belli exponit, praecipue sequentes, religionis puritatem et libertatem, quam Pontificii opprimebant, et extirpatam vellent, Landgravii liberationem, et Germanicae libertatis, quam cum intoleranda servitute Caesar commutare conabatur, instaurationem. Quibus litteris subscripsit Johannes Albertus, Dux Megelburgicus, eo praecipue scopo, ut religio sit facta tecta. In eandem quoque fere mentem scriptum edidit Albertus, Marchio Brandenburgicus, et ipse Henricus, Galliae Rex, litteris ad Caesarem scriptis, se Germaniae liberationem in oculis habere, declaravit. Quibus factis, Principes, ut Mauritius, Ludovicus filius Landgravii et Marchio Brandenburgicus, conjunctis copiis, urbes in ditionem capiunt, ipsamque Augustam, evocantque superioris Germaniae civitates, et inter eas Noribergam, ut Augustae compareant. Galliae quoque Rex oppida Imperii ad Galliae fines occupat, et Lotharingiam invadit. Metin etiam, urbem Imperii celebrem, sibi vindicat. Marchio denique Brandenburgicus vastat agrum Ulmensem, et foederati occuparunt provinciam Ottonis Henrici Palatini, qui et ipse sese iis adjunxit.

§. CLXIII. Quo in rerum statu egit Ferdinandus cum Mauritio de pace, multis de Caesare promissis, et inducias a 26. Mai ad 8. Jun. pepigit. Caesare interea copias ad Alpium radices colligente, quae Rurae oppido conveniebant, socii Principes, antequam induciarum tempus incipiebat, tetenderunt ad fines Alplum, Caesareanos profligarunt, et Caesarem, qui Oenoponti degebat, praecipitem in fugam dederunt. Tempore vero induciarum adpropinquante, Mauritius

stius. Iste Passavium, inter Ratisbonam et Lincium, ad Danubii et Oeni confluentem, locum paci ineundae destinatum, confert, ut de pace tractaretur. Quae transactio cum Ferdinando et Principibus pacificatoribus facile, sed cum Caesare difficilior, processit, quia Mauricii et sociorum postulata per omnia nolebat adprobare. Tandem tamen, in has conditiones peracta est pacificatio. 1. Landgravius sub conditionibus, ante Halae definitis, dimittetur. 2. Conventus Imperii, intra sex menses convocatus, de summa religionis et status Imperii definiet. 3. Quod in comitiis de religione concluderetur fixum erit et ratum, et interea pax ab omnibus colenda est, ac nemini exhibenda molestia. 4. Ad Cameram Imperii admittendi quoque sunt confessionis Augustanae focii. 5. Proscripti liberabuntur, Ottoni Henrico possessio ditionis recuperata relinquetur, de damnis alicui hoc bello illatis nulla movenda est quaestio. Consensit in hanc pacem, licet aegre, Gallus, eo in primis motus, quod manifestum Landgravio imminere periculum, nisi pax fieret, intellexerit. Sed Marchio Brandenburgicus pacem non tantum adsumere recusavit, qui et jam ante res suas separatim agere inceperat, sed et multas cepit Urbes, ac vastationes varias circumtulit, praecipue inter Pontificios, et Episcopos. Sed et ipse hoc anno Caesari reconciliatus est. Pacem secuta est Landgravii dimissio, ut et Saxonis, qui, paulo ante e custodia liberatus, nunc humanissimis verbis est a Caesare dimissus: cui Melanchton super reditu gratulatus est. Denique revocati sunt, et restituti, ministri Evangelici Augustae, et alibi.

§. CLXIV. Cum, praeter Casparem Hedionem, praecipuum Argentinenſis Ecclesiae ministrum, mortuus hoc anno sit *Andreas Osiander* Regiomonti, quod est primum Prussiae oppidum, cujus per controversiam Osiandrianam celeberrimum factum est nomen; ejus aliqua hic danda est noticia. Fuit ipse, omnium consensu, eruditus, et in omni fere scientiae genere exercitatus, dono etiam eloquentiae pra-

men, zelo suo, nacti sunt, Fredericus Staphylus, Professor Regiomontanus, dein apostata Pontificius, Martinus Chemnitius, Bibliothecarius Regiomontanus, Joachimus Morlinus, a Duce ad lites componendas vocatus, in principio moderatus, dein acerrimus, eo etiam usque, ut Osiandristas excommunicaverit non solum, sed et ab honesta arcuerit sepultura, aliisque modis vexaverit, denique, ne alios memorem, Franciscus Stancarus, qui, in alterum extremum prolapsus, docuit, Christum esse iustitiam nostram secundum solam humanam naturam, et postea ad Polonos se contulit. De quo in historia Socinianorum dicam. Plura qui de historia hujus controversiae velit, adeat, praeter Schlüsselburgium l. cit., studio partium abreptum, Lucam Osiandrum in hist. Eccles., Hartknochum in Prussia Vet. et Nov., Sleidanum l. XXII., ne aliorum faciam mentionem.

§. CLXVI. Inter exteros, ut illud addam, nemo fuit vehementior adversarius Calvino, qui profani animi indicia in Osiandro, pro zelo suo reperta, vulgavit, eique inputavit, in litteris ad Melanchtonem. Qui ipse Melanchton, initio moderatus, postea, sui oblitus, virulenta suppeditavit contra Osiandristas consilia in *consiliis suis Theologicis*. Unde haud exiguum veri speciem acquirit eorum de Melanchtone iudicium, qui, *cum sub modestia et civilitate sua amariores aliquando aculeos occultasse*, tradunt. Praeterea odiose, etiam futiliter, Osiandrum depinxit Melanchton in publica conatione. Vid. *Explicat. Euangel.* p. IV. Interea quaestiones illae haud diu post mortem Osiandri, quae in annum 1552. incidit, durarunt. Dux enim a. 1556. pastores coegit docere secundum formulam Augustanam.

ANN. 1553. ET SEQ.

§. CLXVII. Praeterquam quod Germania, non obstante pace Passaviensi, varie turbata sit, tum bello cum rege Galliae, tum per intestinos motus, quos Albertus Marchio praecipue

praecipue concitavit, donec ditionibus suis fuerit exutus, de religione quoque non satis cautum erat ad stabilem pacem et concordiam. Quare ultima manus huic rei est imposita in Comitiiis Augustanis a. 1555., ad quae Ferdinandus, plena potestate Caesaris munitus, accessit. Qui, licet a religione Protestantium alienissimus, cujus animi hoc ipso tempore dedit indicia, cum in Oratione, in Comitiiis habita, apud Sleidanum l. XXV., tum quod ducentos Evangelii ministros ejecerit Bohemia, manus tamen paci religionis praebuit, ad id constantia Principum Protestantium compulsi. Electores enim, Augustus Saxoniae, et Joachimus Brandenburgensis, cum Johannis Frederici Saxonis filii, Landgravio Hassiae, et aliis Principibus, conventu habito Naumburgi ad Salam fluvium, foedus haereditarium, inter Saxoniam, Brandenburgicam, et Hessianicam familias, renovarunt, et Augustanae confessioni inhaerendum esse, praeterea pacem religionis in Comitiiis firmandam esse, decreverunt. Initio itaque Comitiorum facto, placuit quidem omnibus, licet post multam disceptationem, religioni dandam esse pacem. Sed contròversum manebat, quod volebant Evangelici, omnibus indifferenter licere doctrinam suam profiteri, et pacis beneficium illis quoque, qui eam secuturi essent, concedendum esse: a quo alieni erant Pontificii, contententes, illud nec civitatibus, quae decretum Augustanum a. 1547. receperant, nec toti Ordini Ecclesiastico, esse dandum, sed, si quis Episcopus, aut Abbas, religionem mutaverit, eum loco movendum, alio substituto.

§. CLXVIII. Acri inde orta disputatione, scriptis etiam utriusque partis oppositis vulgaris, Ferdinandus comitia primum prorogari voluit, manente interea pace Passaviensi, dein, Ordinibus in id non concedentibus, assamen hanc causam ipsi committentibus, declaravit, sibi Pontificiorum causam placere, adeoque Episcopos, qui religionem mutaverint, ab administratione et bonis decedere debere: in quam

sententiam tandem consenserunt Evangelici, cum Ferdinandum ab ea divellere non possent, et ipse alia nonnulla remitteret. Factum itaque est in hanc formam decretum Comitiale. 1. Libera utrique parti relinquatur religio, et bonorum ac privilegiorum possessio, sine ulla aut damnatione, aut vexatione. 2. Episcopi, aut ullius Ordinis Ecclesiastici, religionem mutant, a munere, bonis et privilegiis, discedant, et alii legitime substituantur. 3. Ordines Imperii, qui praefecturas Ecclesiasticas collegia et bona sibi vindicarunt, ea retineant tranquille et pacifice, sine ulla actione Camerae. 4. Nulla jurisdictio sacra contra Evangelicos exerceatur causa religionis, rituum, et bonorum Ecclesiasticorum: sed in ceteris rebus pro more obtineat jurisdictio. Vid. de his omnibus Sleidanus l. cit. Sed notandum est, haec capita ad solam Pontificiam et Lutheranam pertinere religionem, reliquis omnibus exclusis. Ceterum renovata, et confirmata deinceps haec pax est in Comitibus Augustanis a. 1559. per Ferdinandum Caesarem post obitum Caroli V. Hac ratione *transactio* Passaviensis a. 1552., per pacem religiosam a. 1555. corroborata est, et *recessus* Imperii nomen accepit, confirmata denique in Comitibus Augustanis per Ferdinandum, ut dixi. Sed quae pax cum Pontificiorum magis, quam Protestantium commodis faveret, his deinceps plenius provisum est per *pacis Westphalicae instrumentum* a. 1624. Vid. Boehmer diss. praeliminari Jur. Eccles. l. III. qui fata libertatis restitutae recte exhibet.

REFORMATIO SUECIAE.

§. CLXIX. Reformationis in Germania stabilitae historia strictim narrata, de statu Ecclesiarum Augustanae confessionis, seu Lutheranorum, ut adpellantur, hoc saeculo, quaedam subjungenda forent; sed visum est, ante reliquarum regionum reformationem, etiam earum, quae Helveticam et Genevensem confessionem adoptarunt, pertexere, quam
de

de Ecclesiarum, seu sectarum, inde ortarum, conditione differam. Succedat itaque Sueciae, Daniae, et Holsatiae, reformatio, ad Saxoniam propius accedens. De reformatione *Sueciae*, ut et de aliis, ad historiam Ecclesiasticam illius Regni pertinentibus, adcurate et fideliter exposuit Johannes Biazius, in *historia Ecclesiastica Suecorum*, Lincopiae a. 1642. excusa, ex qua nonnulla excerptit Seckendorffius hist. Lutheranismi l. I. sect. 57., cui addenda sunt, quae Scultetus in Annal. ad a. 1526. profert. Consuli etiam meretur Cl. Gerdesius, libro jam supra citato tom. III., et his scriptis demum viso, cum de Sueciae, tum Daniae, et vicinarum regionum reformatione. Paucis defungi potero, cum reformatio sine magnis motibus *biennio* fere, autoritate Regis Gustavi Erici a. 1526. et sequente, peracta fu:rit. *Gustavus*, ex antiqua Regum Gothorum, et Caroli Canuti, qui ante sexaginta annos Rex fuerat, stirpe oriundus, sicut regnum Sueciae a Christierni II., Daniae Regis, dominio et tyrannide, plane inmani, liberavit, et sibi vindicavit, ita et Ecclesiasticae libertatis a tyrannide Papali, et purioris religionis instauratae, autor fuit, in eo opere partim adjutus ab *Olao Petri*, qui Stegoburgo Suecus fuit, et religionem reformatam Wittebergae inbiberat a Luthero, et postea magnae Ecclesiae Holmientis Concionator est factus, partim ab Archidiacono et Presbytero Stregnenfi, *Laurentio Andreae* seu Anderson, dein Secretario Gustavi. Ipse vero Gustavus, dominante Christierno, exul apud Lubecenſes a. 1519., aliquid de Lutheri doctrina primum audivit, dein a duobus Lutheri discipulis, Laurentio et Olao Petri, plenius instructus. Irritavit eum praeterea in religionem Pontificiam intoleranda Cleri factiosi potestas, tum Leonis X. Papae fulmen in Stenonem Sturium, regni Gubernatorem, et Proceres, qui Christierno adversabantur, vibratam a. 1520. Factioni enim Gustavi Trellii, Archiepiscopi Upsalienſis, horrenda illa calamitas, quam regnum sub Christierno passum est, praecipue est accepta ferenda. Sturius vero, cum

Erico Troilio esset in gubernatione regni praelatus, filius Erici Gustavus, hoc aegerrime ferens, clandestina consilio cum Christierno, Daniae Rege, iniit, ad Patriam Danis subijciendam. Accessit, Clerum Pontificium partem aliquam reddituum, summa licet flagitante necessitate, in publicos noluisse erogare usus.

§. CLXX. Processit in hoc opere Rex, prudenter simul, simul intrepide, contra omnia obstacula insurgens animosus. Quod summatim ordine enarrabo. 1. Concionatores purioris doctrinae accivit a. 1525. Witteberga, et Verbum Dei ubique fecit adnunciari, Olao pastore Holmieni constituto. 2. Nimio ducti zelo cum in ritus receptos, et doctrinam detonerent, magnosque motus concitarent Zelotae aliqui concionatores, fanatici praeterea nonnulli Anabaptistae, quorum praecipui fuerunt Melchior Rinkus et Cnopeus Dolling, ex Germania cum Hollandis trajicientes, Stockholmiae Templum occuparent, statuas, imagines, ipsa organa, Templis ejicerent, plebemque efficerent tumultuantem, sese turbulento huic studio fortiter opposuit, et fanaticos regno expulit. 3. Sacram Scripturam in linguam Suecicam transferri ab Olao Petri curavit, et per regnum in publicum usum misit. 4. Ut vero animi de veritate rectius convincerentur, et Clericis Pontificiis os obstrueretur, publicam instituit Upsaliae disputationem, in qua Catholicorum partes egit Petrus Gallei, Professor Theologus, et reformationum Olaus Petri; euangelica vero causa facile triumphavit, quia non nisi ex Scriptura disputandum erat. Ceterum acta hujus colloquii recensuit Cl. Gerdes l. cit., inter *documenta* num. XVIII., suntque lectu digna.

§. CLXXI. 5. Comitibus a. 1527. Upsaliae habitis, sacrorum emendationem, abusuum abolitionem, praeterea Ecclesiasticorum praedia et opes, luxui, fastui, et seditionibus verius, quam pietati, inservientes, ad communes Reipublicae usus, relictis necessariis subsidiis Clero, transferri, postulavit. Quae omnia decreta sunt, frustra renitentibus Pontificiae

nificiae sectae Clericis. 6. Johannes Magnus, Upsaliensis Archiepiscopus, decreta exsequi detrectans, et propterea a Gustavo objurgatus, rebus suis occulte convalatis, antiquissimis etiam regni litteris, et annalibus, secum sumptis, secessit Dantiscum, inde Venetias, denique Romam, ubi *Gothorum historiam*, quae prostat, conscripsit. Regnum quoque deseruit Johannes, Lincopiensis Episcopus, seseque in Poloniam contulit, ubi in monasterio est defunctus. Denique 7. ultimam operi inposuit manum, post Dalacarios, in motus seditiosos concitatos, aliosque turbulentos, in ordinem redactos, in Comitibus Arosiensibus a. 1527. Postquam in illis de Episcoporum in se injuriis, malitia, ac desidia conquestus esset, declaravit, non tantum, nisi rem ad finem adducerent, se regno esse cessurum, sed et, cum moras necerent, re ipsa fecit. Quando a Proceribus, ad pedes ejus provolutis, compulsus est precibus, ut coronam reciperet, et omnia in eam sunt redacta formam, quam et hodie habent Sacra et Ecclesiastica. Decretum itaque inter alia est, ut arces et feuda traderent Episcopi, bonorum Ecclesiasticorum pars in regni usum cederet, pars Proceribus, a quibus venerant antiquitus, redderetur, pars ad honestam Clericorum sustentationem impenderetur: porro melior, et purior, Pontificia abjurata, publice obtineret religio. Quibus peractis, et effectui datis, Clerus in Comitibus a. 1529. Orebrogiae celebratis, constitutionem de reformatione Ecclesiae formavit, cujus praecipuum est caput, praedicatio Verbi Dei, et externi cultus quaedam correctio, multis ex veteri consuetudine servatis, abusibus superstitiosis remotis, et vero usu restituto: ex. gr. *imagines sanctorum*, dicitur, *non retinentur propter cultum, sed propter memoriam Christi et sanctorum, ut imitemur vitam et pietatem illorum. Palmas non consecrarunt primitus religiosi propter fiduciam auxilii inde expectandi, sed ad recordationem palmarum Christo substratarum. Candelis consecratis die purificationis Mariae non tribuitur sanctitas, sed lumini vero, Christo, in Templo Hierosol.*

oblato, quem candela consecrata designat. — — Usus campanarum tantum ad convocandam plebem adhibetur. — — Consecrantur Tempia, item sal et cibus, aliaque usui piorum destinata, non ut sint in se ipsis sancta, sed oramus, ut his rebus sancte utamur, ne prophanemus nomen Dei in Templo, aut circa usum rerum sacrarum occupati — — — Jejunium non est ipse cultus Dei, sed subtrahitur hoc modo voluptas carni, ut praeparetur animus pii hominis ad serium Dei cultum celebrandum. Ferae peraguntur, non propter specialem Dei cultum feriendo peragendum, sed ut tempus detur, auditui Verbi Dei opportunum, et recreentur operarii laboribus defatigati. Ceterum, exhibuit quoque hanc formam reformationis Sueciae Ecclesiae Cl. Gerdesius in adpendice tom. III., historiae Reformationis. Quo ipso anno manuale sacrum edidit Olai, lingua patria, missae, seu coenae Dominicae, praescribens celebrationem, et articulum de Justificatione exponens. Hac ratione Suecia ad normam Saxoniam, seu Lutheranam, est reformata.

REFORMATIO DANIAE.

§. CLXXII. Reformationis Daniae historiam, quae ex Scultero in Annal., et Seckendorffio in primis lib. III. sect. 8. et 20., ubi ex Conradi Aslaci *historia reformationis Daniae et Norvegiae*, eam summatim exhibet, petenda est, paucis quoque absolvere potero. Prima, sed exilia, purioris doctrinae semina sub ipso Christierno, cujus nomen, ob crudele regimen, adeo odiosum est Danis et Suecis, iacta sunt a Martino; qui, ad ejus petitionem, eo ab Electore Saxoniae, avunculo regis, missus est, a. 1520., et Hafniae cum adplausu docuit, et magno fructu, ut ex Huicfeldi Chronico Daniae refert Schultetus. Praeiverat quidem in hoc opere Paulus Eliae Carmelitarum Prior, ex Lutheri scriptis illustratus, qui a. 1519., reformationem agere coepit Hafniae, sed postea puriori doctrinae renunciavit, ejusque adversarius

adversarius factus est. Martinus vero majore cum successu id fecisset, si indecoris in concionando gestibus sese apud Clericos, et plebem, non fecisset saepe ridiculum. Quare inde sese alio vertit. Num vero Rex Daniae ex amore religionis, an Episcoporum odio, concionatorem requisiverit, in medio relinquitur. Illud constat, Arumboldum, Legatum Papae in Dania, aequae ac in Suecia, turpissimam exercuisse indulgentiarum nundinationem, multorumque animos commovisse, et a se abalienasse, ipsius quoque Regis, postquam ipsum arcana consilia contra Suecos, ipsi communicata, prodidisset intellexisset. Vid. Vertot *dans l'histoire des revolutions de Suede* P. 1. Sed serius, et severius, hoc opus promovit Fredericus, Holsatiae Dux, in locum Christierni, a Danis regno expulsi, Rex electus a. 1523., qui Georgium Johannis purius euangelium rursus docere fecit a. 1525., quem alii eo in opere secuti sunt, inter quos sunt Johannes Tauffon, et Christianus Schroch. Quorum opera cum multi ad eam fidem essent adducti, praecipuae etiam Civitates Hafnia, Malmoia, Rypa, aliae, imo tota fere Dioecesis Wiburgensis, ut ex Huitfeldo docet Scultetus a. 1524., Episcopi vero et Clerici sese acriter opponerent, Rex, comitiis Othoniae in Fionia coactis a. 1527., seria admodum oratione de reformationis necessitate, et intolerandis Ecclesiae Pontificiae abusibus, Ordines certiores fecit, simul Lutheranismum dixit tam altas jam egisse radices, ut sine summa calamitate et ruina regni evelli nequeat, adeoque suam declaravit esse voluntatem, ut utriusque religionis liberum permitteretur exercitium, donec publicum haberetur Concilium. Decretum itaque est a Rege et Senatoribus, quicquid contra niterentur Episcopi, ut 1. liberum cuique sit, utri religioni, sive Lutheranae, sive Pontificiae, adhaerere velit. 2. nemo ob religionem in conscientia turbetur. 3. Regis sua autoritate tutetur Lutheranos adversus omnem vim et tyrannidem hostium. 4. Monachis et Monialibus, aliorumque ecclesiastici ordinis, liberum sit claustra sua deferere, et quomodo velint

lent se conferre, imo pro lubitu conjugium inire. Praeterea constitutum est, ne quisquam Episcoporum pallium Roma peteret, sed ab ipso Rege.

§. CLXXIII. Multi itaque, his constitutis, vitae monasticae miserunt nuncium, et reformatio ingentes fecit progressus. Cum vero a. 1538. Johannes Tausson monasterio Wiburgensi ab Episcopis expelleretur, quod Monachos puriorem doceret doctrinam, defensus et retentus est a civibus et Magistratu: Rege quoque, ne intestini motus inde orirentur, suam interponente auctoritatem, et Taussonum incitante, quin jubente, ut in opere pergeret. Dein a. 1529. sequente abolita plane est Papistica religio Malmogiae in Scania, Rege adprobante, qui et decretum condidit de redditibus Clericorum istius loci ad Ecclesiae ministros sustentandos impendendis, et ad gymnasium aliquod Theologicum ibi instituendum. Quod etiam factum est, tribus electis Professoribus, Olao Chrysostomo, Nicolao Andreae, et Lectore Francisco. Quo eodem anno Rex, publicato edicto, iussit, ut purior doctrina ubique adnunciaretur, misso quoque Taussono Hafniam, ut ibi doceret. Quando caerimoniis et cantionibus Papisticis abolitis Psalmi Davidici Lutheri lingua vernacula substituti sunt. Prodiit vero primum Psalmorum Danicorum exemplar Malmogiae a. 1528., postquam Novum Testamentum, Danice versum, jam ab a. 1524., quo Antverpiae prodiit, in Regno divulgatum esset. Quos progressus cum Praelati, et Pontificiae sectae addicti, aegre ferrent, et Evangelicos apud Regem accusarent, comitia ab eo sunt indicta a. 1530. Quibus cum Protestantes confessionem 43 articulorum, quae Latine versa a Johanne Pontano exstat in Henrici Muhlii comment. de reformatione in Cimbria, Pontificii vero 27 articulos contrarios obtulissent, hi vero ab Evangelicis essent refutati, quae omnia etiam recensita sunt tom. III. Cl. Gerdesii, decretum est, a Rege et senatoribus, ut Evangelici eodem pergerent pede, donec publico concilio de religione esset constitutum. Quod ipsum

sum strenue fecerunt Evangelici, eo etiam cum successu, ut Hafnienfes a. 1531., sed factò inpetu, imagines in aede B. Virginis destruxerint, multi quoque, anno sequente, variis in locis Monachatum deferuerint, et Tempia Evangelicis dederint.

§. CLXXIV. Felicissimum hunc reformationis cursum tristissimus Regis obitus a. 1533. interrupit, et motus, eum secuti, haud parum represserunt. Episcopi enim, et Praelati, hac capta occasione, effecerunt, ut in Comitibus eodem anno Hafniae habitis, hi quatuor articuli fuerint sanciti, 1. ut novi Regis electio in sequentem annum differretur 2. Tempia et Monasteria in statu quo, ut dicitur, manerent 3. Christianus, filius Frederici maximus natus, regno excluderetur, ob suspicionem Lutheranismi, et Johannes, tunc octo annos natus, eligeretur, ac in Papismo educaretur. Denique 4. Johannes Tauson coram Comitibus causam diceret. Quo factò iussus est Tauson, ut a publico officio desisteret, et intra mensem excederet Selandiam. Quod tamen ob populum tumultuantem effectui non potuit dari. Passa hac ratione est reformatio variis in locis haud exiguum detrimentum.

§. CLXXV. Sed tempestas feliciter discussa est per Christianum, regem factum, qui, haud exiguo labore, nec sine sanguine fuso, post Hafniam integro anno obsessam, fame pressam, et occupatam, in regni possessionem venit a. 1536. Quando, regni perturbatoribus oppressis, decretum est in Comitibus a. 1537., ut Episcoporum munus, quale, ad secularis principatus formam, more Episcoporum Germanorum, gesserant, aboleretur, oppidis, pagis, arcibus, et palatiis eorum in fiscum regni redactis. Quorum in locum Antistites, quos Superintendentes vocant, sunt successi. Vocatus porro in Daniam est, eo ipso tempore, Johannes Bugenhagenus, Pomeranus, qui *Ordinationem Ecclesiasticam* non quidem conscripsit, sed a Doctoribus, ac praecónibus, a Rege convocatis, compositam, revisit, correxit, supplevit, et publicavit;

cavita, uti docuit Grammius in praefatione ad Cragii historiam Christiani III. Ultima tandem manus reformationi est inposita a. 1539. in Comitibus Othoniae; quando Rex, et Senatores, non ore tantum, sed et manus subscriptione, se ei doctrinae, et constitutionibus Evangelicis, nunc receptis, constanter adhaesuros esse, professi, et testificati sunt. Quo eodem anno Academiae Hafniensis fundatio, et ordinatio, adprobata et perfecta est; egregiis Professoribus cum largo stipendio constitutis: ut ex Johanne Bugenhagio refert Seckendorffius.

REFORMATIO HOLSATIAE.

§. CLXXVI. Holsatia cum vicina non tantum sit Daniae, sed et Regibus ejus subjecta, ejus reformatio, quam tradit Seckendorffius l. cit., verbo est subjungenda. Semina reformationis ibi jam cito a studiosis, qui Wittebergae Lutherum audiverant, sparsa sunt. Primus vero id fecit Hermannus Taft, qui a. 1522. Husumi in coemiterio, sub tilia quadam, coram numerosa concione docuit, quique etiam biennio post Gardingae primam habuit concionem publicam. Quem alii sunt plures secuti, postquam decreto Frederici I., Daniae Regis, qui Provinciae Slesvicensis et Holsatiae Dux erat, libertas religionis esset concessa, a. 1524., qui illud opus promoverunt, uti Homerus Hansen, Laurentius Junsen, alii. Sed Dithmarsii, qui Regum Daniae, et Ducum Holsatiae, imperium non agnoscebant, sese vehementer opposuerunt, tanto etiam cum zelo, ut Henricum Mullerum, Zutphaniensem, igni tradiderint a. 1524. Vocatus ipse erat Dithmarsiam, cum Bremae biennium docuisset, a Nicolao Bojo, Dithmarsiae Superintendente. Postea vero in Holsatiam irreperunt, qui Zuinglii doctrinam sectabantur; quorum praecipuus fuit Melchior Hofmannus, quocum Flunsbergii congressus est, a. 1529., Bugenhagius: cujus dispositionis acta exstant typis excusa. Excedere dein hinc jussi sunt.

sunt Zuingliani. Accivit postea a. 1531. e Germania Doctores Christianus, Frederici filius, accepto a Patre Ducatus regimine, quorum opera Ecclesiae per Holfatiam sunt ordinatae. Inter quos sunt Eberhardus Widdensee, Gerardus Sewardus, Johannes Wendius, alii. Inter Dithmarfos autem, non obstante eorum oppositione, docuit inter alios Adolphus Clarenbachius, Colonienfis, opera in primis Nicolai Boji, Pastoris Meldorpiensis, et Superintendentis, sed Monachis in reformatione oppugnanda opem tulerunt Tribuni plebis, Regentes nuncupati: quae persecutio tamen brevi cessavit, occasionem singulari unius Regentum Haringi casu praebente. Ipse enim in aedes privatas, in quibus cognatus Boji docebat, ingressus infesto animo, ut coetum disturbaret, concionem non tantum adtentus audivit, sed et ea doctrina captus est.

REFORMATIO HELVETIAE.

§. CLXXVII. Transeamus nunc in *Helvetiam*, secundum aliam formam reformatam, antequam de aliis regionibus, magis minusve Saxonica, vel Helvetica, confessionem amplexis, agam; eo magis, quod Helvetica reformatio vel ante, vel saltem eo ipso tempore, quo Saxonica, inceperit. Consulendus, praeter Hottingerum, et alios, in primis est nuperus reformationis Helveticae enarrator Ruchat, qui praecclare de hac historia meruit: Primi Doctores, qui purius evangelium in Helvetia, ejusque vicinia, docuerunt, sunt Ulricus Zuinglius, Wolfgangus Fabritius Capito, et Johannes Oecolampadius, eodem quippe fere tempore ab a. 1516. in eo opere vestati. *Ulricus Zuinglius*, reformator Glaronensis et Tigurinus, natus in pago Toggiortum, dicto *Dono sylvestri* a. 1484., ex antiqua et honorata familia. Patre etiam loci istius *Ammano*, quae tractus istius est dignitas summa, viro erudito et probo, studiis Bernae operam dedit sub Henrico Lupulo, maximi in Helvetia nominis, qui

qui politioris litteraturae ludum prius in Helvetiis aperuit. Dein, poesi ibi in primis bene excolta, Viennam missus, Philosophiae incubuit, tandem Basileam, ubi ad Magisterii gradum est admissus, et se studiis tradidit Theologicis, usus Praeceptore Thoma Wittenbachio: quem magni semper fecit, quique jam eo tempore inpugnavit indulgentias, et in sola Christi morte redemptionem peccatorum quaesivit, sacerdotum conjugium etiam adfirmavit, testibus ejus thesibus in ejus vita, a Scheurero exarata, obviis. Studiorum cursu absoluto pastor electus est Glaronae a. 1506., ubi meliora studia privatim excoluit, Graecae scilicet linguae, quam sine Magistro didicit, et Patrum, sed in primis S. Scripturae. Placuit ipsi, e Latinis autoribus Valerius Maximus, propter exempla virtutum et vitiorum, quem totum in suum cum vertit ac sanguinem, e Graecis vero Lucianus. Sed Epistolas Pauli Graece descripsit, et notis ex optimis Patribus illustravit. Eoque autem hic versatus, jam profecit, ut purius euangelium a. 1516. docere inceperit publice, receptosque errores refutare, sed modeste, et sine vehementia, aliorumve refutatione. Vocatus dein a. 1517. est ad *eremum* Helvetiorum, vel virginis Eremitanae Templum, alias *Einsiedeln* dictum, locum propter imaginem S. Virginis valde famosum, ad quem locum ingens erat devotorum confluxus. Quo cum venisset, aegre a Glaronensibus dimissus, apertius, et majore successu, doctrinam suam promulgavit, maxime, cum loci Abbas, Conradus a Rechenberg, a superstitione, in primis sacrificio Missatico, esset quoque alienior. Denique, post brevis temporis moram, Antistes Tigurinus a. 1519. constitutus, studia ulterius perfecit, Leonem Judam, virum litteratum, et Scripturae studiosum, nactus socium, qui non quidem ejus, ut putatur, vicarius fuit in priore statione, sed eam ad Ecclesiam, Zoinglia jam Tigurum translato, se contulerat, ut Zuinglio, antiquo amico, esset propinquior, sicut ab aliis jam est observatum. Delectatus autem est ex Latinis autoribus Horatio, Sallustio, et Seneca,

Seneca, ex Graecis Aristotele, Platone, et Thucydide. Sed, quod majoris est, occasionem nactus opportunam, reformationis fundamenta jecit ipso primo anno 1519., quo Tigurum venit: ut mox patebit.

§. CLXXVIII. Eodem tempore, quo Zuinglius in *eremo* Helvetiorum puriorem docuit fidem, idem fecerunt *Capito* et *Oecolampadius*. *Capito* Haganiae, in Alsatia, natus a. 1478., medicinae quidem, vivo Patre, incubuit, sed, eo mortuo, ad Theologica se vertit, a quibus Pater ipsum abstraxerat, quod inprobam sacrificulorum vitam detestaretur, eo cum successu, ut summos in Theologia honores consecutus fuerit a. 1504. Deinde, postquam Brusellae, agri Spirenensis oppidulo, per triennium esset concionatus, Basileam est a Senatu vocatus, et summo Templo ibi aliquot annis praefuit. Huc vero cum venisset, a. 1512., et epistolam Pauli ad Romanos explicaret pro concione, oculi ejus sunt, per ejus meditationem, aperti, adco, ut sub finem a. 1517. Missam recusaverit dicere. Jecit itaque, concionando et disputando, purioris doctrinae fundamenta Basileae. Quo in opere eximium nactus est adiutorem, circa a. 1515., *Johannem Oecolampadium*, Germanice Hausschein. Ipse, Wispergae in Franconia natus a. 1482., studiis Heidelbergae, et alibi, tanta cum laude operam dedit, ut ab Electore Palatino fuerit liberorum ejus educationi, ac institutioni, admotus. Dein, Wispergae concionator factus a. 1514., magno cum adplausu docuit, admixta tamen adhuc aliqua superstitione. Denique, adnitente Capitone, Basileam est vocatus, et paroeciae primi Templi praefectus, a. 1515., posteaquam linguas Hebr. et Graecas a Johanne Reuchlino didicisset, et in Scriptura S. majores fecisset progressus. Juvit vero Basileae Erasmus in Novo Test. edendo, quod a. 1516. prodiit, eodemque anno Doctor Theologiae a Capitone renunciatus est, simul a Canonicis primi Templi Augustae vocatus, ut sacris praefllet concionibus.

§. CLXXIX. Purius evangelium, licet jam ab a. 1516.,
Z 3 coeperit

coeperit a Zuinglio annunciari, ut ex dictis patet, superstitioni tamen Papisticae sese, cum aliquo studio, non opposuit, nisi ab a. 1518., quo indulgentiarum nundinationes sunt, jussu Leonis X. Papae, per Helvetiam institutae, per Samsonem Mediolanensem, Franciscanum, jam antea in hac mercatura exercitum, qui, antequam Tigurum venerat, populum jam centum viginti aureorum millibus emunxerat. Iter ejus per Helvetiam, et improbos excessus, in lucem protulit Hottingerus hist. Eccles. sec. XVI. tom. VII. Cum ipse, in pago Suiziae, unde genti nomen est, merces suas vendicaret, sese ei strenue opposuit Zuinglius, pastor in illustri monasterio Eremiti, et ab eo tempore infamibus hisce nundinationibus contradixit non solum, sed insuper populum de inutilitate ac superstitione peregrinationis sacrae, et visitationis Mariae Eremiticae, admonuit. Dein ad pagum Tugi (Zoug) profectus nundinator populum tanta copia ad se adtraxit, ut ipsi monachi se a contemptu nequiverint continere: audita utique est vox famuli, *ne, quaeso, vobis mutuo ita molesti sitis: illis primum pateat aditus, qui pecunia sunt instructi; pauperum postea habebitur ratio.* Bernae cum diplomata majore minoreve pretio vendiderat, tandem discessurus, tres Pontificis gratias promulgavit solenniter. Quarum *prima* omnibus praesentibus, qui flexis genibus peccata confiterentur, orationem Dominicam cum salutatione Angelica ter recitarent, concessit ex superabundanti Christi, et omnium sanctorum, thesauro remissionem a culpa et poena: *secunda* promisit, ut, qui ter quotidie Templum majus orantes circumirent, potestatem haberent animam, quam vellent, eripiendi purgatorio. *Tertia* erat prodigialis; postquam enim singuli, flexis genibus orationem Dominicam cum salutatione Angelica quinquies recitassent, in defunctorum subsidium ipse clara voce edixit, *ab eo momento omnes Bernensium defunctos, ubicunque excessissent, simul liberatos esse a purgatorii et inferorum cruciatibus, et in coelum translatos.* Interea cum Helvetiam peragraret, suasque indul-

indulgentias summa cum impudentia venderet, non desuerunt, qui se ei objecerunt. Vetuit quidem ipse Episcopus Constantiensis, eum per dioecesin suam recipi, sed unice, quod se inconsulto id faceret. Saniore usus judicio Henricus Bollingerus, Decanus Bremogartensis, summo ei restitit studio, spreta etiam ejus excommunicatione, quam propterea incurrere debuit, Zuinglius vero jam Tigurum vocatus, populum in ipsum concitavit. Quae tandem effecerunt, ut Ordines Helvetiae, tunc Tiguri congregati, eum, cum Tigurum venisset, a. 1519. repulerint, apud Papam quoque de ejus excessibus conquesti; quare Papa eum revocavit, sed ita, ut potestatem suam distribuendi indulgentias defenderit, et sub poena excommunicationis illud credendum injunxerit Helvetiis.

ANN. 1520.

§. CLXXX. Insignem hoc anno fecit *Tiguri* progressum reformatio, ubi ad duo millia, teste Zuinglio in epist. apud Hottinger., jam numerabantur, quos Zuinglius erat lucratus, opera quoque Jacobi Ceperini, ad professionem linguae Hebr. et Graecae vocati, usus. Sed majoris est, quod omnibus suae ditionis pastoribus mandaverit Senatus Tigurinus, ut, missis traditionibus humanis, Verbum Dei pure et libere docerent. Qui primus ibi fuit reformationis gradus, quem Senatus fecit. Nequicquam etiam se opposuit Hugo, Episcopus Constantiensis, publicato edicto, quo omnibus injunxit, ut religioni Romanae Ecclesiae adhaereant, donec concilium celebretur: se enim suaeque praeclare tuitus est Zuinglius. Crevit quoque *Basileae* eorum numerus, qui puriorem fidem sunt amplexi, teste Epistola Capitonis apud Scultetum. Deseruit quidem eam Ecclesiam Capito, ab Alberto, Electore Moguntino, in aulam vocatus, ut ei a concionibus esset et consiliis: quam conditionem sub spe Moguntinum convertendi suscepit, sed, cum ea excidisset, post
Z 4
triennium

triennium secessit Argentinam; verum ipsi Basileae successit Casparus Hedio, Etingae, in Marchionatu Badensi, natus, qui, Theologiae Doctor creatus Basileae, purius ibi docuit evangelium. Eundem lapidem volvit Lucernae Oswaldus Myconius, magno successu, et Bernae Bertholdus Hallerus, Helveticus, qui, gradum Doctoratus Coloniae adeptus; Canonicus et Concionator Bernae est constitutus. Constantiae quoque id egit, praeter duos Blaurocos fratres, Sebastianus Hofmeisterus, Minorita, natus Schafhusae, Lector Theologiae Tigurinus, inde Constantiam profectus. Sed secessit hoc anno Oecolampadius, Monachus factus, in coenobium Salvatoris, prope Augustam, stipulatus studiorum, et fidei, libertatem, eo scopo, ut studiis liberius incumberet: quod unum tamen annum tantum duravit.

ANN. 1521.

§. CLXXXI. Inter pauca, quae hoc anno, quoad religionem, acciderunt, memoratu dignum est, quod Wilhelmus Roebelinus, Pastor ad S. Albanum Basileae, cum superstitionem Papisticam acriter impugnaret, et in Christi morte doceret causam vitae unice esse collocandam, fuerit a Senatu, instigante sacrificulorum turba, expulsus Basileae, frustra se opponente populo; nec non, quod in oppido S. Galli doctrinam euangelicam professi fuerint Benedictus Burgareus, et Wolfgangus Weterus, concionatores, per Lutheri libros conversi, et a Joachimo Vadiano, viro docto, adjuti.

ANN. 1522.

§. CLXXXII. Zuinglius cum hoc anno strenue opus reformationis urgeret, duos etiam nactus socios, Leonem Judae, hoc anno Tigurum vocatum, et Johannem Stumphium, celebrem illum Helvetiae historicum, acerrimos sibi concitavit adversarios, Episcopum Constantiensem, ejusque Vicarium

arium Johannem Fabrum, una cum Monachis. Qui omnes nunc ingente zelo sese movere coeperunt contra Zuinglium, aliosque *novae doctrinae*, ut dicebatur, doctores. Contra quos litteras scripsit Hugo, Episcopus Constantiensis, ad Senatum Tigurinum, dein ad collegium Canonicorum, denique, cum apud Senatum parum proficeret, ad ipsos Helvetiae Ordines, in conventu Badensi. Adjuncta fuerunt litteris ad Canonicos edicta Leonis X., et Caroli V., contra Lutherum, ejusque adfectorum. In litteris vero ad Ordines conquestus est de Tigurinorum inobedientia, et opem Cantonum ad haeresin illam evellendam imploravit. Familiae denique Monachorum Tiguri accusarunt Zuinglium, quod ordines Monachales traduceret, simul petere non erubuerunt, ut ex Thoma et Scoto sibi liceret concionari: quod sapienter recusavit Senatus, et, ex Verbo Dei id facere, iussit. Zuinglius, nequitquam quiescens cum sociis, defendit primum causam evangelicam coram Senatu, contra Episcopi legatos, qui ceremonias, in specie jejunia, violari querebantur, ostendens, in iis non esse summam religionis Christianae: cujus defensionis summam ipse exhibet in epist. ad Erasmus Fabritium. *Apologetico* dein edito respondit ad litteras Episcopi paraeneticas ad Canonicos, quem adpellavit *Archetelem*, seu principium et finem, quo sexaginta novem ejus articulos refellit, sed ita, ut summam omnium capitum controversorum pertractet, eaque ratione controversiam sibi visus fuerit finire posse. Denique, suo et sociorum nomine scripta ad Episcopum Epistola, eum serio admonet, ne se induci patiatur ad doctrinae evangelicae nocendum, Clericorum conjugia inhibenda, aut scortationi praeibendum patrocinium. Tandem eandem in mentem ad communem Helveticam scripsit Civitatem, quae Evangelicorum doctrinam, ejusque adnunciationem, decreto publicato jam prohibuerat. Haec itaque belli intestini Ecclesiastici in Helvetia fuerunt initia. Eandem ferram reciprocaverunt Episcopus Lausannensis et Concionatores Bernenses, adeo etiam ut

Hallerus, horum præcipuus, vehementem non amplius ferens oppugnationem, de discessu cogitaverit: a quo, literis ad eum scriptis, apud Scultetum in Annalibus, eum abstraxit Zuinglius, ipsum ad constantiam et patientiam hortatus, sed simul ei moderationem in opere Domini agendo suadens. Quae litterae legi merentur.

§. CLXXXIII. Exortu interea ubique sunt per Helvetiam purioris doctrinae praecones, et Basileam quoque repetiit Oecolampadius, postquam annum trivisset in monasterio, dein, eo, quod doctrinae suae causa ibi tutus non esset, deserto, biennium in aula Francisci à Sickingen in Alsatia, ubi missam repurgavit, ut ipse apud Scultetum narrat. Basileam redux professionem S. Scripturae accepit a Meginstratu, sed et adiutorem, egregium, pro illo tempore, commentatorem Scripturae, Conradum Pellicanum, ex Alsatia oriundum, et Monachum Franciscanum, qui proprio primum Marte linguam didicit Hebraeam, dein sub Reuchlino magis excoluit. Explicuerat jam antea in conventu sui Ordinis in Alsatia paraphrasin Erasmi in Novum Test., Basileae vero ad reformationem contulit haud parum. Fecit quoque Tiguri aliquos progressus Zuinglius, quod erectionem Scholae in usum juventutis obtinuerit, cui Osvaldus Myconius praefectus est, ut et foeminarum prostitutae vitae expulsionem, nec non asyloꝝ destructionem. Quas ob causas in tantum incurrit odium, ut vitae ejus fuerint insidiati. Primus vero apertam in Helvetia persecutionem passus est Urbanus Wys, pastor in pago Wislitzbach, prope Badenam; qui, contra sanctorum invocationem concionatus, in carcerem est jussu Cantonum conjectus, et in eo diu detentus. Prohibuerunt etiam denuo duodecim Cantones conciones contra Ecclesiam Romanam, simul Tigurinos et Basileenses exhortati sunt, ut novorum librorum impressionem inhibeant. Erant, ut illud obiter observem, duabus tantum in urbibus illis praela, et Frobenius libris Lutheri et Erasmi imprimendis Basileae incumbere totus, ibique jam a longo fuerat

fuerat praelum: quod Tiguri demum a. 1519. incepit per Froschamerum, primum typographum Tigurinum. Denique Schaphusii Sebastianus Hofmeisterus tanto cum adplausu in Missam et Transubstantiationem publice declamavit, ut populum non tantum, sed et nonnullos ex concionatoribus, in partes suas traxerit. Accusatus vero a sacrificulis, se tueri non potuit, nec ad docendi munus amplius admissus est, fremente populo; qui ab ejus ore jam pendere coeperat.

ANN. 1523.

§. CLXXXIV. Habita sunt hoc anno Tiguri duo inter Pontificios et Evangelicos *colloquia*, quae reformationis causam valde promoverunt. Cum accusationem haeresios diutius ferendam non esse censeret Zuinglius, colloquium obtulit liberum et publicum de suggestu, quo se defendat, vel convictus corrigit: Senatus etiam ad motus, qui indies majores fiebant, compescendos, edicto publicavit colloquium, et quoscunque Doctores, pastores, et Magistratus ad illud invitavit: quod die 29 Januarius habitum est. Cujus ut esset materia, Zuinglius sexaginta septem concinnavit articulos, seu *conclusiones*, quibus totam suam doctrinam, Pontificis oppositam, comprehendit. Sunt etiam inter eas quaedam, quae ad schismata vitanda, et tolerantiam, spectant, valde notabiles. Habet XXVII. thesis, *omnes Christiani fratres sunt Christi, et fratres inter se, Patrem ergo super terram vocare non debent. Hic cadunt factiones et sectae.* Thesis XXXII. refert: *nemo potest, nec debet, excommunicari, quam is, qui sceleribus suis publice offendit.* Denique LXV. haec est. *Qui errorem non agnoscunt, nec ponunt, Deo sunt relinquendi, nec vis corporibus illorum inferenda, nisi tam enormiter ac tumultuose sese gerant, ut parcere illis Magistratui, salva publica tranquillitate, non liceat.* Ceterum exstant inter opera Zuinglii tom. I. Convenerunt quoque tempore statuto Episcopi Constantiensis Legati, inter quos erat Jo. hannes

hannes Faber, ejus Vicarius, alique, five ceteri, fidei Cantone Tigurino, ad 600 usque, sed Pontifici, disputandi licentia licet a Magistratu data plenissima, declinarunt disputationem, praetendentes, eam hujus non esse loci, sed vel in Academia faciendam, vel Concilio relinquendam. Provocati vero a Zuinglio et aliis, et incitati, ut sanctorum invocationem e Scriptura demonstrent, confugerunt unice ad traditiones, et Ecclesiae, ac Conciliorum, auctoritatem. Intra hos limites constitit tota disputatio, et Pontificii disputationem ex Scriptura penitus repudiarunt. Quid? quod Faber eo proruperit audaciae, ut his verbis finiverit: *amice simul et pacifice vivi posset, etsi nullum evangelium exstaret.* Alii sacrificuli, de Scriptura legenda moniti, responderunt; *quid vero illi agendum fuerit, cui sacerdotii redditus sunt tenuiores, quam ut hujusmodi libros, Testamentum videlicet, emere possint.* Terminato itaque hac ratione colloquio, Senatus decretum est vulgatum, Zuinglium, quia nemo eum haereticos convincere ausus fuerit ex Scriptura, in opere perseveraturum, et alios per urbem et Cantonem Tigurinum pastores nihil docturos, quod ex Scriptura demonstrare nequeant.

§. CLXXXV. Hoc colloquium uberius quidem aliquam produxit reformationem, Zuinglio in Scriptura explicanda luculenter et libere pergente: capitulum enim Canonicorum multis modis est reformatum, ut abusus in bonis Ecclesiasticis inpendendis tolleretur, illaque in utiliores distribuerentur usus; linguae quoque Latinae usus in officio sacro est abolitus; sed, ut Missa quoque et Imagines eandem subirent sortem, nova instituta est disputatio publica. Cum enim nonnulli cives Missam peterent e medio sublatam, tanquam Scripturae adversam, aliqui etiam, nimio zelo acti, inter quos erat Nicolaus Hottingerus, *crucifixum* in loco publico confregissent, eoque nomine accusati, et carceri mancipati essent, sed a concionatoribus defenderentur, quod, licet imprudenter, nihil contra Scripturam egerint: Magistratus publicam

publicam indixit disputationem de *Imaginibus* in primis et *Missâ*. Invitati sunt ad Colloquium, quod Mens. Octobr. habitum est, praeter alios Episcopi, Constantiensis, Curien-
sis et Basileensis, una cum Universitate Basileensi, ipsi etiam
duodecim Cantones, ut viros doctos mitterent. Sed vene-
runt ex solo Schaphusano, et Sangallenses ablegarunt Joa-
chimum Vadianum Consulem, ac Burgaverum Pastorem.
Habita est disputatio lingua Germanica, Praeside cum duo-
bus aliis Vadiano, coram nongentis auditoribus, inter quos
350 erant sacrificuli. Examen primo subiit thesis de *Ima-
ginibus*, quae habebat, eas *adversari* Script. S., *adeoque nec
faciendas, nec erigendas, nec colendas esse*. Quam cum Leo
Judae probasset e Scriptura, et objectiones, a tribus Eccle-
siasticis factas, refutasset, rogante Praeside, num quis ima-
gines e Scriptura defendere vellet, omnes pastores et con-
cionatores urbis, et Cantonis Tigurini, se nolle responde-
runt. Quando hujus diei sessionem conclusit Praeses, Deo
pro successu gratias agens, et a Magistratu petens, ut abo-
lerentur imagines, et incarcerati liberentur. Dein alteram
thesin, *missam non esse sacrificium, nec hodiernam ejus cele-
brationem convenire institutioni*, in medium prolatam, cum
Zuinglius e Scriptura S. probasset, praecipui Ecclesiastico-
rum, de sententia interrogati, alii nihil responderunt, alii
ad spuriam Clementis Romani epistolam ad Jacobum provo-
carunt, alii consensum declararunt, nemo ejus suscepit e
Scriptura refutationem. Pronunciarunt itaque Praesides,
Coenam esse tantum commemorationem mortis Christi, et
Sigillum fidei, adeoque Missam cum suis cerimoniis non esse
ferendam. Quibus peractis, confirmatum est Praesidum ju-
diciu a Magistratu, et executioni mandatum, incarceratis
quoque liberatis, tantum Hottingero, quod imprudens et
fervidus egisset, in exilium in biennium misso. Permissum
tamen iis, qui nondum convicti erant, est Missam facere,
modo id decenter fiat, et Scripturae conformiter, porro
utrique parti, ut concorditer vivant, injunctum est. Licet

vero Missa non fuerit publice prohibita, aut imagines e medio sublatae, declaravit tamen Magistratus, ut Hospinianus hist. sacrament. p. II. refert, tempus jam esse, ut pro suo officio ea tolleretur, quas jam didicerat apertissime cum Verbo Dei pugnare. Primo itaque omnium mandavit sacerdotibus et monachis, ne posthac ullas publicas Processiones instituant, et praesertim, ne consecratum panem in pompa per urbem et agrum circumferant, aut in Templis adorandum proponant: quod haec manifeste primae coenae institutioni adversentur. Praeterea delecti e Senatu, una cum ministris et praecipuis urbis Templis, tumbas, in quibus dicebant, corpora Martyrum, vel reliquias eorum esse reconditas, sustulerunt, et, his apertis vel nulla prorsus ossa, sed nescio quas quisquilias reppererunt in quibusdam, vel in aliis aliqua sunt inventa, quae reverenter terrae mandata, non, ut multos dicere non puduit, abjecta, aut contumeliis adfecta, sicut sacerdotibus quoque mandatum est, ne organis posthac ludant in Templis, ne campanarum pulsu funera plangant, aut tempestates averruncare, seu arcere, consentur, ne palmarum ramos, sal, aquam, cereos, et similia consecrent, neve morituros oleo inungant, quem novissimum baptismum vocare solent: haec enim omnia superstitiosa esse, et tum expresse Dei Verbo pugnare.

§. CLXXXVI. Bernae insignes hoc anno progressus fecit reformatio. Concionatoribus enim nimium divisus, et se mutuo inpugnantibus pro concione, iussit Magistratus publico edicto, ut euangelium in urbe et pagis libere et palam annuntiarent, sed sibi sollicitè caveant aliquid proferre, quod e Scriptura probare nequeant. Mansit quidem divisio, et antiquae fidei adhaerere perrexerit maxima pars; attamen pati noluerunt Bernenses, ut Episcopus Lausannae dioecesein suam, ad quam et ipsi pertinebant, visitaret, eo scopo, ut eam ab haereticis purgaret. Crevit interea Evangelicorum numerus quotidie, multum eo tribuente Nicolao de Watteville, Praeposito Capituli. Idem accidit Basileae, ubi publicis fungebantur muneribus, sub tutela Magistratus, Oecolampadius et Pelli.

Nicolaus Hottingerus, exul Tigurinus, nunc Badense versatus, et pro reformatione continuo loquens; qui propterea captus, damnatus, et morte adfectus est, gerens se Christiano martyre dignum. Miserunt praeterea Cantones illi, excepto Schaphusiano, communi nomine, ad Tigurinos legatos, qui eos ab incepto dehortarentur, additis etiam minis. Sed masculum ac pium retulerunt responsum, se nihil peccasse, omnia ordine egisse et secundum conscientiam, nec nisi rectius instruantur, quod semper petierunt, et adhuc petunt, posse aliter. Miserunt etiam Episcopi, Constantiensis et Basileensis, prolixum pro Imaginibus et Missa scriptum, a nonnullis Universitatibus adprobatum, simul inpressum: sed quod prolixè est a Tigurinis refutatum: qui etiam in reformatione summo studio perrexerunt, adeo ut fere absolverint. Inhibitæ sunt processiones, festum corporis Domini est abolitum, sanctorum, seu reliquiarum arce aperta, et reliquiae honeste sepultae, uti modo ex Hospitiano narraui: alii denique abusus, et ritus superstitiosi, una cum Imaginibus et Missa, loco moti sunt. Ad quae conjugium accessit Zuinglii cum Anna Reinharta, vidua Viri nobilis Johannis Meieri; ex quo natus est filius Ulricus, qui deinceps fuit Archidiaconus et Canonicus Tiguri, et filia Regula, quae viro eximio Rudolpho Gualtero nupsit.

§. CLXXXVIII. Eodem fere tempore nuptias iniiit Stephanus Stoer, qui ingente cum fructu purius adnunciavit evangelium in oppido ditionis Basileensis Lichstal.; quam ob causam cum male audiret, et convitiis proscinderetur, theses contra Clericorum coelibatum, ejusque pessimos fructus, publice, consensu Magistratus inperato, defendit Basiliae, sine ulla fere oppositione, et magno cum adplausu. Totus quoque in reformatione propaganda ibi fuit Oecolampadius, et, Pastor factus ad S. Martinum, paedobaptismum lingua vernacula fecit administrari, et S. coenam sub utraque specie, consensu Senatus: Missam denique, Purgatorium, aliaque superstitiosa strenue refellit; adeo ut illis sensum

sensim fuerint collapsa. Gulielmus etiam Farellus, e Gallia profugus, de quo postea plura, Basileam hoc tempore ad-
pulsus, tredecim theses, quas recenset Scultetus, contra va-
rias illas superstitiones, publice defendit Basileae, potestate
à Senatu inpetrata, frustra renitente Vicario Episcopi, et
Rectore Academiae. Effecerant nihilominus Pontificii, ut
urbe haud multo post excedere debuerit. Quorum insultus
quoque expertus est Oecolampadius cum sociis, quos omni-
um odio conati sunt exponere, publice in eos pro concio-
ne debacchando, eosque injuriosis epithetis, quod zelotiae
in more est, haereticorum et sceleratorum, prostituendo.
Quibus ut obviam iret Magistratus, Edicto injurias om-
nes vetuit declamationes, jussitque, omnes veritatem e Scrip-
tura pacifice docere.

§. CLXXXIX. Inter *Bernenses* lente processit reformatio,
cum mediam tenuerit viam Magistratus, qui euangelium ab
altera parte pure jussit docere, indulgentiis quoque, dispen-
sationibus Papalibus, et excommunicationibus, spretis, sed
ab altera Clericis conjugia et concubinatus interdixit, ab-
stinentiam a cibis vetitis tuitus est, multasque injurias, cau-
sa religionis, vetuit. Sed religionem Pontificiam aliis Hel-
vetiae pagis vi obtrudi, declaravit a se plane improbari, sin-
gulis de religione disponendi relicta potestate. Interea in
opere reformationis ibi, praeter Hallerum, laboravit Sebasti-
anus Maierus, qui libellum retractationis, quo theses suas
Papisticas, apud Scultetum obvias, quas Argentinae docue-
rat, revocat, scripsit, et ad Senatum Argentinensem misit,
quo multi in reformationis doctrina sunt confirmati. Me-
horem longe successum habuit reformatio in pago *Schaphu-*
fano, ubi maxime promota est. Legati Schaphufani, a
colloquio, praecedente anno Tiguri habito, ad quod able-
gati erant, reversi, omnia in favorem Zuinglii retulerunt.
adeo ut Abbas, etiam Erasmus Ritterus, ad euangelium pu-
rius oppugnandum e Bavaria vocatus, manus ei praebuerit.
Deseruerunt itaque Monachi cum Abbate, permissa Sena-

tus, vitam monasticam, uxores duxerunt, et bona monasterii tradiderunt curae Magistratus. Quod idem fecit Abbatissa cum suis, inter quas nobilis fuit virgo, dein mater facta viri docti Conradi Cochii, Pastoris Schaphusani. Ritterus quoque magno docuit doctrinam euangelicam studio, sibi quoque adjunctos nactus est Wolfgangum Bedermanum, Rotvilanum, Beatum Geranum, Tigurinum, et Benedictum Burgaverum, Sangallensem. Ut autem pedetentim progredierentur, imagines, altaria, et alia similia, manserunt ad aliquod tempus. Fulminanti in eos Constantiensi Episcopo regefferunt modeste, se petere, ut *Verbum Dei* permittat apud se pure doceri. Eadem quoque lux exorta est Sangallensibus per Johannem Kesslerum, et Wolfgangum Ulmanum, nuper monachum Curiensem; quo multum contulerunt Leo Judae, et Sebastianus Hofmeisterus, qui illos transeuntes concionati sunt. Unde brevi post factum est, ut statuae fuerint de nocte clam sublatae, autoritate Senatus. Denique *Apecellenses*, eadem luce collustrati, per plurima in conventu populi hoc anno decreverunt, ut Doctores, sub poena exilii, nihil nisi quod e Scriptura probare possent, doceant, quo Missa brevi cessavit: sed ad exiguum tempus, divisione populi exorta.

§. CXC. Qua ratione cum reformatio per multa Helvetiae loca triumphare inciperet, Catholici, ad hunc progressum sistendum, junxerunt manus. Decem utique Cantones, litteris Clementis VII. Papae excitati, legatos ad Tigurinos, Schaphusanos, et Apecellenses, miserunt, ut eos ab hoc incepto abstraherent, addentes etiam, sibi fixum esse propositum, Lutheranos omni modo puniendi et destruendi. Imo sex Cantones ad Tigurinos scripserunt litteras, quibus, se eos in Comitibus amplius non esse toleraturos, declararunt, nisi novae doctrinae renunciarent. Ad quas minas accessit persecutio, quam, religionis causa, ad mortem usque passi sunt Badenae duo Wirtii, Pater et Filius, nec non Rutenman. Denique, ut majore cum specie obviam irent reformationi

mationi euangelicae, capita nonnulla reformationis, salva doctrina et religione Catholica, quae exhibet Ruchat, decreverunt, quae tamen non nisi a Bernensibus, sed cum insigni mutatione, ad reformationem veram propius accedente, recepta sunt, reliquis Cantōnibus Catholicis ea repudiantibus, praeterea colloquium proposuerunt inter Catholicos et Reformatos, Eckio et Zuinglio ad id invitatis; quod a. 1526. demum est institutum.

ANN. 1525.

§. CXCI. Reformationis opus hoc anno fere apud Tigurinos perfectum est. Monasteria utique sunt reformata, consistorium ibi in causis matrimonialibus, quae alias ad Episcopi Constantiensis tribunal deferri solebant, erectum est, Biblia Sacra in linguam Germanicam, opera in primis Leonis Judae, et Casparis Grosmanni, translata sunt, ita ut Pentateuchi, et librorum historicorum, versio sit Lutheri correctae, sed Hagiographorum, et Prophetarum, nova e textu Hebraeo facta: denique Missae, penitus abrogatae, substituta est eucharistia, decreto Senatus, post praecedaneam Zuinglii disputationem cum Vice-Scriba Senatus, Catholicae religionis studioso, et ad petitionem praeconum Evangelicorum Zuinglii, Engelhardi, Leonis Judae, Casparis Megandri, alias Grozman, et Myconii. Cum vero de sensu verbi *est*, in verbis institutionis, *hoc est corpus meum*, disputaretur, quod Zuinglius per *significat* interpretabatur, simul exemplis ex Matt. XIII. *semen est verbum*, *ager est mundus*, illustrabat, nec tamen aut sibi, aut aliis, satisfaciebat, quia oratio ibi praecefferat parabolica; de nocte in somnio vidit, et audiuit, monitorem, ipsum ad Exod. XII., *agnus est Pascha*, ablegantem: expergefactus locum inspexit, et sequente die publice explicuit, eo cum effectu, ut in eo acquieverint, et in decretum Senatus consenserint, paucis exceptis, quibus Missam aliis in locis audire permillum est. Cum vero

in somnii narratione, dixisset Zuinglius de hoc manifeste, *an albus sit, nescio*, adversarii ejus, Pontifices et Lutherani, illud odiose sunt interpretati, ac si a Diabolo eam recepisset doctrinam; valde absurde et calumniose, cum non de doctrina ipsa, quam jam ante explicuerat clare in libro de *vera et falsa religione*, hoc anno publicato, sed de simili phrasi tantum id dixerit, nec de Angelis aut Spiritibus, sed de monitore aliquo loquatur, denique satis nota sit, vel ex Adagiis Erasmi, locutio proverbialis, quae hominem simpliciter denotat ignotum. Vid. Hottinger. hist. Eccles. tom. VIII., et disputationis, ac Missae abrogatae, historia apud Scultetum in Annal.

§. CXCII. Tigurinorum exemplum imitati Vitodurenses vicini, altaria et Missas, cum imaginibus, loco moverunt. Schaphusas quoque abolitae sunt imagines, sed tumultuose, ansam tumultus praebentibus nimis fervidis concionibus Hofmeisteri et Hofmanni, qui propterea dimissi sunt. Proceffit quoque opus reformationis in aliis pagis, sed pedetentim et inter majores divisiones, ut Bernae, Basileae, Toggiorum, et alibi. Quo multum contulit vir plane insignis Henricus Bullingerus, qui a. 1523., in monasterio aliquo, prope locum Tigurinum, praelegere incepit Theologiam, quod opus per sex annos continuavit, variisque scripsit tractatus, hoc vero anno per diversa Pagi loca, consensu Synodi, concionatus est. Ceterum filius fuit Henrici Bullingeri, pastoris Bremgartenensis, anno 1504. natus, et studiis operam dedit Coloniae. Cum vero e Petri Lombardi lectione, eum Patres frequenter exscribere, observasset, ad eorum lectionem assiduam se adplicuit, sed et adjunxit libros Lutheri et Melanchtonis, ad Patres propius accedentes: tandem ad Scripturam S. hac via ductus, eam noctes diesque legit, et inde puriorem hausit doctrinam. Nonnulla, ad vitam, vel studia, ejus pertinentia, ipse profert in epist. aliqua in Bibl. Brem. cl. III.

§. CXCIII. Duo cum fuerint mala inter adversa Reformationis,

nationis, præter reliquorum Cantonum oppositiones, supra memoratas, hoc anno etiam graviores factas, quæ ei multum nocuerunt, motus nimirum causa fanaticorum et Eucharistiae: de illis quaedam sunt dicenda. Primi et præcipui in Helvetia autores *anabaptismi* fuerunt Balthasar Hubmaierus, Pacimontanus, concionator Walshutensis disertus, Felix Mantzius, et Conradus Grebelius, Tigurini, qui cum paucis aliis hanc sectam didicerant a Munzero, qui Saxonia expulsus venerat in Helvetiam. Inter Sangallenses vero propagarunt Laurentius quidam, Tiguro ejectus, et Wolfgangus Ulmian, ab ipso infectus, et a Grebelio in eo confirmatus. Initium fecerunt a paedobaptismo oppugnando, et anabaptismo introducendo. Infantum baptismum ex eo refutarunt, quod pueri ejus non sint capaces, mysterium non intelligant, fide careant, nec ab Apostolis sacro lavacro tincti fuerint. Deinde, erroris a Zuinglio in legitima disputatione, ut putabatur, convicti, habitum induerunt propheticum, revelationes prætenderunt, Evangelicos litteralis et carnalis religionis accusarunt, præterea per vicos et plateas discurrentes *vas* ubique denunciarunt civibus, simul vitae, morumque, severitatem prae se tulerunt, et justitiam aliquam operum urserunt. Magistratum denique, a quo vexabantur, et expellebantur, propterea dixerunt esse illicitum, et Christianismo adversum, novam quoque introduxerunt sectam, cum bonorum communione, libris etiam Vet. Test. repudiatis; ne alios, ad quos prolapsi dicuntur, errores memorem, aut vitam luxuriosam, et libidinofam, cujus rei aguntur. Hisce cum hominibus fanaticis una alterave vice congressus est Tiguri Zuinglius, Basileae Oecolampadius, et apud Sangallenses Kesslerus et Vadianus. Imo Ediçta contra eos publicavit Magistratus plane sanguinaria, exilii vel capitis poena in eos statuta: quam etiam multorum summa constantia subierunt, Martyrii corona ab ipsis subinde Reformatis honorati. Balthasar Hubmaier, oppido ejectus, Anabaptistis in Moravia adsociatus, captus

et Viennam cum uxore ductus, igne est exustus, uxor aquis submersa, Ulmian quoque, urbe ejectus, poenam mortis cum quinque aliis subiit a Catholicis. Ceterum diversi fuerunt generis Anabaptistae, quorum nonnulli ad Socinianismum deflexerunt, alii ad pravos mores, praetextu libertatis, et communionis bonorum. Esse narrantur, qui tenebant, se non peccare amplius, quicquid facerent, quia non in carne, sed Spiritu erant. Aliqui etiam sese ineptis motibus et gestibus praestiterunt plane ridiculos. Aurifaber aliquis ex. gr. apud Sangallenfes dicto Domini, *nisi fiat is ut parvuli*, abusus, se et alios eo adduxit, ut pueris sese sermone, moribus, et gestibus, gesserint conformes. In ipso oppido ad S. Gallum, Magdalena Molerina, casta virgo, modo se Christum iactabat, modo meretricem illam Apocalypticam, quae Antichristum pareret; seditque nuda coram sociorum oculis etc. pudet enim plura proferre. De bello sacramentario, altero reformationis scandalo, vel obstaculo, quod hoc anno incepit, inter Saxonicos et Helveticos, cum supra, suo loco, exposuerim in historia reformationis Germaniae, dicta non repetam.

ANN. 1526.

§. CXCIV. Annum cum duo colloquia religiosa, inter Catholicos et Reformatos, *Badense* et *Rhaeticum*, in primis nobilitarunt, eorum praemittenda est notitia, ex autoribus supra citatis, Hottingero, Schulteto, et Ruchat petenda. Occasionem praebuerunt cum Tigurini, responso suo ad reliquorum Cantonum postulationes, de nova religione deferenda, quo se ad id paratos esse iteratis vicibus declararunt, si erroris convincerentur, tum Eckii Ingolstadtensis inportunus zelus, quo, a Cantonibus ad disputandum evocatus, Zuinglium, et dein Oecolampadium, haeresios non tantum accusavit, sed et multis proscidit convitiis, ac ad disputandum provocavit, postulans a Cantonibus locum opportunum,

nam; vel Lucernam, vel Badenam. Quibua locis cum se Tigurini cum Zuinglio opponerent, et Tigurum substituerent, a quo abhorrebat Eckius, tandem *Badenae* habendum colloquium decreverunt duodecim Pagi, Tigurino recusante, et Zuinglio quoque renunciante, quia in medio hostium erat locus, nec sufficebat ad eum securum reddendum saluus conductus, oblata etiam Berna, Tiguro, vel S. Galli civitate. Praevalente vero Cantonum decreto, institutum ibi est colloquium, ad quod e Catholicis venerunt Faber, Eckius, et Marnerus, cum legatis Episcoporum; ex Evangelicis Oecolampadius, Bertholdus Hallerus, Wolfgangus Wittenburgius, alique concionatores, exceptis Tigurinis. Materiam colloquii hae septem Eckii praebuerunt theses. 1. Verum Christi corpus et sanguinem adesse in coena Domini. 2. pro vivis et mortuis vere in Missa offerri. 3. Virginem Mariam, reliquosque divos, pro intercessoribus esse invocandos. 4. Divorum imagines non esse tollendas, 5. Post hanc vitam esse purgatorium. 6. Infantes in peccato originali nasci, et denique 7. baptismum non Johannis, sed Christi illud tollere. Duabus postremis, quibus nemo se opponebat, missis, de reliquis disputatum quidem fuit inter Eckium et Oecolampadium, sed modo iniquo, quippe ita instituto, ut Catholicorum religio majore cum specie triumpharet. Evangelici enim saepe sunt interpellati, nec rationibus, sed clamoribus, obruti. Finito colloquio, cum mentem suam subscriptionibus declarare juberentur Doctores, Catholici acceperunt Eckio, Evangelici secum dissenserunt. Nonnulli Oecolampadio adsurrexerunt, pauci primam thesin adoptarunt, aliqui se clam subduxerunt, ne aliquid definirent, unus et alter se dominorum suorum judicio submisit. Conclusum vero est a novem pagis, Zuinglium, qui non comparuit, et reliquos, qui in colloquio ad saniozem non redierant mentem, esse excommunicandos, religionem Pontificiam in suis retinendam esse ditionibus. Libri etiam Lutheri, Zuinglii, et aliorum, sunt prohibiti.

§. CXCIV. Alterum colloquium est apud *Rhaetos* habitum; ab iisdem autoribus descriptum, hic strictim enarrandum. Evangelio puriore indies inter *Rhaetos* crescente, postquam annis superioribus mandassent sacerdotibus suis, ut, missis traditionibus, ac Scholasticorum commentis, ea solum docerent, quae sacris litteris censuerint consona, ita ut a. 1535. jam cum Johanne Comandro, Pastore Curienti, praecipuo eorum locorum reformatore, supra quadraginta Doctores evangelici fuerint, odio et invidia stimulati Catholici adeunt Ordines *Rhaetorum*, Abbas S. Lucii, et Decanus cum Capitulo Curienti, Comandrum cum sociis haeresi reum egerunt, ut qui sacramenta, Missam, et caeremonias destruant, Scripturamque sacram misere contorqueant, et petierunt, ut e functionibus moveantur. Sed Evangelicorum Ordinibus se excusarunt, seseque mandato eorum de Verbo Dei docendo esse obsecratos, et ad rationem fidei reddendam profitentur paratos, adeoque Christianum petunt colloquium. Quo admissio, colloquium hoc anno indictum est, et institutum. Quo fine octodecim quidem theses, materiam colloquii praebiturae, formatae sunt a Comandro, quae praecipua capita controversa continebant, sed de Ecclesia et Purgatorio tantum est disputatum, et abruptum potius, quam finitum, colloquium. Vicarius enim Episcopi Curientis, et Abbas S. Lucii, postquam, nunc hoc nunc illud praetexentes, colloquium frustra conati essent evitare, tandem, post disputationem de modo memoratis capitibus, orationem adeo prolixam et tædiosam de sacramentis et Missa habuerunt, ut Ordines, altercationum pertaesi, abruerint disputationem, protestante Comandro, qui primas hic tenebat partes, facultatem sibi praeripi respondendi. *Effectus* nihilominus non caruit colloquium. Concionatores enim non tantum in opere suo perrexerunt, sed et obtinuerunt, ut in maxima ditioris confœderatorum *Rhaetiae* parte evilerit Missa, Ordines quoque duabus religionibus liberum concesserint locum, imo aliquos reformationis publicas agiculos.

§. CXCVI.

§. CXCVI. Crevit etiam aliis in Helvetiae pagis reformatio, licet in nonnullis quid detrimenti passa sit. *Tiguri* ultimam ei coeperunt inponere manum, festis in honorem creaturarum abolitis. Inpetrarunt quoque *Conradum Pellicanum* scholae suae Rectorem, mortuo *Ceporingo*, qui se eo passus est permoveri, quod *Basileae* tardius procederet reformatio, et ipse inter fratres *Minoritas* dissentientes minus esset tutus. *San-gallenses*, eorum secuti exemplum, magno studio urserunt reformationem, imagines enim sustulerunt e Templo, festa multa aboleverunt, consistorium erexerunt, et Missa sensim desiit celebrari, anno etiam sequente reformata. *Capellae*, ubi docuit *Bullingerus*, Missa cessit caenae Domini, et cantus *Monachalis* abrogatus est. *Basileae* animi fuerunt valde divisi, obtinuit tamen *Oecolampadius*, ut *Psalmi* lingua vernacula cantarentur: praeterea, cum actorum *Badensis* colloquii visio ipsi negaretur, permessa fuit librorum *Oecolampadii*, aliorumque *Protestantium*, impressio, negato insuper praefationi et conclusioni actorum consensu. *Schaphusani* etsi ad reformationem inclinati, eam non fuerunt ausi introducere, concessa tamen Missam adeundi, vel non, libertate. Quod idem fecerunt *Apecellenses*, abolitis tamen imaginibus, et Missa in loco extra urbem. Denique *Bernenses*, cum omnia ibi ad motus spectarent propter religionem, eo sunt a septem Cantonibus Pontificiis adducti, ut decretum per plurima formarint vota, a vetere religione non esse recedendum, nec tolerandos aut sacerdotes conjugatos, aut liberos contra religionem receptam. Ad quod decretum observandum se sacramento obstrinxerunt, Hallero tamen a Missa celebranda innumi facto, sed ea conditione, ut Scripturam huic decreto convenienter explicaret.

§. CXCVII. Cantones interea septem, religionis Catholicae studiosi prae reliquis, *Lucernenses*, *Urani*, *Switenses*, *Unterwaldii*, *Tugiani*, *Friburgii*, et *Solodurii*, omnibus viribus conati sunt reformationem opprimere. Quem in fi

nem cum Tigurinis, Basileensibus, Sangallenſibus, et Muſſauſis recuſarunt foedus renovare. Unde variae in Helvetia ortae ſunt diviſiones. Bernenſes enim, Glareani, Schaffuſani et Apecellenſes foedus cum quatuor illis excluſis inſerunt, zelotae Pontificii Cantones bellum Tigurinis inſerendum animo coeperunt volvere, ſed effectui nondum potuerunt dare, Ferdinando bello Turcico, et Carolo V. Gallico occupato. De turbis vero Catilinariis Tiguri, earumque inquiſitione, vid. epiſtola Zuſinglii in Bibl. Brem. cl. VI.

ANN. 1527.

§. CXCVIII. Cauſa reformationis, quae ſuperiore anno multum perdiderat Bernae, tantum hoc anno cepit ibi incrementum, ut a plena reformatione parum aſuerit per totum Cantonem. Offenſi enim Bernenſes, quod colloquii Badenſis acta commiſſa eſſent Lucernae inprimenda Thomae Murnero, acerrimo hoſti, quodque praefatio et conclusio in odium reſormatorum adderetur, denique vi vellent reliqui Cantones cauſam Pontificiam agere, et videntes, Hallerum indies facere majores, per Euangelii purioris adnuntiationem, progreſſus, ſuperius edictum abrogarunt, et prius de euangelio purius docendo renovarunt. Quando Franciscus Colbio Bernas, qui ab a. 1512. ibi concionatorem fuerat, ſed poſtea, ob mercenariam eorum militiam, quam ſuam non poterat, inde diſceſſerat, rediit, et euangelio promulgando cum Hallero, et Sebaſtiano Maiero, incubuit. Praeterea novum colloquium, Bernae habendum. Quod anno ſequenti proceſſit, et plenam produxit reformationem. Baſileae cum populus contrariis diſtraheretur, praecipue de Miſſa, juſſit Senatus, ut Pontificii, quare Miſſam tantum redderent, Reſormati, quare eam adpellent abominabilem. Quo facto, ab illa parte per Auguſtanum Marcum, ab

ab hac per Oecolampadium, decrevit quidem Senatus, rem ad Concilium esse differendam, sed cives, motuum pertaesi, cum illud aegre ferrent, statuit denuo, utrique parti concionum et fidei libertatem esse permittrandam, salva concordia civili. Sed festorum, quorum ingens erat abusus, numerum aboleverunt.

§. CXCIX. Motus *Anabaptistici*, inter adversa reformationis locum tenentes, cum hoc anno Ecclesias per varia Helvetiae loca turbarent, et nec per colloquia, quae Basileae cum illis habuit Oecolampadius de paedobaptismo, juramento, et aliis capitibus, Bernae Hallerus et Colbius, nec per edicta reprimi possent, Magistratus severius censuerunt cum iis, ad, haud imitandum, exemplum Pontificiorum cum haereticis, agendum esse; sicut per multam, et exilium, non tantum, sed per ipsam mortis poenam, reapse fecerunt, quod valde dolendum, ipsi Reformati. Tiguri utique martyrium propterea passus est Felix Mansius, in aquam submersus, et suffocatus, summa cum constantia et laetitia, inter pios cantus, adeo ut jam moriturus cecinerit Psalmica illa, *in manus tuas Domine! commendo Spiritum meum*. Georgius vero Jacobi, cognomento Blaurock, fustigatus est, et urbe ejectus. Negari tamen nequit, fuisse inter eos homines fanaticos, qui seditiosam etiam disseminabant doctrinam contra Magistratus, subinde etiam cum horrendis sceleribus conjunctam. Sangalli, ex. gr. anno superiore aliquis, fanaticismo actus, fratri suo germano praesente, Patre et Matre, cervicem et caput abscidit, divinum praetendens mandatum; ut refert Sleidanus l. VI.

ANN. 1528.

§. CC. Omnisum celeberrimum fecit annum illustris disputatio publica *Bernensis*, eo scopo a Bernensibus instituta, ut civium divisio e medio tolleretur, quidque in religione publice tenendum sit, enitesceret. Accessit, quo ad colloquium

Historia Eccles. Christ.

magis incitati sunt, quod authentica Badensis acta celebrata, et suspectae fidei viro, ut supra tetigi, commissa. Festificum licet Episcopi et Cantones, ipse Carolus V. contra egerint ad illud vel avertendum, vel inglorium. Nequequers faciendum, nihil profecerunt, Bernenses enim in proposito perstiterunt, civitatesque liberas cum Episcopis convenerunt, ut viros doctos ad disputandum, vel adfistendum, mittant. Nemo quidem Episcoporum accessit, Cantones quoque Catholici recusarunt non tantum aliquos ablegare, sed et transitum per terras suas, verum Basileenses, Argovii, Abbacellenses, Sangallenses, Mulhusiani; et Rhaetorum Argentinenfes, Uimenses, Augustani, Lindavii, Constantinenses, et Linenses, illud fecerunt, ita ut incredibili esset frequentia. Materiam disputationis constituerunt decem theses, apud Scultetum etiam obviae, quas Ecclesiae Helveticae Munsteri, Coblen et Hallerus, profitebantur, quae de Christo unico Ecclesiae capite, verbo Dei unica fidei norma, Christi institutione unica salutis causa, contra corporalem Christi praesentiam, et Missam, de Christo unico intercessore, et invocando, agunt, et contra purgatorium, indulgentias, ac coelibatum Clericorum. Continuavit disputatio, a 1. ad 27. Januar., totos novendecim dies continuata, et modus ejus fuit liberrimus, ad unicum Scripturae Sacrae normam. Praecipui actores fuerunt a parte Catholici Alexus Grad Dominicalis, Tregarius Friburgensis, Lictor Schinagister Zolfingensis, Hauterus Abbacellensis, praeter alios; a parte Evangelicorum Hallerus, Zuinglius, Decolampadius, Capito, et Bucerus: quibus addendus Althamerus Nurenburgensis, qui se delegi a Cantone officia passus est, ad corporalem praesentiam Christi in cena defendendam. Acta prolixè recenset Ruchat, auctor est Scultetus, qui ex Bucero, in epistola ad Cantones Magistratus et Evangelii praecones Bernenses, et ad Praesidentem, ejus ad Evangelium Joh., et Jacobo Mollerum, consuculo Soloduriensem, in epist. ad Sigismundum

dum Trudonem, Canonicum Moguntinum, illo euangelico, hoc Pontificio, clarum eorum dedit intellectum. Fatetur vero Jacobus, zelota licet Pontificius, qui praesens adfuit, causam euangelicam hic triumphasse, sed ineptorum disputatorum ex Pontificiis culpa; addit, *malum hoc praecaveri potuisse, si studiorum, quam scortorum, Episcopi essent amantiores.*

§. CCI. Finita hac ratione disputatione, Bernenses mox plenae, et perfectae, reformationi, in doctrina, cultu, et moribus, manum admovent, edictis, cum populi communis consensu, publicatis, et Bernae primum, dein per totum Cantonem, missis deputatis, reformatione introducta, et cultu Pontificio penitus abrogato; monasteriis et coenobiis in scholas conversis, et Bernae erecta Academia, ipsa militia peregrina prohibita. Denique, in laeti ac grati animi signum, duobus seditiosis vitam condonant, proscriptis reditum concedunt, idque in honorem Christi Regis, ad se reversi, monetam quoque cudunt, et abolitae religionis Pontificiae *dñm et annum aureis litteris in columnam inscribunt*, ut narrat Sleidanus lib. VI., tacentibus scriptoribus Helvetiis. Ceterum haec tam notabilis mutatio fuit tanta peracta prudentia et moderatione, ut nulli fuerint orti graviores motus. Secutionem quidem aliquam, quae initia peperit belli, postea secuti, moverunt contra Bernenses, Magistratum suum, Haslenses, Briecenses, et Undenscenses; sed confecto exercitu Bernensium, pacis acceperunt conditiones.

§. CCII. Bernatum exemplum secuti sunt plures, et ingentes per Helvetiam progressus fecit reformatio, multas licet inter difficultates. *Glaronae*, quae causa religionis in partes erat scissa, obtinuerunt Evangelici, et nonnullis in locis sublatae sunt imagines. *Basileae*, cum reformatio lentius, quam cives volebant, procederet, nonnulli eorum imagines sustulerunt in Templo Martiniano, et Augustiniano, inscio Senatu, propterea in carcerem coniecti: sed multorum civium facto concursu, qui tribulium liberationem, ac Euan-

gelii patrociniū petebant, decrevit Senatus, ut imagines e Templis auferrentur, exceptis illis, in quibus Missa adhuc celebrabatur. Quae eadem fors imaginibus contigit apud Sangallenses, et alibi, variis in locis. *Sangallenses*, qui jam biennio ante eiecerant imagines, et idola, Templo Parochiali, idem nunc fecerunt in Templo Magno; Senatu etiā eos movent, qui reformationi adversabantur, vetant insuper sacerdotibus celebrare Missam, et Catholicis inperant, ut evangelicas audiant conciones. Idem accidit in Comitatu *Toggenburgico*, nonnullis *Turgoviae* locis. *Constantiae* quoque imagines, et arae cum Missa, aliisque ceremoniis, sunt abolitae: ubi *Ambrosius Blaurerus*, antea *Monachus Alperspaci* in finibus agri *Wirttembergici*, per libros *Lutheri* conversus, docuit. Nec aliam tenuerunt viam *Rhaeti*, *Helvetii* vicini, frustra *Paulo Zieglero*, Episcopo *Curienti*, renitente, qui propterea sedem suam deseruit. Qua occasione *Catholici*, in evangelicos *Curientes* conspirantes, eos inproviso trucidassent, nisi detecta fuisset conspiratio. Denique speciale pactum confoederationis, ad reformationis defensionem, interunt *Bernenses* et *Tigurini*, quo sese ad mutuam obligarunt defensionem, relicta tamen aliis libertate religionis, et salva societate cum reliquis *Cantonibus*, in rebus ad religionem non pertinentibus, ad quam confoederationem hoc anno accesserunt *Sangallenses*, et alii, sicut sequente *Basilienses*.

ANN. 1529.

§. CIII. Celebravit hunc annum, praeter colloquium *Marpurgense*, de quo supra exposui, in historia reformationis *Germaniae*, perfectior *Basileae* et *Schaphusii*, praeter alia *Helvetiae* loca, reformatio, indeque ortum bellum, sed non per inita finitum. *Basileae* cum maxima civium pars favoreret reformationi, Senatus maximam partem Pontificiae religioni, motus inde orti aliquatenus sunt sedati, majore libertate

libertate concessa Euangelicis, et spe controversiae per colloquium terminandae facta. Sed cum doctores Pontificii indies fierent vehementiores, ac in Euangelicos declamarent, hi in unum coacti a Senatu postularunt, ut Senatores Catholici loco moverentur, et pacificationis decretum exactius observaretur. Consensit quidem Senatus in postulata, sed non perfecte; quare praecipua loca tenent occupata cives, et reformationem ardentius petierunt. Moras vero trahente Senatu, casu contigit, ut aliqui civium, urbem socio- rum mandato circumeuntes, ut omnibus rebus provideant, Templum primariam intrarint, eorumque unus statuam aliqujus sancti hasta sua revelleret, quae in terram delapsa et contracta est: absque ut aliud quid tentarint, sacrificulis intervenientibus. Rumore vero de motibus in Templo ad reliquos cives delato, illi, ut suis opem ferrent, accurrerunt, et, licet nihil motuum deprehenderent, ne nihil agerent, reliquas statuas et imagines demoliuntur, idemque mox in aliis faciunt Templis. Senatui vero, eos dehortato, responderunt, *quod vos totum jam triennium deliberatis, an fieri debeat, illud nos una perficiemus hora, ne propter idola sit ullum posthac inter nos dissidium.* Quo in rerum statu Senatus in omnia consensit, et duodecim Senatores loco sunt moti, cuiusque est decretum, ut Missa, cum omnibus idolis, per universum aboleretur Cantonem, denique, ut Senatus ducentos et sexaginta e civibus in posterum adhibeat in consilium. Tertio post die, qui erat *Cinerum*, novem statuae lignae, compositis struibas ante aedem primariam, flammis sunt traditae, et in Cinerem redactae. Qua singulari rerum facta mutatione, plurimi, inter quos Erasmus et Glareanus, ex urbe discesserunt, et, Academia denuo instaurata, vocati sunt ad linguae Hebraeae professionem Sebastianus Munsterus, et Graecae Simon Grynaeus, viri egregii; et nemini non noti. De Grynaeo, qui linguae Graecae antea fuerat Professor Heidelbergae, et singulari ejus casu Spirae, vid. Abingius de Eccles. Palatin. cap. 16. Deinde publicata est

reformatae. *Ordinatio*, apud Scultetum
in VI., et Basileenses ad foedus Tigurinum, ac
concordant cum Malhusianis.

Inter Basileenses sese totos quoque reforma-
torem *Malhusian*, adversae partis studiosis vel
vel discedentibus. Missa itaque est abroga-
tio idolis sublatae sunt, in specie crassum il-
lus *Scipianorum Numen* dictum. Adjunxerunt
etiam Cantorum Evangelicorum. Exornata prae-
sertimata, reformatio inter Tigurinos et San-
ctos quoque ab aliis per Helvetiam Ecclesiis
in *Helviae*, in ditione Abbatiscellana, Episcopi-
et in provinciis liberis in Wagenthal.
saepe citati. Quos progressus licet Pontificii,
segerime tulerint, seseque ad evangelicos
vicinaverint, pacto etiam cum Ferdinando Rege
Suardios, quibuscum acerrimae erant Tigurinis
hum spectantes, adjuverint, attamen res cum
est composita. Tigurini, a Bernatibus ad-
indixerant, causis edito scripto expositis,
quod Suitenses cives Tigurinos, debitam
repellentes, verberibus exceperint, et Un-
ut et Bernatum, insignia ad patibulum sus-
productis utrinque copiis, causa, interventu
pacifice finita sine sanguinis effusione. In-
conditiones, quas omnes Ruchat recenser,
et inter ipsos, aut alter alteri noceret,
omnisque violentia, ejus respectu, cessaret,
obtinere maledictis. Nec tamen fida fuit
contenta fuit: ut eventus docuit.

perversum suum zelum etiam exerue-
llae, urbis Imperialis, ad sinistram Nie-
um, latus, societate junctae Helvetiis,
magno ibi erant numero, ope Contra-
conversi, se numero superiores existi-
mantes

stantes defendi per plura voluerunt, essetne missa abolenda, nec ne? Sed decepti sunt, et causa ceciderunt, non tantum, verum, jussu Senatus, expulsi sunt numero trecenti et octoginta quinque. Acciderunt et alia adversa, cum per quaestionem sacramentariam, de qua supra suo loco egi, tum per motus Anabaptisticos, qui adhuc durarunt, una cum eorum persecutione ab ipsis Reformatis. Pontificii eos mox poena mortis adiciebant, sed Reformati primum expellebant, data fide se non esse reversuros, si redirent carceris taedio ad juramentum praestandum cogebantur; si et sic pedem retraherent, gravius plectebantur. Basileae novem Anabaptistae in carcerem coniecti sunt, quibus cum contulit Oecolampadius; quorum tres ad meliorem mentem se receperunt, reliqui, qui sibi vindicabant victoriam, in exilium pulsi sunt. Bernae tres sunt aquis suffocati, quia tribus vicibus ejecti sunt, et reversi contra juramentum, et mandatum Magistratus. Eandem poenam unus subiit apud Tugios, quod juramentum exilii nolle praestare. Ludovicus Herzerus, de quo plura habentur in Mus. Helvet. p. XXI. Constantiae ob crimina, ex propria confessione, capite plexus est.

ANN. 1530.

§. CCVI. Praeterquam quod ultima manus fuerit reformationi inposita apud Glaranenses, Schaphusios, et Basileenses, et purior doctrina per Helvetiam Romanam, vel Gallicam, maxime opera Farelli, de quo postea, fuerit propagata, insignem progressum fecit inter *Soloturios*, quibus eam ab aliquo jam tempore adnunciaverat Philippus Grotius. Graves cum ibi anno praecedente fuissent propterea motus, dum cives et sapientes a parte Evangelicorum, Magnates et Canonici a parte Pontificiorum, starent, inpetrarunt Evangelici, ope Deputatorum Bernae et Tiguri, libertatem conscientiae et religionis, publico firmatam edicto, pro se
Tom. VII. Dd 309

Episc. Christ.

et per omnes per totum Cantonem; qui regerent singulas Ecclesias, vellentur. Quando triginta quatuor parces reformatae sunt, et decem Missam. Reformati, maxime postquam Hallerus Berolyniensi, venisset, et sudorem S. Urbi, tunc, superstitiose de sancti sollicitudine essent interpretati, denuo missi sunt ad eos sedandos. Quando a Senatu reformati Templum habent, in quo reformati exerceant, 2. disputatio religiosa hoc aliquot menses, institueretur. Quem in finem sunt ab Evangelicis oblatae Senatu, con-
fessionum, traditiones non Scripturarias, i-
stentiam corporalem in Coena. Canonici
illis capitibus scripto explicuisse contenti
inquam inutilem, evitarunt. Quare res eo
ad annum sequentem fuerit dilata disputa-
tionum evangelicorum, qui interea multa sunt

Necuit etiam reformationi, praeter motus A-
disputatio inter ipsos evangelicos orta de *disci-*
seu excommunicatione, essetne ea intro-
morum morum coercitio, et punitio relin-
Christiano? Prius, ope Oecolampadii,
Basileenses, sed posterius, ope Zuinglii,
Turgovios, et alios. Ratio vero, quare
ratione fuerint multi alieniores, ab Anabap-
tistis, qui potestatem puniendi malos mores Ma-
gistratum, et Ecclesiae unice adsertam volebant: qua-
reformationis patroni in suspicionem Anabaptismi,
Magistratum, inciderunt. Turba-
Helvetiam Anabaptistae, ingensque crearunt re-
praedictum, acsi a censu, decimis, omnique
Magistratui debito, abstrahere homines in animo
haberent,

haberent, nec negari potest, varios eo scopo acceptasse reformationem. Quae etiam ratio est, inter alia, quare Cantones evangelici in eo fuerint toti, ut hanc sectam, edictis publicatis, ac poenis, etiam gravioribus, inflictis, funditus extirparent, subinde etiam inter anabaptistas bonos et malos nullo facto discrimine.

ANN. 1531.

§. CCVIII. Fuit hic annus, prae omnibus aliis in hac historia memorabilis, in initiis funestissimus, per bellum inter quinque Cantones Catholicos, et Tigurinos ac Bernatus, Zuinglii ac Oecolampadii obitum, deinde faustus per stabilem reformationis sedem, pacto inter Cantones inito, ortam. Quam historiam adcurate et prolixè narrat Ruchat lib. VIII. Multi hoc et superiore anno acciderunt casus, qui animos, religionis causa divisos, valde exacerbarunt, quos recensere longum foret. Quinquepagici adeo averfabantur reformationem, tantisque ejus studiosos adfecerunt injuriis; ut omnes reformatae urbes commercium cum illis interdixerint, simul reapse intercluserint: unde res in bellum brevi erupit. Intercesserunt quidem Glareani, Friburgii, Solothurii, et Apeccellenses, cum ipso Rege Galliae, pacis propositis conditionibus, sed in cassum. Catholici enim aliquid in praejudicium religionis plane recusarunt concedere: erat enim inter eas pacis conditiones, ut evangelium adnunciari permitteretur, et ejus causa nemini fieret injuria. Tigurini vero commercii interclusionem, sine quo de pacificatione nihil audire voluerunt. Quinquepagici, auferre abnuerunt. Interea cum in eo essent mediatores, ut bellum praevenirent, ipsi Evangelici secum aliquatenus fuerunt divisi, cum Tigurini omnes respuerent moras, et reliqui socii novum vellent conventum.

§. CCIX. Qua arrepta occasione, quinque Pagi Catholici, ad arma concurrentes, commercium per Tigurinos in-

terceptum, qui loca et claustra viarum tenebant occupata, vi armata aperire adgressi sunt. Praemissa itaque declaratione belli contra Tigurinos, ut eos solos viderentur adpetere, eorum fines sine mora invadunt, et praesidium militum Tigurinorum, circiter mille, prope monasterium Cappellae oppugnant. Quo audito, festinate, sed sine ordine, ex urbe advolant Tigurini, ut suis opem ferant; sed, pugna facta, inferiores cum magna clade discesserunt. Quod idem fatum eos in altero feriit praelio, paulo post habito, inter quinque Pagorum exercitum, et aliquot signa Tigurinorum, ex omni numero selecta, in monte prope Mencin-gum. Quae infelicitas a neglecta disciplina militari maxime solet repeti. Quibus malis, aliisque molestiis, fracti Tigurini, post nonnullos alios ex fociis, separatam fecerunt cum hostibus pacem, cujus primarius articulus comprehendit mutuam religionis tolerantiam, exacte utrinque observandam, absque ut alii alios propter religionem aut verbis aut factis infestent. Quam excellentem, civitatibus et singulis hominibus tam utilem et necessariam, et vere Christianam, virtutem, cujus neglectus tot innumera per omnia secula, in Christianismi opprobrium et detrimentum, peperit mala, tandem damno suo discere debuerunt Tigurini, in reformatione propaganda nimium fervidi. Sed singulare est, quod religionem Catholicam passi fuerint in pacis instrumento appellari *antiquam, veram, et indubitatam fidem*, reformatam vero simpliciter novam. Quod tamen stilo Catholico, quo conditiones sunt exaratae, unice est acceptum ferendum. Unde rumor sparsus est, Tigurinos fidem suam abnegasse. Bernenses quoque, qui cum Tigurinīs bellum contra Cantones Catholicos gerebant, a fociis deserti, exercitu etiam aliquatenus dilapso, multaque metuentes mala, easdem fere in conditiones haud diu post fecerunt pacem. Ceterum haec ipsa pax *nationalis* dicta Helvetiae, quia omnes Cantones in ea partes habuerunt, et in eam consenserunt, per duo fere secula pro norma fuit inter Helvetios habita, usque ad a. 1712. §. CCX.

§. CCX. Praeter hoc bellum alius accidit Reformatis casus tristis, in duorum virorum, qui primas in reformatione tenebant, *Zuinglii et Oecolampadii*, praemature obitu, illius in priore praelio Tigurino, hujus paulo post ex aegritudine animi, propter mala ingruentia. De quo legendus est Scultetus. Commercia interclusa, aliaque imprudenter acta, licet inprobaverit Zuinglius, adeo etiam, ut, multis a longo invisus, quod externae militiae sese semper strenue opposuerit, Tigurum deferere voluerit, retentus per instantias Senatus, se passus est permoveri, ut suos in bello comitaretur, non tam sponte, quam coactus, partim jussu Senatus, partim invidorum clamoribus, qui mollietiem animi ipsi objiciebant. Egressus autem est ad militiam ex more Helvetiorum, qui praeconem euangelii semper secum ad bellum ducebant, adeoque non tanquam miles, sed suorum adhortator, et consolator, qui in dubiis et difficilibus suis adesset, attamen armatus in sui defensionem. In quo itaque nihil commisit, quod, sicut hostes nihilominus fecerunt, carpi queat. In priore autem praelio Cappellano lapide ictus, et prostratus, sese quidem ter in pedes erexit, sed, fugientium et prementium multitudine tandem oppressus, et fixus cuspede sub mento, in genua prolapsus, dixit; *ecquid hoc infortunii? age, corpus quidem occidere possunt, animam non possunt.* Vivus adhuc, sed animam agens, et supinus jacens, complicatis manibus, et oculis in coelum intentus, sed non cognitus, ab hostibus deprehensus est: cum vero ad confessionem, et Mariae invocationem, frustra excitaretur, lethale a quodam accepit vulnus, et expiravit. Ubi vero, eum esse Zuinglium, constitisset, condemnatus post mortem tanquam haereticus, et in ejus corpus factum est, quod in quatuor partes sectum, et flammis est combustum; corde postea reperto illaeso. Dici nequit, quot quantisque fuerit calumniis post mortem, et ejus quoque respectu, proscissus, a Catholicis non tantum, sed et, quod dolendum, ab ipsis reformatis Lutheranis, qui cladem hanc

vindictae Divinae non erubuerunt adscribere ob negatam praesentiam Christi corporalem in S. coena. Mortuus est annos natus 44., et multa reliquit scripta, quae quatuor vol. in fol. prostant. Vir fuit sine dubio magnus, eruditus, et eloquens, Theologus eo nomine dignus, et moderatus, ubique etiam terrarum aestimatus. De quo vid. Hottingerus hist. sec. XVI. p. II. cap. 3. Male multis audit ob opinionem de salute nonnullorum Gentilium. De qua, et aliis ejus opinionibus, hic non est agendi locus. Fuit praeterea in ea opinione, malas actiones hominis esse materialiter a Deo, sed formaliter ab homine, adeoque hujus respectu vitiosos, non Dei, quia non est legi subjectus. Vid. libellus ejus, cui titulus est, *anamnesia de Providentia Dei*.

§. CCXI. Haud diu post defunctus quoque est Johannes Oecolampadius, annos natus 49., Basileae, ubi novem vel decem annos concionatoris munere functus est. Zuinglii, integerrimi et familiaris amici infelici fato valde discruciatum, ex anthrace, post quindecim dierum decubitus, mortuus ipsis Kalendis Decembr.; inter sancta cum liberis, et Ecclesiae ministris, colloquia, pie et in fide constans, ut ex Simone Grynaeo, qui adfuit, et obitum ejus descripsit, constat. Calumniose admodum scripsit Lutherus in libro *de missa privata*, eum, *ignitis Satanæ telis et hastis confossum subitanea morte periisse*: falso etiam alii, eum sententiam de S. coena mutasse, teste dialogo ejus, paulo ante mortem scripto, testibus etiam ultimis ejus verbis apud Scultetum. Encomium ejus exstat apud Bullingerum in praef. ad Jesaiam Oecolampadii, nec non apud Myconium in praef. ad ejus Prophetas Minores. Epitaphium, sepulchro ejus insculptum, exhibet Ruchat. Vir sane fuit egregius, et sano praeditus judicio, et in opere strenuus.

§. CCXII. Multi vero, his calamitatibus fracti, vel defecerunt a fide evangelica, vel remissius egerunt et timidius, nonnulli etiam de conciliatione cum Saxonibus deliberarunt, uti fecerunt Argentinenses, imprimis Bucerus, qui omnibus

ab his ab hoc tempore conatus est persuadere, Zuinglium et Lutherum idem reapse sensisse, in verbis tantum discrepantes: quod idem de Oecolampadio vulgavit. De Zuinglio autem cum illud scripsisset ad Ecclesiae Tigurinae ministros, Bullingerum et Leonem Judae, hi ipsum reprehenderunt, et ad constantiam hortati sunt; quod etiam fecerunt ad Sueviae Doctores. Sed Cantones Pontificii nihil non egunt, ut Catholicismum ubique instaurarent, nec in multis locis sine successu. Restitutus enim est apud Bramgertenenses, ejectis Bullingeris et Gervasio Scholastico, ut et apud Wilenses, Rappersweilenses, Meilingenses, et praefecturas liberas. Sed Glareani manserunt constantes, nisi quod duabus in Ecclesiis renovata sit religio Catholica. Constantiores se praestiterunt reliqui Cantones Evangelici. Tigurini, praeterquam quod Zuinglio suffecerint Theodorum Bibliandrum in professione Theologica, et Henricum Bullingerum in munere Episcopali, sese ad constantem fidei Evangelicae professionem solenniter obstrinxerunt, instaurata etiam Schola Cappellana, cui Petrum Semlerum praefecerunt. Quam eandem constantiam praestiterunt Bernenses, qui nonnullos, ad Catholicam religionem inclinatos, Senatu moverunt, et se in fide sua confirmarunt. Denique Basileae Oecolampadio successit Oswaldus Myconius. Denique Anabaptistae, cum Ecclesias Helveticas turbare pergerent, repressi sunt, colloquiis et edictis adhuc severioribus: unus ex eorum Coryphaeis Pfistermeierus, qui multa movit, Bernae publico colloquio convictus resipuit. Plura qui velit, adeat Ruchat.

ANN. 1532.

§. CCXIII. Viguerunt cum maxime hoc anno, praeter quaestionem Sacramentariam, motus Anabaptistici, quorum historiam mox pertexam. Habita sunt duo cum ipsis colloquia, unum apud Sangallenses, alterum Zophingae. Prius fuit cum Marquardo, licet invito, sed jussu Senatus, nullo

D d 4

cum

cum fructu, nisi quod eorum obstinatio magis eluxerit, et multorum oculi fuerint aperti. Ejectus erga est Marquardus. Alterum fuit solennius Zophiagae, in Cantone Bernensi, salvo quoque conductu concessio Anabaptistis, qui numero viginti tres comparuerunt: quibuscum, sub praesidio deputatorum Politicorum, disputarunt Ministri evangelii Bernenses per novem dies, de Ecclesia, excommunicatione, Magistratu, decimis et censu, juramento, sustentatione Ministrorum, et baptismo: sed cum exiguo fructu, Anabaptistis non repressis, qui expulsi, sed reversi sunt, quare rigidius cum iis est actum, et poena mortis, per submersionem in aquas, adfecti sunt. Qua via, minus Christiana, cum parum etiam proficeretur, tandem decretum est, ut, si se quietos tenerent, nec promulgarent opiniones, aut sectas facerent, tolerarentur; ceteroquin in perpetuum conjiciendi carcerem. Quam etiam subirent poenam, si conciones adire, et infantes baptizare, recusarent.

§. CCXIV. Sed Cantones Euangelici, ut ad eorum conamina veniam, Bernae, Tiguri, et Basileae, res religionis, haud parum per superiores motus turbatas, instaurare, confirmare, etiam in sede stabili collocare, laborarunt, eoque fine Synodos convocarunt, formam religionis et disciplinae composuerunt, et Missam, statuta poena, interdixerunt omnibus, per edicta. Unde novi sunt orti motus, praecipue apud Tigurinos, Catholicis per nuncium Papae, Ennium, contra eos concitatis; sed qui effectu caruerunt. Appellenses etiam per plurima decreverunt pro reformatione. Sed nihil est Synodo Bernensi, initio anni, memorabilius, cui ducenti triginta Ministri interfuerunt. Concinnatae enim in ea sunt regulae, in ministerio observandae, et confirmatae, quas Wolfgangus Capito, Theologus Argentinensis, composuit, et Simon Schulzerus Latine vertit, qui hoc tempore Basileae versabatur, et sequente Professor linguae Graecae Bernensis factus est, cujus singulare fatum, quo studia sua promovit, enarrat Ruchat. lib. X., qui etiam canones Bernenses,

ses, omni animadversione dignos, una cum actis Synodi, recenset ad calcem ejus libri.

ANN. 1533.

§. CCXV. Bernenses et Basileenses sese hoc anno archie-
re junxerunt foedere, cum innotuerit, Quinquepagicos, cum
Papa et Valesiis, foedus ad tuendam religionem Catholicam
pepigiſſe, quod foederi pacis, paulo ante facto, quo cum
exteris pactum inire vetitum erat, adverſabatur. Sed inſig-
ne accepit reformatio decrementum per Soloturiorum redi-
tum ad Papismum. Admiserant quidem jam ab a. 1531.
liberam Euangelii adnunciationem, eo cum ſucceſſu, ut ex
quadraginta quatuor dioceſibus hoc tempore fuerint trigin-
ta quatuor, quae reformationem per plura receperunt. Sed,
praeter funestas miniſtrorum circa nonnullos ritus diſſenſio-
nes, et Anabaptiſtas, qui magno ibi erant numero cum
Euangelicis confuſi, ardens Quinquepagicorum ſtudium
pro religione Catholica tantum valuit, ut reformatio fere
hoc anno ibi fuerit peſſundata: multis motibus, ad bellum
ſpectantibus, inde ortis. Quam hiftoriam prolixè narrat
Ruchat lib. X.

ANN. 1534.

§. CCXVI. Praeter edicta nova contra Anabaptiſtas, ſe
continuo multiplicantes, promulgata, hunc annum celebra-
vit, quod *Catecheticae* institutiones, ad Eccleſiarum Germa-
niae exemplum, ubi diu ante fuerant uſitatae, nunc demum
in Helvetiam fuerint introductae. Compoſuit vero in ejus
Eccleſiarum uſum formulam Catecheticaſ Leo Judae, quae
ubique recepta eſt. Sed institutiones Calvini, poſtea evul-
gatae, et in quaestiones ac reſponſiones redactae, inſervie-
runt, loco Catechiſmi, apud Tigurinos.

ANN. 1536.

§. CCXVII. Confecta hoc anno est *Confessio Helvetica*, in Synodo Basileensi, a tribus Theologis, Bullingero, Myconio, et Grynaeo, quibus dein duo alii, Leo Judae et Grosman, adjuncti sunt, et communi consensu adprobata, sed eo tantum scopo, ut de fide Helvetica, inprimis circa praesentiam Christi in S. coena, publice constaret, et unio Protestantium, si pote, refarciretur, ad quam Lutheri moderatio aliquam spem, licet frustra, fecerat. Praeterea, ut in Concilio generali, quod ante fores videbatur, exhiberetur. Interfuerunt huic Synodo Theologi Bernae, Tiguri, Basileae, Schaphusae, S. Galli, Mulhusi, et Biennae; Theologi quoque Argentineses Bucerus et Capito, qui sponte sua venerunt. Nihil in hac confessione occurrit de Praedestinatione, et, in sacramentis, praeter signa, dicitur dari rem ipsam Spiritualem. Adprobarunt quidem confessionem Argentineses et Constantienses, sed publicationem dissuaserunt, ne unioni poneretur obex: quae tamen non est effecta; tantum Lutherus dixit, *eam in se esse bonam*. Ceterum solet adpellari *prima*, ut a secunda prolixiore, a. 1566. confecta, distingueretur, quam omnes Ecclesiae Helveticae, excepta Basileensi et Neocastellana, seu Neuchatel, receperunt. Extat etiam apud Ruchat l. XIII. Denique perdidit hoc anno Ecclesia Bernensis praecipuum suum reformatorem, fidelissimumque ministrum, Bertholdum Hallerum, annos 44 natum, cui suffectus est Sebastianus Meierus, pastor Argentinesis, eique adjunctus Erasmus Ritterus, Schaphusanus.

REFORMATIO HELVETIAE

GALLICAE, IN SPECIE GENEVAE.

§. CCXVIII. Dividi, linguae respectu, solet Helvetia in Germanicam, quae septentrionales comprehendit partes, et Romanam,

Romanam, seu Gallicam, quae partes Meridionales, in specie regionem Vaudi, partim Bernensibus, partim Friburgiis, subjectam, et Comitatum Neocomensem, aliasque regiones vicinas, continet: quo etiam Valesii et Genevenses pertinent. Harum regionum reformatio est ea Helvetiae ac Germaniae posterior, simul per extraneos fere tota peracta, sed ope Bernensium, qui eo miserunt Farellum, dein alios, et opus illud omni studio promoverunt, ac tuiti sunt. Primus et praecipuus harum regionum cum fuerit *Farellus*; quem alii sunt secuti, uti Viretus et maxime Calvinus, Farelli omnino ante danda est aliqua notitia. Vitam ejus conscripsit Ancillon, primum Metensis, dein Berolinensis Pastor. Fuit Delphinus, Vapinii, in Delphinatu, e nobili familia natus a. 1489. Studiis Linguarum Hebr. et Graecae, ut et Philosophiae, magno successu, confectis in contubernio Jacobi Fabri Stapulensis, et evangelica quoque doctrina inbutus, sese Meldas contulit ad Brissonetum, urbis Episcopum, et ejusdem doctrinae studiosum. In cujus dioecesi cum jam ab a. 1521. purius docuisset evangelium, inde, vi persecutionis adactus, secessit Vapinium, in solum patrum; indeque, propter odia et tumultus, Basileam, ubi Oecolampadio se adprobavit, eique opem tulit, habita etiam publica disputatione a. 1524., quam Universitas quidem impedire volebat, sed Senatus adprobavit, et promovit. Theses Farelli Scripturam S. unicam fidei et religionis normam urgebant, et fidem in Christum justificantem, sine propriis meritis, rejiciebantque ritus Papisticos, coelibatum Clericorum, Monachatum otiosum, consilia evangelica, aliaque similia. Vid. Ruchat reformat. Helvet. l. II. Sed Cleri odium, vehementius etiam in ipsum per hanc disputationem accensum, effugere coactus, se Argentoratum recepit ad Capitonem et Bucerum, et purius evangelium Gallis, qui, post Meldensem cladem eo confugerant, ingente studio adnunciavit. Quod ipsum deinde Montem Pelicardi (Montbeliard) Wirtembergicae ditionis urbem profectus a. 1527., ibi, sub tutela

Ducis, magno successu fecit, adeo ut spatio biennii totum Ducatum hac luce illustraverit. Sed imprudentis, et nimii; zeli, quo flagravit, dedit et hic indicium, quod ipsi male cessit, et fugam peperit, in eo situm, quod Antonii imaginem, per urbem circumgestatam, manibus sacrificulorum excusserit, et in flumen conjecerit.

§. CCXIX. Bernam itaque secedens, inde, Halleri consilio, se contulit Aquilejam Bernatum oppidum, Aigle dictum, sub finem a. 1526., persona ludi-magistri sumpta, cum nomine Gulielmi Ursini. Admonitus autem ab Oecolampadio, ut zelum temperaret, et Christi se adcommodaret legibus, morem aliquatenus gessit, et juventuti veritatem salutarem, magno cum fructu, instillavit, donec Bernatum ope adjutus, pastorem et concionatorem publicum, nomine suo resumto, agere coeperit a. 1527. Sed, quo majores fecit progressus, eo graviores est expertus oppositiones, quae a tumultu saepe prope aberant. Quare, Bernensium edicto munitus, tetendit a. 1529. Moratum, gentis Helveticae satis illustre municipium, Bernensibus et Friburgensibus subiectum: tantoque cum successu docuit, ut parum afuerit, quin per plurima vota fuerit pro reformatione conclusum. Hanc enim reformationem introducendi rationem tenuerunt, vi pacati, Cantones, defectu tolerantiae, quae multa produxit mala. Profectus dein est Lausannam, sed haud diu post, cum ibi non admitteretur, Neocomum (Neuchatel,) ubi eodem fere successu docuit, licet inter graves Magistratus et Cleri oppositiones, teste epistola ejus apud Ruchat. l. VII. Rediit dein Moratum, ubi per pluralitatem votorum stabilita erat reformatio, ut eam ulterius promoveret, sicut et ibi, et in locis vicinis, strenue peregit. Cum vero Neocomi, et per agrum Biellensem, disseminaret evangelicam doctrinam, ea Neocomi tantos fecit progressus, ut reformati fuerint numero fere aequales Catholicis; imagines quoque, non obstantibus Catholicorum, quibus Comitissa et Magistratus opem ferebant, vehementibus oppositionibus, et altaria, sint per-

per zelotas aliquos reformationum in Ecclesia Collegiali sublata. Inter quas turbas reformatio ibi per plurima vota est admissa, pacis conditionibus, sub Bernensium auspiciis, initis: quibus tamen non steterunt Catholici, novas cientes turbas.

§. CCXX. Incubuit dein reformationi propagandae, vel confirmandae, per regionem *Vaudi*, a. 1531., et *Aventicum* (*Avanché*) introduxit, sed inter acerrimas oppositiones, cum praesentissimo ejus periculo conjunctas. Quo eodem modo res vatos inter tumultus, per Franciscum Juliani suscitatos, et foeminas, processit *Orbae*. Bernensium vero autoritate effectum est, ut Orbenses, qui initio ne audire quidem voverunt Farellum, continuis clamoribus et tumultibus eum interruptentes, tranquillius passi sint concionari, sed sine insigni successu. Inter primos, quos sibi adfociavit, fuit, praeter alios, *Petrus Viretus*, civis Orbensis, et scientiis probe inbutus, qui conciones quoque habere coepit *Orbae*, et dein *Gransonii*; vir plane egregius, et variis scriptis, quae neminem legisse poenitebit, clarus. Interea animos sumserunt *Orbae* reformati, eo etiam usque, ut nonnullis in Ecclesiis imagines destruxerint et altaria, ac S. coenam administrarint suo more. Sed *Gransonii* longe majores fuerunt Catholicorum contra Farellum motus hostiles, quibus praesentissimum saepe in vitae periculum incidit; subinde etiam reformationum culpa, qui ab excessibus sibi non caverrunt. Postea tamen *Orba* et *Gransonium* reformationem susceperunt, per plurima vota; et ad earum exemplum deinde reliquae civitates illorum territoriorum: et in locis vicinis habuit reformatio insignes progressus. Tandem inter *Friburgios* et *Bernenses*, illos Catholicos, hos Reformatos, convenit, ut utraque religio sine tumultu et turba exerceretur. Qua ratione receperunt in regione *Vaudi* reformationem a. 1532. aliqua parte *Aventicum*, *Orba*, et *Gransonium*; mansitque religio Catholica in reliquis *Vaudi* partibus, quae partim *Duci Sabaudiae*, partim *Episcopo Lausannae*,

fannae, parebant; reformationi omni occluso aditu, donec Bernenses eas terras occuparint. De quo postea.

§. CCXXI. *Genevae*, cujus reformationis fundamenta hoc tempore jacta sunt, ad quam historiam adcuratius paulo enarrandam pergo, licet non deessent, quae viam ad reformationem sternere videbantur, invincibilia fere sese obtulerunt obstacula; quorum praecipua erant sequentia. 1. Ignorantia, superstitio, et tyrannis Episcopi, Principis urbis, ac Cleri, summum tenebat gradum. Vid. Spanhemius in *Geneva restituta*. 2. Urbs vehementer fuit adstricta, et vexata, per Duces Sabaudiae, qui principatum ibi adfectarunt. Unde innumera mala, ut caedes, spoliationes, bella, obsidiones urbis, aliaque, orta sunt. Quae concertationes cum Carolo III., Duce Sabaudiae, ab a. 1511. usque ad a. 1535. durarunt, quo omnia sua jura perdidit Dux, et Geneva facta est libertatem. Vid. Spon in *hist. Genevae*. 3. Friburgenses, quibuscum aequae ac cum Bernensibus arcto juncti erant foedere Genevenses, quique eorum praecipui erant patroni, et tutatores, erant acerrimi reformationis hostes, qui nihil non ad eam ibi extinguendam egerant. Foedus illud ab a. 1526. ad 25 annos fuit initum, postquam cum Friburgiis jam ab a. 1518. fuissent foedere juncti. Inter ea vero, quae ab altera parte favebant reformationi, et aditum parabant, fuit 1. quod Bernenses eam fuerint tuiti, et monitis, autoritateque sua promoverint. 2. Clerici et Canonici sese, et morum corruptione, et tyrannide, quodque, tempore molestissimarum cum Duce concertationum, nihil reddituum et bonorum suorum urbi sublevandae voluerint impendere, valde fecerunt odiosos. Inprimis animos civium exacerbaverat ultimus Episcopus, Petrus Palma, raptu honestissimae puellae a. 1527., tempore Quadragesimali, quo plebs fuit concitata, vix per puellam restitutam sedanda. Quo eodem anno 3. accessit sententia excommunicationis, ab Archiepiscopo Viennensi, Metropolitano Genevensium; lata in Magistratum aequae ac populum Genevensem, quod

Mamme-

Mammelucos recusarent admittere. Erant enim in *Egnotos* (eedgenoten,) unde nomen Huguenotorum in Gallia censerit forte possit natum, et *Mammelucos*, divisi, quorum illi pro libertate patriae pugnabant, hi vero Principi et Duci favebant, et propterea odioso Mammelucorum, seu militum servorum Sultani Aegypti, titulo insigniti. Qui posteriores urbe ejecti, et bonis privati, cum in urbem redeundi viam non reperirent, ad Archiepiscopum se receperunt, et excommunicationis sententiam impetrarunt, a. 1527. Quo adeo irritati sunt Genevenses, ut Archiepiscopum in posterum agnoscere, aut ullas litteras Apostolicas admittere, prohibuerint gravi sub poena. Accesserunt 4. ad haec omnia reformationis semina, a Bernaturo nonnullis, Genevam a. 1528. delatis, occulte sparsa, et a multis avidè accepta, quibus sacerdotum inoposturae, et superstitiosi nonnulli ritus, in lucem proferebantur, et reformationis necessitas in oculos ingerebatur. Quo multum etiam contulit Franciscus Bonnivandus, Fani Victoris Antistes, qui, a multis hac de re consultus, agnovit vitia cleri, et *labis, quae in Ecclesia grassaretur, mutationem necessariam*, sed reformationum simul vitam integram requisivit. Idem ille Geneveses, fulmine excommunicationis perterritos, erexit, dicendo, *Dei, non hominum, anathemata esse formidanda, conscientiam nullum tribunal, nisi Dei, agnoscere, nec vel Diabolum, vel Papam, nocere, nisi illis, a quibus timeantur, quippe quorum fulmina solo crepitu valeant, non ictu*. Profuit quidem haec dicendi libertas reformationi, sed arctum et molestum auctori peperit carcerem, in Chillonio arce, per sex annos. Addatur denique, nonnullos, quod occulte mussabant multi, et corde premebant, palam coepisse proferre; licet haec licentia Senatus-consulto, quo Lutheranae doctrinae professio severe est interdicta, fuerit mox repressa.

§. CCXXII. Quo in statu cum res ibi essent, opus reformationis serio magis ab a. 1532. agi, et fortius promoveri coepit, inter gravissima obstacula, funestisque etiam tumultibus.

tus. Quod per articulos et gradus strictim enarrabo. *Pri-*
mus gradus collocandus est in thesibus, vel programmatibus,
 de nocte adfixis, in compitis urbis, de *vera et universali pec-*
catorum remissione per Jesum Christum, sine ulla alia ac *resi-*
piscenciae et fidei conditione. Unde haud exiguus mox or-
 tus est tumultus, dum alii, ut Canonici, resciderint program-
 mata, alii defenderint, non sine vulneribus et pugnis. Quo
 motus Senatus Genevensis severa contra has novitates pro-
 mulgavit edicta, bullis quoque indulgentiariis Clementis VII.
 Templorum valvis adfixis. Crescente nihilominus puriore
 doctrina, inter cives non tantum, sed et ipsos Magistratus,
 decretum est, ut evangelium sine ullis fabulis annunciaretur
 et doceretur. *Secundum* gradum fecit reformatio per *Farel-*
li, et *Antonii Salnerii*, Moranensis Delphinatis, adventum
 Genevam; Mens. Sept. a. 1532. Illi enim, a Bernensibus
 excitati, et litteris fiduciariis muniti, statim ac in urbem
 venissent, evangelicam suam doctrinam inter quoscunque
 obvies, non sine effectu, adnunciarunt. Dein ad Senatum
 delati, et ab eo severe, tanquam turbaram stabella, incre-
 piti, sed, Farello se libere, simul modeste, defendente, et
 Bernensium litteras producente, admoniti tantum a Senatu,
 paulisper sedato, sunt, *ne novae doctrinae praedicatione tran-*
quillitati publicae intercederent. Qua ratione dimissi, mox
 tracti sunt ab Episcopo Bellemontano ad tribunal Ecclesiasti-
 cum, sed duobus Syndicis a Senatu muniti, ne ipsis quid
 mali accideret: ubi omnia turbulenter sunt acta, ipsique
 convitiis ac colaphis excepti. Procurator Fisci Episcopalis
 in haec erupit notabilia verba: *si disputatur, totum nostrum*
mysterium destruetur. Unus Adsectorum, Bergerius, cum ca-
 lumnias placide retudisset Farelus, mox regeffit, *eum blas-*
phemasse, nec opus esse testibus, reum mortis esse; sed acutum
 a Farello accepit responsum, *verba Dei loqueretur, non Cajas-*
phae. Jussus dein paulisper secedere, petitur sclopeto a man-
 cipio Vicarii, sed non feritur. Cum diu esset disceptatum,
 his est denunciatum, *ut urbe excedant*. Quae turbulenta
 judicii

judicii forma vehementer uni Syndicorum, Francisco Hugoni, displicuit, et causae Pontificiae haud parum nocuit: illis utique egressis in agrum vicinum, multi sunt relictī, qui vel inbiberant veritatem, vel novarum rerum studio ducti, se iis adjunxerant, cetera vitae minus honestae et piae.

§. CCXXIII. *Tertium* gradum, seu stabilis reformationis primordia, posuit *Antonius Frumentius*, *fatale evangelio diffundendo nomen* dictus Spanhemio, ad Habessynorum Apostolum sec. IV. respicienti, Delphinas quoque, et Farelli discipulus. Qui, ab ipso excitatus, se Genevam contulit, et, sub ludi-magistri persona, artem legendi et scribendi professus, veritatem evangelicam instillavit, sed, numero eorum, qui veritatis cupidi erant, indies crescente, et favente Christophoro Bosqueto, Franciscano, publice coepit in aula concionari, coram ingente multitudine, auditoribus ex aede Franciscanorum ad hanc aulam, ei vicinam, tuto eunibus, et nequicquam ringentibus sacrificulis. Qua ratione multi magno numero ad lectionem Scripturae S., ac mutua colloquia, excitati, veritati evangelicae manus dederunt. Quem progressum invidis oculis contemplati sacrificuli, ridicule disseminarunt, doctores illos evangelicos esse *fascinatores*, qui magicis incantationibus hominum animos dementarent. Qua opinione honesta admodum, sed superstitionissima, matrona, nomine Glandina, inbuta, ad Frumentium audiendum, quod diu non fuerat ausa, tandem, multis amuletis superstitionis contra fascinationes munita, accessit: sed adeo tacta est, ut e concione se ad Novi Test. lectionem verterit, et trium dierum spatio plenissime conversa sit. Postea tamen Anabaptistis se adsociavit, sed et resipuit. Interea, cum magis magisque invalesceret reformatio, sed una cum civium disputationibus, accidit, ut ex concertatione civis, ac sacrificuli, fuerit rixa orta, quae eousque processit, ut, a Catholicis classico ad Magdalenae pulsato, cives concurrerint, et ad arma provolarint. Qui motus, a Senatu sedatus, occasionem severi dederunt edicti, quo vetitae sunt conciones.

Top. VII.

Ff

nee

nes evangelicorum, et Frumentius urbem deferere iustus est. Sed Evangelici, se culpa scientes vacuos, et bona causa freti, obedire non tantum decreverunt, sed majore numero ad Frumentium a. 1534. confluentes, quam aula capere posset; eum, in forum civitatis ductum, super scamno collocarunt, clara voce clamantes, *doce nos Dei verbum*. Quod cum servide ageret, et intrepide, et themate ex Matth. VII: 16. sumto, in pseudo-prophetis depexendis mascule verfaretur, et iussu Senatus silentium ipsi esset indictum, recusavit, dicens, *Deo magis, quam hominibus esse obediendum*. Sed armatos adesse admonitus, et rem ad tumultum spectare, se subduxit, et mox, cum nusquam esset tutus, urbe excessit.

§. CCXXIV. Quartus gradus, vel articulus, est variarum turbarum, contentionum, et seditionum, ipsius quoque Senatus cum Clero de jurisdictione, donec Senatus triumphaverit, et per disputationem Reformationum cum Catholicis, feliciter finitam, solidiora sint reformationis iacta fundamenta. Post Frumentii abitum, severius licet, ad Friburgensium instantias, emanaverit edictum, vel Senatusconsultum, contra coitiones et conciones evangelicorum, hi, animos minime despondentes, furtivos non tantum habuerunt conventus, in quibus S. coenam etiam celebrarunt, quod primum a Guerinio quodam factum est, qui sacro Ministerio postea est admotus in Peticardi monte, et dein Neocomensi agro, sed et nimio acti zelo, contradixerunt subinde publice superstitioni. Cujus audaciae singulare fuit exemplum in Petro Roberto Olevitano, Picardo, qui juventuti apud aliquem docendae operam dabat. Ipse enim Dominicanum, pro concione in Lutheranos insane debacchantem, increpuit, et protulit; quod ipsi fere concillasset necem. Ceterum hic est Olevitanus, qui in Waldensium gratiam Biblia Gallicè vertit, et in Italia, toxico ipsi propinato, expiravit a. 1538.

§. CCXXV. Praeterea, cum Bernates per litteras cum Senatu, super violentia in Faellum, et rabie Clericorum, exposcularent, Senatus vero de litteris deliberaret, et plebs,

a Clero inflammata, ad curiam confluens, Lutheranorum postulare poenas, seditio paucis post diebus publica est exorta, plebe in Evangelicorum perniciem sacramento adacta. Quam ut averterent Evangelici, in unum ad sexaginta duos uique coeuntes, vim vi propulsare parati erant. Impedita tamen est, quae inde secuta fuisset, magna strages per Mercatores quosdam Friburgenses, qui se medios et sequestros apud utramque partem interposuerunt. Qua occasione a Senatu hae sunt promulgatae sanctiones, ut 1. *diversas amnestias* lex obtineret. 2. quies postea conservaretur. 3. conciones secundum Verbum Dei instituerentur. 4. carnis esus illicitus esset diebus vetitis. In quas leges pax a civibus coram Senatu est jurata, et ab Ecclesiasticis coram Vicario Episcopi absentis. Haud diu post, cum Verlius, Canonicus Friburgensis, factiosus se ducem praebens, civitatem ad arma concitaret, novus est ortus tumultus, quo ipse ille dux obruncatus est. Quae Versiana caedes, sicut Friburgenses irritavit, ita Senatum cum Episcopo, jurisdictionis causa, commisit. Friburgenses in caedis autores urserunt animadverti, Episcopus vero, Petrus Palma, in urbem reversus, Canonicos et Ecclesiasticos, ob tumultum in carcerem coniectos, solvit, et civium nonnullos carceri mancipavit, ex vinculis causam dicturos. Unde Senatum inter et Clerum ingens nata est conflictatio. Clero se adjunxerunt Friburgenses, multa minati, sed Bernates, ope promissa, Senatum, ut jura sua tueatur, adhortati sunt. Senatu tandem triumphante, captivi sunt Consulibus traditi, sed unus eorum, pro Friburgensium victima, capite plexus est, reliquis dimissis. Procurator vero fisci Episcopalis frustra contradixit, Episcopus, populi iram ob jura civitatis violata metuens, urbem dereliquit, ingente inter officiales suos et Senatum relicta contentione, religioni Pontificiae per litteras ad Senatum prospexisse contentus.

§. CCXXVI. Novi mox et graviores motus suscitati sunt per Guidonem Furbitum, doctorem Sorbonicum, Dominica-

num, arte disputandi callidum, et inpuidentem calumniatorem, a Clero arcessitum, nec non per publicum Vicarii Episcopi edictum, Kalendis Januar. a. 1534. promulgatum. Furbitus enim in Euangelicos non tantum, sed et in Bernates detonuit, ac convitia coniecit: cui cum Frumentius, et Alexander Camus, qui postea Lutetiae, causa euangelii, est combustus, in urbem reduces, os obstruxissent, Senatus auctoritate repressi sunt. Edicto vero Vicarii vetitae fuerunt conciones Euangelicae, et Biblia, sive vernacula, sive Germanica, flammis addicta, sub gravi censura. Farellus autem, Frumentius, et Viretus, qui recens se iis comitem dederat, in urbem reversi, tam strenue in opere clam promovendo perrexerunt, ut intra privatos parietes amplius contineri non potuerint. Bernenses tanto studio, tantisque minis, novum turbonem Furbitum ad causam dicendam postularunt, ut in custodiam fuerit a Senatu traditus. Unde novae et acerrimae lites originem mox repetierunt. Clerus, virum sui ordinis Laicorum iudicio subijci, indignatus, eum sibi postulavit tradi, adjutus a Friburgensibus; contranitebantur haud minore vi Bernates. Tota civitate hac ratione in partes scissa, vicit tandem Senatus, vel potius a Bernensibus victus, qui foederi renunciaissent, nisi Senatus consensisset, et causae cognitionem sibi vindicavit. Audiuntur itaque in ducentorum virorum Senatu Bernenses actores, et Furbitus reus. Illi eum blasphemiarum in Deum, et horrendorum in Rempublicam Bernensem convitiis, reum agunt, simul haeresin, sibi a Furbito in pactam, e verbo Dei, demonstrari postulant. Furbitus multa a se dicta negavit, sed per testes convictus est: alia excusavit, sed et defensionem declinavit, et exceptionem fori urfit. Sed Bernatum postulata sunt Senatus suffragiis adprobata, adeoque decreta est disputatio, de potestate Ecclesiae in ferendis legibus, de auctoritate Pontificis Romani, de traditionibus, aliisque controversiis, habenda in ducentorum virorum, et Bernatum Oratorum consensu. Postquam inter Furbitum, et

Farel-

Farellum, cui aderat Viretus, diu esset disputatum, Furbitus se ex Verbo Dei, quod tamen susceperat, placita Pontificia probare non posse, passus est. Quo facto, Senatusconsultum est factum, quo ad publicam palinodiam est damnatus, tanquam qui multa Dei verbo, divinae gloriae, Bernatum dignitati, et omnium saluti adversa protulerat. Fefellit vero Furbitus omnium expectationem: in cathedram enim productus non revocavit sua, sed ad pristinos se recepit mores. Quare de loco deturbatus, et in vincula reductus est: donec, ad Regis Galliae intercessionem, fuerit a. 1536. liberatus.

§. CCXXVII. Quintus est gradus, quo, post novos motus, et machinationes Cleri in civitatem ipsam, Friburgensium quoque oppositiones, per foedus cum Genevensibus ruptum, e medio sublatas, reformatio tanta cepit incrementa, ut publica autoritate fuerit a. 1535. sancita. Qui annus habetur natalis Ecclesiae Genevensis. Furbiti causa eo, quo dixi, modo terminata, novi in civitate motus tumultuosi concitati sunt autore Johanne Porterio, Episcopo a secretis, sed qui, unius civis caede, et nonnullorum vulneribus, sedati sunt autoritate Senatus, et legatorum Bernensium prudentia, Porterio in carcerem compacto. Cum autem ex ejus scriniis diploma Episcopale, in perniciem libertatis Genevensis, productum esset, adeoque Principis Sabaudi et Episcopi in civitatis jura ac privilegia conspiratio in lucem protracta, Porterius, non obstante indulgentia Episcopi, capite plexus est, cives quoque, eorum oculis jam apertis, a cleri defensione abstracti sunt. Qua occasione arrepta, Bernenses, Genevae degentes, concionandi libertatem suis concionatoribus Farello, Frumentio et Vireto, qui sub tutela Legatorum Bernensium privatim docebant, concedi, aequae ac novo praeconi Pontificio Francisco Coustelerio permissum erat, postularunt. In quo dando cum Senatus, in Cleri privilegia nondum ausus involare, et tumultus metuens, moras traheret: plebs evangelica, connivente

tamen Senatu, Templum Riparium, ad portam ~~ex~~ ^{ex} ~~nomi~~ ^{nomi} nis, prope coenobium Franciscanorum, occupavit, et pri-
mam in eo concionem euangelicam, ipsis Kalend. Mart. a.
1534. habuit coram numeroſo coetu. Farellus, nequicquid
ringente Clero, et factione Pontificia. Multum praeterea ad
reformationem introducendam contulit, quod foedus ~~mutu~~
auxilii et defensionis inter Friburgenses et Genevenſes, ab
illis, frustra renitente Senatu Genevenſi, fuerit abolitum,
instrumentis publice reſciſſis. Ad quod permoti ſunt partim
veteris religionis amore, partim aemulatione Bernenſium,
quos tanta pollere Genevae autoritate ferre non poterant.
Tandem et alia ad opus reformationis perficiendum concu-
rerant. Inter quae praecipue erant, conspiratio hoſtium ſub
auſpiciis Ducis Sabaudiae et Episcopi, ac factionum in urbem
contra libertatem Genevenſem, detecta et diſſipata, cum tur-
bulentorum ex urbe diſceſſu, Episcopale conſilium ex urbe
alio tranſlatum, inclinatio civium maximam partem ad re-
formationem, tanto etiam ſtudio, ut ſtatuas, aliaque ſuper-
ſtitionis instrumenta, e Templo Ripario deturbaverint, et
in puteum conjecerint, frustra repugnante Senatu. Quae
omnia, aliaque ſimilia, tandem in cauſa fuerunt, ut Senatus
ſe Helvetiis arctius adplicuerit, de urbe quoque ſua fece-
rit aſylum, in gratiam profugorum Proteſtantium e Gallia,
et reformationem publice receperit.

§. CCXXVIII. Poſt tot itaque tantaque mala exantlata,
inter praefentiſſima inſuper pericula ruinae ſuae, tum per
Episcopi machinationes et violentias, tum Ducis Sabaudiae
occultas infeſtationes, tum per factioſos cives, qui, urbe re-
liſta, caſtrum Pinetanum ad Rhodanum occuparunt, indeque
yicina non tantum loca rapinis, vaſtationibus, et incendiis,
repleverunt, ſed et urbi imminebant, Genevenſes urbis de-
ſenſioni ac ſecuritati proſpexerunt: ſimul puriori euangelio
ſtabiliendo incubuerunt, per ipſa illa incommoda animati,
et excitati. Praeſtigiae ad Mariae Virginis idolum fieri ſo-
litae, quae pro miraculoſis ſanationibus venditabantur, vel
quibus

quibus infanti, sine baptismo mortuo, vita censebatur red-
dita, donec baptizaretur, quaeque ingentem venerationem
in animis hominum pepererant, sunt reiectae et veritae.
Praeterea *Jacobus Bernardus*, coenobiarcha Franciscanus,
magni nominis Theologus, ad purius euangelium conversus,
theses, felicissimo successu, publice proposuit ventilandas,
unde ipsa orta est reformatio. Theses fuerunt justificationi
ex operibus, cultui sanctorum et imaginum, traditionibus
humanis, precibus pro defunctis, et suffragiis sanctorum,
oppositae, et contrarias continebant veritates. Thesisibus
quaquaversum missis, undequaque sunt a Senatu invitati,
cum securitatis promisso, qui disputarent. Pauci tantum
conparuerunt, propter Episcopi et Ducis Sabaudiae inter-
dicta, inter quos eminuerunt Carolus Sorbonicus, et Chap-
phusius, coenobita Dominicanus. Disputatione per quatuor
hebdomadas, sub auspiciis Senatus, habita, veritas euange-
lica plenissime triumphavit, ipsis illis, modo memoratis,
disputatoribus se submittentibus. Ex quo indies se refor-
matis adjunxerunt multi, sed alii, et Clerici ac Monachi,
urbem reliquerunt, eo etiam numero, ut Senatus, ne urbs
quid detrimenti caperet, impedire debuerit egressum. Vid.
Scultetus in anal. ex Turretini narratione.

§. CCXXIX. Finita disputatione Senatus quidem pruden-
ter et pedetentim censuit in hoc opere procedendum esse,
multa mala, inde oritura, metuens, sed nimio plebis zelo,
et fervidis Farelli orationibus, succumbens, manum mox
operi admovit. Plebs enim in imagines, aliaque devotionis
instrumenta, inpetum hic illic jam fecerat, et Farellus in
Ecclesiis, quae Catholicis adhuc relictæ erant, conciones
contra Senatus voluntatem habuit. Tandem itaque convo-
catis plus una vice Canonicis et Coenobitis, ut, si quid,
quo causam suam ex Scriptura S. probent, habeant, pro-
ferrent, illique effugia quaerent, se in sua religione per-
tinaciter declarantes manere velle, opus ad exitum perduxit
Senatus. Imagines, quae restabant, destruxit, de coenobiis
dispo-

disposuit, et publicam Euangelii professionem sancivit publicato edicto, die 27. Augusti, monetam cudit novam, cum inscriptione, non ut antea, *post tenebras spero lucem*, sed, *post tenebras lux*. Curavit denique, monumentum aeneum ad Curiae valvas erigi in hujus beneficii memoriam, cujus inscriptio exstat apud Scultetum. Ceterum, cum in Ecclesiis repurgandis versarentur, detestandae sunt, ad plebem decipiendam, detectae fraudes, quas exhibet Ruchat lib. XII. ex. gr. loco brachii Antonii, quod summa honorabatur devotione, inventum est corvi membrum, vel artus, et loco *cerebri* Petri, non minoris devotionis objecti, *pumex*.

§. CCXXX. Reformatione hac ratione publice introducta, simul libertate civili ope Bernensium, qui, Duci Sabaudiae bello declarato, Genevenses ab ejus vexationibus ac oppressionibus vindicarunt, terramque Vaudi ei eripuerunt, a. 1535. et 1536. acquisita, ultimam ei inposuerunt manum a. 1536. et 1537. Pacem inter cives, varie adhuc divisos, fecerunt, cultum publicum et regimen Ecclesiae ordinarunt, confessionem fidei, a Farello compositam, adoptarunt, et juramento sanciverunt: quae simplicitate sua se commendat. Exstat apud Ruchat l. XIV. Sed, nulla et ipsi erga Pontificios usi tolerantia, eorum potius secuti exemplum, Missas, et imagines, absolute non solum proscripserunt, sed et inobedientes puniverunt, nec tamen severiore poena, quam incarcerationis ad breve tempus, et exilii. Introduxerunt quoque eandem reformationem per Ecclesias extra urbem, et ei subjectas. Quod cum e vestigio executioni vellent dare, unus Senatorum, nomine reliquorum loquens, prudenter admonuit Senatum, iniquum esse velle, ut mox mutarent religionem, antequam satis essent de erroribus instructi, effecitque, ut, frustra contendente Farello *operi Dei non esse opicem ponendum*, ut mensis spatium fuerit concessum. Quae ratione omnia feliciter successerunt.

§. CCXXXI. Quo in rerum statu, cum *Johannes Calvinus*, Genevam adpulsus, et a Farello detentus, ipse enim transire

ire tantum volebat, sedem ibi fixerit, Professoris muneri admotus, tantumque Ecclesiae non solum Genevensi, sed et universae causae evangelicae, contribuerit, seu tam celebre nactus sit nomen, ut illud *Calvinianorum* inde, haud laudabili exemplo, receperint Reformati; sic dici soliti, vitam ejus paulo fusius enarrasse, non abs re fuerit. Vid. vitam ejus a Beza conscripta, et operibus Calvinii praefixa, nec non ejus apologia, a Drelincurtio adornata, ne alios memorem autores. Natus est Novioduni Veromanduorum (Noion en Piscardie) a. 1509., ex honestis quidem, sed mediocri fortunae, parentibus, Patre Gerardo Calvino, et matre Johanna Franca. Studia confecit humaniora Lutetiae Parisiorum, primum sub Maturino Corderio, insigni erudiendae juventutis Magistro, tunc ibi, postea Genevae, eodem, quo Calvinus, anno mortuo, dein sub Hispano aliquo. Destinatus quidem Theologiae, ad quam per indolem religiosam, cujus jam inter sodales dederat specimina, vitiis eorum censor, inclinatus et aptus judicabatur. Pater etiam ipsi jam ab Episcopo beneficium procuraverat in Cathedrali Ecclesia Noviodunensi, et dein curationem in pago vicino, ubi etiam conciones aliquot habuit, nullis licet initiatus Ordinibus, antequam Galliam defereret, sed, mutato dein consilio, ad Jurisprudentiae studia admotus, quod tutior ea via ad opes et honores videretur Patri, quodque ipse, a Petro Roberto Olevitano, cognato suo, admonitus, Scripturae studio se adplicuerit, et a sacris Pontificiis esset alienior factus. Aureliam itaque missus est, ibique Patrum Stellam, celeberrimum Ictum, tanto cum successu frequentavit, ut Doctorum vices subinde obierit, et discedenti Doctoris insignia ipsi gratis fuerint oblata. Nec tamen aliquid de Literarum studio, aut purioris doctrinae amore, remisit, multumque ejus studiosos, qui ad eum consuebant, adjuvit. Dein, Alciati, Principis Icti, fama excitus, Academiam Bituricensem petiit, ubi amicum nactus est, et Graecae linguae praeceptorem, Melchiorum Wolmarum, Germanumque.

Tom. VII. G g Rot.

Rocvillensem, cui ejus linguae cognitionem acceptam retulit. Hic versatus amisit Patrem, et in patriam revocatus est. Sed haud diu post se Lutetiam contulit, et commentarium ibi in Senecae librum de *clementia* scripsit, ac publicavit; simul sese totus coepit sacris studiis dicare. Reformatorum partes strenue tuitus. Cum vero Nicolaus Copus, Academiae Parisiensis Rector, designatus, oratione, a Calvino composita, liberius de religione disseruisset, Sorbona et Parlamentum in Rectorem, Calvinum, et Reformatos infurrexerunt, eosque in grande conjecerunt periculum. Quam tempestatem sua intercessione apud Regem Franciscum, ejus unica soror, Regina Navarrensis sedavit. Relicta tamen Lutetia, demigravit Calvinus primum in agrum Santonicum, ubi breves quasdam *admonitiones* Christianas scripsit, a Parochiis inter sacra recitandas, dein mox Neracum, Aquitaniae urbem, ut Jacobum Fabrum Stapulensem visitaret. Redux dein Lutetiam, a Serveto ad colloquium petitus, eum frustra expectavit.

§. CCXXXII. Persecutione Reformatorum, quam Franciscus instituit a. 1534., vehementiore facta, Gallia relicta se contulit Basileam, seseque studiis dedit Hebraicis, amicos et doctores nactus fidiſſimos Grynæum et Capitonem; ubi etiam celeberrimum illud opus *Christianae religionis institutionem* scripsit, elegante illa, et potentissima, *dedicatione* Francisco Regi, quae vix similem habet, praefixa, eo in primis scopo, ut calumnias, quibus, se non Evangelicos, sed Anabaptistas, qui Spiritum jactabant, et Magistratus opprobabant, in regno suo destruere jactitabat Rex, retanderet. Deinceps, Italia salutata, et in Gallia rebus suis occupatis, tanquam ei in perpetuum valedicturus, Basileam, et Argentinam, profecturus, ut ibi sedem figeret, vi bello non victus per Allobrogum fines transire, Genevam venisse, eam peragrandi, sed sibi a Farello passus est, ut ibi maneret, suamque operam illi Ecclesiae ~~promoven-~~ *promoven-*

promovenda; sed maledictione Farelli, quasi fulmine, ictus se subiecit, ac, sacrarum litterarum Doctor, una cum concionatoris munere, designatus est.

§. CCXXXIII. Historiam Calvinii, Genevæ residentis antequam pertexam, disputatio *Lausannensis*, hoc tempore habita, paucis est attingenda; cum illa ejus civitatis, et Vaudi reformationem, quæ ope Bernensium, qui Vaudum, bello cum Duce Sabaudiae, in potestatem suam redegerunt, ingentes fecerat progressus, ad finem perduxerit. Docuerat quidem ibi jam ab aliquo tempore Viretus, magno cum fructu, concessa quoque evangelicis erat religionis libertas, sed Magistratus Lausannensis religioni antiquæ adhuc patrocinabatur. Cum autem Lausannæ, et aliis in Vaudi locis, disputationem nonnunquam obtulissent Pontificii, et mox detrectassent, illæ præterea sæpe promovissent reformationem, Bernenses publicam tandem decreverunt disputationem Lausannæ habendam, actumque ipso, Pontificiis frustra repugnantibus, instituerunt, et ad finem optatum perduxerunt a. 1536. Cujus acta in lucem protulit Ruchat., et historiam fute narravit lib. XIV, et XV. Decem theses, a Farello composita, materiam disputationis præbituræ, complectuntur fidem Evangelicam de justificatione per fidem Christo unico Mediatore, Ecclesia, ejus Ministris et Sacramentis, confessione et absolutione, Magistratu, conjugio, cibis et similibus aliis controversiis. Actores fuerunt ex Reformatis Farellus, Viretus, qui præcipuas tenuerunt partes, Petrus Caroli, Johannes Calvinus, qui duabus tantum vicibus locutus est, et Antonius Marcurtius, qui una vice. Disputatum in primis est de justificatione ex sola fide sine operibus, et de Transubstantiatione: duravitque per octo dies, a 1. ad 8. Octobr.

§. CCXXXIV. Disputatione habita, et Evangelicis triumphantibus supra Catholicos, qui eruditione et scientia theologia longe inferiores erant, qua multorum oculi sunt aperti, nonnulli etiam ex ipsis actoribus convicti, Bernenses per

omnes Helvetiae Romanae regiones, quas sibi subjecerant, introduxerunt reformationem, sed prudenter, et per gradus. Imagines et altaria mox ubique e medio sustulerunt; et conacionatores quaquaversum miserunt. Lausannae duo sunt constituti Petrus Caroli et Viretus, sed ille huic antepositus, licet hic longe esset melior et doctior: de quibus mox quaedam dicam. Anno vero 1537. omnes illas terras per Deputatos reformarunt, secundum edictum hac de re factum, et Synodum Lausannae convocarunt, qua res Ecclesiasticae sunt ordinatae. Cujus edicti et Synodi notitiam dedit Rotinat. Academiam quoque instituerunt Lausannae, una cum Collegio a. 1537. Primi Professores fuerunt Johannes Henbertus in Philosophicis, et lingua Hebraea, et Conradus Gesnero in Graecis. Quibus a. 1547. duo sunt in Theologicis adjuncti. Gesnero autem successit Petrus Nunneseus, quem excepit Theodorus Beza a. 1549., qui, dum ibi versatus est, inter alia transtulit centum Psalmos Davidicos in linguam Gallicam, qui, quinquaginta, a Clemente Marot, celebri hoc tempore poeta Gallico, versis, additi, mox in illas Ecclesias introducti sunt, ut publice canerentur. Ceterum Petrus Caroli Ecclesiae suae a. 1537. renunciavit, et ad Catholicismum inclinare coepit, quem etiam in Galliam profectus suscepit, postquam Viretum, Farellum, et Calvinum Arianismi accusasset, et motus concitasset. Absoluti autem sunt a consistorio Lausannensi, et ab ipso Bernensium Senatu. Petrus vero Viretus hinc discessit a. 1559., de statu Ecclesiae suae minus contentus, et Ecclesiis Lugdunensi ac Aurelianensi in Galliis inservivit, donec a Regina Navarrae in Bearniam invitatus sit; ubi etiam occubuit a. 1571. Fuit Vir plane insignis, cui res reformata multum debuit, eruditione nemini secundus, modestus praeterea, et mellifluo sermone praeditus; a violentis mediis fidem propagandi alienus; tantum male usus est potestate coactiva ipsorum Catholicorum in reprimendis Anti-Trinitariis, qui Lugduni se ostentabant, quo tempore pacificatio ibi coepit obtinere. Vid.

Baelius

Baelius in Vireto. Denique singularis ejus character fuit, abusus Ecclesiae Romanae summa cum delectatione per scripta sua exponere risui et contemptui, qua ratione *Misfam* edito libro prostituit, de ea facta comoedia. Varia reliquit scripta, lectu dignissima. Plura qui de ipso, ejusque operibus velit, adeat Ruchat lib. XVI.

§. CCXXXV. Calvinus, ut ad eum et Genevenses redeam, statim ac cum Farello et Coraldo, quem secum perduxerat Genevam, opus reformationis paulo severius coepisset urgere a. 1537., gravissimi sunt inter cives suscitati motus, qui totam videbantur subversuri reformationem, Calvini utique, et collegarum, exilium ad breve tempus produxerunt. Turbatores fuerunt multi civium, a reformatione alieniores, qui tempore belli cum Duce Sabaudiae se continuerant, sed nunc in publicum prodierunt. Primam occasionem peperit *confessio fidei*, a Farello, ut supra dixi, composita, quae in fronte juramentum exigebat, quo ab omnibus erat recipienda, et pro adpendice habebat *legem Dealogicam*. Quam cum Pastores publice cum juramento recipi urgerent, multi se opposuerunt, causati, se ea ratione ad *impossibile* quid obligari. Praevaluit nihilominus confessio, in quam a. 1537. a Senatu populoque palam est juratum. Accessit mox duplex alia dissidiorum causa, *una*, quod Pastores S. coenam administrare recusarent, quamdiu veteres illae inimicitiae; bello Sabaudico ortae, durarent, et vita civium flagitiosa; *altera*, quod Bernenses, licet satis imprudenter, vellent, ut Genevenses suos ritus Ecclesiasticos admitterent, scilicet panem azymum in S. coena, baptisteria, seu fontes, ad baptizandum; et nonnullos dies festos, praeter Dominicum. Genevenses enim pane utebantur vulgari, et sine baptisteriis baptizabant, solum etiam diem Dominicum celebrabant, praeter quem Bernensibus etiam in usu erant quatuor alia festa, *Natalis, novi anni, adnunciationis et adscensionis*. Quae captata occasione Syndici Genevae, qui annum et summum Magistratum ibi constituunt, rem eo adduxerunt, ut Calvi-

nus cum sociis exceſſerit urbe, in primis, quod S. coenam renuerint administrare. Calvinus itaque per Tigurum et Basileam venit Argentoratum, ubi Professoris Theologiae munus accepit, et Ecclesiam Gallicanam plantavit. Inter effectum est, ut panis communis fuerit Genevae cum panis azymo commutatus, ipso Calvino per litteras monente, ne ob rem tam parvi momenti turbarent Ecclesias. Quae ratione panis azymus ibi obtinuit, cui Calvinus, postea reſtitutus, ut paci litaret, non repugnauit.

§. CCXXXVI. Argentorati versatus operam suam non denegavit Ecclesiae Geneuensi, cui multum profuit, Jacobi Sadoleti Episcopi Carpentoratensis conamina, ad Ecclesiam Geneuensem in gremium Ecclesiae Catholicae reducendam, reddendo irrita, Geneuensesque ad pacem et concordiam adhortando, denique commentario ad Epist. ad Romanos, et de coena Domini, illustrando et firmando. In quo fuit opus usque ad a. 1541., quando ad ejus reditum Genevam via fuit strata. Praecipuis enim adversariis, publicorum criminum reis, e medio sublati, repetitus est a Geneuensibus, eorumque instantiis victus rediit, et magno adplausu receptus est, Farellum quoque Collegam denuo adeptus. Quo facto, animum mox ad Presbyterium erigendum, et ordinem Ecclesiarum stabiliendum, adplicuit, optato successu, quippe munere suo alias fungi renuens. Concinnauit etiam *Catechismum*, priori quidem congruum, sed prolixiorem, et in quaestiones ac responsiones distinctum, Gallice et Latine: qui in varias dein linguas translatus, et a multis Ecclesiis adoptatus est. Laboravit vero in opere Domini, a Farello et Vireto sociis ejus adjutus, strenue, et prae reliquis omnibus. *Alternis hebdomadibus totis concionabatur*, verba sunt Bezae in vita Calvini, triduo vero docebat, singulis diebus Jovis Presbyterii cognitionem regebat, diebus Veneris in communi collatione scripturae, quae congregatio vocatur, justam pene lectionem habebat, varios libros sacros commentariis doctissimis illustrabat, modo religionis hostibus respondebat, modo necessarii

necessariis de rebus undiquaque scribebat. Accesserunt curae externae, cum ejus consilium in causa religionis ex omnibus fere Christiani orbis partibus efflagitaretur. In Excommunicatione, et Ecclesiasticae politiae legibus perferendis, multum ad *hierarchiam* introducendam laboravit; varios e plebe, ministris, et primariis viris, nactus adversarios, sed quos constantia sua vicit, adeo ut rem perfecit, legibus illis publico receptis consensu, et firmatis; quibus Ecclesia illa in posterum usa est.

§. CCXXXVII. Orbatus dein fidissimis sociis Farello, a Neocomensibus, et Vireto a Bernensibus pro Laufanna, petitis et inpetratis, solus fere peregit negotia, eaque saepe molesta valde et periculosa, factione contra ipsum ob disciplinam introductam formata. De quo legendus Beza l. cit. Praetereundum hic non est, Calvinum, dogmatis *consubstantiationis*, ut adpellatur, suspectum factum, Tigurum propterea cum Farello profectum, cum Ecclesiis Helveticis contulisse, eo cum effectu, ut Ecclesiarum Helveticarum et Rhaeticarum adprobatione conscripta fuerit *consensio*, quae postmodum duravit, et Ecclesias illas arctissimo vinculo colligavit, a. 1549. Exstat apud Hospiniam hist. sacrament. p. II. Dein duo emanarunt anno sequente decreta Magistratus, satis notabilia, *unum*, quo ministri sacri, cujusque regionis urbis Decurione et Presbytero adhibito, domos statim anni tempore visitarent, confessionemque fidei exigerent, *alterum*, quo omnes dies festi, excepto Dominico, abrogantur. Quod, licet ignorante ministrorum collegio latum, invidiam creavit Calvino, qui ea occasione librum scripsit *de scandalis*.

§. CCXXXVIII. Anno 1551. praeterquam, quod antiqua factio denuo in Calvinum insurrexit, Ecclesiam Genevensem conturbavit *Hieronymus Bolfecus*, dogma de gratuita electione, et absoluta praedestinatione, nimis fervide inipugnans publice; quod ipsi male cessit. Refutatus enim non tantum est a Calvino in publico coetu, sed et ab uno Ad-

cessorum Praetoris, penes quos jus adprehensionis erat, mox in custodiam est compactus, et, causa multis disputationibus agitata, Helveticarum quoque Ecclesiarum sententia requisita, tanquam seditiosus, et Pelagianus, urbe est expulsus, cum poenae fustuariae interminatione, si vel in urbe, vel in ejus territorio, deprehensus esset. Ad quod severum nimis judicium vita ejus improba, ut fertur, multum contulit. Ceterum Bolfecus, Carmelita Parisiensis, cum liberius paulo concionatus esset, inde profugus, cucullo abjecto, et medicinam professus, Genevam venerat; sed inde, ut dixi, ejectus, et postea bis a Bernensibus, cum nusquam inter Reformatos reperiret asylum, ad veterem rediit religionem, et a Calvino ac Beza vindictam virulentis et maledicis scriptis sumisit. Scripsit enim historiam vitae morumque Calvinii et Bezae, veri falsique nullo habito discrimine.

§. CCXXXIX. Sed haec ipsa Calvinii in Bolfecum damanda vehementia ansam praebuit inimicitiae Calvinii cum *Jacobo Burgundo Falefio*, qui, religione Pontificia abdicata, arctissimam cum Calvino contraxerat amicitiam, testibus, praeter dedicationem commentarii ad Epist. ad Galat. ipsi factam, litteris ejus ad Falefium, quae novissime lingua Gallica sunt editae. Huic viro nobili cum incarcerationio Bolfeci valde displiceret, et persecutio, omniaque ad eum liberandum ipse ageret, ira Calvinii in ipsum adeo exarsit, ut omnem non tantum cum eo ruperit amicitiam, sed et memoratam dedicationem abstulerit, acerbè etiam subinde in eum in-
 vectus. Vid. praefatio Litteris illis praemissa. Ceterum: *Jacobus Burgundus* fuit nepos *Baldvini*, Domini *Falefii* et *Bredani*, qui filius naturalis fuit *Philippi Boni*, Ducis *Burgundiae*. *Jacobus* autem, propter religionem exul, duxit *Jolandam* de *Brederode*, ex antiquo Comitum *Hollandiae* stemmate. Exstat ejus apologia ad calcem Litterarum, qua se apud *Caesaream Majestatem* excusat, inultas criminationes diluit, et fidei confessionem edit stilo *Calviniano*.

§. CCXL-

§. CCXL. Praeterquam quod contentiones de praedestinatione, Bolfeco expulso, non fuerint finitae, quin vehementius ultro citroque agitatae, cum ea multis infederit opinio, Deum per Calvinī doctrinam autorem statui peccati, et fatum aliquod Stoicum introduci, quam non Pontificii tantum, sed et Melanchton, alique plures, de Calvino conceperant, novus factiosorum inpetus prorupit a. 1553., qui Ecclesiam simul, simul Rempublicam, in extremum praecipitavit periculum, ut Beza in vita Calvinī enarrat. Accessit eodem anno fatalis ille concremationis Michaelis Serveti casus: de quo postea suo loco. Praeterea, cum Bertelerius, unus factiosorum, homo *projectae penitus inprudētiaē*, iudicio Bezae, a Presbyterio ob flagitia excommunicatus, apud Senatum conquestus esset, multorum quoque clamores palam audirentur, Presbyterium sibi in multis adrogare Magistratus imperium, statutum est in consilio Diaconorum, *ultimum excommunicationis iudicium ad Senatus cognitionem pertinere*. Quo adeo exacerbatus fuit Calvinus, hac parte ingens zelota, ut inter concionandum, postquam in contemptores S. coenae debacchatus esset, elata manu et voce, in haec verba temere eruperit, *at ego occidi me potius patiar, quam haec manus Dei contemptoribus iudicatis sancta Domini porrigat*. Abstinuit sese tunc Bertelerius, cum sociis, quidem a mensa laeta, sed Calvinus tanta cum vehementia hanc causam urfit, discessum quoque minatus, imo Ecclesiae verbis Pauli Act. XX: 32. quasi valedicens, pro concione, ut decreti Diaconorum suspensionem inpetraverit, donec a quatuor civitatibus Helveticis peteretur iudicium.

§. CCXLI. Anno 1554., cum occasione violentae mortis Serveti, de haereticorum poenis coeptum esset disputari, multis ultimum illud supplicium valde inprobantibus, imo nonnullis existimantibus, haeresios causam iudicio Dei relinquendam esse, quam opinionem *boni* etiam aliqui, ut Beza loquitur, tuebantur, *veriti, ne, si aliter sentirent, tyrannorum in pios saevitiā accendere viderentur: in publicum*.
Tom. VII. Hh misit

misit Calvinus *doctrinae Servetanae refutationem*, additis rationibus, *cur et quatenus* haereticos a Magistratu puniri oporteat. Cui se anonymus opposuit nomine *Martini Bellii*, quem Sebastianum Castellionem esse tradit Beza, edito contra haereticorum supplicia egregio libello: quem Beza sibi refutandum sumsit libro pro haereticidio scripto; qui in operibus ejus exstat: sed multis haud sine ratione scandalum dedisse, et causae reformatorum haud parum nocuisse, jure merito visus est. Resuscitata quoque est infelix illa controversia Praedestinataria, libellis etiam famosis traducta una cum Calvino. Denique ultimum factiosi instituerunt conatum, quibus Calviniana disciplina aegre erat, conspiratione clam inita, sed quae detecta in ipsorum caput recidit, aliis supplicio capitis adfectis, aliis solum vertentibus a. 1555., quando hac parte pax est Ecclesiae Genevensi reddita, disciplina Ecclesiastica ab Helvetiis, quorum judicium modo dixi requisitum fuisse, adprobata, et denique a populo Genevensi communibus suffragiis rogata, perlataque. Denique Calvino hortatore, erecta est a. 1559. schola Genevensis, magnificis aedibus Gymnasii exstructis, octo praceptoribus puerorum, et publicis in quavis scientia Professoribus, ornata.

§. CCXLII. Tandem, incredibilibus laboribus, corpore minus firmo vestitus, fractus, vir vere magnus, sed nimis fervidus zelota, Johannes Calvinus diem obiit supremum anno 1564. annos 54 et 10 Mens. natus. Praeterquam quod, inquit Beza, *corpore fuit natura inbecillo, macilento, et ad tabem ultro inclinante, dormiens pene vigilabat, magnam anni partem concionando, docendo, dictando consumebat, per decem minimum annos prandio abstinuit, sola coena contentus, frequens in jejuniis, ut ventriculi inbecilitati et hac ratione confuleret.* Temperamento erat *ὀξύχολος*, nec tamen ejus servus, a bonis autem corradendis ita alienus, ut omnia ejus bona, bibliotheca etiam care divendita, vix trecentos aureos aequarent. Solebat vero calumniam hac parte, qua petebatur,

tebatur, his verbis scite retundere, *me non esse pecuniosum, si quibusdam vivus non persuadeo, mors tamen ostendet.* Vid. praefatio ejus in Psalmos. Ceterum quam parce, laboriose, et pie etiam, licet non sine naevis, vixerit, calumnias tamen atrocissimas effugere non potuit. Vid. Drelincurtius in *apologia Calvini*. Non male conclusit vitam ejus Beza, *se vitae et mortis Christianae exemplum in ejus vita cunctis proposuisse, quod tam facile sit calumniari, quam difficile fuerit aemulari.* De scriptis ejus sileo, quia in omnium sunt manibus, et ab omnibus, qui sapiunt, et stili et rerum respectu, teri debent. Catalogum texuit, et praemisit Beza volumini *Epistolarum*, et post vitam Calvini quoque reperitur. Commentatus est in totam fere Scripturam, excepta Apocalypsi: quare elogium Scaligeri meruit satis singulare, in Scaligeranis, *o! quam Calvinus bene adsequitur mentem Prophetarum!* exclamans, addensque, *sapit, quod in Apocalypsi non scripsit.* Sed nescio quam verum, et unde haustum, sit, quod Bodinus *method. histor.* cap. VII. tradit, Calvinum, de hoc libro sententiam rogatum, dixisse, *se penitus ignorare, quid velit tam obscurus scriptor, qui qualiscunque fuerit, nondum constat inter eruditos.* In Prophetiis ac Psalmis exponendis sectatus est Calvinus, ut plurimum, sensum historicum et moralem, ad Christum vero et Novum Test. applicare solet sensu secundo, vel typico. Unde ejus, tanquam Judaizantis, orta est inepta accusatio, a qua eum contra Lutherani alicujus virulentum libellum defendit Paraeus.

REFORMATIO BELGII.

§. CCXLIII. Sequantur nunc regiones, quae ad confessionem Helveticam seu Genevensem vel plane vel propius accedunt, et reformationem pro dominante religione adferunt, Belgii scilicet et Britanniae. Postquam multorum in *Belgio*, ut inde incipiam, animis desiderium reformationis inferuerant, et varios doctrinae ac rituum abusus in

Ecclesia Catholica in lucem protraxerant sec. XV. Hermannus Wesselus, a multiplice scientia *Lux mundi*, et errorum receptorum refutatione *Magister contradictionis*, adpellatus, nec non Rudolphus Agricola, nostro quoque hoc seculo lux litterarum per Erasmus ubique orta fuisset, et Monachorum, ac Cleri, horrenda ignorantia, superstitio, pigritia, et corruptio, vivis depicta coloribus, uti in *praefat.* ejus ad Nov. Test., *praeloquio* in Hieronymum, *Adagiis*, *Moria*, et in libro de *militia Christiana*: libri Lutheri in has oras delati, et avide lecti fuerunt, et admissi, adeo ut plurimi a religione Pontificia facti fuerint alieniores, multi etiam in publicum se dare coeperint, posteaquam indulgentiarum nundinatio eadem, qua alibi, impudentia a. 1510. per Italos, huc missos, inceperit. Quem progressum, ut Carolus V., qui Belgium, sibi subjectum, gubernabat hoc tempore per Margaretam Austriacam, Patris sui sororem, reprimeret, edictum contra Lutheri, ejusque sectae scripta, confessores et fautores, emisit a. 1521. atrocissimis sancitam poenis. Quod primum ejus est edictum contra libertatem religionis publicatum, quodque, licet legibus et privilegiis Belgii contrarium, Nobilium quippe et Statuum consensu carens, publice tamen per ipsos illos, nemine contra hiscere auso, in publicum mitti fecit. Provinciam praeterea in fidem per Belgium inquirendi demandavit Francisco Hultio, consiliario suo in Brabantia a. 1522., adjuncto ipsi Nicolao Egmondano: qui duo, sicut eruditionis hostes, ita furioso zelo acti erant, teste Erasmo in Epistolis. Quorum inpetum senserunt, praeter Cornelium Grapheum, Secretarium Antverpiae, virum eruditum, et poetam Erasmo aestimatum, qui diu vexatus est, et Jacobum Spreng, Praepositum Antverpiensem, qui metu mortis cecinit palinodiam a. 1520., sed postea ad sanam doctrinam rediit, Antverpienses quidam Augustiniani Monachi, a. 1523. Lutheranismi suspecti, et indulgentiarum adversarii, quorum duo, in fide sua constantes, poenam ignis subierunt, nonnulli succubuerunt; alii evaserunt.

§. CCXLIV. Quae cruenta et Antichristiana scena, Bruxellis aperta, tantum abest, ut Papismo profuerit, ut summo-
pere nocuerit, cum ab eo tempore magis magisque dissemi-
nata fuerit reformatio, seseque longe lateque quaquaversum
per Belgium diffuderit. Quo eodem tempore Groningae
habitum est inter Dominicanos, et Presbyteros Templi Mar-
tini, publicum colloquium, de nonnullis capitibus controver-
sis, vid. Cl. Gerdes hist. Reform. tom. III. ubi in *documen-*
tis ipsa haec acta recensentur, quod primum dedit occasio-
nem lucis reformationis, de quo vid. van der Linde in
praefat. *systematis Theologiae*, in primis de universali Pa-
parum potestate, quae hic egregie refutatur a Presbyteris;
sicut et haereticidio contradicatur, *Ecclesiasticae potestatis*
adseritur *extremam poenam esse excommunicationem*, gladio
Christum nihil voluisse suos attentare: additur, *revocandus est*
haereticus potius tolerantia, atque doctrinis sanis, quod si ille
est insanabilis, suo domino relinquendus erit etc. Cum dein
a. 1524. Pastor aliquis prope Antverpiam publice in agro,
coram ingente turba, concionatus esset contra Papismum,
novum emanavit edictum, et Inquisitio Egmondano qui-
dem adempta, sed Hulstio confirmata est. Notabiles quoque
progressus fecit reformatio per Flandriam, Zelandiam, et Hol-
landiam a. 1525., et monachi magis magisque coeperunt
contemni. Antverpiae vetitae congregationes continuarunt,
et multi per Belgium huic causae favere coeperunt. Johan-
nes vero Pistorius, Wordanus, propterea quod contra hu-
mana statuta docuerat, et uxorem duxerat, Hagae Comitum
strangulatus est, et combustus: fuit primus martyr in Hol-
landia tempore Reformationis, mereturque ejus mors omnes
veri et Christiani martyrii laudes. Conscripsit ejus marty-
rium Gulielmus Gnaphaeus, socius ejus, Hagienfis, et ibi
Scholae Rector a. 1522., inter primos, qui Papismo renun-
ciarunt, qui varie etiam vexatus et exercitus patriam dese-
ruit, cujus vitam descripsit Harkenroth in Bibl. Brem. cl.
VIII. Ceterum negligi non debet, ipsum esse autorem li-

bri, sub titulo *Tobiae et Lazari*, Embdae typis exarati a. 1557. in quo consolationes ex oratione Dominica in primis petitas exponit et inculcat, nec non depravatam Ecclesiae Pontificiae conditionem fortiter depingit. De Johanne Pistorio ejusque martyrio vid. ex Veteri charta coenobii *Latavia sacra*.

§. CCXLV. Emanarunt dein varia edicta, plane tyrannica, contra qualescunque, sic dictos, haereticos, ingensque inde vel confessorum, vel martyrum, numerus est exortus. Inter quos fuerunt in primis Anabaptistae quorum martyria ab a. 1527. coeperunt, magnoque fuerunt numero. In quibus recensendis prolixus admodum est Brandt, de historia Reformationis Belgii praeclare meritis, nec minus est Gerdesius in libro supra laudato, sed alia ratione, quousque historiam perduxit, ad medium seculi. Quo tamen uti non licuit. Inter eos ab a. 1534 sese manifestarunt, et in publicum prodierunt multi Anabaptistae fanatici, qui Spiritus peculiarem ductum, et inspirationes, jactitabant, multis etiam patris facinoribus, quae ad seditiones et tumultus spectabant. Qui, furiosi magis, quam sana mente praediti, originem censentur habuisse a Nicolao Storckio, qui in Saxonia circa a. 1522. se ostentavit. De quibus Anabaptistis egi in historia Reformationis Germaniae. Adjuncti autem iis sunt, et cum iis passim confusi, qui anabaptismus cum illis habuerint communem: unde ortum est, quod omnes Anabaptistae, nullo facto discrimine, in longe graviores inciderint persecutiones. Fuit vero inter fanaticos illos Melchior Hofmannus, a quo *Melchioristae* dicti sunt, natione Suevus, pellionis artem exercens, ingenio et lingua pollens, alias rudis, qui, ex Germania Embdam veniens, effecit non tantum, ut, connivente Magistratu, Anabaptismus publice invaluerit. vid. Emmius Rer. Fris. lib. 55., sed et aliquos suae factionis doctores inde in Belgium emisit, vir pessimae indolis, qui Argentorati postea carceri est mancipatus, et ibi mortuus. Promovit eo tempore furi-

furibundam hanc sectam Amstelodami Johannes Matthiae, pictor Harlemensis, qui multos infecit, et quaquaversum misit nuncios; ipse in bello Monasteriensi, ut suo loco narravi, periit. Suscitarunt vero Amstelodami, et alibi in civitatibus, magnos subinde tumultus, simul graviter puniti sunt. Imo eo venerunt insaniae, ut a. 1535. duodecim, vel, ut ex Registris refert Brand, quinquaginta, viri et foeminae, plane nudi, per plateas Amstelodamenses noctu vagati sint, clamantes, *vae, vae, vae, ultio Dei, ultio Dei*, vel, ut Brandt, *vae Babyloni!* quorum aliqui sunt capti et puniti. Quo eodem anno in Frisia tumultuati sunt. Congregati enim in pago Tzum prope Franequeram, tetenderunt Bolswardiam, et vetus monasterium occuparunt, seseque ibi munierunt. Sed eos oppugnavit, et devicit, non sine suorum clade, Gubernator Frisiae Schenkus. Renovati quoque sunt tumultus Amstelodami per eundem Johannem a Geelen, qui in Frisia eos excitaverat, et Amstelodamum evaserat, adeo etiam, ut, conspiratione inita, urbem statuto tempore occupare adgressus sit, curia noctu in potestatem redacta, et bello suscitato intestino. Sed superatus est et neci datus. Sandae, vulgo Hogefand, in agro Groningano, quantas concitarint turbas, quanta patrarint insana et absurda, enarrat Emmius l. cit.

§. CCXLVI. Hi, horumque similes, cum majus adhuc praejudicium sicut simplicioribus Anabaptistis, qui a reliquis non discernebantur, ita reformatis omnibus, crearent, grassati sunt Pontificii edictis et poenis capitalibus in omnes sine discrimine, multaque data sunt martyria, in primis post severissimum Caroli edictum a. 1540., pro aeterna habendum lege. Longum, et ab instituto alienum foret, omnia enarrare, ex martyrologiis facile petenda. Quam incredibile hominum, cujusque aetatis, sexus, et aetatis sanguis fuerit solius religionis causa in Belgio effusus, qui scire avet, legat orationem Balaei Carfennae de *pacanda et componenda republica* ad Belgas exaratam, in Actis pacificationis

Coloniensis, ab Aggaeo Albada, celebri isto Ordinum cum aliis Legato, editis a. 1580. Ubi, inter alia, de numero, intra 50 annorum spatium, occisorum, traditur, *haud minorem centum millium (quibus tamen nonnulli dimidio plures addunt) trucidatorum solius religionis causa*, fuisse. Praeter plura alia edicta prodiit unum a. 1546., cum catalogo librorum prohibitorum, inter quos plures sunt Bibliorum editiones Belgicae. Inter martyres memorari meretur Jacobus Lysvekt, Bibliopola Antverpiensis, quia notis addiderat, *salutem hominum tantum esse a Christo*. Celebris hic est Bibliopola, qui typis evulgavit Biblia, in linguam Belgicam, ad normam versionis Lutheri, versa, dicta Liesveldiana. Ex orco tandem in lucem prodiit a. 1550. terribile edictum, apud Bor obvium tom. I., quo ipsa Inquisitio satis clare et aperte est introducta, sed cui sese primi et praecipui opposuerunt Antverpienses, qui, quantum damnum inde commerciis crearetur, facile perspexerunt, et jam experiri coeperant. Accessit, quod ad reformationem jam plurimi ibi essent inclinati, dum multi ibi clam concionarentur, inter quos fuerunt Georgius Sylvanus, et Caspar Heidanus. Antverpienses itaque publicationem edicti prohibuerunt, et ad eorum exemplum aliae quoque civitates. Querelis porro hac de re expositis Mariae Hungariae, viduae Ludovici, regis Hungariae, sorori Caroli, quae ab a. 1531. Belgium gubernabat, illa prudens et moderata princeps, adeo etiam ut apud Paulum III. Papam in suspicionem Lutheranismi venerit, apud Caesarem intercedens, aliquam inpetravit mitigationem, licet specie tenus magis, quam re, *Inquisitionis et Inquisitoris* odiosis nominibus ablati, et articulis in extraneorum mercatorum favorem additis. Exstat ibid. apud Bor. Cujus edicti mitigati publicationem aegre tandem permiserunt Antverpienses, postquam contra privilegiorum suorum infractionem essent protestati, simul certiores facti, Inquisitionem inter ipsos non futuram.

§ CCXLVII. Via itaque hoc edicto strata ad tribunal. Inqui-

Inquisitionis, ad modum Hispanici, in Belgio erigendum, omnes corripuit metus amittendorum omnium privilegiorum, et plenariae servitutis; quem Doctores, quibus munus Inquisitionis secreto erat datum, auxerunt haud parum, officium suum severe exsequendo, adeo ut ab hoc tempore horrendum in modum grassata sit persecutio. Inter confessores nomen suum profitetur, a nobis non praetereundus, *Johannes Anastasius*, Veluanus, qui, postquam in pago aliquo, haud procul Harderovico, per sex annos esset concionatus, captus est a. 1550., et Arnheimi in carcerem conjectus, duriusque tractatus, hostes acerrimos Franciscum Sonnum, et Johannem Gruwelum, expertus: unde, cum palinodiam cecinisset, liberatus, post varia pericula et fata evasit Argentoratum; ubi a. 1554. librum scripsit, cui titulus, *Lai-corum viae dux*, in quo, Melanchtonis insistens vestigiis, capita religionis tractat, illaque urget quae postea Arminianismum constituerunt. Praeterea, Carolo V. sese muneribus suis a. 1555. abdicante, Belgium crudeliori adhuc Domino, Philippo II., ab ipso traditum est gubernandum, post ingentem innocui sanguinis copiam fusam. Quinquaginta enim millia narrantur, Carolo regnante, religionis causa occisa. Philippus mox a. 1556. omnia edicta religiosa non tantum renovavit, confirmavitque, sed et Inquisitores publica munivit autoritate. Inpedita quidem est edicti publicatio Antverpiae, et aliis nonnullis in urbibus, sed persecutio grassari perrexit. Irruit, praeter multos alios, in virum eruditum et pium *Angelum Merulam*, avunculum magnum viri Clarissimi Pauli Merulae, Professoris histor. Lugduni Batavorum, qui *historiam* ejus *tragicam* quoque conscripsit. Ipse, ultimo pagi Heenvliet in tractu Ultrajectino pastor, post varias vexationes, improbas fraudes, quinque etiam annorum incarcerationem, tandem, annos 75 natus, ad ignes damnatus, Henegoviae momento ante placide occubuit. Ad rogam enim jam adductus, cum precum faciendarum licentiam inpetrasset, subito inter orandum pi-

am efflavit animam. Meretur ejus historia omnem animadversionem, sed prolixior est, quam ut hic narrari possit. Praecipui ejus persecutores fuerunt Ruardus Tapperus, et Sonnius, Inquisitores, ille supremus, hic inferior. Circa hoc tempus anno 1558. publicae exposuit luci Johannes Sarterius, Amstelodamentis, commentarios in Prophetas, sumto nomine Joh. Tofarii, Basileae inpressos apud Oporinum, eo etiam nomine notandus, quod linguarum fuerit peritus, et Belgicae instaurator; e carcere et ipse liberatus exul vixit, et tandem Delphis a. 1568. mortuus. Scripsit et alios tractatus, ut *de fide justificante*, *de Eucharistia*, et *adseritiones fidei*, et alios. Denique Adrianus Haemstede, praeco evangelii inter Reformatos, et martyrologii primus autor, Antverpiae publice, fervente studio ductus, docuit tempore festi corporis Christi et processionis; nec quid ipsi propterea contigit, constat. Ceterum fundamenta et ipse jecit Ecclesiae Aquensis Belgicae; tetendit quoque in Angliam a. 1554., et sacro munere functus est, sed unde, cum in suspicionem Anabaptismi incidisset, jussu Grindali Episcopi Londinensis, qui Ecclesiae peregrinorum jussu Elisabethae curam gerebat, inde expulsus est a. 1562. Objectum utique ei fuit, quod opinionem Anabaptisticam de Christo, non ex semine mulieris nato, pro minus fundamentali habuerit, et Anabaptistas viros suos fratres adpellaverit. Quantum crimen!

§. CCXLVIII. Circa a. 1558. reformatio sese in Northollandia, seu Frisia occidentali, ubi moderatior fuit Magistratus, manifestavit. Fuit autem inter eos, qui manus ei praeberunt, eximius Cornelius Kooltuin, Presbyter Alkmariensis. De quo, et aliis, vid. epistola Anonymi de edendo tractatu Saskeridis de *septem periodis*, ad calcem Cl. Tillii Introduct. in Prophetas. Quaesitus ad necem fuga se subduxit Embdam, ubi ad munus Ecclesiasticum vocatus est, et utilem illum libellum, *Evangelium pauperum* dictum, evulgavit. Interea alieniores facti sunt per Belgium

um animi civium, et a Papismi abusibus, et a persecutionibus, ita ut subinde tumultus eam ob causam fuerint suscitati, nec sine periculo sententiae mortis potuerint executioni mandari. Quo haud parum contulerunt cantilenae, comediae, similesque lusus publici, tunc valde in usu. Quibus propterea Philippus, severo publicato edicto, interdixit a. 1559. Quo ipso anno Philippus reliquit Belgium, Gubernatrice constituta Margareta Parmensi, sorore sua naturali, Octavii Ducis Parmae et Placentiae uxore, et Provinciis inter varios Gubernatores Belgas distributis, ne Belgium facere velle videretur Provinciam Hispanicam, a quo Belgae erant alienissimi. Lamoralium itaque, Comitem Egmondanum, praefecit Flandris, Wilhelmum, Principem Arausionensem, Hollandis, Zelandis, et Ultrajectinis, Johannem Lignaeum, Comitem Arenbergicum, Frisiis, Transsalanis, et Groninganis. Reliquit tamen milites extraneos, praecipue Hispanos; quorum dimissionem cum Ordines, in primis aurei velles Equites, peterent, Philippus offensus tyrannica jam tunc coepit animo volvere in Belgas consilia, et animos Belgarum exasperavit, eo magis, quod Margaretae fuerit consiliarius datus Granvellanus, alias Antonius Perrenotus Granvellanus Cardinalis, licet vicarium habuerit virum eruditum, et prudentem, nobilem illum Frisum, Viglium Zuichemum ab Ayta. Commendavit autem Philippus Gubernatoribus causam religionis, et edictorum severissimam executionem, adeo etiam, ut, cum noxia effecta ipsi ob oculos proponerentur, dixerit, *se regna sua perdere malle, quam cum haeresi possidere*. Renovatus itaque est metus Inquisitionis, quam vox publica vehementer damnavit, et novi quoque introduci coeperunt Episcopatus, Bullis Pauli IV. et Pii IV. a. 1560. hanc in rem emissis, quibus tres Archiepiscopatus, Mechlinensis, Cameracensis, et Ultrajectinus, sunt constituti, cum quindecim Episcopatibus, iis subiectis, quibus Inquisitionis provincia est demandata, Mechlinensis vero foret ipse Granvellanus, a Papa factus Cardinalis. Unde

factum est, ut animi civium magis adhuc fuerint commoti, nonnullae etiam civitates eos admittere recusarint, ipsi Clerici veteres aegre tulerint, maxime quod e monasteriorum redditibus essent alendi. Interea saevire inmanem in modum, licet hic illic non sine tumultu populi, perrexit persecutio.

§. CCXLIX. Hoc ipso tempore, a. 1562., cum exarata sit *Confessio Belgica*, ejus historiam, ex Utenbogardo et Triglando in hist. Eccles. secum collatis, nec non ex Joh. Eus, viri Clarissimi, hist. *librorum publicorum Eccles.*, petendam, licet ad sequentes annos se extendat, hic summatim tradam. Ante hoc tempus usi sunt Reformati in Belgio, formulis doctrinae, et ordinis, Ecclesiarum Belgicarum Londini sub Eduardo VI. collectarum; quae fuerunt *Confessio et major Catechismus*, e lingua Frisiae Orientalis in Belgicam translatus a. 1553. a viro nobili Johanne Utenhovio, tunc Ecclesiae illius Londinensis seniore; praeterea *Minor Catechismus*, a Martino Microne compositus, denique *forma regiminis Ecclesiast.* a Johanne a Lasco, tunc Ecclesiarum exterarum in Anglia, sub Eduardo VI., Superintendente, a. 1550. Latine conscripta, et dein Belgicam in linguam translata per Micronem. Verum, Ecclesiis in Belgio multiplicatis; ut calumniis eo rectius obviam iretur, propriam Confessionem, ad Gallicae in primis formam cum aliqua mutatione, concinnarunt Reformati in Belgio, partim quod Gallica visa fuerit ipsis convenientior, partim Walones Galli fuerint primi confessionis Belgicae autores. Unde etiam nomen *Reformatorum*, Evangelicis in Belgio datum, originem repetiit, quia eo in Gallia veniebant. Prima vero confessio, etiam Gallice scripta, paulo prolixior, fuit a. 1562 exarata, et sequente a. 1563. publicata, etiam ad Reges Galliae et Hispaniae missa a. 1563. praefixa epistola, lectu digna, quae tota exstat apud Triglandum, simul in linguam Belgicam versa, deinceps varie edita, usque ad a. 1582. Quae ipsa confessio dein a. 1566. recognita est, et abbreviata.

viata in Synodo Antverpiensi, cui Marnixius de S. Aldegonde interfuit, et lingua Walonica conscripta ad Genevenses, ut adprobaretur, missa per Franciscum Junium, ac in publicum data, deinceps a. 1582. Belgice versa, et syntagmati confessionum inserta. Qua Ecclesiae Belgicae ad hoc usque tempus utuntur. Ad illum enim a. 1582. prolixior illa confessio in usu fuit, et decreto Synodi Medioburgensis, a. 1581. habitae, brevior in linguam Belgicam translata est, ac introducta a. 1582.

§. CCL. Primus et praecipuus, qui confessionis jecit fundamenta, ut autorum et adprobatorum primorum aliquamdem notitiam, eo etiam nomine utilem, quod illi ipsi fuerint primi et praecipui reformatores, est *Guido de Bres*, celebre inter Walones jam a. 1561. nactus nomen in puriore euangelio, pastor Ecclesiae reformatae occultae Insularum (Rysfel) deinde, cum capita magis erigerent reformati, Ecclesiae Valentianae (Valencyn) publice inservit, seseque Pontificiis ardente, etiam nimio, zelo opposuit. Denique urbe, quae se Gubernatrici opposuerat, capta a. 1567. Guido, una cum socio in hoc opere *Peregrino de la Grange*, in carcerem conjectus, vitam pie et in fide constans in patibulo finivit. Praeter eum partes in confessione componenda habuerunt, praeter alios, Hermannus Modet et Hadrianus Saravia, ut hic testatus est in epist. ad Utenbogardum, epist. 181. inter Praestantium virorum epistolas. *Hermannus Modet*, Swollanus, antea Monachus, reformationem jam in initiis docuit a. 1545., dein Pastor Ecclesiae Aldenardae in Flandria Occidentali, primus etiam in publico concionatus est campo, coram quinque millium concione a. 1566. Tumultuosae imaginum destructionis Antverpiae a. 1566. reus quidem actus est, sed, edita apologia, innocentiam suam demonstravit. Illud tamen verum, quod, invito et vetante Magistratu, publice fuerit in Templo concionatus, Johanne Taffino, Walonum praecone, modestius agente et prudentius, abstinendo a concionando. Habetur tamen a

nonnullis pro incentore tumultus Antverpiensis a. 1567., imo a Scriptoribus Pontificiis violenta imaginum destructio Trajecti ad Mosam (Maastrigt) et alibi, ipsi imputatur. Quare gravi obiectus est persecutioni, et notabilis pecuniae iumma capiti ejus a Gubernatrice inposita. Postea Zierikzaeae in Zelandia, nomine Principis Arausionensis occupatae, Pastor constitutus, cum Abbatiam Middelburgensem, donec de ea fuerit dispositum, sibi vellet vindicare, et in Amiraliam de Ryk, qui urbem ceperat, nec ad vota Pastoris responderet, publice pro concione investus esset, a Principe, ne majores orirentur turbae, in aulam suam vocatus concionatorem egit Aulicum a. 1572. Deinde, Ultrajectum vocatus, factioni, dictae Leicestrianae, patrocinator est a. 1586. missus quoque a Clero Ultrajectino a. 1587. ad Elisabetham, Angliae Reginam, ut eam ad juvandam Provinciarum causam, in specie ad Leicestrium denuo mittendum, permoveret. Incidit quoque in odium Gubernatoris Ultrajectini, Comitis de Nieuwenaar, a quo in custodiam fuisset datus, nisi tumultus, inde ortus, obstitisset. Abstinit tamen pro tempore a concionando, imo Comiti reconciliatus, et ad secretiora consilia ab ipso admissus est; sicut etiam, Leicestriana factione missa facta, et ad Statuum placita sese adcommodans, ad varia secreta officia fuit adhibitus a. 1588.

§. CCLI *Hadrianus Saravia*, qui se in confessione componenda vel revidenda partes habuisse dicit, ut modo notavi, Pastor tunc erat sub cruce, ut dicitur, Antverpiae, Bruxellis, et alibi, ubi requirebatur, postea Professor Theologiae Lugduni Batavorum; sed, conspiracy pro Leicestrio in Magistratum urbis, a. 1587. inmixtus, saltim accusatus, se subduxit, et in Angliam adpulsus Professor Cantuariensis factus est, ibi mortuus a. 1612.. Vir fuit celebris, et Reformatis semper in honore; ceterum confiteri non fuit veritus, inmoderatum reformatorum zelum valde nocuisse reformationi, in praefat. ad Lectorem, tractatui de *diversis ministrorum gradibus* praefixa. Quo tempore de Confessionis

cessionis revisione disputatum fuit in Belgio, seculo superiore, illos, qui huic rei resistebant, nihilque in ea mutatum volebant, inprobavit. Esse etiam in ea articulos agnovit, quos qui non admittit, eum esse Ecclesia ejiciendum negat; ut ex ejus epist. refert Utenbogard.. hist. Eccles. S.

§. CCLII. Praeter hos accensatur quoque primis autoribus a Triglando hist. Eccles. *Godefridus a Wingen*, ab Ecclesia Embdana in Belgium missus, ut Walonum Ecclesiis adesset. Inter eos, qui eam viderunt, jam confectam, et examinarunt ante publicationem, in Belgio et extra illud, fuerunt, praeter alios, qui et memorari merentur, Christoffel Smidt, alias Fabritius, Cornelius Kooltuin, Caspar Heidanus, Johannes Taffinus, et Nicolaus Gallasius. *Fabritius*, Brugen- sis ortu, Monachus Carmelita, puriore euangelio adoptato uxorem duxit, et in Anglia aliquantum temporis trivit, dein Antverpiam deductus munere concionatoris per sex menses functus est modeste et pacifice, quando ab aliqua muliere, fidem et amicitiam simulante, detectus et combustus est a. 1564. tanquam verus martyr, ingentes inter civium tumultus. *Cornelius Kooltuin* sacerdos Alcmariensis, luce veritatis euangelicae illustratus, ejus radios ipso illo in munere suo spargere jam coepit, dein longe liberius et clarius Enchusae ab a. 1558. Quando ad tribunal Inquisitionis Hagae Comitum protractus quidem est, sed, ope civium et fautorum Enchusanorum a Ruardo, praecipuo Inquisitore, sub gravi interminatione dimissus est. Dein denuo accusatus abstinuit a concionando, et aegrotorum visitationi incubuit. Sed ne sic tutus, deserta Enchusa rediit Alcmariam, suoque Magistro Laurentio Zaz, pio et docto Ecclesiae ministro, ac praeconi Euangelii, successit. Quo in munere versatus cum praesentissimum incidisset periculum, sese Embdam contulit, ubi ad sacrum admotus ministerium illud cum laude obiit. Librum quoque ibi scripsit, cui titulus, *euangelium pauperum*, quem in sui defensionem, ac

suorum instructionem ac consolationem in patriam misit a. 1559., praemissa utilissima ad amicum, quem Timotheum appellat, epistola, qua se defendit, et rationem fugae suae dat.

§. CCLIII. Inquisitore subalterno per Provincias Belgii a. 1563. constituto, ut historiam reformationis resumam et pertexam, Wilhelmo Lindano, antea Episcopo Rurimundae, a Generalibus Inquisitoribus Rinesteinio a Tielt, et Michaele Bajo, novo quoque edicto contra reformationem a Gubernatrice publicato, cujus summam exhibet Brand l. V., persecutio novas acquisivit vires, et vehementer coepit de novo grassari. Discessus enim Granvellani Cardinalis, contra quem Nobiles et Principes plurimi conspiraverant, tantum abest, ut persecutionem e medio tulerit, ut atrocior facta sit, cum, hoc discessu inpetrato, multi Provinciarum Gubernatores sese ad Philippi et Gubernatricis crudelia vota magis adcommodarint a. 1564, quando martyria rursus sunt multiplicata, licet diverso eventu, cum hic illic fuerint tumultus concitati, nonnulli etiam occidendi liberati. Ipsi quoque Principes Viri animos, a persecutione alienos, apertius coeperunt explicare a. 1564. in ipso Senatu coram Gubernatrice: quorum praecipui fuerunt Princeps Arausionensis, et Comites Egmond ac Hoorn. Inpetrarunt etiam ut Egmondanus fuerit ad Regem in Hispaniam ablegatus, ut Regem de periculoso rerum statu informaret, quique, inter alia, de abolenda Inquisitione, et mitigandis edictis cruentis, agere deberet. Executus quidem id est Egmondanus a. 1564., sed nihil inpetravit hac parte. Continuarunt non tantum in persecutione urgenda, quae multos dedit martyres, sed et regis Philippi jussu omnia ad severitatem spectabant, absque ut aliquid libertati conscientiae concederetur. Voluit quoque, ut Synodi Tridentinae decreta adsumerentur, publicarentur, et executioni mandarentur. Quod tamen a multis est neglectum. Querelae quoque de Inquisitione, et edictorum intoleranda severitate, sunt ad Gubernatricem unde-

undequaque delatae, ab omni hominum Ordine: persecutio praeterea qualiscunque nigris est depicta coloribus, omniumque ora in eam sunt publice resoluta. Ipsi Provinciarum Gubernatores, postquam Rex, se nihil remissurum esse, declarasset a. 1566., se eam averfari palam testati sunt. Libelli etiam contra Inquisitionem et persecutionem per omnia loca sunt dispersi. Denique populus vix a tumultu reineri potuit, imo carceres effracti sunt, et incarcerati in libertatem eduoti: moris enim jam erat, confessores privatum et occulte occidere. Erat quoque jam hoc tempore immensus reformatorum numerus, ad centum millia usque; sicut in Epistola ad Regem Hispaniae, confessioni, hoc anno 1566. abbreviatae, et ad eum missae, praefixa, traditur.

. §. CCLIV. Quo rerum statu cum res ad extremum venisset, trecenti Nobiles primi Ordinis, inter quos eminent Henricus de Brederode, Ludovicus Nassavius, prudentia et heroica virtute prae omnibus insignis, frater Principis Arausionensis, Comes Bergensis, et alii, arcto foedere juncti, sese Bruxellas contulerunt, et a Gubernatrice abolitionem Inquisitionis, ac persecutionis, postularunt, sed nihil aliud inpetrarunt, ac Regem de eo consulendum esse, et mitiganda interea esse edicta, quod tamen non nisi specie tenus factum est. Quo tempore sese ad hanc rem promovendam arctiore vinculo adstrinxerunt foederati, simul titulum *Geusiorum* acceperunt, primum in contemptum, quasi dicas mendicos et vagabundos, homines nihili, Gallice *geux* a Belgico *guit*. Cum enim Margareta sibi ab illis merueret, Barlaemontius Comes nihil esse metuendum regessit, esse enim omnes *mendicos*, quia plerique aut aere alieno oppressi, aut domuum minores, censebantur. Sed postea illud nomen sibi honori duxerunt, multisque signis demonstrarunt. Reformati porro, tempus adesse opportunum rati, partim Nobilium confoederatione, et patrocinio, nixi, partim ad desperationem adaoti, cum persecutio non cessa-

ret vehementer saevire, partim ferventiore, quam decet, studio inflammati, occultos suos conventus, et latibula, derelinquere, et in publicum prodire, publicosque coetus agere, et concionari coeperunt. Quae concionandi libertas in Flandria Occidentali initium sumsit, et ad Brabantiam, aliasque regiones, mox translata est. Quae reformationis in Belgio epocha, a. 1566., maxime est notabilis. Habitaе sunt conciones in vicis, agris, locis apertis, initio quidem coram auditoribus inermibus, dein, cum vis inciperet inferri, armatis. Primus, qui publice concionatus est, fuit Hermannus Modet; cujus supra memini.

§. CCLV. Celebrem sese hoc tempore quoque praestitit hoc in opere *Petrus Dathenus*, eloquentiae dono praeditus, qui inmensam ad suas conciones traxit multitudinem, subinde, ut ferunt, ad quindecim millia. Fuit primum in Flandria Occidentali Monachus, dein, purioris doctrinae luce illustratus, secessit in Palatinum, sed nunc, rerum facie mutata, in has oras reversus. Autor est Psalmorum, non ex Hebraea lingua, cujus erat ignarus, sed Gallica in Belgicam translatorum, et ad musices leges aptorum, ad modum Gallicorum Psalmorum Clementis Marot, et Theodori Bezae. Qui Psalmi ab eo tempore in usu fuerunt per Ecclesias Belgicas, donec alii, longe meliores, licet non sine naevis quoad sensum, fuerunt nuper, autoritate publica, iis suffecti: uti constat.

§. CCLVI. Sed longe doctior, ac melior, vir, quem maximi facio, hoc tempore summum reformationi adtulit commodum, *Franciscus Junius*; qui propius est cognoscendus. Fuit origine Biturix, ex oppido ejus nominis in regione Bituricensi, ex parentibus, qui nobilitate ac muneribus fuerunt illustres, natus a. 1545., ad alia quidem studia et honores destinatus, sed ad Theologica per Divinam directionem delatus, et Genevae innutritus studiis, summa cum paupertate initio conflictatus est, quod parentum pecunia, propter intestinum in Gallia bellum, careret. Sicut vero
ibi

ibi singularem Dei favorem expertus est, ut ipse in *vita* sua testatur, quod a voluptate carnali, ac hostibus, fuerit liberatus, simul atheisticis et irreligiosis principiis, quae adolescens ex commercio cum ejusmodi farinae hominibus hauserat, ereptus; ita eadem Providentia in Belgium translatus, quo tempore Antverpienses a Genevensibus petebant Doctores, Ecclesiae Walonicae Antverpiensi primum ab a. 1566. clam inservivit; et odium hominum, ex origine ejus Gallicum, patientia, vitaeque pia superavit. Mox Bruxellas vocatus concionem habuit, et preces concepit, in confessu Principum, tunc paucorum numero, in aedibus Cuilemburgicis, in quo confederationis contra Inquisitionem jacta sunt fundamenta; decreto, ipso praesente, facto, sed, ut inquit, *tacente et audiente*, de foederibus domi forisque contra Inquisitionem ineundis. Qua propter duo viri Nobiles, fratres Cokii, qui domum incolebant, biennio post capite truncati sunt, et tota domus, inter diras imprecationes, jussu Ducis Albani, aequata est solo, et sale conspersa.

§. CCLVII. Antverpiam reversus gravibus est implicatus negotiis, quae multa ipsi crearunt pericula. Litterae, ad Ecclesiam Antverpiensem pertinentes, ad ipsum fuerunt delatae, ipseque ad eas non tantum respondit, sed et multas edidit scriptiones, ut ipse ait, quae monita politica, rationibus humanis, et exemplis historicis, confirmata, complectebantur, quas ad Curiam, et supremum consilium Bruxellis clanculum deferri curabat, quaeque omnibus probabantur, et avide legebantur. Quapropter, ut ipse inquit, a Magistratu saepe quaesitus est, saepe edicto adpellatus, saepe praeconis voce denunciationes in ipsum pro Curia factae sunt, saepe creata pericula. Immo, ipso audiente, mandatum aliquoties promulgatum est, ut, quisquis autorem indicaret, trecentos et quadringentos haberet florenos. Imago quoque ejus, per pictorem subornatum, qui se reformatum simulabat, confecta est, et, ad Gubernatricem, Margaretam Parmensem, missa, domus etiam ejus signata. Venit quoque

Praetor nomine publico ad domum Junii, ut eum prehenderet: sed ante semihoram discesserat, Ecclesiam Bredanam visitaturus, et hospes, ante admonitus, res ejus abdidit, vel deportavit. Quae initia et praeludia fuerunt malorum, quae postea in eum ingruerunt plura. In ipsum enim prae aliis inpetus fiebat, etiam quia Gallus erat: quae natio tunc propter bella erat in Belgio valde odiosa, et suspecta. Multae ipsi structae sunt insidiae, multae excogitatae artes, ut comprehenderetur, sed mirabili Dei cura semper ereptus, ut ipse in *vita* sua narrat.

§. CCLVIII. Cum vero, ut telam reformationis resumam, publicae in Flandria haberentur conciones, in tota vero Brabantia adhuc clanculum, illudque, tanquam metus et diffidentiae plenum, tradiceretur, reformati, eodem accensi zelo, ibi, et Antverpiae, idem facere adgressi sunt, maxime postquam novae leges, post Nobilitatis Belgicae postulationem, modo memoratam, in Reformatos essent culae, autore Viglio Zwichemo, Consilii Burgundici Praeside, quae, specioso moderationis titulo ornatae, re ipsa nihil a persecutione remittebant. Quo periculo cognito, sese palam opposuerunt, et in lucem publicam prodierunt Reformati, ut Junius in *vita* sua refert, qui adeit, *sic moderationis consilium illud fuisse eversum, et Ecclesias ad miraculum usque coepisse propagari*. Sed eo ipso majora fuerunt Junio creata pericula, quia Gubernatrix, per Ecclesiam Gallicam Antverpiensem, et ita per Junium, omnes Ecclesias commoveri, falso arbitratur. Quo eodem anno publicae quoque institui coeperunt conciones per Hollandiam, posteaquam illud esset Amstelodami inter Reformatos, ad exemplum Flandriae Brabantiae, et aliarum regionum, decretum. Prima vero habita est prope Hornam a *Johanne Arends*, qui, Alcmaria expulsus, privatum agebat Campenae Pastorem. Audiverunt concionem, praeter Praetorem subalternum, Nobiles aliqui, qui apud Monachos Canonicos convivabantur, et ad rumorem eo confluerant, confessi mox apud Monachos, sibi

sibi eam non displicuisse. Quod idem mox prope Harlemum contigit, *Petro Gabriele*, Flandro origine, qui antea Brugae, dein Amstelodami, docuerat, publice concionante: sicut et prope Amstelodamum fecit *Johannes Arents*. Quod ad alia loca ubique est propagatum.

§. CCLIX. Cum autem concionatorum esset penuria, quatuor enim tantum erant per Hollandiam, praeter duos modo laudatos duo tantum alii, *Allert Gerrits* et *Petrus Cornelisz*, Embdam miserunt, unde varii venerunt, adeo ut singulae urbes brevi proprium sint adeptae Pastorem. Quorum statu, cui Magistratus urbium vel non potuerunt, vel noluerunt resistere, Nobilium confoederatorum celebratus est conventus in oppido Centrono (S. Trudonis, Sint Truyen) in Episcopatu Leodiensi, cui ad duo millia praesentes adfuerunt, deliberaturi quid agendum foret? Delegati quoque eo sunt ab Ecclesia *Junius* et *Peregrinus Gangraeus*, cujus supra memini, cum *Junio* a Genevensibus in Belgium missus, et *Valentianae* pastorem agens, *sanctissima et placidissima anima*, teste *Junio*, cum brevi scripto de fide, ex disertis Scripturae verbis exarato, ut confoederatorum consequerentur patrociniū: sed nihil effecerunt, inquit *Junius*, *inopportuna cujusdam intercessione, cui ignoscat Dominus?* Tantum decretum est, securitati mutuae ut prospicerent, et postulata, jam ante facta, urgerent apud Gubernatricem. Quod quoque effectui dederunt, scripto etiam, quod memoravi, de fide ipsi oblato. Sed aliud non retulerunt responsum, quam se deliberaturam esse.

§. CCLX. Interea, dum Rex Hispaniae, de omnibus hisce motibus certior factus, deliberaret, aliquid etiam concessurus videretur, modo salva maneat religio Catholica; motus longe vehementiores facti sunt in Belgio, et tumultuosa Templorum spoliatio, imaginum, et signorum sacrorum, destructio, erupit a. 1566. Quae singularis est, sed minus laudabilis, reformationis Belgii periodus. Orta est tempestas in Flandria Occidentali, initio a tractu Audomaropolis (S. Omer), ut

Burgundus narrat, et per alia loca ac Provincias momento quasi pervasit, in Antverpiam praecipue detonuit. Cujus primi autores ibi fuerunt homines plebei, quibus sese fures et scorta adjunxerunt. Sed turba inensum accrevit, e cujusvis fortis hominibus, quibus nemo resistere aut poterat, aut audebat. In Templis et monasteriis mira facta est desolatio, cruces et imagines per vias ubique destructae sunt, ubique etiam inclamatum, *vivant Geusii*. De quo tumultu variarum quidem judicia, sed reformatoribus passim imputatus est a Pontificiis, maxime Antverpiae Junio: sed illi se demonstrarunt innocentes, Junius quoque populum ab illis facinoribus publice dehortatus est, Hermannus Modet, edita apologia se defendit: maximam vero partem judicarunt Reformati, rem bonam *non bono ordine fuisse peractam*. Fuit interea instar miraculi fere, rem, tanto licet tumultu, tam bono ordine fuisse effectam, et sine ullius laesione, acsi omnes, deliberato quisque ordine, egissent. Eadem scena eodem etiam anno in Belgio foederato aperta et acta est. Sed multis in locis minore tumultu, Magistratu vel connivente, vel et permittente. Frisia vero ab omni tumultu fere fuit libera, forte quod pectora hic minus fuerint inflammata, sed eo multum Gubernatoris, Comitum Arenbergii, contulit moderatio. Singulari enim ipse usus est prudentia erga reformatos, ita ut nullus fuerit tractus, ubi minor sanguinis innocui copia fuit fusa, et causa religionis *maiore* ordine tractata. Leovardiae Tempia sunt, consensu Magistratus, purgata, et publicae in iis conciones ab Evangelicis habitae ab Antonio Klaasen, et Martino Eliaco.

§. CCLXI. Cum itaque Reformati capita ubique erigerent, et in urbibus jam publice per omnes Provincias concionarentur, Gubernatrix, tempori serviendum esse *rata*, licet vi coacta, requisitam securitatem dedit Nobilibus foederatis, edictorum executionem suspendit, imo liberum religionis exercitium concessit illis in locis, in quibus ante hoc tempus fuerat, donec per Regem, et Generales Status
esset

esset hac de re statutum. Jussi itaque sunt omnes arma deponere, et quiete vivere. Statim ac pacificationis hoc decretum a. 1566. emanasset, Princeps Auriacus, et Comites Egmondanus ac Hornanus, liberum religionis exercitium in Provinciis suis permiserunt, sed in Regis inexpiabile odium simul inciderunt, adeo ut eorum exitium jam tunc secum statuerit: ipsa quoque Gubernatrix decretum suum omnium prima violavit, et belli civilis, in Belgio orti, fundamenta jecit. Cum vero inter pacis articulos esset, extraneos Pastores, in specie Gallos, expellendos esse, Junius, qui in primis hoc articulo petebatur, nova incurrit pericula, quibus singulari saepe Dei cura evasit, ut in *vita* sua narrat. Comitibus Egmondani, qui Brugas venerat, ut dissidia ibi componeret, et res ordinaret, jussu promulgatum fuit edictum in caput Junii, quo, si quis eum caperet vivum, 800 floreni promittuntur, si mortuum, 400. Quo non obstante eo venit, ab Ecclesia Brugensi inopportune accitus, ut ejus rebus consuleret, vestitu caementarii structoris, et rebus peractis evasit salvus. Verum Antverpiam redux, se ab Ecclesiae ministerio deprehendit, praeter opinionem, prorsus exclusum: Princeps enim Arausionensis, Burggravius, seu Vice-Comes, Antverpianus, pactum inter cives utriusque partis procuraverat, quo, inter alia, ut Ecclesiae Antverpianae duos tantum Ministros, eosque indigenas, aut civitate alicubi in Belgio donatos, haberent, stipulatum erat.

§. CCLXII. Amstelodami, post varios tumultus, res tandem ita inter Magistratum et Reformatos compositae sunt, ut aliud per urbem non haberent Reformati Templum, quam Minoritarum, donec per Regem et Status aliter esset decretum. Cum vero hanc libertatem, qua mox usi sunt, religionis exercitium auspicati, et S. coenam ministrantes, lividis oculis intuerentur Lutherani, qui eos perversae de praesentia Christi in S. coena sententiae reos agebant, Johannes Arents, Pastorem Reformatum ibi agens, ut mala, ex Protestantium diffidiis oriunda, praeveniret, publice in Templo Minori-

tarum pro concione praelegit, consensu Consistorii, Confessionis Augustanae articulos, ad S. coenam pertinentes, seque contra eos non docere declaravit. Quae moderatio, ad Reformatos Antverpienses delata, zelotis adeo displicuit, ut aliqui ex ipsis, quorum unus fuit Caspar Heidanus, fuerint Amstelodamum missi, qui cum ipsis exostularent non tantum, sed excommunicationem, nisi retractarent, minarentur. Sed, longe tristiore rerum facie mox exorta, haec res ulterius non processit. Ceterum fuerunt tunc Amstelodami verbi Divini Ministri, Petrus Gabriel, Johannes Arents, et Nicolaus Scheltius, optimae notae omnes tres.

§. CCLXIII. Redeamus ad *Junium*, cujus historia nonnulla habet memorabilia, ad Reformationem quoque spectantia. Otii, quo invitatus fruebatur apud Antverpienses, pertaesus, tetendit, de Ecclesiae suae sententia, in agrum Limburgensem, Mens. Octobr., supellectile libraria et vestitaria apud fratres relicta, cujus jacturam propterea postea fecit, ubi variis est jactatus fluctibus, et varia in mortis manifesta incidit pericula. Primam cum apud Limburgenses in campo haberet, satis magna frequentia, concionem, adstitit a tergo vir, venabulo armatus, qui juraverat, se eum occisurum: sed *hominem fregit Deus, integro venabulo*, ut verba Junii habent, *adeo ut tranquille mente composita sermonem audiverit.* Hervam, prope quam, qua itur Leodium, concionem habuerat, cum pransurus venisset, cum 130 virorum comitatu, domus mox a Limburgensi Legato cum satellitio cingitur, et res ad arma venisset, nisi dilapsus fuisset Junius: quem comites secuti deduxerunt Limburgum, ubi concionari mox coepit, *de mirantibus Pontificiis*, uti inquit, et *Anabaptistis*, qui multas pias animas ibi turbayerant, ringentibus. Altera concione in loco, Leodium versus, qui *altus Dei Mons* appellatur, magna auditorum frequentia, numerosus exercitus, ab Episcopo Leodiensi missus, cum venisset, et rumore suo concionem perterruisset, ut populus bis in fugam se dedecit, sed bis a Junio recollectus, re infecta, quia concio resistere

resistere parata erat, abiit Limburgum, dein redux domum Dei ibi semiannum aedificavit. Viduam quoque, numerosa prole oneratam, et in salutis aeternae desperationem redactam, ita ut obsessae similis esset, jam a tredecim annis, sanavit sola instructione pia. Causa enim furoris cognita, quod, familiae alendae intenta, missam adire, et Deo ita servire neglexerit, ipsi ob oculos posuit, non eam, sed hanc potius esse veram religionem, quam exercuerat, orphanos suos alendo: ut Jacobus Apostolus dixit c. I: 27. Quo facto aucta non tantum est Ecclesiae celebritas, sed et multi ad Junium, ipso teste in *vita sua, quamvis contra docentem et objurgantem, sanandos aegrotos adducebant, magno ejus dolore.* Multum praeterea ipsi fuit negotii cum Anabaptistis et Pontificiis. Priores imprudentes aliquoties accedens, et amice cum iis conferens, ipsorum numerum, auctoritatem, et gratiam imminuit multum. Pontificii vero, vanis vociferationibus ipsum adgressi, excitarunt potius quam minuerunt ejus auditorium. Accidit etiam tunc quid singulare, et ridiculum, calumniam et simplicitatem eorum comprobans, et ideo memoratu dignum. In campo cum esset Junius, disputationem cum Franciscano, qui multum jactaverat, habiturus, qui tamen non comparuit, senex quidam, frequentiam perrumpens, ipsum adiit, et adtente contemplatus dixit, *eho! jam video non esse verum, quod mihi de te fuerat enunciatum*, roganti Junio, quid illud esset, respondit, *tibi pedes fissos esse.*

§. CCLXIV. Interea ad novos, terribilioresque, motus omnia spectarunt in Belgio, et causa reformationis indies crescebat. Libertatem, Nobilibus et Reformatis indultam, Gubernatrix haud obscure significavit, sibi esse extortam. Pontificiae sectae addicti, per violentiam Templis et cultui sacro illatam absteriti, facile perspiciebant, non tam de praerogativis conservandis, quam de religione Catholica destruenda agi, adeoque a Reformatis facti sunt alieniores. Ipsi Nobiles foederati inter se fuerunt divisi, plures etiam, ut Gubernatrici satisfacerent, multum respectu libertatis religionis

ligionis concedendae remiserunt, nec ad summum nisi conciones extra urbes, sine ulteriore religionis exercitio, aliquid permiserunt. Militum quoque delectus a Gubernatrice factus est, et Rex Hispaniae se ad bellum parabat cum Belgis. Litterae, a Principe Arausionensi interceptae, animum Regis de his terris in servitutem redigendis clare significarunt. Praesidia sunt in urbes introducta, violentam quoque oppugnationem passae, quae se opponebant, uti Valentianae contigit; quae a Noircarmes expugnata est, et, praeter plures, religionis, aut oppositionis, causa occisos, ministri euangelici de Bres, et Gangraeus martyrio adfecti sunt. Comes ipse Egmondanus sese ad Gubernatricis adcommodavit placita. Nova juramenti forma Gubernatoribus et Praetoribus praescripta est, qua se ad religionis Pontificiae patrocinium, et extirpationem haeresium obstringebant, imo, ut pro inimicis et hostibus haberent, quos Rex velleret. Quod juramentum multi praestiterunt, aliqui recusarunt, inter quos erant Princeps Arausionensis, Comes Hoogstratenus et Dominus de Brederode. Denique Pontificii, non contenti, autores tumultuum causa imaginum puniri, licentiamque reformatorum minui, campenitus voluerunt destructam. Ad quae mala accessit, Lutheranos a Reformatis fuisse alienatos, multumque in eos declamasse: adeo ut auxilio e Germania expectando fuerint privati, et animi magis sint divisi. Venerunt ex. gr. Antverpian Flacius Illyricus, Johannes Spangenberg, Johannes Felix, et Hermannus Hamelmannus: qui reformatos ad disputationes provocarunt, et, ubi argumenta deficiebant, convitiis usi sunt. Qua occasione Antonius Coranus, dictus Bellerive, Hispanus, quem, apud Ducissam Ferrariae munere concionatoris fungentem, evocarunt e Gallia Reformati Antverpian, epistolam scripsit pacificam, et vere Christianam: Vid. Brand lib. VIII.

§. CCLXV. Praeter haec omnia, certa ferebat fama, Ducem Albanum magna cum militum copia ad Belgium properare, fixumque esse Regi propositum Reformatos delendi, sicut a Gubernatrice jam coeperat fieri; quippe, quae
 non

non tantum declaraverat, se Reformatos non passuram esse concionari, sed et praesidia in urbibus collocaverat, et Reformatos ubique represserat, instaurata religione Pontificia. Quam horribilem tempestatem ut evitarent Reformationis cupidi, multi ad Papismum redierunt, plurimi Embdam, commune illud reformatorum asylum, profecti sunt, Princeps Arausionensis Germaniam petiit, Dominus de Brederode alio secessit. Videbatur itaque cum reformatione actum, a. 1567., quo haec scenae mutatio accidit. Resumpta itaque est persecutio, quae exiliis, carceribus, et caedibus grassata est, seseque ad Tempia et loca religiosa reformatorum, quae destructa sunt, porrexit. Quo rerum statu Dux Albanus cum militibus Hispanis venit Bruxellas, Comites Egmontanum et Hornanum in custodiam dedit, qui postea capere plexi sunt, Senatum duodecim virorum, *consilium sanguinis* dictum, ex Hispanis, aliisque ejusdem animi, erexit, Praeside Johanne Vargas, omnium saevissimo, ad cujus solius relationem sententiae sunt pronunciatæ. Pro crimine vero Majestatis Divinae et humanae laesae declarabatur, *offerre et admittere libellos supplices contra novos Episcopos et Inquisitionem, exercitium religionis reformatae concedere, et cessationem oppositionis, ut et hoc tribunal judicare privilegiis et legibus Provinciarum obnoxium, nec non negare licere Regi has terras omni libertate privare, et quae sunt similia*. Datum circumfertur Vargasi, *haeretici fraxerunt Tempia, boni nihil fecerunt contra, ergo debent omnes patibulare*. Metus itaque corripuit omnes, et patria inmenso numero excefferunt: ita ut, si et alii, qui antea abierunt, simul sumantur, plusquam 150 millia has terras censeantur deseruisse.

§. CCLXVI. Omnem ab hoc tempore vim exseruit terribilis persecutio, per mille cruciatus, et mortes, in omnis sexus, aetatis, et generis homines: sine horrore non legenda. Supra 1800 brevi tempore manu carnificis perierunt, quorum numerus postea inmensum auctus est, Tribunal enim illud sanguinis sine legitimo processu, sine justitia, sine

miserecordia ulla, quosvis vel levissime suspectos, ob levissimas causas, damnavit. Jacobus Hessels, unus Adfessorum, passim dormitans, et, cum sententiae essent ferendae, excitatus, clamare mox, sine ullo examine, aut ratione data, solebat, *ad patibulum, ad patibulum*. Saevitum etiam est in libros, quorum index expurgatorius est confectus, plane pudendus, sive ad libros vetitos, sive ad eorum castrationem attendatur. Quae terribilis scena, licet sub finem minor facta, duravit usque ad a. 1572., quando longe alia est introducta Principis Arausionensis opera, qua tyrannidi sunt ereptae Provinciae magnam partem. Gloriatum postea fertur Dux Albanus, se *octodecim millia haereticorum carnificis manu sustulisse, exceptis, quos bellum hauserat*. Quantum vero sanguinis in Belgio fuerit, spatio quinquaginta annorum fufum, luculenter liquet, ut supra jam observavi, ex oratione Burlaei Carfennae, de *pacanda Republica*, ad Belgas scripta, quae sine horrore nequit legi.

§. CCLXVII. Durante satanica et Antichristiana hac persecutione, Reformati exules, qui Vefaliae et Embdae sese praecipue detinebant, rebus suarum Ecclesiarum ordinandis, si forte aliquando in Belgio liberum vigeat religionis exercitium, incubuerunt illis in locis exilii sui. Quem in finem habita est Synodus *Vesaliae* a. 1568., cujus acta et alibi, et ad calcem historiae *publicorum scriptorum Ecclesiarum nostrarum* Cl. Ens, reperiuntur. Constituta hic sunt, quae ad regimen et ordinem sacrorum pertinent, omni animadversione digna; illud unum notabo, *confessionem Belgicam* ibi esse confirmatam, cum *catechismo* Genevensi in usum Ecclesiarum Walonicarum, et Heidelbergensi pro Belgicis, ita tamen, ut libertati illud relinquatur usque ad sequentem Synodum. Altera Synodus celebrata est *Embdae* a. 1571., cui praefedit Casparus Heidanus, tunc Pastor Francodaliae (Frankenthal) in Palatinatu, in qua *consistoria, classes, Synodi*, et alia similia, sunt ordinata, et eadem de Confessione ac Catechismis occurrunt. Notabilis est primus articulus, qui
habet,

habet, nulla Ecclesia in aliam, nullus verbi Minister, nullus Senior aut Diaconus, alter im alterum, dominium vel imperium exercebit, sed unusquisque sibi ab omni suspicione, et ambitione imperii cavebit. Qui articulus cenferi potest Episcopatus causâ factus.

§. CCLXVIII. Licet post bellum imaginibus illatum, ut historiae filum pertexam, et qua ratione, jugo Hispanico excusso, fundamenta libertatis jacta sunt, summam et strictum enarrem, prudentiores Nobilium facile praeviderint, quo res evaderent, manus tamen, ad commune periculum avertendum, jungere non potuerunt. Voluit quidem Auriacus, sed restitit Egmontanus, cui se Hornanus adjunxit: quare, rebus desperatis, Auriacus in Germaniam secessit. Fertur Auriaco discedenti dixisse Egmontanus, *vale Princeps sine bonis*, regessisse Wilhelmus, *et tu Comes! vale sine capite*. Quod in Egmontano non tantum, sed et Hornano, aliisque Nobilibus supra viginti, inpletum est, cum Dux Albanus, in has oras irruens, eos securi jusserit percuti. Auriacus vero, cum Albanus tyrannice in omnes, spretis privilegiis et legibus, saeviret, ad arma se vertit, ut Patriae laboranti succurreret. Quo tempore singulare felicitis successus omen fuit ab Electore Colonienſi, licet contra ejus intentionem, datum in spectaculo *leonis et tauri*, secum commissorum, sed tauri superioris, et leonem vincentis; bos enim Auriaci, et leo Albani signum erat. Prima belli cum Hispanis signa extulit Ludovicus Nassavius, frater Auriaci, et ejus autoritate instructus, qui a. 1668. in agrum Groningantum irruit, pro signo militari habens, *libertas patriae et conscientiae*, et vexillis inscriptum praeferens, *aut mori, aut vincere*: manifesto indicio, bellum non eo susceptum fuisse scopo, ut reformata religio vi introduceretur, vel defenderetur, sed legum, privilegiorum, et libertatis ergo, ad quam religionis, adeoque etiam reformatae, libertas quoque pertinet. Vid. Grotius apolog. c. 2. Discessit quidem in praedio ad Vinschotum in campo pagi Hilligerle notabili cum

hostium clade superior et victor, amisso tamen fratre Adolpho Nassavio, sed altero cum ipso Duce Albano ad Gemmingam, prope Amalin fluvium, victus et plane prostratus, 7000 caesis, 20 signis amissis, et 16 machinis bellicis, ipse vix elapsus, et ad fratrem reversus est. Princeps quoque Arausionensis, exercitu viginti octo millium collecto, Belgium quidem intravit, Mosa mirabiliter trajecto, felicemque forte habuisset successum, sed Albanus cunctando, ac praelium detestando, ipsum ad incitas redegit, adeo ut pecuniae defectu, indeque orto militum tumultu, vel murmure, pedem referre, et exercitum dimittere, coactus fuerit.

§. CCLXIX. Quo rerum successu elatus Albanus vehementius furere, et praerogativas ac libertatem Provinciarum pedibus conculcare incepit. Episcopos novos, ubi nondum erant, vi introduxit, uti Groningae et Leovardiae, concilium Tridentinum promulgari fecit, Magistratus mutavit, et violenter tractavit, in bello captos saevit, tandem decimis, vicesimis, et centesimis populum oneravit, et expilavit. Quae tyrannide factum est, ut omnium non Reformatorum tantum, sed ipsorum ubique Pontificiorum animi ab ipso fuerint abalienati, et ad Auriacum inclinati, sicut a. 1572. inprimis adparuit. Princeps Auriacus, rebus suis licet dilapsis, animo resumto, novas recollegit vires non tantum, sed, prudente admodum Franciae Amiralii Colignii consilio, libertatem dedit *piratis* mare infestandi, et Hispanicas naves diripiendi, qui, *Geusii aquatici* (Watergeusen) dicti, ingentia hostibus adtulerunt ab a. 1569. damna, et per mare dominati sunt, imo prima liberationis Provinciarum fundamenta jecerunt per Brielam occupatam, plane praeter spem, classe eo per tempestatem delata, sub Amiralio Wilhelmo Lumaeo a. 1572. Quando Auriacus, novis collectis copiis, cum fratre Ludovico denuo in Belgium irrumpens, multas urbes in Hollandia et Zelandia occupavit, Flissingam et Enchusam, primas libertatis sedes, aliasque defectione recepit, ita ut uno illo anno Provinciae fere
omnes

omnes Principi fuerint subjectae, exceptis paucis urbibus in aliis provinciis, et in Hollandia tantum Amstelodamo. Publice quoque ubique introducta est religio Reformata, sed, quod dolendum, a violentiis in sacra Pontificia, et Catholicae religionis sacerdotes et Monachos, sibi non caverunt reformati, licet Princeps Auriacus, longe prudentior et moderatior, ut Pontificiis libertas religionis relinqueretur, semper injunxerit, et ipsi Ordines, Dordrechtæ hoc anno congregati, illud ipsum decreverint. Quae comitia et eo nomine sunt notabilia, quod Princeps pro legitimo Regis Gubernatore, Albanus pro hoste, sit declaratus, et foedus ad mutua sit pactum auxilia, Lumaëus quoque, Comes Marciæ, constitutus Gubernator Principis per Hollandiam. Quo eodem tempore publicavit, et per Belgium reliquum misit, Princeps Auriacus *liberam denunciationem* ad Ordines populumque Belgarum a. 1572. de Albani tyrannide vivis ibi depicta coloribus, addita seria adhortatione, ut, salva religionis libertate, ad se confugiant, et sibi sacramentum dicant.

§. CCLXX. Prosperrimus hic successus haud fuit diuturnus, sed brevi post eodem anno interceptus per Dominum Fredericum de Toledo, filium Albani, qui, initio a Zutphania expugnata et crudelissime tractata sumto, tanto nominis sui terrore omnia replevit, ut Gelria, Transisalaniam et Frisia sese ejus jugo mox submiserint. Unde Hollandiam petens, et ubique carnificinam exercens, horribilem instituit lanienam Nardae (Naarden,) licet sponte, post promissam delictorum veniam, admissus, nullo religionis habito discrimine, sexaginta tantum civibus in vita relictis. Quo Reformatorum non tantum, sed et Pontificiorum, animi vehementer sunt exulcerati. Harlemum dein a. 1573. obsedit, et post septem mensium obsidionem, fame et aliis malis dirissimam civibus, occupavit, ac incredibili replevit caede, aliis, qui se Catholicos profitebantur, gladio, aliis suspendio, aliis aquarum immersione, occisis. Brederodius vero alii

inignes capite plexi sunt. Sed magni ipsi haec obsidio constitit, quae undecim Hispanorum millia absumsit. Secuta dein militum Hispanorum tumultuatio, quae sex menses duravit, perturbatos animos Belgarum parumper erexit, Princeps quoque, animum nunquam despondens, ipsis animum contra mala insurgentem inspiravit. Quo multum contulit frustranea Alcmariae obsidio, qua durante mortuus est fidissimus praeco Johannes Arents, qui moribundus cives consolatus est, praedicendo, urbem hac vice non esse expugnandam. Accessit, quod hoc ipso tempore *montem S. Geertrudis* (Geertruidenberg) occupaverit Princeps, et Zelandi quoque superiores fuerint Hispanis.

§. CCLXXI. Rebus hac ratione in detrimentum Hispanorum labentibus, Albanus, nimium odiosus omnibus factus, a Rege revocatus hinc discessit, et ei suffectus est, mitioris animi vir, Ludovicus Requesenius, qui injuriarum oblivionem mox quidem promulgavit, sed sine successu, cum nemo Hispanis amplius fideret. Interea nec Pontificii, nec Reformati, in causa religionis moderationi, aut prudentiae, litant. Pontificii enim in persecutione, motibus durantibus, perrexerunt: nec Reformati sese erga religionem Pontificiam gesserunt, Christianismo non tantum, sed et tempori, convenienter, ac secundum fidem datam. Imo in Comitibus Ordinum Hollandiae, Lugduni habitis, decretum est, contra Principis voluntatem, religionis Pontificiae exercitium esse vetandum: quod tamen a temporis necessitate solet excusari, cum Reformatis continuo insidiarentur Pontificii, a quo tempore hi religionem exercere debuerunt privatim, sicut et libere fecerunt. In publicas vero aedes sacras introducta est religio secundum normam Genevae et Palatinatus, concessa tamen aliis libertate religionis, et omni inquisitione ac violentia abolita. Inter ipsos Reformatos quoque non defuerunt a doctrina Calvinii de Praedestinatione alieni, qui libere et palam docebant. Vid. Brand lib. X., qui ex Grotio etiam observat, Procures voluisse pomoeria Ecclesiarum Reformatarum

formatarum latius extendere, harum quaestionum respectu, quam verbi divini ministros.

§. CCLXXII. Initio anni 1574. causa Reformatorum insigne passa est detrimentum in Ludovico Nassavio, insigni illo heroe, qui, exercitu collecto, ad Lugduni obsidionem solvendam movens, cum suorum clade caesus est, una cum fratre Henrico, et Christophoro Electoris Palatini filio, in campo Movici ad Mosam (Mookerheide.) Lugdunum artissima quoque premebatur obsidione, absque ut animos, dirissima licet grassaretur fames, desponderit. Penuria pecuniae cum chartacei cuderentur nummi cum inscriptione, *libertatis ergo*, aegre id tulerunt ministri sacri, qui *religionis ergo*, volebant, et propterea pro concione satis imprudenter publice declamarunt. Interea hoc ipso tempore, quod ad nostrum forum directius spectat, prima Synodus habita est Nationalis, ut dicitur, vel potius Hollandiae et Zelandiae *Dordraci*, non quidem Principis et Ordinum Decreto, atramen eorum consensu, seu permissione, ut certa quaedam Ecclesiarum ordinandarum ac gubernandarum norma praescriberetur. Inter cujus Synodi canones sunt aliqui, qui animadversionem merentur, ex. gr. 1. Libri haeticorum ut e medio Ecclesiae tollerentur, voluit Synodus, ut Ecclesia ea de re publice admoneretur, libris ipsis tamen parce nominatis, Bibliopolae ab inpressione et venditione absterreantur, denique in membra Ecclesiae prudenter inquireretur, num tales libros habeant, et ab iis abstrahantur. 2. Confessio Belgica, de qua supra exposui, a Ministris non tantum, sed et a Ludimagistris, ac senioribus Ecclesiae, subscriptione decreta est adsumenda. 3. Catechismus Heidelbergensis, statutum est, ut in omnibus Ecclesiis obtineat, et doceatur, ita tamen, ut si quae Ecclesia alio uteretur, modo verbo Dei conformis sit, non sit inhibendum; praeterea ut omnes verbi Dei ministri declararent, se verbum Dei pro perfecta doctrina salutis habere, cum hac singulari restrictione, *summatim comprehensa Catechismo*, et in *Ecclesia doceri solita*, Alios articulos mit-
Tom. VII. M m to.

... Ecclesiarum ord. Belgii Syn—
... super a Rev. Nauta, viro acitu—

... *Heidelbergensis*, de quo occa—
... qua praescriptus est, hic aptus est—
... a Synodis Vesaliensi et Embdana—
... fuit, et commendatus, imo mox,
... a. 1563., in linguam Belgicam
... Ecclesiis Belgicis, libro Psalmorum
... et cum ipso illo libro per Eccle—
... a. 1567. Quid? quod a. 1564., eum
... explicuerit Petrus Gabriel: vid. Brand
... tunc, et alii erant Catechismi in usu, ut
... quoque significant. Quales fuerunt,
... seu Genevensis, Calvini, in ejus o—
... *Catechismi duo*, major Johannis a Lasco,
... tunc Ecclesiarum Londini sub Eduardo, bel—
... per Johannem Utenhoven,
... tunc seniore Ecclesiarum Belgi—
... *Catechismus Martini Micronii*,
... Ecclesiae. Sed Synodus Dordracena prima
... ut dixi, *Catechismum Heidelberg-*
... a. 1574., de cujus auto—
... *Heidelbergensis* ab Heidelbergae
... ubi compositus est, et lingua Lau—
... a. 1563., jussu Frederici, Electoris
... addita praefatione, cum Ecclesiis suis
... operum Ursini tom. II., ante apolo—
... Urfino. Movit Electorem ad hoc
... H. Alting in *hist. Eccles. Palatin.* re—
... per varios Catechismos distraherentur Ec—
... Brentianus enim Catechismus ab Ottone
... introductus erat in principio reformatio—
... Lutheranismi, Heshusius vero privata
... Lutheri invexerat, alii alios, tum,
ut

ut fidei capita, in primis quae inter Lutheranos ac Zuinglianos controversa erant, dilucide explicarentur et defini-
rentur, adeoque uniformis doctrina per Ecclesias persona-
ret.

§. CCLXXIV. Autores ab Electore ad hoc opus selecti
sunt Caspar Olevianus, Professor Heidelbergensis, et Zacha-
rias Ursinus, collegii sapientiae ibidem praefectus, Olevia-
ni successor et Professor, sed uterque juvenilis aetatis, an-
norum viginti sex vel circum circa, cum Catechismus est
confectus. Vid. Konigius in Biblioth. Vet. et Nov. Uter-
que vero brevem doctrinae Synopsis conscripsit, Olevianus
quidem popularem foederis gratiae declarationem, Ursinus
autem duplicem concinnavit Catechismum, *majorem* in usum
profectiorum, et *minorem* in juniorum. Uterque adproba-
tus est, sed e posteriore confecta est publica nostra Cate-
chesis, teste collatione. Uterque in operibus Ursini compa-
ret. Vid. praefatio editoris operum Ursini ad tom. I. Pro-
diit mox. eodem anno 1533. lingua Germanica, et Latina,
in quam conversus est opera Josuae Lagi, et Lamberti Lu-
dolphi Pithopoei, qui Daventria venerat Heidelbergam, ut
paedagogio praeeset. Sed, antequam in publicum vene-
rit Catechismus, ad Facultatem Theologicam, Superinten-
dentes, Inspectores, et primarios ministros universi Palatina-
tus fuit missus, omniumque calculo adprobatus, a quo tem-
pore innumerae ejus factae sunt editiones, omnes consonae,
excepta quaestione et responsione *Octogesima*, quae in pri-
ma Germanica et Latina editione non fuit. Sed in secun-
da editione, jussu Electoris, eodem anno inserta, attamen alia
forma, quam postea, et nunc habet, *missam* nimirum in
illa editione dicitur *in fundamento nihil aliud esse, nisi. idola-
triciam abnegationem unici sacrificii, et passionis Jesu Christi*.
Quando autem legi coeperit, ut nunc est, non constat, nisi
quod quo tempore Belgica prodiit editio a. 1567. jam ex-
stiterit, ut Cl. Ens jam observavit, qui etiam hujus, et Ti-
gurini Catechismi, a Bullingero. et Leone Jude. conscrip-

ti, consensum recte adnotavit, licet incertum sit, num Heidelbergensis inde fuerit desumptus, an Tigurinus ex Heidelbergensi correctus et inmutatus a. 1609., quo revisus est. Ceterum notatu dignum est Bullingeri de Heidelbergensi iudicium, in Oper. Ursini tom. II., post praefationem: quae dicit, *ordo libelli dilucidus est, et res ipsae sincere, verissimeque, propositae sunt. Plana sunt omnia, piissima, fructuosissima juccincta brevitate comprehendunt magnas res et copiosas. Arbitror, meliorem Catechismum non esse editum, Deo sit gloria qui largiatur successum.* Reperit nihilominus multos oppugnatōres, in primis e Lutheranis, quibus *apologiam* opposuit Ursinus oper. tom. II. Motus inde, sec. sequente inter Remonstrantes et Contra-Remonstr., orti, non sunt hujus loci.

§. CCLXXV. Pauca restant de formulis *Liturgicis* addenda, quae formulas baptismi, S. coenae, inaugurationis Ministrorum Ecclesiae, precum, et excommunicationis comprehendunt, et a formulis *unionis*, ut adpellantur, quae Confessionem et Catechismum constituunt, probe distinguendae sunt, nec tantae auctoritatis in Ecclesiis Belgicis, aut strictae obligationis, quantae sunt formulae fidei et unitatis in doctrina. Antiquissimae Belgicarum Ecclesiarum *Liturgiae* fuerunt duae, altera pro Ecclesiis Walonicis, altera pro Belgicis. Prior a Vallerando Polano, primum Argentinae, dein Londini, sub Eduardo exulum Belgarum seniore, posterior a Johanne a Lasco, tunc Ecclesiarum Belgicarum Londini Superintendente composita, et a Micronio contracta: illa edita est a. 1551. sed haec Belgice ab Utenhövio versa et publicata est Embdae a. 1554. Vid. Utenhövii narratio *de instituta et dissipata Belgarum et aliorum peregrinorum Ecclesia in Anglia.* Est autem inter utramque magna convenientia. Ceterum prior Liturgia vocari solet *Ecclesiae peregrinorum Argentinae*, quia Ecclesia exulum ibi tunc fuit, quae postea est Londinum translata. Postea vero in usum Ecclesiarum, in Belgio formatarum, nova est confecta Liturgia, quae, paucis mutatis, adhuc in usu est, partim quidem ex memoratis

ratis liturgiis, sed praecipue e Palatinatus liturgia, una cum Catechismo Heidelbergensi composita et edita, desumpta. Transtulit vero eam in Belgicam Petrus Dathenus, qui libro Psalmorum suo eam adjunxit, Belgice versam, et edidit Francodaliae a. 1566., quando Dathenus in Belgium rediit inter Reformatos eam disseminavit, nec tamen mox, sed per gradus, et successu temporis universaliter est usu recepta. Prima fuit Synodus Dordracena a. 1574., quae eam publica sancivit autoritate, et per Ecclesias Belgii introduxit, donec in famigeratissima Synodo Dordracena a. 1618. fuerit revisa, et in paucis mutata, eamque in formam redacta, quam nunc habet.

§. CCLXXVI. Lugduno Batavorum, ut in historia pergam, post terribilem miseriam, e fame in primis ortam, ope aquarum, cataractis Mosae et Isalae perfoctis, tandem, singulari Dei providentia, mirabiliter liberato a. 1574., quae historia aliunde est petenda, Academia ibi in civium solatium, ac laudem, est erecta a. 1575. Mens. Febr. in qua primas lectiones Theologicas habuit Pastor loci Coolhaasius, de quo mox plura, donec Gulielmus Feugueraeus, ad munus Professoratus in Theologia vocatus, advenerit ex Gallia. Edidit ipse a. 1570. librum, cui titulus *opuscula Feugueraei*, in cujus dedicatione, Principi Auriaco facta, eum, inter alia, laudat a moderatione et tolerantia in causa religionis, quatenus Princeps censeat, religionem non esse per media propagandam, quae eam et Patriam pervertunt, adeoque via persuasionis, non violentiae. Inter primos Professores etiam fuit Johannes Holmannus secundus, a Beza commendatus, qui, ut adserunt, a sententia Calvinii de Praedestinatione fuit alienus, imo in publica disputatione fertur dixisse Donello, qui aliam tuebatur opinionem, *vos facitis Deum tyrannum et carnificem*. Sic narrat Brand l. XI., sed negat Trigland; nescio an satis solide.

§. CCLXXVII. De pace postquam Bredae frustra actum fuisset a. 1575. cum Hispanis, cum quod libertatem religionis

gionis recusarint concedere Hispani, tum simulate omni-
 agi perspexerint Princeps et Ordines, ad arma denuo itum-
 est, et Princeps Auriacus ab Ordinibus electus *supremus Gu-*
bernator, durante bello, ea conditione, ut jura et privilegi-
 Provinciarum tueretur, ac urbium, in specie, religionis re-
 spectu, ut reformatae exercitium obtineret publicum, e-
 Pontificiae cessaret, absque, ut in alicujus conscientiam in-
 quireretur, aut alicui damnum aut injuria propterea fieret
 denique, ne Ecclesiasticorum consistoria pateretur, nisi Ord-
 num, aut Magistratum, expresso consensu. Consistoria e-
 nim, ut observat Brand, propterea multis erant invisa, quod
 neglectis Magistratibus, de sacris disponent, et dissenti-
 entibus essent iniquiora. Sed nec deerant eo tempore, qui
 Ecclesiasticos contentos esse debere Verbi Dei adnunciatio-
 ne, ac sacramentorum administratione, censebant. Interea
 bellum quidem continuatum est, sed Hollandorum et Zelan-
 dorum, otii amantium, minore studio, et plebe ad vectiga-
 lia pendenda tardiore. Unde factum est, ut urbes Vetera-
 quae, Schoonhovia et Bura, cum Bommeledo castello, fue-
 rint amissae, et ab Hispanis occupatae, magna instituta car-
 nificina, praecipue Veteraquis vi expugnatis. Continuavit
 quoque, durante bello, persecutio, quae Anabaptistas praeci-
 pue ferit, qui Angliam, in quam confugerant, et in qua
 sub Elisabetha male excepti sunt, deserere debuerant, ubi
 etiam in haereticos tunc igni et ferro subinde, omnibus
 merito stupentibus, saevitum est. In Hollandia quoque
 Septentrionali, in reformationis scandalum, et detrimentum,
 Pontificii coram extraordinario tribunali, inde *Senatu San-*
guinum dicto, ad praetensam conspersionem detegendam,
 inhumaniter admodum sunt tractati, instigante praecipue
 Sonoio. Quam saevitiam Princeps postea repressit, Sonoio
 loco moto.

§. CCLXXVIII. Anno 1576. illud primo accidit respectu
 Ecclesiae maxime notabile, quod nomine Principis, et Or-
 dinum Hollandiae ac Zelandiae, nonnullae leges Ecclesiasticae
 fuerint

fuert composita, de electione Pastorum, Doctorum, ac Seniorum, a Magistratu facienda, consulto tamen Clero, de Juramento Magistratui faciendo a Clero, seu Pastoribus, de administratione sacramentorum, de dissidiis religionis finientibus, similibusque rebus aliis, quas leges exhibet Brand, manifesto indicio, supremam in Ecclesiasticis auctoritatem sibi vindicasse Politicos. Sed effectu caruerunt propter pacificationes cum reliquis Belgii Provinciis, et Principis in Brabantiam discessum. Quod alterum est valde memorabile hujus anni. Ludovico Requesenio defuncto, et Hispanis tumultuantibus non tantum, sed et inmaniter, praecipue Antverpiae, grassantibus in Pontificios aequae ac alios, quod *Hispanici furoris* nomine notum est, Provinciae totius Belgii generalem inierunt Gandavi pacificationem a. 1576., nomine *pacificationis Gandavensis* insigniri solitam, eo tendentem, ut religionis et status Provinciarum libertas a tyrannide Hispanica constitueretur. Cujus articuli, apud Bor et Hooft obvii, ad hos quatuor generales referri possunt.

1. Ordines Provinciarum in suis singulos ditionibus de religione pro arbitrio posse disponere.
2. Religionis causa nemini vim esse inferendam, nec conscientis inperitandum.
3. Hispanos communibus consiliis et viribus esse exturbandos.
4. Inter foederatos, et qui defecerunt, aliosque Belgas, aeternam fore pacem, liberaque commercia.

Praeterea superiora decreta omnia, in specie Albana, de persecutione sunt abolita, et exulibus in Patriam concessus est reditus. Cujus pacificationis virtute, quod notari meretur, duo Templata Reformatis Groningae fuerunt concessa, a. 1579., *Walpurgis*, ubi docuit Assuerus a Munster, et *fratrum Minorum*. Cessavit itaque hoc tempore persecutio, si ab Anabaptistis discesseris, quorum aliqui adhuc vexati sunt, etiam, quod quis miretur, in Zelandia Mediodurghi, eo nomine, quod a juramento essent alieni. Sed Princeps intercessit, data ipsis libertate: de quo praeclarum exstat Principis, libertatis religionis studiosi, judicium apud Brand: qui etiam in propo-

sito mansit, quicquid contra egerint alii, etiam, quod dolendum, ipse Philippus Marnixius.

§. CCLXXIX. Laeta haec rerum facies brevi in longe tristitiorem vertit per *Johannis Austriaci*, Belgio a Rege praefecti, adventum. Subscripsit quidem *pacificationi Gandavensi*, et subdole militem Hispanum dimisit, sed alium conscripsit, et pacem dein palam fregit. Quando in Belgium ab Ordinibus vocatus est *Matthias* Archidux Austriae, frater Rudolphi Imperatoris, Reipublicae constituendae ergo, et Princeps Arausionensis Gubernator Brabantiae factus, imo mox a Matthia omnibus Provinciis praefectus. Quod factum est a. 1578. Quo et illud commodum accidit foederatis quod Amstelodamum se illis adjunxerit, hac facta stipulatione ut religio Pontificia ibi tantum exerceretur, Reformatis tamen concessa libertate ibi degendi, et religionem extra urbem exercendi. Sed, exulibus reversis, reformati valde multiplicati mox insolentiores facti sunt, nec intra terminos se continuerunt. Quibus cum Pontificii se opponerent, novis et gravioribus tumultibus repletae sunt regiones, quod causae libertatis multum nocuit, sed Regi Hispaniae profuit. Primus tumultus erupit Amstelodami, ubi Reformati, excitato populo, Magistratum mutarunt, Tempora occuparunt, imagines et altaria destruxerunt et publicas introduxerunt conciones. Primi praecones fuerunt Johannes Keuchlinus et Petrus Hardenberg e Frisia Orientali. Idem factum est Harlemi, majore adhuc cum excessu, promisso nihilominus Pontificiis religionis exercitio. Eidem brevi post exorti sunt motus per Flandriam et Brabantiam. Ubi in initio publicum religionis exercitium Reformati partim inceperunt, partim ab Ordinibus postularunt, recte contententes, societati non obesse diversas religiones, easque omnino obtinere posse, de quo notabilis exstat libellus simplex Synodi Dordracenae a. 1578. apud Brandt, dein ad violentias et tumultus ventum est. Prodiit quidem Archiducis et Senatus Ordinum nomine nova pacificationis religio

giosae formula, qua omnis inquisitio et vexatio causa religionis interdicitur, honores etiam sine religionis discrimine dispensandi forent, denique, quibus in locis non minus centum familiae ex Reformatis postularent aedes, eorum sacris distribuerentur, sed hac lege, ut per Hollandiam et Zelandiam idem concederetur Pontificiis. Quibus legibus passim non fuerunt contenti, imo horribiles dein motus exorti. *Post haec, quae sequuntur, dicit Grotius in Annal. l. II., non sine miseratione, aut ingente exemplo transeunda: tantus, tanta odia, et turbae turbis obtentui.* Nihil enim Reformatis concedere voluerunt Pontificii, et illi rursus, *inpu- nitate et arcano suo* non contenti, vim contra contumaces Magistratus adhibuerunt, adeo ut cives contra cives steterint in urbibus armati, belli cum Hispanis nulla habita ratione: imo pacis ac moderationis sectatores, quae eorum passim fors est, odio fuerunt ab utraque parte habiti. Quae tempestas Gandavae in primis erupit, autoribus ex Reformatis Johanne Imbissio, qui ad potentiam hac via grassabatur, et Petro Datheno, ibi tunc Pastore, falso ducto zelo, qui eum eo usque in devia abripuit, ut in ipsum Auriacum e cathedra detonuerit, quem *nec Deum nec religionem* habere calumniose dixit, quia fidem, Pontificiis datam, noluit frangi. Manus itaque in Pontificios, eorumque sacra, sunt injectae, et multa violenter patrata, quae longum foret enarrare. Sed nec Pontificiis placuerunt pacificationis leges. Hannonienses (Henegouwen) ex. gr. eas palam tanquam quid abominandum rejecerunt, pro religione Pontificia sanguinem fundere parati. Quod ipsum bellum intestinum postea Provinciarum produxit separationem.

§. CCLXXX. Quod filum antequam pertexam, nonnulla, ad religionem pertinentia, hujus anni memorabo. Habita hoc anno est prima Synodus Nationalis *Dordraci*, confensus Principis et Ordinum, teste Synodo, a. 1582., apud Triglandum, licet sine legitimo Ordinum consensu tradat Brandt l. XI. a Reformatis non tantum omnium Provinciarum foe-

deratarum, sed et aliarum, Praefide Petro Datheno. In qua
 xor conditi sunt articuli ad ordinandas Ecclesias, nonnul-
 la cum variatione a superioribus Synodis. Reperiuntur in
 collectione Rev. Nauta. Inter quos sunt maxime notabiles,
 1. electionem ministrorum verbi et Ecclesiae facit Ecclesi-
 asticam 2. Confessioni Belgicae subscribendum jubet a Pro-
 fessoribus, Pastoribus, et Senioribus 3. In Pastorum inaugu-
 ratione tantum praecipit interrogationem, num Scripturam
 pro solo Verbo Dei, *et norma Doctrinae salutaris habeant*,
 4. in conventibus Ecclesiasticis secundum plura esse con-
 cludendum, *exceptis rebus in Scriptura definitis*. Habita quo-
 que hoc anno est celebris disputatio Leidensis, inter Koorn-
 hertum, et duos Praecones Belgas, Arnoldum Cornelium,
 et Reinerium Dontklokium: cujus notitiam dabo, postquam
 de Koornherto quaedam dixerō, ex vita ejus operibus prae-
 fixa petita.

§. CCLXXXI. *Theodorus Volckhardus Koornhert*, ex anti-
 qua familia Amstelodami natus, post itinerationem per His-
 paniam et Portugalliam, paupere ducta uxore, contra Paren-
 tum vota, se aliunde sustentare coactus, primum in aula
 Brederodii, Baronis Vianae, Magister fuit aulae, satis aesti-
 matus, dein, vitae aulicae pertaesus, Harlemi e sculptura,
 vel rectius caelatura, qua arte excellebat, vixit, et, scrupu-
 lo religionis tactus, ut Augustinum, Patresque Latinos, le-
 gere posset, linguam Latinam, jam triginta annos natus,
 didicit felicissime: arte insuper mulices et poeseos fuit eru-
 ditus. Dein secretarius Harlemonsis a. 1562. factus, plus
 una vice ad Principem Auriacum delegatus est, et cum Hen-
 rico Brederodio saepius contulit, initio turbarum Belgii, ad
 libertatem Patriae tuendam, a. 1565. et 1566. Composuisse
 quoque censetur, ut Bor l. IV. adferit, scriptum Principis
 Auriaci, ad incolae Belgii, initio oppositionis ejus, missum. Sed
 hic ipse zelus libertatis tandem diuturnum carcerem peperit
 a. 1567. et 1568. Hagae Comitum, ubi tantopere defati-
 gatus et vexatus est, ut uxor ejus pauperibus, in domibus
 infectis

infectis et pestilentialibus, inservierit, spe ejusdem morbi, quo et virum inficeret, ad miseriam ejus finiendam: quod tamen maritus, Deo fidens, repressit, seque, variis compositis poematibus, in carcere consolatus est. Tandem e carcere quidem eductus, et intra Hagam conclusus, sed denuo in carcerem conjiciendus, clam Harlemum, et inde in Cliviam discessit, arte caelaturae victum quaerens. Denique in Patriam a. 1572. redux, Secretarius Ordinum Hollandiae factus, cum ad milites tumultuantes, Duce Lumaeo, sedandos missus esset, sui odium concitavit. Traductus enim ab iis est, satis temere et calumniose, tanquam fautor Papistarum, quia eos, eorumque sacra, contra datam fidem nolebat violari: quare, vitae non securus, voluntario electo exilio, Embdam concessit. Rebus dein in meliorem reductis statum rediit Harlemum, et disputationibus cum zeloris nonnullis Pastoribus inmixtus est, primum Delphis, dein Leidae, viva voce, sed quae brevi sunt abruptae, Koornherto, ut prae se ferebat, autoritate seculari nimium presso, ita ut libere non potuerit disputare. Interdictum etiam ipsi est se scripto defendere. Unde in commune Reformatorum odium incidit, et pro fanatico, indifferentista, et inpio, nullius religionis, a zelotis et plebe diffamatus est. Quae postea ipsi acciderunt, suo loco narrabo: hic de occasione et argumento disputationis verbo dicam. Vid. Oper. Koornh. tom. III.

§. CCLXXXII. Occasionem praebuit, quod Coornhertus scriptis et voce non cessaverit in Calvinum et Bezum declamare, imprimis doctrinae de Praedestinatione, dominio in conscientias, et inde orto haereticidio, respectu. Unde in Reformatorum ejus temporis odium incurrit, acsi a Reformatione esset alienus. Dixisse etiam alicui fertur, qui se reformatum factum gloriabatur, *disputabile est, num meliorem elegeris, quam reliqueris*: sed illud de reformatione ad normam Genevensem, et secundum modo memoratas Calvinianae opinioniones, intellectum voluit. Damnavit enim passim re-

formationem ob praedestinationem, justificationem ex sola fide, et haereticidium; a quibus tres falsae Ecclesiae notas derivavit: unde orta est disputatio, quae brevi est abrupta, quia Coornhertus sibi disputandi libertatem eripi existimavit. Quare inde discessit, nec amplius voluit disputare.

§. CCLXXXIII. Circa idem tempus reformatio coepit Ultrajecti, duplici et diversa ratione, una sine ulla norma, cum summa singulorum libertate ac moderatione, altera secundum regiminis et disciplinae receptam normam. Prior, quae et tempore prior fuit, autorem habuit *Hubertum Duifhuis*, obtinuitque ejus tempore non tantum in Ecclesia S. Jacobi Ultrajecti, sed et post ipsum aliquandiu. Vid. Brandt l. XI. et Trigland. Hubertus, ut ejus aliquam praemittam notitiam, Roterodami, ubi uno ante Erasmus die natus est, Pastoris munere in Ecclesia Pontificia fungens, cum et uxorem domi haberet, et persecutionem Reformatorum sibi displicere demonstraret, nonnullis praeterea indiciis, sibi omnia in Ecclesia illa non probari, patefecisset, et ab Inquisitoribus propterea quaereretur, singulari arte elapsus, secessit Coloniam, ubi, ad summam redactus paupertatem, a mercatore, qui illum agnovit, non sine singulari Providentia sustentatus est. In patriam aliquandiu post redux, Pastor Ecclesiae S. Jacobi Ultrajecti factus est, Ecclesiae Pontificiae reconciliatus, sive uxor fuerit mortua, sive conniventia fuerint cum ipso usi. Libertate dein religionis per *pacem Andegavensem* concessa, et persecutione cessante, mentem apertius explicare coepit Hubertus, sese reformatae doctrinae addictum professus, eamque docturum declaravit, sed ita, ut imagines in Ecclesia sua voluerit ferre, cum veste quoque Missatica. Consensu licet a Magistratu inpetrato, tutius propter Ecclesiasticorum oppositiones duxit inde discedere. Sed a Magistratu revocatus haud diu post, hanc instituit in Ecclesia sua reformationem, haud uno nomine notabilem. Baptizabat sine cerimoniis non tantum Baptistis, sed et sine formula reformatorum, nihil a Parentibus aut

aut testibus requirens, et ad nihil eos obligans: S. coenam more Reformatorum administrabat nullo communicantium instituto examine, sed singulis relicto: disciplinam Genevensi et excommunicationem non admisit, Magistratui competere distitans punire facinorosos, et admonitiones relinquens singulis fratribus: nullos praeterea seniores aut diaconos ordinavit, nullum instituit consistorium, aliorum ministeriis in rebus ad Ecclesiam pertinentibus usus. Omnem denique qualemcunque, et in qualescunque, etiam Papistas, detestatus est persecutionem, dicens Judicibus, *si propter fidem persequamini, res vestrae cum Deo non consistent*. Singulare porro est, quod in una eademque aede ipse sit concionatus, et religio Pontificia aliquandiu fuerit exercita, sine ullo tumultu; missa enim matutina finita in choro Templi, ipse incepit. Nullum habuit aut exposuit catechismum, quem sibi esse Scripturam dixit. In concionibus passim a dogmatibus abstrusioribus prudenter abstinuit, et ad vitam moresque omnia direxit, de Praedestinatione, peccato originali, et imputatione iustitiae Christi, parum locutus. Insinuavit vero sese Hubertus hac ratione in multorum animos, inprimis Magistratui placuit, qui, nondum plene reformatus, hac ratione reformationis Genevensis progressus fitti posse arbitratus est. Sustulit vero magistratus postea in ejus gratiam imagines, et ipse habitum Missaticum deposuit.

§. CCLXXXIV. *Altera quoque reformationis, sic proprie dictae, forma circa idem tempus, sed paulo post, instituta est. In horreo primum concionati, qui eo missi erant, dein, cum locus, prae multitudine reformatorum, indies crecentium, nimis esset angustus, Templum Minorum occuparunt, et dein a Magistratu inpetrarunt, ablati imaginibus. Primus autem eorum ordinarius Pastor fuit Wernerus Helmi-chius, a. 1579. inauguratus, cui eodem anno adjunctus est Nicolaus Sopingius, et a. 1580. Hermannus Modet: de quo supra egi. Quae duplex reformationis forma mox lites produxit inter Reformatos et Duifhusium, non hujus, sed illorum,*

tolerantiam nondum edoctorum, culpa. Petierunt primum ab ipso uniformitatem, dein, votorum non facti compotes, in Ecclesiam ejus, uti solent Zelotae, tanquam libertinam, declamarunt. Cum vero infans ab obstetrice, more Papistico baptizatus, ab ipso denuo non fuerit tinctus, ministri cum eo propterea expostularunt, ipse se exemplo Zipporae, filium circumcidentis, defendit: unus pastorum ipsi regessit, *hoc est argumentum Papisticum, Papista adhuc es animo*. Quo inopportuno dicto commotus Duifhuisius, ulterius ea de re noluit colloqui: sed rogatus porro, num *librum Bezae de haeretico non legisset?* in haec verba erupit, *haecine si vestra sit mens, anima tunc mea extra consilium vestrum maneat, nec cum talibus cupio communionem*. Qua ratione omnis conciliatio evanuit, et Ecclesia post ipsum adhuc aliquandiu duravit; ipsique, a. 1581. defuncto, successit Hermannus Elconius, Harlinganus.

§. CCLXXXV. Johanne Austriaco mortuo, in ejus locum a Rege in Belgium missus Alexander Farnesius, Dux Parmensis, res Regis collapsas feliciter instauravit, qua vi, qua blanditiis, multas civitates Regi reddendo. Quo factum est, ut Artesii, Hannonii, alique nonnulli Galliae Belgicae populi, simul exacerbati, quod Belgae aliqui, in primis Gandavenfes, in Ecclesiasticos Pontificios petulantius grassarentur, sese a reliquis Belgis separarunt, et ad Ducem Parmensem defecerunt a. 1579. Unde orta est Belgii divisio, in Hispanos et Foederatos. Provinciae enim nonnullae, ut Gelriae et Zutphaniae, Hollandiae et Zelandiae, Ultrajecti et Omlandiae Frisicae, ut tempestatem, sibi imminentem, averterent, arctiore vinculo, prudente admodum consilio, et ope Principis Auriaci, sese conjunxerunt per celebratissimam illam *unionem Ultrajectinam*, a loco, ubi inita est, ita dictam. Cujus praecipuae leges fuerunt. 1. Ditiones et Provincias foederatas nulla de causa esse divellendas 2. Sibi invicem quovis modo contra hostes libertatis esse auxilio futuras. 3. Supremum fore Senatuum ex foederatarum Provinciarum Legatis,

Legatis, qui necessaria ad foederis observantiam curarent. 4. Interea singularum Provinciarum jura et privilegia integra, et singulis relicta, forent. Circa religionem 5. in specie singulis integrum foret statuere, quod e re visum fuerit, absque tamen, ut aliquis vexaretur aut, in eum inquireretur, religionis causa. Quem articulum egregie exposuit Grotius in Apolog. cap. II. Invitatae porro ad hoc foedus sunt Provinciae aliae, licet religioni Pontificiae addictae, cum expressa declaratione, singulis provinciis salvam fore religionem; et haud multum post accesserunt Brabanti, et Flandrorum pars magna. Attamen, quod multum nocuit, pacifice non potuerunt in religionis negotio versari, nec pacificationis leges observarunt. Inpetus etiam in sacra Pontificia et Clerum factum est per varia loca, Pontificiorum quoque animi sunt exulcerati, qui Reformatos non cessarunt irritare, et, ubi poterant, oppugnare. Quae longum foret, et ab instituto alienum, enarrare.

§. CCLXXXVI. Inter ipsos Reformatos hoc et sequente anno acris viguerunt dissidia, in primis de regimine et disciplina Eccles. cum *Coolhasso*, Leidensi Pastore. Quam historiam prolixè narrant Utenbogat, Brandt, Trigland; sed ex diversis monumentis, priores ex duabus apologiis *Coolhassii*, et scripto justificatorio, a Magistratu Leidensi edito, Trigland vero ex historica narratione, a Synodo Hollandiae a. 1582. confecta. Conferenda vero sunt haec monumenta, si quis adcuratam rei velit notitiam, quam paucis tantum exhibebo. Semina discordiae inter Casparum *Koolhassium*, et Petrum *Cornelium*, utrumque Pastorem Leidensem, anno 1578. jam erant jacta, cum Petrus Casparo inobedientiam consistoriorum imputaret, et Casparus Petro, quod externa magis curaret quam interna. Sed prima initia, secundum *Coolhassii* narrationem, fuerunt, quod Magistratus voluerit, ut Presbyteri et Diaconi scripto, officii eorum partes continenti, et a Presbyterio adprobato, subscriberent, promitterentque, se ea ratione in munere versaturos: quod quidem

reformatos in locis superatis male admodum tractavit. Praeterea regiones, Comiti Rennebergio subjectas, arte sibi acquirere conatus est, infelici successu in Frisia, feliciore Groningae, Comite, contra fidem datam, et juramento confirmatam, ad Hispanos deficiente, et urbem tradente. Quod, sicut Principem valde a Pontificiis abalienavit, ita ut in posterum iis diffiderit, ita Reformatos vehementius irritavit, eo etiam usque, ut in sacra Pontificia variis in locis fuerit saevitum tumultuose, iisque religionis exercitium interdictum. Praeterea eousque Majestatem prostituit Rex Hispaniae, ut capitis Auriaci devotio fuerit nomine Regis publicata, 25000 aureis capiti ejus inpositis. Quando Princeps luculentam, et magnanimo Principe dignam, defensionem suam, ab Ordinibus adprobatam, et ope Petri Villerii, Galli, conscriptam, cum publico communicavit. Villerius, teste Grotio in Annal. l. III., *subactum rebus forensibus ingenium ad religionem docendam, et hinc ad intima Arausionensis consilia transfulerat.* Vir praeterea fuit in re religionis moderatus, judicans ex vero, multas dissensiones auxilio charitatis, veri signi Christiani hominis, finiri posse. Vid. Epist. selectae centur. IIIda.

§. CCLXXXIX. Anno sequente 1581. Ordines Belgii, Hispanorum armis valde pressi, et a Matthia nihil opis expectantes, sese ad Franciscum Valesium Alenconium Ducem, fratrem Regis Galliarum, contulerunt, eique harum regionum Principatum, salvam integramque libertatem quoad privilegia et religionem pacti, detulerunt. Quo facto, Ordines foederati, alium jam nacti Dominum, Regis Hispaniae, ejusque successorum, publico edicto jus et inperium in Belgium abrogarunt. Qui finis est Hispanorum in celebrioribus Belgii provinciis inperii. Secuta est nova juramenti forma, qua Regi fidem et obedientiam renunciant, et Ordinibus promittunt. Quod tamen omnibus, partim metu, partim conscientia, motis, non aequae placuit. Recepit praeterea Auriacus munus et dignitatem supremi Gubernatoris
Hollan-

violare, sed consistoriorum dominium tantum impugnare, et bonos, non factiosos, velle Ministros, consistoria vero nimis sibi adrogare imperium. Defendit etiam jus suum circa Pastorum, Seniorum, et Diaconorum electionem, et depositionem, ut et adsidendi in consistoriis. Duplicem praeterea suam apologiam publicavit Coolhausius a. 1580., in quarum altera historiam quoque dedit dissensionis suae cum Luca Hefse, cooperario suo, cujus thesis erat, satis paradoxa, neminem, nisi earundem secum opinionum, a se ad S. coenam esse admittendum: a qua alienus erat Coolhausius, professus, se adsumere velle ad fraternitatem etiam eos, qui de baptismo infantum, praesentia Christi in S. coena, et praedestinatione, cum Ecclesia reformata idem non sentiebant, coenam porro dandam baptizatis, vitae modo probae, ad proprium cramen. Tandem, post varia colloquia, lites, mediantibus quatuor Politicis, et totidem Ecclesiasticis, ope Ysbrandi Walck, Pastoris Antverpiensis, compositae sunt, partibus litigantibus in haec quatuor capita consentientibus. 1. ut Petrus Cornelius et Coolhausius culpam, in his litibus commissam, confiterentur coram Ecclesia. 2. personarum Ecclesiasticarum electio recepto more fieret; ita tamen, ut major numerus Magistratui proponeretur adprobandus. 3. ex Politicis adessent consistoriis, absque ut votum habeant, et secretum in rebus Ecclesiasticis revelent. 4. denique, ut Coolhausius se ad fidei suae, in libris expressae, rationem, coram Classe et Synodo dandam, praeberet paratum, seseque earum iudicio submitteret. Quae ipsi postea acciderunt suo loco narrabo. Hic subjungo, Pastores, nomine Ecclesiae, postea edidisse *rotationem justificationis* Leidenfis, in qua, inter alia, contendere ausi sunt, *nullam aliam, ac suam, religionem esse tolerandam a Magistratu.*

§. CCLXXXVIII. Anno 1580. res indies factae sunt turbulentiores, et Reformatis periculosiores, quod tamen Pontificiis per Hollandiam, et alias Provincias, male cessit. Princeps Parmensis arma victoricia per varia circumtulit loca, et

Tom. VII.

Oo

reformatos

menti fide eadem; salvo gradus scientiae discrimine, de infidelium, et non baptizatorum infantibus, a Christo, et foedere gratiae, alienis, de ineptitudine hominis, ex Adamo orta, ad bonum, et ad gratiam adoptandam, denique de operibus bonis gentiliam Deo non placentibus, quis ex fide non sunt. Posterioris generis fuerant de examine communicantium, a Pastore instituendo, de communicantibus majore jure membris Christi, quam non communicantibus, de ordine ab Ecclesia instituto observando, de Magistratus ad eum faciendum obligatione, denique de nemine ad communionem Ecclesiae admittendo, nisi qui articulos fidei in Confessione Belgica non verbis tantum, sed et vero eorum sensu, adsumit. Quibus thesibus cum Coolhausius, post varias cum Synodo collationes, subscripsisset, Synodus ejus libros declaravit noxios, et cum magna Ecclesiarum offensione editos, quoad praevidendos fidei errores, et contemptum Ordinis Ecclesiastici, voluitque, ut ipse illud agnosceret, culpam fateretur, et veniam a Synodo deprecaretur. Sed, Coolhausio nihil erroris in libris suis esse contendente, Synodum quoque pro illegitimo et partiali iudice habente, adeoque se decreto ejus subicere recusante, causa ad Ordines Hollandiae est delata, et denuo coram quatuor eorum deputatis discussa, Pastoribus ad id delegatis cum Coolhausio agentibus, sed in ejus damnum. Adprobata enim sunt acta Synodi, et potestas data cum ipso secundum leges Ecclesiae agendi. Secuta dein est ejus excommunicatio a. 1582., a Synodo Harlemoniensi, dissentiente tamen classe Hagana et Goudana, ac sententia publice praelecta est, quam exhibet Trigland. Causa damnationis datur, quod Coolhausius, se per omnia idem cum Ecclesia non sentire declaraverit, licet se publicum praeconem gesserit in Ecclesia, et articulis supra memoratis subscripserit. Magistratus tamen ipsi pensionem reliquit donec biennio post aliam vitae et familiae sustentandae inveniret viam. Ceterum singulare est, Coolhausium in collatione Hagiensi subinde dixisse, sibi praedestinationem Calvinianam

vinianam displicere, et Pastores regessisse tantum, ea de re nec fuisse, nec esse, quaestionem.

§. CCXCI. Praeter hanc causam Coolhasianam, ordo Ecclesiarum, antea in Synodo Nationali Dordracena stabilitus, denuo ad examen revocatus, et hic illic mutatus, est. Sancti itaque sunt 169 Canones, additis 101 responsis ad peculiaris quaesita. Exstant in ordine Ecclesiarum, ex editione Rev. Nauta. Synodi acta cum Ordinibus Hollandiae adprobanda et confirmanda offerebantur, seriam contra ea remonstrantiam scripsit Magistratus Leidensis, et Ordinibus obtulit a. 1582., qua Synodum pro legitima non agnoscit, ejusque dominii in conscientias civium, et imperii in Magistratus adfectionem, in specie librorum prohibitionem, et adprobationem, severe reprehendit, et pro libertate conscientiae, simul religionis, quae separari nequeunt, clare et palam pronunciat. Exstat apud Utenbogard., et plenius in Oper. Coornhert. tom. II., sed ei aliam opposuerunt Ecclesiae Hollandiae, apud Trigland., quae cum superiore est conferenda. Addatur, Ecclesias in hac Synodo fuisse in Classes et Synodos divisas.

§. CCXCII. Habita praeterea hoc anno sunt, mortuo Duifhuisio, ut historiam Ecclesiae S. Jacobi Ultrajecti pertexam, duo Reformatorum colloquia cum duobus ejus Ecclesiae Pastoribus, Hermanno Elkonio, et Erasmo Pistore, alias *de Bakker*, coram nonnullis e Magistratu. Narrant autem Politici, eos rogatos, num ab utraque parte aliquid in doctrina haberent carpendum, respondisse *nihil*, sed capita fidei, Catechismo summatim comprehensa, se utrinque adprobare: verum Ecclesiastici, Helmichius et Modet, referunt, solum Elkonium id esse confessum; quod notitiae colloquii, libro Ecclesiae insertae, adversatur. Vid. Utenbogard et Brand. Reformati itaque consensum suum cum hac Ecclesia, respectu doctrinae, non obstante dissensu circa praedestinationem, declararunt, sed de Ordine Ecclesiastico convenire non potuerunt. Requisivit quidem Clerus Reforma-

tus a Magistratu, ut ejus autoritate ordo iste in Ecclesiam Jacobaeam inveheretur, sed recusavit Magistratus, ab omni coactione alienus. Crevit ab eo tempore haec Ecclesia, nonnullis in Provincia Ultrajectina se ei adjungentibus, et pastores ejus, discriminis ergo, adpellati sunt *Praecones Veteris et Novi Testamenti*, quia, sola Script. S. contenti, se hominum scriptis et decretis obstringere noluerunt.

§. CCXCH. Cum a. 1582. parum, praeter Synodum Harlemensem, de quo modi egi, sit peractum, quod ad nostrum pertinet institutum, uno verbo monuisse suffecerit, quod Grotius in Annal. c. V, et VI. refert, propositam fuisse quaestionem, cum nonnulli ministri Ecclesiae circa dogma de Praedestinatione difficultatem haberent, quousque tales tolerandi sint? Sed nihil fuisse conclusum. Ingens quidem Provinciis inminuit a. 1583. tempestas per conspirationem Francisci Valesii Alençonii, qui, praetextu religionis Pontificiae tuendae, et denuo introducendae, Provincias sibi conatus est subicere; quae Antverpiae erupit, quam ope Gallorum occupare instituit, quorum signum erat clamor, *vivat missa*, et aliis in civitatibus tentata est; sed brevi patefacta in vanum cecidit. Ipse Alençonius, cum pudore coactus discedere in Galliam, brevi post mortuus est. Propositum vero est, quod propius ad scopum nostrum facit, in conventu nonnullarum Provinciarum Medioburgi, articulum foederis Ultrajectini *decimum tertium* de religione aliquatenus esse inmutandum. Decrevit Hollandia in hanc formam, *solius religionis reformatae exercitium esse tuendum, sine ullius alius exercitio publico in Provinciis foederatis; ita tamen, ut, salva religione sua, aliae Provinciae et urbes in hoc foedus recipi possent*. Sed in conventu Generalium Ordinum nihil hac de re conclusum est, reliquis Provinciis decretum non proferentibus. Instituta quoque hoc anno est collatio Hagae Comitum inter Coornhertium et Saraviam Professore Theologiae de nonnullis rebus in Catechismo mutantibus; sed quae, ob nimiam disputantium et scribentium prolixitatem,

licitatem, est abrupta, licet eam summo studio persequi voluerit Coornhertus, sedibus propterea Hagam translatis. Occasionem colloquii prae-buit Coornhertus, libello edito, cui titulus *examen Catechismi*, Ordinibus Hollandiae dedicato, in quo, Catechismum erroribus et vitiis scatere, instituit demonstrare, in specie, quod *homo natura* dicatur *inclinatus ad Deum et proximum odio habendum*, quodque *impossibile* declaratur, ut *homo legem amoris Dei et proximi perfecte observet*. Exstat inter Coornhertii opera tom. III.

§. CCXCIV. Annus 1584. valde fuit funestus Foederatis, non tantum, quod Primorum multi, de Belgarum salute desperantes, Regis gratiam aucupari, et civitates Duci Parmensi tradere, coeperint, adeo ut firmissimae Brabantiae et Flandriae urbes in ejus venerint manus. Fuit inter eos proditores Carolus Croius, Cimaci Princeps, vir levis et varius, nunc Pontificius, nunc Reformatus, hoc tempore Flandriae praefectus, qui Brugam et Dammum Parmensi dedit, quod idem cum Gandavae tentaret Imbisis scelus capite luit, annos 70 natus; non hoc tantum, inquam, sed in primis, quod Princeps Auriacus tragica morte fuerit Delphis e vivis abreptus per nefarium sicarium, auro a Rege corruptum, Balthasarum Gerardum Burgundum, qui, sese reformatum simulans, et in ipsam Principis aulam insinuans, eum statim ac a mensa surrexerat, in ipsis ejus aedibus, duabus excussis glandibus interfecit. Ultimae et piaae optimi Principis voces fuerunt, fide dignissimis testibus adfirmatae, *miserere, mi Deus? mei et adfliti populi?* quae de animo ejus, Patriae vere amantis, testantur. Miseram quidem subiit mortem sicarius, sed damnum irreparabile non est eo refarcitum. Facinus vero, quam detestabile etiam, summis est a Pontificiis ornatum laudibus, ipse autor martyribus adscriptus, sed omnibus aliis, melioris animi, abominationi fuit. Sic cecidit Pater Patriae, instauroter Reipublicae liberae, Princeps sapiens, prudens, contra pericula insurgens, verae religionis amans, at moderatus, et ab

omni coactione alienus. Sed, quod singulare est, occidit hic sol cum culmen fere adtigerat, rebus in Hollandia jam eo adductis, ut *Comes* Hollandiae esset creandus, Amstelodamo adhuc et Gouda renitentibus, et Principe e medio sublato, antequam effectui potuerat dari.

§. CCXCV. *Petrus Dathenus* cum et ipse in illiciti ac proditorii commercii cum hostibus hoc anno inciderit suspicionem, ejus fata hac occasione breviter pertexam. Imbissio semper fidus, urbis Gandavensis quoque molitus deditioem, eoque nomine factus suspectus, carceri mancipatus est Ultrajecti, sed, defensione ejus audita post aliquod tempus dimissus, secessit in Holsatiam, sumto nomine Petri Montani, seseque arte Medica sustentavit. Fama dein mutatae religionis sparsa, tres ad eum a Synodo Belgarum missi sunt ministri, coram quibus mutatam religionem serio pernegavit; rogatus vero, quare itaque praecipuo Davidis Georgii adflecta tam familiariter uteretur, lapsum se in nonnullis, sed Dei beneficio respuisse, fassus est. Post anni moram Dantiscum profectus ab Anabaptistis, tanquam turbo, et autor perditae Flandriae, accusatus, et urbe a Magistratu excedere jussus, se contulit Elbingam, Prussiae Polonicae urbem; ubi ad finem vitae tranquille non tantum, sed et honorifice, Medicum agens, degit, adeo etiam, ut, jussu Magistratus, imago in ejus honorem e lapide fuerit erecta. Mortuus autem est in ea fide, quam semper professus est, a. 1590.

§. CCXCVI. Incidunt etiam in hunc annum nonnullae lites, paucis memorandae, a quibus ne afflictissima quidem tempora abstertere potuerunt Ecclesiasticos. Erupit enim hoc anno controversia, quae jam a biennio gliscere coeperat, inter duos Pastores Hagae, Johannem Peterfonium, et Hieronymum Hortensium, filium Lamberti Hortensii, viri praeclari. Accusatus fuit Hortensius a Collega, tanquam a sana fide devians, quod regenerationis necessitatem, et bonorum operum studium, nimium urserit, et extenderit, contendens, neminem, in peccatis perseverantem, regni Dei posse

posse consortem fieri, nequidem, si vel in coelum transferretur, frui posse beatitate, magis quam coecum visu. Quae ratione rem exprimit epistola aliqua, inter populum sparsa, apud Bor: nec plura de eo constant. Finita quidem lis est per utriusque dimissionem a munere, Hagae obeundo, sed alibi illud receperunt, Peterfonius in Ecclesia Castrici, et Hortensius Wassenariae, pro legitimis semper agniti pastoribus. Sed graviores grassatae sunt lites Medenblici, in Hollandia septentrionali, inter Magistratum et Consistorium, de eligendo Pastore. Pastore enim a Sonio Duce constituto, et a Magistratu repudiato, et interim a Leidenfibus petito, ac inpetrato, Petro Hakkio, hic a Sonoio male est tractatus, et a Consistorio rejectus. Quae fusius enarrasse tanti non est, Vid. Utenbogard. Prodiit etiam hoc anno libellus Erasmi Johannis, antea Rectoris Scholarum Antverpiae, in quo contendit autor, Antichristum, cujus characterem in dominio et persecutione situm cum plerisque aliis ignoravit, jam mox post tempora Apostolorum coepisse, adeoque libros Patrum et Concilia jam tunc multis scaturire erroribus Antichristianicis, iisque non esse fidendum, sed reformationem ad normam Apostolicam esse instituendam, solius Scripturae auctoritate admissa. Quae opinio ipsi male cessit, ac si animo haberet, omnia in dubium vocare, et novam condere sectam. Inquisitum itaque eo nomine est in ipsum, sed tanta prudentia et moderatione, ut facile effugerit. Vid. Brand.

§. CCXCVII. Anno 1585. Provinciae Belgii ad summas sunt redactae angustias, plurimis civitatibus Brabantiae et Flandriae a Duce Parmensi occupatis. Inter quas, praeter Bruxellas, fuit Antverpia, propterea notanda, quod Marinixius Aldegondius, urbis Gubernator, sese, secundum Ordinum vota, censitus fuerit male gessisse, adeo ut Belgio fuerit expulsus, et, licet postea redierit in Zelandiam, nunquam ad negotia admissus. Nimum scilicet adulatus fuerat Duci Parmensi, arma causa religionis etiam improba-

Tom. VII.
Pp
verat,

verat, actum cum Provinciis esse putaverat, adeoque cum hostibus esse, sed salva religione, paciscendum: ut narrat Brand. Ceterum captae Antverpiae, cum plurimis aliis Brabantiae et Flandriae urbibus, occasione, plures illarum regionum incolae, in Belgium foederatum secedentes, illud quidem incolarum numero auxerunt, sed lasciviam et luxum simul in illud induxerunt. De quo legi meretur Joh. Taffinus de *poenitentia* l. II. cap. 13. Sed hi ipsi ferventioris indolis, et ardentiore propterea zelo religionis acti, praecipui fuerunt, qui Rempubicam foederatam tempore Leicestrii turbarunt; de quo mox. Sed negligendum non est, in mediis hisce bellorum fluctibus, Academiam *Franequeranam*, per orbem tantopere celebrem factam, fuisse hoc anno erectam, et die 25. Julii initiatam, inauguratis tunc Professoribus, Sibrando Lubberto, Martino Lydio, et Henrico Antonide in Theologicis, Henrico Schotano in Jure et Petro Tiara, Johanne Drusio et Lollio Adama in Litteris et Philosophicis. Habuit vero Orationem in Auditorio Theologico, de *consilio institutae Academiae*, Abelus Frankena, Frisiae Ordinum Deputatus, cui respondit Antonides. Vid. Winssemius l. XIX.

§. CCXCVIII. Summum Provinciarum foederatarum imperium, postquam frustra esset Regi Galliae Henrico III. a. 1585. oblatum, Deo rem ita in salutem Reipublicae dirigente contra Belgarum vota, Elizabetha, Regina Angliae, ad quam se contulerunt, eatenus a. 1586. in eorum vota concessit, ut, pignore accepto, et libertatis ac religionis juri-
bus concessis, copias miserit auxiliares cum Duce Roberto Dudley, Comite Leicestrio; qui Praefecturam totius Belgii, qualis Caroli fuerat tempore, cum omni terra marique regimine, a Belgis, quorum ingens in ipsum erat favor, magna ejus expectatio, mox accepit. Attamen perspicacioris ingenii Vir, simul Patriae libertatis, Ecclesiae aeque ac Civitatis respectu, studiosissimus; adeo etiam, ut morte violenta, espite per carnificem truncatus, ad quam a Judicibus extraordinariis

traordinariis sub specie justitiae fuit condemnatus, saec. sequente, ut constat, tanquam ejus Martyr, gloriose studium illud saum obsignaverit, *Johannes Oldebarneveldus*, Pensionarius tunc Roterodamensis, et paulo post Advocatus Generalis Hollandiae, rem eo prudenter, et felicibus auspiciis, adduxit, ut *Mauritius*, Princeps Auriacus, magni Gulielmi filius, juvenis licet septendecim annorum, peculiaris fuerit electus Gubernator Hollandiae et Zelandiae, antequam Leicestrius ad hos oras adpulit. Quod Patriae deprehensum est saluti: licet enim egregius virtutum simulator animos populi, in primis Praeconum evangelii, zelo, sed sine scientia, flagrantium, specie religionis, cujus studium prae se ferebat, sibi initio devinxerit, attamen brevi ambitiosum, et dominatus cupidum, aperuit animum, multaque, per factionem, inde ortam, *Leicestrianam*, produxit turbas, donec ab *Elisabetha* fuerit revocatus, et Belgium foederatum huic periculo ereptum. Quae notabilis historia ad nostrum non pertinet forum.

§. CCXCIX. Ad Ecclesiastica, quae nos tractamus, in primis referenda est Synodus *Hagienfis*, jussu et autoritate Leicestrii, ad Pastorum instantias, convocata, et, Praeside Jacobo Kemedontio, Ecclesiae Medioburgensi, habita a. 1586. Conditi in ea sunt septuaginta novem canones, apud Bor, et in libello Nautae, saepe citato, a superioribus Synodis parum diversi; qui, finita Synodo, a Leicestrio, cui oblati erant, confirmati sunt, susque deque habita Ordinum autoritate, ac ad omnes missi sunt Provincias. Hollandia eos quidem pro tempore, urgente Leicestrio, adsumsit, sed salva autoritate et privilegiis Magistratuum. Multis interea haec Leicestrii adrogata potestas displicuit, nec omnes canones ad multorum fuerunt palatum, in specie, de electione Pastorum, Seniorum, et Diaconorum, sola Ecclesiastica, Magistratui tantum, cum notabili restrictione, relicta ad probationem, nec non de subscriptione confessionis, sub poena suspensionis, et depositionis, ab omnibus facienda Pasto-

toribus, porro de concionibus Catecheticis, de Politicis in consistoria non admittendis, etc. Agnoscitur nihilominus, soli competere Magistratui publicarum precum et jejuniorum dies praescribere.

§. CCC. Ecclesiae Jacobae Ultrajecti subjectio, paulo ante autoritate Leicestrii facta, in hac Synodo sancita, et terminata, quoque est. Leicestrio mox in principio sui Ultrajectum adventus declarante, se, ut lites illae finirentur, velle, Pastores ab utraque parte in unum coacti sunt. Quando duo Pastores Ecclesiae S. Jacobi, Elkonius et Roeienburg, metu depositionis, se ad unionem cum Consistorio permoveri passi sunt, invita licet Ecclesia illa, octodecim compositis articulis, ad Synodum instantem observandis. Sed tertius Pastor Tako Sibrands renuit, eo magis, quod inter articulos esset, qui confessionem Belgicam jubebat adsumendam: cui se opposuit ob dogma Praedestinationis. Concessum quidem ei est, suadente Utenbogardo, tunc Pastore Ultrajectino, ut confessioni Tigurinae convenienter loqueretur, sed Tako, aliam etiam praetendens litem, se munere abdicavit, et alio discessit. Divisio quidem Ecclesiarum hac ratione est sublata Ultrajecti, sed varia inde sunt orta mala. Pastores enim Provinciae Ultrajectinae, qui Synodi decretis obedire recusabant, non tantum depositi sunt, sed et e Rectoribus primoribus praecipui urbe ejecti, quod partim Ecclesiae Jacobae essent addicti, partim Pontificii, licet fidei non suspectae.

§. CCCI. Ventilata praeterea in hac Synodo est controversia Hermanni Herbertii; quam historiam, praeter Utenbogardum et Triglandum, qui hic prolixus est, enarravit P. Bor. lib. XXI. Dabo brevem ejus intellectum. *Hermanus Herberts*, ortu Grollanus, ex Monacho factus Pastor Augustanae Confessionis, denique Reformatus, primum Pastor Vefaliae Inferioris, dein ab a. 1570. Dordracenus, et tandem Goudanus fuit. Dordraci cum versaretur, se, per sermones et colloquia, reddidit opinionum perversarum suspectum,

tum, de personali inhabitatione Christi in credentibus, de perfecta sanctitate in hac vita, nec non consensus cum *Davidé Foris*, quia librum ejus inprimi curaverat, ut putabatur, et postea deprehensum est. Accessit, ipsam Catecheticas conciones subinde omisisse, sumto textu Scripturae S. Motibus hinc Dordraci exortis, urbe iussus a Magistratu excedere, Goudae est ad munus Ministerii receptus a. 1582. Interea ipse semper protestatus est, sibi nunquam in animum fuisse a recepta doctrina, Confessione et Catechismo comprehensa, discedere. Sed Goudae novi sunt suscitati motus, per librum ab ipso ad Rom. II: 28. editum, quo veteres revocasse visus est errores, sed et addidisse novos, receptae doctrinae adversos, ut de justificatione peccatoris, perfectione Christiana, Littera et Spiritu, electione aeterna, et similibus. Causa, post multas velitationes et colloquia, ad hanc Synodum delata, et colloquio inter Ipsum et Saraviam, Professore Leidensem, instituto, lis hac ratione, ut videbatur, sopita est. Hermannus publica declaratione confessus est, se 1. Confessionem Belgicam admittere, tantum articulum decimum sextum de Praedestinatione intelligere *absque ut Deus autor peccati et exitii habeatur*. 2. Catechismum quoque adprobare, sed responsum 114um, vel *sanctissimos parvum tantum initium obedientiae habere in hac vita*, capere relate ad perfectissimam in coelo sanctitatem. 3. Praedestinationem quidem adsumere, sed ita, ut damnati pereant, *quia gratiam Dei et Christi et omnia ejus beneficia, per propriam culpam et pravam voluntatem, non recipiunt*. 4. Socios muneris, seu Ministros Euangelii, nimis acerbe in libro suo perstrinxisse. 5. Promittere denique, se difficiliora et obscuriora in libro suo, quae offensionem pepererunt, clarius explicaturum, et, conscio Saravia, aliisque Ecclesiasticis, publicaturum. Sed lis non tantum hac ratione, ut videbatur, finita non est, sed vehementius erupit, quod Ecclesiastici in locorum libri sui explicatione non acquieverint. Cum autem Magistratus Goudanus eum tueretur, utpote ab elo-

quentia et vita commendatissimum, et injuria vexatum, commercio cum Synodo interrupto, res ad summum esset adducta, et excommunicationis sententia in ipsum esset pronuncianda, concordia, Ordinum Hollandiae interventu, per Utenbogardum et Landsbergium, ad eam causam deputatos, facta est tolerabilioribus conditionibus, a. 1592. Quae historia est prolixior, quam ut hic narretur: nec etiam mereatur. Illud tantum observo, confessionis ejus scriptum, cui conciliatio ejus cum Ecclesia innixa est, versari circa Scripturam S., justificationem, perfectionem Sanctorum, personam Christi, communionem Credentium cum eo, liberum arbitrium, sacramenta, et electionem Ministrorum. Exstat apud Trigland. Ceterum, lite hac ratione composita, semper a Catecheticis concionibus abstinuit in posterum, licet Pastorem egerit.

§. CCCII. Causa denique Coolhasiana in hac Synodo resuscitata, simul terminata, est. Cum a scribendo pro defensione causae suae contra Ecclesiastae non desisteret Coolhasius, conniventibus Ordinibus, et Magistratu Lugdunensi, impetrarunt a Leicestrio Ecclesiastae, ut coram Synodo vocatus comparuerit. Sed, Deputatorum Leicestrii intercessione, convenit inter ipsos, et concordia est refarcita, Coolhasio declarante, se Confessionem, tanquam Scripturae S. consentaneam, adsumere, addita restrictione articuli *decimi sexti* de Praedestinatione, salvari scilicet homines per Dei gratiam, sed perire sua culpa, absque ut Deus sit ejus causa, libri denique ejus abolerentur. Sed ipse, in *brevi* ejus rei *narratione*, tradit, concessam sibi fuisse admissionem ad munus Pastoris, verum, cum ejus notificatio in Ecclesia fiebat, sex mensium spatium fuisse additum, quo elapso demum illud ei liceret: praeterea refert, sibi molestiam fuisse creatam, cum duodecim mensibus post prima vice concionaretur, quia sine classis et consistorii permissione fecerat.

§. CCCIII. Hac finita Synodo, multae exortae sunt turbae, motusque intestini, non tantum, quod in canonum ejus sanctionem,

tionem, quam Leicestrius urgebat, detrectaverint Ordines consentire, sed in primis multa ab eo facta sint illegitima. Qui motus facti sunt graviores per ejus discessum in Angliam. Rumore sparso, Ipsum de Ordinibus minus contentum hinc abiisse, plurimi Concionatores in Ordines propterea coeperunt pro concione declamare, ansamque dederunt seditionis, Ecclesiastici muneris, ejusque veri conspectus et scopi, plane obliti. Praeterea a. 1587. Daventria et Zutphanienſi arce, ab Anglis, qui, invitis Ordinibus, praeerant, prodita, et Hispanis tradita, *Senatus* Ordinum, cui gubernationem durante absentia sua commiserat Leicestrius, res ordinare adgressus, manus sibi ab eo sensit alio scripto occulto, quod reliquerat, ligatas. Quae ingens ejus fuit perfidia, et hypocrisis. Ordines itaque, ut Patriae succurrerent, voluerunt, ut Mauritius autoritate sua uteretur, et Ducibus ac Militiae inperaret, qui ipsi, et Ordinibus, sacramentum de novo dicerent. Quod cum Sonoius, militiae in Hollandia septentrionali Praefectus, recusaret, ab ipsis nonnullis Pastoribus defensus est, et laudatus. Audaciores adhuc facti in Frisia Pastores, Synodo plus una vice habita, legationem e corpore suo decreverunt in Angliam, ad Elisabetham ulterius excitandam, utque ei supremum, sine ulla restrictione, dominium offerrent, de rerum Civilium, et Ecclesiarum, statu deplorando multum conqueſti. Quam temeritatem Gubernator Frisiae Gulielmus Ludovicus pro merito aegerrime tulit, et Pastores severe perſtrinxit, quod turbulento ducerentur zelo, seseque rebus inmiscerent politicis. Quo eodem fine Angliam petiit Hermannus Modet, autoritate Ecclesiarum Provinciae Ultrajectinae munitus, utque Leicestrii urgeret reditum. Simili fere modo Amstelodami quoque pro ipso zelarunt. Ferventiores autem inter Pastores fuerunt extranei, qui ex Flandria et Brabantia in has oras venerant, de quibus ex vero dixit Martinus Lydius, Professor Franequeranus, *isti homines nobis Flandriam et Brabantiam perdiderunt, et, nisi prudens Magistratus providerit, perdent quoque nobis*

Hollandiam et Zelandiam. Ceterum Pastores praecipue inflammavit, et in devia rapuit, sinistra, et male concepta, opinio de Ordinibus Provinciarum, ac si rem religionis minus curarent, et ad animum revocarent, ministros quoque Evangelii illiberaliter tractarent, pacto cum Regina et Leicestrio non starent, imo Pontificiis clam faverent.

§. CCCIV. Convocarunt quidem Ordines Hollandiae nonnullos Ministros Hugam, cum Professore Saravia, et praejudicia ipsis eripere conati sunt, ac saniozem inspirare mentem, aliqua etiam ipsis concesserunt et promiserunt, sed parvo cum successu, maxime cum Leicestrius factionem, zelumque illum inopportuno, foveret per litteras. Cui, in Belgium reduci, gratulati non tantum sunt Ordinum Deputati cum Mauritio, sed et Ecclesiarum delegati, qui ipsi, tanquam unico Ecclesiarum defensori, immensum, sed turpiter, adulati sunt. Quando motus ubique facti sunt majores, duae etiam ortae factiones, una Leicestriana, altera Ordinum; quibus Respublica vehementer fuit turbata, adeo ut ad perniciem visa fuerit vergere. Quibus enarrandis inmorari non licet. Ordines vero aegre admodum habuit, quod Regina animum ad pacem cum Hispanis adplicaret, et Leicestrius supremum dominium, contra Provinciarum privilegia, adfectaret. Leicestriana vero factio Ordinibus imputabat, quod Regina causam Provinciarum ageret remissius, indignabatur etiam, ex pura puta suspitione, quod causa religionis proderetur. Quid autem Leicestriana factio intendere, vel sola conspiratio contra Magistratum Leidae, et in aliis urbibus, in omnium ingessit oculos, non plane clausos. Cujus causa aliqui conspiracyonis autores capite plexi sunt: ipse Saravia, suspectus quoque factus, aufugit in Angliam. Quo rerum statu Leicestrius, domum revocatus, rempublicam quidem in periculoso reliquit statu, sed retinendae libertatis simul praebuit occasionem.

§. CCCV. Anno 1588. cum Regina a pacificatione cum Hispanis, quorum formidabilem classem, dictam, jactanter admodum,

admodum, *invincibilem*, quae paulo post se ostentavit, metueret, non esset aliena, nec in causa religionis aliud postularet, in favorem Provinciarum, ac libertatem conscientiae, sine publico religionis exercitio, Mauritius Ecclesiasticus consuluit, num ea conditione pax fieri posset; sed responsum tulit, libertatem conscientiae sine publico religionis exercitio plane non sufficere, quod verum et utilissimum effatum utinam constanter re ipsa, respectu aliarum sectarum, praestitissent! sed et simul praeterea postulandum solius religionis reformatae publicum exercitium. Quod idem Legati Pastorum, consentiente Mauritio, et scientibus Ordinibus, missi, Sopingius, Helmichius, Ultrajectini Pastores, et Daniel de Dieu Flissingae Pastor, apud Reginam urserunt; inter alia multa discitantes, *conscientiam non posse carere publico religionis exercitio, et filius Dei didicisse corde credi ad justitiam, et ore confessionem edi ad salutem, adeoque Deum dimidia sui parte se colere non posse*. Ignorare itaque, vel inprobare, se significarunt discrimen inter libertatem conscientiae et religionis, quod, mutatis temporibus, postea saepe ab ipsis reformatis est adprobatum, ut constat. Interea res Ultrajectinae aliam induerunt faciem, novo Magistratu deposito, et vetere restituto, jussu Ordinum. Ipse Modet, tanquam turbo ejiciens, animo mutato, sese tempori adcommodavit, et ad Ordinum placita se composuit. Petierunt dein reliquiae Ecclesiae Jacobaeae instaurationem suae Ecclesiae; quod quidem concessum non est, attamen occasionem dedit, omnes Pastores Ultrajecti dimittendi, et novos creandi, imo novum Ecclesiarum ordinem constituendi, magis consentaneum ordini Jacobeo, ita ut, nomine mutato, res fere manserit eadem. Quod factum est a. 1589. et 1590. Exstant articuli in *ordine Ecclesiarum* Rev. Nautae, et summam exhibet Brand.

§. CCCVI. Viguit quoque hoc tempore acris inter Lipsium et Coornhertum disputatio de *dominio* conscientiae, et religionis, nec non de *haeretico*, digna, quae hic memoretur. Lipsius, Professor hist. Lugdunensis; libros *Politico-*

rum luci a. 1589. exposuerat, in quibus, unam religionem in civitate esse oportere, contenderat, ut et, eos, qui in eam publice peccant, de Deo, et recepta religione, male sentientes, et alios abducentes, supremo supplicio esse adficiendos. Cui opinioni sese opposuit Coornhert, cum per Epistolas ad ipsum, et alios, tum per librum contra *haereticidium et dominium conscientiarum*. Quem quidem Magistratui Leidensi dedicavit, sed qui, ut Lipsio placeret, publice declaravit, sibi eam dedicationem displicere, absque tamen ut librum ipsum damnaverit, aut prohibuerit. Cui Lipsius libello de *una religione contra Collocutorem* respondit, sed quem Coornhertus refutavit, scripta *apologia*, quae post ejus obitum adspexit lucem. Defunctus enim est a. 1590. Ceterum, ut illud subjungam, varia de hoc viro exstant judicia. Ecclesiastae eum tanquam libertinum, et nullius religionis hominem, depingunt, et vehementer in eum declamant, ansa inde temere adrepta, cum quod nulli sectae nomen dederit, tum Ecclesiam reformatam damnaverit, et pastores non pro legitimis Christianae Ecclesiae habuerit, in primis propter dominium in conscientias, et persecutionem dissentientium, de quo supra exposui. Sed alii ipsum ab ingenio et virtute laudant. Pontanus, in *historia Amstelodami*, quoque pietatis et veritatis studium in ipso celebrat. Hadrianus Junius in *Batavia* sem ipsum *divini ingenii virum* adpellat. Nec negari potest, ipsum studio libertatis flagrasse totum, persecutionis qualiscunque in re religionis strenuum oppugnatorem, omniumque persecutorum flagellum. Opera ejus exstant tribus voluminibus in Fol. lingua Belgica, cujus fuit eximius cultor. Singularia fuerunt ejus verba, cum a morte proximus esset, quibus inter alia dixit, *animam suam, a Deo acceptam, ejus quoque esse, adeo ut eam rejicere vel servare possit, prout ipsi placet: nihil habeo, quod querar, sed Deus bonus est, nec nisi bonum agit, adeoque bonam suam creaturam non perdet. Quibus verbis absolutam praedestinationem ex puro Dei arbitrio, cui semper contradixerat, non est, ut multi sunt opi-*

nati, confessus, sed modesti et submissi animi signa tantum dedit: nec aliud intendit, ac Deo potestatem esse illud faciendi, si virtutum suarum nullam haberet rationem, Deum itaque tale quid, virtutum suarum causa, non facere.

§. CCCVII. Anno 1540., ut Ecclesiastica persequar, duae sunt habitae Synodi Provinciales, altera Dordraci, altera Hornae, nostra dignae adtentione: prior, quod Classis, ut adpellatur, Synodalis ab Ordinibus Hollandiae petierit Deputatos, ab ipsis mittendos, qui Synodo intersint, Ordines quoque id fecerint, sed simul declaraverint, sibi displicere, Synodum sine sua autoritate esse conscriptam, concedere nunc quidem, sed postulare, ut ante Ordinum petatur consensus, et ne aliquid tractetur politici, aut ad ordinem generalem Ecclesiarum pertinens. Respondit Synodus quoque, sibi aegre esse, quod suspecta habeatur Synodus de rebus politici tractandis, simul petere, ut ratio ejus suspicionis sibi detur, nec Synodorum celebratio intercipiatur. Altera Synodus Hornana memorabilis est propter *Andream Volkhartum*, Pastorem in Valkooge, qui circa dogma Praedestinationis, cum annexis, dissentiebat cum reliquis. Classis enim Alkmarientis, inter alia, per modum gravaminis, proposuit, siue tolerandus, an censurae subjiciendus? Acta Synodi simpliciter habens, ipsum Synodo satisfecisse, quod ad quaesita recte responderit, seseque confessioni Belgicae, cui subscripserat, adhaerere velle declaraverit. Sed *Clement Martinus*, et *Cornellus Minertius*, duo pastores, alter Hornanus, alter in Berkhout, qui praesentes adfuerunt, publico edito scripto declararunt, conclusum fuisse, ut ipse non amplius ratione Praedestinationis lacefferetur, ipsique permitteretur sequi dulcem explicationem *Henrici Bullingeri*. Vid. *Brands*.

§. CCCVIII. Ordo Ecclesiarum a. 1582., Principis et Ordinum nomine decretus, sed nece Principis, et tristi Brabantiae ac Flandriae statu, non perfectus, ad examen revocatus est a. 1591., ad instantias *Barneveldi*, et *Stavili* offi-

Ecclesiarum norma ac forma, omnesque praeciderentur liter, ab octo Politicis, et totidem Ecclesiasticis, et, nonnullis in eo mutatis, ordo, ex 41 articulis constans, communi consensu est constitutus; quem Ordines Hollandiae adprobarunt, et confirmarunt, simul ad Urbes et Ecclesias miserunt, ut communi consensu publicaretur. Sed displicuit partim Ecclesiasticis, qui, Magistratum sibi nimium adrogare, iisque nimium tribui, censuerunt, imo nonnulli, octo illos Pastores, qui calculo suo adprobaverant, censurae esse subjiciendos, voluerunt, partim etiam civitatibus quinque, Delphis, Goudae, Roterodamo, Hornae et Medenblico, nimium inminutum fuisse Magistratus auctoritatem, putantibus: quo factum est, ut publicatio fuerit omissa. Reperiuntur illi canones in libello Nautae, saepe citato. Ceterum in hoc ordine partem dantur Magistraturae in electione et censura Pastorum, et novae eos eligendi forma introducit, facienda ab octo Viris, partim Politicis, partim Ecclesiasticis: de quo vid. Grotius in apolog. cap. VII. Synodus Provincialis decernitur quotannis celebranda die Mercurii post Pentecosten; sine peculiari convocatione, cui Ordinum Deputati adessent, sed ordo Ecclesiasticus, a modo memorato diversus, hoc etiam anno formatus et publicatus est ab Ordinibus Zelandiae, reservata sibi ampliatione, restrictione, et inmutatione. Qui in Synodo Medioburgensi, Praeside Daniele de Dieu, auctoritate Ordinum convocata, constitutus est, et ab Ordinibus sancitus, reliquis Provinciis prorsus praetermissis. Continet octoginta articulos, in citato libello recensitos, inter quos nonnulli sunt valde memorabiles. Denique huic quoque anno ortum suum debet utilissimum illud *seminarium*, seu collegium, Ordinum Leidae, in usum triginta sex studiosorum; quippe hoc anno decretum, et sequente a. 1592. erectum; nemini non notum.

§. CCCIX. Cum Jesuitae Emmericam in Clivia a Senatu admissi, indeque hisce terris imminentes, utpote Reformatorum hostes acerrimi, Papis ac Hispanis devotissimi, fuerint opera

opera Mauriti Principis inde a. 1592. expulsi: de statu religionis in Clivia, Reipublicae Belgii adeo vicina, quaedam dicenda sunt. Vid. Reid Annal. lib. IX. Dux Cliviae Wilhelmus, animum ad Ducatus sui reformationem, secundum normam Augustanae confessionis, adeo studiose adplicuit a. 1558., ut communionem sub utraque specie non tantum receperit, sed et scriptum reformationis, per Ducatum suum publicandum, composuerit, frustra eum deterrente Casandro, de quo supra suo loco egi. Sed, comitiis Augustanis a. 1566. intervenientibus, in fumum non tantum abiit totum hoc negotium, sed et ipse Dux sanam perdidit mentem. Cum enim in Comitibus, prae metu Caesaris, Missae contra conscientiam interesset, mente captus est, et eo in statu ad hunc annum usque vixit, summa regiminis penes Magistratum residente: alter enim filius erat furibundus, alter minorennis: ex quo reformata ibi destructa est religio, et Jesuitae, ut dixi, introducti sunt.

§. CCCX. Publicavit etiam hoc ipso anno nonnulla scripta, bonae frugis plena, sed quae nimis methodum scholasticam redolent, lectu non indigna, *Gellius Snecanus*, pastor Snaecae in Frisia, in quibus conditionatam Praedestinationem palam defendit, absque ut ipsi aliqua propterea injuria a Politicis aut Ecclesiasticis sit adlata, licet Beza ipsos in Snaecanum adnissus sit incitare, teste ejus epistola ad Utenbogardum, apud Brand. Voluit tamen videri Snaecanus, suam opinionem ab ea Calvinii et Bezae haud longe discedere; conquestus etiam est de novo et insolito casu, inquisitionem redolente, quo librum suum clam typis mandare coactus fuit. Erat jam tunc senex, nec amplius in munere, ob peritiam tamen et pietatem reverendus. Conf. etiam quae de ipso profert Trigland. Narrat quidem Utenbogard, Snaecanum dixisse, in principio reformationis in Frisia fuisse novitatis nota inustum, aliter loqui et docere de Praedestinatione, ac Ipse fecerat, sed illud ab aliis in dubium vocatur, ut apud Trigland videre est.

§. CCCXI. Vitam cum morte mutavit a. 1593. *Petrus de Leyseleur* Eques, Dominus in Villiers et Westhoven, alia *Villierius*, minister aulicus, et consiliarius Principis Auriaci Gulielmi, et dein Mauriti, vir eruditus et sapiens, omnibus, vel ob solam moderationem in Theologicis, cognoscendus, et plurimi faciendus. Insulis natus, primum Curia Parisiensis advocatus, dein, persecutione compulsus, Genavam se contulit, et Theologiae operam dedit. Ecclesiae Rothomagi (Rouaen) cum aliquandiu inserviisset, laniena Parisiensi, ad eam urbem delata, deterritus, alio secessit, et a Principe Condaeo in Angliam a. 1575. ad Reginam ablegatus, ut Reformatorum causam ei commendaret, lectiones aliquot habuit Theologicas: quando in aulam Principis Auriaci adscitus, diu concionatus est Antverpiae: tandem post tragicam ejus mortem, in aula Mauriti versatus scripsit, praeter apologiam Auriaci contra Regis prosecutionem, supra memoratam, et Epistolam Ecclesiarum Beacarum ad autores formulae concordiae, egregium et utilem illum librum, de ratione ineundae concordiae inter *ecclesias Reformatas*, qui a. 1579. prodiit sub nomine D. A. *Doctoris Aulici* h. e. Cephae *rudanus* (Petri Veller). Quo in libro optima sese offerunt consilia moderatiora pacifica, circa quaestiones de *praesentia Christi in S. coena* et de *Praedestinatione*.

§. CCCXII. Huic viro merito adjungo eruditum, *franciscum Junium*, hoc tempore missum ad schisma Ultrajectinum e medio tollendum, ut reliqua ad ejus vitam pertinentia pertexam. Limburgi non amplius tutus, quousque ejus historiam perduxit, Heidelbergam petiit, et ab Electore Frederico III. bene exceptus est: ac Ecclesiae Scoenoviensi inserviit; unde, propter pestem ibi grassantem, ab Electore abstractus, et in castra ad Principem Auriacum est missus a. 1568., eique a concionibus fuit. Deinde in Palatinatum reversus ei operam suam ad dedit. Ecclesiam vero Scoenoviensem docuit ad a. 1573. qu

quo anno, ex autoritate Electoris, Heidelbergam adiit, ut cum Immanuele Tremellio Vetus Test. verteret. Inde Neostathi ab a. 1578. docuit, et porro in Ecclesia Otterburgensi, quando Neostathium vocatus est ad Professionem, indeque Heidelbergam; ubi Academiae operam dedit. Tandem per Ducem Bullonium ad Regem Henricum IV. in Galliam adductus, et ejus mandato ad negotium aliquod Regis nomine expediendum, in Germaniam reversus, eo perfecto, ad Regem rediturus per Hollandiam, retentus est Lugduni Batavorum, ubi, consensu Legati Regis, mansit, et ad Professionem Theologicam admotus est. Quo in munere vitae reliquum exegit, a. 1602. e peste mortuus. Opera ejus, quae magni facio, et magis, quam solet, legi velim, exstant duobus vol. in Fol.

§. CCCXIII. Ingentes viguerunt Ultrajecti dissensiones, partim ob Pastores dimissos, et alios substitutos a Magistratu, partim ob ordinem Ecclesiasticum, ejusdem autoritate introductum, ut supra narravi, nimis, ut putabant, iniquum Ecclesiasticis. Quicquid vero ad unionem resarciendam, et illos, qui consistorio adhaerebant, ad subjectionem permovendos, ab Ordinibus Hollandiae, et Principe Auriaco, adhibebatur, cum frustra caderet, Junius, tandem ad hoc negotium vocatus, fundamenta jecit concordiae, ab Utenbogardo adjutus, conventionem aliquam facta; ordini quidem illi Ecclesiastico congrua, cui Magistratus nondum renunciare volebat, sed qui promisit, se in posterum illud facturum esse, uno nihilominus articulo adjecto, de electione ministrorum, secundum normam ordinis ab Hollandiae Ordinibus, ut supra notavi, constituti, faciendam. Praeterea ut illis, quibus praesentes Pastores displicebant, satisfaceret, duo alii, suasu Junii, sunt additi, e Palatinatu vocati, Johannes Ursinus, et Henricus Conchardus. Scripsit et dein Junius cum Epistolam ad Magistratum, ut eum ad ordinem illum Ecclesiasticum mutandum excitaret, tum egregium libellum pacis ad cives, qui cum praesentibus Pastoribus nondum

communicabant. Qua lite durante, nova cum uno Pastorum *Gerardo Blokhoven* orta est a. 1594. Accusatus cum esset a Ludimagistro, quod dixisset, fidem sine operibus nihil valere, nec cum tali fide conjunctam esse imputationem justitiae Christi, reliqui Pastores alia adjunxerunt minus sana capita, quorum eum suspectum habebant, circa Scripturam S., praedestinationem, satisfactionem, peccatum originale, liberum arbitrium, et perfectionem sanctorum in hac vita. Sed pax tandem, post varias collationes, Junii quoque intercessionem, sine effectu, inita est ad confessionem aliquam a Blokhoven datam, quam exhibet Bor, in qua de praedestinatione, et amore Dei erga omnes, nec non sufficientia mortis Christi pro omnibus, paulo modestius loquitur.

§. CCCXIV. Graves insuper lites in Hollandia septentrionali exercuerunt Ecclesiastas cum Cornelio Wiggerts Hornano, et Takone Sibrandz Medenblici, Pastoribus. Cum priore agitatam controversiam prolixè narrat Utenbogard, sed multo fufius Trigland; brevem dedisse summam suffecerit. *Cornelius Wiggerts*, suspectus doctrinae, a recepta diversae, factus, quod in formulis baptismi, et publicarum precum ante concionem, quaedam solitus esset inmutare, a Synodo Edamensi a. 1592. vocatus, ut rationem fidei redderet, et cum Synodo conferret, id non nisi scripto voluit. Traditae itaque ipsi sunt septem quaestiones, ad quas scripto respondit. Exstat Epistola ejus ad Nord Hollandicae Synodi classes, inter Epistolas Eruditorum Remonstrantium. Versatae fuerunt quaestiones circa peccatum originale, ejusque effecta in infantibus, et reliquias in sanctis. Liquet autem mihi ex responsis ejus, ipsum statuisse 1. sicut genus humanum in Adamo, et cum eo, lapsum est, ita foedere gratiae, cum Adamo erecto, idem genus comprehensum fuisse, modo leges foederis non violent homines; adeoque simpliciter et absolute dici non posse, peccatum Adami ad privationem imaginis Dei, et condemnationem, imputari posteris,

posteris, nisi foedere illo gratiae sua culpa exciderint. 2. reliquias corruptionis in sanctis non adferre reatum damnationis, virtute foederis gratiae. 3. Foederatos Dei generare liberos in eodem foedere et statu gratiae. 4. Reliquias autem illas in sanctis non esse tales, ut orare debeant, *purga corda nostra ab omni malitia et contumacia*; quia regeneratio superat, et subigit, peccatum. Quibus responsis ad Synodum delatis, concordia alio modo, ad confessionem Cornelii, inita est, qua declaravit, se 1. peccatum admittere originale. 2. liberos infidelium excludere foedere gratiae. 3. preces *purga nos a malitia* etc. recipere, modo addere liceat, *quantum in Christo sanctificati sumus, sanctifica nos magis*, adeoque verba precum respectu progressus in sanctitate capiantur. 4. Preces quoque pro infantibus in baptismo adsumere, modo addere liceat, *sicut Christo insertus est infans, ut magis inseratur*. 5. Primae admonitionis verba ad Parentes in formula baptismi non repudiare, si addatur, *extra Christum, vel natura*.

§. CCCXV. Fuit haec pax infida, nec diuturna, quin a. 1593. adeo rupta, ut nunquam resarciri potuerit, sed in ejus excommunicationem, ac separationem ab Ecclesia, proruperit. Accusatus denuo errorum, in concionibus sparsorum, a nonnullis Consistorii senioribus coram Synodo Alcmariensi, et citatus comparere noluit, nec nisi scripto agere declaravit, quod Synodo displicuit, viam illam nimis longam judicanti: praeterea Synodum, tanquam illegitimum iudicem, reprobavit, praecipue, quia adversa simul pars foret, petiit itaque, ut errores sui redarguantur ex Scriptura S. Pronunciata itaque est, satis temere, sententia condemnatoria ad excommunicationem, cum propter errores, tum propter contumaciam, et animum incorrigibilem. Magistratu vero Hornano sententiae executionem inhibente, perrexit Cornelius in munere. Quo rerum statu, ut Synodus rem ad optatum finem facilius perduceret, a. 1594. Harlemi congregata, theses quasdam ex ejus scriptis excerpfit, additis

Tom. VII.

Rr

oppositis

oppositionibus e Scriptura non solum, sed praecipue e confessione Belgica, et Catechismo, ut earum falsitas adpareret ad quas scripto respondit Cornelius, misitque ad Synodum epistolam, quae meditationes comprehendit de *instauranda et emendanda reformatione*, inter Epistolas Eruditorum Remonstr. Inputati autem ei sunt in thesibus Synodi vari errores. 1. Adamum non perfectum, sed ad perfectionem consequendam, esse creatum. 2. immortalitatem fuisse Adamo promissam; unde collegerunt, eam natura non habuisse ex opinione Cornelii, adeoque mortem esse sequelam naturae. 3. Praescientiam tantum in Deo, eamque esse ejus providentiam, respectu actionum rationalium. 4. Peccatum originale situm esse in cognitionis imperfectione, et delectatione mali; ergo non in totius naturae corruptione, qua ad omne malum inclinatus, et ad omne bonum ineptus, est homo. 5. Totum genus humanum in Adamo lapsum, sed et in ipso restituto restitutum esse per foedus gratiae cum ipso erectum, cujus virtute liberum, vel liberatum, omnes homines habent arbitrium credendi, et bonum faciendi. 6. Praedestinationem non esse absolutam, sed conditionatam, et ex Dei praescientia. 7. Vocationem gratiae et euangelii esse universalem. 8. Sanctos deficere posse, et gratia excidere.

§. CCCXVI. Synodus Harlemonsis has theses, una cum actis Synodorum in hac causa, ad Ordines Hollandiae misit, eorumque inploravit auxilium, ad sententiae Synodalis executionem. Sed dedit quoque Cornelius, cum collegis et Consistorio ipsi faventibus, remonstrantiam contra Synodum, inter Epistolas Erudit. Remonstr., qua declarat, quaestionem tantum esse de peccato originali, infantibus fidelium eadem ratione ac infidelium incumbente, et aliorum ex iis electione, aliorum reprobatione. Ordinum vero jussu variae collationes cum Cornelio frustra sunt institutae: Facultatis quoque Leidensis petitum est judicium, collatio denique inter Professores et Cornelium facta est: sed omnia sine successu.

cessu. Judicavit vero Facultas, Cornelium in capitibus de peccato originali, restitutione humani generis, electione, vocatione, libero arbitrio, bonis operibus, praedestinatione, et perseverantia, a veritate, seu recepta doctrina longius aberrare, quam ut tolerari possit. Decretum itaque ab Ordinibus est a. 1595., ut Cornelius secum deliberaret, et, durante deliberatione, vel a munere abstinere, si se dominanti doctrinae conformem non praestet, vel de erroribus illis fileat. Citatus quoque eum in finem Hagam se excusavit, et apologeticum misit scriptum, conquestus de violentia et tyrannide, nec non, secum ex Confessione et Catechismo, scriptis humanis, agi, denique quaestiones multiplicari, cum paucae sint, ad statum infantum et praedestinationem tantum pertinentes, quas cum Synodis habuit controversas. Addiderunt similem remonstrantiam duo alii Pastores Hornani, et aliqui e Consistorio. Professores vero *justificationem* iudicii sui, quae apud Trigland exstat, publicarunt, et plures esse Cornelii errores arguerunt. Cum itaque variis Ordinum ad Cornelium legationibus res adcommodari non potuerit, ipse se a munere abdicavit a. 1596., ut Principi et Ordinibus obediret, attamen in coetu suo docendo in domo privata perrexit. Quod ipsum, quam aequum licet, impedire quidem cognata est Synodus Enchusana a. 1597, Ordinum quoque ope inplorata, et Edamensis a. 1598. Cornelius tamen eo permoveri non potuit, provocans ad libertatem conscientiae, in his regionibus stabilitam; nec, licet a Synodo propterea excommunicatus, a pio cessavit opere, sub Magistratus patrocinio: quod diu post adhuc continuavit.

§. CCCXVII. Actum praeterea est cum duobus aliis Pastoribus Hornanis, *Clemente Martino*, et *Cornelio Meinardi*, eorundem errorum suspectis, in Synodo Amstelodamensi a. 1595., et Hornana a. 1596. Sed, postquam Synodo satisfecissent, declarando, se ordini Ecclesiastico, et doctrinae Ecclesiae ad sensum praebere, excepto, quod tam alte non possent, quam Calvinus et Beza, in doctrina praedestinationis sapere, qui-

bus tamen non cuperent contradicere, reconciliati sunt Synodo, et in munere suo relictī. Satisfecerunt quoque Synodo circa apologiam, ab ipsis editam, apud Brand, unde vera eorum opinio de statu infantum ex fidelibus Parentibus, in foedere gratiae quippe natorum, patet. Vid. Trigland.

§. CCCXVIII. Exercuit praeterea Ecclesiasticos alia concertatio, hoc ipso tempore, cum *Takone Sibrandi*; quam praeter Utenbog. et Trigland, enarrat quoque Bor l. XXXII. Postquam Tako, deserta Ecclesia Ultrajectina a. 1586., ut supra retuli, quia in unionem cum Presbyterio consentire nolebat, otiose aliquandiu degisset Alcmariae, vocatus est a Magistratu Medenblici, ad laudabile Ministrorum Alcmariae testimonium, ad munus Pastorale in urbe sua obeundum a. 1589. Cui vocationi cum sese Ecclesiastae, duplici de causa, opponerent, una, quod a Magistratu, nec secundum legitimos Ecclesiarum canones, esset electus, altera, quod sese ordini regiminis et disciplinae non praestaret conformem, seseque canonibus stabilitis non submittat; motus inter Magistratum Medenblicensem, qui ipsum tuebatur, et Classes ac Synodos, orti sunt multiplices, querelae quoque ad Ordines et Principem delatae, etiam de doctrina ejus minus sana, praecipue respectu praedestinationis, et quod confessioni Belgicae recusaret subscribere, nisi hac clausula, *quatenus verbo Dei congruit*: quantum crimen! Tako quoque remonstrantiam scripsit ad Ordines, in qua de adversariis suis, eorumque dominio, acerbis fundit querelas, seseque ab omnibus sinistris accusationibus strenue liberat. Quo eodem tenore acerrimas quoque litteras ad Ordines misit Magistratus, quibus ambitio, et irrequietus Pastorum animus, vivis depingitur coloribus, simul declarat, se non permissurum, ut Tako ulteriore adficiatur molestia. Sopita tandem et haec lis est a. 1599., confessione Belgica cum Catechismo ab ipso recepta, et confessione edita: in qua Synodus, Alcmariae habitae eo anno, acquievit, et Tako pro legitimo pastore agnitus est.

est. Tradit vero Utenbogard. in *vita sua*, confessionem Takenis fuisse adprobatam, non obstante diversitate opinionis de Praedestinatione: sed contradicit Trigland. Quod tanti non est habendum.

§. CCCXIX. Reliqua, ad historiam Ecclesiarum Belgii hoc seculo pertinentia, levidensi perstringam brachio. Admovit Dominus Aldegondius, decreto Ordinum Generalium munitus, manum novae versioni Bibliorum, non ex versionibus, sicut praecedentes erant, sed linguis originalibus, Lugdunum eo fini secedens a. 1594. Edidit autem hic ipse vir, quod mirari subit, a persecutionibus per propriam experientiam nondum absterritus, librum contra *Enthusiastas*; in quo Antichristianum illud haereticidium defendit. Eodem anno, quod majoris longe est, Groninga, quae a. 1580. Rennebergii Comitis proditione Hispanis restituta erat, et religionis libertatem perdiderat, Hispanis est erepta a Principe Auriaco, et foederi Belgarum addita: quando reformatio ibi plenissime est stabilita: quod tunc primum publicatum est voce Menfonis Altingi. Vid. de reformatione Groningana brevis historia Cl. Ilinck ad calcem *hist. Eccles. Palatin. Altingi*. Fecerunt quoque a. 1597. apud Ordines instantias Ecclesiastae ad Synodum Nationalem celebrandam, consensum etiam Ordinum Hollandiae inpetrarunt, sub conditione, ut confessio Belgica revideretur, et via ad unionem Ecclesiarum, convenienter Verbo Dei, conservandam inveniretur. Sed res non processit, reliquis Provinciis in Synodum Nationalem non consentientibus. Tandem notatu non est indignum, ultimum persecutionis fidei causa editum esse hoc ipso anno exemplum Bruxellis, in provinciis Belgii Pontificiis. Duae sorores ibi cum ancilla habitantes in carcerem, ob haeresios suspicionem, sunt conjectae, sorores, metu percussae, et inscitiam suam confessae, veniam inpetrarunt, sed ancilla, longe constantior, viva est defossa. Quod martyrium omnium ora resolvit, et eo est notabilius, quod nemo religionis causa ab eo tempore in illis Provinciis le-

gatur morte punitus: sileo, quippe parvi momenti, inter Reformatos et Anabaptistas fuisse litigatum, in qua confessione fuerit ancilla mortua.

§. CCCXX. Historia Ecclesiarum Belgii foederati hujus seculi una serie narrata, pertexenda quidem foret belli cum Hispania narratio, donec induciae factae sint a. 1609., quibus Provinciae foederatae pro libera, et sui juris republica declaratae sunt: sed, cum ad nostrum non pertineat institutum, nec praeter praelia, urbium expugnationes, et felices celebratissimi Ducis Mauriti Principis successus, multum contineat, hic finio, et ad reformationem Angliae, ac Scotiae, quippe ad eandem fere formam factam, et perfectam, summatim tradendam, duce in primis Burneto, qui eam fuse et exacte descripsit, pergo.

REFORMATIO ANGLIAE.

§. CCCXXI. Statum Ecclesiae in Anglia ad animum revocanti multa quidem sese offerunt, quae publicam reformationem reddere videbantur fere impossibilem, sed et alia, quae probabilem. Obstabant cum studia Theologiae Scholasticae, et Juris Canonici, sub Henrico VIII. renovata, et maxime vigentia, tum Henrici VIII., et Cardinalis Volsey, a cujus nutu omnia pendebant, ingenium, Papis, et religioni Pontificiae, addictissimum: cujus indicium Henricus inter alia dedit in libro contra Lutherum de *septem sacramentis*, sive, ut multi opinantur, a Fisschero Roffensi, sive ab ipso Rege, quod mavult Burnetus, nec inprobabile videri poterit, cum Rex in Theologia Scholastica non fuerit hospes, Thomae Aquinatis quoque adorator, scripto: quo *Defensoris fidei* titulum meruit a Leone X. Cui cum Lutherus, ut suo loco notavi, nimis acerbe, et Majestati injuriose, respondisset, adeo etiam ut Epistolae ad Regem praemiserit, *M. Lutherus gratia Dei Ecclesiastes Witteberg. Henrico VIII. ira Dei Regi etc.*, animus Regis a doctrina Refor-

Reformata factus est alienior. Accesserunt violentae oppugnationes novae doctrinae, quae magis magisque proserpebat, ad eam exterminandam, quae primis octodecim regni ejus annis, maxime contra Wiclefitas et Lollardos, institutae sunt; uti, exemplis productis, probat Burnetus l. I. et II. Vid. etiam Joh. Foxus in *rerum in Ecclesia gestarum commentario*. Sed non deerant quoque rationes, quae reformationis spem faciebant. Praeterquam quod Wiclefitarum et Lollardorum reliquiae per totum regnum erant sparsae, nec legibus, nec suppliciis, extirpandae, 1. mores Clericorum et Monachorum erant corruptissimi, et in omnium incurrebant oculos. Quo etiam facit, quod bullam a Papa acceperit Cardinalis Wolsey contra dominantia Cleri vitia, cum potestate in ea inquirendi. Unde odium quoque Cleri in ipsum exarsit, sed et simul contemptus Cleri ortus est. Quod idem respectu monasteriorum, tunc corruptissimorum, factum est: quae etiam jussu Regis coeperunt per Wolsey aboleri, ante reformationis initia. 2. Immunitas Clericorum a judiciis secularium, quae jam Henrici VII. tempore restricta motus dederat, multorum animos in eos exacerbavit. 3. Multum vero huc contulerunt Protestantium libri, e Germania in Angliam translati, et Anglice versi, qui omnium animos ferierunt. In primis versio Novi Test. a Gulielmo Tindalo, Lutheranae doctrinae studioso, qui a nonnullis Anglorum *Apostolus* nuncupatus est, et postea in Belgio Antverpiae, opera Theologorum Lovaniensium, captus, et Bruxellis lata sententia, Vilfordiae, in Brabantia, combustus est, adornata, brevibus additis notis. Quae, Antverpiae inpressa, in Angliam missa est a. 1526., licet mox cum aliis Tindali libris bene multis prohibita.

§. CCCXXII. Quo rerum statu singularis accidit casus, qui domum Regis vehementer turbavit a. 1527., unde occasio et initium reformationis repeti solet. Catharina, filia Ferdinandi, Regis Hispaniae, et soror uxoris Philippi, Ducis Burgundiae, amita Caroli V., nupserat primum Art-
huro,

huro, filio Henrici VII., Duci Walliae, dein, eo brevi mortuo, fratri ejus Henrico VIII., dispensante Julio II. Papa, ut Regi Galliae aegre faceret. Quas nuptias initio quidem adprobaverat Henricus VII., maxime ut dotem ejus, et reditus viduae debitos, conservaret, sed dein sub vitae finem inprobavit, dubiam successionem e conjugio cum vidua fratris, Levit. XVIII. prohibito, de quo Papa non poterat dispensare, praevidens. Duxit tamen eam Henricus VIII, Patre defuncto, a. 1509. exque ea, praeter unum alterumve filium non vitalem, procreavit solam Mariam. Sed, postquam tranquille cum ea ad a. 1527. usque vixerat, scrupulum, jam ante conceptum, de illegitimo conjugio publice significavit: qui non erat fictus, ut Annam duceret, sed verus, ut videbatur, cum quod jam antea se ab uxore separaverat, tum serio semper illud professus fuerit Rex. Mihi, inquit Foxus lib. infra citato, p. 144., autor aequalis, *in candidiorem partem omnia aestimanti, id potius suspicari libeat, factum esse religionis nonnullius causa, quae scrupulum animo Regis injecerat, de inconcesso, ac illegitimo, cum uxore illa, quae prius fratris fuisset, conjugio.* Interea negari nequit, Annam jam tunc fuisse ab ipso amatam, eamque amores recusasse admittere, nisi nuptam. Accessit ratio quoque politica, quod vereretur, ne Maria, tanquam ex incestu nata, excluderetur successione, saltem multae inde nascerentur turbae. Cum vero Episcopi regni, excepto Fisschero, Episcopo Rochestriae, conjugium cum Catharina declarassent illegitimum, Regina sese opponeret, in Julii Papae dispensatione, et Episcoporum adprobatione ante facta, sese fundans, adeoque ad divortium flecti non posset, et res ad jurgium spectaret, ac motus intestinos, causa est ad Papam Clementem VII. delata a. 1527. Papa in magnas conjectus angustias, cum ab altera parte Julii dispensatio, quae salva Papali autoritate destrui non poterat, et Caroli V. metus, qui, amitam repudiari, ejusque prolem ex incestu natam declarari, non poterat pati, obstaret, ab altera vero favor
Regis

Regis Angliae, sedi Papali devoti, nec non metus. ne, si recusaret divortium, reformatio vires acquireret, et Regnum Angliae a Papa abalienaretur, urgeret ad consensum: ad multiplices confugit artes, et Regi vario modo illudit, magna ei promittens. Campegius, Legatus Papae in Angliam missus, bullam quidem Regi ostendit, sed publicare noluit, et, Regem spe lactasse contentus, semper procrastinavit, donec tandem Papa causam ad se traxerit, potestate Legatis data revocata. Discessit itaque et re infecta Campegius, et Rex Romae renuit comparere. Quae prima est Regis inobedientia Papae praestita.

§. CCCXXIII. Tandem aliam, et longe breviorē, hanc litem terminandi viam aperuit Thomas Cranmerus, qui magna cum laude publice docebat Cantuariæ, sed tunc, pestis causa, degebat Walthomi, ubi Rex pernoctabat. Ipse enim, cum duobus illustribus aulicis, Gardinero et Foxo, altero Secretario Status, altero Eleemosynario Regis, mensae adsidens, et sententiam hac de re rogatus dixit, sibi optimum videri, ut a Theologis et Universitatibus Europae peteretur iudicium, num conjugium cum Catharina, vidua fratris, juri divino repugnaret, nec ne? de Divino enim jure Papa, omnium iudicio, dispensare non poterat; adeo ut divortium, si divinitus esset interdictum conjugium, sponte sua sequi deberet. Quae litem finiendi via Regi, mox nuntiata, adeo placuit, ut Cranmerus ab eo tempore fuerit in aulam receptus, et florente semper gratia Regis gavisus. Vollei vero brevi post munere Cancellarius privatus, et muneris Legati Papae, sine speciali permissione Regis inpetrati et accepti, adeoque eo nomine contra acta, *Provisours* et *Praemunire* adpellari solita, nec non male administrati, accusatus, eam ignominiam, prae animi inbecillitate, fuit enim summo gradu ambitiosus, simul pecuniae et vindictae cupidissimus, ferre non valens, mortuus est a. 1530. et Thomas Morus ei est successus. Universitates vero et Theologi, ea de causa consulti, conjugium Henrici

esse illegitimum, et indispensabili legi Divinae contrarium, responderunt, adeoque dissolvendum. Lutherani damnarunt quidem conjugium, sed dissolvendum negarunt, nonnulli etiam alteram uxorem superiori esse adlociandam judicarunt, cum polygamia non sit illicita. Solus Bucerus leges matrimoniales Lev. XVIII. pro politicis, quae mutari possunt, non sine ratione habuit.

§. CCCXXIV. Rex hisce munitus judiciis, cum nihil a Papa impetrare posset, cum Parlamento omnia communicavit a. 1530., et Clericorum potestas multum est imminuta, Annatis quoque sedi Papali solvendis abolitis. Duxit praeterea, sed secreto, a. 1532. Annam Boleniam, quae in gynaeceo Reginae versabatur, pulchram, simul inculptae vitae foeminam, ut Burnetus contra Sanderi calumnias probat. Abolitae quoque sunt a. 1533., decreto Senatus adpellationes ad sedem Romanam, omnibus causis ab ipso Regno terminandis, posito fundamento, Regnum Angliae esse independens, adeoque Ecclesiastica aequae ac Politica a suprema Regni potestate dependere. Warhamo insuper, Archiepiscopo Cantuariensi, defuncto in eam sedem a Rege evectus est Cranmerus, a Papa adhuc confirmatus: quae ultimae fuerunt Bullae a Papa requisitae et missae. Factum vero illud adhuc est, quod neuter, nec Rex nec Papa, ad extremum hoc tempore venire voluerit. Solitum quidem iuramentum sedi Papali facere adnuit, sed sub protestatione, se in conscientiae, aut Regis et Regni, detrimentum nolle obstrictum. Decisa porro ab utraque domo Parlamenti est quaestio de conjugio cum vidua fratris, estque vetitum et illegitimum declaratum. Secuta quoque est conjugii cum Catharina solennis abolitio, et novi cum Anna confirmatio, a Cranmero, tanquam Primate, in conventu Theologorum et Canonistarum, post novam causae discussionem, facta; et Anna peperit hoc eodem anno Elisabetham. Papa vero non irritum declaravit Cranmeri iudicium, simul Regem esse excommunicandum, nisi ante statutam tempus resipiscat: sed uterque

interque protestatus est, et ad Generale Concilium provocavit. Rem quidem eo adduxit Rex Galliae, ut Henricus sese Romae submitteret Papae,isque per Iudices causam secundum Henrici vota terminaret: sed Papa, a Cardinalibus Imperialibus incitatus, sententiam praecipitanter contra Henricum pronunciavit, antequam Regis Legati cum submissione advenerint. Quo Rex exacerbatus, sese cum toto Regno subtraxit obedientiae Papali, et fundamenta jecit Reformationis. Quae per partes, secundum ordinem temporis, summum narabo.

§. CCCXXV. Varie jam a tribus, vel quatuor, annis disputatum fuerat de Potestate Papae, et nonnulla per varios gradus erant vel restricta vel abolita. 1. Potestas de jure Divino dispensandi denegata est Papis, et aliis quibuscunque 2. Leges, sub Edmundo III. et Richardo II., olim latae, renovari, et executioni dari coeperunt; inter quas erat Lex *praemunire*, a prima edicti voce sic dicta, contra eos, qui sententias excommunicationis, Bullas de translationibus beneficiorum, verbo, decreta contra Regis et Regni privilegia, a sede Papali recipiebant, aut transferebant. 3. Tributa sedi Papali pendenda, in specie Annatae, sunt damnata, nec non 4. Adpellationes ad eam sedem. 5. Inquisitum in genere est in originem et fundamentum potestatis Papalis, varique ea de materia emanarunt tractatus, quorum summa est, *Universalem* Paparum potestatem nec in Scriptura S., nec in antiquis canonibus, aut legibus Politicis, esse fundatam, sed novum esse institutum, ex Paparum ambitione ortum. 6. Regem esse in civitate et Ecclesia *supremum*, salvo tamen Clericorum jure in rebus religionis exercendis, relicta tantum Regi potestate, veram religionem conservandi, defendendi, et promovendi, etiam externam ordinandi formam. Secundum quam hanc formam supremus Regi S. notus a. 1534., a. totum Regnum pronunciavit liberum a potestate Papali, omnibusque ejus effectis et consequentiis. 7. Regem supremum Ecclesiae caput declaravit, et duos

summos in Regno Archiepiscopatus Cantuariensem et Eboracensem pro supremis sub Rege directoribus. *c.* Veram retinendam esse statuit religionem, articulis fidei comprehensam, et ab Ecclesia Catholica adsumtam, secundum normam Scripturae. *d.* Conjugium Regis cum Catharina esse nullum, et cum Anna legitimum, eique successionem Regni adligandam, addita formula juramenti, ad id confirmandum, ab omnibus praestandi. *e.* Mitigata quoque est lex de haereticis puniendis, decreto facto, neminem, nisi legitime accusatum, et convictum, esse damnandum, nec, nisi auctoritate Regis accedente, puniendum, nec propter ulla Papales constitutiones; relicta tamen, secundum illius adhuc temporis infelicia praejudicia, poena mortis. *f.* Constituti denique sunt triginta duo Deputati, qui canones Ecclesiasticos, hucusque receptos, examinarent, et ex iis eligerent postea observandos: ita tamen, ut antiqui, modo Regis et Regni juribus non adversentur, tam diu obtinerent: quod Regis iudicio relinqueretur. Sed hoc examen dilatum est, nec defuerunt, qui Regis auctoritati iudicarunt convenientius, nullos certos constitui canones, quibus ipse Rex subiectus foret.

§. CCCXXVI. Quibus peractis, singularis accidit casus, qui partim persecutionis Monachorum, et monasteriorum destructionis, occasionem praebuit, partim animos populi ab iis, et Pontificiis, magis abalienavit. Puella quaedam Monachalis, Elisabetha Burton, motus fingens ecstaticos, et cum Angelis, ac Maria Virgine, praetendens commercium, dissolutionem matrimonii cum Catharina divinitus improbari, Regique propterea divinas imminere poenas, publice divulgavit, multosque decepit, ita ut res ad conspirationem in Regem spectare coeperit. Qua fraude detecta, et per ipsius puellae confessionem, qua, se a Monachis fuisse deceptam, et incitatum, declaravit, confirmata, multi sunt eorum, cum ipsa puella, supplicio adfecti. Accessit disputatio de purgatorio, hoc fere tempore ventilata, quae reformationem

nem inter populum valde promovit, occasione libelli, cui titulus *libellus supplex pauperum*, quo hi sistuntur querelas effundentes, quod partim per Monachos, qui eleemosynas, sibi debitas, a populo et divitibus colligunt, et luxuriose vivunt, priventur necessariis vitae subsidiis, partim per doctrinam de purgatorio in sortem conjecti sint miserabilem, quia pecunia carent, qua e purgatorio possent eripi. Qui libellus avide fuit lectus, etiam ab ipso Henrico, cui ab Anna fuit oblatus, et commendatus. Refutavit quidem eum Thomas Morus, libello edito, sub titulo, *libellus supplex animorum in purgatorio*, in purgatorii patrocinium, sed et respondit Johannes Frith, et purgatorium solide refutavit. Fuit vero Frithus vir eruditione, pietate, et, quod notari meretur, moderatione Theologica, celebris, postea ob negatum purgatorium, et transubstantiationem, martyrio coronatus a. 1533. De quo legi meretur Joh. Foxus, Anglus, in rerum in *Ecclesia gestarum commentario*, ad a. 1533., qui moderationem ejus valde laudat, simul virtutem illam dicit tantum in *Ecclesia Christi semper valuisse, ut sine hac caeterae dotes cognitionis, quantumvis magnae, haud ita multum profint, obsint etiam nonnunquam*. Causam vero, quare mortuus sit, ipse, apud Foxum, tradit fuisse, quod Theologis et Ecclesiae Proceribus in eo consentire non potuerit, statuendum esse pro fidei articulo necessario, ut sub condemnationis periculo credamus, substantiam panis et vini in corpus et sanguinem servatoris nostri Jesu Christi commutari, formis duntaxat non commutatis.

§. CCCXXVII. Manus reformationi hoc tempore prae-buit Anna Regina, quae Schaxtonem et Latimerum suos fecit eleemosynarios, eosque postea curavit creari Episcopos Salisburiensem et Worcestriensem: sed ei inprimis incu-buerunt Cranmerus et Cromwellus, ille Archiepiscopus Can-tuariensis, et hic vice regis in rebus Ecclesiasticis, ille la-boriosus, et moderatus, simul eruditus, sed cujus singularis fuit opinio, totam sacrorum directionem competere Regi,

quam tamen nunquam conatus eſt in praxin reducere. Reformationi vero ſeſe magno ſtudio oppoſuerunt Dux Norfolciae, avunculus quidem, ſed inimicus, Reginae, Gardinerus, amicus ejus, et Langland, qui Regis fuerat confeſſionarius, uſi maxime rationibus politicis, quae reformationem diſſuadebant, quaeque Regi viſae ſunt potiores, librum quoque ſuum contra Lutherum adhuc nimis amanti. Praeſtitit autem ſeſe Rex ab hoc tempore per omnia *Caput* Eccleſiae, quin alterum Papam, de rebus fidei et religionis pro autoritate diſponens, nihilque magis agens, quam ut novam ſuam dignitatem tueretur, modo etiam Antichriſtiano, ſeu tyrannico, in Pontificios aequae ac Reformatos multipliciter ſaeuens, licet illorum magis, quam horum adhaeſerit religioni. Quod per annales paulo diſtinctius enarrabo.

§. CCCXXVIII. Severitatem Regis experti ſunt a. 1535., praeter Monachos aliquos, qui legibus non tantum de ſucceſſione Regni, et primatu Henrici, adverſabantur, ſed et ubique injurioſa ac ſeditioſa verba effutiebant, duo celeberrimi viri, *Fiſſcherus*, Episcopus Roſſenſis, et *Thomas Morus*, antea Cancellarius, vir eruditus et eloquens, autor *Utopiae*, nemini non notae, aliorumque operum, ſed ſuperſtitioſus quoque progreſſu aetatis factus, et religionis Pontificiae deſenſor, ille octoginta jam, hic quinquaginta tres, annos natus, uterque divortii et primatus Henrici adverſarius, et a juramento Regi praeſtando alienus, licet alia ſub formula non recuſarint jurare, ſe legi de ſucceſſione obedituros, quia integrum erat Parlamento ea de re diſponere. Adfecti ſunt, in Regis et Regni dedecus, poena capitali, non quod in Primatum jurare noluerint, ut multi ſcripſerunt, cum ante a. 1538. tale juramentum nulla lege fuerit requiſitum, ut *Bernerus* docet l. III. Sed partim, quod ſeſe primatui oppoſuerint publice, partim cauſae Catharinae non deſtituerint patrocinari. Mortem pie et conſtanter ſubiecerunt, Regique magnam creaverunt invidiam, ſimul terrorem aliis

aliis incusserunt civibus, adeo etiam, ut aut in primatum jurarint, aut mentem occularint. Utique nemo, ante rebellionem Provinciarum Lincolniae et Eboracensis, poena mortis propter crimen laesae Majestatis adfectus legitur.

§. CCCXXIX. Eodem hoc anno propositum fuit Rex destruendi *monasteria*, multo justioribus, saltem nonnullis, motus rationibus. Regnabat enim per ea superstitio et corruptio, non ferenda amplius, divortii et primatus, utroque licet suscepto, manebant Monachi infensissimi hostes, et populum propterea ad seditionem concitabant. Indigebat praeterea pecunia cum ad bellum, quod cum Caesare praevidebat, tum in usum commercii et navigationis. Accessit etiam, ipsum novos erigere Episcopatus in animo habuisse, suasu in primis Cranmeri, qui reformationis progressum, cui nihil magis monasteriis obstabat, maxime intendebat. Instituta itaque hoc scopo monasteriorum visitatione, nonnulla sese sponte dederunt Regi, alia anno sequente 1536. decreto Parlamenti sunt abolita, nec tamen omnia: quod a. 1539. demum factum est. Quae abolitio, non Monachos tantum et Pontificios, sed et Nobiles, familias suas per monasteria, quibus liberi addici poterant, sustentantes, ac pauperes de eleemosynis monasteriorum viventes, valde exacerbavit, multis etiam Monachis ad paupertatem reductis; unde graves exorti sunt motus: ut postea patebit. Acciderunt a. 1536. nonnulla, quae reformationi haud parum nocuerunt. Praeterquam quod Rex a Protestantibus Germaniae fuerit factus alienior, nec ad foedus Smalcaldicum accedere voluerit, tum rationibus politicis a Gardinero, Legato ejus in Gallia, inductus, tum quod decreta sua videret ab iis minoris aestimari, quam volebat: tristissimum evenit Annae Reginae fatum, quo Regis non tantum excidit gratia, sed tanquam rea adulterii, licet indubiis testimoniis non convicta, semper etiam contra protestata, capite plexa est. Suspensionem vero praebuit speciosam, quod nimis hilaris, et adhibilis, indecora etiam nonnulla locuta fuerit, et egerit.

Accessit divortium ante mortem ejus factum, in eo fundatum, quod cum alio sponsalia fecisse ante nuptias cum Rege confessa fuerit, licet per omnia non fuerit verum. Secuta est exclusio Elisabethae, filiae ejus, a successione, quae in liberos ex sequente conjugio nascituros est translata. Abalienavit maxime Regis animum ab Anna amor ejus in *Johannam Seymer*, quam etiam mox uxorem duxit, quae quidem reformationi favit, sed minore studio Cranmerum tuita est, etiam brevi mortua, cum *Eduardum* peperisset.

§. CCCXXX. Viam quidem, sed minus planam et puram, ad reformationem straverunt *articuli* nonnulli fidei et religionis, hoc anno autoritate Regis confirmati, et publicati, quibus Clerici et Doctores sese conformes praebere debebant. Tenuerunt medium, fere sicut *Interim* Caroli V. in Germania, inter Reformatos et Pontificios, adeoque et profuerunt, et nocuerunt, reformationi. Bene ei cessit, quod Scriptura S., et antiqua Symbola, et quatuor prima Concilia generalia, missis traditionibus et decretalibus Paparum, fuerint pro unica norma et regula fidei declarata, duo tantum sacramenta recepta, purgatorium in dubium vocatum, imaginum et sanctorum cultus directus repudiatus, foederis gratiae condiciones rectius explicitae sint, meritis humanis rejectis. Sed in detrimentum reformationis, quod confessio auricularis, Transubstantiatio, indirectus imaginum cultus respectu objectorum, et sanctorum tanquam intercessorum invocatio, ut pro nobis orent, et caerimoniae aliquae, tanquam imagines rerum Spiritualium, retentae sint. Directius reformationem juvit, quod 1. Concilium, a Papa convocandum fuerit tanquam illegitimum, iniquum, et noxium, repudiatum. 2. Potestas Papalis denuo decreto Parlamenti in Anglia abolita. 3. Nova denique Scripturae S. versio, post eam Wiclesi et Tindali, decreta, instante maxime Anna, quae a. 1538. confecta est. Praecipui vero reformationis autores hoc tempore celebrantur *Cranmerus*, qui prudenter et solide, *Latimerus*, qui fervide, et cum simplicitate, et *Schaxton*,

ten, qui rustice, et superbe, in eo opere versatus est. Sed factionis Pontificiae caput inter Ecclesiasticos fuit *Lee*, Archiepiscopus Eboracensis. In publicum quoque pro causa Pontificia prodit *Reginaldus Polus*, regio sanguine cretus, et primum Parisiis, dein Paduae, ubi studiis operam dedit, Papisticis inbutus principiis, qui librum de *Ecclesiastica unitate* composuit contra Henricum, quo ejus primatum, et Paparum rejectionem, acriter et injuriose perstrinxit, Regem cum Nebucadnezare comparans, et Caesarem, aliosque Principes, ad Regem bello oppugnandum excitans, a Tonsalo, Gardinero, et aliis refutatum. Ad reformationis commoda quoque refertur mandatum Regis, propria autoritate, Senatu Ecclesiastico non consulto, editum, contra nonnulla superstitionis capita, ut peregrinationum, cultus imaginum, et sanctorum, nec non contra peregrinae linguae in sacris necessitatem, aut utilitatem, denique ad Clericos arctiori disciplinae adstringendos, ut pie vivant, concionibus habendis incumbant, populum contra auctoritatem Papalem moneant, et Primatum Henrici inculcent, nonnulla etiam festa tempore messis sunt abrogata. Postremo confirmata fuit Regis auctoritas, per rebellionem Provinciae Lincolniae et Eboracensis, quae praetextu religionis in bellum intestinum eruperat, feliciter superatam et sopitam, quam Burnetus fuse enarrat lib. III.

§. CCCXXXI. Annus 1538., licet nonnulla, quae reformationi faverunt, in eo contigerint, fatalis maxime fuit purae reformationi sub Henrico. Multum lucrata est reformatio, quod 1. monasteria sese sponte tradiderint Regi. 2. incredibilis Clericorum, et Monachorum in primis, superstitio, circa imagines et reliquias, fuerit coram oculis populi exposita, magna etiam pars Londini combusta. 3. Bulla excommunicationis, et depositionis, Henrici, jam ante triennium concinnata, hoc anno fuerit a Paulo III. publicata; qua Rex indignissime tractatur, omnibusque est injunctum, ut eum bello inpuignent, etc. Quod imprudens Papae facinus, sicut

sicut Henricum vehementer irritavit, ita Regni ab obedientia papali separationem fecit insanabilem. Ipsi quoque Episcopi regni Papam, qui jus gladii, et Regum, sibi vindicant, declararunt tyrannum, et Regni Christi hostem. Denique 4. edicto publico Regis α. Scriptura S. in linguam vernaculam versa, et typis expressa, fuerit in usum publicum introducta. β. Imaginum cultus abolitus, earum usu, non nisi morali, ut rudibus instar librorum sint, tantum relicto. γ. Sanctorum intercessionibus destructae sint, et δ. nonnullae caerimoniae superstitiosae, inter quas fuit festum famosi illius Thomae Becketi. Ad quae omnia accessit, quod ex Johanna natus fuerat, a. 1537., *Eduardus*; quo Papistarum animi fracti, et ad subjectionem, saltem simulatam, permoti sunt.

§. CCCXXXII. Sed vulnus lethale ab altera parte reformationi verae ac purae sub Henrico inflictum est. Incepit enim reformatos persequi, et religioni Pontificiae in praecipuis articulis praebere patrocinium. Initium sumsit Rex a supplicio ignis egregii Viri *Johannis Nicholsoni*, alias *Lambrechti*, vel *Lamberti*, qui, purioris fidei principis a Bilney inbutus, ulterius confirmatus est per Tindalum, et Frithium, cum Antverpiae versaretur. Dein, in Angliam redux, et in carcerem haeresios causa, jussu Warhami, Archiepiscopi Londinensis, conjectus, eo mortuo, liberatus, scholam tenuit Londini, et Transubstantiationi primum privatim, dein publico scripto, sese opposuit: a quo instituto cum per Cranmerum, Latimerum, et alios, qui opinioni Lutheranorum erant addicti, avelli non posset, adpellavit, sed in perniciem suam, ad Regem. Rex enim sese ab invidia, ac si receptam fidem vellet mutatam, liberare volens, hac arrepta ansa, Lambrechtum, postquam in publico conventu, admodum pomposo, Rege praesente, etiam opponente, esset auditus, et cum Episcopis de Transubstantiatione disputasset, nec ad meliorem mentem se adduci paterebatur, ad vivicomburium condemnavit. Quam tragoediam
fusa

fuse enarravit Joh. Foxus, lib. cit. a. 1538. Quo facto, cum Rex ad coelum usque celebraretur a zelotis Pontificiis, Reformatos ab eo tempore instituit persequi, et antiquae fidei firmandae impendit operam: eo magis, quod Foxus fuerit mortuus, Episcopus Herefordiensis, cui multum tribuebat, quique forte etiam effecisset, ut cum Principibus Protestantibus in Germania pepigisset foedus, cui tantum obstabat, quod communionem sub utraque specie, linguam vernaculam in sacris, et conjugia Clericorum, nimis urgerent Germani: de quibus capitibus actum fuisset ulterius, et forte transactum, nisi Foxi intervenisset obitus. Accessit adhuc inmoderatus Schiaxtonis, et aliorum zelotarum inter reformatos, inportunus zelus, quo Regis animus magis fuit ab iis abstractus, nec non inminuta Cranmeri potestas, mortuo Foxo, et utraque Regina e medio ablata.

§. CCCXXXIII Cum vero lites religionis causa vellet abolitas Henricus, simul in gratiam cum Pontificiis redire, ut auctoritatem suam, et monasteriorum totalem abolitionem, facilius promoveret, articulos quosdam fidei a. 1539. concinnari iussit. Circa quos cum Episcopi secum dissentirent, Dux Nortfolciae sex quaesita proposuit Parlamento, ex quibus, quicquid contraniteretur Cranmerus, hi sex articuli sunt confecti, 1. Transubstantiationem esse credendam 2. communionem sub una specie legitimam esse 3. Clericis, post consecrationem, non licere nuptias contrahere. 4. Votum castitatis, et 5. missas pro defunctis, servari debere, denique 6. confessionem auricularem esse utilem et necessariam. Sanciti quoque sunt articuli poena mortis contra eos, qui se iis opposuerint, ne quidem per retractationem praevenienda, sententia tamen, non a Clericis, sed secularibus pronuncianda. Inquisitores etiam sunt instituti, qui, non contenti, inquit Foxus l. c., *legis proprio rigori* adpendices adjecerunt, ex. gr., quod Missam non adirent, licet ei non adversarentur, rarius frequentarent Templum, in Bibliis aliquid legerent etc. Quibus ita constitutis, persecutio

cutio ipsa brevi est secuta, adeo ut carceres brevissimo tempore quingentis hominibus in sola urbe Londini fuerint repleti, qui legem hanc accusabantur transgressi. Sed hic ipse numerus iis favit, cum Rex iis gratiam fecerit, intercessionem Audlei, Cancellarii Angli, viri prudentis et disertis, nec ante Cromwelli obitum legis facta sit executio, Latimerus quoque et Schaxton Episcopatus suos abdicarunt non tantum, sed et carceri sunt mancipati: in quo usque ad mortem Regis manserunt. Solus Cranmerus in gratia Regis continuavit. Illud tamen profuit reformationi, quod, publico Regis edicto, lectio Scripturae lingua vernacula fuerit singulis permissa. Quod insigne privilegium acceptum ferendum est Cranmeri instantiis. Denique Monasteria cum Abbatibus decreto Parlamenti sunt abolita, et Regi assignata.

§. CCCXXXIV. Cursus reformationis plane interruptus est a. 1539, tristissimo casu Cromwelli, et atrocis persecutionis incepit periodus. De quo vid. Joh. Foxus lib. cit a. 1539. Cromwellus e viliore conditione, erat enim fabri ferrarii filius, ad supremam evectus Vice-regentis in rebus Ecclesiasticis dignitatem, fatalem casum suum debuit aversioni Regis ab Anna Clivensi, cujus conjugii ipse fuerat autor, et multorum invidiae, nec non odio reformationis, cui patrocinabatur: accessit monasteriorum abolitio, ipsi imputata. Damnatus autem est sententia Parlamenti ad mortem, absque ut justae defensionis ejus locus fuerit datus: *Dolo enim malitioso quorundam circumventus*, verba sunt Foxi pag. 163,

— — — — *in arcem, quam turrim vocant Londinensem, mandatus est*, in quem carcerem qui semel dedebatur, nulla post quaestione habita ad necem abripiebatur: quam injustam legem ipse Cromwellus primus tulerat; ut Foxus tradit, qui et injustitiae sese in alios reum egerat. Rex eo facilius consensit, quod, invidia gestorum in ministrum conjecta, se populum hac victima placare posse putabat. Accusatus est laesae Majestatis, et haeresios, et inter capita accusationis etiam fuit, ipsum statuisse, quod notatu dignum est, singu-

los Christianos, quae et Tertulliani sec. III. fuit opinio, de quo ibi egi, habere potestatem S. coenam consecrandi et administrandi. Mortuus traditur in fide *Catholica*, sed quae vox eo tempore veram religionem, Pontificiae oppositam, denotabat, adeo ut *Catholica* sit, vel sensu generali antiqua et vera, vel in regno adoptata et stabilita. Animadversionem quoque meretur *expositio fidei*, decreto Henrici, hoc anno a Theologis, ad id delegatis, concinnata, qua de natura fidei, justificatione, bonis operibus, symbolo fidei, oratione Dominica, decalogo, et sacramentis, paulo accuratius differtur; quae, publica munita auctoritate, cum populo, tanquam norma, est communicata. Continet autem, ut sex articuli modo memorati, utriusque religionis mixturam, sed et Pontificiam a multis abusibus ac superstitionibus purgatam, foederis quoque gratiae condiciones rectius exhibet. Intra quos limites stetit, nec ulterius provecta reformatio sub Henrico. Merita itaque bonorum operum, sed moderatius explicita, retenta sunt, fides justificans cum virtutibus et bonis operibus conjuncta est requisita, septem etiam sacramenta adprobata sunt, imaginum et sanctorum cultus agnitus est, sed, ut dixi, purius et modestius. Externa devotionis officia sunt minoris aestimata, superstitio in multis rebus damnata, denique Ecclesia a Potestate Papali pronuntiata libera. etc.

§. CCCXXXV. Experti sunt rigorem Regis et zelotarum non tantum purioris reformationis studiosi, aliqui etiam, tanquam haeretici, ad rogam damnati, inter quos praecipui fuerunt *Barnes*, vir doctus, et magnae existimationis, *Hieronymus* et *Gerardus*, simul combusti, nulla licet accusatione aut quaestione facta, tantum in *citatoria sententia*, inquit ibid. *Foxus*, continebatur, quod detestandi abominandique essent haeretici, multosque propagassent errores et haereses, sed et aliqui Pontificii, qui contra Henrici primatum defendebant Papalem potestatem, adeo ut in utriusque sectae studiosos fuerit haevitum, absque tamen ut multum sanguinis sub Hen-

rico fufum. Sequenti tempore, ut reformationis sub ipfo hiftoriam abfolvam, hoftes reformationis a. 1542. conati quidem funt verlionem Scripturae Anglicae, nova promiffa, abolere, praetextu errorum in ea commifforum; fed in vanum illud prudentia Cranmeri cecidit. Praeterea, prae concionatorum inopia, introductum eft, Regis juffu, *homiliarium* fuccinctam et piam textuum Dominicalium et Fefialium, cum nonnullis fermonibus in fingularibus cafibus, tractationem complexum, et ab iis, quibus non licebat concionari, praelegendum. Imo, cum ipfi concionatores ftudio partium et adfectibus nimium fe paterentur abripi, mos *fcribendi et legendi* sermones introductus eft: qui fequentibus temporibus, huc etiam ufque, manfit in Anglia: fimul ad alias regiones, progreflu temporis, etiam Belgii noftri, propagatus eft, feque, fi cum gratia aliqua recitentur sermones, variis commendat commodis. Denique vita Clericorum, et Monachorum, eorumque fuperftitio, proftituta eft, et traducta publicis *comediis*, faepe in ipsis Templis: Clericis quidem prudentioribus inprobantibus, fed Politicis defendentibus: adferre quoque illud institutum poteft magnam utilitatem, fed et multiplici abufui eft obnoxium, ut facile perfpicitur, et experientia docuit.

§. CCCXXXVI. Rigor quidem cónftitutionum contra Reformatos mitigatus eft a. 1543., ita ut Politici fuerint periculo poenae exempti, nec Ecclefiastici, nifi poft tertiam vicem aliquid haberent metuendum, omnibus etiam fele testimoniis defendendi data poteftate, denique reformatorum vita in manu Regis pofta, qui condonare et punire potuit: fed haud diu poft ad priftinam feueritatem rediit Rex, et reformationis hoftibus aures denuo praebeuit: ficut Windfori degentes experti funt, qui novae haerefios accufati multum funt paffi, nonnullis etiam vivicomburio punitis. In ipfum etiam Cranmerum confpirarunt, fed in proprium caput. Demonstravit enim Regi, fe, ejufdem licet fidei, ut antea, tenacem, contra legem de fex articulis non peccaffe,

casſe, nec uxorem, ex quo lex contra Clericorum nuptias fuit lata, ſecum retinuiſſe. Unde ortum eſt, ut a. 1544. ſeveritas conſtitutionum, reſpectu ſex articulorum, fuerit, nova lege Parlamenti, mitigata, nemini perſequendi potestate conceſſa, niſi duodecim juratis teſtibus accuſatio ſit confirmata, et ſtatutum intra tempus inſtituta, etc. Egit eodem anno et alia in favorem reformationis Henricus, inter quae ſolennium precum tranſlatio in linguam vernaculam. Sed et ad reſormatorum perſecutionem ſeſe mox vertit Schaxton, Episcopuſ Salisburienſis, haereſios ſacramentariae reus actus, poſtquam diu fuiſſet in carcere, ad rogum eſt damnatus, ſed, ea ejurata, veniam a Rege accepit, tantumque mutatus, ut ſub Maria acerrimus Reſormatorum factus ſit perſecutor. Abnegarunt et alii fidem ſuam, ſed *Anna Aſkeua* martyrii meruit coronam, a. 1546., cum tribus ſociis, foemina nobilis, filia Gulielmi Ask.u, ordinis equeſtris, probe inſtructa, et in fide conſtans, in magno etiam apud omnes honore, quae, crudelem torturam, ut fautores profiteretur, viriliter paſſa, igni eſt tradita. Vid. Joh. Foxus lib. cit. a. 1546. Quo elati ſucceſſu, novum in Cranmerum non tantum ejus hoſtes fecerunt inpetum, ſed et ipſam Reginam Catharinam Parre, viduam Latimeri, Regi, qui eam a. 1543. duxerat, dilectiſſimam, et reformationis ſtudioſiſſimam. Quod tamen hoſtibus male ceſſit: cum ingentem inde in eos conceperit iram Henricus, in primis in Episcopum Winceſtriae, et Ducem Norfolciae, ejusque filium Surrei, qui duo poſteriores irae ejus effecta maxime ſenſerunt. Episcopuſ enim ſubjectione ſua ſe a morte liberavit, licet favorem Regis non recuperaverit, Dux vero Norfolciae, ejusque filius, tanquam rei laeſae Majeſtatis, licet injuſte, condemnati ſunt ad mortem; quam filius tamen luit ſolus, Patre, morte Regis interveniente, liberato. Unica, vel praecipua ratio, quae Regem tam vehementer in eos animavit, fuiſſe traditur, quod rex metueret, ne, poſt mortem ſuam, duo hi viri ſucceſſionem Eduardi filii ſui,

turbarent, vel inpedirent, ac Mariam in throno collocarent. Vitam cum morte commutavit Rex a. 1547., cum 56 annos vixisset, et 37 regnasset, nomine relicto infami per tyrannicam gubernationem, qua multum effudit sanguinis, non reformationum tantum, sed et Pontificiorum, qui Primatui ejus se opposuerunt, et Reginam defenderunt: quorum multa protulit exempla Burnet l. III. Primatam in omnibus actionibus, ad religionem spectantibus, in oculis habuit, adeo ut omnes id credere, vel profiteri, voluerit, quod ipsi placebat.

§. CCCXXXVII. Henrico mortuo cum Eduardus VI. successisset, decem adhuc annorum puer, adeoque summum rerum esset penes Regentes, seu Senatam, ab Henrico constitutum, in primis penes Protectorem, summum eorum Ducem Somerset, regis avunculum, animi eorum fuerunt circa reformationem divisi. Praeter alios Gardinerus, Bonnerus, et Tonsallus, magnae auctoritatis viri, Mariae adhaerentes, a reformatione alieni, contenderunt, omnia in eo manere debere statu, in quo res reliquerat Henricus, donec Rex esset majorennis; alii reformationi promovendae intendebant, ut Protector, in primis Cranmerus unus quoque Regentum, nec non Eduardi Praeceptores Cox et Cheek, alii quoque Episcopi, ut Holgate Eboracenses, Ridley Rochestriensis, Holbeach Lincolnienfis, et Godrich Eliensis. Qui aliorum praetextum eo refutabant, quod opus illud ulterius promovere, in specie missam cum S. eucharistia inmutare proposuerat ipse Henricus, quodque Cancellario filii minorennis potestas ab Henrico et Parlamento data erat, edicta plena cum auctoritate eadem, qua Henricus usus erat, promulgandi. Decretum itaque est, praevalente parte, quae reformationem urgebat, illud opus pedetentim, et rationali modo, peragere. Adeoque ad illud efficiendum, ut 1. hemiliae quaedam componerentur, necessarias ad salutem complexae veritates, a populo legendae, ut ab altera parte discerent, fide implicita non dependere a sacerdotibus
super-

superstitiosis, ab altera sibi a pseudo-euangelicis caverent, qui, sola in Christum fide se servari posse, credebant, quocunque modo viverent. Quae duo extrema prudenter admodum censuerunt vitanda. Quales homiliae etiam confectae sunt. 2. Novum Testamentum cum paraphrasi Erasmi lingua Anglicana in singulis parochiis praelegeretur. 3. Visitatores per totum Regnum cum idoneis mitterentur concionatoribus, ad statum Ecclesiarum inspiciendum, et abusus extantiores emendandos, in specie tollendas imagines 4. Episcopi non nisi in Cathedralibus, reliqui tantum in parochialibus, Ecclesiis, pro tempore conciones haberent; quo praecavebatur, ne ubique id facerent Pontificii. Quo eodem anno communio sub utraque specie stabilita est, missae quoque solitariae sunt abrogatae, jussu Parlamenti: denique electio et inauguratio Episcoporum Regi plane est subiecta. Tentata quidem sunt alia, sed non conclusa, aut perfecta. Denique sub finem anni invitatus est, et persuasus, instantiis Cranmeri, Petrus Martyr, cum Bern. Ochino, ut in Angliam veniret: quando Canonatum Cantabrigiensem accepit. Erat autem Florentinus, et Monachus Augustinianus, qui, ibi terrarum nusquam tutus, Tigurum, Basileam, denique Strasburgum venit, ubi litteras Cranmeri accepit.

§. CCCXXXVIII. Majores adhuc fecit reformatio progressus a. 1548. Praeter alias nonnullas ceremonias paschales, et similes, omnes imagines, jussu Protectoris et Senatus, sublatae sunt, cum illis Missaticis, simpliciore instituto officio, cujus conspectum, animadversione dignum, dedit Burnet, et Missa in communionem mutata, sed poenitentia, cum auriculari confessione, cujusque relicta arbitrio. Libri porro liturgici reformati sunt quoad preces, canticones in sacramentis et sanctorum festis usitatas, retentis tamen liturgiis, quae ferri poterant, cum vestibus missaticis. Est itaque, ut verbo dicam, liturgia Anglicana in eam redacta formam, quae et nunc fere in Anglia obtinet, et *superstitiosae*.

tiosae sunt abolitae cerimoniae, reliquis servatis, quarum ad superstitionem non erat metuendus abusus. Concilla quoque morituris est communio, crucis etiam retentum signum in sacramentis et confirmatione, cum aliis nonnullis, ut precibus pro mortuis, et unctionibus, conjugia denique Clericorum permixta sunt. Quae omnia partim hoc, partim sequenti, anno sunt Parlamenti decreto confirmata, licet non sine nonnullorum oppositionibus. Venerunt praeterea hoc tempore in Angliam Martinus Bucerus, et Paulus Fagius, qui Germania propter formulam *Interim* exceßerunt, missi a Cranmero Cantabrigiam, ubi Fagius brevi occubuit: ut supra narraui suo loco.

§. CCCXXXIX. Praeter novam Ecclesiarum visitationem, ad nonnullos ritus superstitiosos, ut *ave Maria*, *paternoster*, *missae solitariae* etc. e medio tollendos, a. 1546. decretam, et cum successu institutam, pedem ad ipsam doctrinam repurgandam promoverunt, sed lentis passibus, ut populus eo facilius et rectius permoveretur. Disputatum itaque est contra Transubstantiationem, quae variis libris est refutata, nec tamen abolita. Petrus Martyr Helveticam tenebat doctrinam. Sed Bucerus, mediam insistens viam, Christum statuit, generalibus usus phrasibus, *realiter* esse praesentem, modo non definito. De Cranmeri opinione postea. Sed acciderunt hoc anno nonnulla, quae reformationem haud parum turbaverunt, et vehementer commacularunt. Cum Anabaptistae in Anglia inceperint opiniones disseminare, et peiores, qui, praeter paedobaptismum, Divinitatem Christi, ejusque veram incarnationem, ac satisfactionem, impugnabant, et melioris generis, qui simpliciter infantum baptismum, contra hos disputatum est pro paedobaptismo, sed contra illos saevitum, more Antichristiano, ad vivicomburium usque. Qua terribili poena adfecta est foemina, *Johanna Bocher*, alias de Kent, propter incarnationem negatam, *mulier*, inquit Foxus l. c., *si eo vacasset errore, et in scripturis prompta, quum tamen nihil sciret legere, etiam officiosa, maxime*

ime in eos, si quos carceres haberent captivos, et Georgius Germanus, propter Divinitatem Christi, Vir integras et inculpatae, uti a suis habebatur, vitae, frustra intercedente Hero ejus Moguntino, viro nobili, et uxore ejus. Quod, sicut Cranmero, qui poenam hanc adprobavit et urfit, ita Reformatis ingentem, nec injuria, creavit invidiam apud Pontificios, et populum. In ea absurda adhuc fuit opinione Cranmerus, antiquis praejudiciis fasciatus, crimina illa esse in Divinam Majestatem, et propterea aequae ac laesae Majestatis reos puniendos esse, qui ita errarunt. Longe rectius sensit Rex, qui condemnatoriam hanc sententiam signare recusavit in initio, nec eo dein, ad Cranmeri instantias, adductus est, nisi sub hac protestatione: quod si hac in re male ageret, ut Cranmerus, cujus solius autoritate id faceret, coram Deo de eo responderet. Quod quidem Cranmero aliquem initio incussit terrorem, sed eum non deterruit, qui in eo naturam, erat enim ingenio mitissimus, suam non est secutus, verba sunt Foxi, sed Ducis Northumbriae inperium secutus dicebatur. Obicem etiam aliquem reformationi posuerunt, saltem eam odiosam fecerunt, aliqui Evangelici, sic dicti, qui, dogmate in primis de Praedestinatione, tunc apud Reformatos satis recepto, abusi, admiserunt, ut viderentur, decreto Dei esse fidendum, nec necesse esse virtutis studio incumbere. Quare Hooperus, et alii, populum recte admonuerunt, ut sibi ab his subtilitatibus caveat. Denique intestini quidam motus exorti sunt, ad Papismum renovandum; sed feliciter sopiti. Bonnor quoque, vir turbulentus, Episcopus Londinensis, depositus est: ut prolixè narrat Burnet.

CCCXL. Ad progressum reformationis a. 1550. pertinet, quod nova forma ordinationis Episcoporum, Presbyterorum, et Diaconorum fuerit investa, ab abusibus superstitionis, et novis, seu post seculum *Vsum* introductis, libera, qualis ferre et adhuc in usu ibi est. Unctiones itaque, vestium consecrationes, similesque caerimoniae, sunt abrogatae, et inpos-

fitio manuum ac preces praecipui facti sunt ritus, tantum adlita sunt interrogata, ad quae responderi debebat, e. gr. num motum Spiritus S. sentirent ad hoc officium, ut Deserviant ad propagationem gloriae ejus, et aedificationem Ecclesiae. Hooperus, Glocestriensis factus Episcopus, Episcopibus nequidem vestibus voluit inaugurari, eas pro Pistoricis superstitionibus habens: unde aliqua orta est dissensio, nec nisi anno sequente est initiatus. Venit quoque Johannes a Lasco, de quo alibi agitur, cum aliquo Germanorum numero, qui Germaniam propter Interim deseruerant, Londinum, eorumque congregationis, Londini admittit, *superintendens* factus, brevi post aliquos concitavit motus, scripto contra ordinem Ecclesiasticum, ibi receptum edito, tum in causa vestitus sacri, tum habitus corporis in sumenda eucharistia, contendens, sedentes, et non genuflectentes, Christianos ea uti debere. Denique loco formae altaris introducta est ea mensae, primum a Redlei, viro erudito, et reformationis studiosissimo, in Episcopatu suo Londinensi, quem hoc anno accepit, et dein in toto Regno, autoritate Senatus Regis.

§. CCCXLI. Praeterquam quod a. 1551. Bucerus fuerit defunctus, magno sui relicto desiderio, vir eruditus et moderatus, Gardinerus, qui, animo Pontificius, male se gerebat in ordine stabilito observando, cui se simulate submiserrat, incarceratus et depositus sit, Hooperus vero ea conditione consecratus, ut sacras vestes post consecrationem indueret, easque in solennibus tantum gereret concionibus, Episcopatus denique tenerent viri Reformationis studiosi: annum inprimis reddidit celebrem, quod *articuli fidei* in eo fuerint compositi, postquam populus per varias institutiones et disputationes satis praeparatus esset, et cultus supersticiosus abolitus, praecipua fidei capita, opposita in specie erroribus Pontificiorum, et haeticorum ejus temporis, complexi, iidem etiam, qui cum levi mutatione postea sunt sub Elisabetha sanciti. Fuerunt hoc tempore quadraginta duo;

in quibus parum se offert singulare, et notandum, nisi quod 1. de reprobatione ne verbum occurrat, et electio generalioribus phrasibus proponatur, nihil quoque 2. de imputatione peccati Adami, tantum de corruptione inde orta. 3. descensus Christi ad inferos ponatur in animae ejus descensu ad locum inferorum, ubi Spiritus degunt, quibus adnunciatum est euangelium, secundum 1. Pet. III., ut putabatur. 4. Rex Caput Ecclesiae post Christum, et sub eo, agnoscatur. 5. Sacramenta non tantum signa, sed et sigilla appellentur, imo cum ipsa gratiae spiritualis collatione conjuncta. 6. Denique regnum millenarium, et damnatorum restitutio, rejiciatur.

§. CCCXLII. *Liturgia* etiam novo subiecta est examini, et in eam redacta formam, quae et nunc ibi obtinet, exceptis nonnullis additis. Mutatio vero hoc anno in eo praecipue fuit sita, quod 1. nonnulli ritus fuerint abrogati, ut ex. gr. chrisma in confirmatione, extrema unctio, crucis signum, et preces pro defunctis 2. generalis peccatorum confessio, et absolutio, fuerit sancita in communione sacra. 3. Lex decalogica tempore communionis praelecta, coetu in genua procumbente, denique 4. genuflexio etiam in communione stabilita sit, sed ratione addita, non ut adorationis, sed humiliationis, et reverentiae, gestus esset. His addatur, sex electos fuisse concionatores, nomine Capellanos Regis, quorum duo semper in Aula essent, reliqui per Regnum irent, et ubique conciones haberent, ubi vellent. Denique, quod non est negligendum, instituta est, Regis jussu, Juris Canonici reformatio, et legum Ecclesiasticarum, in primis opera Cranmeri concinnata, a. 1552., et libello comprehensa, qui dein, regnante Elisabetha, a Johanne Foxo editus est. Complectitur LI articulos, ad normam Pandectarum Justiniani, sed, morte regis interveniente, publicam nonactus est auctoritatem. Inter notabiles articulos duo occurrunt, quibus hic locum dabo, unus laude; alter vituperio, dignus. Prior tit. II. cap. 22., Praedestinationis dog-

mate explicito, hanc habet clausulam: *quapropter omnes nobis admonendi sunt, ut in actionibus suscipiendis ad decreta Praedestinationis se non referant. Sed universam vitae suae rationem ad Dei leges adcommodent, cum et promissiones bonis, et minas malis, in Scripturis Sacris generaliter propositas, contemplantur. Debemus enim ad Dei cultum viis illis ingredi, et in illa voluntate Dei commorari, quam in Sacris Scripturis patefactam esse vidimus. Alter, qui ad Antichristi characterem, in persecutione situm, nitris propè accedit, habet, tit. III., de haeresibus: qui de crimine haeresis fuerit confusus aut convictus — — erit infamis, nec ad publica officia gerenda, nec ad consilia, nec ad testimonium dicendum, ullo tempore adsumatur, imo nec Testamentum illi condere fas erit: praeterea, quodcunque negotium illi cum aliis intercesserit, ipse quidem omnibus, illi vero nullus cogatur in iudicio respondere. Crimen enim haeresis publicum esse statuimus, quoniam Dei religio, communis inter omnes, cum violatur, in eo publice videtur omnibus injuria fieri. Quod vero ad Principem Mariam adtinet, ut de ea aliquid subjungam, quae antiquae religioni adfixa manebat, et domi Missam celebrabat, initio quidem, metu Caesaris, mitius cum ea egerunt, religionis exercitio ei concessio, sed dein, foedere cum Galliae Rege pacto, et Caesarem minus metuentes, severius, cum nec blanditiis, nec minis, aliquid apud ipsam Rex cum Senatu efficere posset: videntur tamen, conniventia usi, occultum religionis exercitium ei permisisse.*

§. CCCXLIII. Reformatio, hac ratione fere ad finem adducta, lethalem accepit a. 1553. ictum, in morte optimi, et supra aetatem eruditi, Regis Eduardi, et successionem Mariae, sororis ejus. Licet enim Regnum ab Eduardo in Johannem Gray, filiam Ducis Suffolciae, quae filio Ducis Nordumberland nupserat, esset translatum, ipsa quoque proclamata Regina, res tamen in favorem Mariae, cui, ex Henrici et Parlamenti decreto, competeat Regnum, sese brevi vertit, populo etiam se ad eam inclinante. Voluit quidem

quidem Maria, in throno collocata, mox cum Papa redire in gratiam, et Papismum introducere, sed Gardinerus, ejus factus Cancellarius, ipsa prudentior, effecit, ut pedetentim illud egerit. Publicavit itaque initio, se quidem Catholicae esse fidei, sed neminem cogendum esse, donec res religionis communi consensu fuerit constituta, eo ipso tamen declarans, quid animo volveret. Praeterea, praetextu motuum vitandorum, nemini permisit docere, aut concionari, nisi data licentia: quo ipso Euangelicis fuit os clausum. Primo autem Regni anno congregato Parlamento, acta Eduardi sunt publico decreto abolita, divortium Henrici cum Catharina damnatum, conjugio hoc declarato legitimo, adeoque Eduardo et Elisabetha spuris. Praeterea conventus illiciti, si-
ve religionis causa, si-ve aliam ob rationem, severa prohibiti sunt sub poena. Germani etiam et Galli, reformationem professi, regno excedere jussi sunt: quando Johannes Lasco Angliam, cum multis suorum, deseruit, etiam Petrus Martyr. Erant praeterea jam multi Reformationum, inter quos ipse Cranmerus, incarcerati, et Episcopi depositi, ac Catholici restituti. Spectarunt itaque omnia ad reformationis totalem ruinam, maxime cum Mariae conjugium cum Philippo, Infante Hispaniae, Caroli V. filio, accessisset.

§. CCCXLIV. Incepit mox publica persecutio, et multi, partim conspirationis in Mariam, partim reformationis, causa occisi sunt. Quam historiam fuse narravit Joh. Foxus, lib. cit., l. III. etc. Inter prioris generis fuit, cum sociis, ipsa Johanna Regina, quae capita plexa est, inter posteriores Cranmerus, Redlaeus, et Latimerus, praeter plures alios, qui, posteaquam publica in disputatione Londini, et dein Oxoniae; essent propositi, ac indignissime tractati, clamoribus et convitiis continuo interrupti, et a disputatione absterriti, martyrii coronam acceperunt. Disputationes in Academia Oxoniensi habitae a. 1551., inter Cranmerum respondentem, et Chedfaeum ac Jung oppositantes, nec non inter D. Nicolaum Redlaeum, Episcopum Londinensem,

et Doctorem Smithum, caeterosque Doctores Oxonienſes, de Transubſtantiatione et Miſſa, denique inter Latimerum et Smithum, recensuit fideliter Joh. Foxus lib. cit. l. VI. Quod antequam factum eſt, rediit Reginaldus Polus, cujus ſupra memini, jam Cardinalis, in Angliam, ſub titulo Legati Papae, et Regnum ab Interdicto ſacro liberavit, ac cum Papa reconciliavit, poſtquam omnia Henrici contra Papam acta decreto Parlamenti eſſent reſciſſa, et titulus *primatus* Regum Angliae abſolutus. Sed diviſi fuerunt Polus et Gardinerus circa modum agendi cum haereticis, contra quos antiquae Antichriſtianae leges ſunt renovatae. Polus, qui moderatior erat, et a perſecutione alienior, ſuſpectus etiam aliquando Lutheraniſmi habitus, de quo Vid Schelhorn amoenit. Hiſt. etc. tom. I., ubi etiam ejus epiſtola, lectu digna, ad Eduardum VI. reperitur, modum propagandae et tuendae religionis rectius intelligens, leges cenſuit mitius, Gardinerus ſeverius, executioni eſſe mandandas. Sed ſeveritas triumphavit. Rogerus itaque, Hooperus, Sanderus, et Taylerus, viri egregii, et publicis muneribus illuſtres, quorum vitam et martyrium luculenter enarrat Joh. Foxus lib. cit., ſunt flammis traditi, idque ob ſolam fidem, cum nihil contra novas leges commiſerint. Qua tyrannide cum totus populus conturbaretur, plures etiam in fide confirmarentur, ſecus ac putaverat Gardinerus, ipſe rem reliquit Bonnero, Epifcopo Londinenſi. Quid? quod ipſa Regina, et Rex Philippus II., quibus haec tyrannis praecipue inputabatur, ſeſe per confeſſionarium publice excuſaverint, ſeſeque contra haereticidium declaraverint, ita ut in ſolos Clericos omnis reciderit culpa, ſed haec pura putata erat hypocrifiſ. Perrexerunt quoque illi in hoc opere quam ſtrenuiſſime. Combuſti utique ſunt a. 1555. ſexaginta ſeptem cauſa religionis, inter quos quatuor Epifcopi, et tredecim Presbyteri. Dein a. 1556., eodem martyrii genere coronati ſunt octoginta quinque, quorum, et aliorum poſt occiſorum ſub Maria, nomina apud Foxum proſtant, ad cal-

cem

cem libri, qui etiam ibidem Cranmeri martyrium exacte descripsit; et inter eos ipse Cranmerus, post triennium carceris. Cranmerus, quod non est silentio involvendum, initio quidem metu mortis fractus, fidem suam scripto abnegavit, et Catholicam professus est: sed, cum ne sic evadere posset, Regina ejus perniciem obstinate postulante, animo resumto, fidem ingente cum animi moerore et poenitentia palam et intrepide est professus, mortem animose subiit, ipsa manu sua dextra, qua abnegationem signaverat, in ignem inmissa et combusta. Ceterum cor ejus inter cineres inventum est integrum et illaesum. Archiepiscopatum ejus cum mox sequente die suscepisset Polus, ei dictum Eliae ad Achabum, respectu Nabothi, *occidisti et possessionem cepisti*, fuit adplicatum. Dein a. 1557. in mortuos saevitum est, et vivos. Buceris et Fagii corpora solenniter damnata sunt et combusta, P. Martyris uxor, sepulchro educta, et inhoneste sepulta est, sed quorum corpora sub Elisabetha in integrum sunt restituta. Quae contrariae actiones eleganter sunt descriptae in libello de vitis Buceris et Fagii, qui a. 1522. prodiit Argentinae, cura Joh. Oporini. Fundamenta quoque Inquisitionis jacta sunt, tribunali nihilominus nondum erecto, et plures sunt martyrio adfecti, et usque ad nonaginta septem flammis absumti: sicut et a. 1558. usque ad triginta novem. Martyrio vero coronati a nonnullis sub Maria numerantur 284., sed, secundum alios, 800, primis jam duobus annis persecutionis. Sed hoc ipso anno, Maria Regina, cum Cardinale Polo, morte abrepta, Ecclesia non tantum a persecutione liberata, sed et felicissime reformata est sub Elisabetha. Quae longe laetissima periorus per totum hoc seculum duravit, mortua Elisabetha a. 1603.

§. CCCXLV. *Elisabetha*, inter varia vitae discrimina, et conscientiae morsus, cum sese, ad mortem evitandam, aliquatenus ad dominantem religionem adcommodare debu-
erit, fidem suam non tantum occultando, sed et missam
Tom. VII. X x audien-

audiendo, in vivis relicta, ipsius etiam Philippi ope, quae Maria uxore sine liberis mortua, eam in animo habebat, videre debuerat, incredibili cum populi laetitia, Clerici Pontificiis exceptis, in throno collocata, ac religioni conformatae addicta, mox quidem animi sui hac parte indigne praebuit, jubendo, ut communio sub utraque specie administraretur, et Parkerum ad Archiepiscopatum Cantuariensem, et Baconem ad munus Cancellarius, licet alio et minore titulo, promovendo: attamen in reformatione introducere prudenter instituit, mediamque tenuit viam, ut motus proveniret, et Regio pacem procuraret. Quae duo semper in oculis habuit. Facta quoque est lente et gradatim reformatio, ut summatim enarrat Cambdenus ad a. 1559. Statim ac Parlamentum esset convocatum, oblatus ipsi est *Primatus* in Ecclesiasticis et Politicis, gravi sub negantium poenitentia quidem adsumsit, sed a titulo abstinuit, cum ut Pontificios placaret, tum quod eum, quippe solius Christi, legem, aut Reginae, minus convenire censuerit: cui convenientius egisset, si et rem ipsam a se removisset: poenitentia praeterea mitigavit, bonorum et muneris amissione tantum statuta, exercitium quoque Primatus non uni personae, sed Henrico, sed collegio, commisit, sub titulo *excelsae majestatis commissionis*, cujus origo hinc repetenda est. Pontifici dein contra haeresin, et novitatem, pro concione declamantibus, et motus concitantibus, potestas concionandi omnino est adempta, nisi quibus licentia sub *magno sigillo* esset data. Mox publica praemissa disputatione de lingua vernacula sacris, de missa, et potestate singularum Ecclesiarum ordinandi sacra sua, quam Pontificii, in hac causa longe inferiores, abruperunt, praetextentes, sibi non licere sine permissione Papae aliquid de religione statuere, aut de rebus definitis disputare, ordinatio sacrorum, sub Eduardo facta, cum aliqua tantum mutatione, est renovata, ex. gr. respectu *personae Christi corporalis* in S. coena, quae generalibus ac phrasibus

phrasibus est expressa, ut ea non fuerit directe negata. Imagines quoque, sed sine cultu, tolerari initio voluit, sed, rectius dein instructa, eas aboleri, simul decreta, aliasque constitutiones Eduardi, cum levi quadam mutatione, publicari iussit. Ceterum nemini sese gravem praestitit. In principio quidem aliqui, qui suprematus iuramentum recusabant praestare, in carcerem coniecti, sed et statim dimissi sunt, nec, qui Regno excedere voluerunt, prohibiti; imo, qui munus deponere eligebant, iis decretae sunt pensiones. Denique, articuli doctrinae, sub Eduardo concinnati, iidem, cum aliqua variatione, confirmati sunt, ex. gr. articulus de Christi ad inferos descensu omissus est, recensio librorum Canoniceorum et Apocryphorum addita, sicut etiam, Ecclesiam potestate pollere de ritibus et doctrina judicandi, sed secundum verbum Dei: respectu S. coenae simpliciter habetur, corpus Christi Spirituali dari modo, et sumi, medium, quo accipitur, esse fidem. Quod prudentiae causa factum censetur, cum omnes corporalem rejecerint praesentiam: ut Burnetus demonstrat. Tandem nova facta est Bibliorum translatio, primum, ut videtur, edita a. 1561.

§. CCCXLVI. Hac ratione instituta et stabilita est reformatio in Anglia, adeo ut ab eo tempore primas ibi obtinuerit, et dominans, ut dici solet, facta sit; quo diuturnum Elisabethae regnum, quod 44 annorum fuit, multum contulit. Typus *doctrinae* Ecclesiarum Angliae, ex triginta novem articulis, a. 1571. confirmatis, ad quos Burnetus est commentatus, facile repetitur, nec est ignotus. *Politiae* vero conspectus omnium accuratissime datur in libello, cui titulus; *tractatus de politia Ecclesiae Anglicanae*, tempore Jacobi conscriptus, a Doctore Mocket, Archiepiscopo Cantuariensi a sacris, cui alia accesserunt, in edit. Londin. a. 1705. Nihil itaque restat, quam, ut nonnulla ad rem religionis pertinentia, quae sub Elisabetha acciderunt, in primis quoad motus, et schisma, Puritanorum et Independentium, quibus Ecclesia Anglicana misere turbata est, subjungam.

§. CCCXLVII. Duo edicta publicavit a. 1560. Regina, ~~num~~, contra Anabaptistas, et id genus haereticos, qui e transmarinis regionibus sese persecutionis causa in Angliam receperunt, suasque male sanas sparserunt opiniones, quo, intra viginti dies, Regnum jussi sunt deserere, sub poena incarcerationis, et amissionis bonorum: *alterum* contra turbulentos, qui, superstitionis tollendae obtentu, sepulchra, epitaphia, aliaque antiquitatis monumenta, delere moliebantur, ipsas campanas e Templis tollebant. Vid. Cambdenus. A. 1572. defunctus est *Johannes Juellus*, Academiae Oxoniensis alumnus, exul sub Maria in Germania, sed sub Elisabetha Episcopus Sarisberienensis, vir admodum celebris libro, *Apologia Ecclesiae Anglicanae*, aliisque operibus, contra Thomam Hardingum, qui ad Pontificios defecerat, lectu dignissimis. Vitam ejus conscripsit et vindicavit Laurentius Humfredus. Theologus Oxoniensis, quae operibus Juelli praefixa est. *Petrus* aliquis *Burchettus*, vesana, et humanitati, ac Christianismo, injuriosa, opinione ductus, licere veritati evangelicae adversantes impune occidere, cujus specimen jam dare conatus erat, in carcerem compactus, et, cum alterum e custodibus occidisset, tanquam homicidii reus est suspensus a. 1573. Quod Cambdenus relatu dignum judicavit, sicut vel eo nomine est, quod, quousque praetextu religionis in devia possint fanatici abripi, edoceat. Sed et illud notari meretur, severius circa idem tempus coepisse agi cum Pontificiae sectae patronis. Religio illa, licet legibus verita et protecta, impune quodammodo, connivente Regina, fuit exercita intra privatos parietes, usque ad *Bullam declaratoriam* Pii V., contra Reginam, et Regnum, ejus publicatam, quae apud Cambdenum exstat a. 1570. Quo tempore lex lata est a. 1571., contra eos, qui ejusmodi *bullas*, *agnos Dei*, et *grana benedicta*, Papalis obsequii tesseras, in Regnum introduxerint, qua laesae Majestatis est statuta poena: sed quae toto sexennio, licet non defuerint, qui contra eam commiserunt, non est executioni mandata. Primus ex ea *damna-*
tus,

tus, et supplicio adfectus, est Cuthbertus Mainus sacerdos, Pontificiae contra Principem potentiae adsertor acerrimus, et contumax, ut Cambdenus refert a. 1577. Ad quam severitatem compulsa traditur Regina per turbulenta Pontificiorum artes, quibus Regnum, praetextu religionis, conturbare adgressi sunt: quod in primis fecerunt Jesuitae, et Seminarii Angli. De quibus leg. Cambdenus a. 1580. et 1581.

§. CCCXLVIII. Commacularunt etiam, et turbarunt Ecclesiam, et républicam, Anglicanam, advenae ex Hollandia, homines fanatici, adpellati e *familia amoris*, seu *domicilio charitatis*, quo titulo se ipsi insigniverunt; qui, socios suos solos esse electos, jactabant, licitumque statuebant, jurejurando quicquid lubet negare coram Magistratu. Cum autem singularis pietatis, vel devotionis, specie se in animos vulgi insinuarent, varias quoque spargerent haereses, eos edicto compressit Regina, libris igni traditis a. 1580. Sed praecipuam meretur adtentionem schisma *Puritanum*, vel *Presbyterianum*, indeque mox *Independisticum* ortum; quo Ecclesia, cum Regno, mirum in modum concussa est, unde multa mala, caedes etiam et rapinae, in primis seculo sequente, ortae sunt, dum inmoderato zelo, ab utraque etiam parte, litarint. Originem autem suam huic seculo debet, remotiorem sub Maria, et propiorem sub Elisabetha. Quae historia varie, pro diversae partis studiis, narratur. Conferendus est ab altera parte Gulielmus Nicholusius in *adparatu*, praemisso defensionem ejus Ecclesiae Anglicanae, ab altera parte Jacobus Peircius in *commentario Historico Apologetico*, ille Episcopaliū, hic Presbyterianorum, fautor et defensor. Dabo, quantum pote, paulo adcuratiorem, sed summatim, pro more, ejus intellectum. Postquam, quod neglexi, uno notavero verbo, mortuum esse a. 1595. insignem Theologum Gulielmum Whitakerum, Professore Theol. Cantabrigiensem per quindecim annos: quo tempore quaestio vixit, *an fides vera et justificans amitti possit*.

§. CCCXLIX. In prima verae reformationis Anglicanae periodo, sub Eduardo, nulla fuit de regimine, liturgia, et ritibus, controversia inter Reformatos. Solus Hooperus, ut supra narraui, Episcopus Glocestriensis electus, usitato habitu et vestitu Episcopali renuit initiari, inutilem eum esse, et superstitiosum, existimans; cui Cranmerus et Ridlejus se opposuerunt. Cujus disputationis summam exhibet Burnet ad a. 1550. sed lis tandem composita est, ut in sacris tantum uteretur habitu Episcopali. Tempore vero persecutionis Marianae majorum motuum sunt inter exules Anglos Francofurti jacta semina a. 1555. Cum enim illi, fidei causa, cum multis aliis, profugi e patria, et Francofurti benigne excepti, in sacris et liturgiis propius ad Gallicanam, et Calvinianam, Ecclesiam accedere inciperent, novamque liturgiam, Genevensi adcommodam, adornarent, pastore constituto Knoxio, celebri Theologo, mutatio illa reliquis exulibus Tiguri et Argentorati valde displicuit, et dissensionis praebuit occasionem. Richardus enim Koxius, Argentorati degens, nimio accensus studio, Francofurtum se contulit, et apud Magistratum effecit, ut Knoxius urbe coactus fuerit excedere: accusatus nimirum reverentiae, Caesari debitae, violatae, quia in concione, postea typis mandata, dixerat, *Inperatorem haud minus ac Neronem esse Christo inimicum*. Dixerat quidem illud, sed dum in Anglia adhuc versaretur, nec nisi persecutionis respectu. Excesserunt itaque cum eo et reliqui, novae liturgiae devoti, et Genevam tetenderunt, ubi novam erexerunt Ecclesiam Anglicanam, regiminis et liturgiae respectu Genevensi similem.

§. CCCL. Rerum facie sub Elisabetha in melius mutata, et exulibus undequaque Patriam repotentibus, Genevenses ritus suos et liturgiam secum in Angliam detulerunt non tantum, sed et de imperfecta reformatione apud Elisabetham conquesti sunt; Episcopale quoque regimen cum Presbyteriali commutandum esse urgentes. Qui, purioris, ut putabant, reformationis studiosi, tunc *Puritanorum* nomine insigniti

insigniti sunt, multosque in partes traxerant, absque tamen, ut in factiones fuerit discessum. Imo dissentientes adhuc ad publica in Ecclesia admissi sunt munia, nec ea gravati sunt obire, inter quos fuerunt Gulielmus Wittingamius, Laurentius Humfridus, Thomas Samsonus, alii: sed progressu temporis, tantum abest, ut quod, fieri deberet, moderationes fuerint facti ab utraque parte, ut dissentientes, zelotarum more, et viva voce et scriptis, naevos Ecclesiae Anglicanae flagrantiore studio perstringere, et ulteriorem reformationem postulare, Episcopales etiam haud minore zelo se iis opponere, coeperint: donec, articulis fidei denuo ad examen revocatis, *confessio* fidei fuerit iussu Parlamentario omnibus Clericis subscribenda, et juramento adsumenda, iuncta, omnibus quoque praescriptum, ut, se ritibus Ecclesiae, et regimini Episcopali, subjecturos, religiose promitterent. Quod decretum, ut, teste omnium temporum historia, similia in ejusmodi rebus habere solent, noxia admodum produxit effecta. Dissentientes enim magis irritati, et ardentiore zelo accensi, maluerunt parum munere exui, partim separatos condere coetus. Quod tamen tunc per omnia effectui nondum dederunt: quo inter alia haud parum contulerunt litterae Theodori Bezae ad eos, quibus a schismate eos absterruit *propter ceremonias, per se non inpias, nec tanti momenti*. Quae ejus est epistola XII. ad quosdam Angl. Eccles.

§. CCCLI. Sed zelus, in pectore ardens, sese diu continere non valens, dein vehementius erupit, et schisma peperit publicum. Episcopales enim cum varie insectarentur, ac vexarent dissentientes, et hi inportunius in receptam liturgiam, et regiminis formam, invherentur, moderatiores, ut fieri adsolet, non amplius audirentur, cujus exemplum fuit in Edmundo Grindallo, Archiepiscopo primum Eboracensi, dein Cantuariensi, qui gratia Elisabethae, per factiones Leicestriensis Comitum, et aliorum zelotarum, excidit, quod Puritanos, eorumque conventus, toleraret, res tandem in pu-

blicum erupit schisma, Puritanis in segreges coetus discedentibus, autore in primis Thoma Cartwrighto, alias Carturito, Theologo Cantabrigiensi. Ipse enim, Calvinī doctrinam et instituta sectatus, in liturgiam, ordinem Episcopalem, et usum Albae, more zelotarum, detonuit pro concione, multosque juvenes Academicos sibi adsociavit: attamen illud impune non tulit. Refutatus enim a Witgisto, ejusdem collegii S. Trinitatis Praefecto, dein ad colloquium frustra invitatus, tandem collegio est expulsus, etiam Margareti Professoris munere privatus. Quo tamen mala non sanata, sed aucta, sunt.

§. CCCLII. Cartwrightus enim ejectus per totam oberravit Angliam, ubique concionando, et scribendo, contra ordinem Episcopalem, ritusque receptos, tanto cum successu, ut ingens hominum multitudo huic sectae nomen dederit: qui et eo venerunt audaciae, a. 1572., ut admonitionibus, tanquam libellis supplicibus, non sine interminationibus, postularint regiminis sui et disciplinae introductionem, ac confirmationem. Cum autem votorum non fuerint compotes, separatas a. 1573. condiderunt Ecclesias, ubique per Regni provincias, secundum normam et disciplinam Genevensē. Patrocinium quoque multi Nobiles et Aulici praebuerunt, ut Leicestriensis, Valsinghamius, et alii, ab Episcopatu e medio removendo, etiam ut praedam opimam occuparent, et bona invaderent, non alieni. Regina quidem nihil non, ad motus compescendos, et legem de *uniformitate* sartam tectam tuendam, egit; sed manus opprimendis Puritanis in primis praebeuit Johannes Whitgiftus, modo memoratus, nunc Archiepiscopus Cantuariensis, qui a. 1583. tres articulos introduxit, ab omnibus subscribendos ministris. 1. Reginam esse supremā in Ecclesiasticis praeditam potestate. 2. Librum precum publicarum, et de Episcopis ac sacerdotibus ordinandis, esse Verbo Dei consentaneum, ac retinendum. 3. Articulos Synodi Londinensis a. 1562. esse fide adsumendos. Dici nequit, quantum hinc disputationum et oppositionum fuerit

fuerit exortum. Puritani enim, ferociores facti, nulli amplius pepercerunt Ordini; libellis etiam famolis, convitiis plenis, prosciderunt Ordines Ecclesiasticos, inter quos eminet *Martinus Praelatorum Malleus*: cujus autor, saltem unus autorum, Penrius, rei in Principem probrosae convictus, suspendio vitam finivit a. 1588. Alii etiam vexati sunt, et puniti. Reliqua ad seculum sequens pertinent.

§. CCCLIII. Sed duo casus Puritanis inspirarunt moderatiora consilia, unus Coppingeri et Hacketi conspiratio, alter Brownistarum, vel Independentium, ortus, unde Puritanis magna est creata invidia, ipsique quoque sese usque ad Elisabethae mortem tenuerunt quietos: ipse Cartwrightus ad saniores, seu magis Christianam, mentem rediit, qui, sacerdotali curae redditus, et Metropolitano suo reconciliatus, officio tranquille functus est. Prioris casus, a Cambdeno narrati a. 1591., quo contigit, haec est summa. Hacketus, vir plebejus, indole ferox, et vitae improbae, subito in alium mutatus, bonis dilapidatis, singularem non tantum sanctitatem et devotionem prae se tulit, sed et extraordinariam vocationem divinam ad Ecclesiam reformandam, ac Genevensem disciplinam Presbyterialem introducendam, e mentibus est, nonnullis simul Theologis Puritanis comprobavit, inter quos erat Wiggintonus; per quem innotuit Edmundo Coppingero, e clara familia, sed ejusdem animi, qui extraordinariam etiam ad hoc opus sibi adrogavit vocationem, simul persuasit Arthingtono. Inter quos convenit, ut Hacketus totius orbis Rex proclamaretur, Angelus iste, qui novissimo tempore veniret, cum ventilabro ad aream purgandam, et pedo ad haedos ab ovibus secernendos, Satanam et Antichristi regnum destruendum. Hacketo itaque domi manente, duo illi fanatici, Coppingerus et Arthingtonus, quasi mente capti, per urbem discurrentes, Hacketum adnunciarunt glorificato corpore cum Christo regnum participare, ad se legatum et Angelum ad Regnum Christi erigendum, summumque esse orbis monarcham, se vero du-

os esse prophetas, alterum *misericordiae*, alterum *judicii*, coadjutores Regis, Reginam itaque esse regno exuendam, et novo Regi obedientiam praestandam. Quo facto, ad diversorium Hacketi reversi sunt, sed et mox adprehensi, et puniti. Hacketus est ad patibulum damnatus, et horrenda inter ac blasphema dicta suspensus. Erupit, ut narratur, sine horrore vix proferendum, nisi Deus se miraculose liberaret, quod precatus erat, in haec verba: *coelos inflammabo, et te tuo throno his manibus deturbabo*: Coppingerus voluntaria fame in carcere infelicem efflavit animam, Athingtonus ad poenitentiam reservatus est, quam edito libello etiam est testatus. Puritanis, etsi hanc insaniam fanaticorum vehementer damnaverint, tantum abest ut manus praebuissent, magna hinc creata est invidia.

§. CCCLIV. Alter casus est *Brownistarum* ortus, unde seculo sequente nati sunt *Independentes*, sic dicti: cujus sectae autor fuit *Robertus Brownius*, in libris Puritanorum probe versatus. Ex quibus opiniones de Papismo, Antichristianismo, et idololatria, in Ecclesia Anglicana adhuc superstitiibus, hausit. Nec hic substitit, sed, ulterius progressus, Presbyteriale, Classium, et Presbyterorum, dominium etiam proscriptit, simul ab Ecclesia Anglicana esse secedendum contendit. Ipse itaque, quotquot in partes trahere poterat, a reliquis separavit, propriam erexit Ecclesiam, eamque *independenter* ab omni alio dominatu gubernavit. Crevit haec secta exiguo tempore, et nonnullorum suorum martyrio ab ipsis Reformatis honorata est. Utique Thascerus, et Coppingerus, quia Brownii libros evulgaverant tantummodo, suspensionem meruerunt. Qua eadem poena adfecti sunt Barovius et Grenovodus, quod, libris editis, Ecclesiam Anglicanam probris lacerassent, coetusque concivissent factiones. Sed quid Brownius? ipse, severa sociorum animadversione fractus, ut hanc tempestatem averteret, aliam induit mentem, et ad Ecclesiam dominantem rediit, sacerdotiumque opimum adeptus; in quo cum quadraginta trivisset annos

annos tandem tamen, propter uxorem male et duriter tractatam, in vinculis exspiravit. Ceterum Brownistarum apologiam, lectu dignam, conscripsit Johannes Robinson, Anglo-Leidenfis, a. 1619., et jam antea confessionem fidei Anglorum, in Germania inferiore exulantium a. 1596., Genevensibus Reformatis conformem. In apologia autem quaedam in Ecclesiis reformatis Belgii, productis rationibus, capiuntur, animadversione non indigna. 1. Quod Ecclesiae particulares ampliores sint, quam ut unum in locum coire, et ab uno Pastore administrari possint. 2. Infantes eorum, qui non sunt Ecclesiae membra, ad baptismum admittantur. 3. Liturgiae, in specie formulae precum scriptae in usu sint. 4. In regimine Ecclesiarum Laici Presbyteri, ad tempus instituti, locum teneant, et plebs a consultationibus ac votis arceatur. 5. Alia, praeter diem Dominicum, festa celebrentur, divinitus non instituta. 6. Conjugia solenniter in Ecclesiis a Pastoribus consecrentur, cum non sint sacra, sed civilia et politica. 7. Dies vero Dominicus minus severe observetur, ac si divina careret institutione. 8. Viris, docendi licet dono instructis, potestas publice docendi non concedatur, sed certo ordini hominum adstringatur. Reliqua, ad Independentes pertinentia, non sunt hujus seculi.

REFORMATIO SCOTIAE.

§. CCCLV. Ecclesiarum *Scotiae* status ante reformationem, aequae ac reliquarum orbis Pontificii, totus erat depravatus, si non magis. Ignorantia, superstitio, avaritia, luxus, et reliqua vitia, totum Clerum et populum adeo occupaverant, et inundaverant, ut parum sani, aut Christiani, superesset. Imo tanta erat coecitas, inquit Buchananus hist. *Scotiae* l. XV., cujus ductum maxime sequor, a. 1545. ut sacerdotum plerique, novitatis nomine offensi, librum *Novi Test.* contenderint nuper a Martino Luthero fuisse scriptum: addit, *Novum Test.* habere, et legere, inter gravissima crimina fuisse

isse illo tempore numeratum. Imo Cardinalis Betonius et Prorex Hamiltonius regiones circuibant, publice declarantes, se ad poenas de Novi Test. lectoribus sumendas ire. Episcopus Duncalde Foresto, Canonico regulari, continuo ex Vet. et Nov. Test. concionanti, regessisse traditur, *se, Deo sint laudes! multos annos vixisse, absque ut Vet. aut Nov. Testamentum cognoscat, sed suo Pontificali et Breviario esse contentum*: ut tradit Burnet. reform. Angliae p. I. lib. III. Interea sec. XV. studia jam ex Gallia quoque in Scotiam erant inuenta, et Archiepiscopus S. Andreae Wardlavius Academiam in suo Archiepiscopatu erexerat, a. 1412. ejusque exemplum secuti erant alii. Coeperat quoque nonnullos eo tempore notitia verae religionis illustrare, sed qui quantum pote repressi sunt. Inter quos excelluit Johannes Resby, Anglus, Wiclefi opinionibus inbutus: qui, haereticos suspectus, ad rogam est, Wardlavii tempore, damnatus. Quam eandem sortem, viginti quatuor annis post, subiit Paulus Krau, Bohemus et Hussita, qui S. Andreae illas veritates instituerat propagare. Sub finem vero seculi superioris multi in limitibus Scotiae versus Angliam sese manifestarunt Lollardi, suamque doctrinam valde propagarunt. Vid. Burnet l. cit.

§. CCCLVI. Sed primus ad reformationem gradus factus est per *Patricium Hamiltonium*, ejusque martyrium a. 1527. Erat ipsi Regi Jacobo V., qui tunc regnabat, sanguine proxime conjunctus, et ad praeclara destinatus munera. Missus vero ad exterarum oras, ut aptior redderetur, in commercium Lutheri, Melancthonis, et aliorum similium, incidit, eorumque opiniones inbibit. Quas cum, in Patriam redux, ingente cum successu spargeret, multisque persuaderet, erat enim eruditus, blandus, et eloquens, adductus est S. Andream a Clericis, qui cum eo colloquendi praeferebant desiderium. Contulit etiam saepe cum Dominicorum Priore, Alexandro Cambello, eo cum effectu, ut omnia fere reformationis capita vera esse confiteretur, qui tamen ipse

ipse fraudulentus zelota eum accusavit, et martyrii ejus causa fuit. Noctu enim apprehensus, in castellum Archiepiscopi ductus, a duodecim Theologis, quorum unus erat Cambellus, quibus causa ejus erat examinanda commissa, condemnatus, et mox ab Archiepiscopo Betone ac sociis traditus est brachio seculari, ut combureretur: quod e vestigio est executioni datum, ne Rex, qui absens erat, veniam daret. Notatu dignum est, quod Cambellum, qui, praeter alios, ipsum ad fidem Catholicam adhortabatur, in haec verba, omnibus audientibus, fuerit adlocutus, *ego te, hominum nequissime! qui, quae nunc damnas, ea vera esse scis, et paucis ante diebus apud me es confessus, ad tribunal Dei vivi in jus voco.* Quibus verbis adeo fuit conturbatus miser mortalis, ut mentis ab eo tempore desierit esse compos, imo, ad furibundam delapsus insaniam, haud multo post infelicem animam exspiraverit. Ultima vero Hamiltonii notabilia fuerunt verba: *Domine quamdiu hae tenebrae hoc regnum occupatum tenebunt? quamdiu talem tyrannidem tolerabis inter homines? Domine Jesu suscipe Spiritum meum.*

§. CCCLVII. Hoc martyrium, quod semen fuit Ecclesiae Reformatae in Scotia, sicut in populo desiderium inquirendi produxit, ita et nonnullos in ipsa Academia convertit. Inter quos fuit Seton, Dominicanus, et Regis confessionarius, qui, gratia Regis propterea privatus, et a Clericis persecutionem passus, se in Angliam recepit. Paulo post Benedictinus aliquis monachus, nomine Forestus, in carcerem compactus est, quia Hamiltonium dixerat tanquam martyrem esse mortuum. Ut autem testimonia contra ipsum conquirerent, pudenda usi fraude, ut solent zelotae persecutores, alium ei adjunxerunt monachum, qui confessionarium ejus ageret: quo coram cum confessus esset, opiniones Hamiltonii defendi posse, mox, delata confessione, ad ignem est damnatus, tanquam haereticus. Ad locum supplicii cum duceretur *vae* pronunciavit in Monachos, et confessionarios, secretum confessionis non observantes. Corripuit etiam

ignis persecutionis alios. Anno enim 1534., severe in Reformatos est inquisitum. Quidam publice recantarunt, inter quos, praeter sex alios, fuit soror Patricii Hamiltonii, a Rege eo compulsa. Duo sunt cremati, Normandus Gourlaeus, et David Strato, purgatorium negasse, et Papae potestatem in Scotia, accusati, et posterior in specie decimas Clero solvendas. Sed tradit Buchananus, Stratonem, a Lutheranismi puro, in pactum tantum fuisse, quod in decimis solvendis pertinacius ageret. Denique alii, quia citati non aderant, exules pronunciati sunt, qui in Regnum Henrici secesserunt. Inter quos fuerunt Alexander Aleffus, Johannes Fife, et Johannes Mackabaeus; quorum duo priores postea in Saxoniam tetenderunt, et Lipsiae facti sunt Professores, tertius in Daniam, Capellanus Christierni II. factus.

§. CCCLVIII. Grassata dein magis magisque est persecutio, posteaquam Rex, ducta uxore Maria Guisla, ab Henrico et Anglis plane avulsus, sese totus tradidisset Clericis regendum. Henricus quidem nihil non egerat, Maria quoque filia sua ipsi oblata, ad Regem a Papa abstrahendum, sed Papa Clemens VIII., et Clerus, animum ejus plenissime in partes suas traxerunt, ipsi cum opem promittendo, tum viam ad pecuniam corradendam, cujus indigus et avidissimus erat, monstrando, per inquisitionem in haereticos, eorumque bonorum confiscationem. Fecerat enim inter Nobiles, et divites, jam magnum progressum reformatio, et haeresios nota quibuscunque facile inprimi poterat. Ingens addidit momentum, ad Regem inclinandum, uxor Guisla, foemina valde superstitiosa, et religioni Catholicae addictissima. Anno itaque 1539., Episcopis Edenburgi in unum coactis, multi citati sunt coram hoc tribunali, et capti; quorum novem palinodiam cecinerunt, complures ad exilium, quinque ad mortem, sunt damnati, inter quos fuit Forrestus, supra laudatus. Buchananus quoque, notissimus ille poeta et historicus, vir admodum eruditus, et praeclarus, in

in carcerem detrusus est, sed unde, sopitis custodibus, per fenestram evasit, ut ipse narrat lib. XIV. Quo eodem anno martyrio sunt adfecti duo, Roussel et Kennedy, quorum hic, quippe juvenis octodecim tantum annorum, cum retrac-tare vellet, a socio admonitus, adeo est corroboratus, ut Deo propterea publicas egerit gratias. Porro a. 1540., cum Rex pecunia egeret, et Legati Henrici eum magnis promif-fis ad colloquium cum Rege Angliae incitarent, sacerdotes eum non tantum absterruerunt, sed et ad graviolem permo-verunt persecutionem instituendam, Regi persuadendo, ex bonis eorum, qui a vetere religione deflecebant, in fiscum redactis, posse supra centum aureorum millia annua confici, modo Rex, qualem vellent, daret judicem. Addunt, in quaestione exercenda nullum fore periculum, aut in iudicando moram, cum tot hominum millia nihil dubitent, *Vet. et Nov. Test. libros contrectare, de Pontificis potestate sermones serere, veteresque ritus Ecclesiae contemnendo, religiosi hominibus, ac Deo sacratis, obsequium ac reverentiam detrahere.* Unde sicut inprobus horum hominum animus elucescit, ita inmensus reformatorum numerus, et reformationis progressus, colligi-tur. Datus vero iudex est haereticis Jacobus Hamiltonius, nothus, Comitissae Araniae frater, multis largitionibus Clero obnoxius. Vid. Buchananus l. cit.

§. CCCLIX. Sed terribilis haec tempestas brevi est dis-cussa, Jacobo Hamiltonio circumvento, et capite mulctato, ipsius Regis jussu, et Rege quoque, aegritudine animi et curis brevi post confecto, ac mortuo. Mens enim ejus ae-gra insomniis continuo sollicitabatur, quorum unum, fatis singulare, memorat Buchananus: videre sibi visus est *Jaco-bum illum Hamiltonium ense stricto in se ruentem, primum dex-trum, dein sinistrum, detruncasse brachium, cumque comminatus fuisset, se brevi, ut vitam quoque adimeret, adfuturum, dispa-ruisse.* Regi experrecto, et de somnio sollicito, nunciatum est paulo post, utrumque filium, alterum ad fanum S. An-dreae, alterum Sterlini, eodem fere temporis momento, de-

cessisse. Rege defuncto, unica relicta filia, hærede regni, minorenni, et Jacobo Hamiltonio, Araniae Comite, Prorege constituto, triumphatura videbatur causa reformationis. Erat enim ipse Reformatorum fautor, et, ut fama ferebat, animi modesti et temperantis. Sed hæc spes brevi decolavit, arte et fraudibus Cardinalis Betonii, qui Hamiltonium eo novit adducere, ut sententiam de religione mutaverit, seseque Cardinali per omnia fecerit obnoxium: adeo ut summa regiminis fuerit penes Reginam viduam, et Cardinalem, umbra penes Proregem. Cujus rei tristitia mox senserunt Reformati effecta, a. 1545. Quo tempore Cardinalis Proregem, prætextu partium, quæ seditionibus erant convulsæ, sanandarum, vere, ut Reformatos puniret, per varias circumduxit regiones. Perthi, ex. gr., quatuor, quod carnem die vetito comedissent, supplicio sunt adfecti: mulier parturiens, quod virginem Mariam in auxilium non advocasset, una cum prole extincta est. Taodunum profecti promulgarunt, se de Novi Test. lectoribus sumturos esse poenam.

§. CCCLX. Eodem anno captus, condemnatus, et crematus est, tanquam perversus hæreticus, vir insignis, *Georgius Sophocardius*, alias *Wyshart*, seu *Wishart*, quod est Gallicum *Guiscard*, a Buchananò in *Sophocardium* mutatum. Sed quod martyrium in ipsius Cardinalis necem exiit. Quæ notabilis valde est historia, a Buchananò l. XV., et Burneto l. cit., narrata fusiùs. *Sophocardius*, nobilis *Scotus*, peritia et puriore doctrina hausta Cantabrigiæ, in patriam redux a. 1544, in errores et mores corruptos sui ævi declamavit, veritatis lucem ubique sparxit, multos et doctrina, et pia vita, convertit, omniumque amorem, excepto Clero Pontificio, sibi conciliavit. Cum vero apud *Johannem Cocburnum*, virum nobilem, ad septem millia passuum *Edinburgo*, ubi tunc Ecclesiasticus habebatur conventus, diversaretur, missi sunt a Cardinale Betone equites, qui eum prehenderent. Quibus cum tradere eum nollet *Cocburnus*,

mus, non obstante Cardinalis et Proregis praesentia, fidem suam interposuit Comes Bothueliae, vir potentissimus, se ab omni damno eum defensurum. Coram tribunali itaque sacerdotum, hac fide data, comparuit, et haereticos pronuntiatus est reus, ad supplicium tradendus Judici seculari. Recusavit quidem Prorex judicem, qui in reum animadvertere debebat secundum leges, quippe quod Clero erat illicitum, incitatus a Davide Hamiltonio Prestoniano, proprio suo, et rem integram ad suum adventum servari iussit, secus si faxit Cardinalis. in ejus caput poena vertat: verum hic, nulla interposita mora, Georgium sua autoritate tradidit comburendum. Tulit martyrrium pie et constanter, postquam, jentaculo cum familiaribus Praefecti arcis et ministris sumto, S. coenam quoque illa occasione cum ipsis participasset, palo adligatus dixit Praefecto arcis, qui cum bono animo esse iussit, *haec quidem flamma corpori adtulit molestiam, animum vero non fregit: at qui nos ex editioris loco tam superbe despicit, (Cardinalem, qui oculos tam nobili facinore pascebat per fenestram, innuens) intra paucos dies non minus ignominiose jacebit, quam nunc adroganter cubat.* Quod vanum non fuit dictum, sed eodem fere tempore exacte impletum. Quamvis enim a sacerdotibus obpraeclarum hoc facinus in coelum fuerit elevatus, non promiscuum tantum vulgus, sed plerique genere et opibus illustres, vehementius irritati, adrogantissimum sacrificulum, eundemque saevissimum tyrannum, tolerandum amplius non esse distitarent. Quindecim itaque eorum, in ejus necem conspirantes, ipsum in ipsa illa arce, et cubiculo ejus, trucidarunt, et cadaver per ipsam eam fenestram ostentarent. Quod tamen ipsis male cessit, ut apud Historicos videre est; hic non narrandum.

6. CCCLXI. Reformatio licet hoc tempore ingentes fecisset progressus per totum Regnum, a populo, Nobilibus, et Principibus viris admissa, primas tamen sine gravi lucta, multis malis, bello quoque civili, obtinere non potuit, par-

tim, quod Hamiltonio Prorege volente nolente se abdicante, Regina vidua, Pontificiae religioni plane devota, ad clavum regiminis fuerit admota a. 1554., partim Regni haeres filia nupserit Francisco II., Galliarum Regi, adeoque regni administratio a Gallis dependeret, ubi tunc Guisii dominabantur, a. 1557. Jacuisse quidem causa religionis ad illud tempus usque videbatur, morte Sophocardi nonnihil compressa, dum reformati ab altera parte censerentur contenti, *si in coetibus privatis tranquille Deum patrio sermone colere, et de divinis rebus sobrie disputare liceret*, Pontificii vero ab altera *Duce partium magis, quam vindictae cupiditate, carerent*: Caeso Cardinale, successor ejus magis quoque pecuniam, quam sanguinem, adversariorum sitiebat. Sed animi denuo a. 1558. inflammati sunt occasione martyrii *Valteri Milli*, sacrificuli, sed litteris non exculi, qui suspectus erat haeresios, quod missare aliquandiu desisset, variisque in locis esset concionatus. Ad Clericorum conventum ab Archiepiscopo S. Andreae adductus, et de capitibus doctrinae Protestantium interrogatus, adeo acute et libere respondit, licet natura et aetate esset invalidus, verba sunt Buchananani lib. XVI., *ut tanta animi magnitudo et fiducia in tam tenui corpusculo, etiam inimicissimis, Divini Numinis vixta videretur*. Cives vero S. Andreani hujus viri condemnatione adeo fuerunt exacerbati, ut nemo *judex* sedere vellet, nemo aliquid ad supplicium exsequendum venale haberet. Quo vita unum diem producta est. Postridie sese judicem obtulit unus ex Episcopi familiaribus, Alexander Somervallius, homo nequam, et ipse Archiepiscopus funes lecti sui dedit; quando palo adligatus, et combustus, est, indignante et fremente populo, qui, ne memoria mortis ejus periret, ingentem lapidum cumulum ibi congeffit. Vid., praeter Buchananum, Burnetus p. II. ad calcem.

§. CCCLXII. Hoc facto martyrio, et aliis adhuc citatis, e quorum numero erat nobilis concionator, Paulus Mesanius, Proceres et Nobiles, qui una cum praecipuis civitatibus

ibus manus jam dederant reformationi, capita tandem erigere, et causam reformationis publice ac viriliter agere, inceperunt. Nobiles quidam, maxime e Fife et Angusia, ut et cives aliquot oppidorum illustriores, per Scotiae praefecturas dispersi, hortati sunt universos, ut se tyrannidi communibus viribus opponerent, et reformationem introducerent, dicentes, *si jure vellent inimici agere, se esse superiores, si vi contenderent, non fore inpares*. Quotquot sese huic rei tradebant, nomina sua tabulis subscripserunt, nomine congregationis adsumto. Antequam vero ad extremum adduceretur res, miserunt hi purioris religionis vindices per Jacobum Sandelandium Caldoranum, aetate venerabilem et splendidum Equitem, postulata ad Reginam Regentem, *ut in sacris populari lingua uti fas esset, ministrorum electio penes populum foret, ut probi ministri eligerentur, et indocti ac flagitiosi removerentur*. Regina, se tempori cedere debere videns, respondit, invitis sacerdotibus, sed subdole, *patrio sermone uti licere*, hac conditione, ne doctores eorum Edenburgi et Lethae conciones haberent publicas. Sed, cum decreto Ordinum Rex Galliae, maritus reginae Scotorum factus, corona Scotiae esset ornatus, Regens, omnium nunc, ut putabat, rerum compos, animo mutato alia coepit uti oratione, dissimulaverat enim donec Regi Galliae coronam inpetrasset. Conventu itaque Sterlini indicto a. 1559. cum, *se non passuram majestatem summi imperii gradu dejectam, sed nobili aliquo exemplo restituendam*, declararet, reformati deprecatum ad eam venerunt, missis legatis, sed superbum retulerunt responsum, *invitis vobis, vestrisque ministris, isti, etsi Paulo Apostolo sincerius concionabuntur, tamen exulabunt*: cum porro supplices ei in memoriam revocarent promissa, regeffit, *fidem promissorum a Principibus exigendam, quatenus eam praestare commodum iis videtur*. Ad quod cum animosum eorum responsum accepisset, *se ergo omne obsequium et parendi necessitatem ei renunciare*, de irae impetu aliquid visa est remittere, verum nova fax iram mox acrius accendit.

§. CCCLXIII. Audito enim, Perthanos reformationem publice adsumsisse, Patricio Ruveno, urbis Praefecto, iussit, ut motus illos compesceret, sed responsum ab eo acceperit, *se jus in animos non habere, tantum in corpora.* Theoduni quoque Praefectus, accepto mandato de Paulo Mesanio victo ad Regentem mittendo, ei, ut urbe excederet, suavit. Denique ad conventus scripsit, ut Pascha celebrarent more Romano, sed nemo ei paruit. Quibus in furibundam conjecta iram omnes Ecclesiarum totius Regni ministros Sterlinum in jus vocavit. Sed incredibili sociorum numero, quo adveniant, perterrita Regens, promisit, se nihil adversus eos molituram. Quo promisso freti cum multi rediissent domum, Regens, promisso susque deque habito, die conventus expleto, *omnibus, qui citati ad nomen non respondissent, velut contumacibus, aqua et igni interdixit.* Quo irritati Proceres, qui odium Regentis inexpiabile, nullamque fidem, deprehendebant, de aperta vi et armis cogitarunt. Accessit tumultus populi Perthani, a Knoxio excitati, quo imagines cum aris, et aliis profani cultus monumentis, destructae, aedes Dominicanorum, Franciscanorum, et Carthusianorum dirutae et spoliatae sunt, spoliis in usum pauperum datis. Quo audito, Regens sancte juravit, *se civium sanguine, et oppidi incendio, tam execrandum scelus expiaturam esse.* Secuti interea Perthanorum exemplum Cuprenses Fifani, aedem, simulacris aut confractis aut ejectis, summo consensu quoque repurgarunt.

§. CCCLXIV. Quo rerum statu Regina vidua, Gallorum et Scotorum conscripto exercitu, Pertham copias misit, ut iram et minas exsequeretur. Sed, purioris religionis vindicibus ibi ingente numero ad vim vi repellendam paratis, de pace actum, et conventum est, ut, Scotis militantibus utrinque dimissis, oppidum ad paucos dies pateret Reginae, ad lassitudinem levandam, absque ut alicui civium inferretur damnum, aut Gallorum aliquis intraret. Sed dictis non stetit Regina, omnia enim ibi miscere coepit, civium alios
spo

spoliavit, alios exilio multavit, Magistratus mutavit, Scotis etiam mercetariis praesidii loco relictis. De qua perfidia admonitis dixit, *promissam fidem a Principibus non esse adeo anxie exigendam, uniusque haerético non esse servanda promissa*: imo se nulla prohiberi conscientia declaravit, a tota illa secta ad internecionem delenda. Fuit hic dies ultimus Reginae rerum secundarum, et primus publici contemptus, et ruinae, magnis per omnes Regni partes ortis motibus.

§. CCCLXV. Inceperunt mox Reformati, copiis coactis, in oppidum Caraliae, in extremo Fiffae angulo, inpetum facere, aras evertere, simulacra confringere, omnemque missificandi adparatum destruere. Inde ad sanum S. Andree profecti, reliquis divorum aedibus spoliatis, Franciscanorum et Dominicanorum coenobia solo aequarunt. Dein receperunt Pertham, Sterlinum occuparunt, et Reginam cum Gallis et Scotis suis fugarunt Dumbaram; denique Edenburgum venerunt, et ubique locorum superstitionem deleverunt, ac ab omni missificandi adparatu repurgarunt. Quae ratione ad incitas redacta Regina, inducias cum iis pepigit a die 24. Jul. ad 10. Januar., quae inter alia habebant, ut nemo cerimoniis, quas nollet, cogeretur uti, nec militare praesidium Edenburgi collocaretur, Parlamentum denique ad res religionis ordinandas 10. Januar. conscriberetur. Sed cum Franciscus, iis improbat, copias in Scotiam misisset, Reginae animus adeo est erectus, et inflammatus, ut *sancte promiserit, se propediem poenas de Divorum et Regum hostibus esse expetituram*. Erupit itaque res in acre bellum, Gallis Reginae, et Anglis Reformatis, opem ferentibus. Quae prolixior est historia, quam ut hic narretur. Vid. Buchananus lib. cit.

§. CCCLXVI. Cum Scoti, Elisabethae opibus et copiis adjuti, in ordinem redigi non possent, Gallus, belli pertaesus, animum adplicuit ad pacem, ope Elisabethae efficiendam. Quae antequam effectui potuit dari, occubuit Regina vidua, non mala foemina, nec infelix futura, si sui fu-

isset juris, nec a Gallis dependisset. Pax denique promulgata est 8. die Jul. a. 1560., his fere legibus, ut Galli excederent Scotia, et Angli tunc quoque copias suas educent, Regina Scotorum Maria, consensu mariti Francisci, sanciret, lege lata, oblivionem omnium, eaque sanctio in publico Scotorum conventu adprobaretur, cui habendo Francisci et Mariae consensus accederet. Pace hac ratione inita, et copiis utrinque dimissis, summa fuit ab armis tranquillitas, usque ad Mariae Reginae reditum. Coepit vero Ordinum conventus haberi Edenburgi, in quo de vera religione promovenda potissimum est actum, decretumque 1. Papalem potestatem esse abolendam. 2. Leges pro religione Pontificia, et superstitione, latas esse irritas et nullas. 3. Puniendos esse, qui missam dicant, audiantve. Denique 4. Confessio fidei et religionis, a Knoxio conscripta, quae Genevensi per omnia respondet, confirmata est. Maria vero in Regnum redux nihil aliud inpetrare potuit, quam ut missam licuerit domi celebrare. Ultima tandem manus huic rei inposita est per Jacobum VI., qui Ecclesias Scotiae tamen multum turbavit per Episcopatus, quos introducere voluit. Sed de quo hic non est agendi locus, ut nec de Hibernica reformatione, cujus primordia e collectione Anglicana, sub nomine *Phoenixes* publicata, at Latine versa, exstant in *scrinio* Gerdesii tom. VII.

REFORMATIO HUNGARIAE

ET TRANSYLVANIAE.

§. CCCLXVII. Restant regiones, in quas reformatio, sive Augustanae ad normam confessionis, sive Helveticae, quidem intravit, et occupavit, sed in quibus primas non potuit obtinere: quam historiam succincte, pro more, referam, initio facto a locis Germaniae vicinis, aut cum ea arte conjuncta. Inter quae primo sese offert *Hungaria* et *Trans-*
sylva-

Sylvania: quarum reformationis historiam summatim tradam ex *historia diplomatica de statu religionis Euangelicae* in Hungaria, incerto autore, a. 1710. edita, nec non Bonfinio hist. Hungariae, ac Lampio hist. *reformationis Hungariae*. In cuius *scrinio* tom. VII. exstant quoque ex Mss. Georgii Bod, Hungari, reformationis ministri, et Promotores. *Semina* reformationis, haud diu post Lutheri molimina, per Hungariam et Transylvaniam spargi coeperunt, per libros Lutheri, ope mercatorum eo translato. Qua ratione jam a. 1521., inter Cibirienfes iacta sunt prima fundamenta, et a. 1522 duo Plebani, Ambrosius quidam Silesita, et Georgius, ex Ordine Praedicatorum, in Papatum instituerunt dedamare: ipso Comite Saxonum, seu Regio, Marco Pemphlingero, qui ex libris Lutheri puriorem doctrinam hauserat, eo multum contribuyente. De quo progressu etiam severum Ludovici II., Hungariae et Bohemiae Regis, edictum, ipsi a Clero extortum, et a. 1523. publicatum, testatur, quo libri Lutheri igni addicuntur, et in Euangelicos gravis statuitur poena. Quo tantum abest, ut opus cessaverit, ut longe ardentius fuerit susceptum, viris exercitatis Wittenbergam se jam a. 1524. conferentibus, ut notitia religionis instruerentur. Accidit, sicut narratur, ut, cum libri Lutheri in foro Cibirienfi publice concremarentur, Psalterium Lutheri Germanicum, mediis e flammis in sublime actum, et in Commissarii, ad hoc opus missi, rasum caput inciderit, et cranium excusserit, adeo ut brevi fuerit mortuus. Quod, siue verum siue fictum, creditum effecit, ut Euangelici sese magis in publicum dederint, Archiepiscopo Strigonenfi brutum anathematis fulmen licet continuo vibrante. Frustra etiam fuit decretum, in Comitibus ad Pestum, in campo Rakos, habitis a. 1525., cūsum, quo Euangelici extirpandi, et, ubi reperiuntur, flammis tradendi, iubentur. Quo eodem anno conversio nonnullarum aliquot Ecclesiarum superioris et inferioris Hungariae initium sumit. Budae vero huic operi incubuerunt viri egregii Simon

Grynaeus, et Vitas Winshemius, Scholae Budensis, et Bibliothecae, praefecti, qui, inde pulsi, in Germaniam redierunt, Grynaeus etiam propterea in carcerem coniectus, sed Nobilitatis Hungariae ope liberatus est, postea Philosophiae Professor Basileae factus, sicut Winshemius Graecae Linguae Wittebergae.

§. CCCLXVIII. Quo in statu cum res essent, Ludovicus II., qui Clero, cum continuo incitanti, manus praebere fortiores promiserat, statim ac a bello Turcico rediisset, infelicissimo praelio Mohacciano, ingente cum suorum clade, periit a. 1526., regnumque in adlictissima reliquit conditione. Quando nonnulli Procerum, ad animum revocantes, Praelatos bonis regni ditari, nihilque pro bono publico agere, bona Episcoporum, qui in praelio occubuerant, occuparunt et administrarunt; sed et mox reformationem admiſerunt, ejusque strenuos se praestiterunt promotores. Primus et praecipuus inter magnates fuit Petrus Perini, districtus Agriensis Dynasta, dives admodum et potens, reformationem cum tota familia amplexus: cui Bonfinius introductionem ejus in Hungariam acceptam refert. Comes quoque Pemphlingerus, Cibinium redux, purius euangelium libere permisit doceri. Imo omnes fere Magnatum, Comitum, et Baronum, in Hungaria, familiae illud ab hoc tempore amplecti sensim coeperunt. Johannes quidem Scepusiensis, Rex Hungariae electus, Clero irritato aures praebens, reformationum instituere voluit persecutionem, sed, brevi post a Ferdinando victus, in Poloniam aufugit; et Transylvania data est Alexio Bethlenio administranda, viro moderationis ingenii, et ab omnibus in re religionis violentis mediis alieno: qui, dissidiis componendis, et Pontificiis ad magis Christiana media reducendis, incubuit; licet frustra. Praeterea eo ipso anno 1529. Cibinienses publico edicto Monachis praeceperunt, ut intra triduum, si Pontificiae religioni renunciare nolint, urbe excedant. Quod effectu non caruit.

§. CCCLXIX.

§. CCCLXIX. Anno sequente 1530. prima confessio, viginti articulos complexa, quinque liberarum civitatum superioris Hungariae, exhibita est Ferdinando I., Regi tunc Hungariae, et Bohemiae. Multi quoque Proceres in suis comitatibus permiserunt religionis reformatae exercitium, Patakini quoque cum Templo erecta est Schola illustris a Petro Parenyi, viro illustri, a. 1532. Nova quidem iniecit impedimenta Johannes Scepusiensis, recepta Buda, a. 1533., et Statilius, Episcopatu Albae Juliae ab eo inpetrato, vir Epicureus, qui inmaniter in Reformatos saevire coepit; sed hic brevi post inter multos conscientiae angores animam expiravit, et Johannes, foedere, post multas concertationes, cum Ferdinando inito, ut per vitam gauderet regno Hungarico, et defuncto succederet Ferdinandus, a Reformatis vexandis abstinuit, defunctus a. 1450. Circa quae tempora reformationi plurimum profuerunt duo egregii viri, Matthias Devai, Lutherus Hungaricus a suis dictus, et Johannes Honterus, qui propriis sumtibus typographiam erexit in Transylvania, multosque libros, scientiae et reformationi promovendae inservientes, primus in lucem emisit. Devai bis in carcerem est trusus, Budae et Viennae, seseque colloquio cum Fabro, Episcopo Constantiensi, quod apud Lampe exstat, reddidit celebrem. Honterus vero a. 1542., auctoritate Senatus Coronensis in Transylvania, una cum focis, libellum reformationis non tantum cum publico communicavit, sed et totam Barciam in Lutheri transtulit castra.

§. CCCLXX. Quem progressum in Transylvania sistere conata est vidua Johannis Scepusiensis, quae, ope Turcarum Ferdinandi copiis profligatis, regno Hungariae, quod ex pacto debebat, cedere nolens, mox, in perfidiae poenam a Turcis regno exuta, in Transylvaniam cum filio minorenni secedere coacta fuerat, sed operam lussit. Comitibus enim regni Claudiopoli indictis a. 1543., et Coronensibus citatis, ut gestorum in causa religionis rationem redderent, tantum

abest, ut voti evaserit compos, ut multum causae Pontificiae nocuerit. Colloquio enim, quod consilarii Reginae urserunt, inter Pontificios et delegatos Coronenses instituto, illorum causa plane fuit proposita. Secuta mox est a. 1544. omnium Ecclesiarum Saxonicarum reformatio, ad Augustanae confessionis normam, in Transylvania. Dein a. 1545. Synodo Evangelicorum *Mediae* Saxonum, quod Transylvanicae est oppidum, coacta, sacra omnia secundum formam Saxonicae, seu Lutheranam, ordinata sunt. Quo eodem anno Synodus Reformatorum celebrata est in urbe Erdöd, sub tutela Gasparis Dragfi, et confessio fidei duodecim articulorum confecta. Ceterum hic vir spectabilis jam ab a. 1531. reformatis locum in oppidis suis Vyhaly et Erdöd dederat, conversus opera Matthiae Devay. Sed generalior Reformatorum Synodus a. 1549. habita est Tornae, seu Toronae, quae Temesvarum esse putatur, in qua tredecim conditi sunt, ad disciplinam Pastoralem ordinandam, articuli, sicut ibidem a. 1550. ad visitationes Ecclesiarum. Fecerat quoque jam magnos progressus reformatio in Hungariae partibus Turcico subiectis dominio; ut ex litteris Michaelis Starini, qui eo multum contribuit, apud Lampe, patescit. Bucerus etiam de *Regno Christi* cap. 1V. testatur, non paucas suo tempore in Hungaria fuisse Ecclesias, quae cum pura Christi doctrina solidam etiam ejus disciplinam receperunt, custodiuntque religiose.

§. CCCLXXI. Turbata haud parum circa haec tempora est Ecclesia Hungarica per schisma Lutheranorum et Reformatorum, in causa sacramentaria, nec non quaestionem Stancarianam. Licet Saxonicae doctrinae principiis passim fuerint reformationis auctores inbuti, non desuerunt tamen Helveticae addicti confessioni. Quales jam ante a. 1530. fuerunt *Johannes Praedicator* Cibinianus, et *Simon Grynaeus*, qui Budae docuit, ad partes Helveticas inclinatio, sed moderatio, et pacis studiosus, *Matthias Devai*, de quo supra, et *Stephanus Tzagedinus*; quibus plurimum debuit reformatio.

tio. Schisma vero praecipue erupit ab a. 1552., quo Synodus Saxonica Cibiniensis canones pro Augustana confessione, ejus apologia, utroque catechismo Lutheri, et articulis Smalcaldicis, condidit tanquam libris symbolicis. Ab altera vero parte nihil non pro Helvetica confessione molitus est vir magnae autoritatis et eloquentiae, *Martinus Calmanchaeus*. Quod ad posterius adinet, *Franciscus Stancarus*, Mantuanus, Theologus et Medicinae Doctor, favebat quidem in re sacramentaria Reformatis, sed invidiam ipsis per errorem suum creavit, quem ubique in Hungaria sparsit et Transylvania a. 1553., de Christo non nisi secundum humanam naturam mediatore. De quo postea in historia Polonica.

§. CCCLXXII. Interea causam reformationis insigniter promovit, quod Imperator et Rex Ferdinandus I. liberum concesserit religionis exercitium quinque Hungariae superioris civitatibus liberis, Cassoviensi, Bartpheni, Epperjesiensi, Leutschoviensi, et Cibiniensi, praeterea Sepusii oppidis tredecim, et inferioris Hungariae aliquot, ut Pofoniensi, Soproniensi, et aliis: Quod a. 1459. factum est. Sed, Synodo Tzengerina, a. 1557. et 1558. celebrata a Reformatis, nobilis illa concinnata et introducta est confessio, quinquaginta duas complexa propositiones, syntagmati confessionum a. 1612. inserta, pro publica Ecclesiarum Hungariae reformatarum confessione habenda. Lutherani partibus suis quoque non defuerunt firmandis. Duplice enim habita Synodo, eodem anno, una Claudiopoli, altera Cibinii, contra sacramentarios, ut adpellabantur, forma Ecclesiastica Saxonica est stabilita, Denique, ne omnia ad hanc litem pertinentia, quod longum et inutile foret, enarrem, solennior prodiit Ecclesiarum reformatarum confessio a. 1562. a locis, ubi scripta et publicata est, dicta *Tartzaliensis Tordenfis*; quae insignem habuit successum, et deinceps a Siculis et Hungaris est adsumta, etiam a multis Saxonibus, contra Lutheranos.

§. CCCLXXIII. Firmata dein est a. 1563., pax religioni in Transylvania, edicto anni 1557. in Comitibus Tordensibus renovata, quo cuique relinquitur religionis libertas. Maximilianus II., Imperator, et Rex Hungariae, indulgit quoque a. 1564. religionis Augustanae exercitium civitatibus Montanis metallicis; pro aurea sua, juri naturae et Christianismo unice congrua, quam tenebat, regula, *Principum esse imperare corporibus hominum, sed conscientiis solius Dei.* Reformati vero, ut consensum suum cum aliis Ecclesiis testificarentur earum confessiones etiam adoptarunt, ut a. 1566. Genevensis, et Helveticam, ipsam quoque Belgicam. Variarum fuerunt sequentibus annis concertationes cum *Neoarianis*, ut vocantur, et *Socinianis*, quorum principum tunc erant Lucas Agrinus, Franciscus Davidis, et Georgius Blandrata, de quibus postea alibi, varia habita colloquia, et concilia celebrata, quibus recensendis hic non immorabor. In Synodo Szikszoviensi a. 1568., a qua panis azymus cum orbiculari hostia est abrogatus, et vulgaris panis introductus, haec inter alias proposita est thesis disputanda, et definienda, quod memoratu dignum videtur, *hunc Deum unum solum Scriptura S., propter tres distinctas, et hypostaticas, proprietates aeternas, item propter dispensationes et manifestationes, sensibilibus et realiter distinctas et patefactas, vocat Elohim, id est tres dantes testimonium, Patrem Filium et Spiritum S.* Qualia effata et alibi in disputationibus cum Anti-trinitariis occurrunt: unde iudicium de Evangelicorum fide circa Trinitatem ferri aliquatenus poterit. Christum quoque et Spiritum S. adpellarunt *realem hypostaticam, et in se ipsa subsistentem potentiam, sapientiam et amorem Patris.* Manifestabant quoque propositiones, ibi factae, eorum fidem, aliorum dogmatum respectu. Notanda etiam est Synodus Cassoviensis, eodem anno celebrata, in qua Lucae Agriensis theses prolatae et refutatae sunt, edita quoque Trinitatis orthodoxa confessio. Lucas vero Agriensis, in fide sua constans, conjectus est in carcerem, et per quinque annos deten-

detentus, quando fidem professus orthodoxam liberatus est. Sed de Socinianismo postea agam.

§. CCCLXXIV. Jacturam quidem haud levem fecit Ecclesia a. 1572., morte duorum heroum euangelicorum *Stephani Szegedini*, cujus vita, autore Scaricaeo Pannonio, et a qua, exstat in scrinio Gerdesii tom. VI., et *Petri Meli* sed multum boni recuperavit in *Stephano Bathori*, qui Johanni II., Principi faventi Arianis, successit in Transylvania, qui Socinianos aula sua expulit. Jesuitas quidem in regnum admisit, quod ipsi vitio vertitur, sed se ab ipsis et Monachis, incitari ad Reformatos vexandos passus non est. hac data responsione, *se Regem esse populorum, non conscientiarum; tria etiam Deum sibi reservasse, creare aliquid ex nihilo, praenoscere futura, et conscientias dominari*. Cui concinnatum quod idem, Rex Poloniae factus, respondit Episcopo Olomucensi, *religionem Christianam occidi, non occidere, gravissimum scelus esse dominari conscientias, id enim esse coeli arcem invadere*. Fuit ceteroquin Jesuitis valde addictus, qui, opera Johannis Lessii, collegia primum in Transylvania, Claudiope et Albae Juliae, dein etiam in Hungaria fundarunt, a. 1585, quorum collegia etiam sub finem vitae commendavit Sigismundo Bathoreo, successori suo in Transylvania. Quia licet Jesuitis se educationem, institutionem, aliaque multum debere professus sit, illud non tantum non praestitit, sed et ad Statuum continuas instantias a. 1589. constituit, ut Jesuitae intra quindecim dies excederent ditione sua. Cujus facti seriem e publicis documentis exhibet *historia diplomatica*: quaecum conferenda sunt, quae in lucem produxit C. Lampe. Evenit autem hoc Jesuitis, ob nimium, saepe etiam violentum, propagandae religionis studium, multasque machinationes alias, a quibus regni metuebatur ruina.

§. CCCLXXV. Profuit etiam Evangelicis multum exemplo suo, quo Pontificiorum animos reddidit Reformatis ferventiores, *Andreas Dudithius*, Episcopus Quinqueeclesiensis, qui sacri ordinis Hungariae nomine fuit ad concilium Tr

dentinum missus, variisque modis, sibi instituta evangelico-
rum non adeo improbari, demonstravit. Ingentem etiam ii-
utilitatem adtulit *Casparus Caroli*, Hungarus gente, Theo-
logus Calvinianus, qui Biblia ex linguis originalibus transtulit
in Hungaricam. Quae versio postea est recognita ab Alber-
to Molnar, et saepius recusa. Sed turbavit rursus utriusque
confessionis Augustanae et Helveticae Ecclesias, pacifice de-
gentes, insanum nonnullorum studium, qui famosum illud
Ubiquitatis dogma urserunt: quorum praecipui fuerunt Gre-
gorius Scultetus, pastor Ecclesiae Bartsensis, Georgius Mu-
takosi, pastor Ecclesiae Saarvariensis, et postea Lutherano-
rum in Hungaria inferiore superintendens, et alii similes
zelotae. Ejecti quoque sunt Academia Wittebergenſi stu-
diosi Hungari, qui dissentiebant, jussu Principis, artibus
Aegidii Hunnii, et Gregorii Mylii, circumventi.

§. CCCLXXVI. Tandem, ut hanc historiam concludam,
publicae securitatis et libertatis Evangelicorum fundamenta
jacta sunt in initiis seculi sequentis, post multa a Pontificiis
inflicta mala, animose tandem ab ipsis repulsa. Cusum est
a. 1604. in Comitiiis Posonii clandestinum contra Euangeli-
cos decretum, quo ad novam persecutionem via est strata.
Cum omnia in comitiis a Rudolpho Imperatore, et Hunga-
riae Rege, Posonii indictis, quibus Matthias Archidux prae-
fuit, communi consensu essent peracta, nihil grave in causa
religionis esset decretum, iis finitis, et Ordinibus Euangeli-
cis ad sua regressis, articulus aliquis, ipsis insciis, additus
est, quo religionis negotium in Comitiiis agi prohibetur:
quo ipso Evangelicis potestas querelas de violentiis adversa-
riorum in Comitiiis movendi, et remedia quaerendi, adem-
ta fuit. Quem ipsum articulum Rudolphus confirmavit,
renovatis simul decessorum suorum decretis et constitutio-
nibus pro religione Catholica. Quibus muniti armis Ponti-
ficii hic illic in Evangelicos insurrexerunt, Tempa abstule-
runt, Ecclesias dissiparunt, Pastores expulerunt, multumque
vexarunt Evangelicos. Sed quod ipsum in bonum eorum
cessit,

cessit, et stabilem peperit libertatem publicam. Cum enim, per modo memoratum decretum, viae ipsis essent ad statum suum tuendum obstructae, illi, tandem ad desperationem redacti, ducibus Stephano Bockzkaio, et Gabriele Bethlen, ad arma convolantes, terribiles concitarunt a. 1604. motus in Regno, Ducibus Austriacis caesis totam occupant Hungariam, ipsas Austriacas Provincias variis depredantur invasionibus. Quae tandem animos ad saniora adduxerunt consilia, et pacem pepererunt Viennensem a. 1606., quae primum publicae securitatis ac libertatis religionis Evangelicorum jecit fundamentum. Huc enim usque religio eorum erat tantum tolerata, nulla lege sancita, nulla aulae auctoritate, Magnatum maxime patrocinio, nixa: sed ab hoc tempore pro tolerata non tantum, sed et publice in Hungaria stabilita, haberi coepit; ut tenor *pacificationis* habet, superioribus constitutionibus omnibus abrogatis, nominatim articulo illo Posoniensi, qui diserte declaratur *extra dietam, et sine regnicolarum adsensu adjectus*. Abiit porro haec ipsa pacificatio, religionis respectu, in *publicam Regni Hungariae legem*, a. 1608. Vid. *Historia diplomatica*.

ECCLESIAE BOHEMIAE.

§. CCCLXXVII. Purior religio per Bohemos fratres, quorum historia videtur hic pertexenda, antequam ad reformationem Poloniae enarrandam pergam, tanta jam superiore seculo fecerat incrementa, ut circa initium hujus fere ducentae fuerint Fratrum Ecclesiae in Bohemia et Moravia, quae varia inter pericula, et hostium persecutiones, statum suum utcumque sunt tuitae, imo, accessu reformationis, e Germania etiam ad Bohemos translatae, haud parum auctae. Vid. Regensvolschius in *hist. Eccles. Sclavonicarum Ecclesiarum*, et in primis *historia persecutionis Bohem.*, quae Comineum habet autorem, cap XXIII. et seq. Ex quibus monumentis summa perstringam capita. Uladislav, Casimiri

Regis Poloniae filius, qui in Bohemia adhuc ad annum seculi decimum sextum regnavit, mitissimi animi Princeps, saepius a Catholicis in Fratres incitatus, eo se non est passus permoveri, nisi hoc seculo, licet invitatus, inportunis hostium clamoribus resistere non amplius valens. Emanavit itaque a. 1503. edictum de inquisitione in Fratres instituenta, iisque a civitatibus regiis ac muneribus arcendis, et pro lubitu tractandis: quod nonnulli per carceres, exilia, et mortes, etiam experti sunt. Causam, vel occasionem, edicti, praeter apertos hostes, praebuerunt nonnulli Fratres. Orta enim quaestione inter eos, utrum Christiano liceat Magistratum gerere, gladio uti, iuramentum praestare, aut exigere? plures quidem adfirmarunt, sed aliqui negarunt non tantum, verum segregem coetum Pragae instituerunt, et socios fidei criminati sunt, quod gladium sumere, seseque vi tutari proposuerint. Quod hostes adripuerunt, et Uladislaum in eos incitarunt, qui dixisset, ut fertur, *itane jam ergo nobis Zizkam reducere cogitant? compescendi hanc insolentiam non nobis deerunt viae.* etc.

§. CCCLXXVIII. Inpetrarunt quidem Fratres aliquam edicti mitigationem, Regi oblata confessione, et apologia, quae tom. I. Waldensium Lydii exstat; sed a. 1510. in comitiis Cattenbergae, ab Ordinibus utriusque partis, scilicet sub una, et sub utraque specie in eucharistia, unanimiter fere, rem ita dirigente Episcopo Varadenensi, Regis Legato, conclusum est, ut litterae Regis contra Bohemos in tabulas Regni, in perpetuum monumentum, deferrentur, et quantocyus executioni unitis viribus mandarentur. Unde ingens Fratribus luctus, hostibus vero magnum gaudium ortum est, sed ad brevissimum tantum tempus; praecipuis persecutionis autoribus, quod singulare est, mirabiliter e medio abreptis: quorum exempla apud Regenvoltch. exstant. Quod occasionem proverbii inter eos dedit: *si quem vivere piget, adgrediatur Picardos, non annum supervivet.* Decretum itaque vim non exseruit, licet aliqui adhuc ob religionem,

nem, seu zelum suum, passi sint, uti exemplum est in Andree Polocoka, Cattenbergensi cive, qui zelum, quo populum ab idololatria publice avocare adgressus est, vivicomburio debuit luere, a. 1511. Hist. persec. Bohem. c. XXVI.

§. CCCLXXIX. Circa hoc tempus, vel paulo ante, Bohemi, utilitati Ecclesiae intenti, Biblia vernaculo idiomate primi Europaeorum curarunt inprimi Venetiis, et brevi post Noribergae, ubi etiam *confessio*, una cum *apologia*, Uladislaui, ut modo dixi, oblata, excusa est, et a. 1511. ad Erasmus, ut examinaretur, et, si pote, adprobaretur, missa. Favorabile quidem ab ipso acceperunt responsum, sed approbationem non inpetrarunt publicam, ob rationes prudentiae, quia sibi noceret, ipsis non prodesset. Causam tamen eorum egit Erasmus, in responsione ad Johannem Schlechtam, fratrum calumniatorem, cujus convitia masculine retudit. Vid. *excerpta librorum* Johannis Lasitii, ad calcem libri ejus *octavi*, qui solus est Latine editus. Familiarius vero cum Lutero habuerunt commercium ab a. 1522., a quo laudabile consecuti sunt testimonium, quo declaravit, *ipsum ad puritatem Evangelii propius accedere, quam ullos, quos cognovit*. Sed illud commercium a. 1524. interruptum est per decem annos, occasione legationis, eo anno ad Lutherum missae, ad disciplinam in renascente Ecclesia ibi locorum inspiciendam. Quae cum ipsis displicuisset, ob hanc causam Lutherus, a malevolis excitatus, minus bene ab eo tempore de Fratribus cogitavit, ac locutus est. Reprehendit in primis, quod infantes non propria in fide, sed Ecclesiae, baptizarent, morem cum foemina choreas ducere vetarent, justificationem denique hominis parum sincere explicarent, innocentiae vitae plus satis tribuendo. Ad quod Fratres, quod notatur dignum est, responderunt, se mirari, quod Lutherus in fide depraedicanda, et peccatis per eam facile remittendis, adeo occupatus, in urgendis effectis justitiae fidei, per poenitentiam se exercentibus, minus operae poneret. Vid. Lasitii *excerpta* l. cit.

§. CCCLXXX. Atra iterum tempestas ipsis incubuit, a. 1525., sed et cito est dissipata. In comitiis Pragensibus fuit, Ludovico Rege, decretum, Tempia iis esse eripienda, et religionis inhibendum exercitium. Praetendebatur enim, eos in causa esse, quare Bohemi in gratiam cum Romana Ecclesia redire nequeant, Papa continuo diversas in Bohemia sectas objiciente. Sed, Ludovico in fatali pugna cum Solimanno a. 1526. ingente adfecto clade, et occiso, Bohemia etiam variis agitata motibus, religionis causa est neglecta, et Fratribus nata occasio, Tempia sua recipiendi, et religionem exercendi. Quo in statu, licet non sine adversis et periculis, manserunt usque ad a. 1548. Vid. Camerarius de Eccles. Bohem., et Scultetus in Annal. Amiserunt vero a. 1528. insignem, et de ea Ecclesia praeclare meritum, virum, *Lucam Pragensem*, scriptis quoque notum, cujus, inter alia, hoc notabile dictum memoriae proditum est, *Fratrium Ecclesiae non esse metuendum ab externis hostium persecutionibus, quibus illa exscindi non possit, sed a neglectu disciplinae*, etc. ut tradit Lasitius. Profuit autem ipsis libellus, fidem et disciplinam eorum complexus, ab ipsis compositus, et ad Georgium, Marchionem Brandenburgicum a. 1532. missus, qui, ipsis insciis, primum inpressus Tiguri, sed minus sincere, a. 1533., dein Wittenbergae eodem anno, cum Lutheri epistola commendatitia, quem ipsi postea emendatorem, et multo auctiorem, Latine publicaverunt a. 1538. Exstat in Waldensibus Lydii tom. I. Indicatur autem in praef., Bohemos, qui antea rebaptizabant, paulo ante novam libelli editionem, meliora edoctos, iterationem baptismi omisisse. Ex quo libello, quicquid ad religionis eorum notitiam facit, hauriri potest. Libello autem a Luthero commendato, Fratres commercium cum eo renovarunt, arctamque inierunt unionem a. 1538., biennio post repetitam, opera in primis Johannis Augustae, viri inter eos praeclari, qui triplici illa functus est legatione, et in tertia socium habuit Georgium Israelem: quibus, dextra data,

ta, his verbis valedexit Lutherus, *sisis vos Apostoli gentis vestrae Slayonicae, ego cum meis ero Apostolus gentis Germanicae*: nescio an satis modeste? Societatem etiam tunc fecerunt cum Martino Bucero Argentorati, misso ad eum, aliosque Argentinenses, legato, cum ut iudicium eorum de confessione expiscarentur, tum ut ipsi aliorum cognoscerent instituta. Confessio vero, quam innuo, oblata est a. 1535. Ferdinando Regi, ut assiduis adversariorum maledictis obviam irent fratres, seseque ab euangelicae et purioris fidei sectatoribus non discedere significarent. Quare Lutherus eam Wittebergae denuo excudi curavit, praefatione commendatitia praefixa. Prostat etiam in Waldensibus. Lydii tom. II.

§. CCCLXXXI. Status eorum, qui ad a. 1547. usque se haud male habuerat, subito turbari coepit per Ferdinandum, Bohemis ob negata subsidia contra Electorem Saxoniae infensum, in primis Fratribus, in quos omnis culpa fuit conjecta. Vid. hist. *persecutionis Bohem.* CXXXV. Ipse, Protestantibus in Germania superatis, a. 1547. Bohemiam cum exercitu intravit, Pragam occupavit, et praecipuos Baronum, Nobilium ac civium, carceribus inclusit, quosdam virgis percussit, alios morte punivit, vel pecunia multavit, aut proscripsit. Jesuitas quoque, ut adversarios facilius domaret, Pragam introduxit, splendido iis erecto collegio, unde in alia irrepserunt loca, viamque ad mala, quibus pressa est Bohemia, pararunt. Praeterea edicta publicavit varia, quibus Tempia claudi jubentur, exercitium religionis prohibetur, dein regiis possessionibus intra 42 dies expelluntur, denique ministri Fratrum ad carceres damnantur. Unde factum est, ut varii fuerint afflicti, alii incarcerati, inter quos praecipui fuerunt Paulus Bossacus Diaconus, Georgius Israel, Pastor Ecclesiae Turnoviensis, et Johannes Augusta, Litomishiensis Pastor. Quorum duo primi singulari ratione divinitus, ut fertur, evaserunt in Prussiam, et tertius, post sedecim annorum moram in carcere, modico pane et aqua sustentatus, varie tortus, tandem Magnatum inter-

cessione a Maximiliano dimissus a. 1564. Alii, patria deferta, partim in Poloniam majorem secesserunt, partim in Borussia Ducalem, quibus postea et illi se adjunxerunt, qui Polonia, in quam se contulerant, expulsi sunt jussu Regis, relicta tamen Ecclesiola tunc Thoruni, prima Prussiae Regiae urbe, ubi menses aliquot fuerant morati, tum Posnoniae in majore Polonia. In Prussia vero Du. ali, sub auspiciis Alberti, Marchionis Brandenburgici, et Ducis Prussiae, postquam, edita confessione, puritatem fidei et religionis comprobassent Theologis, libere degerunt, religionis suae usi exercitio, usque ad a. 1574. Quo tempore, rebus in Patria laetioribus, alii Patrios repetierunt lares, alii in majorem Poloniam sunt reversi, paucis in Prussia manentibus Prussia vero et hanc ob rationem excefferunt, quod, Alberto Duce mortuo a. 1568. Fratres per novi Ducis Theologos, nimio ductos zelo, facultate utendi ministris Bohemicis, suisque cerimoniis, orbat, etiam systemati alicui doctrinae subscribere coacti fuerint. Ceterum, durante hac persecutione Ferdinandina, publici coetus Evangelici in Bohemia cessarunt, sed multi latenter ibi degebant: in Moravia vero majore gavisi sunt libertate, sub Procerum tutela, qui subditos, licet non sine periculo suo, tutabantur: imo Slezanis in Moravia Synodus est a. 1557. habita, ubi Cleri numerus fuit supra ducentos.

§. CCCLXXXII. Laetiores res Fratrum induerunt faciem sub Maximiliano II., Rege Bohemiae facto: qui, se omnes, lecta eorum confessione, in protectionem suam sumere, declaravit, quotquot ei subscripserint a. 1564. Quod majore adhuc praestitit efficacia Imperator in locum Ferdinandi electus, libero religionis exercitio ipsis benigne concessit. Erat enim Princeps admodum clemens, in cujus quoque gratiam Papa Pius IV. Bohemis Catholicis, licet sub multa restrictione, permisit communionem sub utraque specie, a. 1564. Vid. Bibl. Bremens. cl. VII., ubi brevis sacerdotum instructio hanc in rem reperitur. Dicere autem solitus

solitus erat Maximilianus, ut in *hist. Persecut. Bohem.* cap. XXXIX. narratur, eos sibi videri thronum Dei invadere velle, qui conscientis dominari cupiant. Cum autem Medicus ejus Johannes Crato, ipsi admodum familiaris, qui etiam eum in consiliis pacificis multum corroboravit, dixisset, nullam videri sectam propius Fratribus accedere ad primariam Ecclesiam, Imperator ei adfensum praebeuit: ut Comenius ex Lasitio narrat, in *hist. Fratrum Bohemorum*. Accidit etiam a. 1565. singularis casus, cujus non possum quin aliquam faciam mentionem. Joachimus Baro a Neuhaus, vel de Nova Domo, cancellarius Bohemiae, acerrimus Evangelicorum hostis, cum diplomata, quibus Uladislai edictum in Picardos renovaretur, inpetrasset a Maximiliano, eaque in Bohemiam deferre vellet, portis Viennae vix egressus, ponte Danubii rupto, incidit una cum rheda in aquas, et suffocatus est: sed, ipso mortuo extracto, cista cum feralibus illis instrumentis nusquam est reperta: uti narrat Comenius l. cit. Alii tradunt, illud accidisse, dum diplomata Viennam deferret Imperatori ad subscribendum: ut Lasitius apud Regenvolf. l. cit. Rem ipsam verbo memoriae quoque prodidit Thuanus lib. XXXVIII. a. 1565., ubi ejus mortem memorat. Floruit itaque, et valde multiplicata est, Ecclesia Fratrum sub Maximiliano, ita ut in Bohemia et Moravia numerosi admodum fuerint coetus, et patronos habuerint septendecim Barones primarios, ex equestri vero Ordine 146., ut ex Fratrum apologia refert J. Laeti in compend. histor. Tentata praeterea est concordia a Fratribus et Augustanae confessionis fociis, effectaque fuisset, si diutius vixisset Imperator. Communis tamen et Calixtinorum, et Lutheranorum et Fratrum confessio, a. 1575., in Generalibus Comitibus a Paulo Pressio, Lipsia Pragam vocato ad professionem Theologicam, et Georgio Vettero, vulgo Strecio, Fratrum ministro, de quo vid. Laeti l. cit., et *hist. persecut. Bohem.* c. XXXIX. conscripta, et ab Academia Wittebergensi approbata, oblata est Imperatori, et ab eo admissa. Qua ra-

tione os fuit adversariis obstruatum, qui Fratribus dissensum cum Augustanis objiciebant. Quae confessio Ordinum, Bohemice scripta, non est in linguam Latinam conversa, ac typis excusa, ante a. 1619., cum Frederico, tunc Regi Bohemiae electo, oblata est ab Academia et Consistorio Pragensi: nec tamen in *Confessionum harmonia* exstat. Denique notari meretur, Fratres manus admovisse versioni Bibliorum ex linguis originalibus, additis notis: prodit prima pars a. 1579., et ultima a. 1593.

§. CCCLXXXIII. Rudolpho facto Imperatore res in tranquillo manserunt, et Fratribus successerunt feliciter, usque ad a. 1602. Quo hostes eorum occultis machinationibus decretum de edicto Uladislai contra eos exsequendo inpertrant, et publicari fecerunt, autore in primis Rumpio, Imperatoris Consiliario. Quo ipso die cum Albam, Hungariae urbem, a Turca esse captam, nunciatum esset Rudolpho, ipse dixisse fertur, *expectabam talia, postquam hodie Dei regimen, quod est conscientiarum, usurpare coeperim*, teste Comenio l. cit. Nec temere dixisse ipso testatus est facto. Rumpio enim aula ejecto, jus sacrorum Fratribus ademptum restituit. Imo a. 1609, Ordinibus Regni sub utraque, sive Evangelicis, publica constitutione concessit, praeter liberum religionis exercitium, Tempa, Scholas, consistorium inferius, et Academiam, prout antiquitus ad illos pertinuit. Quae omnia sunt effectui data, et laetissimam constituerunt catastrophem, Evangelicis etiam et Fratribus secum unitis, ac commune habentibus consistorium, pseudo-Hussitis per totum fere sublati regnum, ita ut vix centesimus quisque superesset, qui non profiteretur fidem Evangelicorum. Vid. Regenvolsch. l. I. Nec tamen durabilis fuit prospera haec conditio, sed cum Rudolphi obitu mutare coepit, a. 1622., donec prolapsa fuerit, fratribus rursus in exilium missis, et gravi persecutione vexatis, sub Ferdinando II. De quo hic non est agendi locus. Vid. Hist. Persecut. Bohem. c. XLI. et seq.

REFOR-

REFORMATIO POLONIAE.

§. CCCLXXXIV. In hac illustranda historia insignem potuit operam Regenvolschius, in *historia Ecclesiastica Sclavonicarum Provinciarum*, qui Ecclesiarum ibi erectarum, et variorum earum fatorum, exactam dedit notitiam. Nonnulla quoque huc facientia reperiuntur in Bibl. Brem. cl. VIII. Perstringam pro more summa rerum capita, postquam de statu Ecclesiae ante reformationem, et in ejus primordiis, quaedam praemifero, quae viam ad eam reddiderunt faciliorem. In mediis ignorantiae et superstitionis tenebris, quae Poloniae haud minus quam reliquis orbis partibus incubuerunt crassissimae, 1. non deficiebant animae simplices, quae in Dei misericordia, et sola Christi obedientia ad mortem, acquiescebant, secundum praeceptiones, et quaestiones baptizandis et moribundis proponi solitas, antiquo ex more, adhuc in Polonia observato, quae omnem merentur animadversionem, simul demonstrant, capitales Christianae fidei veritates per superiora secula fuisse reservatas. Exstant apud Regenvols. 2. Haud pauci adhaerebant reformationi aliquali Hussiticae, et coena Laicis sub utraque specie administrabatur. 3. Ipsa majoris Poloniae Nobilitas, in ipso seculi introitu, Posnaniae congregata, vehementer, et gravibus subminis, postulavit a sacerdotibus restitutionem calicis. Quod tamen Episcopus Posnanienfis tunc, bonis datis verbis, elusit. Luce vero per Lutherum, et socios, in Germania, aliisque in regionibus accensa, aliquos etiam nonnullis in locis per Poloniam et Lithuaniam ante a. 1548. illustravit, et occulte proserpsit, in primis in districtu Cracoviensi, in Polonia Minore, ubi Johannes Cosmenius, et Laurentius Prasnisius, Sigismundi II. Augusti Polonorum concionatores, puriorem doctrinam, non sine notabili successu, evulgarunt ab a. 1542. Sed causa illa mirabiliter est ab a. 1548. promota, et Ecclesiae brevi tempore post ubique sunt per utramque Poloniam et Lithuaniam erectae.

Bbb 4

§. CCCLXXXV.

§. CCCLXXXV. Cujus felicitis periodi fundamenta posuerunt fratres Bohemi, a Ferdinando ex Bohemia a. 1548. pulsī, qui, per Poloniam tendentes, ibi aliquo numero moras traxerunt, et veritates Evangelicas adnunciarunt, eo cum successu, ut et inde expulsī ingens sui dereliquerint desiderium, praecipue Posnoniae, ubi paulo post reversi Ecclesiam coeperunt fundare: sicut a. 1549. Posnoniae factum est a Matthia Sconio, Seniore. Fratrum numero dein ibi aucto, Minister ordinarius creatus ibi est Georgius Israel a. 1551. Quando purioris doctrinae lux, et ibi, et in vicinis locis, illustravit multos, etiam viros et foeminas Nobiles, in quibus eminuit domus Ostorogiorum. Jacobus enim Ostorogius secum e regione Cracoviensi duxerat Felicem Crucigerum, e Papatu quidem egressum, sed minus adhuc instructum, cui adjunxit Franciscum Stancarum, Mantuanum, iisque terrarum suarum reformationem demandaverat. Factus autem per hos Doctores paulo alienior a Georgio Israele, et fratribus unitatis, quibus uxor et soror ejus adhaerebant, ita ut, cui parti in religionis negotio se adjungeret, dubius haeserit, subito, et singulari modo, ad puriorem fidem est conversus. Concione, quae a Fratribus in arce Ostorogana, ad uxoris ejus petitionem, habebatur, durante, ipse, a Pontificiis inflammatus, qui talem uxorem, quae novam religionem in domum introducebat, verberibus esse castigandam dixerant, arrepto flagello, ut hoc faceret, furibundus in conclave, in quo Matthias Erythraeus, adsidente Georgio Israele, concionabatur, intrat, sed, stupore correptus, concionem ad finem usque tranquille audit, eo cum effectu, ut sese totum ab eo tempore adsociaverit Fratrum Ecclesiae. Quibus curam Ecclesiae Ostorogiensis dedit, Crucigero et Stancaro in districtum Cracoviensem jam dimissis. Dixisse fertur Ostorogius, *tanta istius coetus reverentia se fuisse e vestigio captum, ut, si sibi dictum fuisset, sub mensa hac, vel hoc scamno, locum occupes, tergiversari non fuisset ausus, acsi coram tribunali Dei stetisset, Rescriptus* itaque

itaque est Comes in Fratrum coetum a. 1553., seseque Ecclesiae insignem praestitit patronum usque ad mortem a. 1568. Crevit quoque ab eo tempore Ecclesia Evangelica insigniter. Quae latius non licet enarrare. Vid. Regenvoll. l. cit. Series vero Episcoporum, vel Seniorum Fratrum Bohemorum in Majore Polonia exstat in Scrinio Gerdesii tom. VII.

§. CCCLXXXVI. Ad minorem Poloniam et Lithuaniam antequam pergam, verbo notari velim, Ecclesiam Augustanae confessionis fuisse quoque Posnoniae fundatam a. 1568. per Nicolaum Gliesnerum, posteaquam Doctores Augustani jam ante ibi occulte sparsissent lucem Evangelicam, sub patrocinio Andreae, Comitis a Gorka, et filiorum ejus, aliorumque nonnullorum Nobilium. Sed et Helveticae confessionis Ecclesiae sunt erectae in Cujaviensi districtu per Andream Prasmovium, a. 1549. expulsum ab Episcopo Posnonia in Cujaviam. Fuerunt quidem initio Helveticae et Bohemicae Ecclesiae divisaе, sed plenus postea consensus a. 1555. Cosminecii initus, et dein a. 1565. Lisscoviae, in fago Nobilis Patroni, simul Theologi, Jacobi Niemojevi, renovatus, denique in Synodo Ostrogienſi est consummatus seculo sequente; adeo ut Ecclesiarum illarum cessaverit distinctio.

§. CCCLXXXVII. In *minore* Polonia districtus Cracoviensis omnium primus luce Evangelica gavisus est, jam ab a. 1542., tum per Sigismundi Concionatores Johannem Cosmenium, et Laurentium Prasnisium, tum in primis per Franciscum Lismaninum Franciscanum, et Reginae Bonae confessionarium, qui in privato suo Collegio Theologico Cracoviae multos Romanae Ecclesiae errores in lucem protulit, et refutavit: unde multi purioris doctrinae principia hauserunt, ipse vero ea ex libris exterorum, quos probe versavit, perceperat. Postea, Lismanino absente, Episcopus Cracoviensis Maciejovius evocavit ad Professionem Hebraicam in Academia Cracoviensi Franciscum Stançarum, *Tom. VII.* Ccc Man,

Mantuanum Italum, a. 1550., qui in Hebraicis suis lectionibus subinde doctrinas Evangelicas intillavit auditoribus suis: quare haereticos accusatus inde discessit. Lismaninus autem postea religionem Evangelicam palam suscepit, sed suspectum se simul reddidit novitatis circa Trinitatem. Coepit quoque in opere Reformationis laborare Felix Cruciger, ab Ecclesia novella electus *Superadrendens* a. 1554. Qui, ut cum sociis eo rectius formam Ecclesiae institueret, unum alterumve habuit cum Fratribus Bohemiae et Majoris Poloniae colloquium a. 1555., primum in pago Chremice, minoris Poloniae, mox Goluchoviae majoris Poloniae, denique Cosminecii, oppido Comitum Ostrogii in maiore Polonia. In qua Synodo confessio, ordo sacrorum, et disciplina Fratrum, est adprobata, adeoque inter utriusque Poloniae Evangelicos inita unio, cui tamen, magno suo damno renunciarunt, in minore Polonia, fraude Arianizantium. Ceterum ad reformationem multum contulit schola Goltbergensis in Silesia, studio et opera Valentini Trocendorffii, qui, Melanchthonis imitator, scholae per triginta annos praefuit, a. 1556. mortuus. Longe itaque lateque propagatae sunt Ecclesiae, et Nobiles ac Comites plurimi sese puriori tradiderunt Evangelio. Circa haec etiam tempora in Patriam rediit Johannes a Lasco, a. 1557. variisque Synodis districtus Cracoviensis interfuit, veritatis evangelicae adsertor strenuus, et Stancari oppugnator, qui opinione sua de Christo, secundum humanam tantum naturam mediatore, Ecclesias tunc turbavit. Decessit a Lasco Pinezoviae a. 1560., quando Cracovienses confessionem Tigurinam, et ritus Helveticos, adoptarunt, usi Bullingeri et Calvini consilio.

§. CCCLXXXVIII. In *Lithuaniae* magno Ducatu Vilnensis districtus reformationis principia adoptavit primus, opera et patrocinio Nicolai Radzivillii, Ducis Olicensis et Niesviciensis, qui multos et maximos in Patria gessit honores, Dux simul et Princeps sacri Romani Imperii, cum tota
Rad-

Radziviliorum familia, creatus a Carolo V. in Comitibus Augustanis. Purioris autem fidei in Germania, ubi plus una vice functus est legatione, gustu hausto, redux a. 1553., pios et doctos Pastores e Polonia et Borussia vocavit, et evangelium in aula sua doceri iussit, dein in praedio Lukiscano, uno ab urbe Vilnensi lapide, publicum reformatae instituit religionis exercitium: quo ingens hominum numerus confluit, cuiusque sub auspiciis prima Synodus Vilnae a. 1557. celebrata est. Primus quoque Sarmatis dedit a. 1563. Biblia, ex fontibus per idoneos interpretes versa in linguam Polonicam. Magno ipsi in causa hac religionis adiumento fuit uxor ejus Elisabetha Szidloviecia, pia admodum foemina. Diem obiit supremum egregius Princeps a. 1565., eo majore damno Reformatorum, quod filii ejus ab eorum religione paulo post desciverint. Interea locum ejus in reformatione tutanda supplevit patruelis ejus Nicolaus Radzivilius dictus Rufus, sicut ille Niger; insignis quoque Evangelicorum Patronus, magnaque praeditus autoritate, Dux non tantum Birzarum et Dubiniorum, sed et Palatinus Vilnensis, et summus exercituum Praefectus; cujus soror Barbara fuit Poloniae Regina, Sigismundi II. uxor secunda, mortua a. 1551. Dux vero est a. 1584. defunctus, ejusque posteritas ad hoc tempus usque, serie non interrupta, patrocinatur rei Reformatae.

§. CCCLXXXIX. Reformationis Poloniae summis ductis lineis, molimina Pontificiorum contra, ut et Principum edicta contra eam et pro ea, aliaque, quae eam turbaverunt, et promoverunt, succinctim restant enarranda. Anno 1539. Senatoris Cracoviensis uxor Catharina, ob negatam praesentiam Christi secundum fidem Catholicam, est ad rogum damnata ab Episcopo, et exusta, Christiana cum fiducia et laetitia, falso religionis Christianae abnegatae, et Judaicae susceptae, accusata. Dein a. 1543. emanavit Sigismundi I., Regis Poloniae, Clero instigante, edictum, quo, libros e Germania in Sarmatiam invehi contra religionem

Pontificiam, vetatur, Germaniam studiorum causa petere interdicitur juvenibus. Qui ipse Rex postea non tantum alienus non fuit a Reformatis, sed et iis patrocinium prae-buit. Quem etiam animum spiravit Sigismundus II., cui propterea Calvinus commentarium suum in Epist. ad Hebr. dedicavit. Quo irritati Pontificii, commodam coronationis Reginae Barbarae Radziviliae nacti occasionem, eam permittere recusarunt, donec Regi edictum, insciis Senatoribus, et Ordine Equestri, extorserunt, quo Evangelicis, ad Regem delatis, denunciatum est exilium, omnesque honores ipsis denegati sunt: quod Cracoviae a. 1550. est publicatum. Rege deinde se aequiorem praestante, et Nobilibus, libertate sua fretis, sese Episcoporum ingravescenti potestati ac licentiae strenue opponentibus, reformationi quoque patrocinantibus, Episcopi, magis incitati, causam suam majore diligentia decreverunt agere, ac Nobilitati indicere bellum. Quo tumultu Polonia haud parum ab a. 1552. turbata fuit. Ut autem sese Nobilitati, et Reformationi, fortius opponerent, a Papa impetrarunt Legatum, qui in Polonia resideret, qui primus fuit ab a. 1555. Aloisius Lipomannus, Venetus, Episcopus Veronensis, a Paulo IV. eo missus. Statim ac in Poloniam adpulit, frustra renitente Nobilitate, Synodo ex Episcopis et Abbatibus coacta, de modo religionem receptam tuendi deliberavit, sed et primum Antichristianismi specimen dedit in foemina quadam Christiana capitis supplicio adficienda, quae rea hostiae Judaeis venditae agebatur, quam Judaei cultris compunxissent, ut sanguis manaverit: propter quod eorum crimen, licet non constiterit, combusti sunt.

§. CCCXC. Circa hoc ipsum tempus, seu a. 1560. reformatio ubique fere jam recepta erat, cum non solum ipse Rex ei faveret, sed et Senatus Regni magnam partem ex Evangelicis constaret, ipsi Ecclesiastici Senatores nutare inciperent. Vid. verba Piaescli, Episcopi Premysliensis, in Chronico Poloniae, excerpta in Bibl. Brem. cl. VIII. ubi etiam

etiam verba Stanislai Lubienſki, eo ſpectantia, proferuntur. Fratrum vero unitatis Bohemicae, hoc ipſo rerum ſtatu, confeſſionem obtulerunt Sigismundo II., Euangelici: maioris Poloniae, in comitiis Varſoviae, qui eam tanquam communi fidei conſentaneam adprobavit, iſque pacem promiſit, a. 1563. Interea haud parum dilaceratae ſunt Eccleſiae quaefſionibus circa Trinitatem, cum, ſic dictis, Antitrinitariis, quorum praecipui fuerunt, praeter Stancarum, cujus ſupra, et alibi, memini, Georgius Blandrata, Theologus et Medicus ſatis celebris, Petrus Statorius Tonvillanus, Franciſcus Liſmaninus, Paulus Alciatus Mediolanenſis, Valentinus Gentilis, Bernardus Ochinus, Paulus Orlacius, et alii, de quibus in hiſtoria Socinianorum agam: quibuſcum, poſt multa colloquia, publicam habuerunt Euangelici diſputationem Petricoviae in Comitibus a. 1565. Quo rerum ſtatu, ut Eccleſiae rectius conſuleretur, conſenſum in fide et religione, inter Eccleſias utriuſque Poloniae et Lithuaniae ſanciverunt Euangelici in Synodo Generali Sendomiriienſi a. 1570., ſecundum confeſſiones Auguſtanae, Bohemicae, et Helveticae. Qui conſenſus deinceps in aliquot conciliis generalioribus, Cracoviienſi a. 1573., Petricoviienſi a. 1578., Wloſiſlaviienſi a. 1583., et Turonienſi a. 1595., confirmatus eſt. Ex quarum Synodorum decretis ordo et diſciplina Eccleſiarum Poloniae recte petitur. Ab illo autem tempore ſenſim collapſus eſt conſenſus, donec a. 1712. reſuſcitari coeperit. Ceterum eadem in Synodo Sendomiriienſi confeſſio tertia Helvetica, ſeu Tigurina, lingua Polonica conſcripta eſt accuratius, conformis Auguſtanae et Bohemicae, hinc Sendomiriienſis eximie adpellata, Sigismundo in Comitibus Varſoviienſibus oblata a. 1572. Unde privilegium, publice datum, liberi religionis exercitii, ortum eſt: quod in Bibl. Brem. I. cit. recenſetur. Noviffime etiam in lucem miſit, et hiſtoriam conſenſus ad noſtra tempora uſque pertexuit, Jablonskius in *hiſtoria conſenſus Sendomiriienſis*.

I. CCCXCL. Sigismundo mortuo a. 1572. Ordines Poloniae

niae et Lithuaniae, generali confoederatione, in generali convocacione Varsoviensi a. 1573. sancita, unionem inter Catholico-Romanos et Euangelicos fecerunt, ne religionis nomine alicui fiat injuria, aut ullis muneribus quispiam propterea arceretur. Exstant etiam verba confoederationis huc pertinentia in Bibl. Brem. l. cit., ex volumine *Constitutionum Regni*. Quam ipsam confoederationem Henricus Andegavensis, postea Henricus III. Rex Galliae, Rex Poloniae electus confirmavit, licet invitus, et tergiversatus initio. Adegit eo Regem Johannes Firlei, Palatinus Cracoviensis, qui, cum corona regia ei jam jam inponeretur, publice intercessit, ne ante praestitum in eam confoederationem juramentum id fieret. Addunt alii, Palatinum, arrepta corona exire voluisse Templo, et in haec verba erupisse, *si non jurabis, non regnabis*. Ita ex Annalibus Polonicis refert Regensvolf. Sed Thuanus hist. lib. LVII. ejus non tantum non meminit, licet Palatini intercessionem referat, sed et sine juramento praestito dicit peractam esse coronationem, simplici facto promisso, Regem *de eo ex Ordinum sententia postea esse decreturum*. Patet nihilominus ex ipsis verbis confirmationis per Henricum, quae in Bibl. Brem. l. cit. prostant, eum vere juramento firmasse. Henrico dein, intra quatuor sui regiminis menses, e Polonia profugo, ut Gallicam coronam, Carolo IX. occiso, capesseret, successor ejus Stephanus Batoreus, Princeps Transylvaniae, Rex Poloniae factus, foederis istius confirmationem sanctius et promisit, et praestitit. Pontificiis autem cum in Euangelicos continuo incitantibus, plus una vice, pie et fortiter respondit, ex gr. *sinamus eos, habent obligationem nostram, quam frangere nobis non licet: Rex sum populorum, non conscientiarum*. Edicto de pace religionis promulgato, dixit, quod supra etiam memoravi, *nolle se conscientiis dominari, si quidem Deus haec tria sibi reservavit, creare aliquid ex nihilo, nosse futura, et dominari conscientiis*. Cum Vilnae tumultus cicerentur in Euangelicos, emanavit mandatum

mandatum Regium a. 1581. in eorum favorem, lectu dignum, in Bibl. Brem. l. cit. Successor ejus Sigismundus III. dum coronabatur a. 1587. idem praestitit juramentum, de pace inter dissentientes servanda. Quod idem dein fecit Uladislav IV. a. 1633., et successor ejus Johannes Casimirus a. 1648. Vid. Bibl. Brem. l. cit., ubi etiam sequentium temporum acta exhibentur, nec non variae dilationes, et restrictiones, eorum privilegiorum. De quibus hic non est agendi locus.

§. CCCXCII. Ceterum, ut illud dictis de unione Ecclesiarum Poloniae addam, Evangelici unionem illam conati quidem fuerunt, secundum decretum in Comitibus Varsoviensibus a. 1578., ad Ecclesias Germanicas transferre, scriptis ad Principes Evangelicos litteris, laudabili sane instituto, cum singulis fuerit confessio, una cum suis caerimoniis, relicta libera, hanc diversitatem unioni nullum creare praedjudicium prudenter judicantes, tantum sessionem in S. coena improbantes, stabilita statione, vel genuflexione, quia sessio Ariano-Anabaptistis erat usitata: sed praeter promissa Principum nihil hac parte inpetrarunt. Quid? quod non defuerint inter Lutheranos zelotae, qui hanc Christianam unionem, tanquam minus solidam, et sinceram, traduxerint, et Fratres propterea vexarint. Porro, ut et illud verbo moneam, instituta est a. 1599. publica Vilnae disputatio, quae sex horas duravit, inter Evangelicos et Pontificios, disputatoribus ex Pontificiis Martino Smieglecio Jesuita, ex Evangelicis Daniele Micolajevio, Martino Janicio, et Martino Gratiano Gertichio. Sed parum effectum est, et non nisi, ob temporis angustias, de Primatu Papae actum.

§. CCCXCIII. Hac ratione reformatio in Polonia et Lithuania inter multa obstacula, partim a quaestionibus Antitrinitariorum, partim a Pontificiorum oppositionibus, aliquatenus fuit stabilita, et ubique per Regnum disseminata, adeo ut ingente numero fuerint Ecclesiae et Scholae in utraque

Polonia et Lithuania, quae postea tamen valde sunt imminutae. In maiore Polonia fuerunt hoc seculo Ecclesiae Reformatae 68, nunc tantum 8. In minore Tempia amplius 130, nunc vix 7. In Lithuania Ecclesiae 146., nunc vero 51. Scholae maioris Poloniae olim 7, nunc solum superest Gymnasium Laesnense, in minore Polonia fuerunt 15. nunc nulla: in Lithuania olim 8, nunc tres, Stucensis, Kievdaensis, et Berzensis. Vid. Bibl. Brem. l. cit.

REFORMATIO GALLIAE.

§. CCCXCIV. Fata reformationis regni Galliae, quae historia unice superest, summatim antequam enarrem, de statu ejus, ignorantiae, superstitionis, et morum corruptionis, respectu, pro more, uno verbo praemittam. Fuisse Ecclesiarum Galliae conditionem hac parte si non, quod verius tamen, deteriorem, utique non meliorem, reliquis Pontificii orbis regionibus De ignorantia, et depravatione, omnium ordinum et statuum, ipsi historici Catholici, sed et documenta notoria, abunde testantur. Vid. Petrus Juriaeus in *historia Anti-maimburgiana*. De superstitione in cultu Divorum et Reliquiarum in specie conspicua, utilissimus exstat Calvinii libellus de *Sanctorum reliquiis*. Quo in statu cum Ecclesiae Gallicanae versarentur, mirum non est, ab una parte multos fuisse reformationis cupidos, et ab altera, plurimos in puriorem religionem hostilem fecisse inperum. Viam vero ad reformationem aliquam e longinquo stravit ipse Franciscus I., Rex Galliae, per litterarum et artium studia resuscitata, et Doctis ac eruditis viris praebitum patrocinium. Quod ejus studium sicut omnes celebrarunt, ita confirmant facta. Vid. Sleidanus Comment. l. XIX., ubi mortem ejus memorat.

§. CCCXCV. Prima purioris evangelii lux videtur Gallis adfulsisse ex Lutheri scriptis, quae Theologis Parisiensibus ad examinandum, secundum Lutheri vota et provocationem, data

data sunt, a. 1521., ut suo loco supra narraui. Licet vero damnatae fuerint ab iis opiniones Lutheri, tanquam haereticae, et pessimae, ut refert Sleidanus l. III. a. 1521., nonnulli tamen ad accuratius examen excitati sunt, et amore quoque earum capti. Sed insigniores primitiae sese Gratianopoli (Grenoble) praecipue Meldis (Maux) ostentarunt a. 1523. Vid. Scultetus in Annal. Gratianopoli in Delphinatu veritates Euangelicas docuit Petrus Sebevilla, ad quem exstat Zuinglii epistola, qua eum ad hoc opus strenue urgendum excitat, apud Scultetum. Meldae vero ad causam reformationis jam inclinabat ipse Episcopus Gulielmus Brissonetus, qui, Monachis exclusis, Lutetia excivit meliores Doctores, principiis euangelicis inbutos, Gulielmum Farellum, Jacobum Fabrum Stapulensem, duosque Ruffos, vel Roussellios, fratres, Arnoldum et Gerardum; qui tamen de separatione instituenda nondum cogitarunt, quod nec postea fecerunt posteriores. Destitit quidem postea ab hoc incepto Episcopus, Regis et Inquisitionis metu, doctoribus fugatis. Stapulensis et Gerardus Roussellius in ditionem et aulam Margarethae Valesiae, charissimae Francisci Regis sororis, ac Reginae Navarrae, sese recipientes, licet totam Papismi formam non abjecerint, nec Reformatorum inpetum, ac praecipitem zelum, adprobaverint, quare male audiunt multis, multa mutarunt in primis in Missa, et viam ad Papismi abolitionem straverunt, quam instituit Johanna de Albrer, Margarethae filia, et mater Henrici IV.; alii etiam alio se contulerunt: mansit nihilominus ibi semen purioris doctrinae, et prima ibi collecta fuit Ecclesia a. 1546., ut postea patebit.

§. CCCXCVI. His primitiis sese mox objecerunt Theologi Parisienses, quorum maxima est in Gallia autoritas, sine quorum consensu nemo aliquid evulgare audet, ut et Parlamentum, Rege tunc in Hispania captivo. Quem inpetum Meldis expertus est a. 1523. Johannes Clericus, qui, quod schedam valvis Templi adfixerat contra Indulgentias,

et Papam vocaverat Antichristum, virgis caesus est; notaque fronti ejus inpressa. Qui ipse, de zelo suo nihil remittens, a. 1524. simulacris extra urbem fractis, post manum dextram amputatam, et brachia dilaniata, igni est absumtus. Vid. Scultet. in Annal. Luce purioris doctrinae nihilominus magis magisque per Galliam proserpente, Clemens VII. Papa, ea de re per Aloisiam matrem Francisci, adhuc captivi, admonitus, litteris ad Senatum Parisiensem eum a studio haeresios extirpandae laudavit, simul ulterius incitavit a. 1525. Convenit quoque inter Reges Hispaniae et Galliae in pacificatione Madritiana a 1526, ut Christianae religionis hostes, et *sectae Lutheranae extirparentur haereses*. Cujus effectum inter alios expertus est *Ludovicus Berquinus*, vir spectatae in aula Francisci I. autoritatis, qui, cum multos pios libros, inter quos erat Erasmi *enchiridion militis Christiani*, Gallice non tantum verteret, sed et, non obstantibus Erasmi et Budaei dehortationibus, in professione veritatis, ac Sorbonistarum insectatione, pergeret, laqueo praefocatus est, et crematus Lutetiae, pio et constante animo, instar veri martyris. Vid. Epist. Erasmi ad Carolum Utenhovium vol. II. Epistolarum Erasmi: quae etiam alibi exstat. Perdidit Berquinum, inquit Corn. Agricola epist. l. VII. in *Monachos et Theologos simplex libertas*; qui ipsi etiam frustra hoc institutum dissuasit. Quae persecutio et alios progressu temporis feriit, uti a. 1531., quo multi pii viri martyrio coronati sunt in Gallia, inter quos fuit Viennae Stephanus Renier, Franciscanus, qui superstitioni sese in dioecesi Viennensi palam opposuerat.

§. CCCXCVII. Crevit nihilominus reformatio, et longe lateque disseminata est, novis a. 1532 erectis seminariis, Aureliis, Biturigibus, ubi per zelum Calvinii, qui utroque in loco studiis dabat operam, multum confirmati sunt reformati, et Tolosae, quae, cum ipsa Aquitania, fidei purioris instaurationem fere debet Julio Caesari Scaligero, cujus domo fideles, tanquam hospitio, utebantur, multum quoque refo-

reformationi per Galliam propagandae contulit Alexander Canus, Abrincensis, qui, relicto Dominicanorum Ordine, per Genevam venit Castrionem, Ducatus Borboniorum urbem, tandem Lugdunum, ubique intrepide spargens lucem euangelicam; donec ultimo in loco fuerit a. 1533. flammis traditus, tanta cum constantia et fide, ut nonnulli dixerint Monachi, *si hic saluus non esset, neminem mortalium fore saluum*. Vid. Acta Martyrum. Quam eandem sortem tunc etiam Tolosae subiit Johannes Caducus, Licentiatum legum. Vid. Scultetus in Annal.

§. CCCXCVIII. Tolerabilis hucusque fuit Euangelicorum in Gallia conditio, eorumque causa, inter Sorbonistarum et Senatus oppugnationes, satis feliciter processit, Francisco Rege connivente, ac cursum Euangelii, eo, quo dixi, modo permittente, sive ipse fluctuaverit, nec ab aliquali reformatione adeo fuerit alienus, sicut ex ardore, quo in litteratos ferebatur, non tantum colligi posse videtur, sed declaratio Ducis Aurelianensis, filii ejus, in conventu Protestantium Francofurtensi a. 1543., quae recensetur in litteris, et memoriis, de Vargas de *concilio Tridentino*, indicat, sive Protestantes Germanos, quorum amicitiam contra Caesarem ambiebat, offendere noluerit, et occasionem nervos incidendi reformationi exspectaverit commodam, salvo inclinationis suae ad eam, et ad Principes Germaniae, praetextu. Utiq. cum illa ansa ipsi a Reformatis Galliae esset, ut putabat, praebita, eosque acerrime coepisset persequi a. 1534. et 1535., se apud Principes excusavit; quod religionem eorum non debellaret, sed furiosos et seditiosos tantum, qui praetextu religionis Regnum turbabant, sicut alibi faciebant Anabaptistae. Imo hoc ipso tempore per Bellarium Langaeum, Legatum suum in Germania, se a multis et praecipuis Melanchtonis sententiis non adeo adhorrere, seseque eum in Galliam, ut cum eo conferat, vocare declaravit, quod tamen non est effectum. Vid. Sleidanus l. IX. a. 1535. et Seckendorf. hist. Lutheran. l. III. Cum autem hic pu-

rus putus ejus fuerit praetextus, ipseque sese mox pro religione Pontificia declaraverit, Calvinus, ut causam reformatam ab hac calumnia vindicaret, publicavit *Institutionum* suarum librum, admirabili illa dedicatione Francisco praefixa.

§. CCCXCIX. Praetextum autem, cujus memini, sub quo Rex in ipsam reformationem fecit inpetum, praebuit imprudens dicam an temerarius nonnullorum ex Euangelicis zelus, qui tot per omnia secula peperit mala, quo *stultissimis suis rationibus* Lutetiam et Regnum perturbarunt. Vid. Johannis Sturmii epistola ad Melancthonem in Annalibus Sculteti. Cum Gerardus Rufus, Coraldus, Certhaudus, alique, sub tutela Reginae Navarrae, primum publice concionarentur Lutetiae, dein, a Sorbonistis impediti, privatim, ingente successu, nec id ferrent Sorbonistae: nonnulli zelotae Reformatorum irritati, programmata in Ordines Ecclesiasticos, missam, aliosque ritus Papisticos, Genevae excusa, multa in religionem dominantem odiosa complexa, in vulgus sparserunt, compitavit per Lutetiam adfixerunt, ante ipsum etiam Regis conclave, imo universam fere Galliam noctu inmanibus, et tragicis, exclamationibus turbarunt, ut Sturmius narrat: Rex damnanda hac licentia adeo fuit exacerbatus, ut nec ipse ullum amplius tenuerit modum, sed atroci edicto omnes, vel leviter ejus tumultus suspectos, comprehendi jussit, qui, habita quaestione, vivi sunt concremati, horribili plane spectaculo: ut narrat Sleidanus lib. IX. a. 1534 et 1535. Acerrima mox secuta est persecutio, jussu Regis instituta: quam qua ratione coloraverit apud Protestantes Germaniae, modo exposui. Praeterea, ut zelum suum, aequae infanum, pro religione Pontificia in omnium ingereret oculos, publicam fecit a. 1535. supplicationem ad Templum Divorum, incredibili hominum concursu, ut Divinum scilicet Numen placaret, S. Genovefa, Numine tutelari Lutetiae, circumfata, ingente pompa, et missa peracta, praesentibus liberis, exterisque Legatis, et omni circum-

circumfusa Nobilitate, proluxa oratione dolorem ex impij hominum audacia testatus est, observantiam suam erga Ecclesiam Romanam exposuit, omnes etiam hortatus, ut ab hac pestifera secta sibi caveant, neminem enim, qui deprehenderetur, id impune laturum. Expiationis etiam ergo producti sunt sex, qui diversis locis, per quae Rex domum tenderet, usti sunt, igni succenso cum praetervehebatur, qui multos alios capi iussit, qui variis in locis flammis sunt absumti, sed in duorum martyrum locum vel centum successerunt, ex cinere eorum orti, ut Mezeracus observavit a. 1532.

§. CCCC. Initium itaque ab hoc tempore fuit persecutio, et truculento modo exercita est, nec, ut alias moris erat, causis poenarum specificè pronuntiatis, ex. gr. quia carnem diebus vetitis comedit, hoc vel illud Pontificiae religionis dogma negavit etc. sed generatim et universe, eum Majestatem Divinam laesisse, in Mariam et reliquos Divos fuisse contumeliosum, et Ecclesiae, communis omnium Parentis, decreta violasse. Qua ratione vulgo fuit creditum, nihil in terra esse Reformatis nocentius, factumque est, ut inter populi execrationes fuerint ustulati, sine ulla misericordia. Imo nihil poenitentia sua lucrati sunt, quam ut minore cum cruciatu fuerint e medio sublati. Cujus notabile fuit exemplum in quodam nobili, et litterarum studioso, juvene viginti annorum Tolosano, qui propterea, quod carnem comedisset, morte punitus est, non quidem vivus crematus, sed ita, ut, gula laqueo fracta, pendulus ignem succensum persentisceret quasi, quia impij iudicis Morini, Lutetiae Proprætoris, minis perterritus, confusus erat, se impie et irreligiose fecisse. Accidit a. 1538. Vid. Sleidanus lib. XII. a. 1538. Renovata porro identidem sunt edicta, et severiora facta, uti a. 1542. a Rege et Senatu, addita quoque in Reformatos inquirendi formula, per omnia religionis capita, quae ab Inquisitione nihil differt: cujus summa exstat apud Sleidanum, lib. XIV. a. 1542. Duorum autem martyrum historia reperitur in epistola Eu-

stathii a Knobeldorf ad Cassandrum in Epistolis Belgarum cent. I. Anno sequente 1543. doctrinae capita, a Sorbonitis concinnata, numero viginti quinque, promulgata sunt, populo per praeconem tuba convocato, et mox typis excusa, a Rege sancita sub gravi poena, si quis contra hisceret, addito etiam decreto de pervestigandis Lutheranis. Quibus capitibus librum opposuit Calvinus, quem *antidotum* nuncupavit. Longum foret, omnia tormentorum et suppliciorum enarrare genera, quae perpeffi sunt Evangelici, aut confessorum ac martyrum contexere catalogum. Nihil enim Gentilibus, primis Christianismi seculis, hac parte cesserunt Christiani nominis homines. Incidit etiam in hoc tempus terribilis illa Merindolensium ac Cabrierensium, seu Waldensium, in Provincia Gallica, laniena a. 1545. Cujus historiam supra, ubi de Waldensibus, dedi.

§. CCCCI. Inter tot tantaque obstacula, et pericula, mirum tamen in modum auctus est Evangelicorum numerus, animi quoque magis corroborati et excitati sunt, ita ut separatas Ecclesias, sic proprie dictas, instituere non fuerint veriti. Cum enim antea sese, ut dicitur, negative tantum sejunxissent Reformati, a superstitioso cultu abstinendo, positivum instituerunt secessum ab a. 1546., Ecclesias formando, sacra in suis coetibus administrando, et presbyteria erigendo. Quod primum Parisiis est factum a Massono Riverio, vel, ut alii tradunt, Meldis a Petro Clerico, opifice. Utique Meldensis Ecclesia ad 400 jam excreverat, et sacra sua sub Clerico Pastore faciebat. In unum vero, sexaginta numero, coacti, et sacram coenam administrantes, capti sunt omnes, et Lutetiam deportati ac capitis damnati. Domum mox deducti, quatuordecim eorum, inter quos ipse Pastor, singulis palis adligati, uno eodemque momento combusti sunt vivi, reliqui partim virgis et fustuario, partim exilio, mulcati sunt, multis etiam linguae sunt praecisae. Memorabile est, Picardum, Doctorem Sorbonicum, concione post crudelia illa supplicia habita, non erubuisse, quae stupenda fuit
insania,

insania, declamare, ad salutem esse necessarium credere, illos miseros in profundum usque infernum esse damnatos, Angelum etiam, si de coelo veniens secus diceret, esse rejiciendum, imo, quis non horrescat? *Deum non fore Deum*, nisi eos in *perpetuum damnet*. Vid. *acta Martyrum Crispini* lib. III.

§. CCCCLII. Henricus II., successor Francisci, a. 1547. defuncti, nihil de persecutione quoque remisit. Quo tempore Regina coronaretur, et ipse prima vice Lutetiam solenniter ingrederetur, a. 1549., nonnullis ob fidem ad supplicium, ipso spectante, raptis, supplicatio ad omnia Divorum Tempia est instituta, et, edicto promulgato, declaravit, se veterem religionem mordicus esse defensurum, ac pestiferas illas haereses extirpaturum. Incitavit quoque Regem ad crudelia illa facinora pellex ejus, Ducissa Valentinenfis, Diana de Poitiers, impudica et pessima foemina. Hugonotum utique persecutionem non tam ex zelo religionis, quam ex ipsi placendi studio, fuisse ortam, ex historia Gallica clare patere, diserte dicit Amelotus in praef. apologetica versionis P. Sarpii hist. concil. Trident. Prodiit quoque rursus a. 1550. edictum in Evangelicos, quo in ipsos Judices, qui remissius aut in illos inquirerent, aut eos punirent, statuitur poena. Secutum est aliud a. 1551., quo cum Caesare bellum, et cum Papa inimicitias, agere incipit, longe atrocissimum, ne Evangelici ex hoc bello ansam licentius agendi adriperent, et ne suspicionem mutatae religionis incurreret ipse Rex. Etsi, ut multiplicita martyria enarrem, fieri hic nequeat, unum alterumve tamen non possum, quin adtingam. Novem sunt a. 1553. Lugduni adfecti martyrio, nequicquam intercedentibus Bernensibus, quorum liberalitate quinque eorum studiis navaverant Lائفانناe operam, Turnonio, praecipuo persecutionis flabello, contranite. Alius eorum Ludovicus Marfacus, vir militaris, cum ex Scriptura multum proferret, retulit a Praefecto Regio hoc singulare responsum, *duos tantum esse Evangelistas*

listas Matthaeum et Johannem, reliquos, ut et Paulum, centones tantum consuisse, et, nisi Ecclesiae Doctores eam tribuerent Paulo auctoritatem, se non pluris facturum ejus epistolas, quam Aesopi fabellas. Vid. Sleidanus lib. XXV.

§. CCCIII. Furioso suo zelo magis adhuc indulgens miserabilis hac parte Rex edicto, a. 1555. scribi jussu, mandavit omnibus suis Praefectis, ut, quos Ecclesiastici Judices, et Inquisitores fidei, damnassent, pro delicti magnitudine statim sine mora, nulla adpellationis habita ratione, punirent; quod a tribunali Inquisitionis prope aberat. Sed hoc edictum, a Cardinali Lotharingiae ad Senatum Parisiensem, ut actis publicis, sicut moris erat, infereretur, relatum, Senatum vehementer commovit, quod provocationis beneficium eo tolleretur, quare intercessit, et Regi perniciose effecta candide et copiose ob oculos posuit: imo addidit, Ecclesiam non ferro et igni, sed institutione esse tutandam et propagandam, adeoque violenta illa media sibi displicere, nec errantium producere emendationem. Vid. Sleidanus lib. XXVI. a. 1555. Nec tamen cessavit persecutio, quin nova et atrox est suscitata a. 1557., occasione tumultuariæ coitionis plebis Pontificiae in Euangelicos, in unum, ut sacris defungantur, congregatos Lutetiae; quae propterea populari nomine adpellata est *expugnatio viae Jacobaeae*. Aedibus a plebe obsessis, reliquis se subducentibus, vel armis peremptibus, manserunt octaginta viri et foeminae, 120 dicit Thuanus ad a. 1557. quos Praetor, qui cum officialibus supervenerat, inermes licet, et sacra pie exercentes, inveniit,prehendit, et inter multa seditiosi populi probra in horridos et sceleratorum carceres compegit. Ut vero facilius damnarentur, rumores de industria sparsi sunt, horrenda crimina incestus, scortationis, infanticidii, et similia alia, in nocturnis illis conventibus, perpetrari: sicut antiquitus fuit a gentilibus objectum Christianis. Non obstante vero quod, scriptis et apologiis ad Regem missis, illa fuerint clare refutata, ipseque multis rationibus a persecutione fue-

rit

rit absteritus, sententia, jussu et instantiis Regis, procrastinante et tergiversante Senatu, est pronunciata damnatoria. Alii itaque cremati sunt, alii sententiam minus justo modo redemerunt. Vid. Commentarius, magni pretii liber, de *statu Reip. et Religionis* in Gallia, sub Henrico II. et seq.

§. CCCCIV. Tentarunt rursus a. 1558. inquisitionem invenire, litteris a Papa inpetratis, quibus tres Cardinales constituti sunt praecipui inquisitores. Quibus cum Rex adsentiebatur, Senatus repugnaret, tandem a Rege, in Senatum veniente, novae poenae capitales in Evangelicos constitutae sunt, qui, quod notandum, antea Lutherani, nunc sacramentarii, sectarii, et conventicularii dicti sunt. Executio tamen parumper est per bellum cum Hispanis, et alia negotia, dilata: quo etiam aliquid singularia Dei judicia in praecipuos Jacobaeae cladis autores, in commentario citato recensita, contulerunt. Sed et hoc ipso tempore mirum in modum propagatae sunt per universum Regnum Ecclesiae reformatae, non obstante, quod novae subinde occasiones, a populari seditione passim ortae, cursum illum sistere conatae sunt. Unum Andelotii, Amiralii Castillionaei fratris, et Ducis Peditum, memorasse casum suffecerit. Quo tempore duos inter Reges hostiles de pace, internunciis Granvellano et Cardinali Lotharingo, ageretur, Andelotius, vir probatae fidei et vitae, a Granvellano, ut, quantopere Gallia esset haeresi infecta, comprobaret, desertur, tanquam qui fratri Amiralio librum contra Missam miserit. Quod cum Cardinalis Regi intimasset, et Franciscus Guisius quoque, Thionvillam cum exercitu tendens, dixisset, se de felici eventu, praesente Andelotio, desperare, Rex mandat Amiralio, aliisque amicis, efficerent, ut Regi honorifice de Missa responderet, ut eum sic liberaret. Sed rogatus Andelotius a Rege libere respondit, Missam, qua sacrificium pro vivis et mortuis, esse unico Christi sacrificio injuriosam, et *detestandum commentum, ex libidine hominum confictum*. Thuanus lib. XX. tantum refert, eum *juxta* Tom. VII. Eee *Calvini*

Calvini doctrinam, minime secundum Regis votum, respondiſſe. Quo Rex exacerbatuſ, eum munere privavit, ac carceri mancipavit: poſtea tamen Regi reconciliatuſ eſt, et reſtitutuſ.

§. CCCC.V. Pace inter Philippum, Hiſpaniae Regem, et Henricum facta, quae etiam ad haereſes delendat ſpectabat, Henricuſ ſeveriuſ adhuc in Euangelicuſ inſurrexit, et edicta renovavit. Intellecto vero, occasione *conventus Mercurialiſ* ſec. ſuperiore inſtituti, et hoc ſec. renovati, ad cenſuram in Senatoreſ, ſi male ſe geſſerint, exercendam, die *Mercurii* habere ſoliti, unde nomen traxit, et *Mercurialiſ* pro cenſura publica in uſu eſſe coepit, in ipſo Senatu non deficere, qui non tantum illud inprobabant, ſed et ad Reformatoſ inclinabant, et iudicia propterea ſegniuſ procedere, in Curia ſe praefentem ſtitit, ut hoc exploraret, et corrigeret. Fuerunt autem inter Senatoreſ, qui mentem, praefente Rege, libere explicuerunt, dicenteſ, concilium priuſ eſſe convocandum, ut de haereſi conſtet, et intermit-tenda eſſe ſupplicia. Quo factum eſt, ut Annas Burgaeuſ, vir piuſ et erudituſ, Ludovicuſ Fauruſ, alii, qui illud dixerant, capti ſint juffu Regiſ, nec non Fumaeuſ, Foixiuſ, alii, qui adſenſerant, nonnuli urbe exceſſerint, qui Praeconis voce proclamati ſunt. Vid. Thuanuſ lib. XXX.

§. CCCC.VI. Interea auſi fuerunt Reformati inter haec tanta discrimina, et perſecutioneſ, in Synodum convenire: quae prima ab iis eſt habita a. 1558., Praefide Antonio Sadeelo, Paſtore Eccleſiae Pariſienſiſ: in qua celebris conſeſſio Gallicana eſt conſcripta, quae in *Commentario de ſtatu religioniſ* etiam exſtat, et diſciplinae forma conſtituta; poſtea multis in Synodiſ amplificata, et confirmata. Imo hoc ipſo a. 1559. Miniſtri euangelici, Pariſiſ conventu habito, Praefide Franciſco Morello, multa ad regimen et diſciplinam pertinentia, ſanciverunt, *ſpreto*, inquit Thuanuſ l. cit. *certo neciſ metu*. Perſecutio autem, non obſtante Principum Germaniae ſeria interceſſione, per ſolennem legationem

gationem facta, lectu apud Thuanum digna, est summo studio resuscitata. Annas Burgaeus non tantum ab Episcopo Parisino, cui Rex hanc causam, contra Senatorii Ordinis privilegia, commiserat agendam, haereseos est condemnatus, sed et nova Regis rescripta ad totius Regni Parlamentum missa sunt, ut quam severissime urgerent persecutionem, alioqui de ipsis sumendam esse poenam. Quo in difficillimo, et fere desperabundo, statu Deus singulari intercessit iudicio. Convivia festiva cum Lutetiae agerentur, causa matrimoniorum inter Reges hostiles, Hispaniae et Galliae, nunc reconciliatos, Rex, qui equestri certamine in hippodromo voluit cum Comite Bongomerio, custodiae Regiae Praefecto, eodem illo, qui Burgaeum in carcerem deduxerat, decurrere, ab eo lethaliter vulneratus est, frustulo per cassidem in oculum ingresso, unde multos inter dolores mox animam efflavit. Dixisse fertur, *se vereri ne in eos Senatores quid iniqui commisisset*; ut Thuanus refert, sed addit, *se non adfirmare, verum sit, nec ne?* Mezeraeus vero tradit, regem loquelae et rationis ab eo casu non fuisse competentem, et concludit, inde falsi convinci, quicquid ab ipso dictum narratur. Adeo vero in eos exarserat infelix mortalis, ut minabundus dixerit, *se suis oculis Burgaeum cremari conspiciaturum*. Sed nec inopino ac luctuoso hoc Regis casu finita est persecutio, aut Burgaeus ereptus, quippe ab Episcopo jam damnatus; adversariis nimium inopportune executionem urgentibus. Revocata itaque confessione, nimis ambigua, quam amicorum suasu, ut liberaretur, ediderat, et alia copiosa ac clara emissa, ignis iudicium pie et constanter a. 1559. sustinuit. *Ipse se veste exiit*, verba sunt Thuanii l. XXIII., *et cum in altum attolleretur, aliquoties auditus est haec verba pronuncians, Deus mi ne me derelinquas, ne ego te derelinquam*. Relicta autem ipsi lingua, quae alias praecidi solebat, sub conditione, ne quid ad populum proferret, nihil aliud effatus est ac, *non ego hic sum ut latro, aut homicida, sed tantum evangelii causa*. Praefuit autem haec

sua mortē Burgaeus, pietate et eruditione celebris, multum disseminandae reformationi. Ceterum reliqui Senatores cum ipso capti in libertatem sunt restituti.

§. CCCCVII. Francisco II. in locum Henrici inaugurato, longe atrocior est instituta persecutio per Guisios, quorum neptis, Regina Scotiae, nupserat Francisco, adeoque summa erat autoritas. Fuerunt autem capitales Reformationum et infensissimi hostes, ea etiam de causa, quod potentiam suam, cui firmandae unice erant intenti, salvis Reformatis, stare non posse arbitrabantur: severissima itaque promulgata sunt edicta, summo gradu Antichristiana, quibus clandestini quoque coetus facti sunt capitales, dogmatum inperata investigatio, et Praetori rerum capitalium potestas data est, sententias sine provocationis beneficio ferendi, ipsis etiam delatoribus constitutis praemiis: additum, sed dicis causa, tamen fuit, ut calumniatores talione plecterentur, *ne qua calumniis*, inquit Thuanus lib. XXV., *ansa praebere videretur*. Erat vero hoc tempore longe lateque propagata reformatio, per totum Regnum, multosque habebat vel confessores, vel patronos, inter viros Principes. Quorum eximii fuerunt Amiralus Colignius, cum fratribus, Margaretha Navarrae Regina, Renata Ducissa Ferrariae, et Francisci Regis filia, Johanna d'Albret mater Henrici IV., Telignius gener Colignii, Michael Hospitalius, alii. Quibus etiam adcensetur a multis Monlucius, Episcopus Valentinianus, nec male, si fidei, et non morum, a quibus se minus probatum praestitit, ut fertur, habeatur ratio. Imo hoc ipso tempore accesserunt alii magnates, ut Reges Navarrae, Principes Condaei, Chatillonei, et alii. Quorum accessio etsi Reformatos aliquatenus confirmavit, et animavit, gravissimorum praebuit motuum, et bellorum civilium, occasionem, quibus Regnum horribili modo est concussum.

§. CCCCVIII. Causae motuum a. 1560. fuerunt partim civiles, partim religiosae. Guisii cum in aula dominarentur, exclusis propinqui sanguinis Principibus, illique se regni adfectati

festati valide suspectos fecissent, praeterea Reformatorum excidio imminerent, Principes, id ferendum non rati, maxime cum Guisii essent peregrini, metusque esset haud vanus, eos regnum esse rapturos, et de reformatione actum iri, consilia sumserunt, Regem in suam redigendi potestatem, et Guisios de gradu deturbandi. Quo fini in eos conspirarunt non reformatae tantum religionis patroni, sed et alii Nobiles permulti, qui libertatem Gallicanam a Guisiis proculcari aegre ferebant. Initum est hoc consilium Nanneti, in Britannia inferiore, cujus articuli eo tendebant, *ne quid in Regem, Regisque consanguineos, et Regni statum, fieret: illorum dignitas, Patriae libertas, a peregrinorum violentia liberetur.* Dux foederis eligitur Renaudus, aliaque ad rei executionem parantur. Interea tota haec conspiratio non per rumores et litteras, aliis etiam ex oris, tantum ad Guisiorum aures pervenit, sed et plane ac plene iis innuit per patronum, seu causidicum Parisiensem, hominem, inquit Thuanus, ineruditum, P. Avanellam, pro zelota reformationis habitum, qui nonnullis coetibus, hanc in rem habitis, interfuerat, sed qui, secundum Thuanum, *magnitudine negotii, ac periculo, territus, et quod id licere salva conscientia minime crederet, conspirationem detexit.* Ambaxiam itaque, (Amboise) cujus firmissima erat arx, deducitur Rex, ut ibi tutius degeret: Francisco Guisio suprema datur potestas, ut Regis vicem obeat. Cum vero, non obstante hac detectione, consilia exequi vellent, et armati per varias turmas tenderent Ambaxiam, partim capti sunt, partim occisi, omnes dissipati. Sumto etiam de captis gravi supplicio, tanquam laesae majestatis reis, alii sunt capite truncati, alii ad arcis fenestras suspensi, alii in fluvium projecti. Imminere praeterea in eos coeperunt Guisii, quos conscios suspicabantur conspirationis, inter quos erant Rex Navarraeus, et Princeps Condaeus.

§. CCCCIX. Hic tumultus, dictus *Ambaxianus*, cujus originem, causas, praetextus, et effecta, fuse enarrat Thuanus

lib. XXIV., qui magnorum motuum, et eventuum, prae-
buit initium, effecit, ut paulo mitius et benignius fuerit initio
cum Reformatis actum, Cardinale Lotharingo in primis pa-
vore correpto, qui cum Evangelii ministris nonnullis subin-
de de religione amice est collocutus: quo causa reforma-
tionis multum denuo est corroborata et promota. Concilio
regio dein convocato, ut rebus perturbatis succurreretur,
Rex iussit, ut sententiam de mediis, quibus in meliorem
ordinem redigi possint res, libere dicerent consilarii. Quo
in conventu de necessitate alicujus reformationis, de concilio
Nationali cogendo, si Generale non procedat, vel collo-
quio habendo, libere disseruerunt Janus Monlucius Episcopus
Valentinianus, Carolus Mazillacus Episcopus Vienne-
nsis, et Gaspar Castillonaeus Amiralus, qui etiam duos
supplices libellos, nomine fidelium Christianorum, per varia
Galliae loca dispersonum, Regi ausus est offerre, addito,
paratos esse, ad quinquaginta millia, qui coram Rege com-
pareant. Contradixerunt vero Dux Guisus, et Cardinalis
Lotharingus, qui tamen in Ordinum conventum consense-
runt, et posterior etiam, se a persecutionibus esse alienio-
rem factum, declaravit. Exstant Orationes illae in citato
Commentario, et adtentione dignae sunt. Conclusio vero
Colloquii hujus Regii fuit, ut *generales Regni Ordinum con-
ventus habeantur, et, ni posset concilium Generale cogi, Na-
tionale propediem convocetur: omnia ad id praeparentur, et
interea poenis et suppliciis parcatur, nisi in eos, qui arma
sumserint, seditionesque moverint.*

§. CCCCX. Creverunt quidem hac ratione Reformatis
animi, qui etiam ab hoc tempore adpellati sunt *Huguenoti* a
Catholicis, quasi dicas, ut nonnulli opinantur, *eedgenoten*, Me-
zeraeus etiam in vita Francisci II. tradit, se rationes habere pro
ea opinione, addit, nomen esse Helveticum *Eidgnossen* a Ge-
nevensibus corruptum in *eedgenoten*, vel, ut refert Thuanus
lib. cit., ab urbe Caesaroduno, ubi, ad incutiendum infan-
tibus, ac simplicibus feminis, per spectra terrorem, *Hugo*
rex

rex celebratur, qui noctu pomœria civitatis obequitare, et obvios homines pulsare, et rapere, dicebatur: a quo *Hugonoti* adpellati sunt, qui ad ea loca ad conciones audiendas, ac preces faciendas, itidem noctu, quia interdum non licebat, agminatim in occulto conveniebant, antea vulgo *Lutherani*, postea etiam *Calvinistae*, dicti: sed lætior hæc facies brevi per Guisios est mutata, qui in Condaëum tanquam tumultus *Ambaxiani*, et novorum motuum, autorem, e medio tollendum intenti fuerunt. Quem in finem familiares Condaei quotidie in vincula coniecti sunt, et novum cusum est decretum, ne quis ex *Principibus*, aliisque, milites, pecuniam, arma, equos faciat: qui hoc fecisse compertus fuerit, *Regiæ Majestatis læsæ haberi reum*. Citati sunt, præter *Navarraeum*, Condaeus, et frater ipsorum Cardinalis *Borbonius*, ac *Ordinum* convocatio Meldis est translata *Aurelias*: quo Rex militari more venit. Mandatum est, ut fidei articulos, a *Sorbona* a. 1542. confectos, unusquisque confiteretur. Condaeus vero et socii cum advenissent, ipse mox in carcerem coniectus est, et *Navarraeo* explorando et observando adjuncti sunt aliqui, capitur etiam Condaei focrus: *Andelotius* vero tempestive discesserat. Actione in Condaëum instituta, ipse supplicio fuisset adfectus, nisi inopina Regis mors ipsum liberasset. Guisiorum enim artibus et commentis Rex in opinionem venerat, eum in Regis exitium conspirasse. Correptus autem Rex a morbo auriculari, abscessu, in cerebro nato, per aurem suppurante, inter multos cruciatus expiravit a. 1560. Mens. Decemb.

§. CCCCXI. Ingens tunc rerum accidit mutatio. *Carolo IX.* successore minorenni, divisi fuerunt initio optimates circa regni administratorem in duas factiones; Reginam volebant *Guisii*, *Nemorosius*, *Mareschalli*, *Santandraeus* et *Brissacus*, et Cardinalis *Turnonius*; sed alii *Navarraeum*, quorum præcipui erant *Connestabilis*, *Amiralius*, et duo Regis *Navarrae* fratres, Condaeus enim e carcere erat e ductus. Quæ divisio cum ad bellum verteret, *Navarraeum*

cum Regina matre Catharina communicavit administracionem, ita etiam, ut praecipua penes ipsam esset potestas: quae tamen postea, novis Guisiorum causa ortis dissensionibus, fuit restricta, ita ut sine eo nihil potuerit Regina. Quibus ita ordinatis instaurata sunt Comitiae, in quibus Cancellarius copiosa et gravi oratione de perturbati status causis et remediis disseruit. Ordines etiam duo, *popularis et Nobilium*, ignorantiam, avaritiam, luxum, et nimiam potentiam Clericorum exposuerunt: sed tertius ordo, *Clericorum* scilicet, haereses maxime reprehendit, earumque extirpationem, et Cleri defensionem, ac inmunitates, urgit. Dilato tandem in aliud tempus conventu, edictum est Antistitibus, ut se ad concilium pararent, Magistratibus, ut captivos religionis causa dimitterent, prohibitum denique, *ne quae essent pro religione injuriae, aut factionum vocabula usurperentur*. Interea purioris euangelii vox magis magisque personabat, licet non defuerint persecutiones, uti in Gallia Narbonensi per Comitem Villarium, in Delphinatu per Legatum Ducis Guisii Monaegondrinum, qui Valentiae adfixit fideles; a. 1561. Superior tamen evasit causa Euangelicorum; libertatis edicto ubique promulgato, captivis libertati restitutis, et exulibus redeuntibus. Quando conciones Evangelicae ubique personuerunt per agros et urbes, multi etiam, rei novitate allecti, adcurrerant, et adsumebant. Quod ipsum novos peperit motus, cum Pontificiae sectae patroni nihil non ad hos progressus sistendos egerint.

§. CCCCXII. Quibus malis ut tandem finis, si pote, inponeretur, edictum denuo est promulgatum, edictum *Julii* adpellatum, contra conciones et coetus Euangelicorum, quo libertas eorum denuo est sublata, sed et decretum formatum, de colloquio inter utriusque partis studiosos habendo in oppido *Possaco*; sicut factum est a. 1561. Cujus historiam, praeter alios, in primis Thuani lib. XXV, etiam ex nostratibus dedit Cl. Witzius in Miscellan. Catharina mater Regens, se eo a Praefulis passa est permoveri, qui favebant

bant Reformationi: quorum sententiam adprobavit Cancellarius Hospitalius, ut Regina sic placeret Reformatis. Carolus vero Lotharingus Cardinalis, et Archiepiscopus Rhemensis, eo concessit, ut eloquentiam ostentaret, sub spe gloriae et victoriae de Reformatis: erat enim, ut Thuanus inquit lib. XXVIII., *ostentandi ingenii, et popularis aurae captandae ad vanitatem usque cupidissimus*. Possiacum, haud procul Parisiis, cum adpulissent Antistites ex omnibus fere Regni partibus, et e Reformatis quoque plures, inter quos eminuerunt Theodorus Beza, tunc Pastor Genevensis, Petrus Martyr Vermilius Florentinus, Professor Tigurinus, Augustinus Marloratus, Johannes Merlinus, Franciscus Morellus, et Nicolaus Gallasius, Reformati nihil non egerunt, ut colloquium rite procederet, nec Antistitibus Judicibus, sed Regio Consilio moderante, et verbo Dei unica habitanda norma. Antistites e contra in eo fuerunt, ut turbaretur colloquium, indignum rati de rebus minime controversis in Ecclesia Catholica disceptari. Dein, non auditi, petierunt, ne Rex interesset, quippe veriti, ne sermonibus Reformatorum in illa sua aetate caperetur; sed nec illud inpetrarunt. Antequam vero coepit colloquium, privatum aliquod in cubiculo Navarraei habuit cum Beza Cardinalis Lotharingus de *eucharistia*, in quo, cum ei absurdum dictum, quod de Beza circumferebatur, objecisset, *quaerendum esse Christum in coena, ut in coeno*, Beza illud negavit unquam a se prolatum, et de praesentia Christi in coena, ejusque natura et usu, tam luculenter differuit, ut, sibi satisfactum esse, testatus sit Cardinalis, seque cum eo cupere colloqui ad aliquas consensus rationes ineundas.

§. CCCCXIII. Praesentibus itaque, in sacrarum Virginum Possiacenarum amplissima aula, die nono Septembr., quo primordia colloquii sunt facta, Rege, Regina matre, Duce Aureliano, Regis fratre, Margareta sorore, Rege et Regina Navarrae, Condaeo, cum reliquis Regis consanguineis Principibus, et privati Consilii viris, magnoque optimatum

ac Nobilium numero, adfuerunt ex Pontificiis Cardinales, Archiepiscopi, et Episcopi, quinquaginta, et absentium multi delegati, cum magna Theologorum et Litteratorum corona: ex Reformatis vero Ministri duodecim, et viginti alii, ab Ecclesiis ablegati. Cum de scopo et causa colloqui, ad diffidium religionis terminandum, verbo monuisset Rex, Cancellarius, Michael Hospitalius, corrupti et violenti Cleri magnus adversarius, ea copiosius exposuit, ostendens, a generali concilio, in quo Papa dominatur, nihil praeclari esse expectandum, nationale vero, et colloquium, longe utilius esse, mutua autem esse deponenda odia, solum Dei Verbum audiendum, concordiae studendum: et quae sunt similia. Quo facto, Cardinalis Turnonius, gratis Regi actis, petiit ut a Cancellario dicta sibi scripto darentur ad deliberandum, quid facto opus sit. Sed, licet omnium Antistitum nomine loqueretur, repulsam tulit. Tunc Beza, praemissis de genibus suis precibus, postquam Regis propositum laudasset, et Reformatos a praepjudiciis, quibus gravari solebant, acsi turbulenti essent, et pacis olores, vindicasset, discessit de praecipuis capitibus controversis. Elegante usus Oratione auditus est adtente et tranquille, usque dum, de Eucharistia agens, imprudenter dixisset, *Christum a coena tam longe abesse, quam coelum a terra*. Ortus tunc quidem est multorum fremitus et strepitus, qui dixerunt, blasphemasse Bezam, nec audiendum amplius, ipse tamen perrexit, et peroravit; finitaque oratione Regi confessionem Ecclesiarum Gallicarum obtulit. Cum Beza finivisset, Cardinalis Turnonius, *indignatione tumens*, inquit Thuanus, *voce prae ira tremula, Regem compellans*, suam et reliquorum Antistitum indignationem, ex Bezae Oratione conceptam, graviter declaravit, Regique supplicavit, ne autem praebeat, et ut dies concedatur ad respondendum.

§. CCCXIV. Primo hoc finito congressu, Antistites, re cum Sorbonicis, et Juris Pontificii Doctoribus, communicata, quid respondendum sit, deliberant: ubi dixisse fertur
Cardinalis

Cardinalis Lotharingus, *utinam aut ille mutus, aut nos surdi fuissimus!* Conclufum est, duobus tantum capitibus, de *Ecclesia et Eucharistia*, esse respondendum. Instaurato dein colloquio die 16to Sept. coram Rege, Regina, Navarraeo, et Principibus consanguineis, reliqua turba non admissa, disseruit Lotharingus, praemissa protestatione, Regem non haereticos, sed Ecclesiam Catholicam, cui subjectus est, venerari, et audire, debere, de *Ecclesia et Eucharistia*, prout solent Pontificii. Quando Turnonius omnium est testificatus nomine, hanc omnium Catholicorum esse fidem, eosque, qui ei subscribere detrectant, exterminandos esse. Petiit quidem Beza, ut sibi ex tempore liceret respondere; sed non obtinuit. Finitus hac ratione congressus, non nisi ad novas Euangelicorum instantias aliquot diebus post est resumtus; non publico jam sed privato loco, Regina matre, Rege, et Regina Navarrae, Antistitibus, et duodecim selectis ministris, paucisque aliis praesentibus. Quo in coetu Beza, praemissis rursus precibus, copiosum habuit sermonem de Ecclesia, ejus natura, notis, et autoritate, nec non de S. Coena. Sed antequam posterius adgrederetur caput, pauca ei regressit Claudius Espensaeus, Sorbonicus, jussu Lotharingi, respectu vocationis ministrorum Reformatorum, et traditionum, testatus interea, se ab omni abhorreere persecutione. Beza vero se ad respondendum parante, Monachus quidam e schola Sorbonica, Sanctius nomine, surgens, dicta Espensaei tantum, sed injucunde admodum, repetiit, et, traditiones esse Scriptura S. firmitus fundamentum, dictitare ausus est. Unde cum altercationes essent ortae, et diversi sermones hinc et inde sparsi, Cardinalis se interposuit, metuens, ne sui ob incivilitatem a Regina objurgarentur, et ad caput de S. coena revocavit, ac restrinxit, disputationem. Sed ut Euangelicos ad incitas redigeret, rogavit, num Augustanam admittere vellent confessionem? regerente Beza, num totius confessus nomine id psteret Lotharingus, et an ipse, ac ceteri Praefules, in ceteris capitibus eam

amplectantur? Cardinalis, dissimulato responso, produxit Germanorum sententiam, quam sibi e Germania dicebat missam, eique ut subscribant ministri vehementer institit. Beza respondit, se, ut suam defendant confessionem quidem venisse, attamen, ne obstinati videantur, scripti inspectionem, et deliberationem petere. Prolata vero Germanorum sententia dimissus est coetus.

§. CCCCXV. Scriptum autem illud a Francisco Balduino erat missum, qui etiam, se cum Lutheranis propediem adfuturum, significavit, ut cum Reformatis disputaret. Advenit ipse ante omnes, et libellum adtulit *de officio pii hominis inter religionis controversias*; quem, licet a Cassandro scriptum, pro suo venditavit foetu: sed ad colloquium non est admissus, quod petebat, quia neutra pars ipsi fidit, etsi Cardinalis Lutheranos ac Ministros secum lubens voluerit commissos, ut mutuis altercationibus communem causam proderent. Quod non successit. Resumto autem colloquio, de vocatione ministrorum, et S. coena, disputatum fuit sine ullo fructu, Pontificiis continuo interturbantibus. Quare, coetu dimisso, alia, suasu Lotharingi, est introducta forma agendi. Delegati enim sunt quinque ex Antistitum et Ministrorum numero, qui secum secreto et amice conferrent. Quo in conventu formula fidei est concepta de praesentia Christi in S. coena, utriusque partis consensu; quae prostat in citato *Commentario*: sed quam, non obstante quod delegati in ea perseverarint, repudiarunt Sorbonistae: estque delegatis objectum, coitionem eos cum Ministris fecisse, adeo ut cum Ministris non amplius permissum fuerit tractare.

§. CCCCXVI. Colloquium Possiacenum, uti a loco adpellari solet, hac ratione ad finem perductum, tantum abest, ut animos reddiderit pacatiores, ut magis dividerit, et multos magnosque produxerit motus. Quorum initium hoc eadem anno Parisiis adparuit, ingente tumultu a Pontificiis, causa religionis, excitato, qui Evangelicos, sacra exercentes,

tes, instituerunt turbare. Quos cum hi repellerent, caedes, praeter multa mala alia, patratae sunt, ut in Comment. citato fuisse, et a Thuano l. XXVIII. succincte describitur. Quod ipsum tamen feliciter cessit Reformatis, publico hinc orto edicto, quod Mens. Januar. a. 1562. conditum inde *edictum Januarii* adpellari solet, quo libertas religionis ipsis est adserta. Omnes quippe seditiosi motus severe sunt per illud prohibiti. Tempa intra et extra urbes concessa quidem Catholicis, sed Evangelicis relicta libera religionis administratio extra eas. Vid. Thuanus l. XXIX., qui capita edicti recenset omnia. Quod edictum in frequentissimo coetu die 17mo Januar. ex prudentibus viris, quos Regina, et Navarraeus, e singulis totius Regni Parliamentis, convocaverant, constante, fuit constitutum, ut paci consuleretur, omnesque in causa religionis cessarent violentiae, publicatum etiam per omnia Parliamenta: licet Parisinus initio Senatus fuerit tergiversatus, sed, clausula addita *donec a Concilio Generali de tota hac re decretum, aut a Rege aliter statutum fuerit*, edictum promulgari sivit. Qua ratione cum Evangelium purius magis magisque ubique invalesceret, Nobiles quoque ac Magnates plurimi sese palam Ecclesiis adjungerent, ita ut totum Regnum brevi videretur reformatum, obicem posuerunt Guisii, qui, foedere cum Connestabili Mommerantio, et Mareschallo Santandreaeo, inito, *Triumviratum* erexerunt, ipso Navarraeo Prorege in partes tracto, quo Regnum misere fuit laceratum, et inter ipsos ac Evangelicos, libertatisque Gallicae patronos, Duce Condaeo, bellum civile ortum. Cujus historiam prolixè dedit *Commentarius* cit. p. II. Nos paucis trademus. Triumviri, secum eo scopo arte conjuncti, ut summum regimen in manibus habeant, ne inmensarum largitionum rationes reddere necesse habeant, praeterea Evangelicos delerent, et edicto Januarii nervos inciderent, e re sua esse rati, ut Reginam, et Regem, in potestatem suam redigant, adeoque regia queant agere auctoritate, Navarraeum, Pontificis, et

Regis Hispaniarum, aliorumque, etiam ipsius Balduini, opē a Reformata religione abstractum, politicis usi rationibus in suas traxerunt partes. Quo facto, violentorum moliminum primum specimen senserunt Vassiaci, ad Campaniae fines; ubi inermem fidelium coetum, ad sacra peragenda coactum, tumultu concitato, Guisio ibi praesente, nec inpediente, siue noluerit, siue non potuerit, adorti Catholici, nec aut sexus, aut aetatis, habita ratione, neci dederunt: ad 60 fuisse mortuos in illo tumultu, et supra 290 vulneratos, Thuanus l. XXIX. tradit. Inde Vassiaco Lutetiam profecti Guisii, ubi Senatum sibi habebant addictum, eam magnifice, inter publicas adclamationes, *vivat Guisus!* intrant, armisque complent, Condaeo, a Regina per litteras admonito, volente nolente discedente. Regem mox et Reginam capiunt, et invitos abducunt Lutetiam, Regniq̃ue administrationem, Navarraeo jam iis devoto, suscipiunt. Condaeo interea Aurelias tendenti Optimates et Nobiles ingente numero se adjunxerunt, quorum erant praecipui Amiralus Castillonaeus, Andelotius, Princeps Porcianus, Comes Rupefocaldensis, et aliquot Ordinis Equites, praeter Evangelicos magno numero. Qui omnes, foedere inito, se obstrinxerunt, ut Regem in libertatem vindicent, et edictum Januarii contra violationes apertas tueantur, Condaeo declarato Duce. Ipsa Regina, violentiis Triumviratus per Condaeam intellectis, eum, ut Regi et sibi captivis opem ferat, oravit. Accesserunt nova belli incitamenta per crudelia Guisiorum facinora; uti in oppido Senonum Agenotio, ad fines Burgundiae; ubi, Cardinalis Guisii jussu, terribiliter est in Evangelicos saevitum, adeo ut Vassiacae cladis memoriam videretur abolitura haec caedes.

§. CCCCXVII. Condaeus, bello hac ratione exorto, sua consilia publico exponit scripto, et defendit, Evangelicos etiam scriptis litteris, et missis nunciis, per totum concitat Regnum, ut sibi, et causae Evangelicae, manus praebcant. Capiuntur itaque, ejus sub auspiciis, nobilissimae urbes ab Evangelicis,

Euangelicis, per omnes fere Regni Provincias, ut Aureliae, Lugdunum, Valentia, Gratianopolis, Rotomagus, Biturigis, Avaricum, Turonum, Piclavium, Monspeffulum, Nemausum, et aliae plures. Sed occupatae non tantum sunt, verum, quod dolendum, pro inportuno suo zelo, in multis quoque manus ab imaginibus, et sacris Pontificiis, non abstinerunt, invito et renitente Condaeo: quod ipsis plurimum nocuit, cum et ipsi edictum Januarii, quod armis praetendebant se tueri velle, violaverint. Aestate urbibus capiendis, et recuperandis, utrinque insumta, Navarrae in Rotomagi (Rouen) oppugnatione lethali ictu vulnerato, et Lutetiae dein mortuo, Lutetia frustra ab Euangelicis obfessa, pugnatum tandem est Mense Decembr. ad Druyardum agrum in Provincia Nortmandia aequali fere Marte, et utriusque partis magna clade, usque ad octo vel novem millia. Sed Condaeus a Guisii, Connestabilis ab Euangelicis capitur, Santandracanus occiditur. Guisius Dux, dum copiis instauratis oppugnat Aurelias, a Poltrotio Meraeo milite nefarie est necatus: qui, pace facta, gravi est adfectus supplicio. Quibus peractis, pax tandem est inita, et novum conditum edictum Mens. Mart. a. 1562., inde *Martium* appellatum, quo, edicto Januarii valde restricto, aliqua tamen relicta est Euangelicis libertas. Religionis enim exercitium singulis est concessum in domibus suis, Nobilibus in aulis, aliis, pleniore gaudentibus iurisdictione, in aedibus, cum familia et subditis. Denique omnibus in urbibus, quae religionis exercitium habuerunt ante *Vilum* Mart., praeter alias, quae in singulis Praefecturis adsignatae sunt, administratio religionis foret libera, exceptis Parisiis.

§. CCCCXVIII. Rebus ita compositis, religio Reformata per Provincias Regni, alias magis, alias minus, pro diverso Praefectorum animo, exercebatur, brevique Regnum occupatura videbatur. Sed pax nec sincera fuit, animorum exacerbatione manente, nec diuturna, quin a. 1568. in apertum rursus erupit bellum. Praeter vagas popularium

scelerum, et edicti violationum, impunitates, vis edicti variis modis per violentas interpretationes non tantum fuit elusa, sed Cardinalis Lotharingus nihil non egit, ut illud penitus aboleretur, praetextu, illud pro certo tempore, necessitate id exigente, fuisse conditum, adeoque, ubi res postulaverit, revocandum. Quo fine effecit, ut foedus aliquod inter Reges Galliae et Hispaniae, ac Papam aliosque Italiae Principes, ad religionem Reformatam in Gallia abolendam, una cum edicto memorato, fuerit in concilio Tridentino conceptum, postea suo tempore revelandum. Fuerunt praeterea in eo Regina Mater, et Connestabilis Mommorentius, ut Regem, qui, jam annorum quatuordecim, arrestis summorum Parliamentorum erat *Major* declaratus, in Evangelicos exacerbarent, nec sine optato successu. Rescripto regio a. 1563. declaravit quidem Rex, edictum esse observandum, sed exceptionibus, et interpretationibus, pro autoritate sua, enervavit, ut in cit. *Commentario* p. III. videre est. Dein a. 1564., quo Rex lustrationem Regni, *obsequitationem* dictam, eorum suasu, qui odium religionis Reformatae ipsi instillare conabantur, instituit, omnia sunt ita de industria composita, ut Reformati, tanquam turbones Regni, adparent Regi. Effectum etiam est a. 1565., ut sacrum illud foedus, in concilio Tridentino, ut dixi, formatum, cum Hispaniarum Rege fuerit Bajonae initum de *religiosis penitus delendis*. Urbes quoque, quae belli intestini tempore se contra Pontificios defenderant, munitionibus sunt denudatae, et a Praesidiis Regiis obsessae. Denique, novae identidem prodeunt edicti interpretationes a Rege, multae ubique patrantur Reformatorum caedes, multae violentiae, quae impunitae manebant. Adparuit itaque omnibus modis, inter multas de edicto servando protestationes publicas, ab ipso etiam Rege factas, ipsius edicti, et reformatae religionis extirpationem intendi, et quaeri. Tandem, opportunum nacti tempus, quo Dux Albanus in Belgio grassabatur, in Condaem, aliosque optimates, Reformationis pa-

trones,

tronos, palam conspirarunt, et omnia pararent ad bellum. Quo rerum statu Condaeus, postquam hac de re nequicquam cum Rege per litteras egisset, ad Regem, ne aliquid non tentatum reliquisset, accedere, sed cum armatis militibus, instituit, ut querelas coram exponeret. Qua re invidiose ad Regem delata, acsi Regi insidiae struerentur, Rex Meldis Lutetiam, stipatus Helvetiorum satellitio, festinanter se recepit, ingentes animo volvens iras. Unde novum ortum bellum per semestre spatium, inter multa, ab utraque, in primis Pontificia, parte, saevitiae documenta, facis feliciter a Reformatis gestum est, a Mens. Octob. ad Mart. a. 1568. Sed in medio cursu, cum Reformatis ad votum succederet, et Condaeus in Carnuto obsidendo esset, subito per pacem finitum est; novo pacis et libertatis edicto, omnibus superioribus exceptionibus, et interpretationibus, e medio sublatis, publicato. Cujus summam exhibet *Commentarius* saepe laudatus.

§. CCCCXIX. Hac pace facta urbibus a Reformatis traditis, et militibus Germanis, qui sub Mauritio Palatino egregiam Condaeus praestiterant operam, dimissis, tantum abest, ut Reformati sese melius habuerint, ut in longe maxima sint conjecti discrimina. Adeo enim per totum Regnum in eos est saevitum, ne minima quidem pacis et edicti habita ratione, ut intra trium mensium spatium plusquam decem millia e religiosis fuerint interfecta, in summum fidei Pontificiorum dedecus. Vid. Thuanus lib. XLIV., qui addit, *rem in majus fuisse auctam*, hac addita, quae minus stringit, ratione, *quod proximum bellum totis sex mensibus vix 500 absumserit*. Nec per popularem tantum tumultum res inpune gerebantur, verum etiam *Sacriates*, de Praesidum nutu et voluntate jam ante inchoatae, adcuratius et ordinatius sunt confirmatae, deletis consistoriis et viris ad illas moderandas, ut pecunia ad bellum gerendum, et miles expediretur; dictae *confraternitates Spiritus S.* Condaeq. etiam, Amiralio, Cardinali, Odeto Castillonaeo,

maeo, manifestae satis struebantur insidiae, nec in domibus suis satis tuti erant. Odettus itaque quantocyus in Angliam confugit. Condaeus et Amiralus, cum tota familia, trajecto, mirabili satis eventu, fluvio Ligeri, inter summa pericula, cum milites insidiantes ubique praesto essent, Nuxero discesserunt ad aedes Rupefocaldii in agro Santonico; praemissis litteris ad Regem, una cum libello supplice, quo status Regni, et religionis reformatae ac edicti violationes, vivis depinguntur coloribus, et Condaeus significat, se Cardinali omnia imputare mala, eumque cepisse consilium se cum sociis delendi. Exstat integer libellus, valde notabilis, in Comment. cit. Vid. etiam Thuanus lib. cit., qui, quod notatu dignum, ibid. observat, *Politicis tunc vocatos esse Optimates, pacis, qua religio et securitas publica continentur, studiosos; et ab eo tempore Politici nomen in odium esse traditum, eoque nomine concionatores, grassante licentia, supra modum debacchatos esse in pacis studiosos, tanquam irreligiosos, et profanos.*

§. CCCCXX. Erupit itaque mox tertium bellum civile Men. August. a. 1568., variis casibus, et diuturnitate, prae superioribus, illustre. Rupellam, maritimum et munitissimum oppidum, Condaeus se conferens, omnes reformatos, et libertatis Gallicae studiosos viros, nunciis et litteris missis, excitavit: qui etiam per difficillima et obsessa loca ad eum undiquaque confluxerunt. Praeterea ad eum Regina Navarrae cum Filio Principe Bearnensi, copiis e Principatu Bearnensi, quem regio tenebat dominatu, contractis, adcessit. Brevi quoque tempore, maxima Aquitaniae pars, et plurimae urbes; praeter Rupellam, in ejus transierunt partes: ita ut validissimae, fuerint Religiosorum vires, quibus Regiis copiis, sub Duce Andino, Regis fratre, resistere poterunt. Post varias velitarias pugnas, urbiumque oppugnationes, et expugnationes, justum editum est praelium ad Bassacum pagum in regione Limosena a. 1569., sed cum ingente religiosorum clade, ipse etiam magni Condaei, qui captus

captus et insidiosè occisus est. Cujus loco partes Ducis suscipiunt Princeps Navarraeus, et Condaei filius, cum Amiralio et Andelotio, Corroborantur mox Ducis Bipontini cum copiis accessu, Duce licet mox mortuo, ut et paulo ante Andelotio, viro strenuissimo. Denique, post variam fortunam in urbium occupatione et amissione, altera commissa pugna ad Monconturum in agro Pictavino, majore adhuc cum Principum clade; animis non defecerunt, sed bellum summo studio luculenter instaurarunt, a. 1570. eo cum successu, ut pax fuerit inita Mens. August., novo a Rege publicato edicto, quod perpetuae dicitur durationis futurum, quo de libertate religionis luculentius est cautum, relictis quoque tribus urbibus, Rupella, Caritaea, et Sansferra, in Religiosorum potestate.

§. CCCCXXI. Hac facta pace, cuncta videbantur e voto Reformatorum futura, et Rex ipsis visus est sincere favere. Edictum non tantum per totum Regnum est solenniter publicatum, sed et violationes ejus, quae hic illic se denuo ostentabant, punitae sunt, utique specie tenus. Praeterea Henricus, Navarraeae filius, Margaretae, sorori Regis, est desponsatus, Amiralius in florentem Regis gratiam receptus, et ad secretiora consilia admissus. Cum Principe Orancio foedus etiam a Rege pactum est, ut ejus causae contra Hispanum patrociniū praeberetur. Tanta denique inter utriusque religionis studiosos contracta est intra sesquiannum concordia et amicitia, ut nihil veteris odii restare, et in perpetuam pacem omnia viderentur coaliturae. Quae ipsa tamen communio et pax haud parum corruptis Ecclesias Reformatas, ita ut conciones saepe fuerint infrequentes, et sermonibus ac moribus Reformati vix a Pontificiis differrent. Tandem, post multas procrastinationes, quas primum *locus* et *modus* celebrandarum nuptiarum, de quibus convenire non poterant, deinde, loco Parisiis statuto, et modo sine ritibus Pontificiis definito, *dispensatio* Papae, quae postulabatur, nec dabatur, aliaque impedimenta

produxerant; dies fatalis nuptiis celebrandis fixus est XVIII. August. a. 1572., defuncta jam Navarraea, matre sponsi, ex venenatis chirothecis, quas unguentarius Italus infecerat; quod Mezeraeus in vita Caroli IX. *non sine suspitione* fuisse tantum tradit, sed certis indiciis compertum fuisse, testatur autor *Commentarii*. Alii tamen, cadavere, jussu Regis, visitato, referunt, Reginam ex ulcere intestino fuisse mortuam, nullumque veneni repertum indicium. Vid. Thuanus l. LI. Praeter Amiralium, quem iteratis petitionibus Ipse Rex eo traxerat, ingente numero Nobiles et Optimates religiosi Parisios confluerunt, ut festo nuptiarum interessent. Multa interea accidebant, quae sinistrae rei suspicionem movebant, multi de ea re sparsi sunt rumores, Amiralius etiam litteris, et libello aliquo, de perfidia Regis fuit, licet frustra, cum de animo Regis nihil dubitaret, admonitus: aulicis etiam nonnullae voces imprudenter exciderunt, denique palam inter primarios cives in colloquio jactatum est, *in illis nuptiis plus sanguinis, quam vini effusum iri*. Nuptiis statuto die publice peractis, et festo cum omne genus delictis, et ludis, in aliquot dies protracto, Colignius Amiralius, Regem ad sphaeristerium comitatus, indeque domum discedens, sclopeto duabus glandibus ex improviso ictus, dextrae indice et brachio sinistro violenter vulneratus, cum decumberet, inter alios ab ipso Rege invisitur, qui, summopere indignari, et facinus severe puniturum, multis diris testatus est; certis etiam additis promissis, se ejus et Protestantium securitati esse provisurum. Quibus dictis deliniti Reformati, qui mala inminentia jam suspicabantur, in urbe manserunt.

§. CCCCXXII. Quando mox, ne occasio illa manibus dilaberetur, sanguinaria consultatio, praesente Rege, Regina, et Andino, Regis fratre, cum aliis consiliariis intimis, inita est, conclusumque, de caede et laniena Protestantium, diu ante concepta, et inaudita simulatione testata, executioni mandanda die XXIV. Augusti. Quod etiam ea ipsa nocte, ducibus

ducibus Guisii, quibus illud demandatum erat, effectum, est. Militibus dispositis, plebe concitata et armata, omnibusque rite ordinatis, caedis etiam initio ante aulam, quo aliqui Reformati, ut quid ageretur expiscarentur, venerant, facto, jussu Regis, in cujus cubiculo Regina, alique viri Primarii, Regis animum valde commotum firmaturi et incitaturi, aderant, tintinnabulo Templi Sangermani, quod signum erat datum, ipso Bartholomaei die, pulsato, ante diluculum, auspicia terribilis lanienae sumta sunt a Colignio et Nobilibus Protestantibus, qui, Regis mandato, securitatis sub specie procurandae, in aedibus Colignio vicinis diversabantur, quo Guisius cum Engolismensi et Aumalio tendebat, et ubi Cossenius cum militum turma excubabat. Infrant mox conjurati, foribus referatis vel effractis, duce Cossenio, et Amiralium, sociis ab eo per testas dimissis, vel dilapsis, misere trucidant. Bemius, unus latro-
num, Germanus natione, domesticus Ducis Guisii cum videns, rogat, *sitne Colignius?* respondet, intrepido vultu, *se esse*, addens, *tu vero, Juvenis! canos meos reverere, quicquid feceris, vitam meam nihilo breviorē feceris*: gladium mox in pectus intorquet, et retractum transverso ictu in os adigit, magnusque ille Colignius multis ictibus cadit inanimis. Cadaver, in aream, ubi Guisius cum sociis manserat, jussu Guisii, projectum, ut recte cognosceretur, mox miris modis foedatum, capite etiam amputato, quod postea est ad Papam transmissum, pudendis, manibus, et pedibus, truncatum, in Sequanam projicitur, unde extractum, cruribus in altum sublatis, suspensum est, igne etiam subiecto ustulatum, non tamen combustum, ut per quatuor quasi torqueretur elementa, *nam in terra occisus*, inquit Thuanus lib. III., qui hanc tragoediam fideliter, ut solet, et accurate, descripsit, *aquis mersus, igni subiectus, postremo in aere pependit*. Postea Francisci Mommorantii, proximi cognati ejus, opera est sepultum. Chronostichon, ut inter alia multa hoc unum memorem, annum et diem nefandae caedis repraesentans, habet.

BarthoLemaeus flet, quia FranCicus occu-
bat AtLaS.

Gallica, nunc vere Punica, fides:

§. CCCXXIII. Colignio mactato, in alios Protestantium viros primarios eodem modo est saevitum, ut in Rupefocaldium Comitem, Regi licet ob facetias acceptissimum, Telignium, generum Colignii, alios magno numero, ipsos etiam illos quos Navarraeus, a Rege monitus, in arce retinuerat, qui jussu Regis, in aream propulsi, et misere trucidati sunt. Caputibus Reformatorum ita resectis, plebe a Guisfis ad promiscuas eorum caedes incitata, miserabilis rerum facies, et incredibilis orta est laniena, Parisiis aliquot etiam diebus continuata, septem dicit Mezeræus, qui de hac tragoedia legi meretur, addit, hoc temporis brevi spatio quinque millia ea in urbe vario genere mortis periisse, nec ibi tantum, sed per omnes fere provincias et urbes, ipsius Regis et Senatus mandato. Initio quidem Rex, missis quaquaversum litteris, in Guisfis conjecerat culpam, seditione populari ab iis fuscitata, quin edictum libertatis praeceperat observandum, sed, mutata mox sententia, novis edictis et litteris se totius tragoediae non erubuit profiteri autorem, edictis in favorem religiosorum revocatis, eandemque lenitiam ubivis locorum praecepit instituendam, praetextu improbo confecto, religiosos, ut Colignii vulnus, cujus memini, vindicarent, in Regem, ejusque domum, conspirasse. Quid? quod Rex ipse aliquos trucidaverit, et fortiter clamaverit, *occide, occide*, eo denique usque furori indulgens, ut, cadaver Colignii videns, comitibus, foetorem non ferentibus, dixerit, *odium inimici mortui semper esse gratum*. Vid. Brantome in elogio Caroli IX. Quae saevissima, et plus quam barbarica, mandata vario modo executi sunt Provinciarum Praefecti, plures quidem summo rigore, sed alii, vel humanitatis memores, vel metu, aut familiae Mommorantiae ducti

ducti reverentia, recusarunt, tam diversa et contraria a Rege proficisci non posse iusta praetendentes. Inmanes itaque multis in provinciis et urbibus grassatae sunt caedes, horribilis in primis strages Lugdunensis et Tolosana. Notatu digna est, in specie Massonii Riverii, Andegavensis Pastoris, celeberrimi viri, qui prima jecerat Ecclesiae Parisinae fundamenta, ut supra narravi, caedes. Venit ad illius sedes carnifex, se maritum convenire velle dicens uxori. In horto eum ambulare cum uxor, nihil mali suspicata, respondisset, ad eum tetendit, seque mandato Regio ad eum mactandum venisse declarat, et sine mora exequitur, concessa tantum, ad ejus petitionem, facultate salutandae uxoris, et precum fundendarum. Qua ratione intra Mensis spatium narratur pro certo triginta hominum millia, quis non horrescat? trucidata, ut Thuanus l. cit. tradit, sed major et inverecundior in primaria urbe et regia est patrata. Conservati nihilominus sunt haud parvo numero Lutetiae, partim fuga elapsi, partim humanitate civium, partim ab ipsis Guisii condonati, ne autores caedis Protestantium viderentur. Inter quos etiam fuit Philippus Mornaeus, Plessiacus, ut in vita ejus narratur. Navarraeus etiam, recens nuptus, et Condaeus, in vita sunt relictii a Rege, licet de ipsorum nece fuerit deliberatum, sed religionem abdicare coacti sunt, Condaeo licet initio renitente.

§. CCCCXXIV. Hanc lanienam Parisiensem, et caedem Bartholomaeam, quo nomine famosa est, cui nihil simile vidit orbis, licet Historici et Politici, ex ipsis Pontificiis, plures pro merito damnaverint, Christophorus quoque Thuanus, Senatus Parisiensis Praeses primarius, pater Historici, licet *tempori accommodata Oratione Regis prudentiam laudaverit*, cum Rex in Senatu sese autorem lanienae declarasset, *tota tamen vita Sanbartholomaeam diem detestatus est, celebris Poetae Statii versus ad eam adcommodans, verbis utor Thuanus historici l. cit. Excidat illa dies aevo, nec postera credant secula etc.* Vid. etiam Thuanus l. LIII., ubi varia

de hac laniena profert hominum judicia: non desunt tamen; qui tanquam justam defenderunt, sive ex regula status, extraordinaria media arcana exigente, ad conservationem Regni, ut Naudaeus in *considerationibus suis Politicis*, principii Machiavellicis insistens, sive ex praetensa Amiralii cum sociis conjuratione in necem Regis, et domus ejus, ut Faber Bibracensis tunc Adfessor, postea Senatus Parisiensis Praeses, sive ex animo, sive non, in epistola ad Stanislaum Elvidium, seu Joachimum Camerarium, contendit, sed ab Elvidio luculenter refutatus in epistola responsoria, quae epistolae extant in *scrinio Gerdesiano* tom. VI. Sed Regem, Papam, et furiosos zelotas alios, ingente adfecit laetitia haec ipsa laniena. Quam Parisiis et Romae omnibus modis per missas, jubilaea, amburbias supplicationes, tormentorum sonitus, aliaque similia, demonstrarunt. Cudi etiam in ejus memoriam fecit Rex numisma cum anni et diei 24. Aug. 1572. signatione hac inscriptione ab una parte, *pietas excitavit justitiam*, et ab altera, *virtus in rebelles*, in aliorum antica parte facies Regis erat, cum inscriptione Gallica, *Carolus IX. rebellium domitor*, in postica effigies Herculis, contra hydram face ardente et clava depugnantis: ut refert Thuanus l. cit. Attamen humanitatis non penitus oblitis Pontificiis magham incussit consternationem et indignationem, majorem longe Reformatis, qui, pavore correpti, inmenso numero ubique locorum a religionis suae professione defecerunt, ita ut vix per universum regnum essent, qui eam palam profiteri vellent: edicta etiam contra eos condita sunt severa, et formula abdicationis religionis praescripta est.

§. CCCCXXV. Actum hac ratione cum videretur de reformatione Galliae, aliis deficientibus, aliis fuga dilapsis e Regno, aliis sese metu in latibulis continentibus: causa evangelicorum tenuissimis ex initiis mirabiliter reflorescere, et caput erigere, coepit; *quarto* bello civili in Gallia suscitato. Restabant quaedam religiosorum reliquiae, quae urbes nonnul-

nonnullas, ut Rupellam, Sancerram, aliasque Occitaniae provinciae nonnullas adhuc tenebant: in quibus profligandis frustra laborarunt Pontificii. Etsi enim temeraria viderentur consilia, sese Regi, post tantam reformatorum stragem, totius Regni viribus instructo, opponere, quare multis quoque ea displicuerunt, horrendae tamen caedis consideratio, rerumque desperatio, non fregit, sed animavit, ac armavit, reliquias illas, adeo ut contra Regios bellum fuerint ausae suscipere. Obsessa est Rupella, dein omnibus viribus oppugnata, per octo fere menses, sed non expugnata, contra liberata, etiam pace inpetrata, cum libertate religionis a. 1573., modo mirabili, per electionem Ducis Andegavensis in Regem Poloniae, ejusque festinatum secessum, ut in vita Philippi Mornaei Plessiaci lib. I. narratur. Sancerra post diuturnam obsidionem, et terribilem, cujus vix exemplum prostat, famem, tandem iisdem conditionibus est dedita. Occitani bellum jam aliquo tempore gestum continuerunt, in memoratis pacis conditionibus ne quidem acquiescentes, et majora privilegia postulantes a Rege, qualia ne superioribus quidem bellis ausi fuerant Principes Reformati. Muniti enim et firmati sunt nova urbium ad se accessione, indies facta. Multum vero his in partibus debet causa Reformata Mombrunio, primariae Nobilitatis inter Delphinates viro, et in superioribus bellis celebri; qui ad ferales illas nuptias profectus non fuerat, domi periculosissimo illo tempore latitans, sed rebus desperatis subito ac imperato in publicum prodiit, parvisque ex initiis tantas, intra paucos dies, vires acquisivit, ut formidolosorem hostem in Gallia non habuerint Regii, quod nostrum non est fusius deducere, sed in praelio postea captus et capite truncatus est, a. 1575. Quod supplicium mira constantia, ut Thuanus lib. LX. tradit, subiit, seseque, coram populo dixit, *non tanquam latronem, sed quod arma pro religione, et Regni libertate, contra publicos grassatores sumsisset, damnatum.*

§. CCCCXXVI. Accefferunt a. 1574. novi hostes regiminis, ex ipsis Pontificiis, adeoque non religiosi, sed Politici, quibus et carnificina illa vehementer displicebat, et regimen esse penes peregrinos, illosque ad summas evehi dignitates, uti in Comite Restio, Florentini sectoris, et famulae meretricis, filio, illustre erat exemplum, indignabatur, simul Reginae, foeminae Italiae, et omnium malorum causae, maxime erant infesti. Quorum sat copiosus erat numerus, et illustres Duces, ex ipsa quoque familia Regia, ut Navarraeus, Condaeus, Mommorantii fratres, ipse frater Regis minor natu Alenfonius, qui motuum, bellorum, et rerum male administratarum pertaesi, nulla religionis habita ratione, res in meliorem statum voluerunt reductas. Quae molimina Reginam, quae, Rege morbo laborante, omnia gubernabat, valde habuerunt sollicitam. Eruperunt etiam novorum hominum novae turmae in agro Pictavino, qui Politici, et Malecontenti nuncupabantur, alii regni emendationem, alii Parentum et consanguineorum, in laniena Parisiensi occisorum, vindictam prae ferentes: qui sese Religiosis adsociarunt, bellum tunc in Pictonum agro instaurantibus Duce Noaeo. Inter quos motus, quos enarrare hic non licet, infelix Rex Carolus IX. a. 1574, annos 25. natus, animum inter dira tormina, multas blasphemias, ut narratur, Mommorantium nominibus saepe adpellatis, e sanguinis profluvio efflavit. Refert quoque Thuanus lib. LVII., regis somnum plerumque per nocturnos horrores, post casum Sanbartholomaeum, fuisse interruptum; et rursus *per adhibitos symphoniacos pueros expefacto conciliatum*. Summa itaque regiminis in Reginam matrem mox collata est, donec Henricus Andegavensis, frater Regis, qui succederet, e Polonia, ubi Regem agebat, rediisset. Ferebatur enim hanc regis mortui fuisse voluntatem, quam Alenfonius et Navarraeus, qui adhuc in aula, licet minus libere, versabantur, confirmarunt.

§. CCCCXXVII. Rege Henrico III. in Galliam reduce,
et

et regnum capeſſente; bellum, poſt fruſtra tentatas reconcillationes, ſummis geſtum eſt viribus, conjunctis Religioſorum et Politicorum male contentorum, foedere iſto, copiis, ſummo foederis ſub Duce Condaeo, magni Condaei filio, qui reformatam religionem reſumſerat. Inter Politicos vero primarii fuerunt, Anvillius, Regius in Occitania Praefectus, et alii e familia Mommorantia. Tempeſtas bellica maxime in Occitaniam et Delphinatum incubuit, fuitque illud multis caſibus proſperis et adverſis illuſtriſſimum. Acceſſerunt deinde ad Reformatorum ſocietatem Alenſonius et Navarraeus, magnumque etiam addidit momentum Reformatis Caſimirus Palatinus cum copiis. Sed, cum res Reformatis praeclare admodum ſuccederet, magno eorum damno, per pacem, quam Politici illi procurarunt, abrupta denuo eſt, promulgatum quoque editum pacis a. 1576., quo religioni et juſticiae Reformatorum luculenter cautum, laniena etiam Pariſienſis damnata, et ad tribunalia ac dignitates aditus factus eſt Reformatis.

§ CCCCXXVIII. Sed tantum abeſt, ut conditiones foederis fuerint praefitae, ut, clauſto foedere a Pontificiis pacto, quod ſacrae ligae nomine innotuit, in Regni Comitibus, juſſu Regis Blaeſis convocatis, decretum fuerit, ſub finem a. 1576., ut *ad unitatem religionis Catholicae omnes ſubditi et cives revocarentur*. Addita quidem initio erat clauſula, *dum illud ſine bello, et publica quiete turbata, fieri poſſet*, ſed, ea dein ſublata, concluſum eſt, *quacunque ratione id omnino fieri debere*. Ad manus meas ſunt exacte conſcripti Comitiorum annales, a. 1577. editi, in quibus Condaei, Navarraei, Danvillii, etiam Monpenſerii, judicia de pace, et utraque toleranda religione, omnem merentur animadverſionem. Vid. etiam Thuanus lib. LXIII., qui, pro more, Comitiorum ſatis exactam dedit notitiam. Quod in tempeſtivum decretum, ratum a Rege, contra fidem datam, habitum, Condaeo non tantum et Navarraeo ac Caſimiro, verum et Henrico Mommorantio, Mareſchallo Danvillio,

villio, et Anvillio, licet religionis Pontificiae studiosissimo, aliisque, vehementer displicuit, et novorum motuum causam praebuit. Posteaquam enim scriptis utrinque esset certatum, Religiosis de violata querentibus pacificatione, et diversarum religionum tolerantiam in uno Regno strenue defendentibus, sed Pontificiis urgentibus contrarium, simul, fidem non esse habendam haereticis, contendere ausis, ad arma mox convolarunt, Navarraeo et Condaeo praecipuis Religiosorum Ducibus, sed Alenfonio, Duce Andegavensi, ac Guisio, aliisque, quibus et ipse Anvillius se junxerat, partes Pontificiorum tuentibus. Cum vero bellum, varia fortuna, Religiosis tamen, ob aliquam discordiam, iniquiore, gereretur, Rex, belli pertaesus, incertum, quam ob causam, forte ab Andegavensi, qui Flandriam petere avebat, inductus, vel propria animi levitate, quam historici in ipso notarunt, motus, pacem renovavit, eodem a. 1577., restricta tamen paululum libertate religionis, edicto, quod juratus fecerat, promulgato.

§. CCCCXXIX. Nec haec diu duravit pax, bello resumpto a. 1580., Navarraeo in Aquitaniam, et Condaeo in Piccardiam, irrumpente, ob pacti conditiones non inpletas, vel violatas, Rupellanis, bellum temere susceptum ratis, se quietos tenentibus. Sed et illud eodem, quo incepit, anno finitum est, quia Casimirum Palatinum, a Condaeo exci- tum, metuebant Regii, et Dux Andegavensis tendere ad Principatum Belgicum sub umbra pacis volebat. Renovata itaque iisdem conditionibus est pax, sed post quinque annos denuo turbata a. 1585., per funestissimos motus, autoribus Henrico Duce, et Carolo Borbonio Cardinali, fratribus, conspiratione cum zelotis Pontificiis, et Rege Hispaniae, inita, nomine *ligae sanctae* nota, hoc scopo in primis, ut domui Borbonicae corona Gallica eriperetur, et Navarraeus ac Condaeus excluderentur, praetextu vero, ut religio Catholica sarta tecta maneat, haeresibus extirpatis, adeoque nemo post Henricum III. admitteretur Rex, non Catholicus.

tholicus. De hujus Ligae origine, ejusque praecipuis autoribus, ac membris, vid. Melanges d' hist. et Litterat. par Vign. Marville tom. II. Ilac Liga, post Alenfonii, Ducis Andegavenfis, mortem, cui Navarraeus succedere debebat, facta et sancita, gravissimi exorti sunt motus, Rege ipso ligam confirmare, inprimis edictum de persequendis haereticis, coaecto. Renovatum itaque bellum est a. 1585., variis notabile casibus, quorum tres tantum memorabo. Prolixam et fidelem Ligae et belli historiam qui velit, adeat Thuanum lib. LXXXI. et seq.

§. CCCXXX. *Primus* est Henrici Borbonii, Principis Condacii, luctuosus obitus ex veneno, unico filio posthumo relicto, qui postea factus est Catholicus. Vid. Thuanus l. XC., qui adserit, Medicos et Chirurgos de veneno fidem publico testimonio fecisse, praeterea summo elogio ipsum ornari, tanquam Patre non inferiore. *Secundus* continet Guisiorum Fratrum, Henrici Ducis, et Ludovici Cardinalis, violentam caedem, jussu Regis in ipsa aula, eodem anno, quo Comiticia sunt Blasii celebrata. Rex vero Guisii erat infensus, quod Regem contentui populi exponerent, et coronam ambirent ipsi, quodque Parisiis excitarint tumultus, quibus Rex fuga se subducere coactus fuit. Ad quam caedem, Rege indignam, antequam venit, incredibili usus est simulatione, omnia Guisii concedendo, ut eos in castes suos adliceret. Vid. Thuanus lib. XCIII. Observat vero Mezeraeus, iisdem artibus Colignium, ejusque socios, fuisse, ope Guisiorum, circumventos in laniena Parisiensi, a. 1572., addit, praecipuos calamitatis Guisiorum autores fuisse eos, de quibus optime meriti erant Guisii. *Tertius* est Ligistarum et Pontificiorum per totum fere Regnum a Rege desertio, hujusque cum Navarraeo et Reformatis reconciliatio, indeque bellum cum ipsis Pontificiis ortum, primum, Rege superstiti, dein interfecto, gestum a Navarraeo, jam proclamato Regis successore, donec Navarraeus, religionem Pontificiam professus, et in Regno, pace facta, confirmatus est.

Henricus scilicet III., in ipsis castris, dum Lutetiam oppugnaret, quae in ipsum rebellaverat, inmani parricidio, fuit trucidatus a. 1589., a Jacobo Clemente, Monacho Jacobino, ad illud flagitium a concionatoribus Henoticis incitato, qui in ipso facinore quoque est occisus. Vid. Thuanus lib. XCVI., qui Papae iudicium, quo Clementem summis exornat elogiis, et Regis necem adprobat, eumque declarat indignum officiis sacris, quae Imperatoribus ac Regibus exhiberi solent, quoque memorat, et reprehendit. Concidit vero in Henrico Stirps Valisiorum, quae 161 annos continuavit, per 13 Reges, regnumque ad familiam Borboniorum transiit, Henrico Navarraeo, qui est celebratissimus *Henricus IV.*, Rege facto. Qui tamen Regnum non nisi post grave bellum, et religionem Reformatam abnegatam, consecutus est. Quando tandem intestina bella cessarunt a. 1596. Quae nostri instituti ratio non patitur fusius enarrare; illud tantum verbo notari meretur, quod Mæzeræus in Chronico Franciae ad calcem vitae Henrici IV. observat, Regnum per motus illos intestinos 30 annis fuisse vastatum, 7 aut 8 praelia habita, praeter innumeras pugnas, millionem fortium virorum periisse, sive bello, sive caedibus, et lanienis, ducentas aut trecentas urbes vastatas, nobilissimas denique et ditissimas familias ad paupertatem redactas esse.

§. CCCCXXXI. Quibus peractis, celebre illud edictum appellatum ab urbe, ubi a Rege, ibi praesente, formatum est, *Nannetense* conditum est in favorem Reformatorum a. 1598., cum ut eorum quereis satisfaceret, et novorum motuum ansam praecideret, tum Ligistas, ne iis se adungerent, et Regnum conturbarent, compesceret. Quo edicto causae Reformatorum abunde est cautum. Libertas enim religionis per omnia Regni loca iis est concessa, Tribunalia inter eos et Catholicos sunt partita, loca denique mancipiorum loca iis data, sed. ut Pontificii placerentur, in arcano conventum fuit, teste Thuano, ut *quantum caput de dignitati.*

dignitatibus inter concives, nullo religionis discrimine distribuendis, generaliter, ut erat conceptum, maneret, nulli tamen in Provinciis juridici Praetores, tribunalium causarum adseffores, aut cognitores Regii, crearentur, qui non majorum sacra colerent. Verificatio vero, quae dicitur, in Parliamentis anno demum sequente, post varia Regis jussa, est perfecta, et edictum declaratum irrevocabile. Quod usque ad Ludovicum XIV. vim aliquatenus obtinuit, et Reformatis satis tranquillum praestitit religionis exercitium. Cujus historiam qui velit prolixiorē, adeat Eliam Benedictum, seu Benoit in hist. edicti Nannetensis. Sic tandem eadem in urbe, in qua prima Reformationum coitio contra Guisianos, religionis causa, ante triginta novem annos, facta fuerat, quae bellis civilibus, toties repetitis, ansam praebuit, edictum hoc pacificatorium fuit formatum; ut, tanquam a curiosis observatum, Thuanus lib. CXX. refert, apud quem etiam lib. CXXII. legi merentur orationes pro edicto a Rege et Coquelejo Senatore pro edicti necessitate habitae. Singulare, et notatu dignum, est, Regem declarare, edictum hoc, quod tantopere exagitur, non tam pacis Protestantibus dandae causa factum esse, quam ne bellum inter nos habere cogeremur.

§. CCCXXXII. Historia tentatae, ex parte perfectae, Reformationis Galliae, summatim, pro instituti nostri ratione, tradita, verbo subjungendum videtur, licet tanti non sit, nec causam praecipuam tangat, colloquium inter Jac. Dav. Perfonium, Episcopum Ebroicensem, et Philipum Mornaeum Pleffium, virum celeberrimum, qui, teste Thuanō, *primarium olim familiaritatis locum in Regis aula, et belli et pacis artibus clarus, tenuerat, a. 1600., de Patrum et Scholasticorum locis, recte an male a Mornaeo, in libro de Eucharistia citatis, habitum ad Fontembellaqueum praesente Rege Henrico. Ad quod Perronium, qui dixerat, quingenta loca a Mornaeo male esse producta, provocaverat, ut illud demonstraret, Mornaeus. Pauca vero loca tantum in scenam prodierunt, ad eucharistiam et imagines*

pertinentia, partim culpa Mornaei, partim per colloquium morbo Mornaei abruptum. Vicit autem Perronius, et loca male esse adlata, evictum est. Fuit inter ea etiam Scoti, unde Scotistae, aliquis locus, contra Transubstantiationem a Mornaeo adhibitus, ubi sententiam Scoti cum adversariorum, quos oppugnat, confudit Mornaeus, ad methodum Scholasticorum, qua adversariorum sententiam exponunt, dein refutant, et suam subjungunt, prae nimia praecipitantia, minus attendens. Quod ipsum et aliis, nostro etiam tempore non nemini viro Clarissimo contigit. Vid. Thuanus lib. CXXIII., et libellus Gallice scriptus a Perronio, cui titulus, *actes de la conference* etc. a Fontainebleau la 4 de Mai 1600., cui refutatio saltarum narrationum est addita.

§. CCCCXXXIII. Missis, quae alibi terrarum acta sunt in causa reformationis, uti in *Italia*, cujus egregium nuper specimen dedit Cl. Gerdes, una cum Syllabo Reformatorum Italorum, uti et de *Italis* quibusdam martyribus ob Evangelicas doctrinas brevem observationem Buderus in *Actis Societatis Latinae J-nensis* tom. IV., ad alias pergo separatas a reliquis Reformatis Ecclesias, hoc seculo ortas, ut Mennonitarum et Socinianorum, aliorumque; initio facto a Mennonitis, seu purioribus Anabaptistis.

MENNONITAE.

§. CCCCXXXIV. In Mennonitarum historia pertexenda legendisunt, ex adversariis, magis minusve aequis, adeoque adhibito iudicio, Fr. Spanhemius Pater in *Disput. I. de origine, progressu, sectis* etc. *Anabaptistarum*, Hoornbeek. in *summa controversiarum*, Micraehus hist. Eccles. tom. II., Ottius in *Annal. Anabaptist.*, ne alios citem, e moderatioribus, Cassinder in *dedicatione*, praemissa libro de *baptismo infantum*, et Brand hist. Reformat. variis in locis, denique, ex ipsis Mennonitis, ipse Menno in *vita sua*, et scriptis aliis, Anonymus in libro Belgico, cui titulus, *historia successio-*
sionis

sonis Catabaptistarum: cujus autor, litteris I. H. V. P. N., censetur Carolus a Gent, primum reformatus, dein Mennonita, et tunc scriba colloqui, Embdæ habitus a. 1578., inter Mennonitas et Reformatos, a parte Mennonitarum, postea rursus Reformatus, et tandem Mennonita. Vid. Rev. Meijners in hist. Eccles. Frisiae Orientalis p. II. Quibus omnino addendus est H. Schyn, qui historiam Mennonitarum novissime, et eo scopo, dedit, ut, eos a Munzerianis, et Monasteriensibus, longe esse, et semper fuisse, diversos, demonstret.

§. CCCXXXV. *Menno Simonis* (Belg. Simons, quod est *Simons Soon*), ut ejus praemittam historiam, in pago Witmarsum, prope Bolsvardiam, natus, studiis aliquandiu navata opera, Sacerdos factus est in vico Pinningum a. 1528., dein in patrio pago Witmarsum, et religionem docuit, ac exercuit, Pontificiam. Sed ab a. 1530., variis in animo dubiis obortis, tandem, ut ipse in *vita* sua narrat, Papismo a. 1536. renunciavit, seseque eorum adjunxit coetui, qui *Anabaptistae* adpellari solebant. Refert autem ipse, se a nonnullis viris probis, a Monasteriorum factione alienis, fuisse precibus et lamentis permotum, ut inter eos, qui paedobaptismum repudiabant, et Ecclesiam volebant Apostolicam, puram et simplicem, Pastoris susciperet manus. Viros illos non nominat Menno, sed, ex Ubbonis Philippi confessione, ex ejus autographo publicata Amstelodami a. 1584., dein seculo seq. recusa, quam, ad saniolem adductus mentem, publice fecit, patet, a Johanne Matthia, turbulento illo fanatico Monasteriensi, fuisse in Frisiam missos a. 1533. Bertholdum Bibliopegum, et Theodorum Cuprum; a quibus, inter alios, in communionem recepti: et manuum inpositione ad munus sacri ministerii adsciti, sunt Ubbo Philippi, et Hans Scheerder. Ubbonem vero manus inposuisse Theodoro Philippi Davidi Georgio, et Mennoni Simonis, simul huic sectam in Frisia et Groninga promovendam fuisse commissam. Deploravit postea hoc suum factum.

tum Ubbo Philippi, seseque ab ea secta separavit, sed incertum ad quam sese contulerit. Sunt, qui ipsum factum Catholicum scribunt, Hoornbeeck vero ex libro ejus sibi colligere posse visus est, *Libertinum* fuisse, sed hic titulus nimis est ambiguus, et subinde libertatis studiosis invidiose datus. Mortuus est a. 1568. Menno, de illegitima sua vocatione admonitus ab Ubbone, ei tamen non renunciavit, se a Deo esse ad euangelium adnunciandum vocatum, et id in animo suo experiri, dictitans, Divinam vocationem humanae praeferens. Quod ex Hosio *de haeresibus nostri temporis* refert Brand.

§. CCCCXXXVI. Menno, munere sacro suscepto, sese a turbulentis Anabaptistis, et Monasteriensibus, jam tunc superatis ac dilapsis, alienum professus, in hominibus, verae religionis cupidis, docendis ex Scriptura S., pro captu suo, totus fuit, quos novo baptismo in unam congregavit societatem, ab omnibus aliis sectis sejunctam, cujus praecipua capita versabantur circa paedobaptismum, iusjurandum, Magistratus officium, et incarnationem Christi. De quibus mox. Separavit vero sese aequae a Protestantibus ac Pontificiis, quia Lutheranos habuit pro secta *licentiosa*, et laxiore, nimis latam aperiente viam, Zuinglianos, respectu doctrinae, *detestabilem* ausus est nuncupare sectam. Peragravit vero, sectae suae promovendae ergo, Provincias varias, Frisiam, Groninganam, Embdanam, Gelriam, Hollandiam, Brabantiam, ipsam etiam Westphaliam, et universum maris Baltici tractum, sive Livoniam. Expertus etiam inter suos adseclas est graves dissensiones, praecipue circa civilia *excommunicationis* effecta, quae schisma pepererunt. Quod cum praevenire frustra conatus esset, ipse sese rigidioribus adungere coactus est. Emisit a. 1542. ad concionandum, hominesque ad suam permovendos familiam, inter alios, *Adamum Pastorem*, antea dictum Rudolphum Martini, Westphalum, et *Franciscum Cuperum*, quorum ille, post varia cum Mennone colloquia, suscepit Arianismum, hic

Hic vero Mennoniticas opiniones coram Curiae Frisiacae Praefide a. 1554. abnegavit. Proscriptus et ipse est a. 1542. publico edicto in Frisia, centum etiam florenis promissis illis, qui eum detexerint et deprehenderint. Exstat etiam in luculento illo thesauro, sub auspiciis Viri Nobilissimi, et Litterarum studiosissimi, Schwartzenberg, edi coepto, dicto *Charterboek* tom. II. Embdam dein profectus, sectaeque propagandae intentus, publicum habuit cum Johanne a Lasco, cujus notitiam supra suo loco dedi, Reformatorum Pastore, colloquium a. 1544. de *Incarnatione Christi*, paedobaptismo, peccato originis, et sanctitate nostra: cujus meminit Cl. Emmius in *hist. Frisiaca*, qui addit, eum discessisse quidem inferiorem, attamen triumphum cecinisse inter suos. Refert vero a Lasco, in libro contra Mennonem edito a. 1545., uti Rev. Meiners in *hist. Eccles. Frisiae Orientalis* narrat, circa tria capita, incarnationis, paedobaptismi, et vocationis ad ministerium sacrum, mansisse dissensum. Singulare est, virum eruditum a Lasco in libro citato agnovisse, Christum, *qua hominem peccare potuisse*, licet non peccaverit. Dissensus autem inter eum et Mennonem fuit circa originem verae carnis et sanguinis Christi, num ex Mariae substantia, an aliunde? acceperit. Agnovit, quod notandum, Menno veram Christi carnem, etiam Christi corpus e Mariae substantia fuisse fctum, sed, inde originem habuisse, adfirmare non fuit ausus, ut nec unde? forte a Deo in Maria immediate creatum. Vid. ex Revio Ottius *hist. Anabapt.* Sed Cloppenburgius in *gangraena Anabapt.* tradit, nullam plane de *origine carnis Christi*, seu *incarnatione*, fuisse inter Mennonem, a Lasco, et Myconium controversiam, *salvam enim Menno*, ita pergit, *unitatem Essentiae, et Trinitatem Personarum, volebat*. Celebris etiam ejus est cum Micronio disputatio a. 1553., edita deinceps a Micronio, a. 1556. Belgice: cujus historiam dedit Utenhovius de *Ecclesia peregrinorum in Anglia*.

§. CCCCXXXVII. Sed acris erupit inter ipsos Mennoni-

tas dissensus circa excommunicationis effecta civilia. *Leonardus* enim *Bouwen Soon*, qui a Mennone concionator factus erat, et in Frisia praecipuas egit partes, quaestione agitata de excommunicatione, occasione excommunicati *Swain Rutgers*, cujus uxorem, quae deserere propterea volebat maritum, voluit eodem anathemate feriendam, censens, omnis, cujuscunque etiam, societatis vinculum per eam censuram plane rumpi. Quo etiam ipsum Mennonem, licet tergiversantem, adduxit. Unde *rigidiores* orti sunt *Mennonitae*, etiam *Flandri*, et *Mennonitae Veteres*, adpellati, una cum schismate, cum alii, duce *Henrico Naaldeman*, cum *Georgio Heyns*, dissentirent, et rigidiori se opponerent disciplinae, propterea quoque excommunicati a. 1557. De quo etiam postea. Interea *Mennonis regnum*, ut verba *Micronii* in epist. ad *Bullingerum* apud *Ottium* l. cit. habent, late per universum *Belgium*, et orientales civitates, patebat; in his omnibus maritimis, addit in alia epist. regionibus ab extremis *Flandriae oris Dantiscum usque*. Ipse autem, *Menno*, *Wismariae* degebat. Bello autem in *Belgio* grassante, habitus est ab *Anabaptistis*, ex *Moravia*, *Suevia*, *Helvetia*, *Wirttembergia*, *Brisgovia*, aliisque ex locis multis, conventus *Argentorati*; ex quo ad Mennonem a. 1557. scripserunt, ne conjuges occasione banni separentur, cum sanctius sit praeceptum de conjugio. Quando ipse librum suum, jam antea editum, a. 1557, dictum *Fundamentum*, iterum publicavit, sententia de banno moderatiore in severiorem mutata, a 1558. Quid? quod ipsi moderatiore fuerint a Mennone et *Leonardo Bouwens* excommunicati a 1559. contranitante parte adversa *Wismariae*. Ex quo satis constat, superioris Germaniae *Anabaptistas* hac parte non cum Mennone sensisse. Diem supremum eodem a. 1559., secundum nonnullos apud *Brand*, vel a. 1561., secundum alios, apud *Ottium*, obiit *Menno* in oppidulo *Oldesto*, vel circum circa, inter *Lubecam* et *Hamburgum*. Fuit sane, ipso *Hoornebekio* iudice, verbo et scriptis valens, cui ipsa refor-

matio

matio haud parum debet, sed in dissentientes justo acerbior, et rigidior, maxime in posteriore vitae periodo, quippe in principio a rigore in quaestionibus, inter adfelas motis, longe moderatior, ut ex dictis patet. Narratur quoque, Volckardum Maartsoon, virum cordatum, et probae vitae inter Mennonitas Frisios, patrem Volckardi Vellii, auctoris Chronici Hornani, testatum esse, Mennonem, morti proximum, hoc praesentibus dedisse monitum, ne fiat *servi hominum, sicut ego fui*. Prostant ejus scripta junctum edita Belgice in Fol., et, praeter librum *fundamenti*, continent *solatium in afflictione*, ad Ps. XXV., *instructionem de banno, de baptismo, apologiam contra varias calumnias*, etc.

§. CCCCXXXVIII. Genuini Mennonismi capita, ad quae pergo, omnibus Mennonitis communia, a reliquis Christianismi sectis diversa, ex libris Mennonis, et confessionibus eorum, petenda, quarum antiquissimam, et omnibus Waterlandis pro formula consensus habitam, edidit H. Schyn, V. D. minister inter eos Amstelodami, in *historia Mennonitarum*, qui addit, reliquas confessiones Vlamingorum, Frisiorum, et Germanorum, ei in omnibus articulis fundamentalibus convenire, sunt sequentia 1. *Primum*, ut a theoretico ordiar dogmate, circa *Incarnationem* Christi versatur. Menno, si ejus scripta consulantur, veritatem humanae in Christo naturae recte agnovit, et a Divina distinxit, Christum ex Mariae corpore solum et natum esse credidit; tantum de origine carnis ejus, num ex ipsius Mariae carne an aliunde, dubitavit, aut prius negavit, posterius ignoravit, scilicet *unde sit?* forte a Spiritu Dei immediate in Maria creatum, statuit. Quod Hornana quoque admittit confessio, sed apud Schyn simpliciter dicitur, *Filium Dei in corpore Mariae Virginis carnem, seu hominem, esse factum per admirandam Dei potentiam, et incomprehensibilem Spiritus S operationem*, rejecta etiam expresse opinione, *de divina Verbi essentia, aut aliqua ejus parte, in visibilem et mortalem carnem* mutata,

mutata. In confessione vero Faulkelio opposita, habetur, ipsum Verbum, seu Filium Dei, *esse conceptum in Maria, et esse semen ac materiam conceptionis.* Sed illud commoda aliqua interpretatione in meliorem partem est trahendum. Ceterum haec opinio initio non viguit inter Mennonitas, sed, quaestione deinceps hac de re nata Embdae, incertum unde et a quo? forte a Melchiore Hofman, si unquam ibi fuit, a. 1518. ut volunt, Leonardus Bouwens novam opinionem de carnis origine non e Maria adoptavit, et Mennoni quoque, cum Embdam a. 1543. venisset, licet reluctanti initio, et nova hac opinione perturbato, aliquatenus persuasit, ut narrat van Huysen, de *ortu et progressu Cata-baptistarum.* Praecipuum opinionis fundamentum est, quod Christi caro fuisset peccato obnoxia, si ex peccatrice carne fuisset sumpta, quodque generatio per solius viri, non foeminae, semen fiat, adeo ut caro non *ex* muliere, sed *in* ea, sit producenda.

§. CCCCXXXIX. 2. Secundum caput ad *sacramentum baptismi* pertinet. Habent quidem Mennonitae cum aliis commune, quod sacramenta statuunt tantum esse signa, et repraesentationes symbolicas: sed privum eorum dogma est, *infantum* baptismum esse nullum, quin, ut confessio Faulkelio opposita habet, *inanem fabulam*, imo *inmutationem ordinis*, *abusum nominis Divini*, et *abominabile idolum*, nec a *campanarum baptismo diversum*: ut Menno in libro *fundamenti* non fuit veritus dicere. Confessio autem apud Schyn modestius et simpliciter negat, *infantes esse baptizandos.* Rationes eorum contra paedobaptismum hae sunt praecipuae, *a.* Actu credentes et resipiscentes soli debent, et legitime possunt, baptizari, *b.* Paedobaptismus est signum externum *sine re aliqua significata*, secundum confessionem contra Faulkelium. Cujus fundamentum est, quod, sicut in Adamo lapsum est et reum factum totum genus humanum, ita in Christo, et foedere gratiae cum Adamo erecto, omnes etiam posterius ad gratiam Dei admissi jam sint, adeo ut
nemo

nemo posterorum, verba sunt confessionis apud Schyn, *respectu hujus restitutionis, aut peccati, aut culpa, reus nascatur*. Nihil itaque est in infantibus, quo remissio peccatorum significetur, cui non sunt obnoxii. Vid. etiam confessio contra Faulkelium. c. Paedobaptismus est humanum inventum, post Christum, Apostolos, primosque Christianos, non nisi sec. III., introductum. Ex hac porro ortum est opinione, quod omnes, ad societatem suam se convertentes, baptizent, parum curantes eorum in infantia baptismum, quippe pro non facto habentes. Unde colligitur, *Anabaptistarum* nomen ipsis non competere, quia, ex eorum opinione, non iteratur baptismus legitimus, sed prima vice ab ipsis confertur, nisi relate ad eorum sententiam, qui paedobaptismum pro legitimo habent. Ipsi itaque hoc nomen, tanquam odiosum, nec sibi congruum, studiose a se remouent, et *Catabaptistas* potius adpellari amant, tanquam baptismi studiosos, et contra infantum baptismum. Ceterum, quod hic recte additur, duo tantum agnoscunt cum Reformatis sacramenta, nec pro sacramento habent *pedilavium*, licet inter eos sint, qui pedum lotionem admittunt tanquam *debitum officium obedientiae ad imitationem exempli humiliationis Christi*: ut est in confessione contra Faulkelium.

§. CCCCXL. 3. *Excommunicatio*, qui tertius est articulus, tam late apud omnes Mennonitas extenditur, ut seclusi a *S. Coena*, et aliis actionibus Ecclesiasticis arceantur non tantum, sed et omnibus ab operibus aliis, quibus in sacris aliquis communio, fraternitas, aut spiritualis communio significatur, quae confessionis apud Schyn verba sunt: additur, *offensionis et contaminationis vitandae ergo cum talibus eorundem actionibus, verbis et operibus, nihil se habere velle commune*. Concinit apologia confessionis contra Faulkelium, ubi, officia et opera charitatis tamen non tolli, adjungitur, ut et conjugium quidem non rumpi, sed usum conjugalem ad tempus recte cessare. Verum circa conjugum separationem,

nem, et conjugalis conversationis cessationem, non convenit inter eos. De quo mox, 4. *Quartus* habet articulus, Magistratum Politicum, vi inperandi et cogendi praedictum, esse quidem necessariam Dei ordinationem, ad communis societatis humanae gubernationem et conservationem, eique etiam honorem et obedientiam in omnibus, salva conscientia, praestandam esse, attamen Christi discipulis nec esse a Christo praescriptum, nec iis convenire, quia Christiani ad vitam inermem vocati sunt, ac crucem ferendam, non ad fastum; et dominium mundanum exercendum, praeterea quod eo cum munere conjunctum esse soleat bellum gerere, et homines vita privare etc.; abstinendum itaque esse Christiano, utique suae sectae hominibus, a talibus officiis, et administrationibus: sic habet confessio apud Schyn, nec non opposita Faulkelio, ubi etiam statuitur, *Christum finem inposuisse, et a populo abstulisse etiam officium regium, eique annexa, regnum temporale, gladium, vindictam, et bellum.* Menno nihilominus in colloquio cum Micronio dicit: *permitto quidem, ut Christianus Magistratum gerat, et maleficos puniat, sed nullius sanguinem profundat.* 5. *Quintus* itaque articulus, cui praecedens innititur, fert, gladium et bellum plane esse illicitum, quia, si maleficus est *poenitens*, *gratia ipsi est praestanda, si inpoenitens, terminus ejus sic non est decurtandus*, ut Menno in eo loquitur colloquio. Quod idem confessiones saepe citatae tradunt, ratione a Christiana misericordia, aequitate, et patientia, quae ab omni vindicta abhorret, petita. 6. Denique *Sextus* de jurejurando his verbis in confessione apud Schyn effertur, *Iesus Christus Rex et Legislator Nov. Test. Christianis omne jusjurandum interdixit, atque ea propter omne jusjurandum fidelibus N. T. illicitum est.* Cui aliae confessiones omnes conveniunt.

§ CCCCXLI. Praeter haec dogmata et instituta habent quidem alia Mennonitae, alia cum Reformatis, alia cum Arminianis, seculo sequente, communia, ut de peccato originali, praedestinatione, et libero arbitrio; sed priora sunt, Menno.

Mennonitismi fundamentalia et priva, quae hic solum in censum veniunt: quare, aliis missis, ad *originem et fata sectae* pergò. Circa *originem* quaestio est inter Mennonitas; aliosque omnes Christianos, num a Munzerianis et Monasteriensibus Anabaptistis sit repetenda, nec ne? Prius communiter ipsis inputatur, sed ab ipsis fortiter negatur, novissime a Schyn, et refutatur. Adversarii eorum se in eo fundant, quod 1. Menno fuerit ab Ubbone missus, et ordinatus, qui ipse munus a Monasteriensibus accepit, ut supra vidimus. 2. Menno eos adpellet *fratres*, etiam *dilectos* suos fratres, in libro *fundamenti* edit. 1539., quod postea in aliis editionibus erasum est, ut Hoornbeek. observat. 3. Praecipua dogmata cum illis habeant communia, utique de paedobaptismo, et incarnatione Christi. Vid. Heresbachius, autor aequalis, in hist. Anabaptist. cap. VI., qui etiam refert, *Knipperdolingum et Strechtingum in nullo aequè dogmate persistisse, quam in carne Christi a Verbo duntaxat adjuncta, non autem a Virgine matre.*

§. CCCCLII. Regesserunt et hoc jam tempore, et deinceps semper, Mennonitae 1. Vocationem ab Ubbone quidem esse profectam, sed non in Societatem Monasteriensem, verum eorum in gratiam et usum, verba sunt ipsius Mennonis in *apologia contra Gellium Fabrum*, qui, *Christo et ejus verbo dediti, resipiscentem agebant vitam in timore Domini, proximis in caritate inserviebant, crucem portabant, omnium hominum salutem et conservationem quaerebant, qui justitiam et veritatem amabant, et ab injustitia et malitia abhorrebant* etc. Notabilia quoque hanc in rem sunt Bleisdikii verba in *vita Davidis Georgii*, quibus dicit, *Ubbonem et Theodorum Philippi, fratres, decessione ab Hofmannicis, a quibus in principio anno 1534. Episcopi essent creati, tum a Monasteriensium reliquiis, quorum institutum semper improbassent, facta, cum novum coetum constituere adgrederentur, circa a. 1536., Mennonem ejus Episcopum creasse.* 2. Mennonem quidem eos fratrum epitheto insignire, sed partim simplices. *et*

Tom. VII.

Kkk

inn9.

innocentes eorum, a visionariis Prophetis deceptos, partim respectu pristini status, vel speratae resipiscentiae, nullo autem modo turbulentos et seditiosos illos Monasterienses: quos, licet fratres vocatos, se pro talibus non agnoscere saepe, et palam, declaravit Menno, qui etiam pro *fratribus in Christo nullos agnovit, nisi qui manent in sancto ejus verbo, et nunc conjunctim ex superis a Deo renati sunt.* Quae ipsa ejus verba sunt. Vid. Schyn. 3. Mennonem porro, et Mennonitas contra hanc objectam communionem cum talibus Anabaptistis semper esse protestatos, palamque professos, ut ipsa habent Mennonis verba, *se Monasteriensem doctrinam, facta, et vitae rationem, nempe de Rege, gladio, seditione, re-verberatione, ultione, polygamia, et externo Christi regno in terris etc. pro novo Judaismo habere, pro absurdo errore, doctrina et re nefanda, longe a Christi Spiritu, verbo, et exemplo, dissentanea.* Plura similia exhibet Schyn, inter quae et haec Mennonis verba sunt, notatu digna; *Monasterium nunquam vidi, neque in eorum sodalisio fui, speroque cum talibus, si qui adhuc superstites sint, per Dei gratiam nec edere nec bibere, ut Scriptura docet, nisi suum nefas ex corde profiteantur, rectos et veros resipiscentiae fructus proferant etc.* Quod ipsum quoque Petrus de Colonia, Verbi divini Minister inter Catabaptistas, hujus quoque temporis, confessus est in Colloquio cum Ruaro habito Leovardiae a. 1596., ut ex Protocollo Leovardiensi patet. Damnarunt praeterea ipsi Monasterienses seditiosi omnes Anabaptistas, praeter suos, teste Lamberto Hortensio de Anabaptistis. Subjungamus denique ipsius Hoornbeki verba l. cit. *Menno non in solo Anabaptismo, et oppugnato paedobaptismo, uti priores; sed nec pro Enthusiasmis et revelationibus, quemadmodum illi, stetit, sed ulterius progressus et dogmata alia procudit, novae sectae fundamenta etc.* Addatur 4. dogmata et instituta Monasteriensium et Munzerianorum, cum Mennonitismo collata, inmensum quantum differre, si opiniones de paedobaptismo et incarnatione Christi excipiantur. Quod cuique, qui Monasteriensem

riensium instituta, supra suo loco, in reformatione Germaniae, in lucem producta, ad animum revocaverit, in oculos facile incurreret. *Factarunt*, ut Cl. Perizonii in historia sec. XVI. verba hic addam, *tunc passim revelationes enthusiasticas, liberales rejiciebant artes, libros, praeterquam sacros, abolebant omnes, bonorum communionem urgebant, denique Magistratus volebant omnes sublato, et, exstinctis, ut dicebant, impiis, regnum Tsionis se condituros adfirmabant.* Conferantur etiam leges regni Monasteriensis apud Heresbachium l. cit., inter quas, praeter capita memorata, locum quoque tenet polygamia, et venia salutis negata baptizatis post eorum lapsum.

§. CCCCXLIII. Proxima Mennonitarum origo, meo iudicio, rectius a Waldensibus derivatur, et illis Anabaptistarum, qui primaevae Ecclesiae innocentiam, et puritatem, volebant renovatam, et reformationem ulterius promotam, quam Lutherus et Calvinus instituerunt. Waldenses utique praecipua capita, si ab origine carnis Christi discesseris, habuerunt cum Mennonitis fere communia; ut ex eorum historia, sec. XII. tradita, facile patet. Quod si in veram errorum originem inquiramus, quae eos in transversum rapuit, ea fere in eo statuenda videtur, quod inter Regnum Christi in natura sua seorsim consideratum, ejusque relationem ad mundum, et societatem politicam, non satis distinxerint. Regnum Christi, qua tale, totum Spirituale, et Sanctum, a Deo et Christo per Spiritum rectum, ubi obtinet, nec vi civili coactiva, nec gladio, nec juramento, nec bello, aut similibus, indiget: sed relate ad mundum, et quatenus in eo est, ac subsistit, ea omnia admittit et requirit. Errores vero de paedobaptismo, et incarnatione Christi, aliunde sunt repetendi, ut modo exposui. Aliis principiis, ex quibus Mennonitismus fluxit, non indigemus, multo minus invidiosis illis, in communione cum Monasteriensibus, et aliis similibus fanaticis, sitis, a quibus se et olim vindicarunt et nunc, per tanti temporis spatium, se et vita et institutis

persecrunt, ac iustificarunt, ut sine notabili iniuria, cum illis amplius confundi nequeant.

§ CCCCXLIV. Ad fata Mennonitarum praecipue pertinet persecutiones, quas perpelli sunt, et schismaticas, quibus inter se scissi sunt. Persecutiones erant multiplices, et gravissimas, nec a Pontificiis tam propter Papiſmum abnegatum, verum, quod dolendum ipsis Protestantibus, ob paedobaptismum spretum, et infertam Christi e Mariae carne incarnationem, nec non confusionem cum turbulentis Anabaptistis: ut ex Martyrologiis satis constat. Exstant duo eorum martyrologia, Harlemense a. 1615., et Hornanum, autore praefato Jacobo Outerman, a. 1617. editum. Quod utrumque fidei accusatur, Harlemense ab Hornanis, et Hornanum a Harlemensibus. Harlemense defendit Hans Alencon, tu Belgico a. 1630. et in Hornanum retorquet, quod ipsos referat martyres, qui Reformationum confessio incarnatione subscripserunt. Longum foret omnes persecutiones, multo magis omnium Anabaptistarum, recitare. Legi facile possunt martyrologia citata, et Brahmist. Reformat., qui satis adcuratus est et prolixus. rum, ut illud verbo adtingam, contra eos hoc seculum in genere contra Anabaptistas, scripserunt Bullingerus, Belgis Hermannus Modet, et Gulielmus de Bres, eximia Reformationis Belgii satis noti.

§ CCCCXLV. Funestas eorum divisiones enarrare nimis prolixum sit et taediosum, fuerunt enim plurima revisionis saepe de causis, quae hanc sectam vehementer perturbaverunt, unum alterumve tantum adtingam scilicet primum inter eos, circa a. 1554., aut 1555., prodixit, dum alii contendebant, eam sine praevia poenitentia, nulla etiam poenitentiae habita ratione, simul effectum habere civilem, ita ut contra se separet, omneque qualecunque commercium, cohabitandi, negotiandi etc., tollat, alii

Inter peccata et peccatores esse distinguendum, admonitionem praemittendam, poenitentiam admittendam, nullum commercium civile propterea rumpendum, nec conjuges separandos esse, urgebant. Prioris generis capita fuerunt Leonard Bouwens, et Theodorus Philippi; posterioris vero Henricus Naeldeman, et Georgius Heyns. Mediam in principio viam tenuit Menno, rigori nimio contradixit, et schisma noluit: sed postea, se a Bouwens excommunicatum iri metuens, adeoque schisma inevitabile sentiens, sese rigidioribus adjunxit. Schisma dein promovit singularis casus, qui Embdae accidit. Maritum excommunicatum deferre cum recusaret uxor, Swaantje Rutgers, aut mensa et lecto ab eo separari, Naeldeman et Heyns id tolerandum voluerunt, sed noluerunt Leonardus Bouwens, et socii. Severiores adpellati dein sunt *rigidi excommunicatores*, etiam Flandri, et Mennonitae Veteres, alii vero *moderatores*, etiam Frisii, imo, contumeliae ergo, *borboritae*, seu *Drekwa-gens*, quia quoscunque, etiam excommunicatos, admittebant, nec rebaptizabant, quo titulo zelota Bouwens eos insignivit, deinde in specie Waterlandi, et Franequerani. Profecti quidem sunt Menno, jam plane rigidus quoque factus, et Bouwens, Coloniam, ut rigidum suum institutum Germanis fociis adprobarent, sed in cassum, cum hi judicarent, fratri aut sorori relinquendam esse libertatem, se ab uxore aut marito excommunicato sejungendi, nec ne: unde cum istis etiam novum est ortum schisma. Rigida interea haec disciplina multa peperit mala, et gravia offendicula, cum quod ad minima etiam errata et peccata sese perrexerit, tum separatis ad varios lapsus aut desperationem praeberit ansam, tum nuptiarum libertatem multum restrinxerit, extra enim communionem suam contrahentes nuptias in eandem incidebant poenam, et nec permissae erant nuptiae, nisi in austeram illam disciplinam utraque pars consentiret.

§. CCCCXLVI. Crudiore dein, et pertinaciore, facto schismate inter Frisios et Flandros, illorum duce Hoyte Reinsz,

et horum Hans Boshart, a. 1565. compromissio, ut dicitur, facta est ad illud tollendum, utriusque partis a. 1567. in duos arbitros, utrinque electos, Johannem Willemsoon et Lubbertum Gerritsoon. Sed Flandri, seu Vlamingi, in sententia, licet bona fide pronunciata, non acquieverunt; unde mutuae natae sunt accusationes, Flandris iudices, eorumque fidem, et Frisiis ruptam pacem, et perjurium, exprobrantibus adversariis suis, simul in tantum exarserunt zelotae, ut nec una ire, ambulare, edere, aut loqui voluerint. Quam suorum perfidiam non ferentes haud pauci Flandri, etiam ipsi arbitri, se Frisiis adfociarunt. Exorti etiam sunt, qui priorum schisma non adprobabant, omnesque in unam societatem coëbant, dicti Waterlandi, etiam coetus Johannis de Ries, et coetus uniti, a. 1555., autore Hermanno Timmerman, qui martyrio inter Anabaptistas coronatus est Antverpiae a. 1569. Nonnulli etiam, quo se verterent dubii, transferunt ad *domum*, vel *familiam*, *amoris*, de qua mox: imo varie dein hujus rei causa divisi sunt charitatis et tolerantiae nescii homines. Vid. de his omnibus Brand.

§. CCCXLVII. Novum porro schisma a. 1586. Franaquerae produxit emta domus a Pastore eorum Thoma Beenkens, quam emtionem nonnulli, tanquam mala fide factam, damnabant, alii defendebant, quorum hi *huiskopers*, seu domus emtores, illi *tegenhuiskopers*, nuncupati sunt, sed et secum scissi: ab utrisque separati praeterea sunt, qui emtionem quidem inprobabant, sed schisma nolebant, *neutrales* adpellati. Circa idem fere tempus miserabile ortum est schisma Harlemi, occasione alicujus, qui puellae mammillas contrectasset. Quod facinus alii excommunicatione voluerunt vindicatum, alii recusarunt: quorum posteriores propterea *de borstentasters* nuncupati sunt. Vid. Baelius, in Lexico, in *Mammillaires*, et Micraelius in *Syntagm. hist. Eccles.* Denique, ne plura similia discidia memorem, cum inter Mennonitas aliquis fregerat tabulas, et fidem fefellerat, *een bankeroetier*, novo mox schismate divisi sunt Hans Weber,

Weber, et Jacob van der Meulen, qui posterior factum defendebat, cujus adfœclae *bankeroesters* dicti sunt a. 1598., Vid. Micraelius.

FAMILIA CHARITATIS.

§. CCCCXLVIII. *Familia*, sic dicta, *charitatis* cum Anabaptistis accenseri solet, eique etiam Mennonitae nonnulli, schismatum suorum pertæsi, ut modo notavi, se adjunxerint, sitque singularis enthufiasmi triste exemplum, ejus aliqua est danda notitia. Vid., præter Hoornbekium, qui inter Enthufiastas et Libertinos iis locum dedit, et Brand in hist. *Reformationis*, *Antonius van der Linde*, Theologus Franequeranus, in præfat. *Systematis Theolog.*, et Koornhere in dialogo, *Klein monster* oper. tom. III., qui cum autore est conversatus Est autem ejus sectæ pater et conditor *Henricus Nicolai*, qui sese *primum illuminatum, et familiam charitatis seniore*, adpellavit, quo elogio libros suos finire solebat, iis subscribens: *caritas extorsit per H. N.* Jactavit vero miser homuncio, *deificatum cum Deo in Spiritu amoris ejus, factum cum Christo hæredem in coelestibus divitiarum Dei, illuminatum Spiritu veritatis coelesti, vera perfectæ essentiae luce.* Gessit sese in specie præconem *charitatis*, et conditorem regni *charitatis*, eoque respectu majorem Moïse non tantum, sed et Christo, cum ille *spem*, hic *fidem*, tantum annuntiaverit, ille in atrium, hic in sanctum, tantum penetraverit, ipse vero in *sanctum sanctorum*. Natus fuit Monasterii quidem, sed Amstelodami diu habitavit, et Koornherto familiariter usus est, apud ipsum, Embda per Hollandiam commerciorum causa in Brabantiam tendens, divertere solitus. Petiit etiam Angliam, ubi multos ex operariis, mulierculis, et incauta plebe, specioso *charitatis* titulo, in partes traxit. Dogmata vero sua spargere coepit a. 1556., nonnullos tractatus, magnificis sub titulis, ut *euangelii regni terræ pacis, exhortationis, correctionis, prophetiæ de Spiritu charitatis*

charitatis etc., et varias epistolas, scripsit. Quae opusculum supersunt, sed, praeter inconditam locorum Scripturae congeriem, prophetiarum ad se et socios adplicationem, ac rerum insipidarum confusum chaos, nihil vel parum habent. Refutarunt tamen, praeter Anglos, Koornhertus, Micronius, Grevinchovius, alii. Fuerunt etiam e familiae hujus socii, qui se *Deum* non erubuerunt dicere, teste Koornherto. Ediderunt denique ejus adfectuae *confessionem fidei*, Elisabethae, Anglorum Reginae, oblatam a. 1575., sed quae sectam publico proseripsit edicto. Vid. Cambdenus in hist. Elisabethae a. 1580. Ceterum inter praecipua sectae dogmata, praeter enthusiasum et deificationem, refertur, quod externa religionis professio sit minus necessaria, nec dissimulatio in re religionis illicita, martirium, aut quaevis afflictio, pro fide nullius pretii aut usus; nemo porro propter hanc illamve religionem reprehendendus, omnia ex charitate sint ferenda, et in bonum interpretanda. etc. Imputatur etiam ipsis corporum negata resuscitatio.

SECTA DAVIDIANA.

§. CCCXLIX. Arciore cum Anabaptistis vinculo conjunctus fuit *David Georgius*, una etiam cum Mennone, ab Ubbone Philippi missus, sed dein propriae sectae, *Davidianae* ab ipso dictae, conditor. Cujus viri tam singularia sunt fata, tam diversa de ipso judicia, ut illum praeterire non liceat. Legi autem, praeter recentiores, ut Godfr. Arnold, qui prolixus est, et eum defendere conatus est, Hoornbekium, Brand, Meiners l. cit., debent Ubbo Emmius, Thuanus lib. XXII. a. 1559., Johannes Acronius, inter epistolas clarorum virorum, a Gibbema editas, centur. I. ep. 67. in primis epistola Theologorum Basileensium ad Menfonem Altingium, apud Hottingerum hist. Eccles. sec. XVI. p. v., et prae omnibus Bleisdikius, gener Davidis, in ejus historia, a Jac. Revio publicata, qui postea se circumventum agnovit,

agnovit, et ad sanio rem rediit mentem. Natus fuit singularis hic vir initio seculi e vilioris conditionis parentibus, patre Georgio, Amersfortensi, quem ludionem fuisse volunt, et matre Maria, quae, tanquam Anabaptisticae sectae, de-
collata est a. 1537. Delphis, sed, quia honestiore erat familia nata, in quodam monasterio sepulta, inquit Bleisdikius. Ipse, illiteratus licet, acris ingenii, artem pingendorum vir-
tutum exercuit, et cum patre ad ludos ostendendos ober-
ravit, personam Davidis passim agens, unde Davidis traxit
nomen, antea dictus simpliciter Georgius, seu Joris. Adul-
torem nactus aetatem, tanto in idololatriam Papisticam fla-
gravit zelo, ut, tempore processionis, publice sacerdotes e-
gerit idololatriae reos, omnesque ab ea dehortatus sit. Quam
ob causam in carcerem coniectus, lingua perforata, virgis
caesus, et ex urbe relegatus est a. 1528. Dein se adjunxit
Anabaptistis, a Melchiore Hofmanno susceptus, a Johanne
Matthia, famoso illo Monasteriensi, baptizatus, et ab Ubbo-
ne Philippi constitutus Episcopus Delphenensis. Postea eorum
partes diffidentes unire conatus est, pacto etiam unionis
a. 1536., in pago Westphaliae Boekholt, procurato inter
Monasteriensium reliquias, Hofmannianos, et Batenburgicos,
a Johanne Theodorico Batenburg, cujus pater erat nobi-
lium Batenburgiorum spurius, sic dictos, qui primum con-
sul Stenovicentis, dein sese tectum regni Monasteriensis
instauratorem gessit, et multa patravit nefanda. Quod pac-
tum unionis praecipue in mutua tolerantia, et principiorum
Monasteriensium abnegatione, fundatum erat.

§. CCCCL. Libro vero a Davide de hac unione edito,
in quo medius inter diffidentes partes incedit, indeque
omnium sibi concitato odio, animum ad novam condenda
sectam adplicuit, Spiritus S. immediatum ductum, et
visiones, jactitans, et novi regni Spiritus et pacis condito-
rem se venditans. Flagrante dein persecutione Anabaptista-
rum misit epistolam monitoriam ad Senatum Hollandicum
Hagae, in qua se *servum Dei Tsebaath* dixit; sed unde nihil
Tom. VII. LII aliud

aliud est lucratus, quam quod tabellarius ejus fuerit capite plexus. Scripsit quoque a. 1539. ad Landgravium Hassiae, et Status Imperii Germanici, sese a Deo declarans electum, qui mundum illuminaret: sed nihil quoque obtinuit. Ad Annam quoque, Comitissam Frisiae Orientalis, misit a. 1540. apologiam, contra viginti quinque articulos accusatorios, sibi et sociis objectos, ut se ab iis liberaret, et in gratiam Annae insinuarer, simul ejus pro sociis, qui ibi haud pauci erant, patrocinium inpetraret. Exstat apud Arnoldum. De quo postea. Publicavit haud diu post, a. 1542. librum suum famosum, dictum *Mirabilium* (wonderboek), vete mirabilem, et rebus et stilo, paucisque intelligibilem, nec sine taedio, ut ipse expertus sum, legendum, licet aliqua, veram Christianismi naturam exprimentia, in eo non desint. Intercessit porro ipsi aliquod commercium cum Johanne a Lasco, Ecclesiarum in Comitatu Frisiae Orient. tunc Superintendente, scriptaeque sunt litterae quaedam mutuae a. 1544., quarum argumentum exhibet Bleisdikius, versatum praecipue circa divinam Davidis vocationem, aliasque ejus opiniones nonnullas. Sed, licet a Lasco, spem emendationis ejus fovens, ipsum in litteris vocaverit *dilectissimum fratrem*, abruptit mox, incorrigibilem ejus expertus superbiam, omne cum eo commercium.

§. CCCCLI. Coeperunt tandem ejus et sectae res magis magisque collabi, adeo ut, ad incitas in his oris redactus, sese, multis opibus per sociorum liberalitatem collectis, Basileam contulerit. Infensissimi ejus hostes fuerunt Batenburgici, etiam post Johannis Batenburgi necem, qui scelerum suorum debitas luit poenas, dum, ut Bleisdikius inquit, *seditionis et crudelibus suis artibus, et consiliis, se ipsum suis hostibus imprudenter proderet*. Praeterea Argentineses Hofmannici, quorum magna erat inter Anabaptistas autoritas, ab ipso manserunt alieniores. Colloquium cum iis Argentinæ habuerat a. 1538., sperans, se eos in partes tracturum esse: sed nec *vocationem et auctoritatem suam, nec nova dogmata, de omnium peccatorum confessione publica, de necessitate pudoris*

pudoris membrorum genitalium expugnandi, de polygamia, de uxorum, ob diversitatem fidei, vel mores minus cominodor, dimissione etc., iis ullo modo persuadere potuit. Quod colloquium fuscè descripsit Bleisdikius. Nec melius ipsi cum Mennone, et Mennonitis, successit res. Menno etiam eum refutavit, et multos ab eo absterruit. Monasteriensium etiam reliquiae, in Westphalia, et triplice Frisia, degentes, ejus deseruerunt societatem, Argentinenses secuti. Inprobarunt in specie, et averfati sunt 1. detectionem membrorum genitalium, et pudoris profligationem, facere ad perfectionem consequendam. 2. Omnia peccata in hoc coetu esse palam confitenda, 3. matrimonii obligationem posthac cessare debere apud perfectos 4. praeter carnis adversus Spiritum rebellionem, nullos esse substantiales daemones. 5. Alium et novum vindicem generalem, et ducem, a praesente populo Dei esse observandum et sequendum, praeter personam Jesu Christi ad ultimum judicium venturam. 6. Novam hanc doctrinam ad normam Propheticae et Apostolicae doctrinae non esse exigendam, nec inde confirmationem petendam, nec signis probandam. Ad quae omnia adcessit, primarios ejus sectatores, per quos se toti orbi speraverat novam daturam formam, in urbe Delphenfi et alibi fuisse infelici fato sublatos. Saeviit enim vehementer Anabaptistarum, nullo facto discrimine, in primis Davidianorum, persecutio in Hollandia, et Westphalia a. 1537., quae et matrem ejus, et optimos socios e medio sustulit, adeo ut intra biennium fere centum sint occisi, ut ipse in quadam supplicatione ad Landgravium memorat. Vid. etiam Bleisdikius.

§. CCCCLII. Hisce in angustiis positus, et ad paupertatem redactus, misit ad sectae primarios epistolas, querelarum plenas, ad opes conquirendas, eo cum stupendo effectu, ut per Nobiles et divites familias, nuper sectae, specie pietatis ac constantiae ejus, implicitas, ingens admodum copia in sinum ejus confluerit. Quo ipso deterior factus a morum severitate haud parum descivit, et, in licentiam ac petulantiam

lantiam prolapsus, plures adſcivit uxores, aliasque exercu-
 mixtiones: a. 1540. Quo in ſtatu cum res ejus eſſent
 ipſeque cum ſuis nuſquam amplius tutus, conſilium coepi-
 diſcedendi, ſeſeque cum tota domo et comitibus contuli
 Baſileam: ubi ſedes fixit a. 1544., a Magiſtrato jure civi-
 tatis donatus, et in tutelam receptus. Ei enim inpoſuerat,
 diſtitans, ſe, euangelicae profeſſionis cauſa, e patria proſu-
 gum, omnes ſuas fortunas ibi collocare velle. Inerat prae-
 terea corpori dignitas et vultui ſpecies liberalis, omniaque
 ad pietatis et modeſtiae ſpeciem erant compoſita, videba-
 turque omnia ex animo loqui ac agere. Sumſit autem hic
 nomen *Johannis a Bruck*, etiam *a Binningen*, ab arce, in
 confiniis urbis emta. Obſtrinxerunt ſeſe mutuo religioſe
 admodum, ut 1. nomen ejus verum Davidis Georgii nemo
 eloqueretur, aut indicaret, 2. nemo conditionem ejus in
 patria ſignificaret, 3. cum nemine ſectae dogmata commu-
 nicarent, aut aliquem reciperent in ſocietatem. Quae om-
 nia ſunt exacte uſque ad ejus mortem obſervata. *Fuiſſit*
etiam hoc ipſo anno 1544., verba ſunt Bleiſdiki, cum oratio-
ne, tum ſcripto, ubique terrarum ſuos abſtinere a doctrinae
ſuae ad alios propagatione, quia tempus malum eſſet, in quo
ſapienti eſſet ſilendum, et Jacobo veſtitus Eſau ad tempus in-
duendus, ut, a periculo impiorum tutus, benedictionem ab Iſaaco
clam adipiſceretur. Quod ipſum conſilium multis bene ceſ-
 ſit, cum, a flagrante ſectam promovendi inpetu retenti,
 poſtea ad ſaniorum quoque mentem redacti fuerint.

§. CCCCLIII. Vixit Baſſae, cum numeroſa familia, clien-
 tibus et ſervis, honeſte, et ad ſpeciem pie, ſimul ſplendide,
 inſtar magni Nobilis in aula, opibus abundans, quae quoti-
 die etiam ad ipſum ex aliis terris adfluebant. Domicilium
 habuit in urbe, et extra eam quoque arcem, variaque,
 quae emit, praedia. Religionis publicae ritus adcurate et re-
 ligioſe obſervarunt omnes, erga calamitoſos et egenos ſeſe
 geſſerunt miſericorditer et liberaliter, cum omnibus conver-
 ſati ſunt honeſte et amice, adeo ut omnium ſibi concilia-
 ring

rint favorem. Domi quoque rerum administratio et disciplina exacte observabatur, ac singulis erant distributa officia. Verbo, bonorum civium, et proborum Christianorum, partes egregie expleverunt, omniumque meruerunt calculum. Quid? quod domi non aliter vixerit Georgius, teste Bleisdikio. Unum alterumque vitae quotidianae specimen memorasse, non erit alienum. *Quotidie*, inquit autor citatus, *eum salutabat paedagogus cum junioribus liberis, quos raro aut nunquam dimittebat sine seria aliqua admonitione de timore Dei, de studio et diligentia precandi Deum, aliisque pietatis exercitiis; habebat liberos optimae indolis, ejusque observantissimos.* Per duas prandere solebat horas, praecipue ob colloquia, quae de religione, aut aliis honestis rebus, ibi miscebantur. Diem terebat scriptionibus, deambulatione, vel horti cultura, nec non pictura, qua valde delectabatur: lusus quoque pueriles, ad risum usque, ipsi in deliciis erant, a personata morum gravitate abhorrenti, in precibus erat denique et ipse serius, et ardens, in admonitionibus et exhortationibus sedulus, in decendo venustus, sed amethodus, inquit Bleisdikius: alia mitto.

§. CCCCLIV. Tenuit hunc vitae tenorem Basileae per undecim annos, laudabiliter et pacifice, et extra et intra domum. De quo etiam vid. Ephemerides J. Halleri in Mus. Helvet. p. V. Orta quidem in domo ejus fuit aliqua inter ipsum et Bleisdikium, generum ejus, a doctrina ejus alieniorem factum, dissensio, sed sociorum intercessione brevi composita, ita ut focer generum pristino complecteretur favore, gener ejus molimina et instituta neutiquam proderet. Sectam quidem domi, et in patria, confirmare non destitit per litteras et scripta, sed Basileae non propagavit. Mansit itaque hac parte ignotus Basileensibus per omne vitae tempus, licet ex inferiore Germania aliquis, non nullius autoritatis, eum nonnullis civibus fecerit manifestum. Defunctus, triduo post uxorem. est placide a. 1556., et honeste non tantum, sed et honorifice, pro more Basileensium,

leenfium, magno cum civium comitatu, sepultus in aede sacra Leonhardi. Sed post mortem ejus graves ortae sunt in domo ejus lites, dum aliqui, a nonnullis ejus doctrinis jam antea alieniores, domesticos de illis liberius admonerent, alii nimis acerbè monitoribus contradicerent, eosque infectarentur. Unus autem famulus, qui Davidi et familiae per quindecim annos fideliter servierat, propter mutam in religione sententiam, magna cum contumelia domo ejectus, aliumque nactus dominum, rem totam evulgare coepit eruditis aliquot viris, qui, re accuratius pervestigata, ad Magistratum detulerunt, ut Bleisdikius refert.

§. CCCCLV. Quo factò, filii ejus, generi, clientes, servi, et amici in curiam sunt evocati, et interrogati de vero Davidis nomine et dogmatibus; dein, cum nomen esse Johannem a Bruck, declararent, et se de pravis doctrinis nihil scire, in carcerem abducti sunt, libri vero, cum litteris omnibus, e domo in curiam adlati, ac doctis viris et Theologis traditi, ut examinentur, qui gravissimos errores, inde excerptos, cum Magistratu communicarunt. Incarcerati vero, de iis admoniti, se ab illis esse alienos, ac receptae doctrinae adhaerere confessi sunt, adeoque liberati, et ad Ecclesiae communionem admissi, attamen sub certis conditionibus, ne peregrinos in domum admittant, nec inmobilia amplius emant bona, etc. Ipsius Davidis corpus, cum imagine, libris ac litteris, post actum institutum judiciale, sententia pro more Basileensium solenniter lata, combustum est in loco publico. Quae fusius in relatione Academiae Basileensis, obvia in historia Davidis apud Schardium rer. German. tom. III., narrantur. Exstat etiam *relatio* illa Belgice ad calcem Cl. Emmii, de *Spiritu et doctrina Davidis Georgii*: prolixè etiam retulit Acronius in epist. citata. Ceterum haud paucos hoc Basileensium judicium offendit, simul ansam, nimis plausibilem, dedit Pontificiis in Protestantes retorquendi. quod saepe in Pontificiis damnarunt.

§. CCCCLVI. Secta tantum abest, ut post mortem ejus,
et

et contumeliosam corporis tractationem, fuerit extirpata, ut ad eam non tantum ipsi e familia ejus, ac domestici, qui solennem ediderant, sive fallo abjuraverint, sive ad eam desciverint, de quo vid. Emmius in *Spiritus Davidis expositione* prolixiore, sed et sec. sequente, in initio, *David Georgianam sectam non tantum in Batavia adhuc viguisse, viresque majores acquisivisse, verum in finitimas regiones penetrantem magis magisque serpere, adeoque Prisiā quoque infecisse*, Theologi Basileenses ex litteris Mens. Altingii ad ipsos in responso referunt apud Hottingerum hist. Eccles. sec. XVII. p. V. Dandus itaque est adcuratior Spiritus Davidis, ejusque sectae, conspectus ex libris ejus, in primis *mirabilium*, cujus argumentum enarravit Bleisdikius, et excerptis Basileensium ad calcem Emmii, et apud Acronium in epist. cit., denique ex Bleisdikio: addenda sunt, quae Godfr. Arnold ad ejus justificationem protulit.

§. CCCCLVII. Capita doctrinae, tam theoreticae quam practicae, ab adversariis exhibita, huc praecipue redeunt.

1. Unicam esse substantiam Divinam, sed tres ejus manifestationes et Oeconomias, Patrem, Filium, et Spiritum S.
2. Angelos bonos et malos nihil esse nisi bonas vel malas adfectiones, et operationes, in hominibus, adeoque homines iis praeditos.
3. Praeter corpus esse in homine servando animam, immortalem factam per Spiritum, adeoque esse in eo Spiritum; in reliquis vero hominibus morituram animam, quippe quae per Spiritum adjunctionem, qua carent, tantum fit immortalis.
4. Coelum et infernum esse intus tantum, in hominis mente bona vel mala: nec aliud quid esse judicium ac resurrectionem.
5. Patris Oeconomiam fuisse ante Christum, eamque puerilem, imperfectam, et externam, in fide sitam; quam Adam primus, Abraham, Israel, et David primi, Salomo etiam primus, et atrium etc. depinxerunt.
6. Filii Oeconomiam cum Christo incepisse, priore abolita, ea quidem perfectiorem, nec tamen plenam, par-

tim externam et litteralem, partim Spiritualem et internam, in *spe* sitam, miraculis confirmandam, et signa ritusque externos admittentem, verbo etiam externo et scripto indigentem, eaque ratione contra portas inferorum se non tuituram, sed opprimendam esse, sicut per Antichristum est factum. Fuisse autem Christum, Adamum, Abrahamum, Israellem, Davidem, Salomonem etc. *secundum*, ejusque Oeconomiam expictam per *sanctum*, Christum, denique, *munere* defunctum, plane deposuisse carnem, corpore, quo peccata hominum susceperat, una cum peccato abolito: Spiritum solum et animam superesse, sed illam latuisse absconditam, donec nunc in Davide se rursus exseruerit. 7. Spiritus S. Oeconomiam, superiori succedentem, esse vitam perfectam, aetatem adultam, a superiore praefiguratam, Spiritualem totam et perfecte liberam, in sola *charitate* positam. Cujus per regenerationem in baptismo participes facti, quamdiu in abnegatione, et mortificatione parum profecerunt, opus adhuc habent Scriptura, verbo litterali, et sacramentis: sed qui perfecti evaserunt, sicut illis non indigent subsidiis, solo ducti Spiritu, ita a legis praeceptis liberi sunt, nec peccata committunt amplius, quicquid agunt rectum est et bonum. Exuerunt et illi in specie pudorem membrorum genitalium omnem, quippe totum ex peccato ortum, et paradisiacam induerunt simplicitatem, nullas etiam carnis titillationes sentientes, et sine pudore coeunt; exempti porro legibus conjugiorum, consanguineitatum, et adfinitatum, nec legem iis esse positam, quibuscum corpora misceant mulieribus; tales enim, qui Spiritu Dei aguntur, non posse aberrare, vel exorbitare, fidem itaque conjugalem nemini addicere. Deum enim arcano Spiritu curaturum, ut simile simili adjungatur, esse angelicos, qui nec ducunt, nec nubunt; eoque modo natos esse omni labe puros, sanctosque et perfectos futuros. Praeterea bona hujus seculi alia non debere propria reputare, sed communia habere. Haec denique regnitorum et perfectorum societati omnia mundi

mundi regna esse subjienda, per singularem Dei directionem, Regnumque Christi gloriosum ac externum tunc in terra futurum, inpiis omnibus subiectis, vel deletis, cum potestatibus mundanis.

§. CCCCLVIII. 8. Ad hanc porro vitam introducendam, et perficiendam, se esse immediate a Deo electum, via quoque specialiter monstrata, praetendit David, per visum quoddam divinum, et nocturna quaedam somnia a. 1536. Jejunii enim et precibus totus deditus, ut narrat Bleisidius, et in ecstasi raptus, vidit, ut putavit, puerulos aliquot manibus plaudentes, tripudiantes, aliaque laetitiae signa edentes, usque postea totius orbis Reges et Principes factos supplices, seseque cum omnibus ornamentis submittentibus: dein in opposita parietis parte vidit mulieres nudas, dein in columbas versas, seque columbum factum cum illis coisse, easque inpraegnasse. Hoc ipsum visum pro totius doctrinae ejus habetur fundamento, cui omnia superstruxit, ut de vita perfecta, et primaeva ante lapsum integritate, innocentia, et justitia, pudendorum sublato pudore, promiscuo concubitu, libertate perfecta, de omnium potestatum subjectione, etc. 9. Status itaque hujus causam instrumentalem Davidem esse, e Spiritu Christi, hucusque apud Deum occultato, regenitum, eumque in se habere inhabitantem, secum personaliter unitum. Christum propterea Davidem, ad quem omnes Prophetiae et typi ultimo respexerunt, Prophetam, quem Moses instar sui promissit, Paracletum, a Christo mittendum, Spiritualem hominem, qui a nemine judicatur, Christo ipso majorem, quantum Spiritus est littera major, contra quem blasphemando peccare, nec ei se adjungendo, est contra Spiritum S. peccare, qui etiam mundum ultimo judicabit, una cum iis, qui eorum sunt animorum et adfectuum, et orbem subjeciet, Christum vero hunc Davidis Spiritum praefigurasse tantum, et viam stravisse, et nunc in Davidico Spiritu esse perficiendum. 10. Porro in communione cum hoc Christo Davi-

Tom. VII.

M m m

de

de esse salutem, resurrectionem, et vitam, veram quoque scientiam, et Scripturae intellectum genuinum, ac Spiritualem; reliquam vero omnem scientiam, ipsius etiam Scripturae S., esse inutilem, vanam ac abolendam; veram denique ibi esse et perfectam libertatem. 11. Ad hanc communionem, et status perfectionem, qui pervenire velit, eum debere *temperatissime vivere*, ut verba Basileensium apud A- cronium l. cit. habent, *plurimum orare, puerum fieri, sensus exteriores et interiores abnegare, seque agnoscere puerum, sine iudicio et intellectu, quo, mundanis omnibus depositis, adolescat novus in Spiritu, qui iudicat, Davidis doctrinam omnium esse verissimam, fiat homo novus, et purissimum vas, ad novum et purissimum vinum excipiendum*. Denique 12. antequam Regnum Christi hac in perfectione erectum sit in terra, iniis prostratis, et potestatibus adversariis deletis, quod David cum fociis exspectabat, et in quo ipse Rex foret, siue non moriturus, siue resurrecturus; antequam, ajo, hoc fieret, et dum secta Davidiana in medio adhuc versaretur mundo, 1. libertatem, modo descriptam, prudenter esse et moderate exercendam, ne alii offendantur, aut irritentur: esse quidem omnia licita, sed non esse fas aut decere. 2. Sectae instituta et dogmata non esse promiscue divulganda, sed prudenter occultanda, *ne sanctum canibus et porcis projiciatur*. 3. Licere etiam sese tempori adcommodeare, quibusvis etiam sectis in professione, ritibus, et cerimoniis externe adungere, modo mens Davidiana retineatur: esse enim ea omnia indifferentia, et ad alios lucrandos utilia, etc. Quod et ipse David suis inperavit, et Basileae fecit, ad seclae quoque ejus postea praestiterunt. De quibus omnibus fusius egit Emmius, simul verbis Davidis, ac exemplis, confirmavit.

§. CCCCLIX. Ex hac Davidis, ejusque doctrinae et institutorum, descriptione si iudicium sit ferendum, David habendus erit hypocrita, injustus bonorum et divitiarum corrafor et possessor, libidinosus sub libidinis extinguendae
praetextu,

praetextu, polygamus, quem duas habuisse uxores manifestum fecit Emmius, historia quoque earum, et liberorum inde natorum, ex authenticis monumentis inserta, superbiae porro plenissimus, qui sibi omnia excelsa et gloriosa supra omnes sanctos, ipsum Christum, adrogavit, denique magnus fanaticus et Enthusiasta, simul ambitiosus, ad totius mundi regnum adspirans: cujus etiam aliquod fuit indicium in sigillo, quod secum solebat gestare, cujus imago erat monstrum, ante ovis simplex, et post leo, mundum pedibus habens subiectum. Doctrina denique foret omnis eruditionis et scientiarum non tantum, et boni ordinis in orbe, sed et Christianismi veri ac rationalis, destructio, cum ipsa Scriptura S. Sed ab altera parte si Davidianos audiamus, apologiam ipsius Davidis ad Frisiae Orient. Principem Annam, cujus supra memini, apologias quoque alias adsecularum ejus, inter quas est anonymi apud Gotfr. Arnold, sub nomine Huygelmumzoon, contra *Spiritus Davidici* expositionem U. Emmii, cui Emmius pleniorē opposuit deductionem, supra citatam, conferamus, multa oportet sint falso, vel e rumore, vel odio, vel male intellectis ejus libris, ei adscripta, ne ipsa quidem, quae Bleisdikii nomine prostant, genuina forent omnia, et ab eo profecta. Justificavit etiam in praecipuis Davidem Godfrid. Arnold, et, praeter Brand, judicium suspendit Weisman, hist. Eccles. saec. XVII., ne ab altera parte veritatem, ab altera charitatem laedat.

§. CCCCLX. Quod ad me adinet, i. apologiis pro Davide per omnia non censuerim fidendum esse, quia veritatem in nonnullis aperte migrant, ut ab Emmio est evictum, multa silentio praetermittunt, alia colorant, quod secundum sectae principia licitum putant, denique in genere et vage negant, quae certo tantum sensu possunt. Distinguendum enim, secundum sectae instituta, est inter viam ad perfectionem, et ipsum ejus statum, inter sectam in mundo adhuc versantem apud mundanos et adversarios, ac jam domi-

M m m 2

minantem,

minantem, et omnia obtinentem, nec non inter sectam per se, et sociorum respectu, consideratam, et ejus conversatorem cum aliis extra eam. De qua distinctione ex superioribus satis constat. Secundum itaque eam possunt eadem pro veris ac falsis haberi, adeoque a Davidicis negari, ab adversariis affirmari, et utraque esse vera, pro diverso respectu. Sed 2. quae supra de Davide, ejusque secta, retuli, tot tantisque indubiis testimoniis, per ipsa Davidis scripta confirmatis, innixa sunt, ut, nisi omnis sit neganda fides historica, in dubium vix vocari queant. Cohærent præterea cuncta secum, nec talia sunt, ut in hominem fanaticum et ambitiosum cadere nequeant. Venit porro ex ea Anabaptistarum schola David, quae præcipua tenuit dogmata, quibus alia facile superstrui potuerunt. Accedit, in apologiis parum fuisse productum, quo hypothesen, supra memoratae, solide refutantur, præter nuda dicta.

§. CCCCLXI. Nec tamen 3. inficias iverim, aliqua fuisse ei falso imputata, alia quoque in pejorem raptam partem ab adversariis, ut passim fieri adsolet, teste omnium seculorum historia Ecclesiastica. Quod vel ex ipsius Davidis apologia ad Annam facile a perito et moderato lectore deduci potest. Dixisse et tenuisse fertur, ut unum alterumve proferam, quod diversimode exponi et accipi potest, se esse Christum Davidem, Paracletum, quin Deum quasi etc. Negavit hoc de se, teste apologia, negarunt etiam Davidiani, de Spiritu Dei in Davide et sociis operante interpretati: quod Emmius exhibet et refutat. Sed esse potuit, ut ad Spiritum Dei respexerit, eumque directe intellexerit; ansam tamen suis dictis, et phrasibus dederit, tale quid de ipso suspicandi, ut ex iis, quae protulit Emmius, elucescit, imo, Spiritum tam arcte secum unitum, et in se agentem, prætendit, ut ipsi, aequè ac Filio Dei et Messiae Christo homini, adtribui possit titulus Spiritus S., ac Messiae Davidis: quod ex ipsis ejus verbis etiam, quae Apologista ejus apud Arnoldum habet, facile colligitur. Præterea, ubi Oeconomiam

miam Messiae Davidis, seu Spiritus, nunc erigendam, praecipue in oculis habuerit, nec non litteralem sic dictum, et externum, Scripturae sensum, et hac ratione ei Oeconomiam Spiritus S. opposuerit, tanquam totam internam et Spiritualem: licet confuse et nimis adroganter mentem expresse-
rit. Sic, quod mundum dixit a se judicandum, explicat, et restringit, *sicut sancti* dicuntur mundum judicaturi a Paulo I Cor. VI. Quicquid sit, me a veritate et charitate non putaverim discedere, si praecipua, supra in medium adlata, affirmaverim esse vera, licet inter ea sint, et minoris momenti, et quae excusari possunt.

ANTI-TRINITARII.

MICHAEL SERVETUS.

§. CCCCLXII. Fides Catholica quo tempore a Protestantibus ad examen coepit revocari, non defuerunt, qui hac libertate abusi, ad quaevis religionis Christianae capita examinanda, et in dubium vocanda, sese adcinxerunt, in specie gravissimum illud, et inperscrutabile, cujus nimis adcurata definitio, vocibus et phrasibus non Scripturariis adhibitis, innumeras peperit divisiones, et calamitates, de Divina natura et Personis, et vel veteres errores revocarunt, vel novos formarunt, qui generali titulo *Anti-trinitariorum* insigniuntur, sed secum varie dissentiunt. Quorum primus memoratur *Michael Servetus*: cujus historia, multa comprehendens valde notabilia, tractationem meretur adcuratiorem; quae facilius nunc institui potest, postquam duo praeclari viri clariore eam collocarunt in luce, Michael scilicet de la Roche, in Bibl. Angl. tom. II., vir peritus et moderatus, qui plerosque ejus libros, et judicii acta, in manibus habuit, et Mosheimius, iisdem, sed et aliis, subsidiis instructus, cujus sub auspiciis historiam Michaelis Serveti conscripsit, Henr. Alwoerden Stadenfis, catalogo etiam praefixo auto-
M m m 3 rum,

rum, qui magis minusve feliciter hanc spartam ornavunt: quos memorare supersedeo, unum Lubiniecius, Socinianum, in hist. reformat. Poloniae, nominasse contentus. Ex quibus generalem ejus, et haeresios, dabo intellectum.

§. CCCCLXIII. *Michael Servetus*, quo nomine se ipse insignivit in librorum de Trinitate inscriptione, alias *Reves de Arragonia*, ut ipse addidit, *Reves* per anagramma ex *Serveto*, omisso *to*, de Arragonia a patria, unde etiam *Villanovanus* adpellari coepit, a. 1542. Lugduni in Gallia moratus, probe ab Andrea Serveto, aliisque Villanovanis, distinguendus, natus est a. 1509. Villanovae in Arragonia, quae pars est provinciae Tarraconensis, quare Tarraconensis nonnullis audiit, e Parentibus non Judaeis, ut nonnulli scripserunt, sed Christianis, Patre Notario urbis, in religione Catholica, ibi sola tunc nota, educatus, dein litteris humanioribus inbutus, Academiam Tolosanam adiit, et Jurisprudentiae operam dedit, ubi triennium moratus est. Sed, et hic in Biblia Sacra, ante non lecta, incidit, fama forte Reformatorum excitatus, simul varios Ecclesiae Pontificiae errores et abusus detexit, fundamenta quoque opinionis suae de Trinitate jecit, proprio forte Marte, quippe ingenio, sed et indole novaturiente, praeditus; nullus utique, quantum constat, ibi tunc fuit antitrinitarius. Quem foetum in Gallia excludere non ausus, in Germaniam, majoris libertatis sedem, se contulit. Per Genevam et Lugdunum tendit in Helvetiam, et Basileae moratus est a. 1530., ubi cum Joh. Oecolampadio sermones de religione habuit, ut ex H. Bullingeri praefatione ad responsionem Tigurinorum ad Jacobum Andream patet, qui notabile Zuinglii et Oecolampadii colloquium de Serveto memoravit; unde liquet, eum jam tunc a recta discessisse via, simul in opinionibus suis esse pertinacem. Disputarunt autem Oecolampadius et Servetus, viva voce et scriptis, de confessione quadam fidei, ab hoc illi oblata. Exstant etiam duae ad ipsum Oecolampadii epistolae, quibus confessionem illam recenset,

et

et doctrinam ejus refutat, scriptae, antequam librum de erroribus Trinitatis evulgavit Servetus. Elucescit autem ex epistolis illis, Servetum jam tunc tenuisse 1. unam esse in Deo hypostasim, 2. Christum, qua hominem, dici Filium Dei, nec ante nativitatem ex Maria fuisse substantialiter, 3. ortum vero esse ex aeternali verbo Patris, 4. esse autem illud verbum repraesentationem futuri Filii Dei: denique 5. mundi creationem esse ab aeterno.

§. CCCCLXIV. Putatur quidem passim, eum hanc doctrinam a Muhammedanis ex Alcorano, dum in Africa versaretur, hausisse: sed de hoc ejus itinere non tantum nihil constat, verum in *restitutione* sua *Christianismi*, in primis in *Ptolemaeo suo*, ubi itinera sua recenset, ejus nullam fecit mentionem; adeo ut merito fabulis accenseatur: ansa inde nata, quod ejus opinio saepe fuerit cum Muhammedana comparata, ut ipse tradit, et queritur. Hinc enim facile fieri potuit, ut eum a Turcis in Africa eam didicisse fuerit fictum: sicut et hinc ortum est, quod linguae Arabicae notitiam ipsi adfinxerint. Rejecerunt itaque merito hanc narratiunculam, praeter Crellium, Roche et Mosheim. Basilea, ut reliqua ejus persequar itinera, ubi minus gratus esse coepit, relicta a. 1531. Argentoratum petiit, et cum Bucero ac Capitone contulit, sed eo cum effectu, ut, teste Calvino epist. 156. ad Sulcerum, Bucerus eum pronunciaverit pro concione dignum, *qui avulsis visceribus discerneretur*. Quod si verum, illud crediderim Bucero, Theologo moderato, per zelum extra se rapto, excidisse. Cum vero nec linguam calleret Germanicam, nec, unde viveret, haberet, sese inde per Basileam contulit Lugdunum in Gallia, ubi biennium, et quod excurrit, trivit. Nusquam tamen per eas regiones in publicum dedisse suas opiniones deprehenditur, nisi in colloquiis cum viris memoratis: licet, eum aliis innotuisse, fieri potuerit. Utique ipse, in libello supplice ad Senatum Genevensem, se cum ullo alio negat dogmata sua, praeterquam cum viris laudatis, communicasse; omni

vero caret fundamento, quod illud diu antea etiam in Gal-
lia, jam a. 1525., ab ipso esse factum traditur, cum tunc
vix 14 annos habuerit, quippe a. 1509. natus. Tantum
Basileae cum esset, librum de *Trinitatis erroribus* tradidit
bibliopolae publicandum, qui Hagenoam in Alsatia misit,
ubi, praesente Serveto, qui eo sese Argentorato contule-
rat, lucem vidit a. 1531., unde graves mox orti sunt in
Germania motus. Secutus mox alius est liber, *duorum dia-*
logorum, de Trinitate a. 1532., ad durius dicta mollienda,
et doctrinam suam uberius explicandam et adstruendam;
retractavit etiam ante dicta, *non quod falsa sint, sed imper-*
fecta, et a parvulo parvulis scripta. Varia mox hinc nata
sunt hominum judicia, multi magis exulcerati, nonnulli eas
inbiberunt opiniones, et latius iparserunt. Singulare, et
omni animadversione dignum, est Melancthonis iudicium,
et vaticinium de secularis motibus, hac occasione prolatum
in epist. ad Camerarium, a. 1533., quae est lib. IV. epist.
140. *De Serveto rogas, quid sentiam? ego vero video satis*
acutum ac vafrum esse in disputando, sed plane gravitatem ei
non tribuo. Et habet, ut mihi videtur, confusas imaginatio-
nes; nec satis explicatas ipsarum rerum, quas agit, cogita-
iones. De justificatione manifesto delirat, περί της Τριάδος
scis, me semper veritum esse, fore, ut haec aliquando erumpe-
rent. Bone Deus? quales tragedias excitabit haec quaestio
ad posteros, εἰ ἐστὶν ὑπόστασις ὁ λόγος, εἰ ἐστὶν ὑπόστασις τὸ πνεῦμα.
(sitne sermo hypostasis, sitne Spiritus hypostasis) Ego me
refero ad illas Scripturae voces, quae jubent invocare Christum,
quod est ei honorem divinitatis tribuere, et plenum consolatio-
nis est, τὰς ἑαυτοῦ ἰδίαις ἢ ὑποστάσεων καὶ διαφορὰς ἀκριβῶς ζητεῖν ἢ
πάνυ συμφέρει, (identitates et differentias hypostasium inquirere
non plane utile)

§. CCCCLXV. Spatio temporis, cujus memini, exacto
Lugduni in typosetarum erroribus corrigendis, venit Lute-
tiam Parisiorum, et medicinae operam dedit, tanto cum
successu, ut brevi fuerit Medicinae Doctor creatus, artem-
que

que ab eo tempore semper professus. Calvinum cum et ibi morari intellexisset, ejus fama excitus, colloquium cum eo petiit, et inpetravit; sed non comparuit, *Calvini conspectum reformidans*, inquit Beza in vita Calvini, qui illud a. 1534. accidisse refert, verius forte, quod minus tutum illud esse intellexerit, periculo omnibus, a sacris Pontificiis alienioribus, imminente. Hinc etiam in Italiam excucurrit, et Romam visitavit; ibi utique eum fuisse, et ante a. 1535., ex praefatione ejus ad Ptolemaeum, ac libro, *restitutio Christianismi*, recte elicitur. Innotuerunt quoque ab eo tempore opiniones ejus per eas regiones. Scripsit utique ea de re Melanchton a. 1539. ad Senatum Venetum, quem de execrabili ejus errore admonuit, quod *Serveti librum istic circumferri audivisset*. Exstat epist. oper. Melancht. vol. IV. Lugdunum redux in lucem edidit a. 1537. librum de ratione *syruporum*, sub nomine Villanovani, quo tunc primum uti coepit, teste Anton. van der Linden de *scriptis Medicis*, qui eum *Galenii interpretem doctissimum* adpellat, et *medicum excellentem*. Sed biennio ante ibidem jam a. 1535. prodierant, ejus sub auspiciis, Claudii Ptolemaei *Geographicae enarrationis libri octo*; quos ipse ad Graeca contulit exemplaria prisca, correxit, et scholiis illustravit, nomina quoque locorum exoleta ad istius aevi morem exposuit, una cum incolentium ritibus ac moribus, additis etiam quinquaginta tabulis Veterum et Recentium. Unde in oculos incurrit, quam falso dixerit Calvinus in *refutatione errorum Serveti*, eum *Graecum sermonem nihilo magis legere, quam puerum alphabetarium potuisse*. Praestitit sese hic virum, in Mathematicis, Geographicis, et Veterum scriptis, bene versatum. Sed et nonnulla occurrunt Catholicae religioni faventia, sive ab ipso in gratiam Catholicorum prolata, sive ab alia manu inserta: quod utique ipse in *actis judicii Genevae* testatus est, libris suis accidisse; sic et de Mose nonnulla minus vera traduntur, quem tamen aliis in locis tanquam *divinum virum* laudat. Excerptum quoque ex his

libris caput accusationis contra fertilitatem terrae Cananaeae negavit esse suum, dein, non de antiquo, sed hodierno, statu Cananaeae fertilitatem illam negari adseruit contra virum aliquem recentiorum; quod tamen verborum nexus vix fert.

§. CCCCLXVI. Paulo serius lucem Lugduni viderunt, a. 1542., apud Hugonem a Porta, Biblia S. e Sancti Pagnini versione, sed ad Hebraeam linguam ita recognita, et scholiis illustrata, ut nova prorsus haberi possit editio: ut verba inscriptionis habent. Curavit eam editionem Michael Villanovanus, qui et praefationem addidit, quam la Roche Bibl. Angl. tom. V., et Mosheimius, dederunt integram, simul notarum, seu scholiorum, ejus specimina: catalogum quoque texuit Mosheimius eorum, quae Indices expurgatorii delenda voluerunt. Singulare est, in praef. et scholiis nulum dici exstare, per totam Scripturam Vet. Test., locum, qui directe, et unice, ad Christum, ejusque Oeconomiam, respicit, sed omnia illa vaticinia duplicem habere sensum, litteralem, seu historicum, et Spiritualem, ita tamen, ut hic posterior sit verus, et magis emphaticus, sensus. Jes. LIII., ut unum alterumve proferam specimen, primo sensu de Cyro exponitur, dein de Christo. Quod ipsi etiam ab ipso Calvino, inter capita accusationum, fuit objectum, tanquam *impium et malignum*: qua ipsa nota Calvinus quoque inustus postea fuit ab Aegidio Hunnio, qui *Calvinum Judaizantem* conscripsit. Praeterea Ps. XXII. *foderunt manus et pedes meos* interpretatur de fugiente Davide *per abrupta instar quadrupedis*, manibus ejus et pedibus ita perforatis. Ps. CX. per Dominum Davidis intelligit Salomonem, et Jes. VII. per Immanuelem Hizkiam; alia ejus vaticinia cap. XL. etc. de Cyro. Finio in paradoxa nota ad Dan. IX. *ab egressu praedicti ad me a Deo sermonis, de restituenda et aedificanda Hierosolyma usque ad Ducem Cyrum, Christum Dei, qui id exequetur, hebdomades sunt septem, hebdomadisque sexaginta duabus restituetur et aedificabitur platea et fossa,*

fessa, in angustia scilicet temporum: et post eas sexaginta duas hebdomadas occidetur Cyrus, et erit in nihilum, dissipabitque aedificium et desolabit Cambyses, Cyro succedens. Foedus autem primum firmabit Darius. Post, quum iterum sequetur Antiochi abominatio stupenda, et erit finis orbis Judaici. Denique nota ad Joh. VI. habet, caro enim mea vere est cibus vere, et non per tropum.

§. CCCCLXVII. Incepit quoque Lugduni infaustum commercium litterarum cum Calvino, tribus ad eam missis quaestionibus, ad quas respondit Calvinus, 1. an homo Jesus crucifixus sit Filius Dei, et quae sit filiationis ejus ratio? 2. an regnum Dei sit in hominibus, quando quis ingreditur, et quando regeneretur? 3. an Baptismus Christi debeat in fide fieri sicut Coena, et quorsum haec instituta sint in foedere novo? Vid. Calvini *fidelis expositio errorum Michaelis Serveti*. Continuatō dein Viennae in Delphinatu, quo venit post a. 1542., et ubi medicum egit, commercio, viginti ad Calvinum scripsit litteras, in *restitutione Christianismi* editas. Misit quoque librum Mss. a. 1546. ad Calvinum, quo errores ejus, e libris *Institutionum*, et aliis, collectos notavit et refutavit. Liber non est editus, sed praecipua materia deinceps in *restitutione Christianismi* videtur inserta. Ex hoc commercio gravis fuit inter eos orta simultas, et maxima Calvinī in eum exacerbatio, data occasione ubique, etiam in Commentariis ejus in S. Scripturam, sese exserens. Inter nimis exulcerati animi ejus signa referri solet, quod in litteris ad Viretum et Farellum a. 1546. scripserit Calvinus, *audio, Servetum huc venturum, ut mecum conferat: ego, si quid apud Magistratum possum, faciam, ut nunquam vivus abeat*. De epistola ad Viretum unus testatur Bolsecus, in vita Calvinī, adserens, has et alias ad eum litteras, plus minus quadraginta, fuisse in conclavi Vireti, cum, missione nondum inpetrata, aufugisset, inventas, seseque eas, manu Calvinī exaratas, ostendere posse. De epistola ad Farellum testimonium praebet, praeter Varillas in histor. haeresium,

Sorberius in Sorberianis, et H. Grotius in *veto pro pace Ecclesiastica*. Vid. et Utenbogard hist. Eccles. p. II. Sine hae litterae genuinae, nec ne, suo loco relinquere malim, non tam ob Bolfeci et Varillafii, qui fidem diu decoxerunt, testimonia, quam Sorberii, in primis Grotii, et Utenbogardi. Est vero mirum valde, litteras non fuisse eo tempore a Remonstrantibus, quo Calvinum maxime petebant, vulgatas. Apologistae vero Calvini, ut Rivetus contra Grotii librum, et Drelincurtius in *defensione Calvini*, de eo tacent, Alexander Morus genuinas esse negat, sine adlata ratione solida, dein dicit, *si Calvino semel accidisset, imprudenti semel accidisset, cum non semel, sed saepe, contra scripserit, et exoptaverit, Servetum primo emendatum dein mitigatam ejus poenam*. De quo postea: quando patebit, mortem Serveti vere voluisse Calvinum. Sed nec illud silentio involvendum, Servetum in una epistolarum ad Abelum Pepinum, e Monacho Franciscano verbi Divini Ministrum inter Genevenses, ad quem plures scripsit, quam ex autographo exhibet La Roche, ex apographo Mosheim, inter alia, minus fortia, dicere, 1. Reformationum euangelium esse *sine uno Deo, sine fide vera, sine bonis operibus: pro uno Deo habetis*, inquit porro, *tricipitem cerberum, pro fide vera habetis fatale somnium, et bona opera dicitis inanes picturas. Christi fides est vobis merus fucus, nihil efficiens; homo est vobis merus truncus, et Deus vobis servi arbitrii chimaera*. 2. Sibi *ob causam euangelii, et oppugnationem bestiae, moriendum esse, se certo scire, sed propterea animo non deficere, ut fiat discipulus similis Praeceptorum*, 3. se dolere, quod locos aliquot in scriptis suis, quae sunt apud Calvinum, non licuerit emendare.

§. CCCCLXVIII. Fatalem tandem in lucem emisit librum suum a. 1553. Viennae Allobrogum, tecto quidem sub Villanovani nomine, sed se ipsum in ipso libro satis clare detegens, qui ipsi conscivit mortem, et, femori ejus adligatus, cum ipso combustus est, hoc titulo ornatum, *Christianismi restitutio, Totius Ecclesiae Apostolicae ad sua limina vocatio*,

*vacatio, in integrum restituta cognitione Dei, fidei Christi, justificationis nostrae, regenerationis baptismi, et coenae Domini manducationis. Restituto denique nobis regno coelesti, Babylo-
nis impiae captivitate soluta, et Antichristo cum suis penitus destructo.* Rarissimus est liber, vix uno alterove impresso super-
stite, ac Mss. Omnia enim exemplaria sunt Viennae et
Francofurti flammis tradita, ad monita et instantias Calvini,
de quo exstat ejus Epistola 135. ad Francofurt. sed num
publica autoritate, an a librario sponte, factum sit, tempore
mundinarum, minus certum est. Conspectum libri, satis
accuratum, ex Mss., a Sam. Crellio accepto, dedit Moshei-
mus. De quo mox. Hic unum alterumque monuisse suf-
fecerit. 1. Primum de Trinitate librum, loquens de Scho-
lasticis sententiis de Trinitate, his claudit verbis: *nec in
Talmud, nec in Alcorano, sunt tam horrendae blasphemiae.
Haec nos haecenus audire ita sumus adfueti, ut nihil miremur:
futuræ vero generationes stupenda haec judicabunt: stupenda
sunt vere, plusquam daemonum inventa, quae Valentini-
anus tribuit Irenaeus. Ab his igitur portentis liberet nos Dominus
Jesus Christus, salvator et Liberator noster. Amen!* 2. Sexti
et septimi libri, per modum dialogorum inter Michaelē
et Petrum, initium inter alia habet: *si Christus hodie veniens
iterum praedicaret, se esse Filium Dei, iterum Sophistae nostri
eum crucifigerent. Res una est, Christus unus, ens unum, filius
unus. Ipsorum suppositum suppositum est idioma Sophisticum,
et invisibilis illusio. Praestigiosa est eorum salus, et praesti-
giosa mors illius invisibilis rei, sacrilega sunt idiomatum so-
phismata, per quae dicitur Angelus intra pellem asini mori, et
Spiritus S. in mulo mori.* 3. Tractatum de signis Antichristi
his verbis concludit; *quisquis vere credit, Papam esse Anti-
christum, vere quoque credit Papisticam Trinitatem, paedobap-
tismum, et alia Papatus sacramenta, esse doctrinas daemonum
etc.* Illud non possum quin subjungam, ipsum libro *Vto
de Trinitate*, haud vulgarem tradi demonstrasse peritiam
medicam, et arcanum de circulatione sanguinis diu an-

te Harvaeum exposuisse, summis id hodie fatentibus Medicis.

§. CCCCLXIX. Hoc libro edito, et ad Calvinum missio, ipse quidem narratur, litteris una cum epistolis Serveti ad ipsum in Galliam missis, Servetum tam acris depinxisse coloribus, ut Viennae fuerit in carcerem conjectus, et multa, a la Roche et Mosheim adducta, illud a Calvino fuisse effectum, arguere videntur. Sed Calvinus ipse in *refutatione errorum Serveti*, sua factum esse opera, ut Viennae captus sit, pro futile habet calumnia: addit nihilominus, *si vere hoc sibi objiceretur, se causam non habere negandi, qui non dissimulo, me autore factum esse, ut in hac urbe, Genevae, deprehensus, ad causam dicendam postularetur.* Refutatur quoque haec Calvinii accusatio in Bibl. raisonn. tom. I., tanquam minus solido innixa fundamento, et observatur, Calvinum litteras illas Serveti ad se non misisse Viennam, nisi a Magistratu Viennensi petitis; testibus ipsius Serveti verbis. Additur, causae nihil fuisse, quare nunc demum, post annum 1553., rem indicasset Viennensibus, cum jam a. 1546. liber *restitutionis* fuerit ad ipsum a Serveto missus. Quicquid sit, Servetus ita detectus et comprehensus, in carcerem ductus est per judicem vicarium civitatis; sed, cum sibi bene cupientes ibi haberet, ipsum etiam vicarium, multa gavissus est libertate, nemini ad ipsum occluso aditu. Quo factum est, ut, postquam bis fuerit in iudicium vocatus, tertio incarcerationis die evaserit. Patet vero ex actis judicialibus, a La Roche visis, eum, cum claves latrinae petiisset, hac occasione fuisse elapsum; acceperat enim a vicario potestatem eundi, quo vellet. Magistratus vero, causa ejus examinata, eum pronunciavit haereticum, dignumque, qui vivus comburatur. Quae sententia in imagine ejus, una cum libris, est executioni mandata. Exstat apud La Roche sententia condemnatoria cum ejus executione: unde, eos errare manifestum est, qui tradiderunt, eum fuisse dimissum, quod Lutheranorum hostem se fuisse professus.

§. CCCCLXX.

§. CCCCLXX. Cogitavit quidem liberatus Neapolin, ut inter Hispanos ibi medicum ageret, sed iter imprudentissime per Genevam suscepit, quo clam venit, neque in placis, multo minus in concione, quod nonnulli male scripserunt, alicui visus, teste confessione ejus coram Judicibus, nec ullas tracturus moras. Interea mox Calvino ejus innotuit adventus, qui e vestigio effecit, ut per urbis Syndicum fuerit in carcerem detrusus, ipso Calvino, ut supra vidimus, fatente: cui etiam se comitem in carcere, pro more civitatis, dedit accusator ejus Nicolaus de la Fontaine, ut Calvinus quoque refert epist. 156. ad Farellum: ubi ipsum adpellat *suum*; quatenus fuit, ut in Bibl. raisonn. probable factum est, ejus domesticus, sub ejus ductu ulterius formandus, licet alii eum aut coquum, aut studiosum aliquem et discipulum Calvini fuisse velint. Produxit mox primo die, seu XIVto Augusti, accusator triginta octo quaestiones contra ipsum, una cum libro Mss. ad Calvinum misso, etiam Prolemaeo, et Bibliis ab ipso editis. Erat etiam inter quaestiones, quod gravi injuria adfecerit Calvinum, et in ipso laceraverit doctrinam Christianam. Quae secundo die repetita ipsum jam adeo in oculis Judicum adgravarunt, ut accusator, vade dato, fuerit e carcere dimissus: Servetus vero alia negavit, alia adfirmavit. Quibus tertio die repetitis, alia sunt ab accusatore addita, qui et secum in judicium duxerat adjutorem, *Germanum Colladon*, Gallum, Serveto antea in Gallia notum. Sed, cum totum processum per partes enarrare, nimis longum sit, apud autores citatos legendum, nonnulla contentus ero observasse.

§. CCCCLXXI. 1. Ipse Calvinus tertia actione judiciali cum ipso egit, nulla ab utraque parte observata modestia. Dicit utique in epist. ad Farellum, *proterve mihi conviciatus est* — — — *ego, ut dignus erat, eum excepi*. 2. Duos mox in principio dedit Servetus ad Judices libellos supplices, notatu dignos: in quorum *priore* luculenter deducit, contra Divinum esse et humanum jus, propter dogmata

fidei accusari capitis, se adhuc magis injuste detineri, quia dogmata non sparfit, petiit quoque advocatum; sed ne id quidem inpetravit: in *altero* de duro nimis carcere effudit acerbis querelas, quodque nihil habeat, quo se contra vim aeris, nuditatem, et pulices, possit munire, licet satis habuerit nummorum. Unde factum est, ut, aliquos Procerum nactus fautores, mitius fuerit tractatus. 3. Magistratus Viennensis, a Senatu Genevensi certior de ipsius captivitate factus, cum ipsum sibi tradendum vellet, ut sententiam, ante latam, executioni mandaret, ipse, hoc audito, ad Judicum pedes provolutus, illud cum lacrymis est deprecatus, mitiora a Senatu Genevensi sperans; non quidem sine ratione, sed nullo effectu, cum poena capitalis haereticorum adhuc inter ipsos Reformatos vigeret, nec hac parte Antichristianismus plene esset abolitus. Confessus etiam est, se, metu compulsus, frequentasse missam Viennae, et in eo peccasse. 4. Processu judiciali dein per scripta instituto, Calvinus triginta octo propositiones ex ejus scriptis excerpfit; quae 15to Dec. ipsi traditae sunt. Reperiuntur inter opuscula Calvini, sub hoc duro titulo, *sententiae, vel propositiones, excerptae ex libris M. Serveti, quas ministri Ecclesiae Genevensis, partim inpias, et in Deum blasphemias, partim profanis erroribus et deliriis refertas, esse adserunt etc.* Brevi responso a Serveto dato, quod ibidem exstat, fufius scriptum opposuit Calvinus, ibidem obvium, quo acerbius tractat Servetum, qui, propterea irritatus, in notis, hic illic additis, praeter quas nihil reposuit, injuriose admodum in Calvinum invehit, quod ipsi haud parum noquit: praeterquam, quod saepe dixerit, *mentiris*, eum nominavit *Simonem Magum*, propter decretum praedestinationis, a quo maxime abhorrebat Servetus, *inpostorem, Sycophantam, nebulonem, perfidum, impudentem, murem ridiculum, cacodaemonem etc.*

§. CCCCLXXII. 5. Cum in Senatu Genevensi clam esset decretum, capitale supplicium de eo esse fumendum, a Calvino etiam, praejudicio ejus temporis adhuc laborante, ad proba-

probatum, licet atrox noluerit, ipso teste in epist. 152. ad Farellum, ubi dicit, *spero capitalis saltem fore judicium, poenae vero atrocitatem remitti cupio*, esset tamen haec res magni inter Reformatos momenti, Servetus etiam ad externos provocasset Theologos, consulti a Senatu sunt Pastores et Theologi Helvetiae, Tigurense, Basileenses, Bernenses, et Scaphusiani, missis etiam documentis necessariis, cum petitione, ut pie et cordate de hac causa judicium exprimerent. Consenserunt omnes in responso, licet Tigurini severius, *detestandos esse Serveti errores*, faciendumque, ne veneni contagio per eum latius serpat, et *coercendum esse hominem*. Nullam quidem mortis fecerunt mentionem, nihilque de modo coercendi statuerunt, sed cum capitalis haereticorum poena adhuc vigeret inter Helvetios, et injusta ac terribilis illa juris canonici lex nondum esset abrogata, ut varia docent exempla, nescio, an, per *coercitionem* ipsos eam intellexisse poenam, inde colligi non debeat, licet modus ejus non fuerit definitus. Quorum omnium ignarus Servetus, quod 6. notandum est, libellos supplices iterum dedit, unum 22. Sept., alterum 10. Octobr. In *priori*, se ab errore de immortalitate animae, ac Christi incarnatione, sibi imputato, liberat, imo, si vera foret accusatio, se vel maxima poena declarat dignum; sed et, quod singulare est, petit, ut Calvinus ipse secum incarceretur, donec lis esset dijudicata, addidit praeterea articulos aliquos accusatorios contra eum, petiitque, ut interrogetur, num non autor incarcerationis suae Viennae fuerit, et mortis fuisset, nisi aufugisset. Tandem, eo sese temeritatis abripisse passus est, ut quatuor protulerit rationes, quare mortis reus sit Calvinus, 1. quia criminalem capitis causam fecit de materia fidei, 2. falsus fuit accusator, 3. per futes et calumniosas rationes opprimere conatus est doctrinam evangelicam. 4. magna parte sequitur doctrinam Simonis Magi. In *posteriore* libello acerbe est conquestus de justitia denegata, et miseria in carcere.

§. CCCCLXXIII. 7. Sententia tandem, cum a Judicibus ferenda esset, de ipso *lenti ignis supplicio comburendo*, intra-
vit curiam fautor ejus, et Calvini hostis, Amadaeus Gor-
reus, qui triduo fuerat absens, ut eum poena liberaret, pe-
tens, ut ad *ducentorum virorum* cognitionem causa deferretur,
sed nihil inpetravit. Hic autem Gorreus, quem Cal-
vinus *Caesarem comicum* adpellare solet, primum fuerat ge-
neralis populi Capitaneus, dein, tanquam per septem annos
professus falsam doctrinam a Calvino accusatus, et ob alia
facinora, munere privatus, ac e Senatu motus, denique re-
stitutus, hoc tempore *Syndicatum*, seu summum dignitatis
gradum, gerebat. Censetur quoque, cum aliis Calvini hos-
tibus, incitasse Servetum, ad dura illa in Calvinum dicta.
Nec defuerunt alii Genevae inter Senatores, et verbi Di-
vini Ministros, qui hanc poenam noluerunt, sed potius vel
exilium, vel perpetuam incarcerationem. Borrhauus Cella-
rius, celebris Theologus, in ullius haeretici necem con-
fentire noluit. Mortis tantum genus Calvinus mutare vo-
luit, teste epistola ejus 161. Sententia vero Judicum, quod
8. notari meretur, quam auctores, saepe citati, recensent
integram, *α.* errores ejus memorat circa Trinitatem, et
Filium Dei, non nisi per incarnationem factum, nec veram
habuisse e Maria carnem, verum creatam ex substantia Pa-
tris, unde tria accepit elementa, unum tantum e Maria,
circa paedobaptismum, tanquam inventum diabolicum. Sed
nulla fit immortalitatis animae negatae mentio, aut aliorum
atrocium ejus errorum, aut injuriarum in Mosē; licet in-
ter capita accusationum fuerit productum, quod Mosi re-
spectu fertilitatis Cananaeae contradixerit in Ptolemaeo suo;
α. si Mosēs fuisset *vanus praeco*: quod per consequentiam
inde elicuit Calvinus. *β.* Calumnias refert in Trinitatem,
quam *cerberum* tricipitem adpellavit, ejusque confessores,
quos Trinitarios et Atheos nuncupasset, denique in religio-
nem Christianorum hodiernam, esse eam sine Deo et fide,
ac pro uno Deo habere *cerberum tricipitem*. Plura ejus in
Trinitatem

Trinitatem horrenda dicta protulit autor in Bibl. Brem. class. I. 7. causas condemnationis tradit, quod doctrina ejus sit falsa, et penitus haeretica, ipse vero incorrigibilis haereticus, quodque doctrinam illam per impressos libros divulgaverit, et schisma intenderit facere, seseque Deo et Trinitati opposuerit. Damnatus itaque est propterea in primis, quod professus sit haereticus; adeoque terribile ejus supplicium pro *haereticiditio* habendum est.

§. CCCCLXXIV. Sententia ipsi die 25. Octbr. praelecta, nunc adtonito similis haerebat, verba sunt Calvini, nunc alta juspria edebat, nunc instar lymphatici ejulabat, tandem Hispanico more reboabat, misericordia! misericordia! Sed alii, apud Mosheimium, narrant, ipsum de erroris sui levitate diffemisse moderate, et gladium petiisse. In carcerem reductus, et ad se reversus, de injuriis in Calvinum doluit, et ab ipso, in carcerem accersito, veniam petiit, duabus fere ante mortem horis, ut narrat Calvinus, qui addit, se regessisse, ut a Deo, quem tanta adfecerat injuria, peteret veniam, sed hac parte nihil se ab eo obtinuisse. Executioni tandem horribilis haec sententia data est, ipso illo die, quo pronunciata fuit. Ductus in locum extra urbem, dictum Champel, comitem habens et monitorem Farellum, Novocomensium Pastorem, et amicum Calvini, satis celebrem in historia Reformationis, qui eo tempore venerat Genevam, ac *lento igni combustus est*. Quo modo infelix hic vir se gesserit, et quae fuerit locutus, varie, ut fieri adsolet, narratur. Nonnulla etiam in Calvini invidiam ficta sunt, ut, quod, cum eum videret duci ad supplicium, *se briserit, vultu sub sinu vestis leviter dejecto*, quod temere est ex rumoribus divulgatum, et ultimo ejus cum Serveto in carcere colloquio adversatur. Fictum etiam est, quod longum habuerit Servetus sermonem *de vera Dei et Filii ejus cognitione*, cum esset comburendus, quem prolixè recitat Lubienicius in hist. reformat. Poloniae l. II. c. 5. Illud verius, cum perpetuo exclamasse: *o Deus, serva animam meam*.

meam, o Jesu fili Dei aeterni! miserere mei! Exspiravit post dimidia horae cruciatus. Mortuus autem est in fide sua constans, et a plurimis habitus martyr: sed quo eum non esse dignum elogio disputat Calvinus, conquellus etiam, quod haud pauci Itali memoriam ejus caram et sanctam habeant. Vid. *brevis refutatio errorum Serveti in opusculis* Calvini. *Vita Serveti*, inquit inter alia, fuit magis dissoluta, quam ut suspicari liceat, errore ad turbandam Ecclesiam fuisse compulsum. Profert etiam manifesta impietatis, ut ipse adpellat, indicia. Adjungit, in morte ejus adparuisse belluinarum stupiditatem, unde judicium facere liceret, nihil unquam serio in religione egisse ipsum. Ceterum Servetum eo ipso, quo dixi, anno 1553. et die hoc modo esse e vita ablatum, et non alio anno aut die, ut nonnulli tradiderunt, certum est. Vid. Beza in vita Calvini, qui et causam supplicii jam reddidit a. 1554.

§. CCCCLXXV. Peperit, quod facile praesumitur, singularis, et terribilis, hic casus varia hominum judicia, inter Pontificios aequae ac Protestantes. Illi quoque his passim hoc supplicium objecerunt, de haeretico quippe sumtum, et criminationes eorum retorserunt. Inter Protestantes licet nonnulli adprobarint, ipse Melancthon in *consiliis et judiciis Theologicis*, a Pezelio editis, et H. Bullingerus, qui etiam in epist. ad Polonos, quae in *prima centuria* Epistolarum, ab Ecclesiae Helveticae Reformatoribus scriptarum, editore Fuisino, est LXXXII., adfirmat, Servetum a Tigurinis, qui Christum et veram religionem annunciant, fuisse extimatum non inique capitis supplicio adfectum, passim tamen damnarunt, et in Calvinum etiam culpam conjecerunt. Quare Calvinus librum in sui defensionem non tantum, sed et, quod pejus est, ut, haereticos jure gladii esse coercendos, probet, in lucem emisit a. 1554. Cujus brevi prodiit refutatio, autore, sive Laelio Socino, sive Castellione. Quem librum Utenbogardus, Sandius, et alii, postea citarunt, sub nomine *dialogorum inter Vaticanum et Calvi-*

Calvinum, et sec. XVII. denuo ediderunt, vigentibus disputationibus Arminianis, ut invidiam facerent Calvino, cum nonnullis etiam additamentis. Ex hoc etiam libro *historia Serveti* est, manu Precissii, Sociniani, exarata, quam publicavit Utenbogardus. Quam si admittamus, 1. Calvinus pro autore capti Serveti Viennae erit habendus, per litteras Gulielmi Try, Lugdunensis, tunc Genevae versati, ad amicum quendam Lugdunensem, quibus inter alia scriptum esset, *nos non fovemus haereticos, cum vos patiamini Michaellem Servetum, hominem maxime haereticum* — — *is nunc est Viennae in tali domo* etc. 2. Servetum, die dominico Genevam adpulsum, et Calvinum pro concione audientem, ab ipso recognitum et delatum fuisse. 3. Servetum, ne alia supra memorata repetam, *viso igne, ita horrendum exclamasse, ut universum populum perterrefecerit, cum diu langueret, fuisse e populo, qui fasciculos confertim conjecerunt; ipsum porro, horrenda voce clamantem, Jesu, Fili Dei! miserere mei, post dimidia fere horae cruciatum exspirasse*. 4. Multa crimina in eo facinore fuisse, a piis reprehensa, ex. gr. quod *a.* Genevae aliquis fuerit ob religionem supplicio capitali, *b.* tam crudeli, adfectus, *c.* ipsi libri concremati sint *d.* Calvini opera effectum sit, qui et accusatorem subornavit; denique *e.* ipse post mortem fuerit publice pro concione ad aeternum condemnatus supplicium, et Calvinus in eum detonare perrexerit in libris. Sic, in *refutatione errorum Serveti*, eum inter alia *obscoenum canem* adpellat, *falsarium Scripturae, et perfidum nebulonem*. Contra hunc autem Calvini refutatorem scripsit Beza infaustum librum de *haeretico*: uti notum est. Renovatae vero sunt hae disputationes maxime in regionibus Belgicis sec. XVII., quando, invito licet et repugnante Episcopo, uti in litteris, a Limburgio editis, prodiit liber Serveti de *erroribus Trinitatis*, a. 1620. lingua Belgica, autore Regnero Vitellio: quae accurata est versio, et mentem auctoris clarius exhibet, quam ipse fecerat.

§. CCCCLXXVI. Moderatius fuit, nec adeo spernendum, Tom. Tennisoni de *Idololatria*, apud Rochium, hac de re iudicium: quantum mihi ex libris, quos vidi, licuit intelligere, dignior erat, qui vinculis et custodiae, tanquam amens homo, et motae mentis, committeretur, quam qui flammis combureretur. Facinus utique Genevensium vix excusari, neutiquam imitandum, nec cum reformatorum principiis conciliari potest. Ipsi Genevenses, progressu temporis, condemnarunt Majorum suorum gesta, sicut omnes faciunt moderati, et qui recte sapiunt. Nec defendendi sunt Calvinus et Beza, quod pro *haereticidio* disputarint, quod ipsum pro gravi crimine verius, quam iusto iudicio, habendum est. Vid. Saurinus de *conscientia*, Juriaeus *hist. Papismi*, et ex Lutheranis J. Fechtius, in *adparatu* ad Epistolas Morbachianas. Dicitur quidem aliqua cum specie, ad excusandos Genevenses, legem Papisticam de *haereticidio* adhuc viguisse Genevae, et Iudices eam non potuisse migrare: sed quare eam non abrogarunt, et cum Papatu quoque Antichristianismum, cuius character est persecutio, non proscripserunt? aut quare causam ad Senatum *ducentorum* non retulerunt? qui id facere poterat, quodque Servetus in libello supplice petiit, et Syndicus Gorreus quoque urfit. Nec tamen Genevenses soli fuerunt, qui fatales illas leges de *haereticidio* tenuerunt tempore Reformationis, sed haec seculi haud levis labes fuit, quae omnes fere Protestantium terras adhuc infecit. Jus Canonicum, respectu autoritatis et potestatis Papalis, quidem fuit abolitum, nec inquisitores, proprie sic dicti, admissi sunt, sed ea potestas, aequè male, est ad Magistratus et potestates politicas translata. In eodem luto plurimi etiam Theologi Reformati adhuc haeserunt, in primis Calvinus et Beza, ut ex eorum scriptis manifestum est. Odio itaque Calvinus in Servetum, quantopere etiam fuerit per convicia irritatus, non tam, quam perverso ejus zelo imputandum est, quicquid in hac causa egit ad ipsum perendum. Quid autem egerit, ex superioribus constat. Deculit

tulit ipsam ad Magistratum, processum quidem non direxit; ut ipsi imputatum est, sed et ab ipso refutatum, attamen domesticum suum subornavit accusatorem, *fateor*, dicit ipse, *ex me prodixisse accusatorem*, ipse etiam sæpe cum Serveto agit, sed a Judicibus requisitus, et, pro istius temporis more, adprobavit etiam mortis poenam, eamque omnino voluit, quare causam ad supremum Magistratum referri inprobavit, et ipsi, teste Epistola ejus ad Farellum, supra citata, tantum genus mortis durius est visum: ex quo autem convictus est Servetus, *nullum se de poena verbum fecisse*, dicit l. cit. Illud tamen paradoxum est, quod in *expositione etc. errorum Serveti*, de se dicit, *hoc tantum in præsentia testatum volo, me non ita capitaliter fuisse infestum, quin licitum fuerit, vel sola modestia, nisi mente privatus foret, vitam redimere, sed nescio quid dicam? nisi, fatali vesania fuisse correptum, ut se præcipitem jaceret*. Quae excutere nolim; illud hinc collegisse contentus, injuriosa ejus dicta in Trinitatem, et fidem Christianam receptam, ut et in Calvinum, et fidei professores, multum ad ejus condemnationem contulisse: licet tanquam *manifestus hæreticus*, ut sententia habet condemnatoria, fuerit combustus.

§. CCCCLXXVII. Resectis erroribus ejus aliis, ut, quod unice restat, hæresin Servetanam paulo adcuratius exponam, de quibus ex dictis satis constat, et quos Calvinus in *refutatione* eorum recenset, duos tantum circa *Deum*, et *Trinitatem*, in clariore ponam luce. De *Deo* ita loqui videtur Servetus, ut universum pro totidem Dei partibus habere, et totum esse Deum, ac Deum in toto, statuere, censeferi forte debeat, utique si dicta ejus premantur, nec mollius explicentur, quod Spinosissimum, postea exortum, redolerez. Articulus 29us, a Theologis Genevensibus, ex libris et scriptis ejus excerptus, quod Calvinum habet; in *Dei substantia esse, et per se, non eo modo, quo in creaturis, sed per distributionem, ita ut in Spiritu scilicet ejus sit præterea, ubi adfirma-*

adfirmavit, Spiritus nostros substantialiter ab aeterno fuisse, subjungit, illos esse consubstantiales et caeteros: et tamen alio loco fatetur, Spiritum, quo illuminati sumus, extinguere posse. Ad quem articulum respondit Servetus, ibid. apud Calvinum, vera sunt omnia, eo excepto, quod Spiritus Dei in se non dicitur extinguere, sed quodammodo exstinguitur in nobis, quia, quum nos exstinguimur, ipse recedit. Articulus 34tus habet: in omnibus creaturis Deitatem constituit, etiam substantialem: respondit Servetus: in omnibus est Deus per essentiam, praesentiam, et potentiam, et omnia ipse sustentat. Videtur Deum forte concepisse per omnia diffusum, instar Spiritus, seu animae, mundi, et statuisse, Spiritus regnitorum esse Deo consubstantiales, ac aeternitatem habere, seu participationem aeternitatis Spiritus Christi, cum spiritus illius substantialem habeant portionem, seu substantialem habitum: sic et in libro dialogorum, in Bibl. Brem. l. cit., ubi addit, non solum vero Spiritus iustorum, sed et aliorum hominum, et rerum omnium, lucidae formae sunt ab aeterno in Deo, ut de ideis mox dicemus. Quae ideis Platoniceis, in Deo substantialibus, videntur propius respondere. Denique, ne plura congeram, generale suum principium dixit, apud Calvinum l. cit., ex traduce Dei orta esse omnia, et rerum creaturas esse substantialem Dei Spiritum; esse ex propria Dei substantia omnes creaturas.

§. CCCCLXXVIII. Quod ad Trinitatem adinet, realem personarum distinctionem in Deo sustulit, et tres modos Deitatis, seu repraesentationes, statuit, quas personas adpellavit. Sicut Spiritum S. dixit divinam in hominis animo agitationem, sic quae agitando illustrat Deus et illustrando sanctificat, nec exigitur hic definitio quidditativa, nam de genere motus est vox Spiritus, quasi actio, impetus, et halitus; et quia, sic movendo, Christo credentes sanctificat Deus, ideo dicitur Spiritus in homine sanctus, et ex fide Christi: quae ejus verba sunt apud Buddeum Instit. Theolog. l. II. c. I. Vid. et Calvinus l. cit. De Christo, Filio et verbo Dei, quid senserit,

serit, in lucem egregie protraxit autor, qui est Sam. Crel-
lius, in Bibl. Brem. cl. 1. Conf. etiam Lubienicius hist.
reform. Poloniae, et Sandius Bibl. Antitrin. Christus ipsi
1. est verus homo, qui ante Mariam non exstitit. 2. quem
ipsum esse, et dici, *filium* Dei statuit ex Maria natum, sed
3. ab eo esse *verbum Dei* distinctum, esse enim *verbum* il-
lud aeternum, et in Dei substantia, nec aliud quid esse, ac
repraesentationem Christi in mente Divina ab aeterno,
verum in tempore manifestam factam per modum, quo
Deus sese creaturis manifestavit: manifestabat autem se in
forma humanae simili, ut hoc modo futurum illum hominem
Christum praefiguraret, praeformaret, et exhiberet: esse por-
ro illam formam non distinctum quid a mente Divina, aut
Dei Patris hypostasi, sed ipsum Deum Patrem, se ita mani-
festantem. Cujus personam aliquando gerentes Angeli, eti-
am Christum, humanam formam adsumentes, adumbrabant,
et praefigurabant. Ita rem exposuit Crellius l. cit. Artic-
ulus vero Genevensium 27mus ita habet, *ut intelligatur, qua-*
lem aeternitatem Christo tribuat, sicut, inquit, res omnes
nunc sunt in Deo, ita eodem ordine ante creationem erant in
eo, et primus omnium Christus. Item; Deus ratione sua ae-
terna corporalem sibi et visibilem Filium aeternaliter decer-
nens, talis speciei substantia se ipsum visibilem praebet per
Sermonem. Quae omnia agnovit Servetus. Hujus autem
virtutis Divinae, in Christo habitantis, respectu, dixit, *om-*
nia per ipsum esse creata, et ipsum esse verum Deum. Sed
quod ipsum de omnibus fidelibus, secundum ejus systema, dici
poterat, et ipse etiam, ut modo vidimus, passus est. *Gene-*
ratio vero aeterna ipsi est generationis et cogitatio, et ex-
hibitio; incarnationis modus est, quod ab ipso Mariae ute-
ro sumta sit materia carnis, sumtus sanguis purissimus, pura
creatura, adeo ut terrena materia, terrenum elementum, sit
in Christo a matre; sed paternum semen Verbi substantiali-
ter continebant aquae, aeris, et ignis, elementarem substan-
tiam, quale et in nobis paternum nostrum semen. Quo
Tom. VII. Ppp ening

enim modo generatur homo per semen maternum et paternum, eodem etiam Christus per semen Mariae, et Verbi, locum paterni seminis suppletis: *omnium. est terra mater, et terrarum elementum semper a matre: nihil est a patre terreum, quod geniti hominis compositionem intrat. Sicut nec in Christo fuit: si quid est in paterno nostro semine terreum, contenti Spiritus est custos, et in membranae illius, quae dicitur $\chi\omega\epsilon\lambda\omega\nu$, externam abijt incrustationem.* Verba recensui Serveti ex libro *dialogorum*. Unde clare constat, eum non magis Christi humanitatem negasse, quam aliorum hominum omnium. Eadem fere habet. articulus ignus apud Calvinum, sed inde conclusum est, *Christum non habuisse corpus nostro simile, id quod perinde est, ita additur, ac redemptionem nostram delere.* Sed proferuntur ibid. mox Serveti verba, quibus dixit, *in nobis solum esse elementa creata, et substantiam Spiritus Dei, ipsi carni substantialiter communicatam.* Respondit Servetus, *corpus Christi est nostro simile, excepta peccati ratione, excepto item, quod ipsum est particeps Deitatis.* Articulus 20mus habet, *rorem illum caelestem virgini obumbrantem, et semini ejus, et sanguini, sese immiscentem, transformasse in Deum humanam materiam: sed respondit, transformatio est ibi glorificatio et illustratio.* Ad haec accedit, eum, ut supra habuimus, protestatum esse, sibi male inputari, quod circa incarnationem non recte sentiret.

§. CCCCLXXIX. Denique de lapsu Adami, peccato originali, et redemptione per Christum, rectius Socino credidit, ut ibid. in Bibl. Brem. docetur. Adam, dixit, *mortem in nobis causavit, reos nos nasci fecit, et in nobis inpressit, ut adulti amplius peccemus: causa hujus est, quod serpensem diabolum nobis intrusit, serpenti potestatem sui faciens.* Sic et ibid. morborum omnium causas cacodaemoni adscribit, peccatum, quod in nobis omnem operatur concupiscentiam, est diabolus ipse. Articulus vero 37mus fert, *non committi peccatum mortale ante annos viginti: quod agnovit, ut vero homo fervetur, ita pergit in Bibl. Bremenl., oporteret, homine ma-*
jorem

gorem ibi satisfacere, et morte mortis satisfactionem fieri; quae mors justum est illius a morte redemptionis pretium. Haec autem fuit mors preciosissima Filii Dei, pretium alterius mortis dignissimum, grata Deo redemptio, immensa compensatio — Quicumque filius Adami salvatus unquam est, per passionem Christi salvatus est, per eamque ab inferno liberatus, passionem, inquam, Christi, aut jam exhibitam, aut ad id a Deo praevisam. Subjungo postremo, inputari quidem ipsi dogma de animae mortalitate, sed ipsum illud studiose a se avertisse in libello supplice, supra memorato. Articulus 38vus et ultimus apud Calvinum habet, animam redditam esse mortalem per peccatum, sicut caro mortalis est, non quod in nihilum anima redeat, sicut nec caro; sed mori, quando cum dolore vitalibus actionibus privatur, et in inferno languens detinetur, quasi non amplius victura: deinde concludit, regeneritos aliam habere animam, quam ante, propter substantiam innovatam, et novam Deitatem ei adjunctam. Respondit Servetus; locus, quem contra me citas, docet, te perfide agere; nam ibi dico, animam veluti mori, et in inferno languentem detineri: ergo si languet, adhuc vivit — — — alia quodammodo dicitur in regeneritis anima; sicut propter accidentia nova dicitur res nova. Sufficiunt, ni fallor, haec speciminis ergo; ut quid senserit Servetus, et qua ratione cum eo sit actum, intelligatur, et dijudicetur.

VALENTINUS GENTILIS:

§. CCCCLXXX. Cum tragica Serveti sorte nec finitae sunt infelices illae circa Trinitatem, seu personam, essentiam, et consubstantialitatem Patris, Filii et Spiritus S., quaestiones, nec leges Ecclesiasticae de haereticis persequendis cessarunt, sed nova utriusque rei data sunt Genevae, et in Helvetia, specimina, valde deploranda. Cum in Ecclesia Italica Genevae, ex Italibus, qui, reformationi dediti, eo, persecutionis vitandae ergo, se contulerant, constante, quaestio-

nes de vocibus *verbi essentiae*, *verborum substantiae*, Trinitatis, et *omnis consubstantialitatis*, primum agitantur clanculum, et nonnulli ad Arianismum vergerent, quorum praecipui erant, Matthaeus Gribaldus, Ictus, Georgius Blandrata, Medicus, Paulus Alciatus, vir militaris, et Valentinus Gentilis, Ecclesia illa Italica, ut malum in herba opprimeret, confessionem fidei concinnavit a. 1558., orthodoxam fidem clare complexam, quae in operibus Calvinii, a. 1568. exstat, decrevitque, ut omnes ad eam Ecclesiam pertinentes ei subscriberent, ea cum severitate, ut, qui secus ageret, disputaretve, perfidus et perjurus haberetur, et tractaretur: quod si ejusmodi subscriptionis necessarium foret, ut vulgo putatur, consequens, periculosae plenum opus aleae a multis forte haberetur. Fecerunt etiam illud Valentinus Gentilis, et Alciatus, sed et fidem fefellerunt: unde et sibi varia conciliarunt mala, et multos concitarunt, ibi et alibi, graves motus.

§. CCCCLXXXI. *Valentinus Gentilis*, ut ab eo ordiar, patria Consentino-Campanus regni Neapolitani, ejus Ecclesiae membrum Genevae, cum, non obstante modo memorata confessione, renovare eos errores, et clam spargere, instituisset, detectus, a Senatu Genevensi, causam illam suscipiente, in carcerem est conjectus, tum ob haeresin, vel, ut loqui amant, haereticam pravitatem, seu blasphemiam, tum ob perfidiam. *Auditus est*, inquit Calvinus ibid. in *splendido gravium et doctorum hominum coetu*. *Quum ejus obiecta*, ita pergit, *refelleremus*, uno effugio usus est, se *disputandi artificium non tenere*: ita rationibus eum urgere, ac premere, nihil profuit. *Postea farraginem*, quam diu meditatus fuerat, *scriptam obtulit Senatui*, quae *confessionem fidei continet*, et scriptum ad ministros Genevenses. Exstat ibid. apud Calvinum cum responso Pastorum ad illud, satis virulento. Mox enim in principio dicunt, se ex eo scripto ipsum deprehendisse *perversi ingenii hominem*, et *fastus intolerabilis*, et *virulentiae deditum*, et *maligno Spiritu inbutum*, denique haereticum

ticum pervicacem. Quo accepto responso, et exemplo Serveti adterritus, se ad preces convertit, inquit Calvinus, ac poenitentiae simulationem, revocavit errores, Senatus gratiam inploravit, et, veram professus fidem, errores, ac perfidiam, execratus est, in laudes quoque Calvinus se effudit. Ministri Genevenses, quamvis nihil sinceri et constantis ab eo expectarint, noluerunt tamen, inquit Calvinus, Judicium clementiae intercedere, ipsisque quiescentibus lata est sententia, recitata prius, pro more, actionis summa, in qua habetur, eum non tantum impietatem adseruisse, sed et convitia ac blasphemias addidisse, dicendo, Christianos fingere quaternitatem in Deo, duos Patres, et Deum Turcarum. In sententia vero dicitur, ipsum non solum perjurio se implicasse, sed et se declarasse apertum hostem et adversarium Dei, et Ecclesiae: quod crimen detestabile, et gravi poena dignum pronunciat, simul ipsum meruisse, ut exterminetur e numero hominum, tanquam seductor, haereticus, et schismaticus: sed, poenitentiae ejus habita ratione, et clementia usi, huic adjudicant poenae in exemplum, ut exutus usque ad camisiam, pedibus nudis, et capite discooperto, facem accensam manu tenens, genibus in terram flexis, veniam a Judicibus et justitia deprecetur, fatendo, se impie et scelerate sparsisse falsam, et haereticam, doctrinam, tum scripta propriis manibus in ignem ibi accensum injiciat, tanquam perniciosi mendacii referta. Denique, ut ad clangorem tubae ducatur per omnia urbis compita in hoc habitu, cum prohibitione egrediendi ea urbe. Quae de actione, sic dicta, fidei, in Inquisitionis tribunali, nondum inter ipsos Reformatos penitus cessante, testantur. Quibus omnibus rite peractis die 2. Sept. 1558., venia a Senatu petita et inpetrata, dimissus est e carcere.

§. CCCCLXXXII. Sed, fide de non egredienda urbe mox violata, clam aufugit ad Matthaeum Gribaldum, in pagum Fargiarum, haud procul a Genevensi territorio, sed praefecturae Gaiensis, et Bernensium sub dominio, ubi dein a Praefecto Gaiensi in carcerem detrusus, sed, data fide, se

tranquille victurum, brevi dimissus est. Quando se Lugdunum in Gallia proripuit, inquit Calvinus, et *blasphemum illum adversus Athanasii symbolum libellum edidit*. Quem cum ipsi Praefecto dedicasset, iram ejus in se concitavit, quia is eo ipso in suspicionem haeresios venerat; quod postea pessime cessit Valentino. Lugduni denuo incarceratus, sed et post 50 dies dimissus, quod odium praetenderit in Calvinum, et in eum scripturum promiserit, per varias terras vagatus in Poloniam venit, a Blandrata et Alciato vocatus. Tandem post biennii moram, dissidentibus secum sociis, et Rege Poloniae a. 1566. haereticos illos edicto fugante, per Moraviam et Austriam, imprudenter repetiit antiquam Praefecti regionem. Denuo enim captus a Praefecto, et melius custoditus, Bernam est ductus, ac per multos dies, a 5. Aug. ad 9. Sept. examinatus, ad capitis supplicium damnatus est, et eo adfectus a. 1566. Quam tragoediam fuse descripsit Benedictus Aretius, Theologus Bernensis, in *historia damnationis ejus*, qui nihil peculiare ab ipso, die supplicii dictum, memoriae mandavit: alibi tamen tradit, ipsum de se et scripsisse, et locutum esse, *se esse patronum summi Patris eminentiae, et adfertorem gloriae Patris*, cujus nemo ante ipsum hucusque fuisset Martyr.

§. CCCCLXXXIII. Refert, ut haereseos ejus aliquem intellectum praebeam, ex Budzinii Chron. Mss. Lubienicus l. cit., Valentinum in Synodo Pintzoviana a. 1561., hanc edidisse confessionem, *Deum in latitudine aeternitatis creasse Spiritum quendam excellentissimum, qui postea in plenitudine temporis fuerit incarnatus*. Aretius vero capita doctrinae ejus, ex ipsius libris excerpta, haec exhibet. Trinitas est *merum commentum humanum, Catholicis symbolis incognitum, cum evangelica veritate e diametro pugnans*. Solus Pater est unus ille Deus, qui in Scriptura unus et solus verus Deus dicitur. Filius a se ipso non est, sed a Patre, cui ut essentia-tori subordinatus est. Pater, Filius, et Spiritus S., non solum quod ad personas adinet, sed etiam quoad *essentiam*.
divisi

divisi sunt. Filius a Patre genitus est secundam solam essentiam, ut subordinatus Spiritus, differens a Patre. Tres sunt aeterni Spiritus, quorum quilibet per se Deus est: qui tres distincti sunt ordine, gradu, et proprietate solas essentiae. Addit vero Aretius accessisse, praeter juramenti Genevae facti violationem, et pervicaciam in errore, inaudita maledicta et horrendas blasphemias, in Dei Filium, et Trinitatis mysterium: rectius, si verum, ex ejus opinione in receptam, et a Catholicis creditam, hypothesein de Trinitate. Censeri itaque ex hisce deberet, ipsum Arianorum, vel Semi-arianorum, errores renovasse, et tres statuisse essentias, aequae ac personas distinctas, et inaequales. Sed, cum addidit, Patrem esse essentialiorem, Filium et Spiritum S. essentialiorem, propius videtur ad opinionem de trium illorum unitate, ut dicitur, specifica accessisse. Quod ex confessionibus ejus et scriptis apud Calvinum ulterius confirmatur. Rejicit Arianorum errorem diserte, et Deum semper fuisse Patrem agnoscit, praeterea verbum esse verum ac naturalem filium unicus Dei Patris omnipotentis, denique, Patrem esse ipsam unicam essentiam; Verbum autem splendorem gloriae Dei et expressam imaginem substantiae ejus; et hac ratione a Patre distinctum, quod Pater est solus verus Deus essentialior, hoc est informator individuorum, verbum vero est Filius, simul et verus Deus, neque tamen duo Dii, sed unus idemque Deus. Ex quo simul elucescit, quo fundamento ipsi Tritheismus fuit imputatus, non majore quam olim sec. VI. Johanni Philopono, qui fictae haeresios Tritheitarum autor habetur. Ceterum, ut illud obiter subjungam, a Catholica hac parte fide maxime est alienior factus, quod essentialiorem putaverit, secundum eam, statui cum tribus personis, adeoque non Trinitatem, sed Quaternitatem; ut ex iisdem patet scriptis.

MATTHAEUS GRIBALDUS.

§. CCCCLXXXIV. Ejusdem plane sententiae fuit Matthaeus
 Ppp 4

thaeus Gribaldus, qui in scripto quodam, teste Lubienicio l. cit., adserit, *se tres aeternos Spiritus, non confusos Spiritus, sed gradu numeroque distinctos, pia mente complecti, Deum Filium, et Spiritum S. uni summo Deo et Patri, rerum omnium auctori, ita subordinari, ut omnis ratio Deitatis et Filii et Spiritus S., aliorumque coelestium Spirituum omnium, ad unum illum solum Deum Patrem, origine carentem, et a se ipso Deum, tanquam ad unicum fontem, et caput omnis essentiae, et divinitatis, merito referatur.* Fuit autem Ictus Patavinus, haud incelebris illa in Schola Professor, qui Francisco Spiraе, forensi et causidico in oppido Venetiarum Citadella valde exercitato, in desperabundo ejus statu, ob veritatem evangelicam agnitam, et metu mortis abjuratam, adfuit familiaris, et historiam ejus quoque, lectu dignam, dedit in lucem. Vid. etiam Sleidanus l. XXII., qui Francisci Spiraе fatum quoque enarrat. Dein sese, fidei reformatae causa, Genevam contulit, et Ecclesiae Italicae ibi adjunxit, inde praeterea rus secessit, in Fargiarum pagum, ubi ad eum venit Valentinus, cujus erat patronus, ut modo narravi. Deinceps Tubingae, favore Vergerii introductus, jurisprudentiam ingente adplausu docuit: sed per Hieronymum Gerhardum, Principis Wurtembergici consiliarium intumum, tanquam male sanam fovens opinionem detectus, inde Bernam aufugit, ubi captus, sed simulata abnegatione liberatus, ad ingenium reversus, ac peste correptus, *paratum sibi in terra supplicium antevertit*; ut ipsis verbis inquit Beza in vita Calvini. Ex quo colligere licet, quod Lubienicius tradit, par supplicium ipsi fuisse Genevae paratum, eundemque Spiritum ibi adhuc regnasse. Nonnulla etiam de ipso habent Ephemerides Halleri in Mus. Helvet. p. V., ubi quoque habetur, eum per Calvinum, et Ministros Genevenses, fuisse apud Ducem accusatum. Varios scripsit libros Juridicos, quorum titulos exhibet Sandius, in Biblioth. Antitrinit.

JOH. PAULUS ALCIATUS.

§. CCCCLXXXV. Reliqui duo, Ecclesiae Italicae Genevensis socii, Alciatus et Blandrata, ulterius a Catholica doctrina deflexerunt, et Samosatēnianam haeresin adoptarunt, ac propagarunt, in primis per Poloniam, de quibus verbo absolvam. *Johannes Paulus Alciatus*, Nobilis-Italus, Mediolanensis, vir militaris, Genevam ob fidem reformatam profugus, unus eorum Ecclesiae Italicae, qui circa Trinitatem suscitavit motus, Genevensium severitate deterritus, sese cum Blandrata contulit in Poloniam, et ad Samosatēnianismum deflexit. Ex epistolis enim ejus ad Gregorium Pauli a. 1564. et 1565., apud Lubienicium et Sandium, patet, eum diserte negasse, Christum ante nativitatem e Maria substituisse; addit Sandius, plura de simili materia ab ipso esse scripta. Narratur vulgo, eum postea ad Muhammedanismum defecisse, quod a Calvino, et aemulis ejus, inventum dicit Lubienicius: et ex Martini Ruari epistola ad Calovium a. 1640. Gedano scripta, cujus etiam meminit Sandius, ubi male legitur *Martini Bucer*, et aliunde, jam refutavit Baelius in Lexico in *Alciato*. Traditur enim ea in epistola, et testimoniis probatur, Alciatum Gedani tandem per aliquot annos vixisse ritu Christiano, et singulari cum pietate, et moriturum animam Christo servatori commendasse. Putat autem Ruarus, originem fabulae ex epist. 81ma. Bezae originem habuisse, qua narrat, Valentinum Gentilem, socium Alciati, de ipso interrogatum, respondisse, *factus est Muhammedanus, et a longo nihil cum ipso commercii habui*. Quod, si vel verum, parum probat, cum Valentinus cum ipso jam in Polonia, propter dissensum in fide, ruperit commercium, et inde propterea discesserit, quique, ejus jam adversarius, Samosatēnianismum ejus invidiose cum Muhammedanismo comparaverit, eoque sensu eum ad Muhammedanos se vertisse suspicari potuerit. Addit quidem Baelius, eum securitatis ergo Turciam petiisse, antequam Dantiscum venit,

nit, et inde famam esse ortam; sed hestio, quo fundamento. Ceterum Alciatus fuit, iudicio Calvini in libro adversus *Matenium*, homo non stolidi tantum, et vesani ingenii, sed plane phreneticus ad rabiem usque: nec aliter de ipso loquitur Beza epist. 8ma.

GEORGIUS BLANDRATA.

§. CCCLXXXVI. Fuit *Georgius Blandrata* Pedemontanus, e Marchionatu Saluciae, Medicus professione, quam artem etiam in Polonia et Transylvania exercuit, antequam venit Genevam, quo metu persecutionis tetendit, postquam religioni Pontificiae renunciaffet. Turbavit autem Ecclesiam ibi Italicam per quaestiones de Trinitate, qua super re cum Calvino varia habuit colloquia, a Calvino dein abrupta, hominis intellecta pervicacia, cui in faciem dixit: *vultus tuus detestabile mihi monstrum ostendit, quod in corde occultum foves*. Persecutione dein novorum Arianorum ibi instituta, ut supra in Valentino Gentili narraui, Blandrata sese inde a. 1558. subduxit, et, in Poloniam redux, Arianismum magno cum successu ibi propagavit cum Alciato, et Valentino Gentili: de quo modo egi. Senior quoque Ecclesiarum districtus Cracoviensis factus, et dein a. 1560. adfessor Crucigeri Superintendentis illarum, cum amico suo Lismanino; non obstantibus persecutionibus Calvinii, qui, litteris ad Ecclesias Polonicas haereticam ejus opinionem ipsis notificavit, imo per Principem Radzivilium, Calvino ob illas accusationes iratum, commendatus est a. 1561. Synodo Pinczoviensi, cui, edita confessione, se adeo comprobavit, ut laudabili ab ipsa fuerit ornatus testimonio. Extat confessio, in specie orthodoxae, summa apud Wingerscium in *historia Sclavoniae reformatae*, qua profiteretur Blandrata, se credere in unum Deum Patrem, in unum Spiritum S., quorum quilibet est essentialiter Deus: Deorum pluralitatem se detestari, cum unus nobis sit tantum Deus essentialiter.

indivisiibilis; fateri se, tres esse distinctas hypostascs, et aeternam Christi divinitatem ac generationem, et Spiritum S. verum ac aeternum Deum, ab utroque procedentem. Vid. etiam Lubienicius, qui addit, illa in Synodo fuisse decretum, quod notatu dignum est, ut ministri abstineant a modis loquendi Philosophicis de Trinitate, de essentia, de generatione, de modo procedendi, quae omnia sunt extra verbum Dei, sed ut quilibet se contineat intra terminos Prophetarum, Apostolorum et Symboli Apostolici.

§. CCCCLXXXVII. Quae cum minus observarentur, nec Blandrata, Calvino litteris suis rem urgente, hic diutius degere posset tranquille, lubens suscepit vocationem Johannis Sigismundi Principis, ac in Transylvaniam secessit a. 1583. ubi cum ipsius, tum deinceps Stephani et Christophori Bathoriorum, Transylvaniae Principum, imo et Stephani, ad regnum Poloniae evecti, *Archiatrum, ac consiliarium intimum* egit, ut Sandius refert. Promovit itaque ab eo tempore Samofatenianismum cum Francisco Davidis, de quo mox, et Socinianismi jecit fundamenta, autoritate Johannis Sigismundi munitus, qui eam haeresin professus est ad mortem usque a. 1570. Francisco porro Davidis in eam prolapsa sententiam, *Christum non esse adorandum*, Blandrata ex Helvetia evocavit Faustum Socinum, ut sibi in hac haeresi profliganda adesset, a. 1578. Vid. Wiffowatij narratio compendiosa in Bibl. Anti-trin-Sandii. Denique, ut Stephani, regis Poloniae facti, retineret favorem, partibus unitariorum nuncium misit, imo *omni verae ac sinceræ pietatis studio valedixit, solis pecuniis congerendis intentus*, ut de ipso conqueritur Socinus in libro adversus Vujekum, addens, *justissimo propterea Dei judicio necem ipsi fuisse conciliatam ab eo, quem suum haeredem fecerat.* Quod Socinus cum a. 1592. scripserit, Blandrata jam tunc fuerit e vivis, sublatu, necesse est, suffocatus autem narratur a fratre sui filio in lecto jacens. Ceterum varia scripsit, sive solus, sive una cum Francisco Davidis, et alia, quae in Bibl. Sandii

recensentur: inter quae sunt contra Georgium Majorem, ubi Trinitatem ex lacunis Antichristi esse haustam adseritur, nec non libri duo de *falsa et vera unius Dei Patris, Filii, et Spiritus S. cognitione*, nomine *Ministrorum consentientium* in Sarmatia et Transylvania a. 1564. editi. In quibus, inter alia, temeraria et horrenda Papistarum simulacra, Trinitatem repraesentantia, in lucem protracta sunt, potius aeterna sepelienda oblivione.

FRANCISCUS DAVIDIS.

§. CCCCLXXXVIII. *Franciscus* Hungarus fuit, et Ecclesiarum Unitariorum in Transylvania Superintendens, socius primum Blandratae in Samosatenianismo illis in oris promovendo, autor etiam thesium, haeresin eam complexarum, in Synodo Varadiensi exhibitarum, aliarumque propositionum eandem in mentem, ad disputationem a. 1569. apud Lampe l. cit. Sed deinceps a veritate longius, etiam a sociorum, et Blandratae, opinionibus deflexit, imo ad Judaeas de Christo sententias, variasque cum Blandrata et Fausto Socino, a Blandrata ad se Basilea evocato, disputationes habuit ab a. 1573. ad 1579. in conventu vero, a Stephano Balthorio Claudiopoli indicto, theses Francisci cum antithesibus Blandratae propositae, et priores condemnatae, sunt, ibid. apud Lampe. Convictus vero de thesibus, tanquam suis, nec emendari se passus, ad aeternos carceres damnatus est, et *Devam* transportatus, ubi irrequietae conscientiae aestro excitatus, fractis jam partim senio, partim solitudine, viribus, et horribili modo exagitatus per triduum, sine respiratione horrendum ululans, communi sensu et ratione privatus, inter adsidua spectrorum terribilissima, visis etiam, quos itineris comites adpellabat, diabolis, dum frustra latebras quaereret, miserrabili exitu vitam finit a. 1579. Ita utique narratur apud Lampe: Thuanus quoque narrat lib. LXVI. a. 1578. eam, ex conscientiae morfu in amentiam incidentem, inter adsidua

fidua spectrorum oculis obversantium terriculamenta, excarnificatum, dum latebras frustra quaerit, miserabili exitu anxiam vitam finivisse. Ipsi Samosatreniani eum pro haeretico non tantum, sed et in pio, ac Christiano nomine indigno, habuerunt. Smalcus disputat. IX. contra Frantzium tradit, eos pro ipso excommunicato intercessisse apud Principem, ut infelicitis hominis misereretur, cum alii instarent, ut vita priaretur. Ceterum Socinum in ejus exitu ab omni culpa abesse, nec tamen invidiam effugisse, refert Przypcovius in vita Socini.

§. CCCCLXXXIX. Peculiares ejus theses, in conventu Claudiopolitano exhibitae a. 1579., ob quas ab ipsis Samosatrenianis tam duriter tractatus est, fuerunt sequentes, valde paradoxae 1. Christum non e virgine, sed ex semine Josephi fuisse conceptum. 2. per Spiritum S. quidem, sed non propheticum esse locutum, adeoque non omnia, quae locutus est, censenda esse ex ore Dei processisse. 3. Illius et Apostolorum verba ad legis Moysis, et Prophetarum oraculorum normam, expendenda esse, cum Moysis et Prophetarum doctrina sit unica morum, vitae, et cultus divini norma. 4. Nullam esse inter Vetus et Novum foedus, quo ad doctrinam et promissa, differentiam, nisi quod in Vetere sit litterae, et in Novo Spiritus administratio. 5. Novum foedus viguisse tantum usque ad Hierosolymae excidium, nec postea locum, nisi ex parte, habuisse, nec habiturum, donec iterum ad nos redierit Christus, et Hierosolyma instaurata, ibi, ut ceteri Reges terrae solent, sed iustissime et sanctissime, regnaverit. 6. Regem itaque esse Jesum, destinatione tantum, cum aliud ac terrenum non sit habiturus regnum. 7. Missum quidem fuisse, ut regnum statim capefferet, sed a Judaeis repudiatum, et interemptum, a Deo vero sublatum, et in locum translatum, ubi tuto in Dei protectione quiescit: quod est *sedere in coelis ad dextram Dei*. 8. Eum autem ibi exspectare tantum, donec omnes inimici subiciantur, nihilque interea agere. 9. Deum

ergo amplius dici non posse, sicut poterat fortasse, officii ratione, cum in mundo versaretur, a quo nunc plane cessat. 10. Pessime igitur facere, qui eum nunc absentem adorant; cum ne quidem praesens, sine maxima Dei offensione, aliter quam civili et humana quadam ratione, adorari potuerit. 11. Ipsi itaque nec servire, nec cultum aliquem praestare alia ratione, quam ei obediendo, ejusque praecepta observando, aut posse nos aut debere, 12. neque illi confidere, nisi quatenus dicta ejus credamus esse vera, et promissa, nomine Dei, ab ipso facta, firmiter speramus accepturos esse. 13. Illum itaque invocare, auxilium et opem ejus implorare, idem esse, ac si quis Mariam, aliosque sanctos mortuos inploret. 14. Imo nequidem invocari posse, ut pro nobis oret, non magis, quam praedictos sanctos mortuos, quia mediatoris officio non amplius fungitur. Quod vero pro nobis adhuc interpellare scribatur, hoc tantum sibi velle, quod preces, hic in terra pro nobis fusae, efficares et nunc maneant, 15. Sacerdotium ejus, si modo sacerdos unquam fuit, in cruce finitum esse, nec nobis prodesse oblationem ejus, nisi quod efficacia ejus duret, quo sensu aeternus dicitur sacerdos. Denique 16. a Christo nos nihil juvari posse, sed tantum ad Deum confugiendum esse, donec ad nos, regnum suscepturus, redierit; et vere Christus Dei fiat, in hoc mundo corporaliter praesens, nos Dei virtute foveat ac sustentet.

§. CCCCXC. Quam absurdae etiam hae fuerint hypotheses, nactus nihilominus est adseclas, quorum nonnullos praecipuos recensabo. *Johannes Somerus*, Pernensis Misnicus, primum Lutheranus, dein, Graecae linguae non inperitus, a Francisco evocatus, et scholae Claudiopollitanae praefectus, brevi post, cum uxore et socru, peste sublati sunt. Successit ipsi in eo munere *Matthaeus Glirius*, quem aliqui Polonum faciunt, sed fuit Johannis Sylvani et Adami Neuseri socius, et persecutionis eorum in Palatinatu particeps, ut habet Biblioth. Anti-trinit., praeterea *Jacobus Palaenologus*, Graecus,

Græcus, ex insula Chio, et Imperatorum Græcorum profapia, Rector primarius scholæ Claudiopolitanae, senex postea Romæ combustus ob dogmata sua, a. 1585. Denique, acutior contra Socinum disputator *de non invocando Christo* fuit *Christianus Francken*; qui eum invictis ur̄sit argumentis, aut Christum esse fatendum *Deum*, aut religiosam ei non competere invocationem: ad quod misere respondit Socinus, Philosophiæ etiam et rationi dicam scribens. Fuit autem Germanus, et olim Jesuita Romæ, postea Rector scholæ Chmielnicensis in Polonia. Sed retractasse narratur opinionem de Christo non adorando, Claudiopoli quoque Lectoris munere functus ad a. 1590. Antiquiores sunt Simon Budnaeus, et Stanislaus Budzinius, qui etiam male sanas abjecisse dicuntur opiniones. Prior fuit Mazovius minister Ecclesiæ Klecensis, sub Radzivilii Palatini Vilnensis protectione, et dein hyperaspistes Judaizantium illorum Christianorum in Polonia, et propterea ab Unitariis excommunicatus a. 1584., sed Budzinius, Polonus, Johannis Lasco, et Francisci Lismanini amanuensis, dein Quaestori Cracoviensis Palatinatus adfuit in teloniis exigendis. Denique Ecclesiæ reconciliatus a. 1588. scripsit, inter alia, *historiam reformat. Poloniae*, sed Polonice, et Mss. Vid. Bibl. Anti-trinit. Alios mitto.

JOHANNES SYLVANUS, ET ADAMUS
NEUSERUS.

§. CCCCXCI. Missis multis aliis, sive Arianis, ut Petro Gomelio, et N. Farnovio, acerrimis Arianismi contra Samosatēianos propugnatoribus, nec non Erasmo Johannis, Rectore primum scholæ Antverpianæ, dein, cum ibi ob Arianismum degere non posset, pastore Claudiopolitano, sive Samosatēianis, ex Lubienicio et Sandio facile repetendis, de duobus in Palatinatu Arianis, Johanne Sylvano, et Adamo Neusero, nonnulla strictim videntur dicenda, ob triste

eorum fatum inter ipsos Protestantes. Vid. autores citati. *Sylvanus*, praeceptor primum Frederici Electoris, et optime de eo meritus, dein, non quidem, ut Lubienicius narrat, Superintendens Heidelbergensis, quod refutavit la Croze in diss. histor. mox citandis, sed inspector Ludenburgicus, Arianismi occultus fautor et promotor, non ideo tantum, sed et, ut tradit Hoornbekius in *adparatu ad controversias Socinian.*, ob perduellionem, et propositum ad Turcas abeundi, utique instigante Maximiliano in carcerem conjectus, et secundum Hoornbek. capite multatus, secundum Lubienicius vivus combustus, est, a. 1572. Prius confirmat Alting. in hist. Palatinatus, et verius est. *Adamus Neuserus*, Pastor Heidelbergensis, una cum Sylvano eadem de causa incarceratus, post aliquam in duro carcere moram, mirabili modo liberatus, ut ex Budzioio refert Lubienicius, Galliam et Belgium peragravit, sed nusquam tutus, odiis et bellis sacris flagrante orbe, in Poloniam venit, et denique, quia nec ibi securus erat, in Transylvaniam, indeque, cum a Caesaris exploratoribus sibi periculum imminere rescivisset, CPolin confugit, ut narrat Lubienicius, addens, *nihil amplius, quod sciam, de ipso proditum est.* Sed Hoornbekius ex hist. Eccles. Mss. Altingii, citante Maresio adversus Dudithium, narrat, eum ad Muhammedanismum defecisse, suscepta circumcisione, et inter horrendos clamores ac mugitus misere esse mortuum, ita ut Turcae dixissent, *se nullius hominis magis tragicum et abominabilem exitum* vidisse. Ceterum refert illud H. Altingius in hist. Eccles. Palatin., a Cl. Jünck a. 1718. in lucem edita, ex relatione Baronis Wenceslai Badowiz, qui eo ipso, quo Neuserus obiit, anno fuit CPoli, quo profectus fuerat cum oratore Caesareo, qui id auribus suis a Neusero audivisse testatur.

§. CCCXCII. Constant et alia ex hac Altingii historia de Neusero et Sylvano, memoratu digna. 1. Neuserum e Suevis Lutheranis transiisse ad Palatinos, 2. motus cum Erasto concitasse contra excommunicationem, et disciplinam Ecclesiasticam

Ecclesiasticam, et propterea ex parte ministerio esse motum. 3. Ipsum et Sylvanum omnino cum Arianis in Transylvania communicasse, nominatim cum Blandrata per litteras. 4. Occasione comitiorum Spirensium, quibus Legatus Waiwodae Transylvani intererat, ut foedus cum Imperatore, et Ordinibus iniret, detecta fuisse perniciofa consilia de Turca in Germaniam evocando, a Neusero et fociis agitata. Venerant illi ad Legatum, eique litteras in Transylvaniam deferendas dederant; inter quas erant Neuseri ad Imperatorem Turcarum, quibus significabatur, nihil magis in votis esse Arianae factionis hominibus, qui plures erant in Germania, quam ut Turcae via in Imperium sterneretur. Cum vero Caesar negaret, se foedus pangere posse cum Transylvanis, qui divinitatem Christi, et personarum Trinitatem, negarent, regeffit Legatus, tales quoque esse in Germania plures, et ad fidem faciendam has ipsas litteras Imperatori tradidit, qui illud significavit Electori. Unde eorum exorta est incarceration, et, chartis eorum excussis, veritas rei clare est deprehensa. Convicti praeterea sunt cum de Arianismo, et controversiis disciplinariis eo scopo motis, ut Arianismum rectius propagarent, tum de conspiratione cum hoste Christianismi capitali, quodque hac doctrina conjunctioni cum Turca viam laborassent parare. Litteras vero illas, ex Antiquitatibus Palatinis ex Archivis Heidelbergensibus, exhibet Anonymus, seu la Croze in *dissertatione histor. de variis materiis*; lingua Gallica. 5. Neuserum, fuga elapsum, et Ambergam retractum, carcerique mancipatum, post sex septimanas, custodum negligentia, aut perfidia, e turre arcis postea fune se demisisse, et ita evasisse: quo spectat, quod ex Lubienicio modo narraui. 6. Denique, Turcam factum, cum ex Alcorani fabellis nihil percepisset solatii, omnem religionis sensum, et Numinis reverentiam abiecisse, contracto vero e libidinibus morbo, scatentemque veribus, Deo, et omnibus religionibus, maledixisse, et ita inter horrendos clamores ac mugitus exspirasse: uti narraui.

Tom. VII.

Rrr

Stepha.

Stephanum Gerlachium, concionatorem Legati ad Turcam, tunc CPoli degentem, insuper traditur, in Neuserum incidisse, et hoc ab eo accepisse vanum dictum, qui timet ne fiat Arianus, caveat ne fiat Calvinianus.

BERNARDINUS OCHINUS.

§. CCCCXCIII. *Bernardinus Ochinus*, de quo, praeter auctores citatos, legi meretur Baelius in *Lex.*, qui valde accuratus est, et errores ab aliis commissos castigavit, alius *Ocellus*, quae vocis Ochini est in lingua Italica significatio, Senensis Italus, primum Capucinus fuit, non quidem, ut Wowerius in *Annalibus Capucinis* demonstrat, fundator Ordinis, sed Generalis, summae existimationis per vitam austeram, et exemplarem, simul eloquentiam, adeo ut, quae verba Bzovii sunt ad a. 1542., unus optimus totius Italiae concionator haberetur, ut qui admirabili quadam cum adione, tum linguae facundia, auditorum animos, quocunque vellet, raperet, ac tanto magis, quod doctrinae vita resonaret. Fueritne Pontifici Romano a sacris confessionibus, et concionibus, quod Lublenicius fidenter, Sandius ut quidam memoriae prodiderunt, refert, mihi non constat. Quo in munere et existimatione cum continuasset, ab a. 1534. ad 1542., incidit in commercium cum ICto Hispano, Johanne Valdesio, Neapoli, qui Lutheri, Bucer, et Anabaptistarum libros secum Neapolin adduxerat, indeque principia Reformatorum contra religionem Pontificiam hausit, utique, ut Bzovius habet, *nova et secus dicta pro concione tunc effudit*. Addunt alii, eum, praesente Papa et aula ejus, velut ex opinione Lutheranorum, *aulae Romanae Pontificiae adrogantiam, et tyrannidem Antichristianam* perstrinxisse, nulla adjuncta refutatione. Quod suo relinquo loco. Utique suspectus factus, et Romam citatus, veterem suum amicum, Petrum Martyrem Florentiae in itinere offendens, decretum, inito consilio, cum eo formavit discedendi in loca tutiora: ut

ex vita Petri Martyris, a Josia Semlero ex ejus memoriis confecta, constat. Ochinus itaque sese mox Genevam, Petrus Martyr paulo post in Helvetiam, se contulit. *Genevam ad-*
pulsus, inquit Spondanus, *apologiam de fuga sua ad Ponti-*
ficem Paulum III. scripsit, maledicentiis et calumniis in sedem
Apostolicam, et Ecclesiam Catholicam, refertissimam. Quae
verba a Catholico prolata recte interpretabitur Reformatus.
Respondit ei Petrus Caraffa, Cardinalis, postea Paulus IV.
Addit Spondanus, *ejus apostasia adeo animum Pontificis fuisse*
perculsum, ut de universo Ordine exstinguendo tractaverit,
vixque placari potuerit, cognita Ordinis innocentia. Ceterum
ingenue in praefatione confitetur Ochinus, se Ordini non
fuisse renunciaturum, si, sine vitae periculo, concionari li-
cuisset, ut aliquandiu fecerat, sed, se ad mortem sponte ob-
eundam non satis firmum esse, deprehendisse, et propterea se
subduxisse.

§. CCCCXCIV. Genevae parum moratus, Augustam pe-
tiit, et aliquot vulgavit sermones, editos Germanice, et
Latine versos ab Hochstetero a. 1545., qui Protestantium
doctrinam de praecipuis capitibus complectuntur, absque
ut, num ita sint in Italia habiti, constet. Inde a Cranmero,
Archiepiscopo Cantuariensi, evocatus, una cum Petro Mar-
tyre, in Angliam tetendit a. 1547., sed brevi post, mortuo
Eduardo Rege, et rerum facie ibi plane mutata, discesse-
runt ambo a. 1553. Argentoratum; sed Ochinus Basileam
a. 1555. profectus, et mox eodem anno Tigurum, voca-
tus ad ministerium sacrum in Ecclesia Italica, quae ibi ex
profugis, fidei causa, formari coepit, ei, confessione Tigu-
rina, etiam cum subscriptione, adoptata, usque ad a. 1563.
inserviit, usus quoque amicitia Bullingeri. Sed, cum eo
anno in lucem prodissent *Dialogi* ejus triginta, Italice qui-
dem conscripti, sed Latine versi a Castalione, in quibus,
praeter alios errores, censitus fuit docere polygamiam, ur-
bem, et agrum Tigurinum, jussu Magistratus, deserere de-
buit. Sententia vero ita habet: *quoniam Ochinus, contra*

legem et edicta Magistratuum librum publicavit, quem satis erat suppressi, et cujus nomine Ecclesia et Respublica male audit, ideo se velle et jubere, ut quam primum ex urbe et agro Tigurino discedat. Petiit quidem commendatitias a Bullingero litteras, sed non inpetravit. In dialogis autem illis nec Trinitatem diserte negavit, nec polygamiam adseruit, sed pro, ut dicitur, et contra disputavit, nihil adfirmando, ita tamen, ut erroribus anti-trinitariis se favere, et a polygamia licita non abhorrere, insinuaverit: licitam docuit polygamiam, non absolute, sed, si quis uxorem habeat sterilem, aut quacum vivere nequeat, nec donum continentiae, post serias etiam preces, inpetrare possit, eum statuit posse sine peccato instinctum suum, quem a Deo habet, sequi. Contulit quidem sese Basileam, sed nec ibi licuit consistere. Pastoribus supplicavit, ut a Magistratu moram pro illa sola hyeme inpetrarent, declarans, se ab ipsis in doctrina dialogorum nihil sentire diversum, seque paratum esse accuratam edere fidei confessionem, modo per hyemem ibi morari queat, sed votorum non est compos factus. Discedere itaque coactus fuit, licet, teste Petro Perna apud Sandium, 76 annorum senex esset, *asperrima hyeme*, ut epistola Dudithii ad Bezam habet, *viis omnibus glacie ac nive impeditis*, una cum liberis. Quam inclementiam Protestantibus objecit Dudithius ad Bezam, qui ad eam respondit: ipse Ochinus etiam Tigurinensis dicam scripsit, sed et illi ipsam retulerunt; qui tractatus integer exstat apud Hottingerum hist. Eccles. hujus seculi p. V. In Polonia, quam petierat, cum refugium quoque non inveniret, propter edictum, a Nuncio Commendone inpetratum, contra omnes haereticos peregrinos, perrexit in Moraviam, ubi Slacisoviae brevi post est defunctus, postquam liberos in itinere perdidisset peste. Alias narratiunculas de ejus obitu lubens omitto. Librorum ejus catalogum qui velit, adeat *Biblioth. Antitrinitariam*. De fide, et opinionibus, ejus varia exstant judicia, nec mirum, cum magis Socratice, quam affirmative, solitus fuerit disserere;

rere; in Polonia narratur palam oppugnasse hypostasim Spiritus S., indeque se in Moraviam ad Anabaptitarum conventicula recepisse, in vita Bullingeri, autore Semlero. Alii ipsum in genere fecerunt Antitrinitarium et Samo satenianum. Imo in articulo de *satisfactione Christi* praelusisset Socino, ut, ex Gregorio Zarnevio, Polono, in praefatione libri de satisfactione Christi, refert Hoornbek. l. cit. Sed contradicit Sandius, eo in primis, non satis solido, fundamento, quod Faustus nullum, praeter Laelium patruum, habuerit in Theologicis magistrum. De polygamia modo dixi.

SOCINIANISMUS.

§. CCCCXCV. Ejus antequam pertexam historiam, autores, duo Socini, Laelius et Faustus, patruus et nepos, sunt paulo adcuratius depingendi, aut describendi; quorum vita praecipue est petenda ex Fausti vita, ab Equite Polono Przypcovio conscripta, et operibus Socini praemissa. Addendi sunt alii, ut Sandius in Bibl. Antitrin., Hoornbekius in *adparatu* controvers. Sociniani, et Baelius in Lexico. Fuerunt ex illustrissima, eruditione aequae ac nobilitate et dignitate, familia, Papis, Cardinalibus, et Principibus arcta necessitudine conjuncta. Laelius et Alexander Socini, ille Fausti patruus, hic ejus Pater, filii fuerunt Mariani Socini junioris, cujus avus fuit Marianus Socinus senior; omnes illi ICTi celeberrimi in Italia, et scriptis quoque clarissimi. *Laelius*, Senis in Hetruria natus a. 1525.. ad studia Jurisprudendiae destinatus, *humanarum rerum scientiam ex ipsis Divini juris fontibus hauriendam* ratus, Scripturam S. diligentius evolvit, eique recepta dogmata in multis adversari facile deprehendit, maxime postquam linguarum, Hebr. Arab. et Graecae, scientiam probe inbibisset: *fuit enim*, ipso Zanchio in praefatione libri de *tribus Elohim*, teste, *bene Graecus et Hebraice doctus*. Ea autem illustratus luce, sive, ut

credi potest, inquit Eques Polonus in vita Socini, *periculi metu, sive exaetiori purioris Theologiae, et linguarum, studio incensus, cito ex Italia in Helvetiam atque Germaniam concessit* a. 1547., natus tantum 21 annos. Narratur quidem in *Biblioth. Anti-trinitaria*, ipsum cum sociis Italis supra quadraginta, inter quos fuerunt Bernardinus Ochinus, et Valentinus Gentilis, collegia et colloquia instituisse in ditione Veneta a. 1546. de religione, in quibus potissimum dogmata *vulgaria de Trinitate, et Christi satisfactione hisque similia, in dubium revocabant*: eaque re palam facta, gravi persecutione eos fuisse obrutos, quibusdam etiam capite plexis, et ita dispersos: sed quorum veritatem praestare non ausim: de Ochino utique, qui a. 1542. Italiam jam deferuit, illud falsum est, nec de Socino societatis membro aliquid constat. Nec tamen, societatem aliquam eruditorum, ad reformationem spectantem, ibi fuisse, inprobabile mihi videtur.

§. CCCXCVI. *Proximo quadriennio, ex quo Italia discessit*, inquit autor vitae Socini, *Galliam, Britanniam, Belgium, Germaniam universam, ipsam quoque Poloniam, emensus apud Helvetios Tiguri sedem fixit*. Carus Principibus fuit, et cum multis Theologis amicitiam contraxit, ac litterarum habuit commercium, ut Calvino, Melanchtone, Bullingero, Musculo, Zanchio, Beza, Castalione, aliis, opiniones suas privas prudenter tegens, nec nisi interrogando et disputando, *quasi doceri cuperet*, ut inquit Zanchius. Qua ratione se illis quidem suspectum, nondum tamen odiosum, reddidit. Calvinus etiam eum serio admonuit, eo cum fructu tantum, ut circumspectior fuerit factus, litteris ad eum datis, quarum meminit autor vitae Socini, quibus eum reprehendit, et inter alia dicit; *quod pridem testatus sum, iterum moneo, nisi hunc quaerendi pruritum mature corrigas, metuendum esse, ne tibi gravia tormenta accersas*. Scriptae sunt litterae a. 1552. Qua occasione Eques iste Polonus hanc prudentiae regulam inculcat, *sciant, quos nimia veri libertas in pericula saepe intempestiva praecipitat, ipsam illam, quam propugnant, veritatem,*

veritatem, in circumspccta prudentiae lenitate, quam in effraeno zelo, plus habere praesidii. Mansit utique Laelius, ut ibid. addit, inter capitales suae sententiae hostes integer et inviolatus, nec minus, quin magis, propagavit opiniones suas quaquaverfum, praecipue per Italos profugos fidei causa, et per multas Germaniae ac Poloniae regiones sparsos, quos ipse in primis erudierat. Specimen quoddam instituti, quod tenuit Laelius, et alii Orthodoxi cum ipso, ad eum erudiendum, et quaesita seu dubia tollenda, capi potest ex litteris Laelii, et insignis alicujus doctoris responsorii, apud Hottingerum hist. Eccles. sec. XVI. part. V.

§. CCCXCXVII. In Poloniam prima vice profectus a. 1551., pro paucis mensibus, innotuit plerisque Nobilibus, seseque praeiuit acceptum, Francisco quoque Lismanino Corcyraeo, Bonae Sfortiae Reginae confessionario, et fratrum minorum Provinciali, abjiciendae cucullae acerrimus autor fuisse perhibetur: qui ipse postea etiam in sententiam de *Minoritate Filii* incidit, ope potissimum Blandratae. Altera vice a. 1556. eo tetendit, post mortem Patris Bononiae, unde, litteris Poloniae et Bohemiae Regum commendatiis munitus, ipso Melanchtone eum hac in re adjuvante, teste Zanchio l. cit., Venetias et Heturiam petiit, a. 1558. et 1559. ad paternam haereditatem cernendam; *summis quoque studiis in ejus causa apud Ludovicum Priulum Venetianum, et Cosmum Heturiae, Duces, certatum fuit.* Concussa enim tunc fuerat universa Socinianorum domus, iisdem opinionibus ab ipso infecta, et propterea infestata, Fausto etiam inde elapso. Tigurum redux brevi post obiit a. 1562. natus tantum annos 37. Quando mox eo advolans Faustus totam ejus bibliothecam sibi vindicavit. Inter Laelii scripta, quae in Bibl. Antitr. recensentur, cminent 1. *Dialogus inter Vaticanum et Calvinum a. 1559., contra hujus librum de haereticis gladio puniendis.* 2. *de haereticis capitali supplicio non adficiendis, sub nomine Mini Celsi Senensis; licet alii ejus autorem putent fuisse Faustum; minus pro-*

babiliter. 3. Paraphrasis in initium Euangelii Johannis, sed quae latet.

§. CCCCXCVIII. *Faustus Socinus*, Laelii ex fratre nepos, e Patre Alexandro Icto, et Agnete, filia Borgefii Petruccii, Senarum Principis, natus, eoque nomine pluribus Italiae Principibus, Magnatibus, et Papis Pio III. et IV. ac Paulo V., sanguine junctus, lucem a. 1539. vidit; adeoque Patruo Laelio 14 tantum annorum junior. Parentibus cito orbatus, parum in studiis profecit. Utique ipse, quod auctor vitae ejus agnoscit, profitetur, se *levissime*, et *omni Praeceptore destitutum*, *artium studiis operam inpendisse*, *Philosophiam non didicisse*, *nec Scholasticam Theologiam unquam adtigisse*, et *ipsum Logicae artis non nisi rudimenta quaedam, idque valde sero degustasse*. Dixit quoque in disputatione cum Puccio, se *Graecos fontes leviter degustasse*, *Hebraeos rix dum adtigisse*. Qua ratione usque ad annum vigesimum tertium trivit aetatem, nisi quod haeresios semina, a Laelio inter familiam sparsa, jam tunc hauserit. Quare, manus in eam domum injiciente Inquisitione, fuga se subduxit Lugdunum; unde, cum patruī obitum a. 1562. intellexisset, cito se Tigurum contulit, ejusque haereditatem ac scripta sibi adseruit: ut modo narravi. In Italiam dein redux, et in regiam Francisci, magni Ducis Hetruriae, adscitus, totos annos duodecim, flagrantissima gavissus gratia et dignitate, consumpsit in aula Florentina, et juvenilis aestus simul cum aetate deferbuit, quo indoles ejus vehementibus olim animi motibus aestuavit.

§. CCCCXCIX. Desiderio itaque veritatum salutarium penitus cognoscendarum, et propagandarum, totus flagrans, patriam, amicos, opes, et spes omnes abdicavit, et in voluntarium secessit exilium, nec unquam, saepius licet per aulicos et amicos invitatus, revocari potuit. Tetendit vero a. 1574. Basileam; ibique biennium, et quod excurrit, Theologiae inpendit studio, Scripturae lectione, et Patruī scriptis, usus, illudque concinnavit systema, quod postea in publicum misit.

misit. Edidit itaque Basileae a. 1578., sed tacito nomine, librum de *Jesu Christo servatore*, nec non disputationem de *statu primi hominis, seu immortalitate*, ante lapsum, contra Franciscum Puccium, Florentinum, quo cum eo anno disputaverat Tiguri. Prior vero liber dein a. 1594. ab Elia Arcislerio, Polono, praefixo Socini nomine, quod in nullo ejus libro antea factum erat, publicatus denuo est. Continet doctrinam Socini de *satisfactione Christi, peccato originali*, et aliis capitibus. Disputatio vero cum Puccio, a. 1579. conscripta, et Ecclesiis Transylvanicis exhibita, lucem non vidit, nisi diu post, a. 1595.

§. D. Evocatus dein in Transylvaniam a Blandrata, ut opinioni Francisci Davidis, de Christo non invocando, fortius obviam iretur, eo quidem venit a. 1579., sed et mox eodem anno discessit, propter morbum ibi grassantem, quem colicam vocant, ut autor vitae ejus dicit, et in Poloniam jam quadragenarius migravit, seseque Ecclesiis, quae *solum Patrem Domini Jesu summum Deum agnoscunt, publice adjungi ambivit, sed cum dissensionem*, ut autor iste adserit, *in quibusdam dogmatis non premeret, satis acerbe ac diu repulsam esse passus*. Inter capita dissensionis etiam erat, quod baptismum requirebant istae Ecclesiae in iis, qui sacram coenam participarent: quem Socinus, ut minus necessarium, repudiabat, ut ipse in Epistola ad Sophiam Siemickoviam tradit. Operam nihilominus his Ecclesiis, non obstante repulsa, praestitit scriptis suis ad eas defendendas. Primus autem ejus liber in Polonia editus est contra *paraenesis* Andreae Volani a. 1579., de *Christi, Filii Dei, natura, et expiatione peccatorum per eum*, quem postea recognovit, et emendavit, a. 1588., addita altera responsione ad Volanum. Qua occasione, rogatu Nemojevii, explicuit *Vllmum* caput Epistolae ad Romanos, sub nomine *Prosperi Dysidati*; cujus postea a. 1595. defensionem publicavit. Contendit, Paulum ibi de se ipso jam regenito non loqui. Scripsit dein librum contra Jacobum Palaeologum, cujus supra mentionem feci, cui

Tom. VII.

SSf

titulus,

titulus, *defensio verae sententiae de Magistratu Politico* etc. Quem hoītes ejus adripuerunt, ut de seditione contra Magistratum ipsum accusarent apud Stephanum, tunc Poloniae Regem, quo Cracovia compulsus est emigrare, falsa licet fuerit criminatio, cum Socinus in Magistratu defendendo vix modum teneat. Omnia enim arma, quacunque de causa, a populo contra Principem sumpta condemnat, ipsos etiam foederatos Belgii Ordines, quod in Philippum, licet tyrannum, insurrexerint. Quam sententiam, de armis contra Principem non sumendis, tenent etiamnum Sociniani, a bello quoque gerendo alieni.

§. DI. Secessit itaque in Viri Nobilis Christophori Morstenii, Parolikovii Domini, rus suburbanum, paucis passuum millibus Cracovia distans, et sub ejus tutela triennium trivit, qualicunque beneficentia cumulatus, ducta quoque Nobili filia in uxorem, ex qua filiam suscepit Agnetem a. 1587., quae dein Wiszowatio, Equiti Polono, nupsit, unde nepotes et neptes adhuc supersunt, inquit autor vitae ejus. Uxore vero eodem a. 1587. morte amissa, ingente correptus est inde luctu, corporisque aegritudine: aucta adhuc lugubri casu, de bonorum ejus fructibus in Italia, quos inde quotannis carpebat, tunc per mortem Francisci, Magni Ducis Hetururiae, qui ipsi semper erat patrocinator, penitus ipsi ereptis. Scripsit autem hoc in secessu librum contra Gabrielem Eutropium Sadecium, Canonicum Posnaniensem, *constanter illius Ecclesiae*, inquit autor vitae ejus, *famam et causam propugnans, a qua iniquissimo praejudicio multa insons indigna jugiter pertulerat.* In quo libro, qui ipsi semper valde placuit, Socinum *se ipsum superasse*, judicavit Hieronymus Moscorovius. Migravit dein rursus Cracoviam, et sectam suam insigniter promovit, maxime post disputationem ab ipso habitam in Synodo Bristensi, in finibus Lithuaniae a. 1588., de morte, et sacrificio Christi, justificatione nostra, corrupta hominis natura, et cum Davidianis ac Budneistis de Christi invocatione. Quo ipso
anno

anno coetui Luclaviciano praefectus est Petrus Stoinius, Petri Statorii Thonvillani filius, *judicio acer*, ut autor vitae Socini ait, et *promptus eloquio*, qui Socini hypotheses plane adoptavit. Fuit Statorius ille Thonvillanus Gallus, Bezae discipulus, et in Poloniam adpulsus a. 1559. Rector scholae Pinctovienfis factus est, ac ad Blandratae opiniones defecit, sed et Spiritus S. divinitatem ac invocationem in dubium inter primos vocavit, eam esse donum Dei, et virtutem ab eo datam, dictitans: quam sententiam postea deseruit, vel, ut ipse dixit, nunquam habuit, ut Lubienicius tradit. *Ante Stoinium non paucos e praecipuis*, verba sunt auctoris vitae Socini, *privatim in partes suas traxerat Socinus*, et *suffragantium sibi non exigua indies fiebat accessio*. Primus autem Securius sententias Socini propugnasse palam est ausus. Secuti mox alii: quos inter grande parsibus momentum addiderant Andraeas, Stanislaus, Christophorus, *tergemini fratres Lubienecii*, splendidi natalibus. Addebantur certatim alii e Pastorum ordine, praesertim e junioribus, quos minus morabatur inveteratae opinionis atque auctoritatis praesudicium. Momentum porro addidit memorabilis casus in Synodo Lublinensi a. 1589. in qua sententia Socini de cap. VII. ad Romanos est agitata, quam defendebant alii, et alii plures oppugnabant. Inter posteriores strenue contra Socinum cum disputasset Nicolaus Zitinius, is ad verba Pauli, quibus Deo pro liberatione gratias agit, adeo haesit adtonitus, ut, mente mutata, disputaverit pro Socino.

S. DII. Creverunt interea pericula Socini Cracoviae, et, libro de servatore, typis denuo, sed sub nomine ejus, evulgato, recruderunt, inquit autor vitae ejus, *inimicorum odia*. Itaque, sic pergit, *commota per Scholasticos a. 1598. infamia plebis faece aeger tunc extrahitur e cubiculo seminudus, et per forum ac celeberrimas plateas, deposcentibus ad supplicium plerisque, contumeliose raptatur, aegre ereptus tandem a M. Vadevita, Professore Cracoviensi. Direpta etiam est ejus supellex, et scriptorum quorundam jacturam fecit*
Sff 2
irrepara-

irreparabilem, quam vitae impendio sese redempturum fuisse, saepe professus est. Migravit itaque inde Luclavicias, in pagum, novem circiter milliaribus Cracovia distitum, mensa et aedibus viri Nobilis Abrahami Blonsici usus, et vicinus Stoinio vixit: qui duo, mutuam sibi operam navantes, ut idem tradit autor, universam illam Ecclesiam ad unanimum in omnibus sententiis consensum pene redegeret. Cui operi intermortuus est Socinus a. 1604., natus fere annos 65., ultima fuit morientis vox excepta, inquit autor vitae ejus, se non magis aevi, quam invidiae et molestiarum, saturum, laeta atque intrepida spe propendere in supremum illum fati sui articulum, qui missionem ab aerumnis simul et laborum stipendium ostenderet. Secutus ipsum est vitae et laborum socius, et funeris laudator, sequente anno mortuus Petrus Stoinius, vix quadragenarius. Opera Socini, junctim edita, prostant in Bibliotheca fratrum Polonorum tom. I. Ceterum autor vitae ejus, qui merita Socini summopere extollit, inter alia dicit, eum sententias de Dei ac Christi persona, quas jam in Polonia vigentes deprehenderat, solidis argumentis confirmare, et a subtilibus cavillis atque sophismatis perite defendere, unum egregie docuisse. Mox, quasdam inpias alias profanas sententias, quarum exitiabile virus furtim in Ecclesiae gremium irrepebat, felicissime exstinxisse: neminem acrius Judaizantes repressisse: eundem Chiliastarum opinionem, et multa praeterea alia fanatica somnia, explosisse: errores autem, qui a Reformatis Ecclesiis hausti magno adhuc numero in ea Ecclesia regnabant, mira felicitate exstirpassse: talia erant, dicit autor, de justificatione, de placanda justitia Dei, de praedestinatione, de servitute arbitrii, de peccato originis, de coena quoque Domini: de baptismo, et alia sinistre intellecta dogmata. Denique — — — superstitiones plurimas circa res indifferentes exterminasse: ex hoc genere fuit nimia vilis vestitus ambitio, deinde capeffendi Magistratus, aut etiam, citra vindictae studium, sui juris persequendi religio, et si quos similes naevos primi fervoris inconsideratior zelus adaspererat. Quibus verbis hic locum dedi,

ur,

ut, quanti apud suae sectae homines habeatur, et quae summa sit haeresios Sociniana, elucescat.

§. DIII. *Sociniani/mi*, cujus paulo fusiore notitiam dedisse non fuerit alienum, duplex est conspectus, alter *proprie*, alter *improprie*, sic dictus; prior sicut in Socini scriptis, et primo catechismo, est expressus, posterior, uti in hoc emendato, et adseclarum scriptis, exstat. Qui posteriores in nonnullis a Socini opinionibus desciverunt, nec Sociniani, sed *unitarii*, adpellari volunt, teste Slichtingio in *vindicatiss confessionis*. Prima catechesis eorum editio est *Racoviensis* a. 1604. Polonice et Germanice, fuitque major et minor, major Polonice, et minor Germanice: cujus utriusque autor fuisse videtur Valentinus Smalzius. Fundamenta feruntur jecisse Socinus et Petrus Statorius supra memoratus. Utique catechesios Racovianae reformatio ipsi cum Statorio fuit demandata, ut in epist. ad Valentinum Radecium, a. 1603. scripta, testatur: sed quid praestiterint, non constat, nec multum potuerunt, cum uterque brevi post defunctus sit. Videtur autem Racoviana illa catechesis, cujus reformatio Socino est demandata, autore Gregorio Pauli concinnata; estque omnium prima. Fuit autem Cracoviensis Pastor, et senior, dein, inde pulsus, Racoviam secessit, ubi grandaevus obiit a. 1591. Vid. Biblioth. Anti-trin., ubi etiam narratur, quod, ipso Cracoviae a. 1562. contra receptum dogma Trinitatis concionante, ipso festo Trinitatis, et in Templo ejus nominis, fulmen circa meridiem percussit Templum, et globum in apice ejus deiecit. Exstat tamen religionis Christianae institutio per interrogationes et responsiones, adeoque ad formam catechismi in operibus Socini, sed imperfecta, seu fragmentum catechismi, qui in Cracoviensi rerum ipsius direptione periit, sed multum a Catechismo Racoviensi distat: utilis nihilominus est ad summarium Socinianismi intellectum. Smalcio vero opem tulisse fertur Hieronymus Moscorovius, Eques Polonus, qui in linguam Latinam transtulit, et Jacobo Bri-

tanniae Regi dedicavit a. 1609., sed deinceps a. 1653. decreto Parlamenti ibi est flammis traditus. *Secunda* Catechismi editio, multum aucta et emendata, autores habet Johannem Crellium, et Jonam Schlichtingium a Bucowice; sed post eorum mortem publicata, curantibus Andrea Wisłowa-tio, et Joachimo Stegmanno juniore, a. 1665. *Tertia* denique, denuo recognita, et M. Ruarii, aliorumque, notis illustrata, lucem vidit a. 1680., subjecta Crellii Ethice, et forsim. Vid. Bibl. Anti-trinit., ubi et aliae editiones in aliis linguis recensentur. Tandem vero a. 1684. iterum in lucem venit recognita et emendata, accedente etiam cura Benedicti Wisłowatii, et anonymi F. C., forte Floriani Crulii. Exstat quidem his omnibus antiquior catechismus, Cracoviae a. 1574. editus, qui ex parte reperitur in operibus Ursini, cum ejus refutatione, sed non est Socinianorum, quippe, ante Socini adventum in Poloniam concinnatus, sed Anabaptistarum et Samosatenianorum in Polonia, adeoque usui in Socinianismo explicando esse in omnibus nequit. Praeter hos catechismos utile est ad Socinianorum, vel Unitariorum, systema plenius intelligendum, *compendiolum doctrinae Ecclesiae Christianae, nunc in Polonia potissimum florentis*: quod MSS. Ostrodii et Voidovii, manibus eorum excusum, Amstelodami a. 1598., deinceps a Cl. Cloppenburgio, cum ejus refutatione publicatum exstat in ejus operibus tom. II., praemissa praefatione historica Socinianismi per annales satis exacta. Autorem vero compendioli esse Conradum Vorstium, nemini non notum, qui e Socinianorum scriptis illud concinnasset, traditur in Bibl. Anti-trinit. Denique consuli omnino merentur *Johannes Volkellii*, Misnici, Ecclesiae Philippoviensis, dein Smiglensis, in Polonia Pastoris, libri de *vera religione*, a Crellio aucti et absoluti.

§. DIV. Cum vero quaestiones Socinianae in Theologicis institutionibus quotannis tractari soleant, adeoque hic prolixè recensuisse inutile foret, totius systematis generalem et succinctum dedisse conspectum, secundum compendioli,

dioli, modo memorati, ductum, ipsis passim conservatis verbis, scopo nostro suffecerit. 1. Unum esse credunt aeternum a se ipso Deum, Patrem Domini nostri Jesu Christi, quem esse hominem illum docent, a Spiritu S. conceptum, et natum ex Maria Virgine, extra vel ante eum nullum esse, aut fuisse, Unigenitum Dei Filium, esse autem talem Filium, tum ratione conceptionis a Maria Virgine, tum propter sanctificationem et missionem in mundum, tum denique exaltationem ad dextram Dei; esseque Dominum ac Deum nostrum factum, divino honore ac cultu a nobis adficiendum. Spiritum S. esse virtutem illam seu efficaciam Dei, qua res aliquo modo sanctificantur, in primis Christus, ejusque fideles; non vero esse personam aliquam subsistentem, licet per prosopopoeiam saepe ut persona introducatur. 2. Primum hominem docent a Deo creatum bonum quidem, et absque vitio, nec tamen cum aliqua originali justitia, cum haec sit perfectio voluntaria, non naturalis, quam poterat acquirere, si voluisset: creatum autem fuisse mortalem, imaginem, ad quam conditus est, in dominatione illa supra reliquas creaturas fuisse sitam. Spem vitae aeternae ipsi non fuisse promissam, imo nec ulli ante Christi euangelium; probabile tamen esse, Deum daturum fuisse homini, si in obedientia perseverasset, coelestem et perennem vitam, intercedente, vel morte, vel saltem mutatione, fuisse quoque ejus vitae aeternae symbolum, sed obscurum, *arborem vitae*. 3. Per lapsum hominis contractum esse reatum aeternae, ac necessariae, mortis, ita scilicet, ut deinceps necessario omnibus sit in morte manendum, absque tamen aeternis cruciatibus, nisi ex gratia Dei contingat liberatio. Quem reatum agnoscunt in omnes Aadae posteros transisse, nulla ipsorum propria culpa interveniente: sic tamen, ut hic reatus respectu posterorum nullam habeat poenae rationem, sed tantum necessariae conditionis, cum ipso genere naturaliter attractae, nec esse naturae corruptionem aliam, quam quae frequentibus vi-

de infantibus, itemque iis adultis, quibus euangelium non praedicatur, Deus statuerit, id negant nobis inquirendum esse, nisi quod liberam Dei potestatem agnoscant in servandis illis simpliciter, si velit, his vero propter qualemcunque praestitam obedientiam. Praedestinationem esse generalem, non certarum personarum ex praevisione fidei, nisi quod Christum, caput electorum, et fortasse paucos alios, qui reliquorum exemplaria et duces essent, simpliciter ad vitam ac ad fidem, sive obedientiam, elegerit. Negant porro, Deum certo praescivisse, quomodo victurus esset homo, cum contradictionem involvat, ut futura contingentia cadant sub infallibilem scientiam, negant etiam Deo omnia esse praesentia.

§. DVI. 7. De justificatione primum docent, justificari nos, cum a peccatorum reatu absolvimur, proinde tum demum reapse peragi justificationem, cum a morte liberati in vitam aeternam adducimur, quod beneficium hic spe tantum obtinemus. Porro justificat nos Deus ex pura misericordia, absque ulla compensatione, vel satisfactione, sive nostra, sive Christi: per Christum tamen, sive ejus mortem, ac obedientiam, peccata nobis condonat, quatenus Christus per ea, quae jussu Dei propter nostram salutem fecit, et factus est, tum cognitionem tum effectum justificationis in nobis producit. Meritum tamen Christo non derogant, quatenus sua obedientia sibi gloriam et potestatem coelestem, ac consequenter nobis credentibus aeternam salutem, obtinuit, ac velut mercedem laborando comparavit, sic tamen, ut meritum gratiae Dei non opponatur, sed subordinetur. Postremo docent, non nisi per fidem et poenitentiam obtineri; cum sub hac conditione promissa sit peccatorum remissio. Desiniunt autem *fidem* fiduciam in Deo per Christum collocatam, qua nos ei sub spe salutis promissae obedi-
mus. Hanc fidem dicunt nobis inputari ad justitiam, hoc est, nos gratis a Deo justos reputari, eo quod tali simus praediti fide, non autem justitiam aut obedientiam Christi
Tom. VII. T t t nobis

nobis inputari: hanc vero fidem opponi operibus legis, hoc est, in lege divina praescriptis, quibus videlicet perfecta et perpetua obedientia continetur.

§. DVII. 8. De resurrectione mortuorum, et ultimis hominum, docent, fideles in die novissimo resurrecturos esse, non autem impios, inde ab initio mundi mortuos: dein negant resurrectionem carnis, seu hujus corporis, quod carne et sanguine praeditum est, etsi fateantur, corpora resurrectura esse, seu homines fideles, qui tunc novis corporibus coelestibus induendi sunt. Praeterea tenent, peracto judicio, impios, qui tunc vivi erant, in ignem aeternum una cum diabolo iri detractum, ut semel omnes illo igne absumantur. Negant itaque, cruciatus impiorum et diabolorum duraturos esse in aeternum, absurdum enim esse, Deum irasci in aeternum, et peccata creaturarum finita poenis infinitis mulctare. Mundum etiam hunc autumant penitus interitum esse per incendium illud generale, et rationem vivendi prorsus inmutatum iri, ita ut novus mundus a Deo sit proditurus. De statu animarum post mortem sentiunt, hominem morte penitus dissolvi, ita ut nihil plane sit, nisi quod ejus Spiritus, uti et bestiarum, instar alicujus venti, redeat ad Deum, qui ipsum dedit, esse enim Spiritum illum virtutem et efficaciam quandam Dei; hoc autem interesse inter animam hominis et bestiae, quod illa rationalis est, et spem habet vitae aeternae: unde colligunt, animas post mortem nihil sentire, aut agere, imo nequidem in se reipsa subsistere, velut personas; unde tandem efficiunt, nec purgatorium esse, nec sanctorum invocationem, nec orationem pro mortuis habere locum, cum mortui nihil sint.

§. DVIII. 9. De Ecclesia censent, eam nobis non esse conspicuam, cum constet ex vere credentibus, et Spiritu Christi praeditis; adeoque non opus esse disputare de notis Ecclesiae, ubi et apud quos sit? cum satis constet, eos omnes esse Christi oves, qui vocem Christi audiunt, Ecclesia porro ex veritate cognosci debet, non veritas ex Ecclesia.

10. Sacra-

10. Sacramenta docent esse signa foederis, et tesseras confessionis nostrae. Paedobaptismum rejiciunt ut inutilem, et Christi institutioni minus convenientem, cum infantes nec credere, nec fidem profiteri, possunt. Sunt tamen inter ipsos, qui fere putant, adiaphorum esse, si modo alicui aedificationi inservire possit. Sed et sunt, qui putant, ipsum baptismum jam non amplius urgendum esse, tanquam necessarium, cum Christi mens fuerit tantum circa initium Ecclesiae Christianae ritum hunc suis praescribere. S. coenam docent, tantum ad commemorationem mortis Christi esse institutam, ita ut beneficia, ab ipso accepta, sint illic recolenda et celebranda solenniter, non autem, ut in ea aliquid novi accipiamus, neque etiam, ut aliquid in ea nobis obsignetur. Repudiant autem opiniones de praesentia ac perceptione corporis Christi ac sanguinis in coena, sive corporalis ea fingatur, sive Spiritualis.

§. DIX. 11. Christiano quidem permittunt gerere Magistratum, modo non utatur gladio ad fundendum sanguinem; extra Ecclesiam statuentes esse usum gladii: deinde non licere fratribus docent coram Magistratu contendere, nisi altera pars sit extra Ecclesiam, et si animus absit ulciscendi. Poenas capitales licet non improbent, in omnibus delictis tamen, ut in furibus, minime admittunt: quos alia poena leviori addici volunt. 12. Juramenta aliqua licita esse concedunt in Novo Test., quae sunt de rebus praeteritis, ad Dei gloriam pertinentibus, in quibus falli non possumus, nec res nostras spectamus. 13. Bellum, sive offensivum sive defensivum, gerere Christiano quidem negant licitum esse, sed fas esse concedunt arma gestare, non modo contra bestias, sed et ad incutiendum hostibus terrorem. Dubitant etiam quidam, num non liceat latronem, si admonitus desistere nolit, occidere? hanc enim esse inculpatam vitae nostrae tutelam. 14. Usuras non simpliciter damnant, modo aequitatis et charitatis regula non violetur. Ludus aleae et chartarum apud eos omnis prohibitus est, ut et saltatio,

et potatio ebriosa, quae etiam excommunicatione punitur. In vestibulis etsi luxum prohibent, tamen Nobilibus, et qui in Magistratu sunt, aliquid indulgent. Matrimonium contractum apud eos non proclamant, sed post initum contractum solennis benedictio, vel copula, fit in Ecclesia, vel et in loco convivii, ubi occasionem captare solent suam doctrinam aliis instillandi. In coetibus Ecclesiasticis fere nullos ritus usurpant, praeter ritum S. Coenae, nam baptismum adulatorum foris in publico aliquo flumine administrant. In jejuniis, eleemosynis, et precationibus sese graviter exercent, atque ita vitam instituunt, ut ipsi de se testantur, ut pietatis nomine aliis fere omnibus sectis praeferantur. Quod multum veri habet respectu virtutis exercitii. Testantur enim omnes historici, vivendi rationem Socinianorum esse honestam valde et laudabilem, in omni genere virtutis, et officiorum ejus; quae per disciplinae accuratam observantiam multum adjuvatur, nec parum ad sectam promovendam contulit: legi etiam cum fructu a perito potest *Ethica Christiana* Crellii.

§. DX. Quibus si addidero, Socinianos, licet, ne Dei quidem existentiam ex sola ratione demonstrari, scilicet ad convictionem usque, posse inficias eant, Scripturam S. quidem solam, imprimis Novi Test., fidei et vitae normam agnoscere, attamen explicitam, secundum rationis dictamina, *contra* quae non tantum, sed nec *super* quae, quicquam divinitus doceri, aut doceri posse in usum nostrum, contendere: sufficientem me Socinianismi dedisse conspectum, autumo; ex quo facile dijudicatur, quid de hac secta, inter omnes fere Christianos ita odiosa, habendum sit. Duo autem sunt, quod probe adverti velim, quae eos characterizant, tanquam ipsis priva, unum, Christum esse nudum hominem, qui ante nativitatem ex Maria non exstitit, alterum, Christi obedientiam ad mortem nullam ad justitiam Dei vindicativam, ut adpellatur, pro credentibus habere relationem, nec hac parte pro iis, ad peccatorum remissionem, satisfecisse.

§. DXI.

§. DXI. Sed silentio non est involvendum, posteriores Socinianos in nonnullis, etiam capitalioribus, capitibus aliquatenus a Majoribus suis discessisse, et paulo propius fuisse visos ad receptas aliorum Christianorum moderatiorum sententias adcessisse. Ipsi in præfatione confessionis auctæ et emendatæ adserunt, eam aliquo modo quidem eandem esse, ac quæ a. 1609. publicata, et Jacobo Britanniae Regi dedicata est, sed jam pluribus in locis auctam et locupletatam, quin correctam et inmutatam, *non enim erubescendum esse, si Ecclesia nostra, dicunt, in quibusdam proficiat.* Proferam nonnulla specimina. 1. In Catechesi aucta sect. I. c. 3. habetur simpliciter, Scripturam S. ita esse interpretandam, ut nihil statuatur, *quod ipsi sanæ rationi repugnet, seu contradictionem involvat.* 2. Mortalem quidem fuisse hominem ante lapsum, sed *per peccatum, et propter illud, demum morti fuisse obnoxium, etiam in æternum duraturæ* sect. II. c. 1. 3. Christus sect. IV. c. 1. non tantum merus et vulgaris homo non dicitur, sed et *divinae naturæ particeps, quatenus Spiritus S. in eo, naturæ ejus humanæ individuo nexu conjunctus, habitavit, et mirabilis suæ in eo non vulgaris præsentiae effectus dedit.* Agnoscunt etiam Spiritum S., *ex quo conceptus est, in ipso, inde a conceptione, perpetuo habitasse, licet majorum donorum copia perfusus sit post baptismum.* 4. Donum Spiritus S. perpetuum dicitur ibid. sect. VI. c. 6. est *ejusmodi Dei adflatus, quo animi nostri vel uberiore rerum divinarum notitia, vel spe vitæ æternæ certiore, atque adeo gaudio ac gustu quodam futuræ felicitatis, aut singulari gloriæ divinae pietatisque ardore complentur.* Vid. et cap. 10. Sed ad credendum Euangelio Spiritus S. interiore dono opus non esse dicunt, donum enim Spiritus S. nemini, nisi credenti euangelio, conferri. Verum ab hoc Spiritu S. distinguitur Spiritus, omnibus credentibus communis, quo reguntur, et opera carnis mortificantur, qui ex agnito Christi euangelio, et per fidem suscepto, in animis eorum credentium oritur, quem qui *non habet, Christi non est.*

§. DXII. 5. Christum pro peccatis nostris esse passum, etiam tanquam *victimam piacularem*, agnoscunt ibid. c. 8. Sed ita, ut *a.* peccatoribus hac ratione jus certissimum fecerit remissionis peccatorum, et vitae aeternae, adeoque non dubiam fidem. *b.* Omnes peccatores ad ipsum traherentur, in hoc, et per hunc solum, peccatorum remissionem quaerentes. *c.* ut Deus hac ratione inmensam suam charitatem hominibus testaretur, et eos sibi penitus conciliaret. *d.* Denique ipse, tanquam mercedem aliquam, acciperet potestatem dandi vitam aeternam credentibus. *e.* Addunt c. 8. Christum recte dici peccata nostra tulisse, quatenus eorum causa passus est, et sic eorum quasi poenam suscepit, ut nos vera eorum poena exsolveret, omnia peccata, et eorum poenas a nobis auferendo. Tantum negant, Christum *aequivalentes pro peccatis nostris poenas persolvisse, et obedientiae suae pretio inobedientiam nostram exacte compensasse.* Dei ac Christi mandatis inmorigeros, in ultimo iudicio resuscitados, poenis esse adficiendos, eos statuere adfirmat Benedictus Wiffowatius in nota ad sect. VIII. Addatur postremo 7. baptismum ritum dici sect. VI. c. *semper in Ecclesia observandum*; sed adjungitur, per *inmerfionem* faciendum.

§. DXIII. Cum his, quae in medium adtuli de Socinianismo, conferri omnino meretur *confessio fidei*, nuper Caesareae Majestati ab Unitariis in Transylvania oblata, quae et MSS. ad manus meas pervenit ab aliquo eorum socio, postea etiam typis expressa, digna, quae, cum clara et brevis sit, hic tota inferatur, cum ad iustum de hodiernis Unitariis ferendum iudicium forte aliquid conferre possit.

CONFESSIO

Fidei Christianae

SECUNDUM Unitarios inter quatuor in Transylvania Religiones receptas numerata, Fundamentalibus Patriae istius Legibus, Diplomatum, variisque Rescriptis CAESAREIS, verbis REGIIS, Capitulationibus PRINCIPUM approbata confirmata.

Inter quatuor in Transylvania Religiones receptas numerata. Approb. Const. Part. 1. Tit. 1. §. 2, 3. Part. 3. Tit. 1. §. 1.

Fundamentalibus Legibus Appr. Const. Part. 1. Tit. 1. §. 2. Part. 3. Tit. 1. §. 1.

Diplomatibus. Sacri Diplomatis Divi LEOPOLDI Transylvaniae dati §. 1. §. 2, et 3.

Variis Rescriptis Caesareis, Verbis Regiis. Divi LEOPOLDI Nomine Statibus Transylvaniae dati *Rescripti* a. 1686. 28. Jun. §. 6. Sic Anno 1688. 17. Junii. Anno 1690. 9. Apr. §. 1. Divi CAROLI VI. Viennae Austriae. Anno

1713. 13. Mart. Rescripto Inclytae tunc Deputationi Transylvaniae dato.

Capitulationibus Principum. SIGISMUNDI RAKOTZI, GABRIELIS BATHORI, GABRIELIS BETLEN, CATHARINAE BRANDEBURGICAE, GEORGII RAKOTZI Senioris, FRANCISCI RAKOTZI, App. Const. Part. 2. Tit. 1. et 2. ACHACII BARTSAI, GEORGII RAKOTZI Junioris, MICHAELIS APAFI Compil. Const. Part. 2. Tit. 2. approbata confirmata.

Fontes S. S. Ex Quibus
 Praesens Confessio ac
 fides est desumpta.
 Unus tantum est Deus *Marc:*
 12. 29, 32.
 Omnipotens 2 *Cor:* 6. 18.
 Spiritus *Joh:* 4. 24.
 Conservator *Joh:* 17. 11.
 Creator 1 *Mos:* 1. 1. *Act:*
 4. 24.
 Rector 1 *Par:* 29. 11, 12.
 Pater 1 *Cor:* 8. 6. *Joh:*
 20. 17.
 Dator Vitae *Rom:* 2. 6, 7.
 Remunerator *Heb:* 11. 6.
 Bonitatis Auctor *Matth:*
 19. 17.
 Fons Sapientiae *Sir:* 1. 1.
Jac: 1. 5.
 Cordium inspector *Psal:*
 7. 10.
 Diligendus *Marc:* 12. 30.
 Adorandus *Joh:* 4. 23.
 Timendus *Apoc:* 14. 7.
 JESUS quis *Luc:* 1. 31.
 Idem Christus *Act:* 2. 36.
 1 *Joh:* 2. 22.
 Praecognitus 1 *Pet:* 1. 20.
 Exhibitus *Gal:* 4. 4.
 Conceptus *Mat:* 1. 20.
 Natus *Mat:* 2. 1.
 Filius Dei Patris 2 *Joh:* 3.
 Unigenitus *Joh:* 3. 18. 36.
 Proprius *Rom:* 8. 32.
 Imago DEI *Heb:* 1. 13.
 Deitatis plenitudo *Col:*
 2. 9.
 Per quem cognoscitur Pater
Joh: 14. 6.
 Cujus voluntatem revelavit
Joh: 1. 18. *Joh:* 15. 15.

CRedimus Unum tantum esse
 DEUM *Omnipotentem*, Qui *Spi-*
ritus est, Rerum cunctarum vi-
 sibilium et invisibilium, *Condi-*
tor, *Conservator* ac *Reclor*. *Pa-*
ter omnium, super et per om-
 nia, et in nobis omnibus; ado-
 randus in Spiritu et Veritate.
 Quem agnoscimus esse *Datorem*,
 cum praesentis, tum futurae,
 vitae. Est enim *Remunerator*
 eorum qui per fidem accedunt
 ad Eum, et quaerunt Eum.
 Hunc diligimus tanquam om-
 nis bonitatis *Auctorem*, et ceu
 Sapientiae fontem, Cordiumque
 inspectorem timemus.

JESUM CHRISTUM Prae-
 cognitum ante jacta Mundi fun-
 damenta, exhibitum autem ul-
 timis temporibus propter nos,
 conceptum ex Sancto Spiritu,
 natum è Castissima Virgine;
 Credimus esse DEI *Patris* Uni-
 genitum et proprium Filium,
Imaginemque Invisibilis DEI, in
 quo omnis plenitudo *Deitatis*
 habitat, per quem cognoscimus
Patrem. Is enim summi Geni-
 toris voluntatem revelavit, et
 confir-

confirmavit, ut *Propheta* et *Mediator* inter DEUM et humanum genus. In hujus sanctissimo nomine, tanquam maximi nostri Sacerdotis, invocamus *Patrem*: nam nullum aliud sub Coelo hominibus datum est nomen, per quod servari nos oporteat. Hunc ceu aeternum *Regem*, ac *Dominum* nostrum (Cui à DEO *Patre*, qui Eum à mortuis excitavit, data est omnis in Coelo et in terra potestas) supplices divino cultu adoramus, et invocamus. Et ab eo salutem aeternam praestolamur, ut à *Judice* Vivorum et mortuorum. Nec enim Pater quemquam judicat, sed omne iudicium *Filio* dedit, ut omnes *Filium* honorent, quemadmodum *Patrem* honorant, Qui *Filium* non honorat, *Patrem* non honorat, qui Eum misit.

Credimus SPIRITUM SANCTUM a DEO et Filio ejus manantem, *Vim* esse Altissimi, nostrum autem *Consolatorem*: Cujus inspiratione precamur, et efficacia regeneramur. Is, sine
Tom. III. VVV men-

Et confirmavit *Act*: 10. 39.
Propheta Act: 3. 22.

Mediator Heb: 12. 24.

I Tim: 2. 5.

Maximus Sacerdos Heb: 6. 20.

In hujus nomine *Joh*: 16. 24.

Invocandus Pater Joh: 15. 16.

Datum ei nomen Phil: 2. 9.

Rex Apo: 19. 16. *Luc*: 1. 33.

Dominus Act: 2. 36.

Excitatus à Patre Gal: 1. 1.

Data ei omnis potestas Mat: 28. 18.

Adorandus Joh: 5. 23.

Invocandus Act: 7. 59.

Vitae aeternae dispensator Joh: 5. 26.

Ac Judex Act: 10. 42.

Nec enim Pater quemquam judicat etc. Joh: 5. 22.

Spiritus Sanctus

Est DEI Mat: 3. 16.

Ephes: 4. 30. *Joh*: 3. 8.

A Patre et Filio manat Luc:

11. 13. *Joh*: 15. 7.

Vis Altissimi Luc: 1. 35.

Act: 10. 31.

Consolator Joh: 14. 26. J

Ejus inspiratione precamur

Rom: 8. 15. 26.

Efficacia regeneramur Joh:

3. 5. *Tit*: 3. 5.

Is Dei Filio datur sine mensura Joh: 3. 34. *Heb*: 1. 9.

Nobis per eundem commu-
nicatur *Ast:* 2. 32. ut
donum *Ibidem* 38.

Et pignus aeternae haered.

Eph: 1. 14.

ut in nobis bona opera
operetur *Eph:* 5. 18.

Et ducat nos in veritatem

Joh: 17. 13.

Ecclesia S. Christi est con-
gregatio Electorum 1

Tim: 3. 15.

Hujus Caput Christus *Eph:*

1. 22.

Ibidem Cap. 5. 23.

Norma Doctr. Apost. *Gali*

1. 8. 9.

Hanc verb: Deiguber. *Heb:*

1. 12.

Spiritus S. ducit *Eph:* 1.

17. 18.

In hac versandum *Heb:*

10. 25.

Reges, Principes, et Ma-
gistratus à DEO *Rom:*

13. 1. 2.

Pro iis orandum 1 *Tim:* 2. 2.

iis parendum 1 *Pet:* 2.

13. 14.

Nam glad: gestant *Rom:*

13. 4.

mensura à DEO Filio ejus U-
nigenito datus, nobis per eun-
dem, ceu *Donum* ejus, et pignus
aeternae haereditatis communi-
catur; ut in nobis omnia bona
opera efficiat, atque in omnem
nos deducat veritatem.

Credimus *Sanctam Christianam*
Ecclesiam, omnium electorum
DEI (à Constitutione ejus, ad
finem ulque mundi) Congrega-
tionem, cujus Caput est Domi-
nus et Servator Jesus Christus,
Norma verò, Doctrina sancto-
rum ejus Apostolorum. Hanc
verbum DEI gubernat, Spiritus
Sanctus ducit, in ea sinceri
Christiani omnes versari tenentur.

Reges, Principes, Magistra-
tus, confitemur à DEO esse.
Ideoque pro iis ante omnia,
coram ejusdem Divina Maje-
state, quotidiana devota fundi-
mus Vota: tanquam pro Mi-
nistris ejus, quibus parendum
est. Nam gladium gestant, ut
innocentes tueantur, et fontes
puniant. Propterea honorem
eis deferre, tributaque persol-
vere, tenemur. Non solum sup-
plicii

plicii metu, sed etiam propter conscientiam. Nullus autem ab hac obedientia sese eximere potest, si modo Christianus dici velit, Jesu Christi Domini et Servatoris nostri exemplum sequens; Is enim tributum persolvit; nec Jurisdictionem Dominationemve temporalem usurpavit, in statu illo humiliationis, gladium Verbi coelestis exerens.

Credimus *Aquam in Sancto Baptismo*; quem peragimus in nomine *Patris, Filii, et Spiritus Sancti*; esse signum externum et visibile, nobis repraesentans illud, quod Virtus DEI intus in nobis operatur. Nempe Spiritus renovationem, et carnis nostrae mortificationem in Christo Jesu. Per Sanctum enim *Baptismum* Christo initiati, Ecclesiae membra efficimur, et per eum Fidei nostrae professionem et Vitae emendationem declaramus.

Sanctam Mensam, vel Coenam Domini nostri Jesu Christi, credimus

Christus solvit tributa *Mat: 17. 25, 26, 27.*

Aqua Baptismi *Act: 8. 36, 37, 38, 39.*
Est signum externum et visibile *Rom: 6. 3, 4, 5, 6.*
Baptisandum est in nomine Patris, Filii, et Spiritus Sancti *S. Mat: 28. 19.*

Coena Domini *Mat: 27: 26.*

Sacrum memoriale, et Gratiarum actio, in Coetu piorum, in fide, Charitate, sui probatione, celebranda 1 Cor: 11. 23. ad 33.

Panis facer, et Pocul: benedictum, Communio corporis et sanguinis Jesu Christi. Declaratio nostrae unionis 1 Cor: 10. 16, 17.

Humanum genus fuisse sub peccato Gal: 3. 23.

Rom: 3. 9.

Et peccatis obnoxios esse 1 Joh: 1. 8.

Justificari ex mera Dei gratia Rom: 3. 24.

Qui vult omnes salvari 1 Tim: 2. 4. 2 Pet: 3. 9.

Non ex Legis operibus, sed per fidem in sanguine Filii ejus Jesu Gal: 2. 16.

dimus esse sacrum memoriale, et gratiarum actionem, ob beneficia per Christi mortem nobis collata: in Coetu piorum, in fide, charitate, sui probatione celebrandam. Et ita sacrum *Panem* et *Poculum* benedictum sumendo, Christi Corpori, et sanguini, communicare, unitatemque nostram declarare: sicuti in Sacris Scripturis edocemur.

Credimus et Confitemur, totum humanum genus *sub peccato fuisse*, et nos porro peccatis obnoxios esse, justificari autem ex DEI (qui omnes homines servari vult, et ad Veritatis cognitionem venire) mera gratia et misericordia: non ex operibus legis, multo verò minus nostris propriis, sed per fidem in sanguine Filii ejus Jesus Christi. Quae Fides à DEO imputatur nobis in Justitiam: ita ut per eam, ex gratia Dei, per Jesum Christum *Remissionem peccatorum*, ac proinde et aeternam Salutem consequamur.

sequamur. Nam Christus; pro nobis et peccatis nostris mortem cruentam passus, factus est Victima et Propitiatio. Exemplum autem nobis reliquit, ut vestigia ejus sequamur, imitando ejus modestiam, charitatem, patientiam, caeterasque Virtutes, quae potissimum in cruce ejus eluxerunt. Omnibus ergò, qui remissionis peccatorum et Regni Coelorum compotes fieri volunt, vera et seria praeteritorum delictorum agenda est poenitentia, fructusque eà digni ex viva fide manantes proferendi, nam Fides sine operibus mortua est. Praeceptis igitur DEI (quae gravia non sunt) obtemperandum est, quorum summa in eo continetur, ut DEO et Proximo debitam charitatem exhibeamus. Fides enim per charitatem debet esse operans. Curandum ergo, ne in cassum accipiamus gratiam DEI, quae cunctis hominibus illuxit salutifera, et erudit eos, ut impietati, mundanisque cupiditatibus vale dic-

Christus pro nobis et peccatis nostris mortem cruentam passus *Rom:* 5. 8.

Factus est Victima *Heb:* 9. 14.

Exemplum reliquit ut eum sequamur *1 Pet.* 2. 21.

Omnibus poenitentia agenda *Act:* 3. 19.

Fructus eà digni proferendi *Mat:* 3. 8.

Manantes ex Fide viva *Gal:* 5. 6. *Philem:* 5.

Fides sine operibus mortua *Jac:* 2. 20. *ibid* 29. *2 Pet:* 1. 5. *ad* 11.

Praecepta Dei gravia non sunt, iis obtemperandum *1 Joh:* 5. 3.

Summa Dei praeceptorum *Mat:* 22. 40.

Fides per charitatem operans *Gal:* 5. 6.

Curandum itaque ut in omnibus eam bonam ostendamus, et doctrinam Salvatoris nostri Dei ornemus. Apparuit enim gratia *Ti:* 2. 10—14.

tò, temperanter, justè, pièque
vivant, in præsenti seculo, ex-
spectantes speratam beatitudi-
nem, adventumque gloriosum
Magni DEI et Servatoris no-
stri Jesu Christi: qui se ipsum
pro nobis dedit, ut nos redi-
meret ab omni iniquitate, et
purificaret sibi ipsi populum
peculiarem, sectatorem bono-
rum operum.

Erit Carnis Resurrectio 1

Cor: 15. 12. 22.

Iustorum et injustorum *Ab:*

24. 15.

Veniet enim de Coelis

Christus *Mat:* 24. 30

Apoc: 1. 7.

Ad judicandum 2 *Tim:* 4. 1.

Et omnes coram eo compa-
rebunt *Rom:* 2. 6, 7.

Unicuique reddet *Mat:* 25.

31.

Impii conicientur *Apoc:*

21. 8.

Pii mortalitate deposita 1

Cor: 15. 53.

Glorioso corpore induti 1

Cor: 15. 43. ad 54.

Transferentur 1 *Thef:* 4. 17.

In locum à Christo Domino
paratum *Joh:* 14. 1, 2,

3, 4.

Credimus et speramus fore
Carnis resurrectionem, cum ius-
torum tum injustorum. Veniet
enim Christus Dominus de Coe-
lis, in Patris sui et sua gloria,
et cum cunctis Sanctis Ange-
lis, ut iudicet vivos et mortuos,
qui omnes coram Tribunali e-
jus comparebunt, et tunc uni-
cuique reddet juxta facta ipsi-
us. Impii quidem et injusti, pe-
renni destinati supplicio, con-
jicientur in ignem aeternum,
Diabolo ejusque angelis para-
tum. Pii verò ac justì, morta-
litate deposità, et glorioso cor-
pore induti, transferentur in
locum à Christo Domino eis
para-

paratum, ubi Thronus ipsius et
DEI Patris est: ut ita DEI fa-
ciem intuentes, sanctis Angelis
ejus aequales facti, ineffabilis
gaudii et aeternae felicitatis
participes, semper sint cum
Domino.

Ubi Thronus ipsius et Dei
Patris *Apo:* 22. 3.
Faciem Dei intuebuntur
Apo: 22. 5.
Angelis aequales *Mat:* 22.
^{30.}
Ineffabilis gaudii *Apo:* 21. 4.
Et aeternae felicitatis *Joh:*
^{3. 2.}
participes
Semper erunt cum Domino
i Thes. 4. 16. Amen.

HAEC est brevis et simplex à Majoribus nostris, (qui
eam variis perpeffionibus, imo et proprio sanguine
figillare haud dubitarunt) edita *Fidei Confessio*. In qua si
alicui quidpiam desiderari videbitur, hunc ad fomentum, ex
quo haec hausta sunt, *Sacrofanctam* nimirum *Scripturam*, re-
mittimus. Regulam enim unicam Fidei nostrae, quam pla-
nam et plenam esse, et cuncta ad salutem necessaria conti-
nere, agnoscimus: tanquam normam credendorum, speran-
dorum, et faciendorum. Vetus et Novum *Testamentum*
toto corde amplectimur, et ore profiteamur, *Symbolumque*
Apostolicum summa prosequimur veneratione. Quisquis verò
dixerit, nos aliam profiteri doctrinam, longè eum falli, et
fallere, omni loco et tempore, DEO juvante, demonstrare
parati sumus.

F I N I S.

§. DXIV. Restat de *ortu et progressu Socinianismi* quae-
dam subjungam. Autor vitae Socini, ipseque quoque Fau-
stus Socinus in disputatione cum Erasmo Johannis, a. 1594.
publicata, si audiatur, Laelius alium non habuit, a: *Scripturam*
S., et *Spiritum S.* doctorem. Dicit utique Faustus,
Vvv 4 Laelium

Laelium sententiam de *origine Christi* multis precibus a Christo inpetrasse, et multa alia, prorsus tunc incognita, a Deo ipsi esse patefacta. Sed secundum Lubienicum l. cit., qui illud ex commentariis MSS. Budzinii, ac ipsius Laelii vitae curriculo, se habere testatur, plures Itali, inter quos ipse Laelius, operam in agro Veneto, aliisque urbibus, a. 1546. dederunt veritati indagandae, eoque fine colloquia et collegia instituerunt, pertractaruntque praecipua fidei Christianae capita, *unicum* scilicet esse Deum altissimum, Creatorem et Conservatorem omnium, et Filium ejus unigenitum esse Jesum Nazarenum, hominem verum, at non simplicem, utpote, virtute Spiritus S., in casta virgine genitum: hunc a Deo Patribus promissum, tempore definito missum, mysterium evangelii salutaris hominibus adnunciasse, viam vitae aeternae, non indulgendo carni, sed pie vivendo consequendae monstrasse, ex paterna voluntate vitam parandae et sanciendae peccatorum remissioni impendisse, ab eo resuscitatum et exaltatum esse; credentes in Christum, eique morigeros, justificari a Deo — hunc solum populi sibi subjecti esse caput et Dominum, hunc omnium vivorum et mortuorum constitutum Judicem, in ultimo die ad nos venturum: interea regnum mille annorum recuperaturum, et obtenturum, ad ultimum Deo Patri regnum transiturum, eique subjectum iri, ut Deus sit omnia in omnibus. Ceterum dogmata, vulgo recepta, de Trinitate, de Christo Dei, qui sit ipse Deus creator, idem Deus qui Pater, de Spiritu S. Dei, qui Deus pariter sit, de justificatione vel per opera meritoria, vel per fidem solam. meritum Christi sibi applicantem, aliaque his similia, esse opinionis per Philosophos Graecos introductas. Qua patefacta societate, gravi persecutione sunt obruti, et, quibusdam capitis supplicio adfectis, dispersi sunt in varias oras, nonnulli etiam in Turciam, inter quos fuit Leonardus, Abbas Bufalis, qui vitam arte sarcinatoria Damasci sustentavit, et finit. Sintne haec omnia vera, praestare non possum: de quo supra jam monui.

nui. Illud insuper constat, in articulo de Trinitate, ac persona Christi, Sabellianismum, ac Samosatzenianismum, et Photinianismum recoctum, de peccato originali, libero arbitrio, et gratia Dei, Pelagianismum renovatum esse: tantum in articulo de satisfactione Christi singularis maxime est.

§. DXV. Qua ratione in principio non fuerit ab Unitariis in communionem admissus Faustus Socinus, fataque ejus systema habuerit varia, cum supra narraverim, nonnulla de sede Socinianismi in Polonia, et conatu eum per alias regiones propagandi, hoc seculo, in medium adferam, quantum nostro convenit instituto. Inter Unitarios, seu Antitrinitarios, aliquandiu concordēs, communi hoc sub nomine, schismate orto, autoribus Petro Gonesio et Nicolao Farnovio, acerrimis Arianismi zelotīs, de quo vid. Lubienicius l. cit., res suas agere coeperunt Sociniani, et apud plerisque praevaluerunt, sedibus etiam fixis Racoviae, quae probe est a Cracovia distinguenda, et a Johanne Sieninio, Palatino Podoliae, fundata est a. 1569. in Sindomiriensi Palatinatu, a gentilitio stemmate uxoris Rak h. e. cancer, nuncupata: ad quam multi undiquaque, loci commoditate, et benevolentia Patroni, adlecti, confluerunt, et ubi postea a. 1602. egregiam erexerunt scholam. Vid. Lubienicius l. cit. Ecclesiam vero Socinianam ibi gubernarunt viri inter eos celeberrimi, Christophorus Ostorodus, Petrus Statorius, Smalcus, Stanislaus et Christophorus Lubienicius, Johannes Crellius, Jonas Schlichtingius, alii. Hinc etiam propagatus est Socinianismus per Poloniam, aliasque regiones, ipsum nostrum Belgium. De quo verbum est dicendum.

§. DXVI. Primus, qui hanc, vel potius Arianam, haeresin in Belgium conatus est invehere, memoratur Erasmus Johannis, Rector Collegii Antverpiensis; qui librum, tacito suo nomine, edidit a. 1585., cui titulus, *antischeses doctrinae Christi et Antichristi, de uno vero Deo*: quem refutavit Zanchius, in cujus operibus exstat. Postea aufugit in Transylvaniam.

vaniam, et Arianismum palam docuit in coetu Claudiopolitano, quocum Socinus aliquando disputavit. Vid. etiam de ipso Antonius van der Linde, in praef. systematis Theolog. Secundus traditur fuisse Cornelius Daems, Ictus Mechliniensis, qui sese Ultrajectum contulit, ut Mss. Socini libros eo melius publicare posset: sed detectus, et ad Magistratum delatus, libris relictis, citò se proripuit: libri tamen postea, mutato Magistratu, ad manus ejus redierunt. Sed majore conatu id deinceps adgressi sunt Christophorus Ostorodus et Andreas Waidovius. Fuit Ostorodus Gossariensis Saxo, filius Pastoris Lutherani, et Rector Scholae Suchovienensis in Pomerania, inter Lutheranos. Quo munere, ob errores Socinianos, privatus secessit in Poloniam a. 1585., ubi Smiglae, et dein Gedani, functus est Pastoris munere. Vid. Bibl. Anti-trin., ubi etiam scripta ejus recensentur. Alter, Andreas Voidovius, fuit Polonus, Pastor Lublinensis, dein Racoviensis, et jam ab a. 1583. floruit. Hic, cum nobiles quosdam Polonos a. 1597., studiorum causa, Lugdunum Batavorum deduxisset, eorum visitandorum gratia vel praetextu, anno sequente, una cum Ostorodo, rediit in Hollandiam, secum variis libris, sive Mss. sive excusis, sumtis, quos lingua Belgica in vulgus emittere tentarunt. Detecti vero a Magistratu Amstelodamensi, et libris privati, discedere jussi sunt. Libris dein ad Facultatem Leidensem missis, et ab ea non solum condemnatis, sed tanquam blasphemam, impiam, fereque Turcicam, doctrinam comprehendentibus declaratis, jussu Ordinum, praesentibus Ostorodo et Voidovio, sunt flammis traditi, ipsique intra decem dies has oras deferere jussi, etiam sub poena, si postea in Provinciis fuerint deprehensi, arbitraria, aliis in exemplum. Vid. praeter Hoornbek. in adparatu ad controvers. Socinian., et Voetium disputat. tom. III., Cloppenburgius in *praefatione Socinianismi confutati*, ubi copia rescripti Facultatis, et sententiae Ordinum, etiam recensetur. Tanto licet zelo in hanc sectam insurrexerint ipsi libertatis conscientiae, et religionis,

Indices, inpediri non potuit, quin doctrinae Socinianorum semina radices egerint in Belgio. Discesserunt, inquit Sandius in Bibl. Antitrinit., *doctrinae unitariorum seminariis jactis*. Reliqua ad sec. seq. pertinent.

§. DXVII. Ostorodo et Voidovio alii Socinianismi fautores, ac statores, qui et tempore Fausti Socini, et postea, flourerunt, verbo sunt addendi: ubi sese primo Andreas Duditi-
tius, Hungarus, offert anno 1533., Budae in Pannonia na-
tus, et a. 1589. Uratislaviae in Silesia defunctus. Vir fuit,
secundum Lubienicium, ut natalium sorte, ita cunctis animi
dotibus, meritorum excellentia, dignitatum sacrarum ac civilium
splendore, adfinitate, vita, et morte pia, praecipuis in orbe vi-
ris, et heroibus Christianis accensendus. Vid. etiam Thuanus
Hist. lib. XCVI., qui insigni etiam ipsum ornat elogio, et in-
ter alia praeclara dicit, ipsum inter Catholicos et Protestan-
tes fluctuasse, et, in eo fluctuationis salo haerentem, hoc tem-
peramentum servasse, ut, nemini, qui viam veritatis et salutis
pectore non ficto, aut ambitiose rimaretur, gravius succensen-
dum putaret, neque eos, qui in Religionis quaestionibus, hodie
tantopere exagitatis, erroneam opinionem tuerentur, modo turbu-
lenta abesset pertinacia, poenis atrocioribus dignos censeret.
Ipse Episcopus ultimo fuit Quinqueecclesiensis in Pannonia,
trium Imperatorum, Ferdinandi, Maximiliani, et Rudolphi,
consiliarius, Cleri quoque Hungarici in Synodo Tridentina
Legatus, in qua duas etiam habuit de communione sub utraque,
et sacerdotum conjugio, orationes admodum disertas. Cele-
bratur enim tanquam orator valde Ciceronianus, qui, teste
Thuano, Ciceronem ter propria manu descripsit. Visis vero
Romanae Ecclesiae arcanis in illa Synodo, cum religio ea ipsi
displicuisset, Reformatis se adplicuit, inquit Sandius, nobili
etiam ducta puella Sophia Gonicella, in quam singulari modo
inciderat, inquit Hoornbek. l. cit., in Poloniae Regis aula,
quum a Maximiliano missus legationem ibi obiret, a. 1565.
Vid. etiam Thuanus l. c. *Qua mortua, ut Sandius, Zborovii Cas-
tellani Cracoviensis, filiam, Comitissae Tarnoyii viduam, matrimonii*

nexu copulavit sibi, atque ex ea filiam, Reginam nomine, Hieronymi Moscorovii conjugem, procreavit. Deserto vero Papatu, et dignitatibus nuncio misso, Papae meruit indignationem, Romae etiam in imagine exultus; nec tamen Ecclesiae Reformatae sese palam adjunxit, fluctuatus, et in religione melius quid fugiendum sibi esset, verba sunt Hoornbekii, quam quid sectandum vidit. Cum vero Ecclesiam Calvinianorum frequentaret, ut ex Budzinio narrat Lubienicius, eorumque odia et injurias in dissentientes animadverteret, ab iis abalienatus, et Socino, ejusque sociis propius adsociatus est. Testatur vero ipse, se ex Transylvanorum scriptis, a Blandrata et Francisco Davidis vulgatis, sententiam de uno Deo hausisse, apud Sandium. Habuit dein cum Socino ab a. 1580. commercium litterarum, unde liquet, in eandem haeresin ipsum incidisse. Nomen quidem Ecclesiae Socinianorum non dedit, ut Lubienicius fatetur, attamen ejus fautor fuit, et in oppido majoris Poloniae Smigel, cujus erat Dominus, Ecclesiam et Scholam erexit Socinianam, seseque patronum praestitit. Nuper autem, inquit Weismannus in hist. Eccles., vir quidam Doctissimus, et historiae Ecclesiasticae peritissimus, scripsit: fuit Duditijs vir candidissimus, et abreptus fuisset specie, qua Sociniani Biblia tractabant, nisi animadvertisset gravissimos errores, qui mox se prodebant; tunc vero eos deseruit. Quod quo fundamento nitatur, me latet. Scripta ejus, in Bibl. Antitrin. recensita, sunt maximam partem Epistolae, inter eas Socini editae; quarum una, de haereticis non persequendis, etiam adjuncta est Mini Celsi Senensis, qui Laelius Socinus putatur, libro de eadem materia.

§. DXVIII. Inter eos, qui, post Socinum, pro Socinianismo multa scripserunt, praecipuum tenet locum Valentinus Smalcius, Gothanus Thuringus, Scholae Smiglenensis primum Rector, dein Pastor Racoviae, tum Lublini, denique rursus Racoviae, mortuus a. 1622., celebris in primis tum Caechesi Racoviana, quam praecipue concinnavit, tum multi

tis scriptis eristicis de Persona, vel Deitate, Christi, et ejus satisfactione, contra Smiglecium, Jesuitam Polonum, Philosophiae et Theologiae Doctorem Vilnae, celebrem Logicianum, contra Graverum Ravenspergerum, Franzium, et alios, tum denique moderatione in causa baptismi: sine quo ad communionem suam admitti voluit Socinus, sed indulgendum esse, et cedendum tempori, urisit Smalcus, propterea a Socino in litteris, quae ab a. 1593. ad ipsum exstant variae, reprehensus. Scriptorum ejus catalogum texuit Bibl. Antitrinit. Socius ejus in Catechesi Racoviana adornanda, et Jesuitis refutandis, licet Socino, testibus Socini epistolis, in baptismo abrogando faventior, fuit Hieronymus Moscorovius, eques Polonus, ex antiqua illustri prosapia Ducum Silesiorum de Suidna oriundus, gener Dudithii, et Ecclesiae Czarnovianae fundator ac patronus. Cui Socinus librum contra Erasmus Johannis inscripsit. Diem obiit supremum a. 1625.

§. DXIX. Celebre etiam inter Socini adsecclas nomen natus est Georgius Enjedinus, Hungarus, Ecclesiarum Unitariorum, seu Socinianorum, in Transylvania Superintendens, et Gymnasii Claudiopolitani moderator, clarus a. 1587., et mortuus a. 1597. Scripsit inter alia *explicationem locorum Vet. et Nov. Test.* pro Trinitate adferri solitorum. Qui liber in Transylvania fuit prohibitus, multis etiam exemplaribus combustis, sed in Belgio denuo postea est inpressus. Propensum vero ad Francisci Davidis opinionem, de non invocando Christo, ad sanio rem mentem revocare conatus est Socinus, ad eum scripta epistola a. 1596. Desino in Johanne Volckelio, Gremmenfi Misnico. Fuit Philippoviensis, et dein Smiglenfis, Pastor. Qui, cum Socinum sibi non videri satisfecisse in errore Francisci Davidis, modo memorato, refutando, scripsisset, Socinus ei in epist. a. 1596. respondit. Sed nomen suum in primis celebravit per *libros de vera religione*, quibus Socinianismum primus retulit in systema aliquod, addidit dein Crellius librum *de Deo et ejus*

adtributis, eaque ratione in lucem emisit Volckelii opus post ejus mortem Racoviae a. 1630. Quod deinceps typis Blavianis Amstelodami recusum, publice, jussu Magistratus, est flammis traditum a. 1642. Fabulosum vero est, quod Stoupa *de religione Hollandorum* tradit, ipsum typographum id petiisse, ut carius venderetur. Vid. Baelius in Lex. in Volckelio. Interea Belgice mox prodit Roterodami a. 1649. Quid? quod ipse Maresius Latine in lucem miserit, addita refutatione a. 1642. Est vero utilissimus liber ad systema Socinianum recte intelligendum.

ERRATA CORRIGENDA.

Pag.	Lin.	Leg.	
13	29	Leg.	Altenburgum excuset,
24	24		qua
87	17		detrectarunt
295	3 a fine		instaurator
377	27		marem
508	7		redegerunt

(535)

I N D I C E S

I N

HISTORIAM ECCLESIASTICAM

VIRI CL. H. VENEMA.

B. L.

Praestantissimo huic et elimatissimo Historiae Ecclesiae operi, *non absque charta et calamo ad manus*, ut in confesso Virorum Doctorum, Vir quidam de omni Historia meritissimus, omnibus adstipulantibus, palam edicebat, *legendo*, indicem adjectum desiderabunt Lectores ejus longe plurimi. Jure quoque hoc desiderari, eoque magis hoc opus esse, patet, quod in hoc opere, prout id a Clar. Auctore digestum est, non ita facile quis, nisi in Historia Ecclesiastica, non dicam aliquatenus, sed vel probe versatus, haec illave reperire poterit.

Cum vero a Typographis, viris honestissimis, operis editionem curantibus, ut Indices adjiciantur operi, egregie quoque curatum sit, paucis Te, qui hoc in nos suscepimus operae, quomodo id praestitimus, in limine monere voluimus.

Primo quidem, quoniam exegetico studio, ac praesertim Veteris Instrumenti, multum ac praeclare opus hoc Historicum inservit, quod et exegesi nititur potissimum, voces

Xxx 4

Hebraeas,

Hebraeas, quarum notiones primarias ac secundarias ex dialectis Orientalibus passim illustrat et adstruit Cl. Auctor, phrasisque Hebraicas, quarum potestatem ac usum dexterime persaepe explanat, ordine alphabetico digerere volumus; quoniam, quibus hoc studiorum genus in deliciis est, si opus hoc manibus terunt, glossarii cujusdam instar, earum vocum phrasiumque Hebraearum illustratio haud raro lumen accendet, quod ad alia loca usui venire quoque poterit.

Deinde, quoniam Historia Sacra V. T. maximam partem in V. T. libris, ceu fonte, unde hic hauriendum, residet, et longe plurima S. S. loca hic non allegantur solum, sed et observatis, mox prolixioribus, mox succinctioribus, quae ad eruendum eorum sensum ex mente Cl. Auctoris faciunt, ditantur, consultum quoque duximus, eorum indicem adjicere: eoque magis, quod a recepta Masorethica lectione, vetustissimis versionibus nixus, nonnunquam recedit, crissinque in textum subinde, aut ex locis parallelis, aut ex ipso locorum contextu, ad veram et genuinam lectionem erue-
dam, exercet; cujusmodi loca sedulo notavimus.

Tandem et rerum in opere hoc obviarum indicem, cui et Graeca vocabula notatu digna suis locis adscripsimus, oculis tuis subjicere volumus.

Primum vero et seorsim Indicem in Tomum I. et II., Historiam Veteris Testamenti Ecclesiasticam continentes, exhibemus, cui in reliquos Tomos, Novi Testamenti Historiam complexos, eodem modo elaboratos, Indices sub-
jicimus. Quibus si quid, ad commodum tuum promovendum, praestiterimus, longe gratissimum nobis erit.

INDEX VOCUM HEBRAEARUM ET PHRASIU,

Quae Tomo I. et II. Historiae hujus Eccle-
siasticae illustrantur.

N.

- P**ropriè notat *scindere, secare, et secando corrumpere*, inde de violento et abjecto mortis genere venit
 אבר Pag. 265
 Tom. II. 224
 אבר *erro et periens, seu periculo perditionis expositus.* I. 126
 אבי non raro adjungitur nominibus propriis. II. 19
 אברך beneprecandi solennis formula, *benedicissimus est,* vel *fit.* I. 118
 ארשני in orig. *rubrum* colorem eumque saturum involvit, cujus indicium est in sanguine, Hebr. ארש. I. 409
 אר proprie est *flexit*, inde ארר flexiones, ארר על propter flexiones, h. e. occasione, respectu alterius, propter alterum: occurrit et absque particula על. I. 514
 ארל, radix apud Arabes superstes, notat *praeceffit*, anterior evasit: unde ארל et temporis et loci significat *initium*: ארל ארסון, *aedis vestibulum.* 20
 ארל, apud Arabes obvia radix, proprietatem habet in aestu, aestuatione cum aquarum, tum aliarum rerum
 Tom. VII. Y y fluida;

- fluidarum. Eadem vis conspicitur quoque in Hebr. Pag.
 אֵשׁ, quatenus et *ignem* dicit et *fozum*; unde ortus
 est usus loci calidi, ubi quid fovetur, seu *stabuli*
 in quo recubatur ad fovendum; et hinc quoque
luminis notio, quod manare et fluere dicitur. Tom. I. 97
- אֵשׁ Inspector et illustrator universi, nomen Her-
 culis Tyrii, et Aegyptii. II. 73
- אֵשׁ, *Unus*, pro principali et eximio nonnunquam ve-
 nit. 42
- אֵשׁ manu quasi inmissa *capere* et *prehendere* dicit, inde-
 que metui, quo quis corripitur, tribuitur. I. 454
- אֵשׁ de *leni murmure*, qualis est aquae labentis, aut
stridore leniore, qualis est ventus inanis, proprie ad-
 hibetur: inde אֵשׁ, אֵשׁ adverbialiter venit pro *pla-*
cido, leni, etiam interiore adfectu ac commiser-
 ne. I. 533 II. 93
- אֵשׁ apud Arab. proprie notat *nervo firmiter ligare et ob-*
vincire. Inde אֵשׁ *revinctus manum dextram*; sive,
 quod laeva manus cuidam tantum fuerit usui, *ob-*
ligatus quasi *nervo* quoad manum dextram, qualem
 Lat. *scaevolam* vocant: sive quis fuerit *ambidexter*,
 quatenus, si vel dextra post tergum religetur, sinis-
 tra aequè uti possit ac dextra, qualem Graeci ἀμ-
 φότεροδεξιον, ut LXX vertunt, Lat. *ambidextrum*
 adpellant. I. 328
- אֵשׁ *Ijar* secundi mensis nomen Chaldaicum, Judaeis
 post exilium usitatum. II. 4
- אֵשׁ, *Viri obsessi*, quasi, et undique coarctati op-
 pressique. ibid
- אֵשׁ, *Viri acerbi*, proprie *stricti* animo, seu stringen-
 gente, et tanquam flagello urente, calamitate per-
 cussi. I. 426
- אֵשׁ saepe per *nihil* verti potest, *nihil est*. I. 306
- אֵשׁ nomen Dei est, quod in genere *divinitatem* no-
 tat, II. 159
- אֵשׁ pro-

אֶפֶס proprie de *contentione nervi*, seu *tendinis in femore* Pag. adhibetur, indeque de praecipiti ac concitatissima fuga. Tom. II. 52

עַל-אֶפֶס *summum irae Dei gradum exprimit.* 125

אִנְשֵׁי רִקְיָם Viri sunt, qui nihil pensi habent, infani.

Vid. ad th. **רִקְיָם**.

אֶפֶס, **וֶרֶד** et **יָרֵד**, vicinae radices, proprie denotant *micuit cum fervore*, agitatione fervida, unde ad *aurum purissimum*, ultro ex terra exsiliens, et subsultim, seu vibrantibus radiis exsplendescens, transfertur, quod **אֶפֶר** *Ophir*, auriferae regioni nomen dedit. Et **פָּרָר** *Pharphar*, nomen fluvii, idem forte est ac *Chrysorrhoea*, ab auro sponte emicante vel exsiliente. II. 254

Voci **אֶפֶס** respondet quoque **אֶפֶר**, et *galerum sublimiorem* denotat. 90

אֶפְרַיִם *selekti* et separati, eximii e populo viri, omnem populum repraesentantes. I. 173

אֶרֶב *nectere* primario notat, sive sit *nexus manuum*, sive pro opere *nexili* sumatur: quale, v. c. *fenestra*, vel foramen cancellatum. Inde ad insidias et fallacias vox transit, quibus dolus nectitur: uti apud Latinos *nectere fraudem* pro *insidiari* dicitur. II. 107

אֶרֶב *spelunia leonam*, ex **אֶר** leo et **בֵּר** *fovea*. 182

אֶרֶב, unde **מִאֲרָבִים** maledictiones urentes et abigentes notat, quarum effectum est mutuus incursum, mutua caedes. 107

אֶשְׁמֹה et **חִמְתָּה**, ubi de sacrificiis veniunt, illud de sacrificiis adhibetur, quae in delictis *levioribus*, hoc de illis, quae in *gravioribus* locum habebant. I. 183

אֶשְׁמֹה, *Afchima*, nomen idoli Chamatensium, sive *leo*, solis symbolum sive *Esmunum* Aegyptorum fuerit, non definitur. II. 191

אֶשְׁתָּר vel *lucem* vel *imaginem Astartis*, i. e. Veneris, aut Lunae significat. I. 337 II. 67 218

Yyy 2 **אֶשְׁתָּר** nomi-

340 INDEX VOCUM

אנ nominativum emphaticum nonnumquam notat, et ip-
sum illum designat. Tom. I. 347 413 469 II. 342
אֶתָנִים, *Aetanim*, septimi mensis nomen, proprietatem
 habet in *perenni et perpetim fluyente*, unde inter alia
 ad copiam, abundantiam, tranquillitatem, laetas lau-
 dasque res transit. Inde mensi nomen datur, in
 quem ultima frugum et fructuum collectio incidit,
 nec non expiationis dies, festumque tabernaculo-
 rum. Chaldaicum nomen est, quod post exilium
 demum invaluit. II. 4

ב.

בֵּרָא *venire*, de usu conjugali nonnumquam adhibetur, nec
 non de familiari et intimiore cum aliquo com-
 mercio. I. 40 II. 139
בִּל, *Bul*, octavi mensis nomen, a radice, quae *largum*
fluxum, madoremque rigantem proprie notat, a
 quo nomen hoc ejus mensis Chaldaicum parum abit,
 post exilium Babylonicum demum investum. II. 4
בֵּרָא de aulicis regum; regiique corporis palatii vel et cen-
 torii castrensis stipulatoribus quandoque adhibetur. I. 452
 nec non de sanctiore templi parte, et de Sancto
 Sanctorum, ubi distinguitur a **בֵּרָא אֶתָנִים**, an-
 teriore aedis parte. II. 20
בֵּרָא qui ficos colit, et sycomoris se alit 165
בֵּרָא homo sceleratus, desperatus, et profligatus ad om-
 nem nequitiam, cui *nihil praesidii*, nihil refugii,
 ex **בֵּרָא** non, *nihil*, et **בֵּרָא** vel **בֵּרָא** *evasis in altum*,
 praeruptum. I. 370
בֵּרָא de jumento pasto lasciviente, longius recedente, ac
 insolentius se gerente proprie usurpatur. 37
בֵּרָא, *Baalim*, dominii significatum involvit, et per va-
 ria epitheta distingui solet. 325
 בֵּרָא אֶתָנִים

ET PHRASIVM HEBRAEARVM. 541

- בקרים** *effusiones*, eruptiones vel protuberationes proprie Pag. notat, inde *bobus* nomen datum. . Tom. II. 28
כרא ex origine sua notat *exasciare*, politius dedolare, perficere ac consummare. . 251
ברכה *benedictio*, de munere quodam praestantissimo, quod benedictionem actu et signo reali demonstratam in grati animi documentum, exprimit, quandoque adhibetur . . . 115

ג.

- גוג**, **גוג**, **גוג**, item **גוג**, **גוג**, unde **גוג**, *Magog*, nec non **גוג** apud Arabes superstites sororiae radices, vicinam originem habent in *procera*, *erecta*que protensione suam, quarum nonnullae in *tumore*, tumida protensione, erectione et expansione primigeniam suam potestatem exserunt. Inde aestuationis, undationis, discursationis longe lateque diffusae, et similes notiones fluxere. Hinc.
גוג *tectum* apud Haebraeos notat, quatenus id in altum evectum est et expansum. Inde
גוג, *Gog*, hominem designare potest tumidum, elatum, illustrem, simul se longe lateque expandentem, et omnia pervadentem; et
גוג, *Magag*, populum similis generis, simul quaquaversum discursantem: quales sunt Arabes scenitae, et Scythae quoque, qui nomine *Gog* et *Magog* etiam veniunt apud Arabes, in specie extremi orientis, sive extra Imaum. II. 402
גוג proprie notat *agitare*, *jaclitare*, v. c. utrum, butyri eliciendi ergo. Vis quoque in eo est adversa fronte con- grediendi cum aliquo, quam apud Arabes habet. II. 81 113
גוג *vellus* non lana praeditum, sed detonsum, a quo re- secta est lana, notat; itemque de resecto gramine usurpatur. I. 338

542 INDEX VOCUM

- גללים *fines, limites regionis, a primaria radice.* Pag.
גלל potestate, in *volvendo* per orbem circumeundo si-
ta; quod fines circumquaque cingant regionem. 301
גל proprii *vertit*, unde in Niphal, גלל, *aversationis* est
notio, quasi versatio stomachi nauseantis et aver-
santis, ac respuentis annueretur. Tom. I. 457
גור originem in *refectione* ac revulsione habet: transfer-
fertur inde ad *os*, cujus caro vulsum resecta est,
nec non ad extremam rei partem, qua resecatur ac
absolvitur, adeoque hinc ad summam rei partem. II. 128
גר proprie dicit *adtrahere ad se*, et tractu *absorbere*, in-
de abstrahere, separare, vacuum facere. Hinc
גרעות, quod de templi structura adhibetur, interstiti-
um aliquod, domui extrinsecus relictum, medium
aliquod vacuum inter tabulata ac parietes notat:
proprie *subtractiones*, et inde, separationes a pa-
rietibus aedis. Graeci interpretes vocem recte ver-
terunt per *διασχυμα*. Sunt itaque loca varia, *sepa-*
tim, relictā, et quasi absorpta.

ך.

- ךח subinde notat *insidiosè cum aliquo loqui*, sive ad stru-
endas ipsi insidias, immo necem. I. 464
Peculiaris quoque thematis usus est, quo noti-
tur *ךח loqui de pace*, quando pacem, et amicitiam
quis ambit, ac de ea cum adversario differit. 542
Notat quoque *aenigmaticas quaestiones alicui*
solvendas proponere. II. 37
ךח *verbum*, usum forensē quoque habet, et *causam*,
disceputationem, dum cum altero litigamus, quando-
que exprimit. I. 539
ךח *sanctum sanctorum* in aedē Dēi notat, *HIERO-*
NYMO locutorium, λαλητηριον; quia Deus ibi audi-
entiam quasi dabat Pontifici, et oracula fundebat. II. 21
ךח *desertum*, loci patentia, regiones campestrēs, pas-
cendo,

cendo, hinc indeque ducendo pecori aptas, passim Pag. denotat. Tom. II. 85

רמח statum aëris nullo modo turbati, sed tranquilli complanati, 1 Reg. XIX: 12. exprimit. 83

רמח-ד, *Darmesek*, nomen proprium regionis, *habita-*
culum notat irriguum. Derivatur enim a

רמח *habitare*, et רמח, unde רמח, *locus irriguus*, vel *dis-*
cursationes notabit, a rad. רמח, aut רמח *discursitare*:
ut sit planities, in qua commercii causa discurre-
tur, *forum quasi gentium*, quale vere fuit Damascus.
Proprium nomen est רמח-ד, pro quo passim רמח
venit. 254

יהו, unde nomen Dei proprium.

יהו, quod denotat *erit*, et ad promissa ipso facto prae-
standa respicit, ut idem sit ac *erit* qualis *erit*, seu
se futurum pollicitus est. I. 150

In specie nomen hoc Deum Israelis notat, ac
a reliquis aliarum gentium, sic dictis, diis, tan-
quam verum a falsis, distinguit. II. 159

יהו et יהו, unde יהוה, *contabescationem magnam* in-
nuunt, qua tabifica aegritudine, moerore et plagis
quis consumitur. I. 378

יהו non furorem aut epilepsiam designat, sed *delirium*, seu
etiam insaniam, qua quis sibi prae ebrietate, vel
alia mentis commotione videre videtur diversos co-
lores, imagines, et omne genus spectra. I. 425

רמח, unde 2 REG. IX. 30. verbum רמח est derivan-
dum, apud Arabes obvium, notat *stibio* oculos la-
cerare, vel acu, scalpellove supercilia scalpere, ad
fucum rectius inspergendum. I. 130

Yyy 4

רמח Cau.

I.

- און** *Cauponaria* et *meretrix*, mulierem vitae minus honestae, usu suo constanter denotat. Tom. II. 351
- און** Nomen mensis secundi, Hebraeis forte eodem sensu usitatum, quo apud Chaldaeos id tritum; licet in reliquiis linguae Hebraeae in Script. S. non exstet. Significat autem *splendorem* ac *fulgorem*, et in illum mensem recte quadrat, quo arbores et germina efflorescunt, simul lux diurna incipit esse amplior. 4
- און** proprie notat *vehemente et venenato aestu adflavit*, inde *indignationis*, quae vel a sana mente removeret, summum gradum exprimit. 91
- און** vid. sub **און**.

II.

- און** proprie signat *plexuit*, firmiter adstrinxit plectendo, et usu suo eum exprimit corporis gestum, quo dorsum et pedes inter se, admota fascia, constringuntur. Inde, ultima verbi litera emphaseos ergo geminata, est nomen **און** quod filium signat *delictissimum*, quem mater tenerrimo complectitur amore, vel, vi radice, in sinu recipit, pedibusque, dum adsidet, innixum, pectori adplicat. II. 297.
- און**, radix Arabibus usitata, notat *securit*, transiit ad sectam et partes, potestque de iis usurpari, qui partes fecerunt in regno, vel sectam, qui **און** dicuntur, *sectam sequentes*, *sodales*, in primis in malum. I. 542
- און** *Capita patrum*, seu principes tribuum, vel a candido pectore, vel a candente, seu ignito et nobili mentis inpetu. Radix enim denotat *caluit*, effebuit, incanduit. II. 362
- און** *sacrificium pro peccato*, tale speciatim, quod in graviori-

- gravioribus delictis offerri debebat, indicat: dis- Pag.
tincta vox hoc pacto, ab ~~tem~~, quam vide suo
loco. Tom. I. 183
- ~~tem~~ peccatoris, pro reis graviorum criminum, ideo-
que morte puniendis, venit. 556
- ~~tem~~ verbi propria potestas in *coagmentatione*, in unum
compactione sita est. Inde
- ~~tem~~ *caterva*, conglobata multitudo hominum in unam
societatem. 416
- ~~tem~~ *compactio*, coagmentatio, vel conglobatio, forti-
tudo. II. 68
- ~~tem~~ primariam notionem habet in *serendo*, adterendo,
scuticis etiam et flagellis: inde de dolore crucian-
te venit. 125
- ~~tem~~ proprie *solvit*, unde inter alias *profani* fluxit signi-
ficatio, quatenus nullis tenetur vinculis, sed suo
mere se committit arbitrio: variae inde formatae
sunt locutiones, inter quas est profanus ad mala et
pericula, qui iis sese intrepide exponit. I. 352
- ~~tem~~ in *extrahendo* propriam significationem habet, quae
in bonam partem flexa, *erueret* & *periculo* suppedi-
tat, et in malam, exprimit *exuere* nudum, omni-
que veste ac ornamento excutere. II. 187
- ~~tem~~ inde, vi vocis, *extractum*, et hinc *selectum* ali-
quod *militum agmen*, cui in itineribus exercitus et
expeditionibus bellicis primae partes committan-
tur, notat: saepius ei subjungitur *spem* i. e. *cal-*
ligentes, quibus posterior locus assignatur, ut exer-
citus praecedentem quasi colligant, ne dilabatur,
aut invadantur. I. 265
- ~~tem~~ primigeniam potestatem in *radenda* habet, eamque
in malum exserit. II. 187
- glabri* quoque et *laevis*, quod a radendo fit, notio
huic themati adhaesit, unde *rubrum lubricitates*, loca
lubrica, ubi *elabendi*, seque subducendi locus est. I. 436
- Tom. VII, Zzz non pro-

פון proprie notat *reclinari*, vel *reclinare* se ad quietem, Pag. unde inter alia ad latibula transiit. Tom. II. 117

פון verbum omnem exprimit *suffocationem* et *anginam*, unde ad indignationem quoque ad iram transfertur. L. 533

פון, nomen, *benignitates spontaneas*, et hinc *beneficia* quoque ex benevolo illo pronoque adfectu fluentia notat. Unde

פון פון non sunt *beneficia propter Deum*, sed *inmerita*, *indebita* ac *singularia Dei beneficia*. 497

פון proprie *incozationem*, coxim sedere designat, qui cum solet habitus esse trepidantis et festinantis, hinc illae fluxerunt significationes. De periculo igitur et elabendi omni via interclusa notiones suggerit. L. 436

פון effundendi notionem proprie fundit, unde **פון** epitheton est domus, cui seorsim inclusus, ac ab hominum commercio sejunctus erat lepra percussus rex Uzzia: q. d. *effusionis domum*, seu expulsiōis e medio, cum ignominia et maledictione, instar *aquae effusae*. IL 186

פון et **פון** in *exaestuando* propriam notionem habet, inde notat *excrevit*, deposuit alvum, et **פון** *latrinam*; contemptissimum locum indicat. 131

פון פון *stercus columbarum*; ex **פון** proprie *aestuatio*, *exaestuatio*; inde excrementi *ejectio*, et **פון** *columbae*; cui marginale vocabulum a Masorethis, ceu honestius, substitutum, convenit. Est enim **פון** a **פון**, *fluxu*, profluvio, cui **פון** et **פון** *liquefcere*, fluere, respondent, et **פון**. 119

פון *depilare*, unde 1 REG. XX. 27. exercitus Israelitarum in oculis praepotentiorum Syrorum fuisse dicitur sicut.

פון פון *depilati hircorum*, pilis penitus revulsis, ac ut pauci, ita contemptibiles. 96

נִסְּךְ obsignare, unde

Pag.

נִסְּךְ, obsignans exactam dimensionem, EZECH.

XXVIII. 3. periphrasis est illius, qui suprema cum auctoritate, quae nullam relinquit contestationem, definire potest ac determinare, sigillo quasi impresso.

Tom. II. 250

Q.

נִסְּךְ nomen adjectivum, **נִסְּךְ** substantivum, ut in

נִסְּךְ, itemque verbum in Hiphil, **נִסְּךְ**.

נִסְּךְ nonnunquam adverbialiter adhibentur, et ad significatum intendendum faciunt, atque hinc in versionibus idem valent, quod *valde, vehementer, summo opere*.

II. 353 38

נִסְּךְ, unde **נִסְּךְ**, quod in textu SAM. VI. 11. legitur, at pro **נִסְּךְ**, c. V. 6. in margine substituitur: *mariscas* et *ficos*, seu tumoris ani *haemorrhoidas*, sub his vocibus passim intelligunt interpretes, quod a BOCHARTO est illustratum, cui

נִסְּךְ est *podex*, quia in ling. Syr. est *ṣiqyāḥ*, a rad. claudere, constringere. Sed sublestinus est fundamentum, cui opinio illa innititur; si tamen vim *constringentem* contineat vox nostra, ulceris qualitates, aeque ac anum se constringentem, exprimit.

I. 378 379

נִסְּךְ pulchrum, decorum esse, unde

נִסְּךְ columba, in quam, ceu pulchram avem, thematicus significatus aptissime quadrat. Hoc autem flexu vox haec a rad. **נִסְּךְ** formata forte, ut ad formam **נִסְּךְ** primum inde venerit **נִסְּךְ**, et ejus foemininum

נִסְּךְ, et, elisa littera **נִסְּךְ**, **נִסְּךְ**, *pulchra* et *decora*.

ci. *ṣiqyāḥ*

Zzz 2

Vari

- Vati vero notissimo hoc nomen quoque haesit, Pag. forte a pulchritudine; cui et spes parentum, de integritate ac simplicitate morum, instar columbae, suo tempore adferenda, accedere potuit. Tom. II. 148
- יב** in origine sua, ut ex lingua Arabica patet, *vehementiorum cursum* notat, unde
- יב** non *adducere* simpliciter, sed vehementiorem in modum agere, propellere, designat. Inde nomen suum
- יב**, *annus jubilaus* nactus. I. 195
- Adhibetur hoc thema quoque, de militum educatione, incessu vehementiore, etiam deductione pompatica et triumphali. Ab hoc usu nomen
- יב** ortum, quo Gog et Magog, Scythicae gentes, Moschi ac Tibareni veniunt. II. 406
- יב** non ubique *manum*, stricte sic dictam, notat, sed pleonastico quodam usu venit, cujus significatus ex adfixis pronomibus, aut additis nominibus, nexuque determinandus. Unde in phrasi 1 SAM. XXI. 13.
- יב**, de Davide inter Philistaeos degente, ac delirationem simulante adhibita, non est cogitandum de Davide manibus eorum prehenso, sed simpliciter dicitur *coram ipsis, inter eos*. I. 414
- יב** *monumentum Absolomi* sepulchrale, locum ubi sepeliri voluit, nomen hoc signo ad posteros propagaturus, notat. 535
- יב** et **יב**, itemque **יב** in origine *capiendi* et *continendi* potestatem habent, unde *mensurandi*, et intra se in sinu quasi involvendi notio fluxit. I. 494
- יב** partem domus *capacissimam* notat, familiae et domesticis destinatae, et usu suo pro *sancto* sumitur, licet aliquando latius pro tota aede, non Tabernaculo, sed Templo, seu aede augustiore et *splendidiore* veniat. II. 21
- יב** *חליות, יב*

PHRASIVM HEBRAEARVM. 549

פָּרָשָׁה, in phrasi, qua in primo suo libro frequentius Pag-
 usus est Moses, *recensiones* notat, et ad schedas
 vetustiores, ex quibus historiam hujus libri confe-
 cit, manuducit. Tom. I. 24

פָּרָשָׁה et sororiae radices **פָּרָשָׁה** et **פָּרָשָׁה** propriam *emicandi* sig-
 nificationem habent, unde

פָּרָשָׁה *fascies* denotat, quae ex alvo egeruntur et emi-
 cant. 125

פָּרָשָׁה in Hithpahel **פָּרָשָׁה** *stationem* notat personis et rei
 congruam, gradu et ordine decente. I. 218 54

פָּרָשָׁה, si derivatur a **פָּרָשָׁה** et **פָּרָשָׁה**, *haereditariam possessio-*
nem pacis indicat, quod RELANDO visum; si ve-
 ro idem sit ac **פָּרָשָׁה** **פָּרָשָׁה**, pro **פָּרָשָׁה**, sensus nominis
 erit, *videbit, procurabit pacem*, Jehova nimirum. I. 471

פָּרָשָׁה *siderandi* significatum prae se fert, quae sideratio-
 nis notio subitanam vastationem quocque invol-
 vit. II. 24

כ.

כָּבֹד ex Arabica dialecto, secundum SIMONEM in O-
nomast. notat in *pignus acceptum*. Nomen est,
 quod tractui, viginti urbes complexo, a Salomone
 sibi dato, Hiramus imposuit. II. 218

כָּבֹד **כָּבֹד** *culcitra caprarum*, 1 SAM. XIX. 16. ex pilis
 vel pelle caprarum, ut aliae hujus generis phrascs,
 notat, et ejusdem rad. vox **כָּבֹד** 2 REG. VIII: 15.
culcitrae notionem adstruit. I. 417

כָּבֹד 2 CHRON. IX. 18. throni Salomonis *suppedaneum*
 non notat, verum *caput prominens obduum*, ut ex
 lingua Arab. colligi potest, et ex collato loco paral-
 lelo, 1 REG. X. 18. liquet; est enim ibi **כָּבֹד**
caput rotundum in posteriore suprema throni parte. II. 39

כָּבֹד *intimum regis ministrum*, aulicum, vicarium regis
 etiam notat. I. 543

350 INDEX VOCUM

פג ampliore significato mendacium complectitur, cui **פג** perjurium inest et perfidia, quo jus Deo debitum, et juramento firmatum, abnegatur, ac fides fallitur et ejuratur. Tom. I. 270

ו haud infrequenter pro *etfi*, *quavis*, *licet*, venit, et sumitur. I. 62

ו vocula, quae *secundum* notat, per ellipsin quandoque suppressa. I. 458

ו idolorum cultores notat, qui Deo in excelsis adolebant; sive fuerint Magi *ignicolae*, a Sabiis, exercitus coelestis cultoribus, diversi, a certo cinguli genere. religionis suae symbolo, **ו** dicto, ceu IKENIUS conjecit, sive potius ab Arab. et Aram. **ו**, adurere prunis, et suffitum super illis adolere ac concremare, nomen traxerint, *ו* scilicet, et inde sacrificuli. II. 218

ו nomen est, quod *thecam* quoque notat, speciatim in structurae templi descriptione, ubi memoratur **ו**, theca, quae super trabibus erat, cui labrum infigebatur. 29

ו, cujus Hiphil **ו**, proprie dicit *retusus exaruit* cum corrugatione, et exponi solet per *contractis alis digitisve debilitari*. I. 490

ו et **ו** *satellitium* regis notat, quod regem cingere solet et comitari. II. 134

ו, **ו** et **ו** proprie *in gyrum ire* exprimunt, unde saltandi, choreas ducendi notio

ו proprie notat *procumbere*, ut v. c. canis ad bibendum, ore ad aquam admoto, qui modus fuit ad explorandos bellicosiores, Dei jussu, a Gideone adhibitus. I. 340

ו Cyri nomen in sacris, relicta Masorethica punctatione rectius aliis cum punctis, **ו**, cui Cyrus

propius respondet, nomen forte habet a **ו**, *sole*.

Perfaram

Perfarum numine, in personae et fortunae bonum Pag.
omen tracto. Tom. II. 318

כִּרְמִית *corona*, cinctura rotunda, seu orbicularis, idem
2 CHRON. III. cum **מִבָּנִים**, et non diversas res ex-
primit.

7.

7 praefixa haec pominativi vel et accusativi nota est
emphatica, variis in locis. I. 66

מִבָּנִים proprie notat *implicari*, illigari, multis spiris ac
flexibus, unde **מִבָּנִים** opus plectile corollarum et co-
rona. I. 29

מִבָּנִים radix proprietatem habet in *pungendo*, inde *pungen-*
do stimulare, et figurate *docere*. Hinc est

מִבָּנִים *stimulus bouum*, instrumentum satis longum, ab
una extremitate *acutum*, ad pungendos et stimu-
landos boves, ab altera *spatha* crassa et ferrea in-
structum, ad lutum, quod adhaeret aratro, aufe-
rendum. I. 329

7.

מִבָּנִים *spernere*, cum calumnia et exacerbatione. I. 370

מִבָּנִים *prophetae*, in Hithpahel, **מִבָּנִים** externam ejus ad-
parentiam et fictitium quid ac imitatorium quasi ejus
actionis exprimit. 419

מִבָּנִים *propheta* a **מִבָּנִים** *vidente*, tempore Samuelis, hoc
pacto diversus, ex usu communi et vulgo recepto,
fuisse videtur, ut **מִבָּנִים** *propheta* fuerit adpellatus,
qui de rebus divinis, qualicunque modo, sive liga-
to, sive soluto sermone differebat, si extraordina-
rio motu et impulsu divino illud fiebat; ut **מִבָּנִים**
videns, contra, fuerit dictus, qui arcana, vel futu-
tura cognoscebat, ex revelatione divina. Incertum

- vero est, quando vulgatus hic loquendi usus coeperit, quando desierit. Tom. I. 393
- 520** nomen viri proprium, ex radicis proprietate *emarcidum* dicit, omni succo vitali cassum; dein nullius frugis et flagitiose stultum, cui nec ratio, nec virtus inest ulla. I. 441 et 465
- 521** *antecessor* et pugnator strenuus: vocis ergo vis dignitatem et officium regis exprimit. ibid
- 522** verbum ex origine sua pastoritium est, et de pastore teritur, dum gregem suam *ducit* ad aquas ac refrigerat. II. 208
- 523** unde *מְרוֹת* *cavernae*, *Φαεγγες*, proprie cavernas fluvio exesas et excavatas notat: ut Lat. *caverna* a cavando, et Graec. *Φαεγγξ*, seu *scissa terra*, nomen habent. Transiit vero ad omnes in genere *cavernas*, et quandoque ad montium cavitates restringitur, ac a specubus distinguitur. 334
- 524** et in Hiph. *מָרַח* proprietatem habet in *recubatione*, instar gregis potantis, unde inter alia in malam partem, pro gravi et violenta ac diuturna incubatione sumitur. Dejectionem quoque in terram ac violentam mortem comprehendit. Et hoc flexu et usu
- 525** *מָרַח* gravem et diuturnam incubationem, cum memoratis duris istis ac diris sequelis exprimit. 322
- Translatum tamen etiam thema hoc ad benigniorem aspectum, et *quietam* ac *amoenam recubationem* pressim innuit. II. 222
- 526** *serpens aeneus*: vox composita ex *מָרַח* *aes*, et *נָח* *serpens*, 2 REG. XVIII. 4. ab Hiskia rege adhibita et indita dicitur pervetusto illi vani cultus objecto, verum et proprium nomen hoc pacto ei restituendo, quo ipso declarabat, praeter *aes* et *figuram serpentis* nihil in eo esse. II. 197
- 527** proprie dicit *profundius penetrare*, ductis quasi *sub-*
cis.

cis, hinc descendere, seu altius penetrare, in insidiis occultari. Pag. 118

נָסַח usum primigenium in *solvendo* habuit, unde notio ducta discursandi sine ordine, ac grassandi quaquaversum.

נָסַח *solutos* proprie, sine ullo ordine discursantes notat. Tom. I. 451 477

נָסַח proprie notat *revellere*. Inde

נָסַח vices succedentes exprimit, seu successiones vicium *volyentium*, quales in custodum stationibus obtinent; ab his enim revelluntur, qui successores identidem accipiunt. II. 134

נָסַח ex origine sua est *vulsit*, unde *discedendi*, tentorio vel palo ejus *revulso*, fluxit usus. Inde lapis, qui I REG. VI. 7. adpellatur

נָסַח *סלח*, *integer* avulsus non politus et dolatus lapis est. 29

נָסַח *cadere*, proprie *ruere instar torrentis* de temporaria ac tumultuaria Arabum scenitarum habitatione nunquam venit, qui huc, illuc tentoria figunt, ac latrocinalem vitam degunt. 529

נָסַח *Gigantes*, q. d. monstra abortiva, sed digitus simul intenditur ad inpetum eorum, quo fulminis, seu turbinis instar, in homines irruunt. I. 44

נָסַח proprie *effervuit*, scilicet instar fluvii extra alvum erumpentis.

נָסַח, unde **נָסַח** *firmiter ac eminenter constitutus*, conditionem firmam, amplam ac fortunatam exprimit, ubi de rege quodam, regnique ejus forma adhibetur —

נָסַח sunt *praesiliarii*, qui defectionem et insidias antehiuntur. II. 13 108

נָסַח proprie *figere, ferire*, de blasphemia quoque adhibetur, quae non temerariam nominis *Jehovae* pronuntiationem, sed ejus devotionem cum execratione indicat, qua quis Deum, Israelis regem,

Tom. VII.

Aaaa

nomi-

D.

צנצנ cingere, circumdare, ad anſam et occaſionem expri. Pag.
mendam facile ſe praeſbuit, veluti

צנצנ caufa, occaſio apud Arabes et in S. S. ob-
via. Tom. I. 431 432

צנצנ verbum apud Arabes, inter alia, notat, accenſo igne
clibanum efferveſcere fecit, quod CLODIO observa-
tum: inde

צנצנ aurum clauſum, i. e. ſolidum, optimum, probe
excoctum notabit. I REG. VI. 20. II. 24

צנצנ, cui aequipollet צנצנ, proprie notat ſpinis obſepſit,
vel texuit, implicuit: unde צנצנ non miſcere, ſed
ſpinoſum eſſe, horrere aculeis, quare in eo frequen-
tatur, qui armis et telis undique horret.

צנצנ potentiam denotat terribilem et inacceſſam.

צנצנ ſepimentum. 252 ſq.

צנצנ, succoth benot, vix dubium videtur, quia
tuguriola fuerint, vel tentoria filiarum, ſeu ſacraria
Veneris Militiae, in quibus filiae, vel puellae, Ve-
neri ſacrae, ſeſe advenis prostituiebant. 191

צנצנ A'ga vel juncus, Aegyptiorum ſari. Inde dictum

צנצנ Mare ſuph, apud LXX per mare rubrum expo-
ſitum, non ab Edomo, ſed ab algae copia ortum. I. 159

צנצנ caecitatem notat, ſive veram, qua nihil videtur,
ſive in viſu illam mutationem, qua, ſcotomate ac
ſtupore inmiſſo, aliter ut res ſunt, et ſub alia
ſpecie, eae obverſantur oculis Vox Hebraea pro-
prie mutationem lucis in pejus, ex צנצנ mutavit,

etiam in deterius, et צנצנ lux, compoſita. 118

צנצנ proprie cacumen rei, in ſpecie caput cordis vel
venae ſignat. Inde adhibetur de affectibus et amo-
ribus quaſi religioſis, quatenus totum cor occupa-
pant, et intime turbant. 80

צנצנ turbo procelloſus urens, quaſi Elias eſt ſublaſus. 101

נָסָה *recedere*, ad degenerationem a recto mentis statu Pag. atque ab eo dejectionem translatus verbum. Veluti ubi de vino sumitur, quod saporem perdidit et in *vappam* recedit, Tom. II. 91

ו.

עָרַךְ proprie dicit *intumescere*, et de fluvio intumescen- te, ac altius se efferentē usurpatur. Unde ad su- perbam effervescentiam et invasionem aliorum etc. transfertur. An vero de

עָרַךְ עִם יְהוָה, SAM. II. 24. notare possint tumi- dos, insolentesque invasores populo Jehovae, vel et Jehovae sese praestantes, itaque phrasin vertere conveniat, suo loco relinquitur. I. 371

נָסָה proprie, ut ex Arabica lingua liquet, est *torfit*, unde

עָרַךְ *placentia*, proprie torta. Radix vero etiam, pari flexu ac Latin. *torquere*, ad *tristitiam* denotandam, adhibita fuit. I. 581

עָרַךְ 2 REG. XI. 12. absque ulla nota addita ad librum legis recte referri, ut vulgo solet, nequit; vi con- textus enim *ornatum* regis, praeter coronam ex- presse memoratam, reliquum indicat, quem signi- ficatum vox proprie et usitate habet. II. 136

עָרַךְ proprie in *depressam* cavamque terram *altius depressus* fuit. Inde

עָרַךְ *speluncas* signat, quas a עָרַךְ מְדִינָה ita distingue- re licet, ut hae proprie *cavernas* indicent a fluvio exefas et excavatas. I. 334

עָרַךְ *fortitudinis* notionem non tantum, sed et *asperitatem* ac duritiem sibi subjectam habet. Unde

וּ עָרַךְ *capra*, a pilorum asperitate dicitur.

Apud Arabes thema hoc de dura et rigida tem- pestate quoque sumitur. Et in usu bellico

praevalere

praevalere non tantum et fortio-
rem superiorem ef- Pag.
se, sed et duro imperio, rigidoque subjectum
premere. ibid

וַיִּפְּרֹץ, unde וַיִּפְּרֹץ in 12ma conjug. *separationem* cum vio-
lencia et detestatione notat. I. 187

וַיִּפְּרֹץ proprie dicit *exsuperavit*, *excrevit*, et de fluvio su-
pra ripas intumescendo usurpatur. Inde

וַיִּפְּרֹץ *adscensio*, de eximio, longe superante et exce-
dente beneficio, quale Davidi perpetua et stabilis
posterorum suorum in regno promissa divinitus suc-
cessio erat. 1 CHRON. XVII. 17. adhibetur: 489

Militaris verbi usus quoque invaluit, quo *adscen-
dere* hostilem invasionem notat, cum copiae bel-
licae, exercitus hostiles magno numero ac vi rapi-
dissima, instar fluminis supra ripas adscendentis,
praesto sunt. Hoc usu

וַיִּפְּרֹץ, quod verbum est, pro וַיִּפְּרֹץ, DAN. IX: 27. oc-
currit. II. 390

Peculiaris item est usus verbi, in execratione ad-
hibiti, qua Elisae pueri exitium imprecabantur,
וַיִּפְּרֹץ, *ascende calve*, q. d. abi in rem malam, con-
tentissime mortalium. 104

וַיִּפְּרֹץ *stare*, *subsistere* speciatim subinde valet pro *subsif-
tere* prae lassitudine, qua quis sub onere fatiscit,
ansa a jumento delassato arrepta. I. 452

וַיִּפְּרֹץ *populus*, haud raro ad copias militares restringitur.
— de praestantissima populi parte subinde quoque
venit. 394 502

וַיִּפְּרֹץ *infirmiandi*, *debilitandi* sensu, inter alios, quoque ve-
nit. 364

uti illud וַיִּפְּרֹץ, in historia Simsonis. JUD. XVI:
5, 6. evincit.

וַיִּפְּרֹץ *tumere*, efferre se, inde

וַיִּפְּרֹץ generaliore significato *tumores* quosvis, ulcera
quaevis, etiam ignotam ulcerum speciem. DEUT.

- re in aliquem, hostili nimirum animo et nocendi Pag.
ergo. Tom. II. 12
- pro *levitatis* significatum fundit, et a levitate transit ad
agilitatem. Unde David dicitur *16. i. e. levem se fecisse*, agilem se praestitisse,
saltui, ex gaudio ac pio adfectu, nimirum operam
dans. I. 482
- pro originem habet in motu *tremulo* et vibrante, unde
per metonymiam *librare* denotat, cui respondet
Graec. *πάλαν*, unde *Phalli* epitheton, Priapo pro-
prium fluxisse censetur, pro *veretro*; nisi quis a
φάλος et *φάω*, *albo*, *splendido*, potius derivare ve-
lit, dicit enim lignum longum, decorticatum, et
ita album factum. II. 67
- pro *idoli* nomen, *terrulamentum* notare putatur, et
Priapi simulacrum fuisse videtur, sive a *terrore*,
seu reverentia derivetur, ut Latin. *verendum* et *ve-*
retrum sive ad rad. *וָרָא*, quae hic praecessit. ibid
- pro *angulos*, extremas aedificiorum partes et latera,
et inde, per metaphoram, *primores populi* notat,
qui in comitiis primas habent. I. 318
- pro in *luxando* et *laxando* propriam suam potestatem ha-
bet, inde *claudicandi* usus, a luxato laxatoque mem-
bro, fluxit. II. 80
- pro proprie dicit *tundere pede*, obculcare, inde vestigia
inprimere, et motus heroicos inculcare in animum,
uti de Spiritu Jehovae, quoad Simsonem, narra-
tur. I. 358
- pro *effissionis*, eruptionis ac protuberationis notiones ex
origine fundit. Inde
- pro *colocynthides*, *cucumeres* agrestes, a fissione et
itridore sic dictos, notat, amarissimi et perniciosi
saporis ac effectus fructuum genus. II. 28 114
- pro proprie *findendi* potestatem prae se fert, qua cum
laceratione aliquid frangitur, ita ut apertura vel
Aaaa 4 raptura

raptura fiat. Inde transfertur ad occasionem, quam Pag. quis quaerit ad prorumpendum in rebellionem.—
Itemque ad victoriam, quae de hoste prostrato, profligato ac disrupto quasi reportatur. Tom. II. 441 477
פַּרְרִי nomen fluvii Damascenae regionis, ab auro sponte emicante vel proficiente forte dicti, forte idem ac *Chrysorrhoea*, a radicibus פַּרְרִי אֲדָמִי vel פַּרְרִי יֶרֶךְ ductum. II. 254

י.

צִבְיָה usu quoque involuit de stationibus, quas foeminae, sacrorum causa, ad tabernaculum assidue habebant, officiis sacris ibi fungentes. I. 371

צוּר venari in locis arduis, quae perfugii loco erant. Inde צוּר ardua loca in petris et rupibus proprie denotat. 335 426

צֶלֶל proprie tinnuit, sonuit cum tinnitu ferrum. Inde צֶלֶל strepitus, vox quae JUD. VII. 13. occurrit, ubi צֶלֶל לחם שְׁעִירִים *strepitum panis hordeacei*, (non *rosum* quod est צֶלֶל) notat, tentorium sulque deque cum ingente strepitu vertentis. 340

צֶנֶה acutum signat, inde hac voce *scutum* in specie notatur, cui in medio cuspis acuta infixata est. II. 38

צֶעַד proprie teritur in gressibus majoribus et deductioribus, quod est Latin. *spatiari*, et pro gressu magifico speciatim sumitur. Inde 2 SAM. V. 24. praesentis Dei, Davidi victoriam largituri, signum fuisse dicitur in vehemēti motu arborum, et sonitu, qualis est gradientis, קוֹל צֶעַד, super eorum capite. I. 478

צֶעַק, cui aequi pollet thema וַעַק, proprietatem habet in *fragore*, veluti coeli, tonitrua et fulmina mittentis. Inde ad tempestatem *querelatur*, queritionum transit, quis oppressi, ac violentiam passi fundunt, cum opis et auxilii imploratione. II. 96

צֶהָ

significat proprie *superficiem* adparentem, et quodam Pag-
nitore oculos ferientem, sicut ubi aliquid aquis
supernatat ac inminet. Hoc sensu thronus Salo-
monis eburneus, de quo hoc verbum, 1 REG. X.
18. adhibetur, non laminis aureis obductus, sed
auro sparsum et per intervalla *interstinctus* dici-
tur. Tom. II. 39

P.

pro *scorto* et *prostituto* publico, Priapo vel Vene-
ri sacro, venit: at per anticipationem a Mose
GEN. XXXVIII. 21, 22. hoc nomen adhibitum,
cujus usus suo tempore demum videtur invaluisse,
ut DEUT. XXIII. 17. liquet. I. 22
sacriati, seu Veneri sacri, cynoedi. II. 67
titulus, quo *Ecclesiast.* insignitur, quoad sensum
ex libri illius c. VII. 26. explicandus, cujus loci
sensus est, libri scopum et argumentum esse; alte-
rum cum altero comparare, et res ad se invicem
colligere, ut inde sapientiae *conclusio* formetur, quae
c. XII. 13. traditur. itaque est *collectio*, aut
collectrix unius ad alterum. I. 46
accepit tum *confluendi*, tum *recto* cursu aliquo *con-*
tendendi significatum, et apud Arabes in agmine
viatorum longo filo iter facientium, teritur. Inde
receptaculum aquarum, recta linea eo contendem-
tium. Inde *locum defilationis*, vel defilationem sive
jus et privilegium ejus quoque notat. II. 15
ex themate *mp*, *mp*, quod respondet *mp*, per
reduplicationem literarum ortum, nomen est arbo-
ris vel fruticis, cujus umbra Jonae admodum pro-
fuit. Arabum est *Alkeroa* vel *Alcherfa*, nisi AE-
gyptiacum sit nomen. 161
cui respondet *mp*, proprie *disruptionem cum fragore*
Tom. VII. Bbbb continet,

continet, unde taedii et fastidii ortus est usus: sive *Pag.* transitive ut apud Arabes, sive intransitive sumatur. Tom. II. 44

פפ *abscindere*, extremitatem amputare, multorumque malorum inde oriundorum significatum exserit. 138

פפ verbum de eo quoque adhibetur, quod explicatu ac solutu difficilius est, argumentum v. c. cui non facile quid reponas. — Nonnunquam etiam de potentia, qua quis praevalet. I. 539

7.

פפ *prospicere*, procurare aliquando notat. I. 488

usu bellico nonnunquam et venit, quo *videre* se invicem dicuntur praelio jam conflicturi: et ipso hoc usu verbum nostrum animositatem et virtutem bellicam simul comprehendit. II. 145

פפ et *פפ* quomodo quondam discriminabantur, vid. sub *פפ*

פפ *פפ* aut *פפ*, *Inspector* et *illustrator universi*, Her- culis Tyrii aut Aegyptii nomen. 73

פפ in phrasi *פפ פפ* peculiari gaudet usu, I REG. XXI. 12. in historia Nabothi, quem senatus urbis in publico confessu, die quodam solenni, sub specie honoris ei exhibendi, sed vere, ut rebellionis crimen ipsi majore cum specie impingere possint, *פפ פפ* in capite populi, i. e. in sede regia collocarunt, ut affectati regni et rebellionis ipso hoc specimine reum eum agere possent. 91 sq.

פפ saepius tantundem valet ac *sufficis*, et satis diu aliquid factum, praestitum esse innuit. 56

פפ proprietatem habet in *circumcurstatione*, unde ad explorationem nomen et notio translata; exploratorum enim est circumcuritare, ut haec illave ubivis inquirere, animos tentare suaeque coramina pro-

move

movere possint: unde et ad conviciationem vox Pag. transit. Tom. I. 524

מְנוּמָה, in historia creationis Evae *somnum* non tantum *profundum*, sed divinitus inmissum, et ab ordinario distinctum cum divina revelatione, seu visione nocturna conjunctum, notat. I. 30

מְנוּחָה *Spiritus, flatus*, subinde ad exprimendam *iram*, ejusque sequelas et effecta, valet. II. 39

Altiores, quos quis gerit, *Spiritus, superbiam, arrogantiam et jactantiam* hac voce passim denotari quoque videas. II. 37 sq.

מְנוּחָה proprie est *quaterre terram, et inde currere*. I. 341

מְנוּחָה *cursores, custodes regis, satellites, ad aulam vel regis ministerium pertinentes*. II. 134 136

מְנוּחָה *salivavit, salivam emisit*. Inde per metonymiam ad stultos, insanosque vox translata, qui nihil pensi habent, quibusve periculis, insanorum instar, temere se exponunt, temerarii et audaces, cujusmodi hominum genus

מְנוּחָה, phrasi in historia Jephthae, JUD. XI. 3. obvia, denotatur. I. 352

מְנוּחָה propria verbi potestas מְנוּחָה *inpingere* adfert, unde est *equitare, currui insidere, pro currui, equo se adpingere*— Priva phrasis est 2 REG. XIII. 16. *equitare facere manum super arcu, i. e. tendere arcum*. II. 142

מְנוּחָה proprie *flaccidum et pendulum esse*— Inde manus *flaccidae, pendulae, seu remissae pavidum, et segnis* emblemata gerunt, quatenus is est consternatus, mente perturbatus ac consilii inops. I. 466

מְנוּחָה proprie *turbido motu jactari et irrequieto*, unde ad hominem calamitosum in genere transfertur. 406

מְנוּחָה proprie *adligare, jungere* notat, inde nomen, *genista*, quod virgae ejus ad nexum, flexumque faciles, firmas praestent ligaturas. II. 82

ו.

וּרְיָו *rigorem* proprie notat, indeque horrorem, membra *rigidantem*. Tom. I. 454

וּרְיָו *explorandi* sensum apud Arabes exserit, quo modo v. c. chirurgus penicillo vulneratorio vulnera respectu profunditatis et periculi visitat, tentat. II. 353

וּרְיָו *propriam* in *figendo* vel *pangendo* notionem habet, inde sedendi, quiescendi significatus ortus, veluti hinc prostrationis et desolationis totalis, ubi omnia silent, et immobiliter jacent. I. 568

וּרְיָו *verbi* proprietas est in motu vel inpetu incitatore et praecipite, sive ex metu, sive ex audacia, unde ad insaniam exprimendam transit, et amentiam; sive, quod oculi prae tali motu caligare soleant, sive, quod insaniae signum sit ejusmodi motus, vel temeritatem ac levitatem exprimat. Unde Elisabethae *וּרְיָו* titulus datus, qui generatim quoque prophetis subinde adhaesit. II. 127 sq.

וּרְיָו *avertendi* sensu gaudet. 234
et transitiva notione, quae est in *וּרְיָו*, bellicum usum quandoque habet, et retroactionem, quae cum clade et ignominia conjuncta est, exprimit. I. 493

וּרְיָו, *וּרְיָו* et *וּרְיָו* ab *avertendi*, *secedendi* notione, quae his thematibus generalis est, oritur illa septionis, vel sepimenti, quo quis occultatus est et circumseptus. II. 80

וּרְיָו in *subsido* propriam potestatem habet, unde ad *meditationem* profundam vox translata. ib.

וּרְיָו proprie dicit *urere*, urendo laedere. 51

וּרְיָו vide sub וּרְיָו

וּרְיָו *ponere*, et hinc *dedicare* notat. 54
usum quoque bellicum exserit, ac *invadere*, irrumpere notat. 89

וּרְיָו proprie *jugulare*, *mastrare*, occidere, ex stilo Orientis

tis de metallis, liquoribus, vino etc. adhibetur quo- Pag.
que, quando *miscetur*, temperantur. Sic **וַיִּשְׂכֶּה**
I REG. X. 16, 17. materia dicitur, ex qua clypei
Salomonis ad pompam et magnificentiam regiam
parati, cum vasa potatoria et aquaria ex auro *solido*,
וַיִּשְׂכֶּה, confecta leguntur. Tom. II. 38

רַחֵם radix apud Arabes *calefaciendi* et urendi significatum
prae se fert, unde

רַחֵם *ulcus* est calore et aestu suo *crucians*, cum acrimonia
et dolore pungente, malignum vel et lethale.

רַחֵם *adversarium*, et interiore quidem vocis virtute, *fer-* 398
ventissimum ac obstinatum, rancore et odio inus-
tum, notat, et vel Spiritum malignum, vel hominem
quendam aliis nocendi cupidissimum innuit. Principem
vero, vel caput Spirituum malorum simpliciter non
indicat, cum is constanter articulo praefixo, **רַחֵם**
indigitetur. I. 540

רַחֵם *inundationem* proprie notat, qualis v. c. est torren-
tis rapidissime fluentis ac inundantis, ita ut sulcos
post se relinquat. Inde de bello, ejusque vastanti-
bus ac perniciosis sequelis adhibetur. II. 389

רַחֵם *tentorium figere*, passim de temporaria ac tumultua-
ria habitatione venit, qualis est Arabum scenita-
rum, qui hic illic, ut res et occasio ferunt, pabu-
lumque se pascendo pecori offert, pro brevi tem-
pore tentoria figunt, pabuloque absorto, aliorum
refigunt. 259

רַחֵם in *incidendo* potestatem suam exserit, unde

רַחֵם *afferres* sunt, *crenis* et incisuris instructi, et cre-
natim juncti. 28

רַחֵם proprie notat *liquidum* esse et defoecatum, instar
butyri. Inde

רַחֵם *coturnices* notat, ab illa liquati et pinguis notio-
ne; sunt enim coturnices pinguissimae aves, quare

Bbbb 3

Arabes

- Arabes voce **ḥṣ**, quae *pinguiculam* dicit, eas in-
signiunt. Tom. I. 164
- ḥṣ** *Silo*, nomen proprium loci, a situs amoenitate,
vel et a tranquillitate ac securitate, qua populus,
cum hic castra metatus est, gaudere coepit, simul
se otio dedit, facile ductum. 286
- ḥṣ**, servata propria thematis notione, summam animi
vultusque defoecationem, qualem mentiebatur Jo-
bus cum Abnero collocuturus, 2 SAM. III. 27. ex-
primit. 464
- ḥṣ** *mittere*, peculiarem significatum habet NEH. IV.
23. (pro quo vitio typographico legitur. v. 17.)
quo *ferculum* mensae, vel munus, uti alias **ḥṣ**
missum Lat. denotat: unde
- ḥṣ**, proprie *missus* ferculorum, ad ipsam *mensam*
transfertur. Sed et deficit in loco hoc vox **ḥṣ**,
panis, per duas voces **ḥṣ** **ḥṣ** absorpta. II. 356
- ḥṣ** proprietatem suam habet in *extrahendo*, stringendo
manum vel ensen, et temeritatem quandam ac
praecipitantiam ambitu suo complectitur. Atque
hic sensus loco 2 SAM. VI. 7. restituendus, ubi
ḥṣ *ḥṣ*, quod Uzae tribuitur, qui *temere* et *irreve-*
renter nimis arcae manum iniecit, Deique iram,
suique caedem momentaneam hoc facto excitavit,
non, ut putatur, simpliciter *errorem* notat. Est
enim non a **ḥṣ**, sed a **ḥṣ**. I. 480
- ḥṣ** proprie dicit *instar stercoris ejici*, inde **ḥṣ** *sterc-*
ris instar everrere, quod ad perditionem gravissi-
mam et ignominiosissimam transit. I. 550 II. 62
- ḥṣ**, nomen, pro gloria, et laude subinde venit, uti in
phrasi **ḥṣ** plerumque ea emphasis residet. 20
- ḥṣ** *laxare*, et inde *vacillare* significat, ut lapsus metu-
endus sit. I. 480
- ḥṣ** proprietate sua *siderationem* exprimit, quae uren-
tem et pestiferum adflatum comitem habet, unde

ET PHRASIUM HEBRAEARUM. 567

- ad *vastationem* ac *desolationem* inter alia transfer- Pag.
tur, itemque ad animorum *obstupefactionem*, quae
ex ingente et insolita calamitate oritur. Tom. I. 378
II. 452
- stationem*, unaque officium, quo quis in ea fun-
gitur, exprimit. I. 432
- judicare*, itemque *vindicare*, et ab hac natione
judices Israelis post mortem Josuae ad tem-
pora regum, nomen titulumque gerunt. Erant e-
nim *Vindices* causae Israelis oppressi, qui eum ab
injustis adversariorum infestationibus, ac servitutis
statu in libertatem vindicarunt, simul in statu quie-
tis ac libertatis, ceu adsertores ejus, tuiti sunt. I. 326
- proprieta- tem habet in *plaudendo* et *plangendo*, unde
citatus Jehu *curfus* occur-
rit, agmen scilicet equorum sonantium etc. citato
cursu magno cum inpetu sese moventium, denotat.
Veluti de equis, nec non aquis effusis, littora plau-
dentibus, vel fluctibus inter se collisis et sonum
reddentibus vox quoque adhibetur. II. 129
- trabes contignatas* notat, et *fenestras*, I REG.
VI. 4 fenestras convexius prominentes, seu forma
convexa prae muro protuberantes, denotare vide-
tur. 21
- in genere quidquid *detestabile est*, in specie
vero *idola* stilo S. S. insignit. Animalia quoque
imunda, et porci nominatim hoc nomine veniunt. 451
- proprie *velo tegi*, inde servari, a plaga vel malo
quodam incolumem et superstitem manere notat. I. 379

ת.

non tantum *signa ducere* et figuras pingere denotat,
sed simul vage et confuse, errorumque vagum et
confusum involvit: Unde

Bbbb 4

con-

368 INDEX VOCUM ETC.

- וָחַ *confusionis* ac inordinati notionem quoque invol- Pag.
vit. Tom. I. 424
- וָחַ et וָחַ, cognatae radices, proprietatem habent in
agitando, huc illuc *quatiendo*, unde *errandi* notio
ducta, et *insanae agitationis*, qua quis certo ac
fixo in loco consistere nequit, instar ebrii, aut in-
sani, cujus cerebrum est adfectum. II. 355
- וָחַ, unde וָחַ וָחַ, 2 SAM. VII. 19. (ubi praefixa a
per elliptin suppressa, addenda, ut plenior phrasis
sit וָחַ וָחַ,) in *ordine hominum*; וָחַ enim est
foemininum a וָחַ, quae vox in loco parallelo
1 CHRON. XVII. occurrit, dicitque proprie se-
riem orbicularem, circulum, ordinem in rotundum
euntem. Adeoque *ordo hominis* designat conditio-
nem hominum sortemque in orbem euntem, ut
nunc huic nunc illi contingat, nec ulla familia
fruaturs stabili et perpetua prosperitate ac gloria. I. 488
- וָחַ *librayit*, ad libellam exegit, mensuravit, pondera-
vit. Unde
- וָחַ est perfectus et ad libellam quasi exactus rei
modus, secundum tres dimensiones longi, lati, ac
profundi.
- וָחַ וָחַ, phrasis inde orta, vid. sub וָחַ.

I N D E X

L O C O R U M S. S.

TOMO I. ET II. OCCURRENTIUM.

G E N E S.			Cap.	Vers.	Pag.
Cap.	Vers.	Tom.	I.	Cap.	Pag.
I.	29, 30.	I.	60	VII.	57
II.	3.		23	VIII.	58
	4-7.		24		47
	18-24.		27	IX.	59
	23-25.		30		60
III.	1.		31		61
	17.		43	X.	65
	22.	31	fqq.		86
	24.		22		87
IV. cohaeret cum				10-12.	88
Cap. I.				21.	100
	1.	34,	38	XI.	74
	7.	35	iq.	XII.	75
	11-12.	42,	36		ib.
	13-15.		ib.	XIII.	99
	14-16.		47	XIV.	115
	16.		37		83, 88
	17. 20-22.		39		T. II. 255
	23-24.		37		T. I. 99
	26.		38	XV.	100
V. novam schedam innu-				9-18.	103, 106
ere videtur.				13.	129
	3.	41	fqq.	18.	492
	22-24.		ib.	10-12.	T. II. 258
	29.	44,	42		T. I. 100, 106
VI.	2.	42,	39	I.	126
	4-8.		40	10.	103
	5-12.		43	24.	157
	9.	41,	ib.	4-9.	ib.
Tom. VII.				37-38.	99
					Cap.

Cccc

INDEX LOCORUM

Cap.	Vers.	Pag.	Cap.	Vers.	Pag.
XX.	17.	Tom. I. 107	XVI.	40. T. I. 119, 131, 133	146
XXI.	9, 12-15.	108	XVII.	35.	161
XXII.	14.	99	XIX.	15.	167
XXIII.	19.	22	XX.		169
XXV.	12-18.	T. II. 259		13.	244
XXVI.	1.	T. I. 133		19-23.	170
	7.	109	XXI.	1-11.	171
XXVIII.		111	XXIII.	14-19.	ib.
	19, 23.	22		16.	53
XXIX.	21, 25.	112	XXIV.	1-11.	171
XXX.	26. fqq.	113	XXXII.	7. fqq.	177
XXXI.	49.	115		16.	146
XXXII.	29.	ib.	XXXIII.		178
	33.	109		1-6.	176
XXXIII.	9.	115	XXXIV.		179
XXXIV.	7.	22. 109	XXXV.	2.	180
XXXV.	2.	115			
	20.	109			
XXXVI.		590			
XXXVII.	2.	117			
XXXVIII.	29.	ib.			
XLI.	42, 43.	118			
XLIII.	10.	306			
XLVI.		120 fqq.			
	21.	ib.			
	33.	123			
XLVII.	12, 18.	124			
	20, 21, 25.	119			
	22.	124			
XLVIII.	15.	126			
XLIX.	10.	373			
L.	3.	125			

L E V I T.

VII.	35. fqq.	181
IX.	10.	185
XII.	15.	190
XVI.	17-19.	187
XVII.	14.	60
XIX.	19.	191
XXIII.		192
XXIV.	10. fqq.	194
XXV.		ib.
XXVI.		ib.
XXVII.		197

N U M E R.

I.		197
II.		198
III.		199
IV.		ib.
V.		ib.
VI.		200
VII.		201

Cap.

E X O D.

I.	19.	128
III.	13. fqq.	150
IV.	14. fqq.	152
IX.	16.	156
XII.	2.	53
	86.	158

SCRIPTURAE SACRAE.

571

Vers.	Tom. I.	Pag.	Cap.	Vers.	Tom. I.	Pag.
		201	XIII			234
		203	XVI.	18.		235
		ib.	XVII.			236
33. fqq.		206	XVIII.	9-15.		237
35, 36.		205	XXIII.	17, 18.		238
		210	XXVI.	5.		239
		ib.	XXVII.			240
3.		146	XXVIII.			ib.
		211.	XXX.			247
7-9.		ib.		3.		250
		212		19.	243.	253
		213	XXX.			254
		ib.		11.	252.	255
		216	XXXI.			256
		ib.	XXXII.	8, 9.		68
		ib.		45.		255
13-20.		221	XXXIII.	3.		256
7-10.		224	XXXIV.			257
19-23.		225				
1-17.		ib.				
7. T. II.		372				
5, 12, 13.	T. I.	227	I.	4.		258
		228		8.		257
		ib.		10.		257
59.		131	II.	1.		266
		229	III.	1. fqq.		267
		230		14.		262
30, 31.		ib.	IV.	3, 9.		ib.
33.		231	V.	12.		146
55.		311		13.		261
		232	VI.	1. fqq.		264
		ib.		2.		261
		233		25.		269
			VII.	1. fqq.	270 fqq.	
			VIII.	1. fqq.	ib.	
			IX.	1. fqq.		273
			X.	1. fqq.	258.	275
1, 2, 18, 46.		219		12, 13.		277
7.		492	XI.	1. fqq.	ib. fqq.	
14, 15.		200		18.		304
24.		492		21.		259
			Cccc 2			Cap.

INDEX LOCORUM

Cap.	Vers.	Pag.	Cap.	Vers.	Pag.
XII.	1. Tom. I.	279	V.	1. sqq. Tom. I.	331
XIII.	1. sqq.	284, 304		6.	339
XV.	13, 19.	309		7.	326
	21. sqq.	290	VI.	1. sqq.	333
	63.	258		11-17.	337
XVI.	1. sqq.	299	VII.	2-8.	339
	6.	292		15-22.	340
	10.	258		21-24.	341
XVII.	1. sqq.	284, 290		25.	342
		296 sqq.	VIII.	1-4.	ib.
	14.	293		13-22.	343
XVIII.	1. sqq.	285 sq.		27-29.	345
	11. sqq.	294	IX.	1. sqq.	346
XIX.	1. sqq.	294	X.	6. sqq.	349
	47.	258		10-16.	350
XX.	1. sqq.	300		17-22.	351
XXI.		ib.	XI.	1. sqq.	ib.
XXII.		ib.		33.	353
	7.	258	XII.	4, 9, 10, 14.	356
	12.	259	XIII.	1.	375
	29.	191		1. sqq.	356
XXIII.	1. sqq.	304	XIV.	17.	360
	12.	311	XV.	3.	ib.
XXIV.	19, 21.	305 sq.		18-20.	310
	26.	305, 257	XVII.	1. sqq.	311
	31.	322	XVIII.	7.	315
				31.	312
J U D I C.			XIX.	1. sqq.	315
I.	1-5. 11. sqq.	309		23-25.	316
	27-36.	310	XX.	1.	313
II.	1-5.	311		2, 3.	317
	7.	322	XXII.	30. sqq.	320
	6-10.	323		1. sqq.	322
	10. sqq.	325	I S A M U E L.		
	18.	326	I.	20-28.	381
III.	12-14. 28.	327 sq.	II.	16.	370
	24.	437		25.	371
	31.	329		27-36.	372
IV.	4.	326	III.	1-3.	382
	31.	330			Cap.

SCRIPTURAE SACRAE.

578

Cap.	Vers.	Pag.	Cap.	Vers.	Pag.
	3.	T. II. 21	XXVI.	19, 20.	Tom. I. 443
	13.	T. I. 372	XXVII.	4. fqq.	444, 446
	20, 21.	382		6.	367
IV.	1.	383	XXVIII.	1. fqq.	447
	9.	368		12--14.	450
VI.	19.	380	XXIX.	8.	447
VII.	2.	ib.	XXX.	1. fqq.	450
	5. fqq.	384	XXXI.	1. fqq.	452
VIII.	1. fqq.	386		10.	454
	12, 13.	494	2 S A M U E L.		
IX.	2.	392			
	4, 20.	ib. fq.	I.	1.	450
X.	8.	403		9.	454
	9--12.	393		17.	456
XI.	1--13.	395		18.	457
	7.	391	II.	6, 7, 10.	458
XIII.	1.	ib.	III.	7, 9, 12. fqq.	462. fqq.
	8, 14.	403	IV.	1.	466
	14.	568		6.	467
XIV.	1. fqq.	404	V.	1. fqq.	ib.
	27, 35, 36.	ib.		17, 20, 23.	477
	37.	405	VI.	4, 7.	479
	47.	406		7.	480
XV.	1. fqq.	ib.	VII.	1. fqq.	483 fqq.
XVI.	1, 2.	407, 409		14, 15.	T. II. 42
XVII.	1. fqq.	409, 412	VIII.	1. fqq.	T. I. 489
XVIII.	1. fqq.	413		3.	493
	10--13.	415	IX.	3.	497
	18.	416	X.	1. fqq.	498, fqq.
XIX.	1. fqq.	417	XI.	12.	504
	20--24.	418	XII.	1. fqq.	506
XX.	1. fqq.	419		26.	507
XXI.	1. fqq.	423	XIII.	1. fqq.	509
XXII.	2.	426	XX.	praemittendum Ca-	
	6. fqq.	429		piti XXtio.	
	14.	431		1. fqq.	514. fqq.
	23.	432		2.	531
XXIII.	6. fqq.	433 fqq.	XX.	1. fqq.	538
XXIV.	1. fqq.	436	XXI.	1. fqq.	525
XXV.	1--8.	440		10, 33.	Cap.
	10. fqq.	441 fq.			
		Cccc 3			

Cap.	Vers.	Pag.	Cap.	Vers.	Pag.
XVII.	1. sqq.	Tom. I. 531	X.	1 sqq.	Tom. II. 37
XVIII.	3.	533		11, 12.	15
XIX.	1. sqq.	536		28.	14
XX.	1. sqq.	539	XL	1 sqq.	T. I. 571
XXI.	1 sqq.	550. 553. 1q.		5.	T. II. 74
	15, 19.	544		11.	41
XXIII.	1--7.	563 1qq.		24--25.	43
	13. 14.	426		26.	45
	15.	427	XII.	6.	53
XIXV.	9.	545, 548		15 sqq.	52 sqq.
				27, 28.	56
			XIII.	1 sqq.	57
				1, 2.	48
				9, 10.	241
				33, 34.	62
			XIV.	1 sqq.	ib. sqq.
				21.	47
			XV.	5.	T. I. 568
			XVI.	1--7.	T. II. 71
				29.	239
			XVII.	1-7.	76
			XVIII.	1 sqq.	78
			XIX.	1 sqq.	81
				14.	85
			XX.	1 sqq.	86
				2 R E G.	
				8, 22.	5
					7
					ib.
				23.	5
				13--23.	179
				1.	242
				8 sqq.	180
				3.	74
				30.	73
				34.	75
				6.	189
				19.	193
					Cap.

SCRIPTURAE SACRAE.

57.

Cap.	Vers.	Pag.	Cap.	Vers.	Pag.
	34--38.	Tom. II. 191		19.	Tom. II. 69
XVIII.	1 fqq.	197	XVI.	1 fqq.	70
	5--7.	195	XXII.	10.	T. I. 464
XIX.	37.	T. I. 48	XXVI.	9.	T. II. 224
XXI.	13.	T. II. 216		19.	180
XXIII.	26.	220	XXVII.	2.	283
XXIV.	18.	225	XXVIII.	3.	7
XXV.		225, 5		17.	18

1 CHRONIC.

III.	15.	225
	20.	9
V.	26.	189
IX.	1.	8
XI.	8.	T. I. 469
XV.	26.	481
XVII.	27.	488
XVIII.	1.	490
	3.	492 fqq.
	4, 10.	493
XX.	35.	T. II. 16
XXI.	3.	T. I. 547
	26.	550
XXII.	27.	559, fqq.
XXVIII.	19.	ib.
XXXII.	22.	T. II. 199

XXX.
XXXIII.
XXXV.

E Z R AE.

I.	8.	334
II.	63.	ib.
III.	12.	349
IV.	2.	ib.
VI.	4.	352
VII.	1 fqq.	352

N E H E M.

II.	13, 17, 18.	353
	19, 20.	354
III.	1 fqq.	ib. fqq.
	2.	353
	6--7.	356

2 CHRONIC.

I.	1.	T. I. 571
II.	9.	T. II. 19
III.	16.	26
IX.	18.	39
XI.	1 fqq.	55
	13.	57
XII.	13.	64
XIV.	1 fqq.	67, 68
	12.	ib.
XV.	1 fqq.	ib.

V.

VI.	12.	357
VII.	1 fqq.	ib.
IX.	36, 37.	363
X.	1, 2.	366
XII.	1 fqq.	357
XIII.	1 fqq.	361

Cccc 4

Cap

E S T H E R.				Cap.	Vers.	Pag.
Cap.	Vers.	Tom. II.	Pag.	XLV.	5, 6.	T. II. 321
II.	19-23.		374	J E R E M.		
III.	7.		371	XXXI.	21, 22.	369
P S A L M I.				E Z E C H I E L.		
XXXI.	23.	T. I.	436	IV.		T. II. 226
XXXIV.			424			245
XLIV.		T. II.	486	XVI.	49.	T. I. 178
XLVIII.	3.	T. I.	472	XVII.	22, 23.	T. II. 335
LII.			430	XXVI.	3 sqq.	286
LV.	10.		73	XXVII.		ib.
LVI.			424	XXVII.	23.	T. I. 46
LX.	8, 9.		491	XXVIII.	I-- I.	T. II. 250
	titulus.		495		13-- 6.	249
LXII.	12.	T. II.	28		14.	242
LXXXIV.	6.		ib.	XXXII.	22, 26.	T. II. 307
E C C L E S I A S T.				XLVIII.	23.	T. I. 294
I.	I.	T. II.	46	D A N I E L.		
VII.	27.		ib.	XI.	4.	T. II. 290
VIII.	9.	T. I.	61.		6.	316
J E S A J.				XIII.	7.	339
I. conspirat cum					14.	454
JOEL I.		T. II.	210		11, 12.	450
	I.		213	X.	24, 27.	386 sqq.
VI.	1 sqq.		214	XI.	2.	326
VIII.	6.	T. I.	476		27, 30.	421
XXII.	12.	T. II.	87		31.	450
	13.	T. I.	87		32.	456
XXII.	13, 17.	T. II.	286	XII.	I.	486
XXVI.	27.		3	H O S E A E.		
XXXI.	33.		ib.	I.	3.	173
XXXVII.	12.	T. I.	46		7.	171
XLI.	25.	T. II.	321	III.	1. sqq.	258
XLIII.	7.	T. I.	38			JOEL.

SCRIPTURAE SACRAE. 577

JOEL

ZEPHANJ.

Cap.	Vers.	Pag.
I.	4, 6. Tom. II.	208
II.	cum JES. I. con-	
	spirat.	210
	17--20.	208

Cap.	Vers.	Pag.
I.	17. Tom. II.	230
II.		229, fqq.
III.		ib.

AMOS.

I.	3, 13.	T. I. 503
	O B A D J.	
	v. 1 fqq.	T. II. 236 fqq.
	15.	285

HAG.

I.	2.	359
II.	13.	336
	3.	349
	4, 5.	347
	6--9.	348
	23.	334, 349

JOHN.

I.	2.	149
	3.	151
II.	2 fqq.	157
III.	4.	150
IV.	1--3.	152
	4 fqq.	157

ZACHARIA.

I.		304
II.	8.	526
III.	1 fqq.	336
	9, 10.	307
IV.	7.	334
IX.	8.	438
XIII.	1.	477

MICHA.

I.	I.	202, 205
VI.	I.	204

EX NOVO TESTAM.

NAHUM.

III.	8, 9.	265
------	-------	-----

MATTH.

XII.	40.	T. I. 132
XIV.	5.	T. II. 552

HABAK.

I.	1 fqq.	289
II.	1 fqq.	ib.
III.	7.	260

MARC.

II.	26.	T. I. 433
III.	8.	T. II. 387
VI.	20.	551

Tom. II.

Dddd

LUC.

578 INDEX LOCORUM ETC.

L U C.

H E B R.

Cap.	Vers.	Tom.	Pag.	Cap.	Vers.	Pag.
III.	36.	I.	77	XI.	20.	110 fqq.
IV.	26.	II.	77	XII.	17.	ib.
XIII.	32.		552			

J O A N.

J U D AE.

IV.	20.	445, fq.
XVIII.	31.	561, fqq.

v. 9. 154

A P O C A L.

A C T A.

VIII.

T. II. 571

III.	24.	T. I. 382
V.	37.	T. II. 546
VII.	14.	T. I. 121
XIII.	20.	382
XIV.		T. II. 559
	7.	561

EX APOCRYPHIS LIBRIS.

1 M A C C A B.

1 C O R I N T H.

I.

20-26. T. II. 447
28, 29. 449

I.	10.	T. I. 73
----	-----	----------

2 M A C C A B.

G A L A T.

V.

I. 447
5. 449

II.	17.	131
-----	-----	-----

INDEX

INDEX RERUM PRAECIPUARUM, TOMO I. ET II. OCCURRENTIUM.

A.

A Aronis cum Mose Pag.
contentio. Tom. I. 209
confirmatio in sacer-
dotio solennis. . . 215
Abel primogenitura bea-
tus. . . 35
Caino fratri invisus. ib.
Abel Beth maacha, urbs
ob incolarum pruden-
tiam quondam cele-
brata. . . 542
Abela Mechola. II. 85
Abia, Rehabeami filius
bellum cum Jeroboa-
mo gessit. . . 65
Abjathar Pontifex. I. 496
Abibalus, Tyri rex. II. 248
Abimelech regnum ra-
puit. . . I. 346
Abiram, vid. Korach.
Abisag, Sunamitis, pu-
ella vegeta et elegans
infirmo Davidi refocil-
lando adjungitur. I. 555

Abner Davidis adversa. Pag.
rius. . . 460
an jure Isbosethum re-
gem fecerit? . . . ib.
Ritspam Sauli pellicem
ducit. . . 462
pactum cum Davide
iniit. . . 463
mors injusta per Joa-
bum. . . 464
Abraham, annus natalis
ejus. . . 73, 76
35 annos moratur in
Haran. . . 98
vidit duos Angelos,
cum eorum duce. 106
traditio hujus historiae
inter gentiles. . . 139
Hebraei nomen primus
tulit. . . 100
ob timorem Dei lau-
datur. . . 100
Amicus die dicitur. 106
Sarae frater quo sensu
dicatur. . . 107
multi-

582 I N D E X R E R U M

multitudo hominum e-	Pag.	Achaz, Judae rex, pesti-	Pag.
jus tempore.	80	mus idololatra.	II. 184
patria ejus, Ur, ubi		Baalis cultum revocat.	ib.
fit?	96	regnum sub eo ad in-	
favorem Dei singula-		citas redactum.	
rem expertus.	102	templum spoliat.	
Abfalom fraticida.	I. 513	a variis hostibus ad-	
cutrum, equos, cur-		flictus.	185
fores etc. parat.	521	Assyr. regem evocat,	
artes ejus ad concilian-		suo et regni sui damno.	187
dos sibi vulgi animos.	522	Achazia, Achabi filius.	97
Achitophelo consulto-		ab eo Moabitae defi-	
re usus.	524	ciunt.	ib.
rebellis.	ib.	classem auriferam cum	
Gynecaei Davidis Do-		Josaphato instruit.	ib.
minum se ostendit.	530	de recto lapsus morbo	
fatum ejus.	535	obiit.	98
capillis non in quercu		frustra Elia accerso.	99
innodatus.	534	Judae rex, forami fi-	
Achab per uxorem ido-		lius et successor, cum	
latriam Phoenicum		Joramo, Israelis rege	
introducitur.	II. 73	Chazaelem invadit.	126
Eliae infensus.	ib.	a Jehu interficitur.	127
Hierichuntem restau-		Achia propheta Jero-	
rat.	74	boami uxori interitum	
sterilitas et fames sub		domus denunciat.	II. 63
ejus regno.	75	Achimelech Pontifex.	I. 496
Benhadadum vicit.	90	Achitophel mortem sibi	
Josaphatum contra Sy-		adsciscit.	532
ros sibi socium adjun-		Akra mons inferior inter	
git.	94	Hierosolym.	471
Mors ejus.	96	Adarmelech nomen Her-	
Achanis delictum, do-		culis.	II. 191
mus et familia propter		Adonia Davidis concubi-	
ipsum necata.	I. 270	nam petit.	I. 557
		AEgyptio.	

	Pag.	Alexandri M. historia	Pag.
AEgyptiorum regnum.	88	perstringitur.	392
sapientia, Theologia		obvium sibi Pontifi-	
emblematica.	148	cium Judaeorum ve-	
historia.	594 II. 262	neratur.	439
eos bello petit Nebu-		fata regni post mor-	
cadnezar.	II. 287	tem ejus.	396
afflixit Cambyfes, et		regna varia ex ejus	
Artaxerxes Ochus.	ib.	regno orta.	398
reges varii in S. S.		<i>Jannaeus</i> , dux et Pon-	
obvii.	263	tifex Judaeorum.	496
regnum post Alexan-		<i>Balas</i> , Syriae rex.	464
dum M.	423	Jonathanem Macca-	
AEmulatio Judam inter		baeum sibi devincit.	488
et Ephraim vera causa		<i>Zabinnas</i> , Syriae rex.	467
divisi sub Rehabeamo		<i>Ἀλλοφύλοι</i> , Philistaei dicti. I.	59
regni.	49	<i>Almuggim</i> , quale lig-	
AEnigma Simsonis.	I. 360	num?	II. 38
De Aeris in genere dis-		Altare Rubenitarum trans	
feritur.	I. 16	Jordan.	I. 301
Aera variarum gentium,		<i>Zamae</i> erectum.	385
et Judaeorum.	55	<i>Jeroboami</i> , post vatis	
Israelitarum varia.	599	adloquium scissum.	II. 47
excidii Trojani.	600	Amasae honores in tem-	
Graecorum, Olympia-		pestive David refert. I.	536
dum.	II. 276	a Joabo obtruncatus.	540
<i>In Aeternum</i> aliquando		Amazia , Joasi successor,	
notat ad finem vitae. I.	506	rex Judae.	II. 143
Afflictio vid. Oppressio.		prosperum prius, dein	
Ahasuerus , Estherae ma-		calamitosum regnum	
ritus, et EZR. IV.		habuit.	ib.
memoratus, forte		Edomitatum devictio-	
Xerxes.	II. 385	nem idola adoptat.	144
Alcimus Pontifex , Ju-		a Joaso, Israelis rege	
dacis infestus.	436	bello victus.	145
	Dddd 3		con-

382 INDEX RERUM

a conjuratis occidi	Pag.	itium, verum et geor.	Pag.
tur.	Tom. II. 146	gicum.	53
Ambulare cum Deo,		antidiluvianorum cal-	
quid?	I. 42	culus varie ducitur.	48
coram facie Dei.	126	Jubilaus.	195
Amiculum aureum. f. Ep-		fuit quivis agnus.	600
hod Gideonis, quid?		quietis et servitutis sub	
I.	343	Judicibus quomodo in	
Ammon, Jonadabo con-		Chronologia constitu-	
sultore usus, Thama-		endi?	332
rem sororem vitiat.	510	Simsonis 20 non ca-	
ab Absalomo obtrun-		dunt in periodum an-	
catus.	513	norum 40 servitutis	
Ammonitae grave bellum		Philistaeorum.	376
cum Davide gerunt.	498	Heli 40 non confun-	
visi durius supplicium		dendi cum annis servi-	
fubeunt.	502	tutis Philist. et Sim-	
Amon, rex Judae, in-		sonis.	377
pius.	II. 216	Sabbathicus et Jubi-	
Amos, Propheta, Ho-		laeus aeram Israeliti-	
seae coevus	164	cam constituunt.	599
argumentum libri ejus,		Antanacclasis in vocibus	
divisio, usus.	166 sqq.	ערוך et ערוך. GEN.	
Anarchiae, post Josuam,		II: 25. III: 1.	31
quaedam species.	I. 307	Antiochus Theos, rex	
Angelus Jehovae Dei		Syriae.	II. 410
filius.	I. 336	Magnus.	413
Animalia, quomodo iis		Epiphanes.	418
Adamus imposuerit no-		furor ejus in Judaeos.	422
mina?	28	magna et dira per-	
purorum et impuro-		secutio.	446
rum distinctio.	58	calamitatem anno-	
Annus veterum duplex,		rum 26 iis inflixit.	454
solaris et lunaris.	6	motiva ejus avaritia	
olim duplex habuit in-		et dominandi libido.	455
		fines	

P R A E C I P U A R U M. 583

finis Dei, morum Pag.	sub Davide bis deduc-	Pag.
in gente sua emen-	ta.	79
datio. Tom. II. 456	non in tabernaculum	
<i>Eupator.</i> 462	Mosis delata.	482
<i>Sides.</i> 466	Arcum et sagittam su-	
<i>Grypus.</i> 468	mere dicitur ad bellum	
<i>Cicizenus.</i>	se adcingens. II. 142	
<i>Eusebes.</i> 470	Argivorum regnum. I. 140	
<i>Dionysius.</i>	Argonautica expeditio. 600	
<i>Asiaticus</i> , idem qui et	Aristaeae, quae dicitur	
Commagenus dicitur. 471	historia, fabulam sa-	
Aphek, vallis, ubi sita? 90	pit. II. 440	
Apologis frequens olim. I. 347	Arithmetici characteres,	
Jothami. ib.	vid. Numer.	
Nathanis ad Davidem. 506	Artes vel Arsames Per-	
Thekoanae ad Davi-	sarum rex penultimus. 329	
dem. 515	Artaxerxes <i>Longiman.</i> ,	
Joasi ad Amaziam. II. 145	clemens, Judaeis favit,	
Aquae effusio solennitas	Aegyptios repressit	
publica. I. 384	adversus Graecos infe-	
Arabia Aegyptiaca Ve-	lix. 327, 383 [sq.]	
terum, quatenus. II. 261	<i>Mnemon</i> cum fratre	
Arabes Cuschaei, situs	Cyro II. a Graecis ad-	
et status politicus eo-	juto, bellum gessit. 328	
rum. 257 sqq.	<i>Ochus</i> , tyrannus, Ju-	
Ismaelitae Midianitae. ib.	daeis durus, regni ta-	
Nomades et scenitae	men adversus rebelles	
fuere. ib.	strenuus tutor. 329	
Nabathaei. 260	Artachastha, qui templi	
Arbor vitae, et scien-	restorationem impedi-	
tiae. I. 26 sq.	vit, forte Tanoaxa-	
Arca foederis sub Eli in	res, qui absente Cam-	
castra delata. 369	bysse regnavit. II. 385	
capta a Philistaeis. 378	Asa, Judae rex, cultum	
reducta per gradus. 379	sacrum strenue reformat. 67	
Dddd 4	mater	

- mater ejus idolis ad- Pag.
 haesit. Tom. II. ib.
 quiete et splendore
 per decennium frui-
 tur. 68
 Ramam a Baesa con-
 ditam destruit. 69
 regem Damasci auro
 corrumpit, ad fran-
 gendum cum Baesa
 pactum. 70
 prophetam male tractat. 71
 in morbo ad medicos
 confugit. 76
 Asininis pullis inequitare
 solebant digniores. I. 349
 Assyriorum regnum sec.
 Ctesiam. 81, 87
 historia. II. 268 I. 597
 reges in S. S. memo-
 rati. II. 268
 res secundum S. S.
 collatae cum historia
 exotica. 269
 Astarte in SS. nomen
 Veneris. II. 73, 74
 Asylorum inter Judaeos
 ratio exponitur I. 232
 Athalia, mater Achaziae
 regnum Judae sibi ra-
 puit. II. 17
 tyrannidem exercet. 132
 auctore Jojada Ponti-
 fice, regnum Joaso re-
 stituyente, interficitur. 136
 Athenae a Minerva no- Pag.
 men. I. 142
 Atrium templi interius
 et exterius. II. 24
 Attica ab *αττη*, *littore*,
 nomen habet. I. 141
 Atticum regnum, a Ce-
 rope conditum, deli-
 neatur. I. 141
 Aurae lenissimae, in vi-
 so Eliae, Deus prae-
 sens. 85
 Azaria rex vid. Uzzia.
 Azaria vates ad Aiam. II. 68
 Azazel hircus emissarius. I. 187
- B.
- B**aal variis nominibus
 insignitur. II. 73
 berith, idolum Siche-
 mitarum. I. 346
 Peor, Moabitum i-
 dolum. 578
 Zebub, idolum Acca-
 ronitarum. II. 98
 utrum verus Deus sit,
 an Jehova? solenni-
 ter, dirigente Elia,
 dirimitur. 80
 sacerdotes ejus ab Elia
 contemtim habiti et
 necati. 81
 sacrificulos ejus et cul-
 tores Jehu necat. 131
 Baana

P R A E C I P U A R U M. 585

Baana et **Rechob**, Pag. 467
ob trucidatum **Isbo-**
thum, capitis poenam
incurrunt. Tom. I. 467
Babylonica turris. 71
Babyloniorum regnum. I. 84
historia. II. 284
reges in S. S. memorati. ib.
eorum successio un-
de petenda? ib.
historia in sacris col-
lata cum exotica. 272 sqq.
rebelles a **Dario** **Hyst.**
et **Xerxe** denuo subacti. 331
ab **Himero**, 130 annis
ante aeram vulgarem,
desolati. ib.
Baesa, rex **Israelis**, **Ra-**
mam condit. 69
Nadabum trucidat. 71
cum omni **Jeroboami**
familia interficitur a
Zimri. 72
Balkk, **Moabitum** rex,
per **Bileamum** **Israelitis**
mala struit. I. 222 579
Barcocheba **Pseudo** **Mes-**
σίας. II. 583. sq.
Bellum **Pentapolitanum**. I. 135
Israelitarum cum **Phili-**
staeis. 369
Belsamen **Herculis** **Tyrii**
nomen. II. 73
Beltazar **Danielis** quis
apud exoticos? II. 304
Tom. VII.
Benedicere, per **Israhel** Pag.
mur, aliquando pro ma-
ledicere. Tom. II. 92
Benhadad, rex **Syrorum**,
ab **Achabo** victus. 88. sqq.
ejus expeditio et postu-
lata. ib.
I. et II. reges **Syriae**. 255 sq.
Berosi narratio cum **Mo-**
sis historia in concor-
diam redigitur. I. 55
sub **Alexandro M.** vixit. 84
Beth-rechob **Syrorum**
familia. 498
Bezetha inter montes
Hierosol. 473
Bileami res. 579
Boazi et **Ruthae** historia
ilustr. 580
Bonum et **malum** scire,
quid notet? 27
Botfra **Idumaeorum** ab
illa **Moabitarum** distin-
guenda. 581
C.
C **Admus** origine **Phoe-**
nicius etc. I. 143
Caini res. 35
genealogia. 37
signum, quid fuerit? ib.
Cainan, **LUC.** III. 36.
expungendus vide-
tur. 76
Ecc
Caus

- Cajus Caligula, impera- Pag.
 tor Rom. statuam suam
 templo Hierosol. infer-
 ri iussit. Tom. II. 549, 607
 Calculus annorum ante-
 diluvianorum varie du-
 citur. I. 48
 Cambyfes, Cyri filius de-
 gener, faevus. II. 321
 AEgyptios crudeliter
 represit. ib. 287
 exercitium ad Ammo-
 nios missum, arena ob-
 rutum amisit. 321
 nec felicior contra AE-
 thiopas. ib.
 impedita sub eo tem-
 pli Hierosol. restaura-
 tio. ib.
 Camosch Moabitarum
 idolum. I. 578
 Canaanis divisio. 281
 termini. 287
 fertilitas. 288, 290
 occupatio ab Israelitis
 nota scriptoribus exo-
 ticis. 603
 speluncas majores com-
 plures habebat. 437
 Canis e Nilo, adagium. 340
 Canon S. S. V. T. an
 ab Ezra confectus? 365
 Canticum Cant. Salomo-
 ni vindicari nequit. II. 47
 ejus inscriptio, et
 scopus. ib.
 sensus mysticus et ty- Pag.
 picus, si prudenter in-
 stituatur, admitti po-
 test. Tom. II. ib.
 Carmel, urbs, a monte
 distinguenda. I. 440
 Caro de hominis inbecil-
 litate. 39
 ejus usus post lapsum
 demum homini con-
 cessus videtur. 60
 Carthaginiis historia. II. 281
 Catenam injuste vincto-
 rum securi frangi, mo-
 ris quondam erat. 592
 Cecropis res. I. 142
 Ceilon forte veterum O-
 phir. II. 15
 Censur Judaeorum sub
 Quirinio 546
 Chanun bellum Davidi
 movet. I. 498
 Chasdim GEN. X. per
 anticipationem disti. 97
 Chasidaei, unde orti Ef-
 saei. II. 535
 Chebron describitur. I. 457
 Cherubini pro angelis. 22
 in tabernaculo. 175
 in templo. II. 24
 Chiram primarius Salo-
 monis opifex. 18
 Christus per Mariam e
 Nathane, Salomonis fra-
 tre, Davidis filio ortus. I. 487
 Chroni-

Chronicorum libri a va-	Pag.	Coloni novi in terram Pag.
riis auctoribus vario		Israelis delati, populo-
tempore confecti. II.	8	rum colluvies. II.
eorum collector forte		Columnae aeneae templi.
post exilium Babyloni-		carum ornamenta.
cum vixit.	9	nomina Jachin et
plura de Judae quam de		Boaz.
Israelis regibus tradunt.	10	doctrinae moralis et
Chronologia a mundo		ornatus ergo aderant.
condito ad diluvium.		Comam alere Naziraeo-
I. 47, sqq.		rum erat. I.
a diluvio ad exitum		Commentarios rerum sua-
Abrahami.	73, sqq.	rum publicos Judaei
Codicis Hebraeo Ma-		post exilium Babyl.
forethici.	76, sq.	non habebant. II.
versionis Graecae V. T.	78	Confusio linguarum Ba-
ab Abrahami peregrina-		bylon. I.
tionem ad exitum Is-		Conjugium cum sorore
rael. ex AEgypto.	128	. Abrahami aevo non
ab exitu ad fundatum		vetitum.
templum.	I. 574	filiorum Dei et Adami.
a fundato ad distruc-		Coram Jehova, quid no-
tum plum.	II. 237	tet? I. 305, 317, 352
regum Judae et Israelis.	238	Corona Milcam, s. idoli,
a destructa Hierosol.		Davidi non inposita,
ad initia Judae Maccab.	459	sed ejus gemma.
a Juda Macc. ad aeram		Corvi proprie dicti non
Christ.	541	Orebitae, Eliae nutri-
Claudius (Tiberius) Dru-		tores. II.
sus, imper. Roman.	607	Cotovicus montem olive-
Codicis sacri Hebraei		ti optime descripsit.
- integritas.	I. 49	Coturnices cibus Israeli-
Coeci multi in AEgypto.	94	tarum in deserto. I. 164
Coecus et Claudus non		Creationis historia insign-
intrabunt, proverbium.	469.	nes habet usua.
Eeee	2	Crethi.

- Pag.
 Crethi et Plethi. Tom. I. 496
 Crus super femur percutere, proverbium. 362
 Ctesias de regno Assyriorum. 81, 87
 Currus ferrei in bello. 294
 Cuschaeci, Arabes, latius eorum nomen passim venit. II. 260
 eorum reges et historia. ib. sq.
 Cuspis Fadus Judaeae Procurator. 555
 Cuthaei, a quibus Samaritanis nomen deinde haesit. 190
 eorum idola. ib.
 vexantur in terra Israelis a leonibus. ib.
 sacra Jehovae adsciscunt, et idolorum suorum cultum retinent. 191
 Cyaxares, Medorum rex. 306
 Cycli veterum. I. 7
 Aegyptiorum canicularis. 15
 Graeco-romana. ib.
 Cyrus Persas ad defectum a Medis movet. II. 314
 Darium Medum vincit, et Croesum. ib.
 Babelum bis occupat. 292, 315
 ex utriusque occupationis confusione variâ incommoda in Pag. historia orta. Tom. II. ib.
 primo dux Cyaxaris Medos subegit, deinde rex et hostis Cyaxaris. ib.
 ejus historia, res gestae, virtutes, celeberrimum nomen, favor in Judaicam religionem, etc. 318, 399.
 regno Babylon. devicto in favorem Judaeorum notabile edictum promulgat. 332
 Zerubabelem ducem reducum, sive Ethnacham constituit. 334
 licentiam exulibus Judaeis redeundi universalem concedit. 332
 Vaticinium de eo impletum. ib.
 D.
 Damaeus, ejus finis. II. 254 sq.
 regio fertilis. ib.
 reges ejus et historia. ib.
 finis regno inpositus a Tiglat Pulasser, urbe destructa. 255
 deinde restaurata. 257
 Danielis elogium. 293
 Darius Codomannus princeps

ceps non malus, at Pag.	simulata apud eum de- Pag.
infelix quod in tem-	liratio. Tom. II. 426
pore Alexandri M. in-	recipit sead speluncam
ciderit. Tom. II. 329	Adullam. ib.
tribus praeliis ab eo	desiderat aquas Bethle-
victus. ib.	hemitici fontis. 427
a suis in fuga miser	fugit ad Moabitas fa-
vita privatus. ib.	miliae suae securitati
<i>Hystaspis</i> astu regnum	prospecturus. ib.
nactus. 322	concilium militare ha-
prosper in bellis, at	buit. 428
non adversus Graecos. ib.	Kehilaeis contra Phi-
despotismus sub eo po-	list. succurrit. 433
tissimum invaluit. 323	in deserto Ziph mo-
<i>Medus</i> apud Danielelem	ratur. 433
quis apud exoticos? 310	in deserto Engedi. 436
sub eo Monarchia	Saulum, cum posset,
orientis a Babyloniiis ad	non occidit. 438
Medos transit. 312	gesta ejus cum Nabale. 440
<i>Nothus</i> Aegyptum a-	modum excedit in
misit. 327	vindicta proposita. 441
Dathan vid. Korach.	Abigaelem benigne re-
David primo privatim	cipit, et ducit. 442
unctus. l. 408	juramento temerario
forma pulcher. 409	se non obstrictum pu-
Goliathum vincit. 410	tat. ib.
in aulam Sauli venit. 412	proditur a Ziphenfi-
invidiae Sauli expositus. 414	bus. 443
ejus filiam ducit. 415	mitis erga Saulum. ib.
foedus cum Jonathane	num recte deseruerit
pangit. 420	terram Israelis? 444
involute cum Abime-	An prudenter Achiso
lecho egit. 423	se commiserit?
ad regem Gathi con-	An pie et juste se gaf-
fugit. 425	serit inter Philistaeos?
E e e e 3	

590 INDEX RERUM

astute stratagemate Pag.	cui illud exsequi non Pag.
usus. Tom. II. 447	debuerit. Tom. II. 17
dimissus ab Achiso. ib.	luget defunctum Saulum. I. 455
fata ejus sub bello inter Israelem et Philistaeos.	nuntium ejus, ceu regicidam interfici jubet. 456
regni ejus duplex periodus. 457	bella varia post confirmatum sibi regnum gessit. 490
per septennium primo Benjaminini et Judae tribui imperat. ib.	legati ejus de honestati a Chanano. 498
facta ad conciliandam sibi plebem omnem. 458	unde bellum cum Ammonitis, eorumque sociis ortum. ib. 499
legatio ad Jabesitas. 459	duplice praelio victor. 501
adversus familiam Sauli regnum sibi delatum tuetur. 461	Rabbam, Ammonitarum metropolim, capit. 502
paciscitur cum Abnero. 463	coronam idoli ipsorum sibi vindicat. ib.
Joabo dira inprecatur. 465	durum supplicium de milite hostili sumit, de quo disputatur. ib. 499
ab exercitu rex creatur. 468	adulterium cum Bathseba. 504
deinde a senioribus. ib.	Uriam in bello caedi curat. 505
periodus altera regni David.	ob haec a Deo per Nathanem, apologo adhibito, corripitur. 506
regno firmato primam statim sacrorum curam habet. 478	Salomonem ex Bathseba suscipit. 508
Arcam Zionem adducit. 479	Ammonis incestu cruciatur. 509
lineo levique cinctus amiculo. 481	et Absolomi fratricidio. 513
cur arcam in tabernaculo Moïsis non locaverit? 482	hunc
consilium de extruendo templo pium. 483	

hunc post triennale Pag.	Philistaeos, de novo Pag.
exilium, per suborna-	regnum infestantes,
tam Thekoanam, re-	quatuor praeliis debel-
duci curat Joab. T. I. 514	lat. Tom. I. 544
filium rebellem Abso-	populi censum insti-
lomum habet, quae	tuit. 545
historia exponitur. 521	non a diabolo instiga-
Is variis artibus ple-	tus. 546
bis animos sibi concili-	in quo peccatum ta-
liat. 522	men fuit. 547
ac Hebronae tandem	a cujus vindice Deo
regem se proclamari	concessum ei, ut e
curat. 524	tribus malis pestem
David hinc fuga salutem	eligeret. 548
quaerit. 525	qua cessante in loco,
interim a Ziba circum-	ubi templum postea
ventus, et a Simei ca-	extruendum, sacrifi-
lumniis proscissus. 528	cium obtulit. 549
tristissimo hoc eventu	fames per triennium
humiliatus. 529	regnum ejus vexat, ob
victor tandem evasit. 530	Sauli facinus in Gi-
Abfalomo per Joabum	beonitas. 550
confosso. 534	quod his vindicandum
quod excessum in lactu	ab illius familia per-
ei peperit. 536	mittit. 554
Hierosolymam solen-	vigore et calore desti-
niter reducendus Ama-	tutus, ex medicorum
fae praefecturam exer-	consilio, puellae con-
citus intempestivae de-	fortio refocillarur. 556
fert. ib.	Adonia regnum affec-
in adparatu ad reditum	tante, represso. 557
Sebae seditiosos motus	Salomonem, filium,
compefcit. 539	successorem sibi desig-
redux aulæ et regni	nat, ac inaugurari fa-
munera disponit. 543	cit. 558
Eccc 4	cui.

- cui, saluberrimis mo Pag.
nitis instructo. Tom. I. 559
mitis erga Joabum et
Simei, vindictam ab
iis committit. 561
Davidis mors et character. 562
ultima verba, 2 SAM.
XXIII. r. . . illustran-
tur. . . 563, sqq.
elogium, *vir secundum*
cor Dei exponitur. 568
regnavit 40 annos et
sex menses. . . 468
Debora, ejus res. 330
Decalogus fundamen-
tales Israeliticae socie-
tatis leges continet. 169
Decimae e spoliis Deo
sacrae. . . 135
Demetrius *Eucheres*, Sy-
riae rex. . . II. 470
Nicator. 465, 467
Soter. . . 463
Dejoces, rex Medorum. 306
Deserti arabici indoles. I. 163
loca patentia, pastui
pecorum apta, passim
notat. . . II. 85
Dei nomen tantum sub
Theocratia Israelis ju-
dicibus et magistratui
datum. . . I. 236
Deuteronomii liber auc-
torem Mosem habet. 145
Dicere, quod de Deo
passim venit, id, quod Pag.
per speciales ejus pro-
videntiae vias evenit,
notat. Tom. I. 529
Dies naturalis, artificia-
lis, et astronomicus. 2
an in quatuor horas
maiores apud Judaeos
fuerit distinctus? ib.
de tempore maledic-
tionis, judicii et irae
passim. . . 39
Digitus et lumbi quid
in responso Rehabe-
ami? . . . II. 50
Diluvium quando or-
tum? . . . I. 47
verus ejus conspectus
et usus. . . 44
reliquiae ejus. . . 55
Ogygium respondet
Noachico. ib. 141
Dina vitata 15 annos
nata. . . 115
Dispersio Noachidarum. 69
Distributio terrae. ib.
Distinctio animalium pu-
rorum et impur. 58
hominum ante dilu-
vium. . . 37
Doeg, de eo varia. 429
inter ministros Sauli. 430
delictum ejus in Pon-
tificem. . . ib.
quem cum sacerdoti-
bus

P R A E C I P U A R U M. 593.

bus trucidat, urbem. Pag.
que Nob delet. T. I. 432
Dominium et possessio
terrae non confunden-
da. 493
Domitianus Imp. Roma-
nor. II. 609
Domus saltus Libani a
Salomone structa. 30
Draconis fons Hieroso-
lym. I. 475
Duces vid. Principes.
Dudaim, probabiliter fi-
cus Indica, Maüz. 113
Duellum Davidis cum
Goliatho, quando ac-
ciderit? 410
viro- rum XII. sub Da-
vide et Abner. 461

E.

Eccelesastes an a Salo-
mone post resipiscen-
tiam conscriptus? II. 6
Eclipsium usus in chro-
nologia. I. 16
Edom vid. Idumaei.
Egressus Israelitarum ex
Aegypto. I. 158
Ehudi facinus absolvitur. 329
Eleazar Pontifex Judaeo-
rum, sub quo versio
Graeca confecta. II. 431
Eli vid. Heli.
Tom. VII.

Eljada, Rezonis pa- Pag.
ter. Tom. II. 43, 255
Elias Achabi severus
cenfor, religionis col-
lapsae vindex. II. 75
Achabo, bis obviam fuit. 78
famem et sterilitatem
denuntiat. 76
a corvis nutritur. ib.
ad viduam Sareptan. se
confert. 77
cujus filium mortuum
resuscitat. ib.
pluviam promittit. 78
cum Obadja, Achabi
ministro, memorabile
colloquium. ib.
Baalis sacerdotibus per
Achabum convocatis,
solenniter quaestio-
nem, utrum Jehova
an Baal verus Deus,
decidi curat. ib. sqq.
falsa ironia eos exci-
pit. ib.
igne coelitus impetra-
to, victor, eos inter-
fici jubet. ib.
pluviam ad preces nac-
tus. 81
fame languens ab An-
gelo recreatur. 82
in monte Horeb singu-
lare visum nactus cu-
jus scopus illustratur. ib. sqq.
Ffff . . . igno-

- ignominiosam mortem Pag.
 Achabo praedicit. II. 92
 legatis Achaziae, Baalem consulturis, respondet. 98
 per ambages Jordanem petit. 180
 aquas ejus pallio dividit, quod signaculum ministerii ejus fuit. ib.
 Elisae, successori, duplam Spiritus sui portionem promittit. ib.
 ejus raptus in coelum, turbine forte factus, illustratur. 121
 hic, quo tenderit, exponitur. ib.
 literae ad Joramum, non sunt Thisbitae, sed alterius forte. 125
 Elisa, quo sensu unctus dicatur ab alia? 86
 Jordanis aquis divisus fluvium transiit. 102
 aquas foetidas sanat. ib.
 pueros maledicos ursis occidendos tradit. 103
 oleum apud viduam miraculo multiplicat. 111
 Sunamitidis filium mortuum resuscitat. 112
 jusculum perniciosum salubre reddit. 113
 100 viros 20 panibus saturat. 114
- Naamanum a lepra Pag. purgat. Tom. II. 115
 ferrum aquis innatare fecit. 117
 clandestina syriae regis consilia Israelitis aperit. ib.
 hostium turmam, ad se capiendum missam, coecitate percutit. 118
 a Joram ad necem quaeritur. 119
 in gravissima fame abundantiam promittit. 120
 Chazaeli regnum addicit. 122
 Jehu regem ungit privatim. 127
 Ellipseos historicae exempla. I. 132
 Epactae. 9
 Ephemerides Israelis sunt libri, qui citantur in libris regum. II. 6
 Ephod et Teraphim instrumenta divinatoria. I. 345
 Epocharum usus in historia. I. 16
 Esavi nomen. 589
 Esseni a Chasideis originem habent. II. 535 sqq.
 cum Pythagoraeis inter gentiles, cum Monachis inter Christianos passim conferendi. ib.
 eorum

eorum dogmata et in-	Pag.	Fames sub Davide per Pag.
stituta.	ib.	triennium. 550, sqq.
distinguendi inter theo-		sub Elia et Achabo. II. 76
reticos, s. Therapeu-		sub Claudio Imp. 565
tas et practicos.	ib.	Felix Judaeae Procurator. 558
Esther, regina, ejus his-		sub eo latrones et si-
toria variis observatis		carii grassantur: et con-
illustratur. II. 383, sqq.		troverſia Caesaracensis,
Eva, quando fuerit cre-		fons malorum. 559
ata?	I. 33	Ferre iniquitatem, quid? 246
Evilmerodach Nebucad-		Ferri et fabrorum usus
nezaris ſucceſſor. II. 291		viſtis ademptus. I. 400
Exercitus paſſim pro om-		Feſta Iſraelitarum. 192
ni Iſraele venit. I. 468		Feſtus Judaeae Procura-
Exodi liber Moſen auc-		tor. II. 559
torem habet. 145		Foecunditas Iſraelitarum
Ezechielis nomen, ge-		in Aegypto. I. 132
nus, munus, libri par-		Foederis Sinaitici natu-
tes etc. II. 294, ſqq.		ra, et confirmatio. 173
Ezra e ſtirpe ſacerdotali.	337	Fontes in tractu Hiero
quaenam ejus poteſtas?	338	ſol. 475
inſtaurandae urbi, tem-		Fornicatio Spiritualis
plo et religioni ſtrenue		cum Ephodo. 143
intentus. 348		

F.

F	Acere aliquid, quo	
	ſenſu de Deo paſſim	
	dicatur? I. 530	
F	ſiſiloquium aliquando	
	non inlicitum. 268	
	non in Samuelis ver-	
	bis, I SAM. XVI. 2.	
	erat. 408	

Ffff 2

G.

G	Abinius, Judaeae	
	Praefes, Hyrcanum	
	turbat. II. 506	
G	ad, propheta, non eſt	
	auctor librorum Sa-	
	muelis. I. 367	
G	alba Imper. Romanos. II. 608	
G	ath, urbs Philistaeorum,	
	Metheg Amma dicta. I. 490	
	Gehazi	

396 I N D E X R E R U M

Gehazi, Elifae famulus, Pag.	Pag.
lepra percussus. II. 117	unde fames orta. 554
Genealogia Căini. I. 37	vindicta, cujus modum
Sethi. 38	ipsi constituunt. 555
Jacobi. 120	Giblitae, urbis Gabal in-
Geneseos liber e schedis	colae. II. 13
Patriarcharum a Mose	Gideonis memoratu dig
confectus. 21	na. I. 336
Gentilium de creatione	Jerub baal et Jerub-
traditiones 54	boschet nomen ejus. 338
de Gigantibus, Jabale etc. ib.	Gihon fons prope Hie-
de diluvio et arca. 55	rosol. 475
sub ultimis reipubl.	Gilboae montes execrati
Judaicae temporibus	a Davide. 457
horum sacris faventes	Gitthaei praesidiarii Da
complures. II. 567	vidis. 526
Gessius Florus, ultimus	Gosen, provincia, quam
Judaeae Procurator,	Israelitae incolebant,
rapinis ac sceleribus	describitur. 122
suis gentem ad despe-	Graeci V. T. interpretes
rationem adegit, bel-	numerus annorum
lum exitiale conflagavit. II. 560	valde auxerunt. 51
Gethsemane hortus ad	eorum prisca historia
montem olivet. I. 474	incerta. 140
Gibea Sauli et Benjamin,	ab aera excidii Trojani
non confundenda cum	perstringitur. 600
Giba. I. 316	ab aera Olympiadum. II. 267
Gibeonis sacra solennia	ab aera Seleucidarum. 459
ad regni inauguratio-	Gravidas effundere, pro-
nem fecit Salomo. 571	verbium de dirissima
Gibeonitae fraude cum	strage. 183
Israelitis paciscuntur. 273	Gustus de prudentia et
a Saulo oppressi. 550	eloquentia venit. I. 443
sub initiis regni ejus,	
forte. 551	

Habakuk,

P R A E C I P U A R U M. 597

H.

		Pag.
H Abakuk, inter exu-	Pag.	
les propheta, nomen		
tempus, preces, libri		
argumentum divisio.		
Tom. II. 296, fqq.		
H abitare in medio Israe-		
lis, quid?	I. 269	
H adad epitheton regum		
Syriae.	II. 255	
Salomonis adversarius.	43	
H adar ezer Davidi bel-		
lum movet.	I. 493	
H aggai templi restaura-		
tionem strenue promo-		
vet, morum reforma-		
tionem urget. II. 337, fqq.		
anno Darii Hyft. 2do		
vaticinatur.	ib.	
tribus concionibus li-		
ber absolvitur.	ib.	
populi fata usque ad		
finem reipubl. prae-		
dixit.	ib.	
H aman forte Amalekita.	372	
ejus historia.	ib.	
H ebdomas vetus tempo-		
ris divisio.	I. 4	
H elena, mater Izatis, A-		
diabenorum regis, re-		
ligionem Jud. reci-		
pit.	II. 556	
H eli, Pontifex et judex. I.	326	
successor Simsonia.	368	
Ffff 3		
filii ejus flagitiosi.		370
H enochi vaticinium,		
pietas, exitus.		41
H eraclidarum reditus in		
Pelopon.		602
H ercules sub Achabo et		
Iezabele cultus.	II. 73	
T yrinus a Graeco dis-		
tinguendus.		74
combustione et lustra-		
tionem primogenitorum		
cultus.		ib.
H ereticidium Eliae in		
Baalis sacerdotes faci-		
nore non palliandum.		81
H erodes <i>Magnus</i> favore		
primum apud Judaeos		
et Romanos gaudet.		509
character ejus.		510
Romanorum gratiam		
admodum ambit.		ib.
Judaeis formidabilis.		512
A ffamonaeorum fami-		
liam delet.		513
M ariamnem, uxorem		
interficit.		514
ejusque matrem A lexan-		
dram.		515
filiosque suos A lexandr.		
et A ristobul.		ib.
regnum, Hierosoly-		
nam ac templum ad-		
modum splendida red-		
didit.		516
genti		

- genti suae tamen in- Pag.
sus. Tom. II. 517
ob varia crimina. ib.
Antipatrum filium ne-
di dat. . . . 518
omni denique modo
breui ante mortem
odio suo in gentem ma-
nifestato, gravissimis
doloribus excruciatu-
s obit. . . . ib.
breui ante mortem ejus
natus Jesus Christus. 519
ejus infanticidium
Bethlehem. a veritate
non abhorret. ib.
Antipas, filius *Magni*,
Galilaeae et Peraeae
Tetrarcha. . . . 551
hujus res percurrun-
tur. . . . ib. sqq.
Agrippa, *Aristobuli* fi-
lius, post varios casus,
avitum regnum recu-
perat. . . . 553 sqq.
Jacobum Apost. neci
dedit, *Petrum* carce-
ri inclusit, ipse tan-
dem miserrime extinc-
tus. . . . ib.
Herodoti de rebus AE-
gypt. tradita, quomo-
do componenda? 263
de *Cyro* relata, quo
loco sint habenda? 309
- Hesiodus* circa tempora Pag.
Josaphati regis floruit. 277
Hierosolymae, qualis po-
tissimum sub *Davide*
et *Salom.* fuit, de-
scriptio. . . . I. 470
Zedek et *Jebus olim*
dicta. . . . ib. II. 267
nec non *Cadytis Syro-*
rum. . . . II. 266
urbs pulcherrima. I. 476
regni *Judae metropo-*
lis. . . . II. 2
capta et combusta cum
templo a *Nebucadne*
zare. . . . 227
Hillel celebris inter Pha-
risaeos doctior. 535
schola ejus sub *Hero-*
de M. floruit. ib.
Hinnom vallis prope
Hierosol. . . . I. 474
Hiram, *Tyri* in conti-
nente rex, urbem ornat,
sedem regni facit. II. 248
sqq.
Hiskia inter *Judae reges*
insignis. . . . 193
religioni restaurandae
totus incubuit. ib.
Paschatis solennia curat. 195
regnum ab *Assyr.* ser-
vitate vindicat. 197
in quo non injusta re-
bellio. . . . ib.
morbus

morbus lethalis, sanatio miraculosa. T. II.	Pag. 199	I.	
Philistaeos vicit, honore ac tranquillo statu gavissus.	ib.	Jacobi patriarchae res recens. Tom. I.	Pag. 110
ob legationem Babyl. elatus, a Jesaja correptus, Deo se commisit.	200	genealogia.	120
Historiae definitio.	I. 1	Jaddua Pontifex Judaeor. Alexandro M. obviam ivit.	II. 430
creationis vid. creatio.		Jaelis facinus.	I. 332
Graeca vid. Graec.		Jair judex.	349
ellipsis vid. Ellips.		Japho ubi sita?	II. 155
Holocausta lege postulata.	I. 181	Jason Pontifex impius.	434
Homerus circa tempora Josaphati floruit.	II. 277	Idola Moabitarum.	I. 578
Homicidio capitis supplicium constitutum.	I. 63	Philistaeorum.	593
Hominum multitudo aervo Abrahami.	80	Idololatria ante diluvium non invaluit.	43
Horae apud Veteres.	3	sub Israele crimen laesae Majest.	236
Hoseae vatis nomen, genus, patria.	II. 169	Salomonis vid. Salomo.	
vaticiniorum ejus obiectum, tempus et argumentum.	170, sqq.	Idumaei cum Davide bellum gerunt.	495
Hycsos, reges pastores Aegypti praefuisse Manetho tradit.	I. 595	historia eorum.	579
Hyrcanus dux et Pontifex Judaeor, ejus gesta et fata.	II. 502, sqq.	Jebus olim Hierosolymae nomen.	470
Hysterosis historica.	I. 157	Jedidjah et Lemuel Salomonis nomina.	508
		Jehojakim Judaeorum rex.	II. 224, sqq.
		Jehova utrum verus Deus, an Baal solenni modo decidi curat Elias.	80
		Jehu privatim unctus ab Elisa.	127
		divinas comminationes inplet.	129
			Achabi

	Pag.		
Achabi familiam delet.	130	manus exaruit, et re-	Pag.
laudatus a Jonadabo. II.	131	stituitur.	Tom. II. 58
Baalis sacerdotes necat.		interitum ei denuntiat	
Zelus ejus Deo pro-		Ahia.	63
batur.	132	regina de filii morte	
promissi, de regno in		Ahiam consulit.	ib.
familia ejus diuturno,		mors.	ib.
conditiones non prae-		Jeroboam II. regnum Is-	
stitit.	133	raelis habuit illustre	
Jephthae gesta.	349	et fortunatum.	146, 147
votum filiae necem non		post ejus mortem in	
exigebat.	353	pejus omnia ruunt.	148
Jeremiam librum regum		Jesajae nomen, genus,	
II. scripsisse non est		tempus, liber argumen-	
probabile.	II. 6	ti elenctico paracletici,	
floruit sub Josia rege		hujus divisio.	213, sqq.
ad regni finem usque.	228	Jethro veri Dei sacer-	
Jericho capta.	I. 266	dos.	I. 166, 204
Jeroboami rebellio, fata		Iezabel Phoenicum ido-	
et gesta priora.	II. 45	latriam introducit.	II. 73
rex electus, regnum		prophetas Dei necat.	79
mox firmat.	52	Ignis favoris Dei aliquan-	
Sichemi regni sedem		do symbolum.	I. 336
figit.	53	coelitus delapsus sacri-	
facra pessime mutavit.	ib.	ficia consumens com-	
vitulos aureos, qua		placentiae divinae sig-	
specie, invexit?	ib.	num.	I. 550
tribum Levi a sacer-		in viso Eliae.	II. 84
dotio movet.	54	Inauguratio sacerdotum.	I. 184
cultum suum ex AE-		tabernaculi.	ib.
gypto habuit.	ib.	Indictionum cyclus.	12
loca cultus alia substituit.	ib.	Iniquitatem ferre i. e.	
festa instituit Bethelis.	55	poenam.	II. 246
a propheta e terra Ju-		Interpretes Graeci, vid.	
dae corripitur.	57	Graeci.	
		Inter-	

Intervallum a morte Jo-	Pag.	superior in praelio e-	Pag.
suae ad primam fer-		vasit.	Tom. I. 146
vitutem. Tom. I.	322	Joel propheta, nomen,	
Joab astutia restituit Ab-		tempus.	205
salomum.	515	ad Judae populum con-	
inclementer Absalo-		ciones habuit,	206
num trucidat.	535	divisio et analysi ea-	
saevius Davidis luctum		rum.	207
reprimit.	536	stilus vehemens.	ib.
Davidem clementem ex-		de diversis hostibus	
pertus, Salomonis vin-		agit.	209
dictae committitur.	560	seriem factorum popu-	
Joachaz, Judae rex, a		li ad reipubl. finem	
Pharaone captus in		exhibet.	210
vincula conjectus est. II.	222	Johannes Hyrcanus dux	
Israelis rex, afflictum		et Pontifex Judaeorum.	492
a Syris regnum habuit.	141	ejus gesta.	ib.
Joas, Judae rex, a Joja-		Joach Pontifex Joasum	
da Pontif. inauguratur.	133	Judae regem fecit.	134
foedus eum inter et		Jojakim Judae rex.	223
populum.	136	Jonadab perniciosum con-	
impesum ejus varium.	137	silium Ammoni dat.	510
templum restaurat.	138	Abshaloni conatus Da-	
Joada mortuo ad idola		vidi non indicat.	513
retrahitur.	139	Jonas sub Jerob. II. floruit.	143
Zachariam Pontif. in		Niniven extraord.	
templo occidit.	140	missus.	149
bello petitur a Cha-		fuga demandatam mis-	
zaele.	ib.	sionem detrectat. 151, 199.	
Joas, Israelis rex, Elisam		in mare conjectus.	155
moribundum adit, spe		a bellua marina de-	
regni laetatur.	144	glutitus.	156
ab Amazia bello petitur.	ib.	preces ejus.	157
quem apologo abstra-		prava affectio a Deo	
hele conatur a coepto.	145	correcta.	160
Tom. VII.	G 55	Joas, Judae rex, a Joja-	133

602 I N D E X R E R U M

arbor umbrifera.	Pag. 161	Josias, Judae rex, since-	Pag.
finis legationis ejus.	ib.	rus Dei cultor.	II. 216
Jonathanis insignis de		religionis et foederis	
Philistaeis historia	I. 402	Dei instaurator.	218
foedus cum Davide.	420	idola in Israele quoque	
Maccabaei heroica		evertit.	219
gesta.	II. 486	pascha solenni ritu ce-	
Jones auctor <i>Jones</i> , <i>myrus</i>		lebrat.	ib.
a diluvii traditione		temere bello cum AE-	
dicti.	141	gyptio se immiscens	
Joram, filius Achabi,		vulnere obiit.	220, sqq.
Israelis rex, cum Jo-		luctu ab omnibus pro-	
saphato contra Moa-		secutus.	ib.
bitas et Idumaeos ten-		carminibus celebratus.	ib.
dit.	II. 109	Josuae ducis notabilio-	
exercitui aquae penu-		ra.	I. 260, sqq.
ria laboranti subcurrit		liber, quem habeat	
Elisa.	110	auctorem?	259
Joram, filius Josaphati,		quam diu praefuit?	307
Judae rex impius, ejus		quot annos natus obiit?	ib.
fata.	123, sqq.	Josua Pontifex reducum	
Josaphat, quos annos		ex exilio, strenue rem	
regnavit?	104	agit.	II. 332
eximius religionis re-		magna potestate gavi-	
formator.	105	fus.	337
insignem victoriam a		Jotham, Gideonis filius	
Moabitis et Ammoni-		apologo nervoso usus	I. 347
tis reportat.	ib.	Judae rex, pius, Hie-	
cum Joram societa-		rosolymam munit et	
tem init.	ib.	ornat.	II. 183, sqq.
Josephus in lacum sic-		Ammonitas tributarios	
cum a fratribus con-		facit.	ib.
jectus.	I. 117	Syros et Israelitas re-	
munus et dignitas e-		frenat.	ib.
jus in Aegypto.	118	Iris ante diluvium.	I. 64
		Isaaci	

P I R A E C I P U A N U M 687

Naaci oblata historia in- Pag.	Judae tribus limites et Pag.
ter gentiles. Tom. I. 139	urbes. Tom. I. 290
Isai domus libertate ga- et Josephi tribuum	
vifa. 411	1. simulatio. 460
Isobofeth an jure Rex ab	Judae provinciae Roma-
Abnero factus? 460	nae formam accepit. II. 546,
Israelitae afflicti in AE-	555
gypto. 126	Judaeorum variae de-
mora eorum in AE-	portationes. tempore
gypto. 128	exilii Babyl, 227
foecunditas in AEgypto.	status sub exilio Ba-
132	byl. 299, 19.
egressus ex AEgypto. 163	multi in Mesopot.
liberatio ex AEgypto	mansere. 293
scriptoribus exoticis	jejunia solennia h. t. 301
non ignota. 602.	ab idololatria reversi
transitus per mare	studio legis incumbunt. ib.
rubrum. 158	restorationis eorum
mora in deserto. 163	obstacula. 330, 356
itinera per desertum. 203	ejus quatuor periodi. 348
in ejus descriptione	regimen politicum. 362
annorum 38 gesta non	Ethnarchae, alii Ma-
memorantur. 180, 216	gistratus et Synedro-
adversus Benjaminitas	um magnum. 362
bellum gerunt. 317, 319	sui juris sub Persis non
proni ad imitandos	fecere. ib.
ethnicorum mores. 389	servitus mox lenior,
cum Juda de reducen-	mox durior. 364
do rege Davide con-	status ecclesiast. post
tendunt. 538	exilium haud infelix. 365
exules in idololatria	prophetar. ib.
perseverant. II. 191	liber cultus publicus. 366
Jubilaeus annus. I. 195	status interior, sive
Jubilatio veterum du-	moralis primo latus. 540,
plex. 265	367

- at in pejus deſc. Pag.
 quoad doctrinam et mo-
 res, per Phariff. et Sad-
 duc. mutatus. T. II. 541
 plures in exilio man-
 ſere, variis locis. 368
 omnes vero legi Mo-
 ſis et eidem cum re-
 ducibus religioni ad-
 haerent. 369
 fata ſub Alexandro
 M. 430, 439
 ſub ejus ſucceſſori-
 bus varia. 437
 extra Cananaeam a
 Seleuco Nicat. et An-
 tiocho M. transportati,
 bene habiti, Synago-
 gas paſſim habuere. 458
 res ſub Maccabaeis,
 et Syriae regibus. 522, ſq.
 ſtatus laetior ſub Simo-
 ne et Joh. Hyrcano. 525
 libertas et ſocietas
 cum Rom. 526
 multiplicatio et am-
 pliſſimum dominium. 527
 religionis exercitium. ib.
 revelationes extraor-
 dinariae. ib.
 Bath-Kol, et aliae. 528, ſq.
 regnum Dei ſub illis
 tum vicens. 529
 res ſub Caefare. 506, ſq.
 bella civilia pernicioſa. 530
 conditio ſub Pompe- Pag.
 jo M. et Praefidib. Ro-
 manis. T. II. 536, ſqq.
 conditio ſub Hero-
 de M. 538, ſq.
 ſub ejus ſucceſſori-
 bus. 544, ſqq.
 diſperſio quaquavorſum. 542
 Synagogae paſſim e-
 rectae. ib.
 quod Evangelii pro-
 pagationi ſuo tempore
 conducebat. ib.
 bellum cum Romanis
 ultimum exitiale. 568 ſq.
 Judas Maccabaeus 6000
 armatis Apollonium fu-
 gat, necat. 481
 varia heroica ejus geſ-
 ta. ib. ſqq.
 Judices quales fuerint? l. 326
 Judicum libri quis fue-
 rit auctor? 323
 tempus et occaſio. ib.
 Jus regium quomodo
 intelligendum? 389
 talionis a Davide ad-
 hibitum. 503
 Juſtitia Jehovahae pro be-
 neficiis. 397
 publica in foro ſub
 Davide nonnunquam
 neglecta videtur. 523

K.

K Edron vallis prope Hierosolym.	T. I. 474
Kenaei partim e familia Jethronis.	309
Kikajon arbor Jonae.	II. 161
Kiram, urbs Mediae, Damascenis a Tiglat pulassare incolenda datur.	275
Korah, Dathan et Abiram seditiosi.	I. 213
Krith, Eliae receptaculum.	II. 76

L.

L Abanis cum Jacobo gesta.	I. 111
Lacadaemonum varia nomina, origines, forma regiminis, leges.	II. 277
Lacus Asphaltites.	I. 136
Lapidum ad aedificia Salomonis formatio.	II. 18
Lapsus protoplastorum.	I. 33
Lea Jacobi uxor.	112
Legati Davidis dehonestati.	498
Augusti post victoriam Actiacam.	II. 610, sq.
Leges de immunditie moralem et politicum respectum habebant.	I. 191

Legislatio in Sinai.	I. 167
Lemuel Salomonis cognomen.	508
Leo vatem quendam sub Jeroboamo necavit.	II. 58, 61
Leones novos Samariae colonos vexant.	277
Leuiratus jus.	I. 116
Levitae cujusdam et pellicis ejus historia.	316
Levitarum recensio.	199
Leviticus liber Moesen auctorem habet.	145
unius mensis gesta continet.	180
Libri regum auctorem incertum habent.	II. 3
ut videtur, non unum.	5
a Jeremia conscriptos esse, non probabile.	6
excerpti ex annalibus publicis eorum temporum.	ib.
eorum scopus.	7
prophetici ad illustrationem historiae faciunt.	3
Licinius Crassus templum Hierosolym. spoliavit.	II. 506
Lignorum ad aedificia Salomonis formatio.	18
Linguarum confusio tempore exstructae turris Babil.	I. 72
Litterae	

- Litterae Dominicae. T. I. 11
 numericae vid. Numerus. ib.
 Locustae symbolum Babylonior. II. 207
 Loth imprudens ac desperabundus turbae filias obtulit. I. 137
 uxoris ejus fatum. 138
 Lycurgus legislator Laedaemoniorum. II. 277
- M.
- M** Accabaei vid. tempora.
 nomen unde? II. 481
 Macedones, eorum historia. 278
 Syro Macedonum post Alex. M. regnum. 398
 ab Aemilio Paulo subactum. 474
 Magi Aegyptii specie tantum aliqua Moſis miracula imitati sunt. I. 155
 Manasse, Judae rex, impius idololatra. II. 215
 ab Assyrio captus, post resipiscentiam in regnum restitutus. ib.
 sub eo sententia definitiva regni Judae prolata. 216
- Mandane, Aſtyagis filia, Cyri mater. II. 309
 Manetho historicus, saepe fabulosus. I. 597, 89
 Manum femori jurantes imponebant. 124
 In manum vendere quid? 350
 Mardochoei historia. II. 373, 19.
 Mare rubrum miraculo, transiētibz Israelitis, siccatum. I. 161
 aeneum Salomonis. II. 28
 Matris titulus prophetis datus. I. 315
 Medorum historia, reges. II. 306
 Melchizedek homo. I. 134
 Menachem rex Israelis. II. 181
 Menelaus f. Onias, pseudo pontifex. 436, 199.
 Menses veterum, astronomici. I. 4
 antediluviani 30 dierum. 54
 Judaeorum unde nomina habent? II. 4
 Mephiboseth a Davide benigne habitus. I. 497
 Messias ex traditione Judaica A. M. 6000, ex alia 4000 compariturus. I. 50, 19.
 Michae,

- Michae**, a Danitica qua- Pag.
dam familia recepti,
historia. Tom. I. 313
prophetæ nomen, pa-
tria, tempus, coævi
vates et reges. II. 201, sqq.
libri ordo, argumen-
tum, analysis, stilus
etc. 203, sqq.
paronomasiis delectatur. 205
- Michalis** mendacium ex
parte excusatur. I. 417
sterilitas poena super-
biae. 483
- Miles** stipendiarius quon-
dam quoque. 461
- Mingens** in parietem,
quid? 441
- Miphlezet**, terricula-
mentum, Priapi simu-
lacrum fuisse videtur. II. 67
- Miraculum** in sepulcro
Elisæ. 143
- Mirjamæ** res. I. 209
- Mitzpa**. 384
- Moabitæ** bello victi du-
rius a Davide habiti. 491
nomen, historia, se-
des, idola, religio eo-
rum. 578
bello petuntur a Jo-
ramo et Josaphato. II. 109
eorum rex in fummis
angustiis filium suum
immolat. 110
- Molech**, Anmelech, He- Pag.
licartus idoli nomen. 73
- Monarchia** Gideoni ob-
lata. I. 343
ejus introductæ occa-
sio et modus. 386
- Monabazus**, Adiabeno-
rum regis frater, reli-
gionem Jud. recipit. II. 556
- Mons** olivarum descri-
bitur. I. 474
- Montana** Seir. 591
- Moria** inter Hierosol.
montes. 473
- Moses** ex schedis Pa-
triarch. Pentateuchi
auctor. 22
ad captum populi se
accomodavit, locorum
nomina interpretatus. ib.
ejus historia traditur. 147
munera. 153
vivus in coelum sub-
latus. 154
- Mulier** Sota. 199
- Mulieres** libidinosæ. 118
alienigenæ Salomoni
fraudi. II. 40
- Mundus** conditus verno
forte tempore. I. 52

N.

N Aaman per Elisam
a lepra sanatus. II. 114, sq.
off.

608 INDEX RERUM

- officium ejus regi in Pag.
templo idolorum prae-
standum, pollicitum e-
rat. Tom. II. 116
sanatio illa, quo spec-
tabat? ib.
Nabonadius rex Babylo-
norum. 311
Nadab et Abihu quid
deliquerint. I. 185
rex Israelis a Baesa
trucidatur. II. 71
Nahum, nomen, patria
tempus, libri argumen-
tum, stilus, analysis. 211, sq.
inplementum vaticinii. 307
Nathan non est auctor
librorum Samuelis. I. 367
apologo apud Davidem
usus 506
cur non severius Da-
videm correxerit? ib.
Navigatio Ophiritica
Salomoni divitiarum
fontes aperiebat. II. 15
Naziraei. I. 200
Nebucadnezar quando
regnari coepit? II. 284
per 43 annos regnavit. 285
gesta ejus. ib.
tres in Judaeos expe-
ditiones suscepit. ib.
Tyrum obsidet et ex-
pugnat. 286
Aegyptiorum regem
subegit. 288
ejus expeditiones Me. Pag.
gasthenes enarrat. II. ib.
Lybiae partem subju-
gat. ib.
regnum amplissimum
tenuit. 289
delirium ejus. 290
Neerdae Academia Ju-
daeorum floruit. 588
Nehemia de instauratio-
ne Judaeorum optimi
meritus. 335, 352, sqq.
precibus, consilio et
monitis rem serio ur-
get. 356
frustra obnitentibus
hostibus. ib.
statui ac moribus Ju-
daeorum formandis in-
cubuit. 359, sq.
urbi de incolis muni-
tione ac praefecto
prospicit. 360
varia itinera suscepit. ib.
morum strenuus refor-
mator. 361, sq.
Nergal idolum Samaritan. 190
Nero (Claudius Domitius)
Imperator Rom. 607
Nerva (Coccejus) Imp.
Rom. 609
Nibchaz idolum Samarit. 190
Nilus, qui et Sichor. I. 93
Nimrod. I. 85
Ninivitae ad Jonae prae-
conium

conium poenitentia Pag.
ducti. Tom. II. 158, sq.
Noctem tribus vigiliis
veteres discescebant. I. 2
Numa Pompilius rex Ro-
man. II. 596
Numerus aureus . 9
Numerorum liber a Mo-
se auctore. . 145
arithmeticis literis ex-
pressi. . 342
passim mendo subja-
cent. I. 432 II. 65, 179,
224

O.

Obadja aulae Achabi
praefectus, pius Eliae
et Prophetarum pro-
tector. . II. 78
propheta, nomen,
tempus, concio, ejus
argumentum, divisio,
hypothesis etc. 231, sqq.
Oblationes farreae, pri-
mitiarum etc. I. 182
Oculos alicui excutere,
proverb. . 540
Odium et vindictae cu-
piditas vehementissi-
mum et diuturnum
apud Orientales. II. 373
Officiorum collisio. I. 268
Olympii ludii AErae
Graecor. origo. II. 276
Tom. VII.

Omnis universalitatem Pag.
strictè non semper no-
tat. . Tom. I. 47
Omri antecessorem suum
Zimri interficit. II. 79
Onias I. Pontifex Judaeo-
rum. . II. 430
II. . 431
III. Heliodori, tem-
plum spoliaturi, tem-
pore praefuit. 434
templum sub Pto-
lom. Philomet. prope
Memphim condidit. 458

Ophir in India cis Gan-
gen quaerenda. 15
navibus Josaphat et
Achasia frustra petunt. 97
Oppressio Philistaeorum
et Ammonitarum non
contemporanea. I. 375, 378
gravissima sub Saulo. 400
Oracula vid. Vaticinia.
Orebim, Eliae nutritio-
res, corvi. . II. 76
Ocho Imperator Roma-
nor. . 608

P.

Palma ardens Mosi vi-
sa. . I. 149
Panis hordeaceus Gideoni
visus. . 340
Paradisi situs. . 45
Hhhh

Illegit

610 INDEX RERUM

Παραλειπομένων libri.	Pag. II. 8	PHALETRANI de scep-	Pag.
Pascha in AEgypto non celebratum.	I. 175	tro ablatro liber laudatur.	Tom. II. 362
Pastores Manethonis.	595	Pharaonis nomen.	I. 594
Patris titulus prophetis datus.	315	Phariseorum nomen, origo, et dogmata.	II. 530, 149.
Peccata clamantia.	137	Philippus rex Syriae.	470
Pedes tegere pro quiescere.	437	Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
Pediculi inter plagas Aegypti.	155	Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
Pekajah, rex Israelis, ab Assyriis bello petitur.	II. 182	Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
Judae regnum invadit.	ib.	Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
exilii Assyriaci primordia sub eo.	183	Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
Pentateuchus Samaritan.		Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
in Critica maximi usus.	446	Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
Percutere crus super femur, proverb.	I. 362	Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
Periodus Juliana et Dionysiana.	13, 14	Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
a condito templo ad exilium.	II. 237, sq.	Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
Persae Medorum mores et statuta recipere.	318	Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
regni eorum historia.	316	Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
elogium, DAN.		Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
VII: 6.	ib.	Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
amplitudo.	317	Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
sedes, Babel, Susa, Ecbatana.	ib.	Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
duratio et successio.	ib.	Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553
		Trachonitidis praefectus, vir egregius.	553

terrae non confunden-	Pag.	ta, sed falso praesagie	Pag.
da.	Tom. I. 493	bant.	Tom. II. 94
Praepotiis Philistaeorum		multi a Iezabela neca-	
100 David obtinuit		ti.	79
filiam Sauli.	416	a Josia ad exilium Ba-	
Praesides Syriae a Ro-		byl. insignes prophetae.	228
manis praefecti recen-		Proverbiorum liber.	46
sentur.	II. 609	Pruna eleganter de filio. L.	518
Primogeniti Baali com-		Pseudo smerdes 7 menses	
busti vel lustrati.	74	regnat.	II. 322
Principes Judaeorum		Ephiphanes.	427
post exilium Baby-		Euergetes.	425
lon.	533, sq.	Ptolomaeus Lagi.	423
Procella in viso Eliae.	84	Philadelphus.	424
Procuratores a Romanis		Philometor.	428
Judaeis praefecti re-		Philopator.	426
cenferentur.	547	Pythonissa Endorca.	I. 449
Prolongare dies, quid? I.	323	Bileamo comparata.	450
Propheta ad Jeroboamum		Sauli fata ex divina	
missus, miracula e-		revelatione habuit	ib.
dit.	II. 47, sq.	scenam tamen fictam	
interitum huic denun-		subornavit.	ib.
ciat.	ib.		
injussus apud alium			
divertit.	61		
a Leone necatur, se-			
pelitur.	ib.		
ad res inanimatas fer-			
monem saepe dirigit.	57		
facere passim dicitur,			
quae praedixit.	84		
Achabo obvis apolo-			
go usus.	90		
ingens eorum nume-			
rus, qui Achabo fauf-			

	R.
R Achab, caupona, me-	
retrix.	I. 267
Rachel Jacobi uxor.	112
Ramesis, ubi?	594
Rebellio vid. seditio.	
Rechob et Bana Isbo-	
sethum trucidant, eo-	
que capitis poenam	
incurrunt.	467
Regem Israelitae po-	
Hhhh 2	cunt,

612 I N D E X R E R U M

- cunt, non absque cul Pag.
pa. . . Tom. I. 387
- Regum libri, vid. Libri.
jus quomodo intelli-
gendum? . . . 389
- Regnum Dei vid. Theo-
cratia.
- Rehabeam quando ad reg-
num pervenit? II. 64
a Sisako subactus. 65
scissum sub eo regnum. 48
ad quod omnia jam
parata. . . 49
consilio parum cauto
usus. . . 50
Jeroboam adversarium
habuit. . . 51
- Religio vera in Canaane
aevō Abrahami non-
dum extincta. I. 134
- Rezon adversarius Salo-
monis. . . II. 43
alias Chezjon dictus. 44
rex Syriae, sui juris
sub Salomone factus. 255
- Rogel fons Hierosolym. I. 475
- Romanorum historia. II. 279
initia ejus in Uziae
tempora incidunt. ib.
aera urbis conditae. 280
- Deus iis ad varios suos
fines usus. 477, sq.
historiae ad sec. I. fi-
nem schema. 595, sqq.
reges. . . 596
- regiminis forma va Pag.
ria. Tom. II. 597, sqq.
Magistratus. . . 602
bella varia. . . ib.
Ruthae historia traditur. I. 580
- S.
- S Abaeorum regina ad
Salomonem accessit. II. 47
Sacerdotum inauguratio. I. 185
Sacrificium Caini et A-
belis. . . 35
eorum respectus sub
V. T. . . 181
salutare et piaculare. 182
numerus ingens in de-
dicatione templi. II. 34
Sadducaeorum origines
et dogmata. 531, sq.
Sal in sacrificiis. I. 182
Salomo natus. . . 508
bis unctus. 558, 560
mox post Davidis mor-
tem regno firmando
intentus. . . 569
Adoniam morte punit. ib.
Joabum quoque et Si-
mei. . . 570
Abjatharum a Pontifi-
catu removet. ib.
filiam Pharaonis ducit. 571
revelatione divina per
visionem nocturnam
maectatus. . . ib.
sapientiam

P R A E C I P U A R U M. 618

sapientiam omnino pe ut et obtinet. I.	572	Pentateuchus criticae Pag. inutilis. Tom. II.	ib.
primum ejus judicium.	574	Samgaris facinus. I.	329
munera et officia dis ponit.	ib.	Samir urbs.	349
historia ejus bipertita. II.	10	Samuelis notabiliora. 326,	380
sapientia insignis.	ib.	libri auctore incerto.	366
regnum amplissimum	12	fili non successores.	386
et pacatum tenuit.	13	indignatio ob rejectam theocratiam.	388
opes inmensae.	14	Oratio in comitiis.	396
fontes divitiarum.	16	mors.	440
adparatus ad aedificia.	16	Sareptana vidua Eliae miraculo juvatur. II.	77
legatio duplex ad Chi ramum.	ib.	Saturni nomen Noacho datum.	I. 80
palatium variis aedifi ciis constabat.	29	Sauli regis historia.	390
polygamia, et idolola triae permissio.	40	duplex inauguratio.	ib.
lapsus ejus sequelae.	41	cor inmutatum.	395
inrepatio et poenae denunciatio.	42	rex jam designatus privatam vitam degit.	ib.
adversarii.	43	post Samuelem solus regnat.	396
scripta.	46, sq.	gesta.	399, sq.
celebritas.	ib.	temerarium juramen tum.	403
Samaria describitur.	72	temeritatis alia speci mina.	402
post triennale obsidium capitur.	189	fortilegium.	405
novos colonos accipit.	ib.	quomodo is regno ex ciderit?	407
Samaritanorum schisma.	444	vexatio per Spiritum malum.	409
templum in monte Garizim.	ib.	bellum cum Phillistaeis alterum.	410
dogmata et instituta.	445	invidia in Davidem.	414
controversiae cum Ju daeis de libris canon. et cultus loco.	446	Hhhh 3	cum

antur.

Sceptri et legislatoris ablati tres periodi. II.

Schammai celebris Sadducaeorum doctor.

Schisma Israelitarum sub Rehabeamo.

Seba seditiosus capite plectitur. I. 539, 1

Seclae inter Judaeos quando natae, incertum. II. 5.

Sedere pro insidiari. I. 21

Seditio auctore Seba mota. 53

aliae adversus Davidem etc. vid. suis locis.

Seir montana Idumaeorum regio.

Selencidae maximum regnum post Alex. M. 591

tenuere. II. 401

Assyrii, Edom, Gog et Magog in S. S. dicti. sqq.

Callinicus.

Ceraunus

Sinear unde nomen ha- Pag.
bet? Tom. I. 71

Solis et lunae statio tem-
pore Josuae. 276

Sota vid. Mulier.

Speluncae majores plu-
res in Canaane. 437

SPENCERUS de Theo-
cratia laudatur. 390

Spiritus malus, qui Sau-
lum vexavit. 409

Stare coram Jehova,
quid? 76

Stratagema fuit Davidis
apud Achisum simula-
tio. 426

Successio in Pontificatu. 373

Sulamith in Cant. Can-
tic. quo tendat? II. 47

Synagoga magna, quam
Judaei tradunt, parum
probabilis. 366

Synedrii magni conspec-
tus. 520

a Mose non derivan-
dum. 521

temporibus Maccab.
dum ortum vide-
tur. 522

Syracusae historia. 281

Syriaci regni historia un-
de repetenda? 406

Syro damascenum reg-
num infestum Israeli. 253
vid. Damascus.

T.

T Abernaculum in de- Pag.
serto. Tom. I. 175

Tadmor et Tamar a Sa-
lomone exstructae. II. 36

Tanoaxares, qui absente
Cambyse regnavit, for-
te est Artachasta,
EZR. IV. 385

Taproban forte Ophir. 15

Tarquinius Priscus, et
Superbus reges Ro-
man. 597, sqq.

Tarsis est Tartessus Hi-
spaniae. 16, 155

Tecuphae Judaeorum
sunt revolutiones solis. I. 4

Templum a Salomone
exstructum. II. 20

praeparatio ad id, et
artifices. 16, sqq.

septem annorum spatio. 20

ejus descriptio. ib. sqq.

ex lapide caeso inte-
gro. 29

solemniter dedicatum. 31

facriflorum inmen-
so numero. 34

an per 14 dies? ib.

combustum a Nebu-
cadnezare. 227

restauratum post exi-
lium Babyl. varia for-
tuna. 332

Hhhh 4

reno:

Onia III. conditum. 4
 Tempora Maccabaica
 longe felicissima. 34
 saepius a prophetis,
 Jesaja potissimum et
 Zacharia, delineata. ib
 Tentator protoplastorum
 .satan. I. 33
 serpentis larva non u-
 sus. ib.
 Teraphim instrumenta
 divinatoria. 314, 417
 Terrae distributio. 70
 motus in viso Eliae. II. 84
 antequam munus su-
 um obiret Amosus. 166
 Textus Masorethicus nae-
 vis non caret. I. 300
 Thekoa celebris ob in-
 colarum sapientiam. I. 515
 II. 165
 Theocratia abusui, ob
 nimiam sub ea licen-
 tiam ob-

P R A E C I P U A R U M. 617

Trojanorum historia, Pag.
Synchronismus. II. 280
Tullus Hostilius rex Ro-
man. 596
Turpe patrare in Israe-
le, formula tempore
Mosis. I. 22
Turris Babylonica de-
scribitur. 71
Tyros insularis, ejus his-
toria, et reges. II. 248
antiquior in continen-
te. 249
haec a Nebucadne-
z. ib.
illa a Sidoniis structa. ib.
floruit maxime Salo-
monis aevo. 251
solo fertilissimo fuit. 252
restaurata post 70 an-
nos a vastatione per
Nebucadn. 286

V.

V Accae rufae solenni-
tas. I. 216
Valies prope Hierosolym. 473
Vaticiniorum sensus di-
rectus et indirectus. 237
Vellus Gideonis. 339
Vendere in manum,
quid? 350
Ventidius, Cumanus, Ju-
daeae Procurator, per-

2. Tom. VII

nicioforum motuum Pag.
auctor. Tom. II. 557
Versio V. T. Graeca. 440
Vespasianus dux a Ne-
rone cum exercitu in
Palaeft. missus, impera-
tor factus, Judaeos per
biennium neglexit. 569, sq.
Vespera duplex apud
Hebraeos. I. 2
Vexilla tribuum Israelis. 198
Vignolius laudatur. 353
Vitellius Imperator Ro-
man. II. 608
Vitulus aureus illustra-
tur. I. 177
Vota varia percensentur. 197
Urbes a Salomone con-
ditae. II. 35
Uriae caedes auctore Da-
vide. I. 504
Uzae casus funestus. 479
Uzzia, s. Azaria, Judae
rex, religiosus, pros-
per. II. 178
elatus, sacerdotis par-
tes sibi arrogans, le-
pra percussus est. 179

X.

X Enophon dux exer-
citus Cyri II. II. 328
cyropaedia ejus quo
loco habenda? 309
Xerxes,

Iiii

618 I N D E X R E R U M E T C.

Xerxes, EZR. IV. Aha- Pag:
 fuerus dictus, Persa-
 rum rex, crudelis et
 varius, contra Grae-
 cos infelix. Tom. II. 324
 ex Europa redux Grae-
 corum in Asia templa
 diruit. ib.
 II. brevi usus imperio. 327

Z.

Zacharia Jeroboami
 II. filius per 6 men-
 ses regnum Israelis te-
 nuit. II. 180
 Propheta sub Dario
 Hyft. 339
 liber ejus argumenti
 est maxime confo-
 latorii. 346
 conciones paucis il-
 lustrantur. ib. fqq.
Zedek olim Hierosoly-
 mae nomen. I. 470
Zedekia Judae rex pos-
 tremus. II. 225
 defectionis a Nebu-

cadn. Hierosolyma cap- Pag.
 ta, poenas dedit. II. ib. fq.
Zeli pessimi in Sauli ad-
 versus Gibeonitas mo-
 liminibus specimen. I. 551
Zephanja, nomen, tem-
 pus et libri conspec-
 tus. II. 229, fqq.
Zerubabel, Tirsata dic-
 tus, Judaeorum Eth-
 narcha a Cyro consti-
 tutus. 333
 eorum res strenue pro-
 movet. 334
Zibae gesta adversus Da-
 videm. I. 528
 Davidem clementem
 expertus. 537
Ziklag, urbs in tribu
 Simeon. I. 445
Zimri Baesae in regno
 Isr. successor trucidat-
 tur ab Omri. II. 72
Zion urbs Hierosolymae
 superior. I. 472
Ziphenses Davidem pro-
 dunt. 443
Zipporae rea. 209
Zobaci syrorum familia. 499

I N D I C E S
I N
HISTORIAE ECCLESIASTICAE
TOM. III—VII.
S I V E
NOVI TESTAMENTI T. I—V.
LOCORUM S. S. ET RERUM.

J E S A J.			Cap.	Vers.	Tom. III.	Pag.
Cap.	Vers.	Pag.	V—VII.			
XI.	1. T. III.	12, 25	V.	20.		42
LIII.	9.	93	VI.	13.		59
			VIII.	10.		46
			IX.	16, 17.		40
			X.			47
			XIII.			45
II.	I.	27	XIV.	58.		46
			XIV.	25—31, 34.		48
			XV.			49
			XVI.			51
V.	I.	12		18.		158
			XVII.	21.	52,	53
				24.		53
			XVIII.			55
I. et II.		332		15.		206
L.	18.	11	XXII.	21.		76
	25.	9	XXIII.			77
II.		22	XXIV.	6. seq.		78
	5, 6.	12	XXVI.	1, 12.		102
	18, 19.	3		4, 5, 7.		79
	23.	24	XXVII.	1.	12	84
IV.	5, 8.	34		5.		85
		liii				Cap.

620 INDEX LOCORUM

Cap.	Vers.	Tom. III.	Pag.	Cap.	Vers.	Tom. III.	Pag.
	46.	91			35.	32	
	52, 53.	92		XIV.	1--24.	65	
XXVIII.	9, 10.	94		XV.	16.	ib.	
	16. fqq.	96, 98		XVII.		66 fqq.	
M. A. R. C.				XVIII.	1--10.	68	
III.	17.	278		XIX.		71	
VII.		49		XXIII.	2.	86	
VIII.	15.	50, 75			34, 39.	90	
IX.	29.	73			42, 43.	91	
XI.		72 fqq.		XXIV.	24, 34.	95	
	20-27.	74		J O A N.			
XIV.	12.	100		II.	13, 23.	6	
	27.	84		III.	5.	37	
XV.	25.	101			22, 23, 25, 27, 29, 30.	6	
	42.	100		IV.	23, 35.	ib.	
XVI.	14. fqq.	98		V.	1.	41	
L U C.				VI.	17, 23. fqq.	48	
I.	1--4.	115		VII.		55	
	80.	2		VIII.	1--10.	56	
II.	1.	14		X.	22.	62	
	2.	16		XI.		70	
	14.	24		XII.	1.	72	
	39.	21			12.	73	
	46, 49, 52.	28			20. fqq.	78	
III.	1, 21, 23.	11, 29		XIII.	1.	79, 100	
IV.	2.	35		XIV.	31.	81	
	13.	33		XV.	1.	ib.	
VI.	20. fqq.	42		XVIII.	24.	83	
IX.	51, 52.	57			28. fqq.	85, 100	
X.	38.	59		XIX.	14, 31, 37.	91, 100 fqq.	
XI.	29, 36, 37.	60			28, 30.	91	
	52.	77			35.	289	
XII.	1, 12, 59.	61		XX.	19. fqq.	91	
XIII.	1--10.	62			30, 31.	97	
	22.	63		XXI.	1. fqq. 14.	96	
	31--35.	64			18.	97	
					23.	289	
						Cap.	

SCRIPTURAE SACRAE.

633

Cap.	Vers.	Pag.	Cap.	Vers.	Pag.
I.	3.	96, 98	XII.	28.	202
	4.	ib.	XIV.	14, 25.	229
	7.	98	XV.	29.	231
	18.	85		51.	148
II.	1, 2.	163		6.	95
	4.	230		19, 29.	98
V.	28, 35.	274		32.	234
VI.	2.	275			236
	fqq.	264	2 C O R I N T H.		
VIII.	23.	247	V.	1--10.	236
	37.	137	X.	2--6.	228
XI.	15.	163	XII.	2--4.	184
XII.		278	G A L A T.		
XIV.	13.	252	I.	17.	179
XV.	1. fqq.	220	II.	6.	159
	2.	221	P H I L I P.		
	20, 21.	240	I.	13, 25.	124
XVI.	6.	254	IV.	22.	ib.
XVII.	11.	257	C O L O S.		
XVIII.	5.	259	III.	3, 4.	236
	22.	260	IV.	16.	125
	25, 26.	193	R O M.		
XIX.	1--5.	149	XII.	8.	202
	1. fqq.	260	1 C O R I N T H.		
XX.	5.	5	I.	19.	238
	1.	261	II.	8.	146
XXII.	17--18.	199	IV.	14.	189
	3.	268		16.	190
			V.	17.	201
			I T I M.		
			I.	19.	238
			II.	8.	146
			IV.	14.	189
				16.	190
			V.	17.	201
			2 T I M.		
			I.	11, 12.	242
			II.	13.	152
			XII.	8. fqq.	227
			I I I 3		

522 INDEX LOCORUM ETC.

	a T	I M.		Cap. X.	Vers. 34-	T. III.	Pag. 129
Cap. II.	Vers. 8.	T. III.	Pag. 152		I A C O B.		
	T I T.			V.	14.		148
III.	10, II.		232		15.		228
	H E B R.				I P E T R.		
				V.	13.		133
I.	13.		125				
IV.	22.		ib.		a P E T R.		
NL	I-2.		164				
VII.	14.		14	III.	15.		129

INDEX.

INDEX RERUM PRAECIPUARUM,

TOMO III—VII. OCCURRENTIUM.

A.

- A**Ba, vel Mar Aba, Pag.
Nestorianorum Episc.
vir doctus. Tom. V. 298
Abbatum origo sec. IV.
IV. 247
Varia eorum nomina. ib.
eorum vices gerebat
etiam *Praepositus*. 733
Episcopi facti pristi-
num institutum retine-
bant. 250
distinctio inter Palati-
nos et Castrenses. V. 60
ad gravissima reipubl.
et Ecclesiae negotia
adhibiti. 281
Abbatia S. Dionysii in
Gallia celeberrima, cu-
jus Abbas prae reli-
quis eminet. 54
hic Fuldenfis in Ger-
mania. 278
Aurelianensis Clunia-
censis et Gemblacen-
sis celebres. 548
Abbatiorum, Priora-
tus, obedientiae ac
cellulae dictarum, ori-
go. Tom. IV. 733
Abbatissae, Praepositae
et Matres dictae, in-
stitutae. 735
Abbo, Floriacensis Ab-
bas, variorum opusc.
auctor. V. 509
Abdas inopportuno zelo
persecutionis in Per-
sia ansam dat. IV. 636
Abdias (pseudo) histori-
am Apostolorum scrip-
sit. IV. 657
Abelardus (Petrus), Scho-
lasticus, ejus historia
datur. VI. 7
ejus concubina Hela-
issa. 8
adversarii, vexatio-
nes, errores inpu-
tati etc. 9 sqq.
opera. 15
Abgari cum Christo com-
mer-

- mercium epistolicum Pag.
 fictitium. Tom. III. 102
 ad eum quendam e
 Christi discipulis ve-
 nisse refertur. 246
 Abitallos pallium poeni-
 tentiale, ab inquisito-
 ribus datum consen-
 titibus. VI. 263
 Abraham Cæsarensis Mo-
 nachatum inter Nesto-
 rianos restaurat. IV. 745
 Abr. III. Nestorianorum
 Patriarcha. V. 556
 Abrahamicorum schisma
 inter Syro Jacobaeos. 589
 Absolutio poenitentium
 et haereticorum, ubi
 et quando ea fiebat.
 IV. 221 sq.
 quo loco ea fec. IV.
 habita. 223
 Abſtinentia Joh. Bapt.
 quomodo intelligen-
 da? III. 3
 Ascetarum qualis. 488
 Abubeker, Muhamme-
 dis ſucceſſor, cum
 Graecis bellum geſſit. V. 155
 Abun Syris dictus Aon,
 Monachorum auctor.
 IV. 245
 Acacius, Aſſyriorum E-
 piſcopus, Neſtorianiſ-
 mi diſſeminator. IV. 515
 Patriarcha CPolita- Pag.
 nus, Henotici Xeno-
 nis ſuaſor, multum pro
 Eutychianiſmo labora-
 vit. Tom. III. 528
 a Felice, P. R. excom-
 municatus. 530
 Academiae ſub Carolo M.
 nondum erectae V. 174,
 351
 jura et privilegia ea-
 rum quando orta? VI. 35
 Andegavenſis condita. 302
 Aurelianenſis. ib.
 Baſileenſis. 443
 denuo inſtaurata. VII. 207
 Bononienſis. VI. 33
 Bernenſis. VII. 205
 Cantabrigienſis. VI. 343
 Colonienſis. ib.
 Complutenſis. 561
 Cracoviienſis. 343
 Erfordienſis. ib.
 Ferrariienſis. ib.
 Francofurtienſis ad Vi-
 adr. 578
 Franequerana. VII. 298
 Gripswaldienſis. VI. 443
 Hafnienſis. VII. 178
 Heidelbergienſis. VI. 343
 Ingolſtadienſis. 443
 Lauſannienſis. VII. 236
 Lipſienſis. VI. 443
 Lovanienſis. ib.
 Lugduni Batav. VII. 277
 Mo-

P R A E C I P U A R U M. 625

Moguntina. Tom. VI. 443	Archelai cum Manete Pag. spuria. Tom. III. 714
Neapolitana. 182	Martyrum conscribendi moris erat sec. III. 644
Oxonienfis. V. 351	Actio fidei dicitur sententiae ab inquisitoribus pronunciatio, reorumque curiae seculari traditio. VI. 264
Parisiensis. VI. 35	Actus Sorbonicus. 339
acerbe in Lutherum decernit. VII. 32	Adalbertus Polonorum et Bohemorum sec. X. Apostolus. V. 560
Patavina. 182	Adamum in statu integritatis per sex horas tantum fuisse, Theod. Mopsuest. voluit. IV. 578
Pisana. 343	posteros ejus omnes in Christo ad Dei gratiam admitti. Mennonitae contendunt. VII. 438
Pragenfis. ib.	Bremensis Canonicus historiae ecclesiast. auctor. V. 578
Romana. 457, 591	Adamnanus inter auctores sec. VII. 13
Rostochienfis. 443	Adelbertus cum Bonifacio lites habuit. 295
Tubingenfis. ib.	Monachus Benedictinus Wilbrordi socius. 305
Viennensis. 182	Ademarus Historicus sec. XI. 577
Wittebergenfis. 578	Adeodatus sec. VII. P. R. monachorum fautor. 39
Accubitorum nomen aedibus prope templum datum. V. 234	Adhelgrus Sarisburien-
Acephali sec. V. secta Eutychianorum. IV. 529	
Presbyteri domestici sic dicti sec. IX. V. 471	
Achamoth inter AElones Gnosticorum erant. III. 531	
Acoluthi inter Clerum sec. IV. recensebantur. IV. 184	
Acta Apost. unum olim cum Evang. Lucae volumen. III. 116	
a Paschate ad Pentecost. in ecclesia lecta. IV. 145	
- quaedam olim circumferebantur spuria. III. 141	
Pilati spuria. ib.	
Tom. VII. Kkkk	

626. INDEX RERUM

- sis Episcopus sec. VII. Pag.
 auctor. Tom. V. 12
 Adiaphoristica contro-
 versia A. 1549. occa-
 sione libri *Interim* na-
 to, magnos peperit
 motus. VII. 158
 Adnunciationis festum
 sec. VI. institutum. IV. 684
 Ado, Viennensis Ar-
 chiep. chronici et mar-
 tyrologii auctor, sec.
 IX. V. 347
 Adolphus Arbogastus
 Hanoviae Evangelii
 praeco. VII. 60
 Comes Nassavius in
 praelio ad pagum Hil-
 ligerlee cecidit. 270
 Adoptianorum et Felicia-
 na haeresis, ab Elipan-
 do et Felice Urgelitano
 mota, describitur. 287
 Adoratio crucis veneratio
 dicta. IV. 426
 sanctorum corporibus
 et reliquiis exhibita. 668
 Appellationes ad sedem
 Rom. sec. V. rixarum
 materia. IV. 449
 stabilitae sec. VIII. V. 261
 item sec. IX. 463
 urget Bonifacius VII.
 adversus Philippum
 Pulchrum, sub quo
 Galli ad concilium uni-
 versale decreverunt ad-
 pellandum. Tom. VI. 234
 Adplausus populi ad con-
 ciones. IV. 90
 Adso, Monachus, sec.
 X. Historicus. V. 512
 Adpersio, clinicorum in
 baptismo, sec. II. III. 454
 pro semipieno habita
 sec. III. 653
 clinicorum sec. IV. IV. 116
 loco immersionis inva-
 luit sec. VI. 677
 Adtributa Dei secundum
 Muhammedanos. V. 109
 De Adultera Joh. VIII.
 pericopa spuria habe-
 tur. III. 56
 Adulterium gravioris et
 diuturnioris poeniten-
 tiae censuram sec. III.
 incurrebat. 736
 Adulti baptizandi spon-
 sores quoque sec. IV.
 habebant. IV. 202
 Adventus Christi secun-
 dus media nocte futu-
 rus putabatur. IV. 145
 Advocati monasteriorum
 sec. VII. instituti. V. 60
 Aedius Aethiopes Ha-
 bessinos ad Christiana
 sacra, perducit. IV. 359
 Aegidius de Columna, S.
 Romae

P R A E C I P U A R U M. 627

- Romanus, Doctor fun. Pag. datissimus dictus. T. VI. 176
Cantor sectae hominum intelligentium auctor. 537
Waldensium pastor suos ab introducendo publico religionis exercitio dehortatur. 650
Aegroti eucharistiam solum sumebant sec. II. III. 465
Aelia S. Hierosolyma nova, Episcopatus. 514
Aelius Anton. Nebriff. vid. Ant.
Aemilius (Paulus) sec. XVI. Historicus. VI. 551
Aeneas Gazaecus sec. IV. auctor. IV. 384
Aeones Gnosticorum primariae et secundariae recensentur. III. 530
Aequivocationes et reservationes mentales Jesuitae defendunt. VI. 622
Aera vulgaris cum aliis collata. III. 17
Dionysiana dicta. 18
a Pandoro, Monacho sub Arcadio jam concinnata. ib.
Aerius, Presbyter, abusibus sec. IV. se opponit. IV. 156
Aethiopes Habessinini sec. IV. ad Christianismum perducti. IV. 385
Aetius Arianismi propator. Tom. IV. 277
Agapae, S. coenae appendices. III. 464
sec. III. adhuc vigebant. 659
sec. VIII. earum loco publica convivia invaluerunt. V. 234
Agapetus I. P. R. a Theodoto Gothorum rege Cpolim ad Justinianum delegatus. IV. 698
II. P. R. V. 530
Agareni dicti Muhammedaui. V. 88
Agathias Historicus sec. VI. IV. 644
Agatho P. R. V. 39
Agenotii crudeliter in Evang. saevitum. VII. 414
Agnoetae Eutychiatorum familia. IV. 749
Agnorum cereorum S. Dei, usus invaluit. V. 20
festo Pasch. offerendorum et comedendorum ritus. 234
Agobardus celebris sec. IX. auctor, chorepiscop. 330
imaginum cultui adversarius. 331
notatu digna quaedam ex ejus scriptis. ib.
Kkkk a Agti.

- Agricola (*Joh.*) Isilebius, Pag.
 Antinomorum patro-
 nus. Tom. V. 120
 Melanchtoni se op-
 ponit et Luthero. 65, 121
 formulae *Interim* com-
 ponendae operam de-
 dit. 156
 ejus adfectae. 122
 Agricola, (*Rud.*) Litera-
 tor. VI. 426
 lumen doctrinae purio-
 ris sparsit. VII. 244
 Agrippinus Alexandriae
 Episcopus. III. 514
 Aimonius S. Haymo,
 sec. IX. Historicus. V. 510
 ab alio ejusdem nomi-
 nis sec. IX. auctore
 distinguendus. ib.
Agrippinus quid notaverit? III. 231
Ἀγροῶμενοι quinam dic-
 ti? IV. 215, 200
Ἀκολουθία κανόνων quid? VI. 25
Ἀληθεία inter Aeonas
 Gnosticorum. III. 531
 Alangil Evangelii nomen
 in Alcorano. V. 102
 Alani regnum fundarunt. 710
 Alanus strenuus Papis-
 mi propugnator. VI. 573
 Alaricus Visigothorum
 dux Italiam vastat. V. 711
 Albani ducis in Belgium
 adventus et crudelia
 facinora. VII. 266
 pudenda ejus gloria. Pag.
 tio. Tom. VII. 268
 bella cum foederatis
 Belgis. 269
 exactiones et rapinae. 270
 revocatus a rege. 272
 Albertinus Mussatus Poe-
 ta et Historicus sec.
 XIV. VI. 329
 Albertinus (*Edm.*) contra
 Transsubstantionem
 scripsit. III. 474
 Albertus Archiep. Mo-
 guntinus indulgentia-
 rum promotor. VII. 4
 Bremensis Canon. ar-
 mis Livones ad Chris-
 tianismum adegit VI. 156
 Dux Borussiae Academ.
 Regiment fundat VII. 135
 per Osiandrum ad Lu-
 theranismum permotus. 166
 Magnus triennio ante
 mortem memoriam ac-
 scientiam omnem ami-
 sit. VI. 173
 magiae ab inperitis
 accusatus. ib.
 Mariae Virginis cul-
 tor supersticiosus. 174
 scripta plurima reli-
 quit. VI. 174
 Marchio Brandenburg.
 reformationem promo-
 vit. VIII. 42
 Sta-

- Stadenſis chronici auc- Pag.
tor. Tom. VI. 170
- Albigenſes in Gallia orti,
a Waldenſibus diſtinc-
ti V. 668
- variis nominibus in-
ſigniti. ib.
- unde hoc nomen nac-
ti. VI. 142
- loca in quibus dege-
bant. ib.
- errores iis imputati. 143
- ritus et inſtituta. ib.
- Manichaeos fuiſſe, fun-
damento caret. 144, ſqq.
- perſecutiones, quas ſu-
bierunt. 146, ſqq.
- Alciatus (*Joh. Paulus*)
Antitrinitar. VII. 489
- Alcimus Avitus auctor
ſec. V. in collatione
cum Arianis eos con-
fudit. IV. 412
- Alcoranus, quid vox no-
tet? V. 95
- principium religionis
Muhammed. ib.
- ejus notitia et capita
ſ. Surae. 96
- ſtilus rythmicus. 97
- Auctores et adjutores. 98
- Origo, quam credunt.
reverentia, quam ei
deferunt. ib. ſq.
- Alcuinus ſec. VIII. eru-
ditione clarus. 166
- Caroli M. Magiſter. Pag.
geſta et ſcripta ejus. ib. ſqq.
- Aldotziro Muhammedis
cognomen. Tom. V. 89
- Aleam averſantur Mu-
hammedani. 142
- Aleander, (*Hieron.*) Car-
dinalis, Papae nunci-
us. VII. 22
- oratio ejus in Lu-
therum acerba. 24
- Alemanni ad Chriſtiana
ſacra perducti. V. 86
- Alenchonius vid. Fran-
ciſc.
- Alencius Chafaenacum a
Merindolenſium vexa-
tionibus retrahere co-
natur. VI. 632
- Aleſſius Taboritas op-
pugnat. 528
- ALEXANDER.
- I. P. R. cui multa falſo
tribuuntur. III. 312
- II. P. R. ſec. XI. a doc-
trina et pietate lauda-
tur. V. 609
- auctoritatis papalis pro-
motor. 610
- III. P. R. ſec. XII. et
Victor ſimul electi. VI. 81
- mitra turbinata cum
corona inſignitus. 82
- mutuo ſe excommunica-
runt. 83
- Kkkk 2 2 regi

ratore Fride
fortuna habuit
reconciliatus cu
lenniter.
fabulosa ea de re
Calliſum, III. p
ſchalem III. a
habuit: ille, pac
eo petiit.
Innocentium, III
que, quem cepit
legavit.
Concilium Luter
III. habuit.
lites cum Henric
Angliae rege habuit
reliqua ejus acta re
ſentur.
Conſulta Alexandri
IV. P. R. ſec. X
bellum contra Ec
num et Manfredum
vit.
ſub eo Roma

sec. II. Episcopi. T. III. 514	Pag.	Alhudith, nomen Sunae, Pag.	
Patriarchatus sec. III. 692,		i. e. legis oralis apud	
681		Muhammedanos. T. V. 100	
Patriarchatus Graeco-		Ali pro successore Mu-	
rum Alcairum transla-		hammedis Persis ha-	
tus. VI. 662		betur. 156	
Alexandrinus Cardina-		Petrus de Alfiaco sec.	
lis, inquisitor genera-		XV. Theologus. VI. 432	
lis, acerrimus Walden-		Almaricus sec. XIII. hae-	
sium hostis. 651		reticus. 298	
Alexius Aristenus inter		Almasmilo Muhammedis	
Graecos Canonicus. VI. 4		cognomen. V. 89	
Bethlenius, Transyl-		Almericus, Patriarcha	
vaniae administrator,		Antiochenus, Carmeli-	
moderatus in causa		tarum ordinis auctor. VI. 273	
religionis. VII. 368		Alogi haeretici sec. II.	
Alexius Comnenus, Graec.		qui Christum nudum	
inperator primam cru-		hominem putabant. III. 559	
cizatam Europaeorum		sec. III. haud minores. 697	
expeditionem infesta-		Aloysius, insignis Mathe-	
vit. V. 696		maticus, operam emen-	
regnum Latinorum		dando calendario Gre-	
Cpolit. tenens varia		gorio XIII. tulit. VI. 600	
fortuna cum expedi-		Alphonfus, Arrag. Rex,	
tione cruciata quinta		Benedictum, Martini	
egit. VI. 307		V. Antipapam, tue-	
Ducas in Alexium Ju-		tur, sed huic cessit. VI. 479	
niozem insurgit. VI. 308		Portugalliae Rex ditio-	
Alfredus M. Angliae		nes suas sedi Aposto-	
rex studia literarum		licae fecit tributarias. 72	
sec. IX. restaurat. V. 351		Spina auctor elencti-	
Alhaaram oratorium Mec-		cus. 435	
cae dictum. V. 136		Tostatus stupendae fuit	
Alhagta peregrinationes		memoriae. et in S. S.	
religiosae. ib.		commentator. 430	
		Kkkk 4	Alfa

sacro uncta.

sec. IX. picturis ori
ri coepta.

Altaurat Pentateuchi
pud Muhammed. 1
men.

Althamerus (*Andr.*) co
tra Zuinglium et O
colamp. scribit. V

Bernae pro Catholic
adversus Reformator
disputat. VII

Althelmus sec. VII. au
tor.

Alting (*Mens*) reforma
tus praeco apud Gro
ninganos. VII.

Alzalatan precum nomen
apud Muhammed. V.

Amalarius sec. IX. auc
tor, quid de eucha
ristia senserit? V.

Amalricus, Balduini in
regno Christianorum

P. R A E C I P U A R U M. 633

Episc. Naumburgensis Pag. factus. Tom. IV. 127	et Reformatis supplicio Pag. passim adfecti. T. VII. 209 sq.
sententiae, controversiae ac memorabilia ejus. ib. 137	in Belgio motus, et martyres. 246
Amelius (Petrus) sec. XIV. auctor de ritibus eccl. VI. 333	in Frisia motus. 247
Amen coetus ad preces adclamare solebat. III. 449	in Anglia male recepti. 278
Amphilochius Episc. Iconii, an inter auctores? IV. 27	ubi reformationis causae moras injecere. 338
libros canonicos S. S. recenset. 42	contra eos edictum promulgatur. 318
Ampulla Rhemensis. 632	in Zelandia male recepti. 278
Amstelodami a Geusiis publicae conciones habentur. VII. 263	Frisii et Flandri in varias sectas divisi. 445
motus a parte Reformatorum orti. 280	vid. quoque sub art. Menno Sim.
Amurathus II. ab obfusione Cypoleos repulsus. VI. 548	Anachoretarum ortus et notitia exponitur. IV. 244, 246
Anabaptistae in Germania A. 1527. ostentare se coepere. VII. 66	Anacletus sec. XII. P. R. eodem die cum Innocent. II. consecratus. VI 68
Monasteriensium motus, et dogmata. 99, sq.	'Αναγνώστη sec. II. Lector publicus. III. 446
furor reformationis causae noxius. 101	'Αναδελφίς Joannis Baptistae quid? 5
motus in Helvetia. 197, 203	'Αναδελφίς Christi quid notet? 57
ubi multi a Pontificiis Tom. VII. 211	Anan Jesus I., Patriarcha Nestorianorum. V. 78
	II. item. sub hoc monumentum celebre lapideum Sinense exaratum. 299
	Ananus Judaeorum Pontifex Jacobum Apost. cum

- cum paucis aliis oc. Pag.
cidi fecit. Tom. III. 279
- Anastasiae aedes dicta,
in qua Gregor. Nazianz. docuit. IV. 49
- Anastasius Abbas sec.
VII. auctor. V. 5
- Bibliothecarius Rom.
auctor sec. IX. 346
- Johannes inter Belgii
martyres, sec. XVI. VII. 249
- Monachus, sec. IX.
auctor. 324
- II. P. R. cujus
notabilis est epistola. IV. 464
- III. sec. X. P. R. cujus
blandum fuit regimen. V. 527
- IV. sec. XII. unum
tantum annum sedit. VI. 76
- Patriarcha Antioche-
nus, sec. VI. auctor. IV. 640
- Presbyter et Apocri-
starius Romae, sec.
VII. auctor. V. 6
- Sinaita, Monachus,
auctor sec. VI. IV. 640
- Anathema in haereticos
vibrari coeptum sec.
IV. IV. 209
- Anatolius, Laodic. Episc.
sec. III. auctor. III. 695
- Andelotius Amiral. Cas-
till. animose de missa
respondit. VII. 401
- Andreas Calybytes, mona-
chus ob zelum pro i-
maginibus morte ad Pag.
fectus. Tom. V. 195
- Comes a Gorka refor-
matorum patronus. VII. 385
- Craynensis Archiepisc.
sec. XV. auctor. VI. 441
- ecclesiae reformatio-
nem urfit. ib.
- Cretensis, sec. VIII.
auctor. V. 160
- Mariam superstiose
extulit. 214
- Andreae, (Laur.) S. An-
derson, Sueciae refor-
mator. VII. 171
- Andronicus Camaterus,
Cpoleos praefectus,
vir admirabilis, et Vec-
cus dictus, auctor sec.
XII. VI. 4
- Comnenus Imperator,
quaestiones circa fidem
rixosas damnat. 41
- Imperator unioni eccle-
siae Graecae cum Lat.
obstitit. 321
- Anencletus S. Cletus Ro-
mae sec. I. Episc. III. 311
- Angelis stuprum cum
mulieribus tribuit Jus-
tinus M. III. 361
- an cultum eorum do-
cuerit idem? 441
- qui tamen sec. V. ir-
repit. IV. 421
- Jurare

P R A E C I P U A R U M. 635

- Jurare per eos coeptum Pag. sec. VI. Tom. IV. 667
 invocatio directa invaluit sec. VII. V. 15
 quid in System. Gnosticorum? III. 531
 quid in Muhammedanismo? V. 111
 Angelici ab angelorum cultu dicti sec. IV. damnati. IV. 59, sq.
 Angelus Politianus sec. XV. Literator. VI. 426
 Angli gentiles in Britannia Christianismum sec. V fere delent. IV. 635
 Saxones sec. VI. conversi. 760
 Orientales et Aquilonarii sec. VII. fere omnes. V 84, sqq.
 vi et armis quoque sec. VIII. 303
 Angliae reformatio, ejus obstacula, spern facientia etc. VII. 318, sqq.
 exules reformati sub Maria Francofurti ad doctrinam Calvinii accedunt. 350
 Genevae ecclesiam erigunt. Tom. VII. 350
 reduces presbyteri unum introductum volunt, unde Puritanorum origo. ib.
 Anicetus sec. II. Romae Episcopus. T. III. 509, 512
 Anima humana unde ex systemate Gnosticorum? III. 727
 quid de ejus origine Muhammedani censcant? V. 113
 quid de statu ejus post mortem? 119
 justorum non ante resurrectionem ad plenam Dei visionem admittenda, secundum Bernh. VI. 23
 quae et Johannis XXII. P. R. fuit sententia. 353
 mundi quid in syst. Gnosticorum? III. 532
 Anna Askewa martyr-rium subit. VII. 335
 Bolenia Henrico VIII. nupsit, Elisabetham ei parit. 322
 capite plexa. 327
 Comnena Imperatoris filia historiam condit. VI. 5
 Annas Bourgaeus, Senator Parisiensis, martyr sec. XVI. VII. 402
 Annatarum tributum Bonifacius IX. post Joh. XXII. omnibus beneficiis inponit. VI. 352, sq.
 ib. LIII 2 carum

- earum definitio, origo Pag. et controversiae de iis. Tom. VI. 499, sq. distinguendae a jure regaliae. ib. speciem Simoniae habent. 500
- Annianus** Alexandr. Episc. III. 313
- Celadensis strenuus Pelagianismi patronus.** IV. 582
- Annius (Joh.) Viterbiensis,** sec. XV. auctor, ficta monumenta varia concessit. VI. 425
- Annulus cum baculo episcopis in consecratione datus.** V. 29
- Mariae Virginis pronubus quaestionis materia.** VI. 449
- Annus nati Christi quomodo inveniendus.** III. 17
- recentiores circa illum controversiae. ib.
- emortalis Christi inquiritur. 99
- gratiae clericorum defunctorum viduis vel liberis ac haeredibus sec. XI. concessus. V. 658
- Anomoei Arianorum familia variis nominibus insignita.** IV. 288, sq.
- Anonymus Bremensis Historicus.** VI. 30
- Anscharius Danorum et Pag. Suecorum conversionem promovit,** sec. IX. Tom. V. 495
- Anselmus Archiepiscopus Cantuar. Theologica et practica varia scripsit ejus gesta.** 571, sq.
- Lucensis canonum collectionem dedit. 576
- Scholasticus et Canonicus Laudunensis auctor. VI. 21
- Antecessoris titulus quibusnam datus?** 410
- Anthropiani S. Homuncionitae sec. IV. haeretici.** IV. 33
- Antichristi tempus adesse sub persecutione Deciana putabatur.** III. 763
- eundem mundique finem adesse sec. X. existimabatur. V. 553
- praeludium in Nicolao I. P. R. 446
- characteres ex Gregorii VII. gestis et dictis eruuntur. 642
- sec. XII. boni omnes id putabant, plures scripserunt. VI. 120
- Antidicomarianitae, S. Helvidiani haeretici sec. IV. Mariam post natum Dominum e Josepho**

Ispho liberos suscepisse Pag. contendebant. T. IV. 329	
Ἀντιλαφῆς quid?	
Antiochena Episcoporum successio sec. I. III. 313	
sec. II. 515	
sec. III. 692	
Antiochia ab exercitu cruciato capta. V. 701	
Patriarchae Graecorum sedes. VI. 662	
Antiochus Monachus sec. VII. auctor. V. 3	
Antipapae Paschalis II. VI. 55	
Benedicti XIII. 452	
aliorum. V. 531, 599, VI. 69, 85, 476, 365	
Antiphonia ad cantum sacrum adhibita. IV. 83	
Antiqua non simpliciter novis venerabiliora. VI. 4	
Antitrinitariorum cum Reformatoribus rixae. VII. 389, 461, sqq.	
Antoninus Pius Impera- tor Rom. III. 348	
Antonius inter primos Anachoretarum funda- tores habetur. IV. 244	
Augustinus auctor. VI. 26	
Bonfinius Historicus. 425	
Confraternitas quae de eo nomen gerit. V. 665	
Eparcha auctor Grae- cus. VI. 658	
Florentinus auctor. 423	
(Aelius) Nebrissenfis auctor de literarum studiis, sec. XV. bene meritus. Tom. VI. 429	
Oldenburgi comes re- formationem promo- vet. VII. 60	
de Padua Minorita- rum Professor sec. XIII. VI. 282	
inepto miraculo Transsubstant. pro- bat. ibi	
inter sanctos relatus. 202	
Antverpienses cum aliis inquisitioni se obpo- nunt. VII. 245	
Aon S. Abun, Eugenius alias, Monachorum in Syria et Perside auctor. IV. 245	
Ἀπαρκαλῆς vox in con- troversia Ariana inno- tuit. IV. 289	
Apelles Syrus Gnosti- cus. III. 556	
Aphthardocetae Euty- chianorum factio, va- riis nominibus insig- nita. IV. 746	
Apolyptis prologo et epi- logo a senioribus Asiae, viris apostolicis, in- structa. III. 289	
LIII 3	chiano-

- ante Johannis Evan- Pag.
gelium scripta. T. III. 290
argumentum ejus ge-
nerale. ib.
genuinum Johannis
scriptum. 291
a Catholicis ante sec.
III. admissa. 398
Johanni Apost. non
tribuitur a Demetrio. 692
adulterina, teste Am-
philochio, plurimis sec.
IV. habita. IV. 42
quo loco sec. V. fue-
rit habita? 416
sec. VII. pro canoni-
ca agnita. V. 15
sec. VIII. auctoritas
ejus dubia, et in Ca-
roli M. capitulari o-
missa. 176
ejus loca nonnulla ex-
ponuntur. 715, sqq.
Apocrissarii minoris or-
dinis in ecclesia mi-
nistri sec. IV. IV. 185
Apocryphi N. T. li-
bri. III. 398
quo loco sec. V. ha-
biti? IV. 415
Gregorius M. non pro
canonicis habuit. 658
sec. VIII. inter cano-
nicos non agniti. V. 175
Apollinaris omni erudi-
tionis genere celeberrimus. Tom. IV. 317
Laodiceus in Syria
Episcopus. ib.
haeresis ejus delineat-
ur. 318, sq.
argumenta sententiae
ejus. 320
damnatus a multis. 321
discipuli et haeresis
late propagati. ib. sq.
Apollo auctor epistolae
ad Hebraeos. III. 193
Ἀποκρυφισμὸς Evange-
lia Iuliano M. dicta. 387
Aportanus (*Georg.*) Em-
dae puriora sacra do-
cet. VII. 34
Aposchitarum nomine
Manichaei redivivive-
niunt. V. 297
Apostoli nomen, et ejus
usus. III. 153
eorum characteres de-
lineantur. 154, sqq.
numerus et status
ante inaugurationem.
Tom. III. 160
inauguratio. 162
adflati a Christo. 150, 156
inpositio manuum. 149, 157
eos solos concernit
Act. II. 1 sqq. 163
linguis ignotis die
Pentec. usi. 230
regimen

- regimen ecclesiae, et Pag.
per delegatos, gerebant. 308
eorum scripta. 120, sq.
Indorum nomen Xave-
rio datum. Tom. VI. 652
- Apostolici a Bernhardo
Clareval. novem ducen-
tes haereticos fec. XII VI. 131
Tatiani ad seclae fec. II.
qui, et III. 367
- Apotaetici dicti, aliisque
nominibus notati ib.
Appecellenses reforma-
tionem promovent.
VII. 194, 201
- Aqua sine discrimine ad
baptismum adhibita. III 452
sine admixtione qua-
dam fec. IV. IV. 113
mutari aequae ac ele-
menta S. coen. credita. 121
benedicta fec. VI. in-
valuit. 678
- Aquensis senatus in Wal-
denses saevit. VI. 632.
- Aquila (*Casp.*) ex aula
Sickingii prodiit, pu-
riora sacra passim do-
cet. VII. 42
- Arabes Christiani Patri-
archae Hierosolym. sub
sunt. VI. 662
- Arbitrium liberum con-
troversiae materia. IV. 546
- Anselmi de eo testimo-
nium. V. 585
- vires ejus a Jesui Pag.
tis extolluntur. T. VI. 623
cum gratia concor-
dare E. Molina docet. ib.
- Arcadius Orientis Inpe-
rator paganismum ever-
tere conatur. IV. 356
- ta *Aexaim* apud Justinum
M. quid? III. 385
- Archeteles titulus Apo-
logiae Zuinglianae. VII. 185
- Archicapellani fec. IX.
quinam? V. 472
- diaconi fec. IV. auc-
toritate crescunt. IV. 691
- episcopi, S. Metro-
politani, forte fec. II.
orti. III. 507
- titulus fec. IV. Ro-
mano Episc. datus. IV. 166
- cujus ratio exponi-
tur. 168
- multiplicati fec. VI. 692
- nomen in Occiden-
te fec. IX. magis
invaluit. V. 265
- in ecclesia Graeca
hodierna. VI. 663
- mandritae dicuntur Mo-
nachorum Graec. prae-
fecti. 664
- presbyteri fec. V. in-
notuere. IV. 442
- Arefastus Manichaeos
ad supplicium traxit. V. 669
- LIII 4 Arende

- Arends** (*Joh.*) in Hollan- Pag.
dia Geusiorum concio-
nes habet. Tom. VII. 260,
263, 272
- Arethas** sec. IX. auctor
Graecus. V. 505
- Aretinus** (*Guido*) novum
cantandi morem per
ut, re, mi etc. in-
vexit. 590
- Aretius** (*Bened.*) tragoe-
diam Valentini Genti-
lis descripsit. VII. 486
- Argentinenfes** Caesari,
formulam Interim ur-
genti, parent. VII. 158
- Argonus**, Tartarorum
rex, fidem Christianam
professus. VI. 316
- Arias** (*Bened.*) Montanus
sec. XVI. auctor. 565
- Arimanius** principium ma-
lum Manichaeorum. III. 729
- Aristoteles** sec. V. Ca-
tholicis in pretio esse
coepit. IV. 420
- opera ejus Arabice
versa. V. 488
- sec. XV. pro concio-
nibus magis quam S.
S. tractatus. VI. 580
- ARIUS.**
sec. IV. haereticus, cu-
jus notitia datur. IV. 275
- ab alio ejus nominis
distingueudus. ib.
- unde ejus historia nos. Pag.
cenda. Tom. IV. 270
- haeresis ejus, et male
iis inputata. 271, 19
- de morte ejus. 276
- adseclae et propagatores
ejus. ib.
- an ex Platonismo repe-
tendi ejus errores? 280
- controversiam primocum
Alexandro habuit. ib.
- de modo generationis
Filii lites movit. 281, 199.
- variis Synodis ansam de-
dit. 225, 197.
- in quibus damnatus. 225,
199. 283, 199.
- in varias factiones ejus
secta abiit. 287, 199.
- late propagata sec. VI.
IV. 739, 19.
- fautores et incrustato-
res ejus sec. XVI. VII. 484
- vid. et Semiariani.
- Armeni** sec. XII. P. R.
se subjiciunt. VI. 74
- Arnaldus** Brixienfis, un-
de nomen habent
- Arnaldistae**, in P. R. et
Clerum invehitur. 132
- combustus est. 133
- rebelliones Romae ci-
ent. 73, 19.
- Arnaldus** Montanerii,
Mino-

P R A E C I P U A R U M. 647

Minorita, errores dis. Pag. feminat. Tom. VI. 386	Asharii secta inter Mu- Pag. hammedanos. T. V. 109
Arnoldus auctor sec. XIII. 30	Ashura dies jejunii apud eos. 135
Villanovanus inter haeretico- sec. XIV. 393	Asiaticarum ecclesiarum successio. III. 314
Arnulfus Historicus sec. XI. V. 579	a quonam fundatae, incertum. 263
Arragonenses dicti Waldenses. VI. 88	Asinus hostiam adorasse dicitur. VI. 190
Artenius auctor Graecus adv. Latinos sec. XIII. 324	Asinorum congregacionem conventum Episcoporum dixit Claudius Taurin. 350
Artemonitae sec. II. haeretici. III. 408	Assassini sicarii in Palestina sec. XII. 168
Artes VII. liberales sub Carolo M. promotae. V. 173	Assitini sec. XIII. quonam dicti? 327
quibus Pelagiani haeresin suam promoverunt. IV. 581	Asyli jura templis data, aedibus etiam Episc. et Clericorum, sec. V. IV. 438
Articuli fidei sec. II. III. 381	omnibus, haereticis et apostatis exceptis, patebant. ib.
Artopoeus (Petrus) Stetini puriora sacra docet. VII. 167	'Αθηναίος quid apud Ignatium? III. 387
Artotyritae dicti Montanistae. III. 574	Ater an albus, Zuinglii de monitore quodam dictum, calumniarum materia. VII. 197
Arumboldus P. R. legatus in Dania nundinator indulgentiarum turpis. VII. 175	ATHANASIUS; ejus vita et fata recensentur, IV. 8
Ascetae, eorum instituta sec. II. III. 524	strenuus Arij fuit adversarius, ib.
sec. IV. uberius illustrantur. IV. 243	Mmmmm Episcopus
Asclepides Episc. Antiochenus. III. 515	
Tom. VII.	

De Incarnatione
ejus non esse videtur
ut et historia Ariano
causae odii in eum
inquiruntur.

symbolum Athanasii
ejus non est.

I. Camelarius, Syro
cobitarum Patriarcha.

II. item eorum Patri
cha.

III. et IV. sec. VI.
federunt. V. 3.

Monachus, libri contra
Judaeos auctor.

Athenagoras sec. II. eru
ditus doctor et auctor

III
de libellis ejus disse
ritur. it

Athon montem Monachi
a sec. X. incolunt. V.
ubi nobilissimum mo-

Presbyter Hippon. in-	Pag.	elogium et opiniones ejus	Pag.
tus electus. Tom. III.	395	singulares. Tom. III.	405
vitae monasticae additus		primus inter Latinos	
abusus varios sustulit.	396	purgatorii fundamenta	
Episcopum verum et pas-		jecit.	662
torem se gessit.	397	(Antonius) dialogos de e-	
virtutis omnis et conti-		mendatione Gratiani sec.	
nentiae exemplar.	ib.	XVI. scripsit.	VI. 26
scripta ejus.	398	Monachus Anglo-saxo-	
in collatione Carthag.		num conversioni ope-	
partes suas habuit.	399, 623	ram dedit, sec. VI. IV.	76a
cum Pelagio decertavit,		Cantuariae templum et	
et profligatae haereseos		monasterium exstruxit.	
Pelagianae laus ei data.	400,		V. 53
	583		
gratiam Dei internam		Augusta, (Joh.) magnus	
auxiliarem deendit.	ib.	inter fratres Bohemos	
moderate adversarios		vir, ad Luther. dele-	
tractavit; nec tamen ab		gatus.	VII. 378
haereticorum persecutio-		Aurelianus Imperator pri-	
ne prorsus fuisse videtur		mo fautor, dein per-	
alienus.	ib. sq. 623	secutor Christianorum.	
adversus Donatistas dis-			III. 77a
putavit.	402	Aureolus (Petr.) Doctor	
arbitrium liberum defen-		facundus, auctor.	VI. 339
dit, sed per gratiam ad		Aurifaber (Joh.) inter O-	
bonum adjuvandum.	403	siandri adversarios.	VII. 167
cum Maximino Ariano		Aurogallus (Matth.) Lu-	
disputat.	404	theri in vertendis	
adversus Semipelagg. ca-		Bibliis adjutor.	38
lamum stringit.	ib.	Ayta (Viglius Zuiche-	
inter omnes Vandalorum		mius ab) Granvellani	
bellicos motus placidus		vicarius.	251
in opere suo.	ib.	Aytonus, S. Hauto sec.	
et in ipsa urbis obsidione		XIV. auctor.	VI. 329
placide expirat,	ib.	Mmmmm a	Azymi

- Flandriae comes, ex Pag. infantum vid. Paedobapt. Pag.
 () peditioni cruciatae. ritus et forma sec. I. T. III. 149
 Vtae praefuit, infau- inmerfione et non ad-
 sto exitu. Tom. VI. 306 fperfione, nifi clinicis,
 (Francifcus) Jctus, in adminiftratus. ib.
 religionis negotio ad- quamam formula? ib.
 modum varius, auc- SEC. II.
 tor fec. XVI. 376 Aqua fine difcrimine-
 Balk (Ysbrand) Antverp. Jordanis deintamen prae-
 Paltor lites ecclefiafti- lata. 452
 cas componit. VII. 289 ritus praeonii, institutio,
 Balnei frequens et reli- nominum in album ec-
 giosus ufus apud Mu- clefiaae relatio, diaboli
 hammedd. 130 renunciatio, confeflio
 Balsamon (Theod.) auctor preces et jejunia. ib. fqq.
 Graecus fec. XII. VI. 3 actus inmerfione trina,
 Balthafar Gerardus Sica- aegrorum adfperfione ta-
 rius Principis Auriaci. men etiam, et formula
 VII. 295 recepta, abfoluebatur. 454
 Bankeroetiers Mennoni- confequentia, unctio,
 tarum familia, 447 manuum inofitio, lac-
 Bannereti S. vexilliferi. VI. 181 tis et mellis deguftatio,
 Bannes (Dominicus de) abftinentia quoque, per
 controverfifta fec. XVI. hebdomadem a quotidiana
 VI. 573 no lavacro. 455, fqq.
 BAPTISMUS fubjecta adulti catechu-
 Chrifti per Johannem. III. 29, meni et paffim infantes. 464,
 fqq. fqq.
 Johannis, introducto adminiftratio num Laicis
 Chrifto, ceffabat. 5, 149 quoque conceffa? 468, fqq.
 haereticorum graves mo- tempus folennius, Pa-
 tus peperit inter Cypria- fchatis et Pentecoftes fefta,
 num et Stephanum. 749, fqq. ac fpacium interme-
 an iterandus? ib. dium. 471
 fuper mortuos 1 COR. vim regenerantem et Spi-
 XV. quid innuat? 235 ritum

- ritus communicationem Pag. adferre credebatur. T. III. 485
 martyrii, vel sanguinis baptismo aquae aequalis, vel et praelatus. 486
- SEC. III.
 aqua, precibus consecrata, peragebatur. 651
 ritus praevis iidem, qui sec. II. accessit tamen exorcismus, cujus datur notitia. ib. sq.
 fidei solennior et magis explicita confessio. 652
 actus immersione trina, adpersione in casu necessitatis quoque, et formula pristina constabat. 653
 consequentia, unctio, manuum inpositio et oratio. ib.
 quae confirmationis nomine veniunt, quae, num sacramenti instar jam tum invaluerit, inquiritur. ib. sq.
 osculum recens baptizatis infixum. 655
 subjecta eadem, quae sec. II. infantes ex usu. 659
 tempus et locus ut ante. 660
 peccatorum antecedentium remissionem et sanctificationem conferre censebatur. 664, sq.
 quae tamen non ipsis elementis, sed Spiritui di-
- vino cum iis conjuncto, Pag. tribuebantur. Tom. III. 666
- SEC. IV.
 aqua transitorio crucis signo quoque consecrata. IV. 113
 ritus praeparatorii quales antea, at susceptorum nomina diptychis ecclesiae quoque inscripta. ib.
 exorcismus novis ceremoniis etiam peractus. ib.
 aures tacti, et oculi luto illiti, addita formula ephphata. 114
 quae omnia scrutinii nomine veniebant. ib.
 Unctio, *Χρισ*, a Diacono fiebat, etiam totius corporis. ib.
 Nominis inponendi consuetudo. ib.
 abrenunciatio diaboli solennis. 115
 stipulatio obedientiae, et fidei confessio. ib.
 immersio nudorum trina, ut et adpersio. 116
 formula necessaria: in nomine Patris, F. et Sp. S. ib.
Χρισ post baptismum confirmationem, inter alia, conficiebat, et dona Sp. S. conferre censebatur. 117, sq.
 candida vestis induta. 118
 arden-

ardentes candelae mani- bus gestatae. Tom. III.	119	natura et efficacia bapt. secundum fidem veterum recepta. Tom. III.	689
osculum, lac et mel, eucharistiae participatio pedumque ablutio. . . .	ib.	SEC. VII.	
in aede sacra-statis aliis- que temporibus. . . .	120	eodem loco ritus et doc- trina mansere. V. 27, sq.	
aquam subire mutatio- nem, ac unionem cum divina natura censebant, unde	121	parvulos non baptiz. coe- lo excludit Maximus Ab- bas. . . .	28
regenerationem, pecca- torum remissionem et jus ad vitam aeternam re- petebant. . . .	ib.	SEC. VIII.	
propria peccata baptismo, haereditarium pediluvio tollit Ambrosio visum. . . .	122	nihil fere mutatum. . . .	223
necessitas ad salutem in- valuit. . . .	ib.	infantibus mortuis bapt. per laicum administratus. . . .	ib.
martyrium complemen- tum baptismi. . . .	123	velamen post bapt. capi- ti inpositum. . . .	222
diu saepe et ad ultimam vitam dilatus. . . .	201	cloacas, s. campanas bap- tizandi mos irrepsit. . . .	ib.
SEC. V.		formula bapt. superstitio- se observata, unde	ib.
ritus et doctrina, quales ante jam viguerant. . . .	432	disputatum, an bapt. in nomine Patria etc. fuerit legitimus?	ib. sq.
vim ad morbos sanandos adscripsere. . . .	434	elementi mutatio, qualis antea, adserta. . . .	228, sq.
effecta reliqua et neces- sitas, ut ante, credita. 435, sq.		baptismi secundi nomine vita monastica insignita. . . .	282
SEC. VI.		SEC. IX.	
juramentum per sanctum baptismum usu fuit. . . .	667	nihil novi additum, sta- tutum tamen ut bap- tizandus Symbolum et o- rationem domin. me- moriter teneat. . . .	382
immersio servata. . . .	677	confirmatio cum baptis- mo adhuc juncta. . . .	383
		eaque magni habita. . . .	384
		Minima 4	Judicis

SEC. XI.

nihil memoria dignum ad
hanc cultus sacri partem
habet.

589

SEC. XII.

per immersionem adhuc
administratus.

VI. 53

SEC. XIII.

immersione et adpersio-
ne trina vel et una per-
actus signo crucis super
aquam producto.

191 sq.

quid conferat?

186

SEC. XIV. XV. et XVI.

res eodem mansit statu.

345,

480, 584

B

Baptista (*Hieron.*) de Nu-
za, vid. Nuza.

Baptisterium locus extra
parietes ecclesiae, ubi
bapt. administrari so-
lebat, fonte lapideo
et capaci instructus,
sec. IV. originem de-
bet.

B

B

IV. 130

B

- jus memoria religio Pag.
se a Jacobitis colitur.
Tom. IV. 749, sq.
- Barfumas, Nisibis Episc.
Nestorianus. IV. 515, 637
- Bartholomaeus idem cum
Nathanaele videtur. III. 165
- ejus festo die laniena
Pariensis accidit. VII. 420
- collegium, de eo dic-
tum. VI. 443
- Baruch liber apocryph.
in syn Laod. sec. IV.
inter canonicos com-
paret. IV. 41
- in Epiphani et Chry-
sostomi libris quoque. 42
- Basculi Waldenses dicti. VI. 88
- Basilicae Academia fun-
data sec. XVI. 443
- Synodus celebrata A.
1431. cujus causae,
ratio et modus expo-
nuntur. 472, sqq.
- Eugenium P. R. qui
eam turbaverat. 473
- damnat et deponit. 476
- acta ejus reliqua. 477
- ei Ferrariae et Flo-
rentiae Synodum op-
ponit Eugenius. ib.
- Oecolampadius refor-
mationem promovit. VII. 201
- libertas religionis utri-
que parti concessa. 202
- Tam. VII. N n n n
- imagines a civibus de- Pag.
jectae. Tom. VII. 203
- singulari casu reforma-
tio crevit. 206, sq.
- reformati traducuntur,
ac si s. coenam sine
Christo haberent. 101
- Basilicae nomen templis
Christianorum sec. IV.
datum. IV. 124
- quibus et alia nomina
adhaesere. ib.
- earum structura, dispo-
sitiō et partes descri-
buntur. 125, sq.
- Basilides sec. II. Gnostici-
corum celebre nomen.
III. 549, sq.
- ejus systema distinctim
exponitur. 530, sqq.
- BASILIVS
- Achridenus, Metropol.
Thess. sec. XII. auctor. VI. 4
- Magnus, ortus et edu-
catio ejus. IV. 13
- Libanium magistrum et
amicum habuit. ib.
- vitam fere monasticam
degīt. 14
- Presbyter et Episc. Cae-
saraensis fuit. ib.
- vir lenis, in virtute
constans, multum operae
in unienda ecclesia et so-
piendis, litibus impendit. 15
- ab

530 INDEX RERUM

- ab Arianis calumnias mul- Pag.
tas perpeſſus. Tom. IV. 16
elogium et ſcripta ejus. 17
traditionum *αγαστων* pa-
tronus. 44, ſq.
ſatisfactionem Chriſti ad
omnes homines extendit. 54
ſcripta ejus oraculorum
inſtar Graecis habita. VI. 659
ſectae Bogomilorum auc-
tor, medicus fuit. 122
errores ſuos peſſimos
diu diſſeminavit. ib.
CPoleos tandem vivi-
comburio extinctus. ib.
Seleucia ſec. V. Episc.
in cauſa fidei varius. 383
ejus ſcripta. ib. ſq.
- Batavi ad Chriſtianiſmum
perducti. V. 303
Bathildis, Galliae regina,
monachatum promovit. 56
Bavaris Evangelium ad-
nunciat Emerammus. 306
Beatrix a Sylva, virgo no-
bilis, monialium ordi-
nem conceptionis Ma-
riae Virg. fundavit. VI. 506
Beatus, Presbyter et Ab-
bas Benedictinus, ſec.
VIII. auctor, Adoptia-
norum adverſarius. V. 168
vel Bildius Rhenanus,
ſec. XVI. auctor, varia
docte ſcripſit, Eraſmo Pag.
in religione ſimilis. VI. 555
Beaufobrii hiſtoria Ma-
nichaeorum laudatur. III. 716
Beccet (*Thom.*) Cantuar.
Archiepisc. cum Henr.
II. lites graviffimas
habuit, ob collationem
beneficiorum ecclesi-
aſt. et fines jurisdic-
tionis ecclesi. et re-
giae. VI. 89, ſqq.
quibus ipſe ſuccubuit
a ſatellitibus regiis tra-
cidatus. 93
ab Alexandro III. P. R.
qui litibus ſe inmiſcuit,
canonizatus. 94
vitam ejus compoſuit
Johannes Saresber. 32
Beda, cui Venerabilis e-
pitheton datum. V. 164
ſcripſit de omni fere
ſcientiarum genere. ib.
ſeveriori vitae monaſ-
ticae inſtituto adhaeſit. ib.
Presbyteri munere
functus. 163
Bedellis virgas argenteas,
aliaſve in officio geſtare
conceſſum, ſec. XIV. VI. 343
Bederman (*Wolfg.*) Scap-
huſii reformationem
promovit. VII. 194
Begginae vel Beguinae
Socrae

- Sacrae Virgines, unde Pag.
id nominis habeant? Tom. V. 59, VI. 290
in Balgio sec. XIII.
ortae. VI. 290
- Beguardi, vel Beguini
Franciscanorum Spirituales, s. strictioris observantiae fratres dicti in Balgio et passim. 382
- Beguinus, S. Bizochius instituti de Christi et Apostolorum paupertate auctor, motuumque. 387
- Beka, (Joh. de) Canonicus Ultrajectinus, Historicus sec. XIV. VI. 330
- Beglii reformatio describitur. VII. 244
provinciae a semet divulsae. 286
foederati fors adflicta valde A. 1584 et 1585. 295sq.
- Bellius, (Mart.) i. e. Seb. Castellio, adversus Calvinum de suppliciis haereticorum scripsit. 242
- Bellum, non disputationes, ad religionem propagandam voluit Muhammed. V. 154
illicitum Anabaptistis habetur. VII. 440
Donatisticum. IV. 399
Helvetiorum intestinum. VII. 185
- sacramentarium cum Pag. Saxonibus. T. VII. 49, 54
Hussiticum. VI. 518
Monasteriense cum Anabapt. VII. 99
rusticum in Germania. 51, sq.
sacrum ad recuperandam Palaestinam. V. 692, sqq.
Smalcaldicum. VII. 151
- Bembus (Petrus) sec. XVI. Literator, sacris literis non favit. 554
- BENEDICTUS
- I. P. R. IV. 703
II. cujus notabiliora traduntur. V. 42.
III. parum alicujus momenti egit. 436
sub eo tamen Ethelwolfus, Saxonum Occid. rex, per annum Romae moratus. ib.
IV. a pietate et liberalitate erga egenos laudabilis: ejus gesta. 525, sq.
V. ab Othone Imperatore brevi dejectus. 533, sq.
VI. a tumultuantibus Romanis strangulatus. 533
VII. Bonif., sedis Rom. in-vasorem, excommunicavit. ib.
VIII. Henrico coronam, imperii insigne, obtulit. 596
reliqua ejus gesta. ib. sq.
IX. puer duodecennis, Nann a pecu

652 INDEX RERUM

- pecunia Papa factus, tur- Pag.
pissime vixit, sede saepe
dejectus. Tom. V. 598, sq.
X. sedem pecunia inva-
sit, brevi vero tenuit. 606
XI. bubulci filius, mo-
deste se gessit, bonis Pa-
pis adnumeratur, astra
Bonifacii rescidit. VI. 345 sq.
XII. molitoris filius, Joh.
XII. sententiam rejecit. 355
Ludov. Bavari adversa-
rius: character ejus et
mores turpissimi. ib. sq.
XIII. Clementis VII. in
Gallia successor. 368
fex Paparum aemulus:
eos, qui ecclesiae unio-
nem urgebant, elusit. 452
sub eo Galliae regnum
et omnis Europa fere
defecit a Papa. 453
jussu regis in custodiam
datur, qua elapsus, ad
unionem pronus videba-
tur. - 454, sq.
regi vero, ad obedien-
tiam regresso, fuit per-
fidus. 456
cum Innocentio VII. An-
tipapa, rixas habuit. 457
cum Gregorio XII. quo-
que. 458, sq.
Perpinianum concilium
indixit. 460
quod Pisanum, a Cardd. Pag.
convocatum, excepit.
Tom. VI. 461
quo, cum Antipapis, de-
positus. 462
atro carbone a Concilio
Constantiensi notatus. 467
tandem se abdicavit. 470
Nursinus, ordinis cele-
berrimi auctor, sec. VI.
IV. 727, sq.
ejus notitia datur. ib.
ordinis ab eo instituti et
regularum ejus plenior
conspetus. 728, sq.
Benedictini in Angliam
introduciti. V. 26
eorum regula per omnia
fere in Occidente mo-
nasteria invaluit. 279, 481
Beneficiorum, i. e. Clero
datorum praediorum,
nomen et res sec. X.
invaluit. V. 543
Benjaminus, Episcopus
Hierosolym. III. 514
Eutychian. Patriarcha
Alexandrinus. 82
Benno, Misnienſis Episc.
ab Hadriano VI. ca-
nonizatus. VI. 592
BERENGARIUS
vir eruditione et vita lau-
dabilis. V. 672
haere-

- haeresis ejus eo redit, Pag. quod eucharistiae elementa in proprium Christi corpus non convertitur, hujusque tantum typi sint et figurae. T. V. 675, 680
ejus adversarii. 672
saepius a Papis et Synodis damnatus. 673
in sententia, ter licet rejecta, perstitit: num veroad mortem, disputatur. 678
late disseminata haeresis ejus. 679
a qua ipse Gregorius VII. non visus alienus. 677
eadem cum Scoti sententia. 673, 679, 680
alii ejus patroni. ib.
multi sec. XII. ei adhaesere. VI. 48
- BERNAE
Berth. Hallerus reformare coepit, A. 1520. VII 184
quod A. 1523. insigniter promotum. 190
at A. 1524. lente processit. 193
quin et A. 1526. vetus religio stabilitur. 201
sed A. 1527. instituto colloquio plena reformatio producitur. 202
denuo A. 1528. disputatio publica habita. 203, sq.
- post quam per totum Cantonem praevaluit reformatio. Tom. VII. 205
adversus Undervaldios cum Tigurinis se jungunt A. 1529. 208
Anabaptisticos motus suppliciiis compescunt. 209
cum Tigurinis adversus Catholicos bellum A. 1531. gerunt, quod mox excepit pax, et mutua religionis tolerantia. 212
Synodus A. 1532. celebrata. 216
publicam disputationem Lausannae A. 1536. decernunt, qua reformatio valde promota. 235, sq.
- Bernardinus Senenf. singulari devotione erga nomen Jesu adfectus. VI 481
inter sanctos a Nicol. V. relatus. 450
- BERNARDUS
Apamiensis Episc. Papae ad regem Galliae legatus. VI. 230
Carmelita, martyr. Mechliniae combustus. VII. 59
Circa, Papiensis Praepositus, sec. XII. auctor, Pontificum decreta et constitutiones collegit. VI. 25, Clare

654 I N D E X R E R U M

- Clarevallensis Abbas, sec. Pag. XII. celeberrimus. T. VI. 22
 ejus notitia datur. ib. sqq.
 multo labore defunctus, magna auctoritate gavisus, humiliatorum ordinem tertium fundavit, ab eo dictum. ib.
 cum haereticis bella gessit. 23
 expeditionis cruciatae novae auctor. ib.
 quomodo se post infautum exitum defendit. 164
 immacul. Mariae V. conceptioni contradixit. ib.
 animas justorum non ante resurrectionem ad plenam Dei visionem admittit. ib.
 character ejus. 24
 miraculis clarus et canonizatus. 52, sq.
 fontis calidi Praemonstratensium Abbas, sec. XII. de Waldensibus scripsit. 134, 147
 Guidonis chronici Martiniani sec. XIII. continuator. 170
 (Jacobus), Coenobiarcha Franciscanus, Genevensibus purius evangelium docet. VII. 231
 Narbonensis Archiepisc. Pag. cum Waldensibus disputationem habuit. T. VI. 134, 139
 Ptolomaeus vid. Ptolom.
 Thesaurarius sec. XII. auctor historiae terrae Sanctae recuperatae et amissae. 81
 Berquinius, (Ludov.) spectatae auctoritatis vir, in Gallia martyr. VII. 394
 Bertelerius, homo factiosus, de Calvino, ob excommunicationem, conquestus. 241
 Bertha, Anglo-saxonum regina, gentis conversionem promovet. IV. 760
 Bertoldus Chronici auctor sec. XI. V. 578
 primus ordinis Carmelitarum praef. VI. 275
 Bertramus, s. Ratramnus, celebris sec. IX. auctor. V. 341
 de partu Mariae controversiam habet. 342
 nec non de eucharistia: utramque cum Paschasio Radberto. 343
 ejus de eucharistia senten-

sententia exponitur Pag.	eius cum Cardinali Lo-	Pag.
Tom. V. 397, sqq.	tharingo collatio. VII.	408
controversiae hujus	in colloquio Possiac.	
natura indagatur. 400, sqq.	habita oratio.	410
realem carnis Christi	pro haereticidio scrip-	
praesentiam in pane	sit.	477
euchar. ex ejus non	BIBLIA S.	
adparentia videtur re-	Auctoritate sua sec. IV.	
futare voluisse. 403	gaudebant. IV.	43
ejus sententiam repu-	quam absque ecclesiae	
erunt adhuc sec. X.	auctoritate haud ag-	
plerique. 522	noscunt Pontificii non-	
velut sec. XI. quo-	nulli. VI.	570
que. 681, sqq.	domi pauci, non utilita-	
Bellarion. sec. XV. auc-	tis, sed opulentiae osten-	
tor, Graecae primo,	tandae ergo habebant. 133	
dein ecclesiae Latinae	Latina jussu Caroli	
addictus, Tusculanus	M. emendata. V.	176
Episc. et Cardinalis. VI.	in capita et postillas,	
544	cura Steph. Langtoni,	
Bethlehem describitur. III. 12	distincta, ut censet	
Betonius, Cardinalis,	Nic, Trivestus. VI.	178
Scotiae reformationi	Polyglotta cura Franc.	
multum obstitit. VII.	Ximenii, Card. edita. 561	
356	ejus brevis datur notitia. ib.	
artibus et saevitia	Vulgata, jussu et cura	
contra N. T. lecto-	Sixti V. emendata, a	
res agit. 360	Concilio Trident. au-	
Georgium Guiscard,	thentica est declarata. 602	
inter plures alios,	per Angliam et Germa-	
martyrio adfecit, qui	niam ope versionum ma-	
ejus ignominiosam	gis vulgaria. V.	352
mortem praedixit,	Athelstanus in Anglo	
brevi quoque secu-	Sax. idioma verti curat. V.	515
tam. sq.	in linguam Gallicam a	
Beza (<i>Theodorus</i>) Grae-	Nnnn 4 Petro	
cae linguae Profr.		
Lausan. 236		

656 INDEX RERUM

Petro Rob. Olevitano, in Pag.			
Waldensium usus, trans-		Vaticanae exstructio.	Pag
lata. Tom. V. 630		Tom. VI. 44.	
Gallica et Latina vendens		Vindoboniens.	44
librarius quidem Avenio-		Bibrach (<i>Nic. de</i>) sec.	
nis ad rogam damnatus		XIII. adv. Papas et E-	
est. 579, 632		piscopos scripsit: titu-	
eorum supina ignorantia		lus libri <i>occultus</i> .	231
laborabat Clerus et vul-		Biel (<i>Gabriel</i>) sec. XV.	
gus, sec. XVI. 579		auctor, cujus consiliis	
eorum vernacula versio-		Academia Tubingensis	
ne primi inter Europaeos		fundata. 44.	
usi fratres Bohemi. VII. 377		Bileamitarum nomen in	
versiones Germanicae ve-		Apocal. Joh. Symboli-	
teres. 32		cum. III. 322	
versionis Lutheri histo-		Billicanus (<i>Theobaldus</i>)	
riola datur. ib. sq.		Heidelbergae puriorem	
multa ex iis loca falso ad		doctrinam instillavit. VII. 23	
Muham. relata. V. 144		in causa sacrament.	
		adversus Zuinglium et	
		Oecolampadium scrip-	
		sit. 64	
Bibliander (<i>Theod.</i>) Zuin-		Binghami Origines eccle-	
glii in professione		siasticae laudantur. IV. 77	
Theol. successor. VII. 215		Bizochi e Franciscano-	
Bibliothecae sec. IV.		rum familiis nonnulli	
templis passim adjec-		dicti. VI. 382	
tae. IV. 131		Bizochus, s. Beguinus,	
Caesareae Palaest. auc-		eorum auctor. 387	
tor Pamphilus. III. 696		Blandrata (<i>Georgius</i>) in-	
Cleri sec. VIII. pau-		ter Neoarianos nomen	
cissimis tantum formul-		habet. VII. 372	
lariorum libris consta-		cujus notitia datur. 490	
bant. V. 221		Blasphemi inquisitionis	
publicae passim sec.		judicio subjecti. VI. 257	
XV. fundatae. VI. 443		Blau-	
Medicaeae origo. 444			

- Blaurerus** (*Ambrosius*) Pag.
 Tübingae reformandae
 incubuit. Tom. VII. 102
 Constantiam deferit. 158
 ubi cum fratre sacra
 puriora docuerat. 184
 nec deinceps absque
 successu. 206
- Blaurok**, (*Georgius Jaco-*
bi) Anabaptista, Tiguri
 fustigatus. 203
- Blokhoven**, (*Gerardus*)
 Ultrajectinus pastor, li-
 tes ciet. 212
- Blondellus** contra Trans-
 substantiat. laudatur. III. 474
- Blondus** (*Flavius*) sec.
 XV. auctor. VI. 421
- Boamundus** dux exercitus
 cruciati. V. 699
- Boccatus**, (*Joh.*) sec.
 XIV. Literator. VI. 332
- Bocher** (*Johanua*) f. de
 Kent, ob negatam in-
 carnationem combusta.
 VII. 338
- Boethius** de Consolatio-
 ne Philosophica in car-
 cere scripsit. IV. 647
 purgatorium animarum
 admittit. 664
- Bog** Bulgaris Deum no-
 tat. VI. 121
- Bogomilorum** haeresis
 exponitur. ib.
 Tom. VII.* Oooo
- variis nominibus insigni- Pag.
 nita. Tom. VI. ib.
 a Basilio quodam orta,
 cujus notitia datur. 122
 adseculae ejus male ha-
 biti, non tamen omnes
 extincti. 123
 dogmata eorum expo-
 nuntur. ib. fqq.
 ad quae ~~impugnatis~~ datur. 125
- Bohemia** terra promissio-
 nis ab Hussitis dicta. 524
- BOHEMI**
 sec. IX. ad Christianis-
 mum conversi. V. 498
 Waldenses cognominati.
 VI. 136
- Fratres**, f. Bohemica
 Haeresis sec. XV. 508, fqq.
 a Joh. Hus, Hieron.
 Pragensi, et Jacobello
 originem ducunt. ib.
 bellum, quod gessere,
 Hussiticum dictum. 518
 occasione martyrii Hussi
 et Hieron. natum. ib.
 belli primordia traduntur. 519
 Ziskam ducem habent,
 cujus gesta narrantur. ib. fqq.
 quae post mortem ejus
 evenerunt, exponuntur. 523sq.
 ecclesiae eorum datur
 notitia. 529
 Fratres proxima progago
 sunt Taboritarum. ib.
 distine-

658 INDEX RERUM

- distincti a Calixtinis et Pag. Pragensibus. Tom. VI. 529
 doctrinam a Waldensibus et Picardis habent. 530
 eorum historia pertexitur, varias quibus in eos saevitum est persecutiones exhibens. 532, sqq.
 fides et religio eorum quatenus cum Taboritis conveniant ac discrepent? 534, sq.
 ecclesiam, cui se jungerent, ubique frustra quaerunt. ib.
 religioni Protestantium per omnia fere conformes. 535
 sec. XVI. cum Erasmo et Luthero commercium habent. VII. 375
 variis vicissitudinibus obnoxii fuere, ab A. 1525—1548. 378
 legatos ad Lutherum et Bucerum mittunt. ib.
 afflicti a Ferdinando Rege A. 1547. 379
 unde multi exules. 380
 sub Maximiliano iis concessa respiratio. ib.
 Bibliorum versionem curant. 382
 sub Rudolpho II. pace plerumque fruuntur. ib.
 et sub Ferdinando II. gravem denuo persecutionem subeunt. T. VI. 383
 Bojoarii sec. V. ad Christianismum accedunt. V. 86
 Bolsecus (*Hieron*) Geneva ob vitam inprobam ejectus. VII. 239
 Bolswardiae motus Anabapt. fuere. 247
 Bona ecclesiae, Episcopo mortuo, a Clericis diripi mos sec. VI. invaluit. IV. 689
 testamento monasteriis sec. VII. legata. V. 58
 et facultates Canonico-rum ecclesiae addendaec sec. VIII. 269
 Bonaventura, sec. XIII. Doctor Seraphicus dictus. VI. 174
 Fraternitates laicorum religiosas instituit. ib.
 scripta ejus. ib.
 Concilii Lugdun. II. ad Papae nutum, praefes. 247
 inter sanctos relatus. 450
 Bonfinius (*Anton.*) sec. XV. de rebus Hungariae scripsit. 421
 Boni homines inter Fratres Bohemos quidnam? 143
 BONI.

BONIFACIUS

- . P. R. de adpellationi- Pag.
us cum Africanis lites
habuit, et Pelagianorum
xilia edicto Honorii in-
etrevit. Tom. IV. 458
I. Illyricos sibi subjectos
habuit. 697
emipelagianos peremto-
rie damnat. 619, ib.
II. sec. VII. Episcopi
Decumenici titulum su-
nit. V. 31
n ex auctoritate Pho-
ae? ib. sq.
Antichristianismi initium
n eo non figendum. 32, sq.
V. nihil memorabile
uppeditavit. 33
V. ib.
VI. paucorum dierum
Papa. 461
VII. sedem Rom. bis
invasit. 535
duos Pontifices interfe-
cisse dicitur, ipse morte
ignominiosa periit. 536
VIII. infausto omine se-
dem, male raptam, ca-
pescit. VI. 226, sq.
cruciatam expeditionem
promovere conatur. 227
ideoque Europae Princi-
pes dissidentes unire. ib. sq.
Guelfis addictus, Gibel-
linos averfatur. 228
- cum Philippo Pulchro Pag.
graves lites habet. T. VI. 229
in cujus regnum summam
sibi potestatem arrogat,
quam vero Galli rejici-
unt. 230, sqq.
Vicarii Christi auctorida-
tem concilio generali post-
ponentes, eumque gra-
vissimorum criminum re-
um agentes. 233, sq.
furiosus vita excessit. 235
*intravit ut vulpes, regna-
vit ut leo, mortuus ut ca-
nis*, de eo dictum. ib.
imperiali pallio amictus
festo Jubilaeo comparuit. 236
Ludovicum IX. Galliae
regem canonizavit. 237
fundamenta primatus Pe-
tri h. t. qualia? ib.
memoria ejus in Synodo
Viennensi, sec. XIV.
vindicata. 372
IX. sex Antipapas ha-
buit, Romae fedit. 452
ob varia crimina infamis. 454
maximo in temporalibus
usus dominio. 455
ex animi vehementiore
exacerbatione periit. 456
gesta sub regiminis ejus
initio. 368
- Germanorum Aposto-
lus, sec. VIII. Papalem
O o o o 2 o.

- potestatem valde promovit. Tom. V. 260
 notabili juramento ad id se obstringens. ib.
 acerrimus conjugii Clericorum hostis. 295
 lites cum Adelberto et Clemente. ib.
 cum Samsone ob baptismi formulam: *in nomine Putria, Filia, et Spiritus S.* 296
 cum Virgilio ob adferros Antipodas. ib.
 gesta ejus in convertendis variis gentibus. 308, 309, 312
 episcopus, et deinde Archiepisc. Moguntinus Papae quoque legatus. 309, 312
 a quo magna ditatus est auctoritate. ib.
 varia monasteria condidit. 278, ib.
 Synodos varias habuit, et Episcopatus condidit. 310, 313
 prope Dockumam a paganis A. 755. trucidatus. 314
 diversa de eo judicia, et character ejus. ib. sq.
 Bonivandus (*Franciscus*) Genevae reformationi profuit. VII. 223
 Bononiensis schola Juris institutionibus destinata. 33
 cui Canonici juris, et Pa-
 sec. XIV. Theologiae professio addita. T. VII. 3
 Bononiam Concilium Tridenta translatum. 13
 Bonum malumque unde repetant Muhammedani, aliique nonnulli? V. 213, 396
 Borboritae Gnosticorum familia. III. 55
 f. Drakwagens, moderatiores Anabaptistarum arigidioribus dicti. VII. 44
 Borrhauus vid. Cellarius.
 Bortentasters Anabaptistarum propago. 44
 Borufforum ad Christianismum conversio. VI. 31.
 Boshart (*Hans*) coetus Anabaptistici dux. VII. 44
 BOSSES f. pascentes monachorum genus. IV. 48
 Bossius (*Donatus*) sec. XV. chronici auctor. VI. 42.
 Botarion circumcisionis mulierum apud Muhammedanos nomen. V. 13
 Bougres Manichaeorum sec. XI. in Gallia cognomen. VI. 39
 Bouwens (*Leonh.*) inter Mennonitas concionator. VII. 34
 Boxsch

- Boxschotius (*Andreas*) in Pag. comitatu Hojensi re- formator. Tom. VII. 50
- Brabantiae publicae Geu- siorum conciones habi- tae. 260
- motus ob reformatio- nem orti. 280
- iucolae plures in Bel- gium foederatum se- cedunt. 298
- lasciviam et luxum se- cum adferentes. ib.
- Brabantiones Waldensium epitheton. VI. 88
- Bradwardinus (*Thomas*) Archiepisc. Cantuariens. electus, summus Ma- themat. et Theologus. VI. 334
- Deum omnium actio- num causam efficientem habuit. 335
- Theologica primus me- thodo mathem. tractat. ib.
- Doctor profundus dictus. ib.
- Bravonius (*Florentius*) chronici auctor. VI. 27
- Brederode (*Henr. de*) in- ter Nobiles Belgas li- bertatis adsertor. VII. 257
- per Albani filium A. 1573. capite plexus. 271
- Bremensis Episcopatus a Carolo M. institutus. V. 316
- Bremgartireformatio pro- Pag. mota. Tom. VII. 208
- Brentius (*Joh.*) Heidel- bergae et dein Halae puriora sacra docet. 23, 39
- syngrammatis, ut pu- tatur, adversus Oeco- lampadii librum de eu- charistia, auctor. 56
- Halam, ob multa discrimina, deserit. 157
- repetitam confessionem Augustanam scribit. 162
- Bres (*Guido de*) confessio- nis Belgicae fundamen- ta jecit. 252
- Brevia et Bullae Paparum decreta, sec. XIII. dic- ta. VI. 218
- Breviatio canonum quid? 23
- Brielam Geusii aquatici, A. 1572. occupant. VII. 270
- Brigitta Sueca, ejus no- tabiliora traduntur. VI. 391
- inmaculatam Mariae V. conceptionem tuetur. ib.
- ordinem Salvatoris in- stituit. ib.
- Brisman (*Joh.*) Regio- monti puriora sacra do- cet. VII. 42
- Briffonetus, (*Gul.*) Mel- densis Episc. meliores doctores ad reforman- dum Lutetia evocat. 393
- Brissio

- Brissonius (*Barn.*) Jctus Pag.
 et Criticus sec. XVI.
 Tom. VI. 559
 Brittanorum migrationes
 et sedes. V. 712
 sec. IV. ad Christianif-
 mum fuit accessio. IV. 346
 sec. VI. sub Gregorio
 M. promota. 760
 reformatio describitur.
 VII. 318, sqq.
 Brocardus f. Burchardus,
 sec. XIII. auctor, ite-
 nerarium terrae sanctae
 dedit. VI. 171
 Brown (*Rob.*) Indepen-
 dentium f. Presbyteria-
 norum in Anglia auc-
 tor. VII. 354
 Bruisius (*Petrus et Henr.*)
 haeresin sec. XII. in-
 troducere: eorum no-
 titia. VI. 127
 vid. Petrobruissiani.
 Bruck (*Joh. a*) nomen,
 sub quo latuit Dav.
 Georgius, Basileae de-
 gens, assumptitium. VII. 452
 Bruno Herbipolensis Rhe-
 mensis Carthusianorum
 ordinem sec. XI. in-
 stituit; fabulam vero
 sapit ejus occasio. V. 662
 Episc. inter sec. XI.
 Commentatores. 575
 Brunus (*Leonh.*) Aretinus Pag.
 sec. XV. auctor. T. VI. 424
 Brunsviga reformationem
 admittit. VII. 104
 Bruxellis persecutio in
 reformatos. 317
 Bucerus (*Mart.*) ex E-
 rasmi scriptis primo
 sapuit. 23
 Weissenburgo, ex aula
 Sickingii, mortui pro-
 diens, passim reforma-
 vit. VII. 42
 Concordiae inter Pro-
 testantes promovendae
 incubuit vir moderatus. 101,
 137, 214
 gesta ejus in causa
 sacramentaria et con-
 cordia Wittebergensi. 106
 Lutheri cum Helvetiis
 concordiam frustra ten-
 tat. 107, 137
 formulam religionis et
 reformationis scripsit. 135
 ejus historiola traditur. 103
 Disputationi Bernensi
 A. 1528. actor inter-
 fuit. 20.
 leges matrimoniales
 LEV. XVIII. pro po-
 liticis habet. 32
 in Angliam venit. 33
 ejus de Serveto judi-
 cium. 46
 Bucha

- Buchananus carcere fuga Pag.
elapsus. Tom. VII. 358
- Buchlinus vid. Fagius.
- Bucholzer, (*Georg.*) Prae-
pos. Berolin. reformati-
oni operam navat. 115
- Budae reformatio. 370
- Budaeus (*Gul.*) Graecas
litteras excoluit. VI. 555
- Budnaeus (*Sim.*) et
Budzinus (*Stanislaus*) in-
ter Antitrinitarios sec.
XVI. VII. 495
- Bugenhagius (*Joh*) Lu-
theri adjutor: ejus
memorabilia. 34
passim reformationi
promovendae incubuit. ib.
de S. Coena adversus
Zuinglium scripsit. 55
in Daniam vocatus o-
pem Ordinationi eccle-
siasticae concinnandae
adtulit. 177
- Bulgari, s. Bougres in
Gallia Manichaeorum
propago. V. 668
- Scythica gens, ad Chris-
tianismum accessit. 499, sq.
- Romanae ecclesiae sub-
jecti, quod Graeci ae-
gerrime ferunt, con-
troversiam hinc Lati-
nis moventes. 494
- Bullae Paparum decreta
dicta, quorum duplex Pag.
figillum memoratur. VI. 218
earum discrimen a *Bre-
vibus*. 219
- Bulla Leonis X. adversus
Lutherum variam for-
tunam experta. VII. 20, sq.
exiguum habuit effectum. 24
- Bullingerus, (*Henricus*)
inter Helvetios refor-
mator, Samsoni se op-
ponit. VII. 183
ejus *παραπορογραφία* da-
tur. 196
- Capellae docuit, ubi
missa et cantus mona-
chalis abrogati. 201
- Bremogarto ejectus a
praevalentibus Pontifi-
ciis, Tiguri Zuinglii
loco suffectus. 215
ejus de Catechismo
Heidelbergensi judici-
um. 276
- Bunkens (*Thom.*) Frane-
querae Mennonitarum
pastor. 446
- Burchardus, s. Brocardus,
Wormatiensis Episc.
sec. XI. decretorum
Tomos composuit. V. 575
vid. et Brocardus.
- Burchettus, (*Petrus*) fa-
naticus homicida, suf-
fensus. VII. 348
- Burgae-

C.

- C**aba templi Meccani
 nomen. V. 1
Cabasilas (*Nilus et Nicol.*)
 auctores. VI. 4
Cabbala an Gnosticis re-
 petenda? III. 5
Cabillonensis Episc. Me-
 rindolensium inquisi-
 tor. VI. 63
Cabrierensis ac Merindo-
 lensis laniena. 630, sqq
 VII. 391
 oppida pagique 22 nu-
 mero deleti. ib.
Cadonense pactum inter
 Ferdin. regem et E-
 lectorem Saxon. VII. 102
Caducus (*Joh.*) LL. Li-
 cent. Tolosae martyr. 395
Caeciliani electio ad E-
 pisc. praecipua causa
 motuum Donatistarum.

ficulae panis consecra- tus. Tom. V. 386	regnis se inmiscet, am- bitiosus et avarus. T. VI. 483
subtrahi laicis coepit sec. XI. 591	Nepotismum promovet. ib.
quod plenius invaluit. VI. 468, 450	Calmanchaeus (<i>Mart.</i>) in- ter Hungariae reform- matores. VII. 371
Calixtinorum origo, et ansa. 516	Calogeri inter Graecos monachi seniores et devotiores. VI. 665
sententia de praesentia Christi in S. coena. ib.	Calvini (<i>Joh.</i>) ortus, stu- dia, magistri, scripta itinerata et gesta. VII. 233, sqq.
Callinicus vid. Petrus.	Institutiones Tiguri catecheticis institutio- nibus inservire. 217
CALLISTUS	adseculae a Lutheranis vexati. 153
I. P. R. III. 691	disensus ab Osiandro. 168
II. Gregorium et Burdi- num Antipapas habuit. VI. 63, sq.	partes in tragoedia Serveti. 467, 470, 477
matrimonium Clericorum damnavit. 64	pro haereticidio scripsit. ib.
eum Henrico Imperat. de investituris acriter con- tendit, eumque excom- municat. ib.	Camaldulensium mona- chorum ordo. VI. 660
pacem tandem cum eo fecit. 65	Cambel (<i>Alexander</i>) sco- tiae reformationi ob- stat. VII. 356
Concilium Lateran. I. ce- lebrat. ib.	ad tribunal Dei ab Ha- miltono martyre citatur. 357
III. Paschali III. substi- tutus, Alexandri antipapa. semet abdicat et pacem ab Alexandro III. petit. 87	Camera imperii Germ. Protestantibus molesta. 129
III. Nicolao V. suffectus bellum contra Turcas urget. 482	Campanarum usus intro- ductus. V. 21
preces ad sonum cam- panarum meridianum pro felici successu indicit. ib.	unctio, et passim bap- tismus invaluit. 222
Tom. VII.	p p p p pulla-

666 INDEX RERUM

- pulsatio in agone mortis, vel statim post mortem. Tom. V. ib.
 Lateranensium primaria baptizata, nomen Joh. Bapt. nata. 519
 ad elevationem hostiae pulsatio. VI. 194
 usus superstitiosus Tiguri vetitus. VII. 190
 Campegii Cardinalis adversus reformationem in comitiis Norimb. conatus. VII. 45
 Canaanis fertilitas Serveto negata. 465
 Canem detestantur Muhammedani. V. 141
 Canisius (*Petrus*) Jesuitarum in Germania primus Provincialis, auctor. VI. 574
 CANON
 V. T. ejus recensio. III. 398
 N. T. historia sec. II. 381
 Epistolarum et Apocal. quando confectus? 389
 sec. III. historia ejus. 601
 sec. IV. historia ex mente Graecorum. IV. 41
 qualem nunc habemus, tum nondum universaliter agnitus. 43
 sec. V. qualis fuerit? 414
 ex sec. VI. producitur. 657
 secundum Syros quo modo se habuerit? IV. 651
 adsumta tum etiam decreta Synodorum generalium, et Patrum interpretationes. ib.
 de eo fides sec. VII. V. 173
 sec. VIII. 173
 sec. IX. Apocryphi libri et Traditiones ei adjecti. 351
 sec. XII. Patrum sententiae ei aequiparatae. VI. 31
 et Traditiones, ceu tales sec. XVI. sancitae. 610
 missae Gregorianus. IV. 676
 Canones Apostolici. III. 138
 conciliorum sec. IV. collecti, vario modo. IV. 39, sq. VI. 24
 Canonici quinam dicti. V. 173
 Regulares et Praemonstratenses. VI. 107
 Canonicatus nomen praebendis et beneficiis datum. V. 543
 Canonici, s. decretorum collectores. VI. 24
 Canonicum Jus. 25
 Canonizatio sec. VIII. invaluit. V. 214
 ritus et indoles ejus. 516
 frequentissima sec. XII. VI. 49
 Papa sibi eam reservat. 53, 96
 Cantan-

- Cantandi ratio.** Tom. III. Pag. 146, 451, IV. 82, 677
modus Gregorianus. IV. 677
 per notas *ut, re, mi*
 etc inventus. V. 590
- Canterus, (Gulielmus) Criticus.** VI. 558
- Cantones Helvetiae plures reformationi ponunt obicem.** VII. 186, 191, 201, 211
 divisi in causa religionis. 202
 Evangelici Synodos convocant. 206
- Cantores minoris ordinis ministri.** IV. 185
- Cantuariensis ecclesia.** V. 53
- Canus (Alexander) martyr.**
 in Gallia. VII. 395
 (Melchior) auctor. VI. 571
- Cap, Celtica vox unde.** V. 472
- Capellae, oratoria in coenobiis.** IV. 730 — ib.
- Capellani, Clerici in Magnatum aedibus.** ib.
- Capellae in Helvetia Bullingerus reformat.** VII. 201
- Capellana schola Tiguri.** 215
- Capellus (Lud.) de regimine Episc. scripsit.** III. 196
- Capito (Wolfg. Fabric.)**
 inter Helvetiae reformatores memorabilis.
 VII. 179, 181
- Moguntiae docuit.** 40, 183
- tropum in verbis S. C. Pag.**
 institutionis admittit.
 Tom. VII. 49
- sententia ejus Luthe-**
 ro probata. 106
- Argentinaum secessit.** 183
- Bernae adversus Catholicos disputat.** 204
- Capitula tria, ita dicta.** IV. 716
- Capitulare Caroli M. ejus argumentum.** V. 203sq.
- Capituli et Capitularium titulus.** VI. 108
- Capnio vid. Reuchlinus.**
- Capreolus Carthagin. Episc. auctor.** IV. 407
- ab Hispanis consultus.** ib.
- Capucini Papae auctoritatem everere.** VI. 604
- ordo eorum describitur.** 616, sq.
- Caracciolus (Marinus)**
 Papae nuncius. VII. 21
- Carassa (Joh. Petr.)**
 Theatinorum ordinem instituit. VI. 616
- Carantena s. Carena junii 40 malis nomen.**
 IV. 145
- Caranza (Bartholom.)**
 V. moribundo adfuit;
 inquisitioni subjectus. VII. 574
- Caratiolus (Sebast.) de**
 Castrocara Waldenses
 adfuit. 643
- Cardis**

58

Cardinalium Episcoporum Pag.	vera ejus sententia in Pag.
prima mentio. T. V. 254	hoc negotio. Tom. V. ib.
origo respectu digni-	homiliarum materiam et
tatis. 654	formam praescribit. 210
VII. Episcopi Romae	Christianismum propaga-
suburbicarii Papam eli-	re conatur. 315
gunt. 655	multa donavit Papae Ha-
vitia perstringuntur. VI. 240	driano. 256
calceis, vestibus, ca-	encomia in sedem Rom.
pello S. galero purpur.	multa profudit. ib.
uli. ib.	a Leone III. Imperator
rubris capitulis ornati. 486	coronatur. 416
aliquis Scripturae S.	tribus coronis gaudens. 417, 64
ignarus. VII. 10	IV. imperii coronam ab
Carmelitarum ordo - ejus	Innocentio VI recipit. VI. 360
historia. VI. 275	V. literarum fautor. 578
Caro et vinum repudian-	occultum cum Julio P. R.
tur a Gnosticis. III. 325	paetum in causa reforma-
Christi apud Persas de	tionis init. 610
evangelio venit. 401	cum Gallis adversus re-
esus ejus per gradus	formatos conspirat. VII. 61
interdictus. V. 24	tyrannica mandata edit
suilla Muhammedanis	adversus hos. 74
vetita. 141	concilium universale urget. 75
Christi unde orta,	legatos Principum Pro-
Menno determinare	testit. haud benigne re-
non est ausus. VII. 435	cipit. 74
CAROLUS	de reprimendis Protest.
Magnus inter auctores	consilia init. ib.
celebris. V. 169	comitia Augustana indixit. 79
contra imaginum cultum	bellum a Turcis metuens
strenuus. 170	moderatus egit. 86
studia omni nisu promo-	pacem aliqualem Prote-
vit. 173	stantibus concedit. 185
Capitulare adversus imagg.	
edit. 204, 199.	

et Papa armis Evangelicis opprimere student.	Pag.	Dux monſterberg. Luthe- ri adverſ.	Pag.
Tom. VII. 140, 150		Tom. VII. 59	
Principes Evangelicos rebellionis nomine proſcribit.	151	(Caſp.) Biblia Hungarice verſit.	VII. 374
Concilium Tridenta Bononiam tranſlatum ratum habere noluit.	156	(Petrus) Paſtor Lauſannae. 236	
formulam reformationis ſcribit.	158	Caroloſtadius (Andr. Rud.) inter Reformatores.	15
Proteſtantes ad eccleſiae Cathol. gremium reducere cum P. R. adlaborat.	160	cum Eccio diſputavit.	ib.
aſta ejus in cauſa Landgravii.	163	Wittebergae reform. promovit, quod Luthero non probatum.	36 ſqq.
VIII. Galliae rex, Alexander VI. P. R. adverſarium habuit. cum Turca pacificitur.	VI. 492	a Luthero in cauſa S. coenae diſſidet.	49
IX. quomodo erga Reformatos ſe geſſerit? VII.	407	exponitur ejus opinio.	50
eos admodum vexat.	416	cum Luthero in gratiam redit.	57
bellum cum Condaeo varia fortuna habet.	VII. 417 ſqq.	ſed novas lites habet.	69
lanienam Pariſienſ. inſtituit.	420, ſqq.	Carpentarius (Georgius) martyr.	67
inter ipſos Pontificios et Magnates hoſtes habuit.	425	Carpocratiani Gnoſticorum familia.	III. 557, ſqq.
horrenda morte extinctus.	426	Carthaginem Ludov. Gall. rex obſidet.	VI. 313
Siciliae Rex expeditioni cruciatae interfuit.	VI. 313	Carthuſianorum Monachorum ordo.	V. 661, ſq.
Sabaudiae dux perſecutionem in Waldenſes movit.	629	Cartwright (Thom.) Puri- tanorum patronus.	VII. 352
	Pppp 3	Cafelius Lutherum ad pacem monet.	57
		Cafimir e monaſterio ad Poloniae regnum evectus, et a Bened. IX. confirmatus, nobiles ei tributarios fecit.	V. 600
			Caffan-

- Cassander** (*Georg.*) inter Pag.
 Catholicos moderatos.
 Tom. VI. 576
Cassianus Tartanorum rex. 316
Cassianus, Presbyter Mas-
 sil. Semipelagian. auc-
 tor, vita, scripta et
 controversiae ejus. IV. 597,
 199.
Cassiodorus (*Marc. Aurel.*)
 varia scripsit sec. VI. 648,
 199.
 - (*Petrus*) auctor sec.
 XIII. VI. 240
a Castro (*Alphonf.*) auctor. 573
Catabaptistae Mennoni-
 tae dici malunt. VII. 439
Cataphryges Montanistae
 dicti. III. 572
Catechismus Belgicus ma-
 jor et minor. VII. 252
 Genevensis a Calvino
 adornatus. 238
 Heidelbergensis, ejus
 notitia. 268
 in Belgio mox re-
 ceptus. 274, 199.
 mutanda quaedam in
 eo nonnulli volunt. 295
 Racoviensis. 509
Catecheticae institutio-
 nes in Helvetia intro-
 ductae. 217
Catechumeni in album
 ecclesiae relati. III. 453, 199.
 per gradus ad baptis- Pag.
 mum admissi. T. IV. 209
Catena ferrea in Nilo ab
 Harlemensibus perrup-
 ta. VI. 319
Caterva, ludi genus, ab
 Augustino abrogata. IV. 403
Cathari haeretici dicti.
 VI. 135, 291. V. 668
Catharina Senensis Gre-
 gorio reditum Romam
 suavit. VI. 362
 fanatica ejus historia
 datur 390, 449
 inter sanctos relata. 450
 ordo Monialium ab ea
 originem habet. 589
 immaculatam Mariae
 conceptionem negat. 391
 Henrici Sax. uxor,
 Luthero faver. VII. 34
 Henrici VIII. uxor
 repudiata. 319
 Senatoris Cracov. uxor
 combusta. 487
Catharinus (*Ambrosius*)
 liberioris ingenii inter
 Catholicos auctor. VI. 570
Cathedralis ecclesiae Ca-
 nonici. V. 268
Catholici dicti ortho-
 doxi. IV. 269
 moribus agitati. 752
 ab Arianis vexati. 633
Causae civiles ad eccle-
 siasticam

- . fasticum forum rap. Pag.
 . tue. Tom. VI. 109
 Cautius (Jac.) Anabapt.
 antesignanus. VII. 64
 Celadion Episc. Alex-
 andr. III. 514
 Celestius, Pelagii socius,
 a Zosimo, P. R. pri-
 mo adprobatus, dein
 damnatus. IV. 535 sq.
 Celestiani ab eo nomen
 habent. ib.
 Cellarius (Mich.) Zuinglii
 sententiam tuetur. VII. 64
 . Borrahus haereticidi-
 um non admisit. 474
 Celsus criminationes in
 Christianos effudit. III. 526
 Censura in haereticos
 gravissima. IV. 208
 in bona et vitam a-
 liorum. 158
 Ceporinus (Jac.) Zuinglii
 adjutor. VII. 183
 Cerdo Episc. Alexandr.
 III. 514
 Cerdon, Marcionis Ma-
 gister, haereticus. 556
 Cerei in martyrum ho-
 norem accensi. III. 644,
 IV. 147
 Cerinthus, ejus notitia,
 et opiniones. III. 330
 cum Gnosticis parum,
 cum Ebionaeis multa
 communia habuit. 331
 error circa Jesum, quem Pag.
 a Christo distinguebat.
 Tom. III. ib.
 Cerrington fanaticus.
 VII. 303
 Cervae habitus in ludo
 adsumtus. IV. 37
 contra hunc morem
 scripsit Pacianus. ib.
 Chadiga Muhammedis
 uxor. V. 92
 Chalcondylas (Nic.) S.
 Laonicus, Historicus.
 VI. 547
 Chaliphae Duces Muham-
 medan. 159
 Character indelebilis Cle-
 ricorum. IV. 187,
 VI. 272
 Paparum sec. VIII. de-
 lineatur. V. 258
 Stronghylus restitutus. 557
 Charatzion tributum an-
 nuum Sultano a Pa-
 triarcha Graec. pen-
 dendum. VI. 665
 Chasaneus a Merindolen-
 sum persecutione sin-
 gulari modo revocatur.
 632, fqq.
 Chatillonaei Principes in
 Gallia reformationem
 promovent. VII. 404
 Charizarii Eutychiano-
 rum familia. IV. 752
 Pppp 4 Chee.

- Cheekus** regis Eduardi Pag.
 praeceptor. Tom. VII. 336
Chemnitius (*Mart.*) ad-
 versarius Osiandri. 168
Cheregatus (*Franc.*) Pa-
 pae nuncius in causa
 Lutheri. 41
Chilpericus Francorum
 Rex in monasterium
 detrusus. V. 248
Cbingis chan Tartarorum
 Rex. VI. 314
Chonae Colossarum nomen. 6
Chorasmini Latinos in
 Or. vexant. 311
Chordigeri vid. Francis-
 cani.
Chorepiscopi quales? III. 679
 IV. 164
Christiernus, Daniae rex,
 reformationem coepit.
 VII. 174
Christianus rex eam per-
 fecit. 177
Christophorus sedis Pa-
 palis inuasor. V. 526
 Oldenburgi comes re-
 formationem promo-
 vet. VII. 60
 Wurtemberg. dux eam
 absolvit. 103
CHRISTUS
 Origo, parentes et ge-
 nealogia ejus. III. 9, sqq.
 animae loco divinam na-
 turam ejus fuisse Apol. Pag.
 linaris statuebat. T. IV. 318
 corpus, s. caro variis
 controversiis materiam
 dedit. VII. 438, IV. 747
 utrum in euchar. cor-
 rup. an in corruptibi-
 le, disputatum. VI. 42
 Undenam ortum Men-
 no Simonis determina-
 re non ausus est. VII. 435
 praeputium quaestionum
 materia. 448, 586
 sanguis repertus. VI. 50
 fuga in Aegyptum sub-
 ductus. III. 21, 27
 nativitas ejus pastoribus
 nunciata. 25
 Nazaretham Bethlehemo
 repetit. 24, 14.
 a magis honoratus. 25
 vita ejus privata. 27
 publica. 29
 inauguratus per baptis-
 mum Joh. 30
 munus publicum 4 p.
 schata duravit. 31, 14.
 tentatus a Satana. 33, 14.
 Joh. B. discipulos seque-
 ces sibi habet. 33
 nuptiis Canae interfuit. 35
 templum repurgat. 37
 cum Nicod. colloquitur. ib.
 novo Joh. B. testimonio
 honoratus. 38
 elogio

elogio Johannem B. ho-	Pag.	convivio Bethaniae ex-	Pag.
noravit. Tom. III. 7, sq.		ceptus. Tom. III. 72	
cum Samaritana collo-		epulum paschale habet. 82	
quitur. ib.		S. coenam instituit. ib.	
in Galilaea moratus docet		passiones in Gethsemane. ib.	
et miracula edit. 39		- coram Synedrio. 83, sq.	
de monte concionem ha-		- coram Pilato. 86	
bet. 40		corona spinea dehonestat-	
itinerata et gesta Anni		tus. 88	
II di. 41		tunica inconsutilis re-	
mortuum Naini suscit. 44		perta. VI. 50	
daemones in porcos abi-		mors miraculis illustris. 91, sq.	
git. 46		meritum ejus vid. tit.	
mulierem sanguificam		mox seq. de <i>satisfactione</i> .	
fanat. ib.		pro omnibus passum te-	
cibat 5000 homines 5		nent Basil. M. Gregor.	
panibus. 47		Naz. Hieronym. Optat.	
mare calcat — Petrum		Milev. IV. 55, sq.	
juvat. 48		amplitudo ejus contro-	
de pane vitae differit.		versiae materia sec. IX. V. 359	
itinerata et gesta Anni		resurrectio. III. 93	
III tii. 49		Petro seorsim adparet. 94	
cibat 4000 homines 7		ad mare Tiberiad. se	
panibus. 50		manifestat. 97	
successive passionem et		Epistola ad Abgarum fic-	
mortem suam docet. 51		titia. 102, sq.	
Petro claves regni coe-		Joseph de eo testimo-	
lorum committit. 52		nium non prorsus reji-	
transfiguratur in monte. ib. sq.		ciendum. 104	
didrachma solvit. 53		Taciti de C. testimonium. 105	
an adulteram absolvit? 56		persona et character ejus	
<i>αναληψις</i> ejus. 57		ex S. S. 107	
curiosum rogantem quo-		doctrina ejus, ipse Pro	
modo excepit. 63		pheta. 108, sq.	
de servis inutilibus differit.		Pontifex. 110	
Tom. VII.		Q999	Rex

torii commentum accessit. Pag.	Tom. V. 15	<i>non nascuntur, sed fiunt, Pag. Tertull. dictum. T. III. 373</i>
ac sec. VIII. alia multa adjecta.	177, sq.	sec. IV. status eorum inter- ternus et moralis varius.
accuratius ea sec. XI. An- selmo praeunte exposita. 583		IV. 256
multis mediis ritibusque sec. XII. multum quoque tributum.	VI. 39	superstitione multiplice inquinatus. 257, sqq.
CHRISTIANI		sec. V. virtutis studium valde refriguit. 485, sqq.
nomen forte a Latinis repetendum.	III. 181	sec. VI. religionis no- men vitae monasticae adligatum. 726
primorum vita et mores laudabiles.	224	vita moresque in pejus abiere. 736, sq.
fides, charitas, cognitio eximia.	ib. sq.	sec. VII. corruptio in- ter ipsos clericos ingens fuit. V. 61, sq.
simplicitas, et studium promovendi regni Christi. 226		sec. VIII. deploranda conditio. 284, sqq.
donis Sp. S. extraordin. gaudebant.	227	nec emendata sec. IX. 484, sqq.
post medium sec. I. con- spectus eorum tristior. 316 sqq.		Neque sec. X. 551
cur Romanis exosi, et ab iis vexati?	339	sec. XI. tristissima eccle- siae facies. 666, sqq.
calumniis petiti.	342	turpissima quoque sec. XII. VI. 117, sqq.
sec. II. inter veros fal- sosque distincti.	519	at puram in Deum fidem et pietatis speciem Wal- densibus ipsi eorum ad- versarii non denegant. 139
illorum vita et mores eximii.	ib. sqq.	corruptio ecclesiae sec. XIII. conspicua. 290
charitas mutua, tempe- rantia etc.	523, sqq.	corruptissima sec. XIV. in capite et membris. 392
sec. III. circa medium vitae puritas et virtutis exercitium minus lau- dab.	689, sq.	deploranda. quoque sec. XV. 507

676 I N D E X . R E R U M

miserrima denique sec. Pag.
XVI. ecclesiae conditio.

Tom. VI. 624, sq.

CHRISTIANORUM PERSECUTIO.

sec. I. Stephanum sustu-
lit. III. 273, sqq.

in qua partes suas prae-
cipue Paulus habuit. 277

quam alia, auctore He-
rode Agrippa, excepit. ib. sqq.

aliaque ab Anano Pontif.
instituta. 279

gravior autem sub Ne-
rone Imperat. Romae
saeviit. ib.

sub Domitiano, cujus
causae exponuntur. 339, sqq.

decem, vulgo dictae,
recensentur. 577

ad quas observanda quae-
dam traduntur. 578, sqq.

quid de illa sub Trajano
sec. II. censendum? 582, sqq.

et de illa sub Hadriano? 585

sub Antonino Pio nulla
fuit publica persecutio. 588

sub Marco Aurelio quae-
nam fuerit fors Christi? 589

quaenam sub septimio Se-
vero? 593

Maximinus Thrax Cle-
ricos in Italia passim
vexavit. 595

Decius persecutionem pu-
blicam instituit, III. 761, sqq.

Trebonianus Gallus vexat Pag.
Christianos. Tom. III. 764

et pejus adhuc immo pu-
blice Valerianus. 766

quid de persecutione sub
Aureliano censendum? 770 sq.

saevissima denique ac diu-
turna sub Diocletiano

grassata. 771

in qua et alii imperatores
simul aut successive par-
tes habuerunt. 779

maxime vero Galerius et
Maximinus. 774, sqq.

sec. IV. Licinius perse-
cutor fuit. IV. 362

Julianus Apostata quoque. 363,
199

atrocissima vero et diu-
turna persecutio in regno
Persico viguit. 369

sec. V. Barbarae gentes,
Arianismo infectae, Ca-
tholicos adfligunt. 633, sqq.

Judaei quoque in Christ.
saeviunt. 636

in Persia duplex perse-
cutio, in Catholicos. ib.

et in Eutyrianos a Nes-
torianis mota. 637

sec. VI. Vandalis, Aria-
ni, Catholicos in Africa
adfligunt. 761

nec non Gothi in Italia
et Hispania. 763

Samaritanis.

P R A E C I P U A R U M. 677

Samaritani in Palaestina. Pag.	Pag.
Tom. III. 764	- sub Francisco II. 404, sq.
Anglo Saxones in Brit-	- sub Carolo IX. 414, 417
tania. ib.	et maxime in nuptiis
sec. VII. Muhammeda-	Parisiensibus. 420, sqq.
nismus Christianismo de-	quae et laniena Paris.
trimentum adtulit. V. 87	et caedes Bartholomaea
licet solius religionis cau-	audiunt. 423
sa Muhammedani non	in scotia sub Jacobo V. 356,
fuerint persecutores. 149	sqq.
sec. IX. Nestoriani, ius-	- denuo artibus et
su Motuacheli Caliphae,	fraudibus Card. Beto-
persecutionem subiere. 487	nii. 360, sq.
Catholici a Mauris in	- et sub regina Maria
Hispania ob nimium ze-	Guissia. 364, sqq.
lum repressi. 500, sq.	Bohemi fratres perse-
sec. XV. in Joh. Huf-	cutionem sub rege Fer-
sum, Hieronym. Pragens.	dinando perpeffi sunt. 379
et Bohemos fratres sae-	Catholici quoque ab hae-
vitum. VI. 508, sqq.	reticis persequendis non
sec. XVI. Waldenses di-	abstinuerunt. IV. 212, sq.
rissimam fortem experti. 625,	Haereticidium invaluit
sqq.	sec. VII. V. 45
Protestantes in Germania	quod et inter Graecos
a Pontificiis gravia quae-	sec. IX. vigit. 473
vis perpeffi. VII. 63, 70, sq.	sec. XIII. vero publice
75	fancitum, et Inquisitio-
in Anglia sub Henrico	nis tribunal erectum. VI. 248
VIII. 330, sqq.	magisque promotum dein-
- sub Maria. 343, sqq.	ceps. 502, 370
in Belgio sub Philippo II. 249,	CHRISTIANORUM
256, 267	PROPAGATIO.
in Gallia sub Francisco I. 396,	sec. I. ejusque priore
sqq.	periodo fuit stupenda.
- sub Henrico II. 399, sqq.	III. 244, sqq.
Q999 3	post-

P R A E C I P U A R U M 679

Cinnamus (<i>Joh.</i>) auctor. Pag. Tom. VI. 6	ab eo Waldensium ori- gines duci solent. T.V. 333
Circumcelliones sec. IV. famosi. IV. 340, 398	et cum eo comparari Calvinistae. ib.
eorum facinora et poe- nae 625	Claudianus Mamertus, Presbyter. IV. 411
Circumcisio apud Muham- medanos viget. V. 138	Claustera monasteria dic- ta. V. 267
Christi festo die cele- brata. IV. ib.	Clavorum crucis Christi festum. VI. 360
Cisterciensium ordo. V. 663	Clemangis (<i>Nicol. de</i>) se- culi sui vitiis se oppo- suit. 434
maxime celebris, in 4 familias abiit. 664	Conciliorum auctorita- tem Papali praefert. 496
Citationes ad Inquisitio- nis tribunal. VI. 260	CLEMENS
Clara, vidua 60 naria, inter Bohemiae marty- res. VII. 63	Alexandrinus, ejus noti- tia datur. III. 371
Claravallis monasterium Cisterciensium. V. 664	scripta ejus, eorumque naevi. 372
Clarebachus (<i>Adolphus</i>) martyr. VII. 75	de traditionibus quid sen- ferit? 403, sq.
Clarenbachius — inter Dithmarfos reformator 179	mysticae explicationis S. S. patronus. 405
Clarissae moniales Dami- anitae. VI. 281	Trinitatem, et Christum aeternum Deum agnovit. 427, sq.
Clarius (<i>Isidorus</i>) auctor. 563	liberi arbitrii patronus. 438
Claudius contra Transub- stant. laudatur. III. 475	I. Romanus Episc. III. 311, 293
Episc. Taurinensis, i- maginum cultum repu- diat, superstitionem- que. V. 332	an ex Caesaris prosapia? et inter Martyres? ib.
commentatus est in S. S. haud infeliciter. ib.	scripta varia, quae ejus dicuntur, sublestae fidei. 294
	Epist. ad Corinthios Iam genuina. ib. sq.
	Qqqq 4 Ilda

	Pag.		Pag.
<i>Ilda</i> non genuina. III.	297	Beguardos damnat. T. VI.	384
aliae, syriace verbae, spur-		VI. P. R. lites cum Lu-	
riae.	ib.	dov. Bavaro tyrannice	
Recognitionum liber spur-		prosequitur.	357
rius.	298	illi hic indigne se sub-	
scripta ejus publice lec-		misit.	358
ta.	III. 649	bellum in Turcas reno-	
Canones ejus Joh. Da-		vat.	359
masc. inter Canonicos		Jubilaum ad annum 50	
libros recenset.	V. 175	restringit.	ib.
II. P. R. et Episc. Bam-		nepotismum vehementer	
berg. pallii, Archiep.		exercet.	ib.
Salernitano dati, mysti-		nobiliorum uxores violat.	ib.
cam significationem tra-		papalem auctoritatem	
dit.	600	summopere evexit.	360
III. P. R. lites varias		morti proximus revocat	
terminavit.	VI. 99	si qua in re errasset.	ib.
ecclesiam Scoticam sibi		VII. Urbani VI. Anti-	
foli subjecit.	ib.	papa, a Gallis electus.	364
IV. P. R. Carolum Si-		unde ecclesiae schisma,	
ciliae et Apuliae regem		mutua anathemata, bel-	
fecit.	217	la, persecutiones.	365
an Conradinum per Ca-		pestime in regimine se	
rolum sustulerit?	218	gessit.	ib.
liberalis et a Nepotismo		reges et principes adver-	
alienus.	ib.	sarios sibi fecit.	366, sq.
V. P. R. sedem transtu-		VII. P. R. turbulentum	
lit Avenionem.	346	Pontificatum habuit.	592
haud parvo Gallis damno,	ib.	diffidia cum Carolo V.	
quatenus acta Bonifacii		VI. 592, VII. 62	
rescidi?	347	adversus quem Galliae	
ob vitia infamis.	348	regi se adjunxit.	ib.
Minoritarum ordines u-		captus Romae in custo-	
nire frustra conatur.	383	diam datur.	VI. 593
		nuptias	

nuptias Henrici Franc. Pag.
I. filii cum Catharina Me-
dicæa pangit. T. VII. ib.
multis ob pessimam in-
dolem exosus. 594
Reges et Principes ad
armâ contra Lutherum
vocat. VII. 60
VIII. ab Alphonso Arag.
rege Benedicto XIII. suf-
fectus. 470
- Scotus Bonifacium ha-
buit adversarium. V. 295

Clement Jac. Mona-
chus, Henr. III. Gal-
liæ regem interimit.
VII. 430

CLERICI

Κληρὸν nomen quando in-
valuit. III. 500
distincti a Laicis. ib. 669
Eorum ordo duplex, su-
perior Episc. et Presby-
teros continebat. 673, 501
inferior Diaconos alios-
que. 501, 686, sqq.
f. Rectores et ministran-
tes. 500
discrimen in ordine su-
periore. 501, sqq.
Clerici sec. II. non coe-
libes. 517
Canonici quare dicti? 569
a plebe eligebantur, 670, sqq
Tom. VII. Rrr

convenientia et discrimen Pag.
inter Episc. et Presbb.
Tom. III. 675, sqq.
Clerus minor sec. IV.
describitur. IV. 183, sq. V. 28
eorum ordinatio quomo-
do peracta? 185, 689, sq.
perannulum et baculum. V. 29
habitus et vestitus. 187, ib.
corona iis tonsa. 689
coelibatus s. h. vigere
coepit. 188, sqq. 466, 690,
V. 30
in Oriente libertas in hac
causa relicta. 467, 692
privilegia et immunita-
tes. 191, sqq.
reditus et fontes eorum. 194
jura circa sacra ab Inpe-
ratoribus iis relicta. 196, 467
delinquentium poena. 214, 468
eligendi qualitates et re-
quisita. 687
in seminaria prius in-
stituti. 688
eorum dignitas et opu-
lentia sec. VIII. V. 267
omnes h. s. fere regula-
res s. canonici. ib.
eorum notitia ex sec.
IX. datur. 475
sec. X. multi seculares
facti. 548
maiores sec. XI. novis
Prælatibus aucti. 652
eorum

682 INDEX RERUM

- eorum historia ex sec. Pag.
XII. Tom. VI. 106, 199.
regulares restaurati, 107
coelibatui eorum passum
contradictum. 108, sq.
eorum notitia ex sec.
XIII. datur. 242, sq.
praebendis ditati, pluri-
mum a Papa data. 243
juramentum Laicis prae-
stare, aut onera pendere
iis vetitum. 246
eorum ratio sec. XIV. 369
toti a Papa pendebant
sec. XV. 502
in Anglia sec. XVI. vi-
tae admodum turpis. VII. 334
in Scotia reformationi
obstare conantur. 359
- Clericus (*Joh.*) ob simu-
lacro fracta combustus. VII. 389
- Clodovaenus Francorum
rex ad Christianismum
accedit, de ejus bap-
tismo mira narrantur. IV. 631
- Clotildis, regina jam an-
te Christiana, id pro-
moverat. ib.
- Cnophius (*Andr.*) Trepto-
vae et alibi reform. VII. 34, 40
- Coadjutor Episcopis non-
nunquam datus. III. 679
- Coccius (*Marc. Anton.*)
Sabellicus Historicus. VI. 423
- Cochlaeus (*Joh.*) Theo. Pag.
logus Scholasticus. VI. 569
- Codex s. corpus cano-
nicum opus Gratiani. 25, sq.
IV. 39
- Coelestinus I. P. R. Nes-
torium et Semipelagg.
damnat, Donatistas
vexat. IV. 458, 616
- II. P. R. brevisse. VI. 79
- III. P. R. Henrici V.
Imperatoris coronam
pede suo dejecit, in
alios quoque reges fe-
rox. 100, sq.
- invitos in monasteriis
manere noluit. 101
- IV. P. R. ante con-
secrationem obiit. 119
- V. P. R. inauguran-
dus asina vestus, fren-
tentibus duobus re-
gibus. 225
- homo modestus, se ab-
dicavit. ib.
- scripta ejus. 226
- Coelestinorum ordo. 288
- Coelibatus Cleri quo loco
habitus? IV. 255
- noxia ejus effecta. 191
- contentionum materia:
miraculis fictitiis pro-
motus: obtrudi tamen
multis nequivit. V. 343
- vid. et Clerici. *Coch.*

- Coellicolarum secta. T. IV. 629
 Coelum plus uno statuunt
 Muhammed. V. 110
 Coemiteria loca sepul-
 torum martyrum et re-
 ligiosarum congrega-
 tionum. III. 496
 prope templa. IV. 136
 Coenobia multa sub Re-
 formatione evacuata.
 VII. 63
 Coenobitae monachi dic-
 ti. IV. 246
 Cognatio Spiritualis in-
 troducta. 199. V. 21
 Coirchamus Indorum rex.
 VI. 96
 Colbius. (*Franc.*) Bernae
 reformat. VII. 202
 Colignius, Amiralus, re-
 formationis promotor. 404
 caedes ejus horrenda. 421
 Collatio Carthagin. inter
 Cathol. et Donatistas.
 IV. 399
 Hagienfis inter Coorn-
 hertum et Saraviam.
 VII. 394
 Collegia nova, studiorum
 promovendorum gra-
 tia, orta. VI. 443
 Collegiarum ecclesia-
 rum Clerici. V. 268
 Collegium excelsae do-
 ctus commissionis vid.
 Elizabetha.
 Colloquium Badense A. Pag.
 1526. Tom. VII. 198
 Bernae et alibi cum
 Anabapt. 215
 Dusseldorpiense Myco-
 nji cum Morbachio. 149
 Lipsiense A. 1519. in-
 ter Lutherum et Ec-
 cium. 15
 A. 1539. inter Bu-
 cerum et Wicelium. 114
 Marpurgense A. 1529.
 de causa sacram. 76. 193
 inter Melancht. et Ec-
 cium A. 1540. 118
 Inter Petronium et
 Mornaeum. 431
 Postiacum A. 1561. 408
 Ratisbonepis A. 1541.
 et 1546. 124. 143
 Tiguri iteratum. 187. 191
 Ultrajecti. in causa ec-
 clesiae S. Jacobi. 293
 Colonia (*Petrus de*) V.
 D. M. inter Catabap-
 tistas. VII. 442
 Colonienfis vid. Acade-
 mia.
 Colossae Chonae dictae. VI. 6
 Columba, Huenis Ab-
 bas. IV. 732
 Columbam ad aures Mu-
 hammedis advolettem
 non memorant Arabes.
 147
 Colum

- Columbanus** Monachus Pag.
 propagator. T. IV. 732, sq.
Columbinus Joh. ordinis
 Jesuatorum auctor. VI. 389
Comam brevem alebat
 Clerus. 187
Comander (Joh.) pastor
 Curientis, colloquium
 expetit. VII. 200
Comestor (Petr.) B. V.
 immacul. conceptionem
 urget. VI. 27
Comgnata dies Veneris
 apud Muhammedanos.
 V. 138
Comitia Augustana A.
 1530. ob exhibitam
 Evangelicorum confes-
 sionem, celeberrima.
 VII. 78, sqq.
Norica. 41
Norimbergensia. 128
Ratisbonensia. 119, 150
Spirensia. 62, 125, 132
Wormatiensia. 24, 138
Commendae beneficio-
 rum. VI. 241
Commentatores in S. S.
 novam viam sec. XII.
 incedunt. 21
Commodus Imperator Ro-
 man. III. 349
Communio bonorum in
 prima ecclesia recte
 exponenda. 225
Operum bonorum sec. pag.
 IX. inventa. Tom. V. 47
 peregrina et laica Cle-
 ri delinquentis poena.
 IV. 468, sq.
 sub una specie ignota
 sec. III. III. 658
Compactata pax cum
 Hussitis dicta. VI. 528
Complutense Monasteri-
 um. V. 55
 vid. et Academia.
CONCILIUM
 et Conciliabulum con-
 ventus Sacri nomen. III. 667
 Papali auctoritati prae-
 ponitur. IV, 469, V. 41,
 44. VI. 466, 474, 494
 in Reges et Principes po-
 testatem sibi arrogat. VI. 497
 Canones eorum vid. Canon
 corruptionis Cleri passim
 testimonium. IV. 263
 non agri Dominici prae-
 cipua cultura. VI. 468
 Aquilejense sec. XV. Gre-
 gorius XII. indixit. VI. 460
 Basileense sec. XV. Mar-
 tinum V. auctorem ha-
 bet. 473
 ejus noticia datur. ib. 599
 Chalcedonense sec. V.,
 quod Oecumenicum
 Marciano Imperat. con-
 vocatum. IV. 475

- in causa Eutychis cele- Pag.
bratum. Tom. IV. ib. sqq.
Constantiense, sec. XV.
tres Papas deposuit. VI. 464,
sqq.
Sigismundum Imperat.
praesidem habuit. ib.
calicem eucharist. laicis
eripuit, Wiclefitas dam-
nat, Hussum igni addi-
cit, etc. 468
Constantinopolitanum I.
Oecumenicum, sec. IV.
auctore Theodosio M. in-
consulto P. R. convoca-
tum. IV. 229, sqq.
damnat Arianos aliosque
haereticos. ib.
- II. Oecumenicum a Justi-
niano Imperat. coactum,
trium capitulorum causa. 715,
sqq.
Origenianismum, inter
alia, damnat. 721.
- III. Oecumen, Trulla-
num, a loco etiam dic-
tum, Monothelismum
damnavit. V. 47, sqq.
- IV. alias Quinisextum,
canones condidit. 50, sqq.
- IV. Oecumen. sub Con-
stantino Copron. contra
iconolatrias. 191, sqq.
- V. Ignatium Patriar-
cham damnat. 425
- VI. Photium deponit. Pag.
Tom. V. 476
- VII. eum restituit. 479
Ephesium, Oecumenia
sec. V. jussu Theodosii
M. habitum, Nestorium
damnat. IV. 469, sqq.
Mariam Deotroas declarat. 479
numultuosum et seditio-
sum, inde Lappocinale
dictum. 475
Francofordiense sec. VIII.
jussu Caroli M. coactum
imaginum cultum dam-
nat. V. 208, sq.
Illiberitanum sec. IV. ca-
nones ad disciplinam et
mores formandos con-
didit. IV. 40
Lateranense, sec. VII.
sub Martino I. habitum,
typum Pauli et Mono-
thelismum damnat. V. 37,
74, sq.
sec. XII. sub Callisto II.
habitum, Oecumenicorum
in Occidente I. Cleri nup-
tias damnat, expeditio-
nes sacras in Turcas de-
cernit. VI. 65, sq.
eod. sec. sub Alexandro
III. schismati papali o-
bicem ponit, Walden-
sium et Albigenarium ex-
stirpationem decernit,
Rrrr 3 Lombard

- Lombardis sententiam pro-Pag. scribit. Tom. VI. 85, sq.
 sec. XIII. sub Innocentio III. celebratum, recuperationem terrae sanctae, haereticorum extirpationem, ac ecclesiae reformationem intendebat. 244, sqq.
- Lugdunense I. ab Innoc. IV. eod. sec. habitum, Fredericum II. Imperatorem exauctoravit, aliaque prioris decretis congrua decrevit. 246, sq.
- II. eod. sec. a Gregor. X. interdictum, directore ad ejus nutum Bonaventura, Graecae ecclesiae cum Latina unionem molitur, etc. 247, sq.
- Nicaenum I. *Oecumenicum* I. sec. IV. Constantinus M. indixit ob errores et motus Arianorum, ipse moderator supremus praesides plures constituit. IV. 225, sqq.
- damnata haeresis Arianorum, et celebrandi Paschatis tempus definitum. 227
- summa ejus semper fuit auctoritas. 228
- II. Irenae auctoritate sec. VIII. habitum, praefecto Tarasio, Patriarcha, ima Paginum cultum tandem stabilivit. Tom. V. 198
- sq. 37
- an *Oecumenicum* habendum? 20
- Papiense sec. XV. sub Martino V. celebratum, de reformanda ecclesia egit, Wiclefitarum Hufisque damnationem confirmavit, etc. VI. 47
- ob pestem Senas translatum, unde et Senense dicitur. ib.
- Perpinianum eod. sec. Benedictus indixit. 40
- Pisanum, eod. sec. a Cardinalibus convocatum, 2. Papas loco movit, tertium, Alexandrum V. substituit, reformationem decernit. 460, sqq.
- Rhemense, sec. XII. ab Eugenio III. celebratum, generale non fuit. 75
- leges pro Clero condit, et haereticos quosdam damnat. ib.
- Romanum sec. XV. sub Johanne XXIII. non *Oecumenicum*. 461
- Tridentinum sec. XVI. unde ejus notitia petenda? VI. 604
- Man.

- Mantuae habendum vo- Pag.
lebat Paulus III. T. VI. 606
ejus causae et moti-
va. 605
Bononiam translatum. 606,
VII. 156
revocatum Tridentam a
Julio III. ib.
per decetium suspen-
sum. 607
* Pio IV. redintegra-
tum. ib.
membra et modus agen-
di. ib.
titulus, et quid prius a-
gendum, disputationum
materia. 608
ad nutum P. R. omnia
peracta. ib. sq.
systema Pontificum,
damnatis Protestantibus,
stabilitum. 609
de morum emendatione
nihil conclusum. 611
quo loco Pontificii et
Protestant. haec Syno-
dus habeatur? 612 sq.
cur a Protestantibus re-
jicitur. VII. 141
Viennense sec. XIV.
Templariorum excidium
decrevit. VI. 347
Vid. et Synodus.
Concio ad praelectam
pericopam habita. Pag.
Tom. III. 649, IV. 87
ab Episcopis aut Pres-
byteris, non Diaconis. ib.
earum quatuor diversa
genera. IV. 88
partes et leges secun-
dum Chrysostr. 89
brevissimae eae erant. ib.
Conclavi includi Cardi-
nales Papam electuros,
Gregor. X. decrevit.
VI. 219
Concordantiarum ad Bi-
blia Lat. tria genera. 177
earum auctores. ib.
Concordata Germanica
regum auctoritatem sta-
biliunt. 480, 499
Concordia Canonum. VI. 25
Wittebergensis. VII. 103
Bucero Lutherana. ib.
vid. et Formula.
Condaeus Princeps, Hen-
ricus Borbonius, Gal-
liae reformationem pro-
movit. 404
cum optimatibus foe-
dus contra Guisios
init. 414
bella varia fortuna cum
his gessit. 418, sqq.
veveno extinctus. 429
CONFESSIO
Petri de Christo. III. 51
Fidei

- Fidei ante baptismum. Pag.
 Tom. III. 454, 153
 sine ulteriore examine. 206
 an ad formulam adstricta? 646
 - Augustana. A. 1530.
 Caesari in comitiis exhibita, et in aula praelecta. VII. 78, 81
 ejus articuli. 79, 80
 multos Protestantibus faventiores reddit. 87
 non omnia, sed pro temporis ratione necessaria tantum continebat. 86
 quanti penes quosdam habitata? ib.
 emendata et aucta. 117
 de variata ea et invariata lites. ib.
 - Belgica, ejusque memorabilia. 252
 - Genevensis a Farello composita. 232
 - Hedionis s. Tetropolitana Caesari oblata. 85
 - Helvetica A. 1536. confecta. 232
 - in conventu Smalcald. adprobata. 109
 - Lutheri magna. 69
 brevis de sacramento. 136
 - Unitariorum. 519, 549.
 - Zuinglii ad Caesarem missa. 85
 Peccatorum baptismum praecedebat. III. 454
- qualis poenitentibus incumbebat? Tom. IV. 217
 privata in nonnullis casibus sec. IV. obtinebat. ib.
 sed non auricularis. ib.
 apud Monachos. V. 22
 in monasteriis Abbati facienda. 45
 privata sensim introducta. 46
 et publica sec. VIII. viguit. 271
 cogitationum exigi coepit. 271
 auricularis quandoque obtinebat. ib.
 tempus ejus praecipuum. 273
 auricularis stabilita. VI. 246 272
- Confessarii proprii sec. VIII. V. 273
 sollicitantes ad inquisitionem rapti. VI. 275
 Confirmatio inter sacramenta olim non fuit. III. 654
 sec. IX. solenni ritu peracta, et magni aestimata. V. 382, 549.
 peculiare sacramentum facta, et a baptismo avulsa, sec. XIII. VI. 192
 Clericorum vid. Episc. et Cleri consecr.
 Confraternitates s. Sodalitiae, institutae. V. 550.
 VII. 417
 Congre-

- Congregatio fratrum vi-** Pag. **Consecratio elementorum** Pag.
tae communis, s. bo- vid. Eucharistia.
nae voluntatis Daven- Cleri vid. Episc. et
triae. Tom. VI. 370 Clerus.
Conjugium repudiabant **Consensus Sendomirien-**
Gnostici. III. 325 sis adv. Antitrinita-
vix absque peccato se- rios. Tom. VII. 389
cundum Justin. Mart. 364 **Consilium sanguinis in**
iteratum damnabant Belgio erexit Albanus. 267
Montanistae. 568 **Consistentes, ovesales,**
ab eo Clerus abstinebat. 517 quarta poenitentium
turbatum passim per ri- classis. IV. 216
gidiozem Anabb. ex- **Consistoria, Classes et Sy-**
communicationem. VII. 445 nodi in Belgio. VII. 268
vid. et Cleri coelibatus. 277
Conon P. R. sec. V. pec- **Constans, Imperator, in**
culiari ratione electus. V. 42 Occid. fidei Nicaenae
Conradus III. Imperator patronus. IV. 302
expeditionem crucia- **Maximi Abbatis ze-**
tam habuit. VI. 161 lum repressit. V. 4
ejus filius exercitum **Constantiae Synodus vid.**
omnem fere peste ami- Concilium.
sit. 166 **Reformatores.** VII. 184
Comes Teklenburg. quos inter Ambr. Blau-
reformationem promo- ricus. 206
vit. VII. 60 **Constantinopolis Synodi**
Halberstadiensis Con- habitae in causa Aria-
cordantiarum auctor. norum. IV. 229
VI. 178 vid. et Concilium.
a Lichtenau Chronici capta sec. XIII. a La-
auctor. 169 tinis, qui regnum ibi
Conscientiae dominium per 58 annos tenuere.
controversiae materia. VI. 307, sq.
VII. 305 unde multae reliquiae
Tom. VII. 511 per Europam dispersae. 308
capta

- capta a Muhammede Pag. II. sec. XV. quo extinctum Graecorum imperium. Tom. VI. 548
- CONSTANTINUS**
- Apameensis* Presbyter, sec. VII. ob Monothelismum damnatus. V. 49
- Copronymus* Imperator, Synodum CPolit. convocat, ad damnandam idololatriam. 191
- *Hermenopolus* Canonum editor, etc. VI. 2, 410
- *Magnus*, Imperator, an crucis signum in visione contigerit ei? IV. 69
- crucis signum multis modis veneratus est. 70
- supplicium crucis sustulit. post Synod. Nicaen. aliter de Arianismo ac anteam sensit. 286
- pacem Christianis dedit. 347
- Ethnicismum compescit. 348
- legibus et poenis Christianismum propagat. ib. sq.
- primus Imperator Christianus. 349
- sub vitae finem demum baptizatus. 350
- non ob rationes politicas, sed ex animo Christianismum amplexus. ib. sq.
- rationes, quae eum ad id moverunt, 351, sq.
- Donatio ejus vid. *Do-Pag.* natio.
- *Manasses* Historicus. VI. 6
- *Meliteniota* pro pace Graecos inter et Lat. scripsit. 323
- *Monomachus* Graec. Imperator insultus Leonis IX. P. R. admodum humilis pertulit, ejus ope adv. Turcas indigus. V. 687, sqq.
- *Papa Rom.* imaginum patronus. 182
- ei Ravennae Praefules se subjiciunt. 238
- Justinianus Imperator ad pedes se prostravit. 239
- in Philippicum Bardanem censuram exercet. ib.
- Anastasius Inper. favorem ejus petit. 240
- *Laicus*, Totonisfrater, per vim a Longobardis sedi Rom. intrusus, brevi a successore Stephano III. male habitus. 252, sq.
- *Porphyrogenneta*, Imperator, in omni scientiarum genere versatus, varia scripsit. 502
- Constantius Chlorus, Galerii in imperio Romano collega, Occiden-

- tem nactus, Christianis favit. T. III. 780, 784
- Constantis successor, utrumque imperium tenens, Catholicorum persecutor, sub quo Arianismus praevaluit. IV. 303, sq.
 - Ethnicismi reliquias prorsus delere adlaborat. 353, sq.
 - sub eo Paganorum nomen Ethnicis datum. 354
 - Illyricus, ab Honorio in imperii consortium adscitus, Pelagianorum hostis. 596
 - Constitutiones Apostolicae. III. 139
 - Ecclesiasticae Electoratus Brandenburg. VII. 115
 - Constitutum Gregor. III. pro immg. cultu. V. 191
 - Consulta Alexandri juri Canonico addita. VI. 26
 - Contarenus *Gaspar*, Cardinalis, P. R. legatus, auctor, in Evangelicos durus. VI. 572, VII. 122
 - Conventuales ecclesiae quaedam dictae. IV. 730
 - CONVENTUS
 - Hierosolymitanus Act. XV. illustratur. III. 120
 - an Synodis aecensendus? ib.
 - Evangelicorum Arnsta. Pag. dii A. 1539. T. VII. 116
 - Brunsvigae A. 1538. 111
 - Frankofurti A. 1531. ubi societas cum Helvetiis descissa est. 91
 - Alius A. 1539. 112
 - iterum A. 1545. 139
 - et A. 1546. 150
 - Hagenoam Spira transfatus, cum Pontificiis, jussu Caesaris A. 1540. 117
 - Muhlbergae legatorum Electoris et Ducis Saxoniae, A. 1539. 114
 - Evangelicorum Norimbergae, A. 1543. 129
 - Smalcaldiae A. 1531. ubi pactum mutuum inierunt. 89, sqq.
 - denuo A. 1535., quando foederis continuatio decreta, alique admissi. 104
 - cum Nuncio Papae ac Caesaris Legato, ubi novi focii admissi A. 1537. 107
 - A. 1540. de concordia cum Pontificiis deliberat. 117
 - A. 1543. nihil effecit. 143
 - Swinfurti A. 1532. 90
 - Wittenbergae A. 1536. ad Concordiam Protestantium promovendam. 106, sqq.
 - Worma-

- WORMATIAE a Caesare Pag.
indictus A. 1540. T. VII. 118
- CONVERSIO variarum gen-
tium ad Christianis-
mum, quo loco haben-
da? VI. 157, V. 317
superstitionem Roma-
nam aequè propagavit.
VI. 157
panis eucharist. in
Christi corpus catholi-
ca fides. 682
cujus modum se igno-
rare fatetur Gregorius
VII. 683
- CONVIVIA diebus festis
habita. 234
- COOKII duo nobiles Bru-
xellis capite truncati.
VII. 259
domus eorum, jussu
Albani, diruta. ib.
COOLHAFIUS primas Lectio-
nes Theol. Lugd. Bat.
habet. 277
lites cum Petro Cor-
nelisz Past. Leidensi. 287
accusatus in Synodo
nation. Medioburg. 291, 302
- COORNHERTI cum Lipsio
disputatio. VII. 305
- COPATAE minoris ordi-
nis ministri. IV. 184
- COPPINGERUS fanaticus.
VII. 353
- COPTAE Eutychianorum Pag.
familia. Tom. V. 492
quoad peccatorum con-
fessionem in diversa
abeunt, sec. XII. VI. 151
- CORBEJENSE monasterium
multos viros doctos
edidit. 481
- CORBINIANUS, Episc. Fri-
singenf. Gallis et Ba-
varis Evangelium ad-
nunciat. 307
- CORNELII centurionis con-
versio. III. 248
- CORNELIUS Episc. Antioch. 515
- - Romanus. 691
- CORNELIUSZ. (*Petrus*) publi-
Geusiorum conciones
habet. VII. 261
Pastor Leidens. 287
- CORONA Cleri tonsa. IV. 689
papalis vid. Mitra.
- CORONAM, vel *per coronam*
vestram precor, formu-
la, qua Episcopi ad-
pellabantur. 159
- CORONATIO Papae primum
in Nicolao. I. V. 439
- CORRUPTICOLAE et Incor-
rupticolae Eutychia-
nismi propagines. IV. 746
- CORRUPTIO hominis con-
troversiae materia in-
ter Catholicos et Pe-
lagianos. 555 sqq.
item,

- itemque Semipelagia Pag.
nos. Tom. IV. 599, sqq.
in Monachatu et Cle-
ro. V. 60 sq.
per secula perstringi-
tur. 709
- Corficae mediam partem
Genevensibus dedit
Honorius III. P. R. VI. 203
- Cosmas Indicopleustes
Topographus. IV. 645
terræ non sphaericam
sed planam tradit. ib.
- Junior auctor Grae-
cus. V. 160
- I. Patriarcha Mel-
chitarum, qui sub eo
a Monothelismo ad
Catholicam fidem re-
dierunt. 302
- Alexandrinorum Ja-
cobitarum Patriarcha. 492
- Pragensis Decanus,
Bohemicas res con-
scripsit. VI. 30
- Cosmenius (Joh.) Polo-
nis puriora sacra tra-
dit. VII. 383
- Coster (Laur. Joh.) ar-
tis typographicae in-
ventor. VI. 444
- Coterelli Waldenses dicti. 88
- Cotta Palea Gratiani dis-
cipulus. 25
- Coxus regis Eduardi prae-
ceptor. VII. 336
- Crabbius (Petrus) auc-
tor. Tom. VI. 574
- Cranmerus (Thom.) regi
Henr. VIII. consilium
dat. VII. 321
Archiepisc. Cantua-
riens. factus. 322
reformationem promo-
vit. 336, 325
ab hostibus saepe pe-
titus liberatur. 334, sq.
Petr. Martyrem et
Bernh. Ochinum evocat. 337,
haereticorum suppli-
ciis non adstipulatus. 339,
martyr sub Maria, cor
inter cineres illaesum
reperit. 345)
- Crato (Adamus) ecclesia-
rum Hassiac. Inspector.
VII. 63
(Joh.) Maximil. II.
medicus, fratres Bo-
hemos maxime ad pri-
maevam ecclesiam ac-
cedere dixit. 331
- Creatio secundum Mu-
hammedem. V. 110
- articulus, quem se in-
telligere Luthero fuit
in votis. VII. 147
- Crellius (Paulus) Islebii
adsecla. 122
- Cremando (Simon de)
Archiep. Rhemens.
Ssiff 3 Conci-

- Conciliis Papam post-Pag.
ponit. Tom. VI. 496
- Cremerus (*Augustin.*)
Muhlhusii reformat. 191
- Cremona (*Joh. de*) P. R.
legatus, scortator, dum
Cleri conjugia damnat.
VI. 119
- Cresconius Episc. Afri-
canus, auctor. IV. 655
- Cretensis ecclesia a quo-
nam fundata? III. 264
- Cribellus (*Leodisius*) auc-
tor. VI. 485
- Crojus (*Carol.*) Flandriae
Praefectus et proditor.
VII. 295
- Cromvellus Angliae re-
formationem promo-
vet. 325
- sub Henrico VIII.
martyr. 332
- Croneberg (*Haltm.*) e-
ques, Lutheri fautor. 23
- Crosnensis Ducatus re-
formationem admittit. 116
- Cruciatae expedit. vid.
Exped.
- Cruciger (*Felix*) inter
Poloniae Reformatores. 384
- CRUCIS
veneratio sec. II. inva-
luit. III. 444, sq. 449
- magis adhuc sec. III. 645
- Christi inventrix an He-
lena? IV. 67, sq.
- post eam saltem venera-
tio crucis sec. IV. aucta,
elogia et miracula. T. IV.
signum an Constantino
visum? ib. sq.
- supplicium is abrogavit.
imagines et picturae fre-
quentes. i
- an jam tum in templis? i
- manu signatae usus ad
multa commoda efficax? 7
- sec. V. argenteae inva-
luere, ejusque veneratio-
nem adorationem dixere. 42
- sec. VI. e collo suspen-
sio occurrit, ejusque *περὶ
κυνήσις*, quamquam ad cru-
cifixum directa. 669, sq.
- miracula quoque tradun-
tur. 67
- veneratio sec. VII. de
adoratione aliquid traxit. V. 1
- probatio, s. per eam exa-
minatio sec. VIII. 276, 47
- sec. IX. valde crevit ve-
neratio. 37
- adjuratio sec. XI. majore
efficaciam habere
credita. 586, 8
- titulus inventus. VI. 45
- festum. 36
- Crusius (*Mart.*) L. Gr.
antiquae et hodiernae
Profr. 63
- Crisp.*

Cristolatrae familiae Eu-Pag.
tych. cognomen. T. IV. 746

CULTUS

religiosus primi tempo-
ris, privatus et publi-
cus. III. 144, fq.
publicus sec. II. ejusque
partes delineatur. 439, fq.
Deo soli, non Angelis
aut Sanctis datus. ib.
quomodo et sec. III. vi-
guit. 640
sec. IV. idem quidem
valuit. IV. 59
sed superstitionis funda-
menta jacta. 60, fqq.
partes ejus recensentur. 77
lingua vernacula peractus. ib.
distinctim Catechumeni
et Fideles ei intererant. 80
sec. V. accessoria super-
stitiosa multa. 420, fqq.
Mariae, Sanctorum, cru-
cis, reliquiarum, etc. ib.
sec. VI. admodum de-
formatus. 665
nec minus sec. VII. V. 15
sec. VIII. iconolatria va-
rios motus peperit. 181
canonizatio sanctorum in-
valuit. 214
motus sec. IX. continuati. 369
sec. X. superstitio crevit. 515
quae sec. XI. modum
vix tenuit. 586

sec. XII. ad summum Pag-
fere culmem adscendit.

Tom. VI. 49

inter Graecos quoque su-
perstitio summa. 325
sec. XIII et XIV. Trans-
subst. et Missa centrum
cultus. 184
sec. XV. in pejus super-
stitio progressa. 445
quae sec. XVI. sancita
per Concil. Trident. 584

Curator Papae. 367

Quere Gallicum Parocho-
rum nomen. IV. 444

Curienfis (Nic.) Stetini
reformat. VII. 40

Cursores Audemiae mi-
nistri. VI. 181

Cuspinianus (Joh.) Lite-
rator. 554

Cyclus novus, Paschatis
ergo, varie confectus.

IV. 144

Cyprianus, Carthagin. E-
pisc. vir pius. III. 606

gesta et scripta ejus. 607, fqq.

martyrio se subduxit,
quod redux subiit. ib.

magno honori adfectus. 609

in schismate Felicissimi
partes suas habuit. 733, fqq.

Cisterciens. mona-
chus, auctor. VI. 564

Cyre-

696 I N D E X R E R U M

Cyrenius, s. Quirinius, Pag.
 Syriae Praefes. III. 15, sq.
Cyriacus Syror. Jacobb.
 Patriarcha. V. 489
Cyrillus Alexandr. Episc.
 orthodoxiae zelo et
 auctoritate insignis,
 Nestorium oppugnat--
 character, gesta et scrip-
 ta ejus. IV. 375, sqq.
 • *Antioch.* Episc. III. 694
 • *Hierosol.* Episc. a fac-
 tionibus alienus. IV. 28, sq.
Acacium adversarium
 habuit. 29
 fanæ fidei adhaesit,
 licet semiarianismi sus-
 pectus, vir pacis stu-
 diosus. 30
 haud semel locomotus
 et restitutus. 29, sq.
 scripta ejus. 31, sq.
 • *Patriarcha* Syro-Ja-
 cobit. 687
 • *Philosophus*, ante Con-
 stantinus dictus, gen-
 tium Slavonic. conver-
 sionem promouit. V. 497
 • *Scythopolitanus* mo-
 nachus, auctor. IV. 639

D.

D Aemones a Christo
 expulsi in porcos ab-
 legati. III. 46

• quid in Manichaeis. Pag.
 mo? Tom. III. 727
Daems (Coruelius) haere-
 sin Arian. in Belgium
 invehere studet. VII. 530
Damasus sec. IV. Episc.
 Romanus. IV. 182
 • II. sec. XII. brevi se-
 dit. V. 601
Damiani (Petrus) Cardi-
 nalis, P. R. legatus,
 auctor. 568, sqq.
Damianus Patriarcha Eu-
 tych. Alexandrinus. 79
 controversiam habuit
 cum Petro Callinico
 de Trinitate. 81
Damnitarum monialium
 ordo. VI. 281
Danesii (Petr.) Episc.
 Vavientis notabile dic-
 tum. 612
Dani Christianismum re-
 cipiunt. V. 495, 563
 • sub Christierno rege
 reformationem. VII. 174
Dantes (Aligerius) sec.
 XIV. auctor. VI. 331
Dantiscani multi ad Chris-
 tianismum accedunt. V. 561
Darantes (Gul.) sec. XII.
 auctor, pater practicae
 et speculator dictus. VI. 180
Dathenus (Petrus) publi-
 ce

- ce conciones Geusio Pag.
rum habet. Tom. VII. 258
- Zelum inmodicum fovet. 281
praefes Synodi primae
Dordracenae. 282
memorabilia ejus. 296
- Davidis (*Franc.*) inter
Neo-arianos sec. XVI. 372
pene Judaeus - histo-
ria - horribilis exitus -
et theses ejus. 492, sq.
- Davidiana secta a Dav.
Georgio. 449
- Decani titulus unde? V. 269
- Décanetum locus in tem-
plis. IV. 131
- Decimae inter fontes re-
dituum Cleri et eccle-
siae. 196
elemosynarum instar
pendebantur. V. 133
ab Albano a Belgis
exiguntur. VII. 270
- Decius Imperator Chris-
tianos vexat. III. 762
- Decretum apostolici con-
ventus. 241
synodorum generalium
sec. VI. pro norma ex-
plicationis S. S. et re-
gula fidei agnitum,
cum Paparum interpre-
tatione. IV. 658
- Dei secundum Mu-
hammedanos. V. 113
- Tom. VII. Tttt
- Decretorum corpus col- Pag.
legit Gratianus - quo-
modo habitum. T. VI. 26
libros condit Raymun-
dus de penna forti. 179
- Defensor fidei titulus
Henrico VIII. a P. R.
datus. VIII. 31
- Deitas Christi vid. Chris-
tus. negata a Muhammeda-
nis. V. 105
- Demetrianus Episc. An-
tiochenus. III. 694
- Demetrius Episc. Alexan-
dr. Magnus dictus. 514
- Apocalypsin non Joar-
ni tribuit. 693
a Valerio in exilium
missus post triennium
rediit ad ecclesiam. ib.
Cydon auctor sec. I
XIV. VI. 407
- Demiurgus in systemate
Gnosticorum. III. 532
- Denarius Petri, quid de
eo statuendum? V. 241
per Sylvestrum II. a
P. R. a Wilhelmo
Angliae rege exactus. 613
loco panis et vini eu-
charist. oblatum. VI. 53
- Denkies (*Joh.*) Anabap-
tistarum antesignanus. VII. 66
- Descen-

INDEX REBUM

Descentes Christi ad in- Pag.
 feros ignotas sec. II.
 Tom. III. 382
 sec. III. non in sym-
 bolis. 610
 Descriptio ab Augusto
 imperata LUC. II. 14
 differt ab illa quae
 ACT. V. memoratur. 15
 Desiderius, Longobard.
 rex, a Carolo M. sic-
 tus. V. 255
 Devai (*Matthias*) Hunga-
 riae reformationem
 promovit. VII. 369
 Deus dedit ex subdiaco-
 no P. R. an Spiritua-
 lem cognationem in-
 stituerit? V. 27, 33
 Deus ex systemate Mu-
 hammed. 108, 199.
 Dextrae honos in Syno-
 dis prae sinistra. 418
 Diabolus secundum Mu-
 hammed. ex igne crea-
 tus. 412
 ei renunciatum ante
 baptismum. III. 453
 ejus nomine epistola
 ad P. R. retulerunt. VI. 508
 Diabolica haereticis ita
 dicta. 304
 Diaconi ACT. VI. ad
 tempus tantum fuerunt. III. 204
 quales sec. II. 205

quales sec. II. facit? Pag.
 Tom. III. 519
 - sec. III. eorum officia 686
 vid. et Archidiaconus
 Diaconicum magnum lo-
 cus in templo. IV. 131
 Diaconissae sec. I. et IV.
 quales? III. 205, IV. 183
 Diana de Poitiers, Henr.
 II. Galliae reginella,
 eum ad persequendos
 Evangelicos movit. VII. 399
 Diazii (*Joh.*) caedes per
 sicarium vindicari ab
 Evangelicis non potuit. 149
 Distatus Gregorii VII.
 P. R. quid? V. 637
 Didacus de Sylva Inqui-
 sitor generalis in La-
 sitania. VI. 615
 Didymus scholae Alexan-
 drinae doctor. IV. 28
 Dieu (*Dan. de*) ex Ec-
 clesiast. in Angliam
 legatus. VII. 305
 Diepholt (*Joh.*) Ulmae
 reformator. 40
 Dies cinerum qualis. V. 136
 - crucifixionis Christi. III. 100
 - ejus hora. 101
 - dominica sec. IV. cel-
 sationem negotiorum
 adferbat. IV. 139
 - - praeparationem per
 vigiliis exigebat. 140
 in

- in quadragesima je- junium non exige- bat. Tom. V. 236	- monophysitam spi- rant. Tom. III. 304-
- observatio ejus sta- bilis. 275	- Episc. Romanus. 691-
- stricta etiam et Ju- daica. 276	- Episc. Alexandrinus. 692-
- omnium sanctorum, s. martyrum. IV. 148	- Exiguis, cyclo pascha- li celebra. IV. 650
- post Pascha festum in albis. 145	- canones ecclesiast. collegit. ib.
- Veteris apud Muham- medanos sacer. V. 131	- I. Syro Jacobitarum Patriarcha. V. 490
vid. et Festa.	- II. itidem. 491
Dillingerus (Frid.) Fran- cof. ad Moenum re- formavit, Zuinglii sec- tator. VII. 39	- Carthusianus sec. XV. inter Commentatores. VI. 431
Dillerus (Mich.) in Pala- tinatu reformator. 128	DISCIPLINA
Dimoeritae dicti Apol- linaristae. IV. 319	ecclesiastica sec. I. tradi- ta. III. 264, 599.
Dingolviense concilium duellum concedit. V. 275	- sec. II. 500
Diocletianus Imp. Chris- tianorum persecutor. III. 774	- sec. III. 669
Diodorus Episc. Tarsen- sis literalem S. S. ex- positionem sectatus. IV. 28	- sec. IV. IV. 196
Dion Aeliae Episcopus. III. 514	- arcani, qua Catèchu- meni inbuti. 201
Dionysius Ateopag. a Parisiensi distinguendus. 302	- sec. V. 468, 599.
scripta, quae ejus di- cuntur, spuria. 303	- sec. VI. 687
	- sec. VII. V. 28, 43
	- arcani abolita in Oc- cidente. 47
	- sec. VIII. 287
	- in Occidente ener- vata. 270
	- sec. IX. 412, 414
	- sec. X. 545
	- sec. XI. 658, 593
	- sec. XII. VI. 54, 109
	- sec. XIII. 196, 271
	Tttt 2 - sec.

700 INDEX ALPHABETICUS RERUM

Pag.	Doctores Evangelici qua-	Pag.
- - sec. XIV. T. VI. 370	si fascinatores traducti.	
- - sec. XV. 502	Tom. VII. 225	
- - sec. XVI. 586	DOCTRINA	
- - in Cantonibus Hel-	vel fides ecclesiae aposto-	
vet. reformatis. VII. 216	licae sec. I. III. 142	
- - ejus neglectus hos-	- - sec. II. 381	
di externo magis me-	- - sec. III. 609	
tuendus. 378	- - sec. IV. IV. 41	
Disputationes de religio-	- - sec. V. 414	
ne vetat Muhamme-	- - sec. VI. 657	
des. V. 154	- - sec. VII. V. 13	
- - publicae in causa re-	- - sec. VIII. 174	
ligionis Tiguri post	- - sec. IX. 351	
exortam reformatio-	- - sec. X. 514	
nem frequentes. VII. 187	- - sec. XI. 580	
- - passim in Helvetia	- - sec. XII. VI. 38	
non sine fructu ha-	- - sec. XIII. 184	
bitae. ib. 599	- - sec. XIV. 343, 345	
Dithmarsii se reforma-	- - sec. XV. 445	
tioni opponunt. 178	- - sec. XVI. 580	
cui deinde vero se com-	Dolor ex poenae metu,	
mittunt. 179	secundum Jesuitas, ad	
Dithmarus, Episc. Mar-	justificationem suffici-	
tisburg. Chronici auc-	ens. VI. 623	
tor. V. 577	Domestici Clerici, in	
Divinatores a Constantio	Magnatum aedibus sa-	
Inperat. gravi poena	cra facientes, dicti. V. 471	
coerciti. IV. 354	Dom, Dom-heer, unde	
ad inquisitionis tribunal	nomen habeant? IV. 123,	
rapti. VI. 257	VI. 108	
Divinitas Christi vid.	Domini, Dom-heeren,	
Christus.	Clerici seculares. VI. 108	
Docetae Gnostici dicti. III. 325	Dominica vid. Dies.	
	Domini	

- Dominicus ordinis funda** Pag.
tor, et inquisitor. T. VI. 250
- Dominicanorum s. Prae-**
dicatorum historia. 277
- lites cum Franciscanis
de cultus objecto. 448
- Domnus Paulo Samosat.**
substituitur Episc. III. 707
- Domos Episcoporum et**
Clericorum a syli jure
ditavit Theodosius ju-
nior. IV. 438
- visitare quotannis Ma-
gistratus Genevensis
ministros jubet. VII. 239
- Dona extraordinaria et**
miracula sec. II. non-
dum cessabant. III. 527
- - sec. III. rariora. 690
- Donatio Constantini M.**
conficta sub Paulo P. R.
V. 252
- DONATISTAE**
eorum hypotheses tradun-
tur. IV. 332, sqq.
- historia exponitur. 335, sq.
- motus per circumcel-
liones. 340
- persecutio Macariana. 341
- apologia per Parmenia-
num. 342
- schismata varia, et fa-
miliae. ib.
- severis interdictis ab
Honorio compescuntur. 399
- eorum causa concilia Pag.
habita. Tom. IV. 398
- Augustinum habuerunt
adversarium. 399, sq.
- eorum historia sec. V.
datur. 621, sqq.
- schisma inter Primia-
nistas et Maximianistas. ib.
- colloquia cum iis, maxi-
me Carthaginis habita. 622,
sqq.
- media, quibus repressi
sunt. 624
- facinoribus suis severas
leges et poenas meruisse
dicuntur. 625
- inminuti quidem, sed
non penitus oppressi,
nisi per Saracenos cum
ceteris Christianis. 626
- Donatus Numidiensis E-**
pisc. distinguendus ab
Episc. Catthagin. uter-
que schismaticus. IV. 336
- ille Majorino succes-
sit. 337
- Donatus Monachus in**
Hispaniam vitam mo-
nasticam introduxit. V. 56
- Donus I. sec. VII. P. R.** 39
- II. sec. X. P. R. 535
- Dorlandus (Petr.) sec.**
XVI. Historicus. VI. 550
- Dorotheus, Antioch.**

- presbyter, doctus, lin- Pag.
 guae hebr. peritus,
 celebris. Tom. III. 694.
Apollon objectum solus
 Deus. 439.
 Driedo (*Joh.*) Theol.
 Pontificius moderatior.
 VI. 569.
 Drungarius magnus mi-
 nister in aula imperato-
 rum Graecorum titulus. 2.
 Drusiæ Christianorum
 genus in Oriente. 666.
 Dubravius (*Joh.*) sec.
 XVI. Historicus. 551.
 Ducas sec. XV. Histo-
 ricus. 547.
 Ducenarii quinque dicti?
 III. 700.
 Dudithius (*Andr.*) Episc.
 Quinqueecles. Synodo
 Trident. interfuit. VII. 373.
 Ariana hæresi fuit in-
 fectus. 530.
 Dudley, (*Rob.*) Leices-
 triæ comes, Belgii
 Gubernator. 298.
 mukos e Pastoribus
 sibi, factionem contra
 Ordines moventi, fau-
 tores habuit. 363, sq.
 Duella ad veritatem pro-
 bandam introducta. IV. 737.
 V. 63.
 e et inter ea id, quod
 Wehadina dictum, in Pag.
 Dingolviingensi conci-
 lio licitum. Tom. IV. 275.
 Dux huius (*Hubertus*) Ut-
 tajeft. Pastor. VII. 284.
 Dungalus sec. IX. auc-
 tor. V. 333.
 Dufburg (*Petr. de*) XII.
 historicus. VI. 330.
 Dulcianus, sectæ Begu-
 ardorum caput, ab in-
 quisitione rogo addic-
 tus. 385.
 Duns (*Joh.*) Scotus, scho-
 lasticus, Doctor *saluti-*
lis dictus. 336.
 sectæ realium auctor,
 vel promotor. 337.
 Durandus a S. Porciano
 Doctor *resolutissimus*. 339.
 ab eo tertia scholaf-
 ticorum ætas duci-
 tur. 343.
 Dufeldorpiæ A. 1517.
 colloquium inter Frid.
 Myconiam et Marba-
 chium Franciscanum
 habitum. VII. 149.
 E.
 Ebedi Jesu Nestorianor-
 um Patriarcha sec. X.
 V. 557.
 Eberlinus (*Joh.*) Unus
 La-

Lutheri doctrinam de. Pag.	facies ejus sec. III. Pag.
cet. Tom. VII. 40	sec. IV. zelum quidem
Ebionani quomodo con-	religionis prae se ferebat,
veniant cum et diffi-	at superstitionem spira-
gant a. Gerintho. III. 333	bat. Tom. III. 257. 260
nomen et prigonorum. 334	num floruerit? 370
Choracensis schellio re-	Episcopi sec. V. patriar-
formatio profuit. VII. 329	chalis, magna, catholica
Eckius (Joh.) inter Pon-	dicta. 444
tificios Theol. celebris.	distincta in dioecesanam
VII. 469	et parochialem. . ib.
cum Luthero disputat. 6	parochialis origo. . ib.
cum Melanchrone col-	ab Episcopo visitanda
loquium habet. 118	quotannis. 161
ab Helvetiis ad dispu-	Cantuariensis exstructa. V. 58
tandum evocatur. 108	Ephesina, a quo fundata?
ECCLESIA III. 264	III. 264
Christi delineatur. III. 113	Jacobaea Ultrajecti. VII. 285
ejus definitio. 194	. . . 305
virgousque ad Trajanum. 319	Ecclesiastici in Belgio
primae elogium. 282	libertatem conscientiae
studium eam promoven-	absque religionis exer-
di sec. I. insigna. 226	cizio nullam agnoscunt.
conspectus ejus sub finem	VII. 305
sec. I. . 345	libri quo loco sec. V.
- laetior sec. II. 346	habiti? IV. 415
distincta in Clericos et	Ecclesie duci minoris or-
laicos. . 500	dinis ministri. 184
Cathedralis et parochia-	Εκδοχαι και παρὰ τὸν αὐ-
lis. . IV. 187	dem loco. III. 405
divisio in Episcopatus,	Ecthesis Sergii et Hera-
Metropoleis et Patriar-	cii motuum causa. V. 72, sq.
chatus. 177	defensores et adversa-
reditus ejus, eorumque	rios plurimos habuit. ib.
fontes. . 394	Tttt 4 Edere

- Edere et bibere pro com- Pag.
muni more vivere. T.III. 36
- Edictum Nannetense. VII. 430
- Eduardus I. Papae R.
jura non agnovit. VI. 238
- parum in expeditione
cruciata effecit. 313
- II. Angliae reforma-
tionem promovit. VII. 336
- statuta ejus eo fa-
cientia. 337
- mors ejus reform.
statum in pejus mu-
tavit 342
- Edzardus I. Frisiae Or-
comes Lutheri doctri-
nam recipit. 34
- Eginhardus praeclarus
Historicus. V. 345
- Egmondanus comes libe-
rum religionis exer-
citium in ditione sua
permittit. VII. 263
- capite plexus ab Al-
bano. 267
- (Nicol.) Bruxellis et
generalis in Belgio in-
quisitor. 45, 244
- Eimbecca civitas refor-
mationem admisit. 104
- Elconius (*Herm.*) Pastor
Ultraject. ecclesiae Ja-
cob. 286
- ad unionem cum con-
fistorio redit. 300
- Electio Episcoporum vid. Pa-
Episc.
- Electores VII. non ante
sec. XIII. fuere.
Tom. V. 35
- Eleemosynae magni du-
cuntur apud Muham. 13
- Eleutherus Episcop. Rom.
sec. II. III. 51
- Eliacus (*Mart.*) Leovar-
diae conciones reform.
habet. VII. 26
- Eliae (*Paulus*) purioris
doctrinae praeco, post
ei adversarius. 17
- Elias Syro Jacobitarum
Patriarcha. V. 30
- I. Nestorianorum Pa-
triarcha. 68
- III. item, claruslingg.
notitia. VI. 148
- Elingues vid. Lingua.
- Elipandus, Episc. Tole-
tanus, Adoptianorum
auctor. V. 288
- Elisabetha visionum libros
conscripsit. VI. 33
- a Gregorio IX. cano-
nizata. 209
- Burton, ecstastica,
supplicium passa. VII. 324
- Angliae regina refor-
matam religionem re-
staurat. 545
- collegium excelsae do-

- mus commissionis in- Pag.
stituit. Tom. VII. 346
reformationem pruden-
ter promovet. ib.
eamque religionem do-
minantem fecit. 347
in Pontificios bulla Pii
V. exacerbata. 348
Emanationes ex Deo se-
cundum Gnosticos. III. 324
Emanuel Philibertus, Sa-
baudiae dux, gravem
persecutionem in Wal-
denses molitur, varia-
que fortuna exsequitur.
VI. 642, fqq.
Emda Georgium Apor-
tanum purioris evan-
gelii doctorem habet.
VII. 34
- varii concionatores in
Belgium accersiti. 261
- multi Belgarum eo se
recipiunt. 268
- Synodus 1572. ibi ha-
bita. ib.
- casus ibi natus inter
Mennonitas schisma
peperit. 436, fqq.
Emerammus Bavaris e-
vangelium adnunciat. V. 306
Emeritus Donatista ad
collationem cum Au-
gustino provocatus. IV. 623
Emico, dux exercitus
Tom. VII. Vvvv.
cruciati, culpa suorum Pag.
infaustus. T. V. 697, sq.
Emserus (*Hieron.*) Pon-
tificius Theologus. VI. 569
versionem Bibliorum
Lutheri versioni oppo-
nit. VII. 33
Encratitae discipuli Ta-
tiani dicti. III. 366
Enegyria quid secundum
Monothelitas. V. 64
Enjedinus (*Georg.*) Soci-
nianismi promotor. VII. 532
Ennodius (magnus Felix)
Ticinens. Episc. sec.
VI. auctor. VI. 651
Ensisiferorum ordo. VI. 115,
156
Enthronisticae literae E-
piscoporum. IV. 163, 186
Enthumesis Gnosticorum
quid? III. 531
Ephesus vid. Ecclesia.
Ephraem syrus, ejus no-
titia datur. IV. 32
Ephres Episc. Hieroso-
lymitanus. III. 574
Επιβαλον MARC. XIV:
27. quid notet? 84
Epiphanes Carpocratis
filius. 531
Epiphanius, ejus vita,
quae exstat, spuria. IV. 22
propemodum Gnosti-
cus fuisse. 23
panarium

736 INDEX RERUM

- panarium contra hae. Pag. reses scripsit. Tom IV. ib.
- peritiæ et pietatis fama clarus. ib.
- iniquus in Origenistas et Chrysostomum. ib. sq.
- zelo nimo multos offendit. ib.
- ab imaginum superstioso cultu alienus. 24
- scripta ejus recensentur. ib.
- Jeremiae epistolas et Baruchi librum in canonem refert. 42
- Episcopatus Petri indagatur. III. 175
 - an juris divini sit hoc ecclesiae regimen? 195, sqq.
 - Romanus, libra dicta, 70 Episcoporum erat. IV. 166
 - novos per Germaniam instituit Otho imperator. V. 541
 - obex in Belgio iis ponitur. VII. 269
- EPISCOPI
- in N. T. memorati non distincti a Presbyteris. III. 196, sqq.
- quamquam aliqua distinctio sec. etiam I. admitrenda videatur. 308, sqq.
- quae sec. II. et deinceps quoque viguit. 501, IV. 156, sq.
- cum his unum tamen Pag. collegium faciebant. T. III. 315
- ad evitanda schismata instituti. 309, 505
- eorum electio quomodo sec. I. fiebat. 315
- sec. II. attingitur. 500
- sec. III. plebi universae aequae ac Clero competebat. 670
- idem mos sec. IV. adhuc viguit. IV. 155
- quandotamen tumultuosa electio et factiosa expulsio passim obtinuit. 264, sq.
- eodem loco sec. V. mansit. 442
- at sec. VI. ea varia fuit. 686, sq.
- nec non sec. VII. V. 28
- penes reges sec. VIII. fuit. 263
- iisque permittentibus sec. IX. penes clerum et plebem. 469
- sec. X. penes principem fuit. 541
- sec. XI. penes clerum et populum, regio accedente consensu. 657
- sec. XIII. ad solum Capitulum devoluta. VI. 241
- sec. XV. eam Papa

- sibi per reservationes Pag. vindicavit. Tom. VI. 502
- electorum adprobatio a Metropolitano vel Episcopis provincialibus fiebat. IV. 157
- passimque in locis, ubi de electione eorum agitur, ea indicata. ib.
- ordinatio per duo tresve Episcopos fiebat. III. 506, IV. 157, 160, 186, sq.
- consecratio baculo et annulo iis datis sec. VII. facta. V. 470, 29
- depositionem sibi arrogant Papae Rom. V. 339
- aequales primum erant. III. 682
- independentes in ecclesiis suis erant. IV. 162
- mutuam communionem exercebant. ib.
- ordine distincti et auctoritate sec. jam II. quo Provinciae Episcopi reliquis fuere superiores. III. 507
- quod deinceps magis invaluit. 670, IV. 164, sqq. 445, 692, V. 265, 467
- unde suffraganei dicti, qui subordinati. IV. 166
- variis nominibus, v. c. Patrum et Paparum sec. III. jam insigniti. IV. 160, III. 675
- per gratiam sedis Apostol. Pag. titulus invaluit. T. VI. 241
- Cleri ordinationem habebant. 596
- Coadjutores ipsis dati jam sec. III. 679
- deinceps Vicarii. VI. 109
- thronos habebant in ecclesia. III. 678, IV. 161
- unde Enthronisticae litterae. 163
- honores, iis exhibiti. 159
- auctoritas et potestas eorum sensim crevit. III. 503, 506, IV. 157
- seculari potestate in Germania ditati. V. 542
- pompa et magnificentia eorum. IV. 264
- deprecatio pro reis saepe valida. 160
- contentiones de principatu. 267.
- militiae duces agere coepere. V. 285
- clava, gladii loco, usi. ib.
- jurisdictio amplissima. 658, VI. 242
- sec. vero XII. ex Urbani IV. constitutione R. R. in persona semet sistere iussi. VI. 217.
- cessiones et translationes. 241
- CPolitani auctoritas. IV. 171, Vvvv 2 Dona-

	Pag.	regum et Principum Pag.
- Donatistarum. T. IV.	337	sibi vindicant. T. V. 260
- Gallicarum ecclesiarum		- regnorum quoque in-
Romanos se non agno-		mutationem et trans-
verunt superiores.	450	lationem. 263
- Orientales Romanum		- sec. IX. 463, sqq.
se non majorem ducunt.	448,	quomodo consecratio
sqq.		eorum peracta? 421
- Oecumenici vel Uni-		Nicolaus I. primus
versalis titulus ejusque his-		coronatus. 439
toria exponitur. 705, sqq.		- sec. X. eorum auc-
- qui Antichristi notam		toritas et characteres. 540,
non dat. V. 32		sqq.
- Romani majore prae		electi nomen mutare
ceteris dignitate non gau-		coeperunt. 531
debant sec. II. III. 508,		- sec. XI. multum sibi
sqq.		arrogarunt. 652, sqq.
- neque sec. III. quam-		penes Cardinales fuit
quam ei nonnulli majorem		eorum electio. 607
tribuerint. 681, sqq.		potestas eorum et opes
- eminuerunt sec. IV.		occasione expeditio-
IV. 171, 180, sqq.		num cruciatarum val-
- de eorum auctoritate		de auctae. 694, sq.
sec. V. agitur. 445, sqq.		- sec. XII. auctoritas
- quae non universalis. 446,		et potestas Aposto-
sq. 454, sqq.		lica. VI. 101, sqq.
- qualis ea fuerit sec.		- sec. XIII. ejus rei
VI. ostenditur. 694, 711		specimina. 235, sqq.
- sec. VII. eorum elec-		- sec. XIV. ea maxime
tio, et confirmatio. V. 43		elevata. 368, sq.
auctoritas limitata. 44		- sec. XV. qualis ea
- sec. VIII. auctoritas		fuerit? 492, sqq.
crevit. 237, 251, 257,		quando tamen nota-
sqq.		bile detrimentum ea
- excommunicationem		passa est. 501
		- tyrannus

- tyrannidem egerunt Pag. fec. XVI. Tom. VI. 603
- potestas in Anglia collapſa. VII. 322, ſq.
- Episcopizellae reformatio promota. VII. 208
- Epistolarum apostolicarum collectio. III. 401, ſqq.
- Canonicae Episcoporum. IV. 40
- Catholicae non omnes ſemper agnitae. 43
- vid. et Canon.
- a coelo quaedam miſſa. VI. 190
- diaboli nomine ad P. R. et Clerum Rom. 508
- ad Hebraeos cui auctori tribuenda? III. 397, 128
- ejus auctoritas. IV. 42, 416
- Equites S. Iuliani de Peirero. VI. 115
- Lazari dicti Johannitae. 112
- ſ. ſepulchri. 115
- vid. et Ordo.
- Erasmus (*Deſiderius*) litteratorum ſec. XVI. princeps. 552
- ejus merita et laudes. 553
- Budaeum aemulum habuit. 555
- ejus de Luthero iudicium. VII. 14
- invitus pro libero arbitrio ſcripſit. Tom. VII. 48
- Hyperaſpiſten Luthe- ro reponit. ib.
- valde libro quodam reformationi nocuit. 74
- de diſſentientium u- nione ſcripſit. 97
- Johannes vid. Joh.
- Erastus de excommuni- catione eruditus auctor. III. 206, 209
- ejus ſententia Helve- tiis adriſit. ib.
- quomodo ei occurren- dum? 210, 212
- Erbius (*Matth.*) Alſaciae reformationi intentus. 104
- Eremitae ſ. Auguſtini, ordo eorum. VI. 276
- quomodo a Canonicis regularibus diſcern. ib.
- Diſcalceati. 506
- S. Franciſci. ib.
- S. Pauli. 389
- Eremita (*Nicol.*) Under- valdentis laudatur. 507
- (*Petrus*) Sphaerulas precatorias, *pater noſ- tros* dictas, inveniffe dicitur. V. 590
- Cruciatum expeditio- num fax et tuba. 693
- partem exercitus Go- dofredi

- dofredi ipse, sed pessi Pag.
 me, duxit. Tom. V. 697
 Erfordiensis Academia,
 vid. Acad.
 Eros Antioch. Episcopus. III. 505
 Erythraeus (*Matth.*) inter
 ter Poloniae reforma-
 tores. VII. 384
 Esch (*Joh.*) inter primos
 Germaniae sec. refor-
 mationis martyres. 45
 Essinga civitas reforma-
 tionem admittit. 104
 Espinaeus (*Claudius*) auc-
 tor. VI. 564
 Estheraelibellus non inter
 canonicos relatus. IV. 41
 Ethelbertus, Anglo Saxo-
 num rex, ad Christia-
 nismum accessit. 760
 Euagrius scholasticus His-
 toricus Graecus. 643
 EUCHARISTIA
 Sec. I.
 simplicissime celebrata. III. 150
 digne agenda. ib.
 Agapae jam tum ei adnexae. ib.
 fidei producendae non
 destinata. 212
 a solo ejus usu sec. hoc
 arceri moris fuisse non
 videtur. 213
 Sec. II.
 quomodo fuerit admini-
 strata? 456
 ritus ejus praecedentes, Pag.
 oblatio. Tom. III. 45
 et consecratio. 459, sqq.
 actus essentialis, fractio
 et distributio stantibus,
 calicis quoque omnibus. 461, sqq.
 actus consequ. traduntur. 461, sqq.
 infantes ad eam non ad-
 missi. 461
 an laicis ejus administra-
 tio competat? 468, sqq.
 tempus ejus. 471, sqq.
 Transsubstantiatio per
 multa secula ignota. 473, sqq.
 Veterum sententia erat:
 divinam Christi naturam
 s. Spiritum S. sese cum
 elementis unire etc. 475, sqq.
 sacrificium hilasticum
 juxta eos non fuit, sed
 ejus *μυστήριον*. 482
 pro oblatione habebatur. ib.
 post consecrationem sa-
 crificium appellabatur. 484
 utilissima recte utentibus,
 cui gratiae sigillum ac
 medium. ib.
 Sec. III.
 celebrandi modus eodem
 ordine describitur. 655
 pane communi, fer-
 mentato, oblato, per
 preces consecrato, per-
 acta. ib. sqq.
 qui

qui stantibus a sacerdote Pag.
in manus porrectus. T. III. 657

calice per Diaconos om-
nibus quoque tradito. 658

actus consequ. recensentur. 1b. sq.

infantes passim admissi
quoque. 659

singulis diebus dominicis
celebrata. 660, sq.

in ecclesia Africana mane
passim. 661

Transsubst. re et nomine
adhuc ignota, in eadem,

quae ante vixit, senten-
tia permanit ecclesia. 662, sqq.

quae testimoniis probatur. 1b.
Sec. IV.

pane fermentato, rotun-
do, et vino aqua tem-
perato, oblati celebrata.

IV. 93

post admonitionem sur-
sum corda, ad quam,

habemus ad Dominum,
fideles regerebant. 94 sqq.

precis pro vivis et mor-
tuis additae. 96 sqq.

et Trinitatis doxologia,
et oratio Dominica. 98

Fractus panis per Epis-
copum stantibus ad al-
tare, et calix per dia-
conum in manus por-
rectus. 1b. sq.

gratiarum actione, pre-
cibus et benedictione ab-
solvebatur ea solenni-
tas. Tom. IV. 100

agapis sensim abrogatis. 1q.
quod reliquum ex oblati
a Clero, pueris, vel igne
consumebatur. 1b.

consecratorum vero pars
ad absentes missa, 102
vel a sacerdotibus adser-
vata. 102

etiam extra ecclesiam
quandoque sumta. 103

singulis diebus dominicis,
et aliis quoque. 103, sq.

qualem Christi praesen-
tiam crediderit hoc sec.
ecclesia e testimoniis e-
ruitur. 105, sqq.

vocabula, quibus eam
notabant, producuntur. 109

praesulum tamen subti-
lioribus et hyperbolicis
expositionibus Missae
Pontificiae. 111, sqq.

Sec. V.

ritibus iisdem manenti-
bus, divinam naturam
cum elementis unitam,
ut ante, credebant. 432, sqq.

verum sacrificium expia-
torium nondum agnitus,
sed ejus repraesentamen. 436,
sq.

- magna ei tributa effecta, Pag. et pro mortuis oblata. Tom. IV. ib. unde magis ad missam pontif. munita via. ib. Gelasius P. R. eam solo pane confici, prorsus noluit. 464
- Sec. VI.*
 celebrandae ritus plures adjuncti, qui ex Gregorio M. recensentur. 675, sqq.
 panis eucharist. rotundus, studio praeparatus. 678
 elevatio ejus hoc sec. invaluit. ib.
 consecratio per orationem dominicam. ib.
 cum mortuis sepeliri eum mos invaluit. ib.
 Graecorum de natura et efficacia euchar. sententia, qualis ante. 680
 Latinorum eadem mens, et a Transsubst. adhuc aliena. 681
 virtus tamen eximia ei tributa. 682, sq.
- Sec. VII.*
 ritus alii inventi: missae Latinae celebratae. V. 22
 Agnus Dei etc. sub confractione panis cantatus. 23
 praesentia Christi, secundum antiquam doctrinam, credebatur. 26, sq.
- sacrificium commemorativum habita. Tom. V. 27
 gratiam spiritualem conferens, mortuis etiam proficua censebatur. 28
- Sec. VIII.*
 ejus loco missae solitariae irrepserunt, sed reprobatae. 229
 panis elevatus, at nondum adoratus inter Graecos. ib.
 consecratio per preces facta. 224
 De unionem divinae Christi naturae cum elementis Graecorum fides e Joh. Damasceno traditur. 224
 Latini praesentia fidei quoque adhaeserunt. 225, sqq.
 sacrificii quoque commemorativi respectum retinuerunt, cujus autem efficacia magnopere pro-
 vecta. 231
 Transsubstantiatio ergo partui jam proxima. ib.
- Sec. IX.*
 pane azymo et hostiis celebrata, quarum modus describitur. 384
 panis benedictus a consecrato distinctus. 386
 calix particulae corporis Christi inmissione consecratus. ib.
 panis

P R A E C I P U A R U M. 713

panis velatu manu recep-	Pag.	quae post consecrationem Pag.
tus, dein in os inmissus.		elevatae, nondum ado-
Tom. V.	387	ratae. Tom. V. ib.
precibus, et nondum per		quando fidei symbolum
5 verba, consecratus.	388	eantatum. ib.
missae solitariae et priva-		calix laicis substractus. 591
tae magis invalescunt.	387	Berengarius tamen con-
Graeci in eadem fide		versionem panis in verum
quoad praesentiam Christi		Christi corpus negavit,
mansere.	389	typum ejus tantum con-
inter Lat. Transsubst.		cedens. 671, sqq.
fundamenta jecit Pascha-		unde multi motus orti. ib.
sus Radbertus.	ib. sqq.	Graeci eandem, ac antea,
cujus sententia, ut et		sententiam retinere. 684
Bertrami opposita, plu-		Sec. XII.
ribus exponitur.	391, sqq.	panis fractio in desuetu-
verum autem Christi cor-		dinem abiit. VI. 53
pus in sacramento non		hostiae adoratio invaluit. ib.
agnovit Joh. Scotus E-		orta tunc quaestio de
rigena, sed memoriam		corruptibilitate, an in-
tantum ejus admisit.	341	corruptibilitate corporis
observata ad doctrinam		Christi in eucharista. 42
de praesentia C. in eu-		Graeci non desciverunt
char. quae hoc sec. variis		a sententia Patrum. 43
modis exposita.	412	penes Latinos praeter
Sec. X.		rem Transsubstant. no-
Transsubstantiationis dog-		men quoque invaluit. 45
ma adversariis non ca-		fautores tamen suos Bertra-
ruit.	520, 522	mi sententia adhuc habuit. 46,
attamen magis invaluit		sqq.
miraculis quoque adstruc-		Sec. XIII.
ta.	521, sq.	sub una specie communi-
Sec. XI.		candi mos invaluit. 193
loco panis oblatis cele-		panis elevatus adoratio-
brata.	590	nis ergo, sub pulsatione
Tom. VII.	Xxxx	campanarum. ib. sq.
		festum

festum Dei in honorem Pag.
sacramenti institutum.

Tom. VI. 194
nna cum processione so-
lenni. ib.

corpus Christi ad aegrotos
solenniter delatum. 195

Transsubstant. dogma et
nomen inter capitalia
relatum. 184

adversa tamen sententia
patronis non destituta. ib. sq.

Sec. XIV.

Inventum, quid hostiae,
in turpem locum cadenti,
aut a muribus exesae,
eveniat, discessio nempe
corporis C. et substantiae
panis relictus. 345

Sec. XV.

Eucharisticus calix in
Concilio Constant. lai-
cis subtractus. VI. 450

Sec. XVI.

nihil novi hoc parte
acceffit in ecclesia Ro-
mano catholica. 584

sed confirmata Syn.
Trident. quae ante jam
invaluerant. 611

vid. et Panis.

Euchaerius sec. V. auc-
tor. IV. 407

Eudon vel Eon, haere-

ticus sec. XII. dam-Pag
natus. Tom. VI. 120

Eudoxia imperatrix Eu-
tychianis favit. IV. 52

Eugenius I. P. R. V. 3

- II. P. R. ejus gesta 420, sq.

- III. P. R. fastu labo-
rat, gesta ejus. VI. 73

- ei Armeni et Syri se
subjiciunt sec. XII. 7

VII sacramenta stabi-
livit. 5

ejus res cum inperat.
Friderico Babarossa. 7

- IV. P. R. gravem
cum concilio Basil.
concertationem ha-
buit. 471, sqq.

a quo, se supra Papam
censente, depositus est. 476

substituto ei Felice V. ib.

cui Ferrariae et Flo-
rentiae Synodum aliam
opponit. 477, sq.

superior tandem factus. 479

Pragmaticam sanctio-
nem Gallorum aeger-
rime tulit. ib. sq.

character ejus, et no-
tabile moribundi dic-
tum. 480

- Tolet. Episc. sec. VII.
auctor. V. 9

Eulogia quid? V. 366

Eumenes

Eumenes Alexandr. E-	Pag.	explicandi modum sec-	Pag.
pisc.	Tom. III. 514	tatus.	Tom. IV. 301
Eunomius, Cyzicenus A-		- Nicomediensis Arii	
rianismi promotor. IV.	278	patronus.	282, 299
cjus historia datur. ib.	sq.	- Strigonensis ordinis	
Eunomiani Arianorum		Eremitarum S. Pauli	
factio.	292	institutor.	VI. 389
Eunuchi Candacis histo-		- Vercellensis Luciferi	
ria singularis. III.	247	comes.	IV. 344
Euphemiae martyris mi-		Eustathius Antioch. E-	
raculosa controversiae		pisc. sec. IV. auctor.	27
inter Arianos et Ca-		depositus ab Eusebianis.	300
tholicos decisio. IV.	670	- Patriarcha Cpolit.	
Eusebius Caesareae E-		frustra a P. R. uni-	
piscopus.	1, sqq.	versalem ecclesiam suam	
an idolis sacra fecerit?	2	haberi petit.	V. 687
an Arianis faverit?	3, sq.	- Archiepisc. Thessalon.	
ejus historica scripta		in Homerum Com-	
quantivis pretii.	5	mentator.	VI. 7
Chronicon ejus recen-		Eustratius Cpol. Presb.	
setur.	ib.	auctor sec. VI. IV.	640
historia ecclesiast. cujus		- metropolita Nicaenus,	
L. X. desideratur.	6	sec. XII. in Aristot.	
de martyribus Palaeft.		commentatus.	VI. 3
liber mutilus.	ib.	EUTYCHES,	
Vita Constantini M.		Eutychianismi auctor, ab	
panegyri redolet.	ib.	alio ejus nominis distin-	
de nominibus locorum		guendus.	IV. 516
et urbium scripsit.	ib.	Archimandrita Cpol. fuit.	517
Praeparat. et Demonstr.		duarum in Christo natu-	
Evangelicas, aliaque.	7	rarum mixtionem statuit.	ib.
- Dorylaei Episc. Eu-		damnatus in Conc. Cpol.	
tychi se opposuit.	517	a Flaviano.	ib.
- Emisenus, semiaria-		frustra ad Leonem P. R.	
nus, literalem S. S.		confugit.	518
Xxxx 2		denuo	

denuo in Conc. Cpol. Pag.
succubuit. Tom. IV. ib.
at in syn. Ephes. absolu-
tus A. 449. ib.
in Chalcedonensi vero
una cum Nestorio dam-
natus. 519
excusatur a nonnullis. 522
Eutychianismi capita, ut
solent, traduntur. 520
- benignior ejus interpre-
tatio adjecta. 521
fata et motus post Concil.
Chalced. 524, sqq.
per Aegyptum et O-
rientem valde dissemi-
natus. ib.
in Perside a Nestorianis
et rege Pherore vexatus. 637
sec. VI. in varias sectas
divisus. 746
cui rei notitia datur. ib. sqq.
fata ejus sec. VII. tra-
duntur. V. 78, sqq.
quando 2 monophysitarum
Patriarchae erant. ib.
itemque ex sec. VIII.
quando Syrc-Jacobitarum
nomine innotuere. 300, sqq.
ex sec. IX. 489, sq.
ex sec. X. 557
ex sec. XI. 685, sq.
ex sec. XII. VI. 148, sq.
ex sec. XIII. 325
ex sec. XIV. 417

Eutychius, Patriarcha Pag.
Cpolit. Synodl Oecum.
V. praefes. Tom. IV. 716
Phtardocetarum opini-
oni adhaerens a Justi-
niano in exilium pulsus. 748
- Melchitarum Episc.
auctor Graecus. V. 505
Euthymius Zigabenus
Theologus sec. XII.
inter Graecos. VI. 1

EVANGELIUM

IV. autores et tempus
scriptiois. III. 115
Lucae primum est. 117
scribendorum occasio et
scopus. 118
lingua, qua exarata sunt. 119
sec. II. ab aliis minus
certis libris nondum se-
juncta. 382, sqq.
eorum canon quando
constitutus? 387, sq.
iis Acta Apostol. annexa
fuere. 389
eorum lectio sec. IV.
majore reverentia, quam
reliquorum librorum,
fiebat. IV. 86
penes quae etiam jura-
menta quoque facta. ib.
et superflua quaedam
invaluerunt. 187
novam eorum versionem
Syriacam concinnavit
Thomas

- Thomas Heracl. sec. VII. Pag.
Tom. V. 80
infantiae Christi liber
spurius. III. 28, 141
secundum Hebraeos item,
nec non illud. 134
secundum Aegyptios. 135
aeternum, famosus sec.
XIII. liber, cujus noti-
tia datur. VI. 284, 303
pauperum evulgat in
Belgio Corn. Kooltuin.
VII. 250
Alangil Muhammedanis
dicitur. V. 102
- Evangelistarum historia
datur. III. 186
ab Apostolis distinc-
torum qualis ordo. 187, sq.
Evangelici vid. Prote-
stantes, Reformati
etc.
- Evodius Episc. Antioch.
III. 313.
Ex et per in dogmate
de processu Spiritus S.
controversiae materia.
VI. 178.
Examen reorum in in-
quisitione. 260.
Examinandi et promo-
vendi mos in Acade-
miis. 180.
Exarchus dioeceseos erat.
Archiepisc. IV. 169.
- Exauctoratio regum et Pag.
principum P. R. tri-
bata. Tom. VI. 246
Excommunicatio duplex,
privata et publica. III. 207sq.
- minor ejus gradus diu
in ecclesia ignotus. 213
- statum hominis quoad
Deum non concernit. 214
non est sententia aut
poena tribunalis eccle-
siastici. 215
potestas ejus quibus
competit? 216
ejus jus in jure naturae
fundatum. 217
sec. IV. major et mi-
nor. IV. 206
absque personarum re-
spectu fiebat. 204
ob crimina graviora. 205
effecta ejus et seque-
lae. 207, sqq.
magis minusve rigida
schismatis inter Men-
nonitas ansa. VII. 414
Exsequiis (in) funus in-
ter hymnos ducebatur.
IV. 441
Exorcismus sec. III. in-
ter ritus baptismum
antecedentes erat. III. 657
distinguendus ab exor-
cismo obsessorum. ib.
Exorcistae inter infir-
mos

- cum Undervaldiis con- Pag.
 tra reform. paciscitur.
 Tom. VII. 208
 5 civitatum Hungar.
 confessio ei traditur. 369
 liberum religionis ex-
 ercitiū iis tandem
 cessit. 371
 Fermentacei vid. Azy-
 mitae.
 Ferrandus Diacon. Car-
 thagin. auctor. IV. 647
 Ferraria vid. Academia.
 Ferrerius (*Vincent.*) il-
 lustris concionator. VI. 437
 multos convertisse di-
 citur. 438
 canonizatus. 450
 Ferus (*Joh.*) sec. XVI.
 Theologus, Commen-
 tator. VI. 563
 FESTA.
 Adscensionis Christi. IV. 145
 omnium animarum. V. 525
 commemorationis marty-
 rum. IV. 146
 circumcisionis Christi. 684
 Dei, s. corporis et sang.
 Christi. VI. 194, 217
 Epiphania. IV. 142
 Iosephi, sponsi Mariae.
 VI. 451
 lanceae Longini. 360
 Ignatii Loyolae honori
 dicatum. 620
 Mariae honori sacra. Pag.
 Tom. IV. 666
 - adnunciationis, s. con-
 ceptionis Christi. 684
 - adsumtionis. V. 413
 - immaculae conceptio-
 nis. VI. 451
 - praesentationis. 363
 - purificationis. IV. 684
 - visitationis. VI. 447, 451
 nativitatis Christi. III. 668,
 IV. 141, V. 134
 palmarum. IV. 439
 paschatis. III. 449, IV. 143
 pentecostes. 146
 omnium sanctorum. V. 413
 sanctorum alia. IV. 439, 685
 V. 413
 - catalogum eorum jam
 dedit Carolus M. 233
 stigmatum Christi Fran-
 cisco impressorum. VI. 189
 transfigurationis Christi. 452
 Muhammedanorum. V. 134
 Feuardentius (*Franc.*)
 Commentator. VI. 573
 Feugueraeus (*Gul.*) pri-
 mus in Acad. Lugd.
 Bat. Theol. Professor.
 VII. 277
 Ficinus (*Marsilius*) Phi-
 losophiae Platon. cul-
 tor. VI. 442
 Fides vid. doctrina. *Christi.*

- Christiana primo tem- Pag.
pore nondum ad cer-
tam formulam redacta.
Tom. III. 143
de gratia eam produ-
cente quid senserint ve-
teres, non adeo liquet. 348
viva et efficax Chris-
tianorum sec. II. 225, 527
quid apud Veteres? 639
principium ejus V. ac
N. T. 142
confessio ejus vid. Con-
fessio.
implicita. VI. 56
haereticis non servan-
da, ex decreto Synodi
Constantiensis. 504
Filius Dei vid. Christus.
Filioque additamentum ad
Confessiones magnos
motus dissidiaque pe-
perit. V. 356
Finkenblok (Jac.) Ge-
dani reformavit. VII. 61
Finlandia Christiana sacra
recipit. VI. 156
Firmilianus Caesar. Cap-
padocum Episc. scrip-
tis clarus. III. 695
Firmitas monasterium Cif-
terciens. V. 663
Fiscalis promotor ex of-
ficialibus Inquisitionis.
VI. 252
Tom. VII. Yyy
- Fischerus (Joh.), Episc. Pag.
Rossensis, sub Henr.
VIII. capite plexus.
Tom. VI. 568, VII. 326
Flacius (Matth.) Illyr.
Adiaphoristarum adver-
sarius. VII. 160
Flagellorum castigatio
privata pro medicina
poenitentiali. V. 271
- sui ipsius sec. XI.
invaluit inter Benedic-
tinorum ordinis pro-
paginem. 665
Flagellantium ordo sin-
gularis sec. XIII. VI. 288
in sectam sec. XV. de-
generavit, ubique pul-
sam. 538
Flandriae publicae Geu-
siorum conciones ha-
bentur. VII. 260
- imaginum destructio
A. 1566. evenit. 261
motus in reformationis
negotio. 280
exules plures Hollan-
diam adeunt. 298
lasciviam et luxum si-
mul adferunt. ib.
Flandri Anabapt. a Fri-
siis sejuncti. 445
Flentes dicti qui poeni-
tentiam agebant, primo
gradu consistentes. IV. 215
Flick-

- Filistidius** (*Petrus*) mar. Pag. tyr. Tom. VII. 75
- Flodoardus**, s. Frodoardus, Rhemenſis Presb. Historicus. V. 510
- Florus**, ſubdiacon. Lugdun. auctor. 344
- Flotta** (*Petr.*) Galliae regis ad P. R. legatus. VI. 231
- Foedus** Norimbergense Protestantium. VII. 110
- Foeminae** *ovoculae*, et *ayoculae*, amicae, ſorores Clero paſſim ad manus. IV. 191
- Folcuinus**, Laubienſis Abbas, Historicus. V. 512
- Fontaine**, (*Nic. de*) Serveti accuſator. VII. 471
- Fontis** Avellani S. crucis eremus ob ordinis Benedictin. propaginem notabilis. V. 664
- Ebraldi** ordo inſtitutus. VI. 116
- Forchemius** (*Georg*) Erfurti reformat. VII. 35
- Foreſtus** Bdiſt. monachus in Scotia martyr. 357
- Formoſus** Portuenſis Epiſc. poſtea P. R. cujus geſta narrantur, 460, ſq.
- Formulae** frequentes et variae ſec. IV. quibus pag. orthodoxy et haeretici diſcriminabantur. T. IV. 78
- vid. preces.
- Reformationis Electoris Saxon. VII. 138
- - juſſu Caſaris conſcripta. 158
- - Colonienſis. 159
- Fortunatus**, Epiſc. Fectavienn. celebr. poeta. IV. 654
- Fortunatas** (in) inſulas inquiſitio proveſta. VI. 616
- Fraſtio** vid. Euchariftia
- Franci** ad Chriſtianiſmum converſi. IV. 631, V. 86
- migrationes eorum et geſta. 712
- FRANCISCUS**
- Aſſiſius ordinis *Franciſcanorum* auctor. VI. 280
- canonizatus a Gregorio IX. 283
- fabuloſa de eo - *elogia* ib.
- ejus.
- ordo Minoritarum et chordigerorum quoque dicitur. 279
- ejus regula. ib. ſq.
- ingentibus rixis ordo di- viſus. 283, 380
- quas ne P. R. *quidem* componere potuit. 381
- inquiſitores *plurimos* dedit. ib.
- .. *fran.*

Franciscanorum de Pag. omnimoda paupertate, itemque de paupertate Christi et Apostolorum controverſiae. Tom. VI. 336, ſqq.	- Monasterienſ. Episc. ur. Pag. bem obſidet, capit et A- nabb. miſere delet. VII. 100 reformationem frustra tentat. 136
cum Dominicanis de ſan- guine Chriſti in terram ſparſo, utrum latinae ob- jecto, an non, decertant. 448 ſoli ſuo Franciſco ſtig- mata Chriſti crucifixi impreſſa contendunt. 450 quae fabula narratur. 188 unde variis epithetis in- ſignitus Franc. 189	- de Paula, ordinis Mi- nimorum, ſ. Eremitarum S. Franciſci, auctor. VI. 506 - Xaverius, Ignatii Lo- yolae ſocius. 619 miſſione Sinica celebris. 653
- I. Gallia rex, literarum fautor. VI. 578, VII. 392 - horribili lanienae Me- rindolii et Cabrieriae Waldenſes exponit. 631, ſqq. legatos ad conventum Smalcald. mittit. VII. 104 varius ejus erga Refor- mationis animus. 395 quorum nimio zelo exa- cerbatus horrendam per- ſecutionem inſtituit. 396 - II. atrox in Evange- liſcos. 404 ſub eo Guiſii rerum po- tuntur. ib. inopinata ejus mors re- ſpirationem Evangelicis dedit. 407	Francofurtum reforma- tionem recipit. VII. 104 vid. et Conventus. Franequerani Mennonita- rum familia. 445 Fraternitates ex Clericis et Laicis introductae. V. 284 - S. Antonii magni Vi- ennenſis. 665 Kalendariorum. VI. 289 roſarii. 447 Fratres bonae voluntatis. 370 - poenitentiae dicti Mi- noritae. 281 legis Chriſti Bohemi dicti. 532 Fratricelli, ſ. Fratres Spi- rituales et conventua- les, Franciſcanorum propago. 381 aliis quoque nominibus veniunt. 382 eorum errores. 383, ſqq. auctor

	Pag.	cum Hadriano IV. item. Pag.	
auctor Dulcinus. T. VI.	384	Tom. VI. 78, 19.	
sub Joh. XXII. gravem		Victorem IV. defendit.	83
persecutionem passi.	386,	Paschalem III. quoque.	84
	sqq.	cum Urbano III. conten-	
praeluserunt Pietistis.	ib.	tiones habuit	98
Martinus V. eos ex-		Gregorio VIII. addictus	
stirpare conatur.	470	fuit.	99
Fraudes piae a Catholi-		Expeditionem cruciatam	
cis et Pelagg. ad pro-		habuit.	164
movendam causam ad-		- II. Imperator, anathe-	
hibitae.	IV. 581	mate tentatus ab Hono-	
Monachorum in repur-		rio III.	204
gandis templis detec-		a Gregorio IX. male ha-	
tae.	VII. 232	bitus.	ib.
Frechtus (<i>Mart.</i>) Ulmae		foedus cum Soldano AE-	
reformationem promo-		gyptio inñit.	206
vit.	75	pacem cum Papa fecit.	ib.
Freculfus, Episc. Lexo-		Mierosolymae rex coro-	
viensis, Historicus. V.	346	natur.	ib.
Fredegarius Historicus.	172	de trium inpostorum sen-	
Fredegodus, Monachus,		tentia accusatus.	207
sanctorum vitam scrip-		bellum cum Papa habuit.	208
sit.	572	qui imperium ei abjudicat.	ib.
Freibergensis ditio refor-		Innocentium IV. novum	
matur.	VII. 110	hostem habuit.	210
FRIDERICUS		ab eo depositus variorum	
Barbarossa jura et privi-		criminum praetextu.	211
legia Academiis conces-		saevus in haereticos fuit.	268,
sit.	VI. 35		297
Neapolitanam Academi-		- Elector Saxoniae lite-	
instituit.	ib.	rarum patronus.	578
cum Alexandro, P. R.		Academiā Witteberg.	
solenniter reconciliatus.	86	iustituit.	ib.
fabulae ea de re.	ib.	Lutheri fautor.	VII. 11
cum Eugenio lites habet.	75	. Elec-	

- Elector Palatin. reformationem promovit. Tom. VII. 143
 - III. eam perfecit, et ad Helvetiorum doctrinam accessit. ib.
 - Holsatiae dux, Daniae Rex creatus, serio reformationem urisit. 175
 - de Toledo, Albani filius, crudelis in Belgas. 271
 - Frisii Christianismum recipiunt. V. 303
 - fata Christianismi inter eos. 317
 - sub reformatione tumultus non movent. VII. 262
 - Anabaptistae a Flandris sejuncti. 445
 - Fritzius (*Joh.*) Hamburgi reformat. 42
 - Frobenius, (*Joh.*) Basil. typographus, reformationem promovit. 13, 186
 - Froschamergus primus Tiguri typographus. VII. 187
 - Froschius (*Joh.*) Augustae Vindelic. reformat. 39
 - Frossardus (*Joh.*) Historicus. VI. 420
 - Fructuosus vitae monasticæ propagator. V. 55
 - Frumentius Habessinorum Episc. ad Christianismum eos perduxit. Tom. IV. 358
 - (*Ant.*) Genevæ puriora sacra docet. VII. 225
 - Fulbertus, Carnotensis Episc. auctor. V. 568
 - Fulco Palaestinae recuperatae rex. VI. 158
 - Concionator, in Gallia expeditionis cruciatæ tuba. 306
 - Fuldense coenobium celeberrimum. V. 278
 - Fulgentius Ruspensis Episc. contra Faustum aliaque scripsit. IV. 618
 - ejus notabiliora. 646
 - Fullo vid. Petrus.
 - Funccius, (*Joh.*) Oslandri gener, chronologus, capite plexus. VII. 167
 - Furbitus, (*Guido*) Sorbonicus, Evangelicorum adversarius. 227
 - Furfæ visio fanatica pro adstruendo purgatorio. V. 13
 - Furor Anabapt. reformationi noxius. VII. 101
- G.
- GAbriel (*Petrus*) Pastor Amstelod. VII. 264
 - Gabriel, (*Severus*) Metropol.
- Yyyy 3

726 INDEX R E O R U M

- tropol. Philadelph. auc. Pag.
tor. Tom. VI. 657
- Galatinus (*Petrus*) auc-
tor. 173, 557
- Galatius Waldensium pas-
tor. 648
- Galerius Maximianus In-
perator Rom. persecu-
tor Christianorum III. 772
- Gallia evangelio collas-
trata. 272
- sub Constantio Choro
quoad religionem pa-
cata. 780
- Papae obedientiae ite-
ratum se substraxit. VI. 453,
455, 457
- reformatur. VII. 392
- progressus reformatio-
nis. 398, 401, 404, 408
- Gallorum sub vesperis Si-
culis ingens caedes. VI. 221
- Gamundae in Suevia 7 ob
religionem interfecti. VII. 75
- Gandavae motus sub re-
format. citati. VII. 280
- pacificatio transacta. 279
- quae rejicitur a Pon-
tificiis. 281
- Gansfort vid. Wessel. ib.
- Gattarina, Cardinalis,
modestus et prudens. 80
- Gaza (*Theodor.*) auctor. VI. 428
- Gizari haereticorum cog-
nomen. V. 668
- Geelen (*Foh. a*) Amste. Pag.
lod. fanaticor motus
ciet. Tom. VII. 247
- Gehenna secundum Mu-
hammedanos. 125
- Gelasius I. R. R. Semi-
pelagianos damnat. IV. 617
- missalia primus condit. 463
- alia ejus gesta et scrip-
ta. sq.
- H. P. R. electus, in
itinere, ob fugam
consecratus, Grego-
rium VIII. antipa-
pam excommunicat.
VI. 63
- Cyzirenus Acta Syno-
di Nicenae conscripsit.
IV. 225
- Gellius Snecanus, ejus
memorabilia. VII. 309
- praedestinationem con-
ditionalem defendit. ib.
- Gemistus, s. Pletho, Phi-
los. Platonius. VI. 546
- Genebrardus (*Gilbert.*)
studium ling. Hebr. et
Rabbin. promovit. 557
- Generatio Filii Dei a Ter-
tull. adseritur. III. 434
- supernaturalis secun-
dum P. P. sec. II. ne-
cessaria. 437
- irresistibilis ex absolu-
to decreto non admittit. 437
- Generae

P R A E C I P U A R U M. 797

Genevae reformatio. Pag.			
Tom. VII. 218	ad Mariam. Tom. V. 587		
publica auctoritate sanc-	vel substationes terti-		
cita. 229	am poenitentium clas-		
Genii boni malique se-	sem discriminabant. IV. 215		
cundum Muhammed.	GEORGIUS		
V. 112	- Acropolis, auctor. VI. 322		
Gennadius Presbyter Mas-	- Acyndinus, auctor. 413		
siliens. Semipelag. IV. 676	- Anhaltinus Princeps		
vid. et Georgius.	subditos ad puriora sa-		
Genovefa virgo miracu-	cra permovet. VII. 95, 134		
lis clara. V. 54	- Brandenburg. Marchio		
Gentes Barbarae variae	reform. promovit. 39		
sec. V. conversae. IV. 758	in Ducatu Gereudorf		
Gentiles secundum ratio-	item. 63		
nem viventes salvatos	- Castriolus, f. Scander-		
censuit Justin. Marr. III. 364	berg Amurathem visit. 548		
de salute eorum benig-	- Cedrenus Historicus. 567		
nus censuit Petr. Abe-	- Codinus, Antiquit. stu-		
lardus. VI. 13	diosus. 546		
multa de suis in Chris-	- (David) Anabapt. sectae		
tianismum invexere. IV. 356	peculiaris auctor. 449		
multi sec. IV. Semi-	- Doreffius auctor adv.		
christiani. 357	Latinos. 657		
etiam in Magistrati-	- Etmacinus, auctor. 327		
bis. ib.	- Germanus, haereticus,		
Gentilis (Valent.) erro-	combustus. 339		
res, fata et supplicium	- Maurelus Waldensium		
VII. 433, sqq.	pastor. 628		
ejus historiam conscrip-	- Metochita, auctor. IV. 324		
sit Ben. Aretius. 487	- Pachymeres, auctor. VI. 322		
Gentilletus (Innoc.) auc-	- Phranzes Historicus		
tor. VI. 613	Graecus. 547		
Genuflexiones ad crucem	- Sabinus primus Acad.		
invalere sec. VII. V. 18	Regiomont. Rector. VII. 135		
Yyyy 4	- Saxo.		

- Glaber (*Radulphus*) Hist. Pag.
 toricus. Tom. V. 577
 Gladii Petri bini Papa-
 rum. VI. 105
 - Pauli usum voluit Ju-
 lius II. 587
 usum illicitum censent
 Anabaptistae. VII. 440
 Gladii f. Ensisferi vid.
 Ensisfer.
 Glaronae gesta in nego-
 tio reformat. VII. 205
 Glycas vid. Michael.
 Gnaphaeus (*Gul.*) Papif-
 mum rejicit. VII. 245
 Γνωσις Gnostic. quid? III. 405
 Gnostici theoretici et
 practici. 320
 - voluptates carnales sec-
 tabantur. ib. sq.
 an Nicolaus eorum
 auctor? 321
 tempus haereseos or-
 tae. 323, 326
 τελειοι quoque dicti. 324
 sententia eorum expo-
 nitur. ib. sqq.
 sec. II. describuntur. 514, 530
 origo eorum e vetere
 Philosophia. 532
 an e Cabbala? 533
 ex excerptis Clemen-
 tinis illustratur. 534, sqq.
 magiae accusantur. 547
 practici. 557
 Tom. VII. Zzzz
- Gobelinus Persona auc-
 tor. Tom. VI. 420
 Godefridus Viterbiensis
 auctor. VI. 28
 Godofredus Buillionaeus
 Hierosol. rex. V. 695
 Godeschalki notitia da-
 tur. 359
 ex Augustino sua hau-
 sit. ib.
 fata ejus. 360
 patroni et adversarii
 ejus. 361, sqq.
 controversiae ei motae
 conspectus. 363, sqq.
 - dux cruciati exercitus
 infauftum iter habet.
 V. 697
 Gonzales (*Joh.*) Histo-
 ricus. VI. 551
 Gordius Episc. Aeliae.
 III. 514
 Gorreus (*Arnadaeus*) Ser-
 veti patronus. VII. 474
 Goslaria reformationem
 recipit. 104
 Gothi Arianismo addicti.
 IV. 311
 - Catholicos vexant. 634
 - Visigothi per Ulphi-
 lam ad Christianismum
 perducti. 361,
 Gottinga reformationem
 admittit. VII. 104
 Gounin (*Martinus*) Wal-
 densium

putat. 20
Gradus ecclesiasticorum
inter Graecos. VI. 60
poenitentium. IV. 11

Graeca ecclesia a Latina
sejuncta. V. 687, sq
origo et ratio schisma-
tis. it

illius fides sec. XII. 41
unde noscenda? VI. 43

substantiam panis eu-
charist. mutari non cre-
debat. 43

ejus sententia de eu-
charistia. 44

ejus unio cum Latina
frustra tentata. 152

a poenis haereticorum
aliena. 659, 318, 249

ingens odium in Lati-
nos concepit. 317

cultus ejus superstitio-
sus. 66

Gratianus Imperator re-	Pag.	ad cultum sanctorum Pag.
ligionis libertatem con-		multum contulit. T. IV. ib.
cessit, Episc. expulsos		varias orationes con-
revocat. Tom. IV. 309		scripsit. 21
- Magister, jus canoni-		quosnam libros canoni-
cum collegit. VI. 18, 25		cos habuit? 42
Grebelius (<i>Conr.</i>) fanati-		fides ejus de Trinitate. 50
cus in Helvetia. VII. 197		<i>Neocaesariensis</i> s. <i>Thau-</i>
Gregentius Taphrensis		<i>maturgus</i> III. 604
Episc. disputatione adv.		scripta ejus. 605
Judaeos multos ad		fides de Trinitate, <i>Trin.</i>
Christianismum adegit.		<i>de</i> voce expressa. 617
IV. 759		- <i>Nyssen</i> us, Basilii M. fra-
de fine et effectis mor-		ter, et Nazianzeni ae-
tis Christi quae tradat. 659		qualis, a sede ob ortho-
GREGORIUS		doxiae zelum dejectus. 21
Bar Hebraeus s. Abul-		orthodoxiae centrum ha-
pharagius, auctor cele-		betur. 22
berrimus. VI. 326		elogia et scripta ejus. ib.
Cyprius, Patriarcha CPolit.		- <i>Palamas</i> , character et
adversus Latinos scrip-		scripta ejus. VI. 411
sit. VI. 324		imaginum hostis: panem
- <i>Melissinus</i> , s. <i>Mammas</i> ,		et vinum in S. Coena
muneribus ad Latinorum		typum dixit. ib.
partes pertractus. VI. 545		- <i>L. Magnus</i> , P. R. pur-
Moschomper, auctor. 324		gatorium stabilivit. 664
<i>Nazianzenus</i> Basilii M. a-		ab Imperatore confirma-
micus. IV. 17		tus. 704
- ejus studia, et gesta. 18, sqq.		Episcopi Oecumen. titu-
aegre se CPolit. Episc.		lum aversatur. 705
eligi passus. 19		servus servorum dici ma-
sponte cedit. 20		luit. ib. sqq.
fidei Nicaenae defen-		gesta ejus. 708
sor, Theologus dic-		spiritum persecutionis
tus. ib.		fovit. IV. 709
Zzzz 2		literas

- literas seculares spernit. Pag.
 Tom. IV. 710
 de conjugii usu mentem
 exponit. 761
 - II. pro imaginibus cum
 Imperatoribus contendit. V. 240
 miras ad Christum in Im-
 peratorem preces fudit. 242
 nimium in eos sibi vin-
 dicavit. 243
 alia ejus gesta. ib.
 sponsia ejus miraculosa
 credita. 215
 - III. imaginum patronus. 186,
 191, 244
 a Leone Isauro male ha-
 bitus. 187
 quem excommunicat et
 Saranae tradit. 188
 reliquiarum cultor mag-
 nus. 216
 a Luitprando obsessus
 Francorum opem implo-
 rat, et Romanos domi-
 nio Imperatorum Orient.
 subtrahit. 244
 - IV. sero tandem Impe-
 ratoria auctoritate conse-
 cratus. V. 421
 litibus filiorum Ludov.
 cum patre se inmiscet,
 hunc excommunicat. 422
 Papalem auctoritatem in
 ecclesiasticis rebus ex-
 pollit. 423
 - V. eam strenue tuitus est
 in nuptiis Roberti Franc. Pag.
 Regis cum Bertha. T. V. 537
 Electorum VII. collegium
 non instituit. 538
 alia ejus acta. ib. 19
 - VI. sede Romana, quod
 tenere eam non poterat,
 cessit. 599
 - VII. admodum superbus. 614
 mitra insignitus et in-
 thronizatus. 615
 acta ejus varia recensentur.
 616
 Simoniam averfatur. ib.
 cleri coelibatum serio
 urget. 634
 graves cum Henr. IV.
 Imperat. rixas habet. 617, 699.
 quem deposuit, ac Ru-
 dolphum confirm. 627
 varia fortuna bella gessit. 629
 omnes ceteros reges sibi
 subjectos voluit. 633
 investituras Laicis non
 concessit. 635
 in *Didatu* suo summam
 et universalem potestatem
 sibi adrogat. 637
 animum Antichristianum
 aperuit. 642, 699.
Hellebrand ex Hildebrand
 dictus. 644
 - VIII. a Callisto, Anti-
 papa, captus in monas-
 terium conjectus. VI. 63
 Imperator.

Inperator Frider. II. Pag.	Aquilejenſe Concilium ha-	Pag.
charus. Tom. VI. 99	bet. Tom. VI. 460	
laudatur ab ingenio et	Austriae fruſtra concilia-	
moribus. ib.	bulum. 462	
- IX. male Frider. II.	reſectus a Concilio Piſa-	
Inperat. habuit. 204	no. 461	
a ſuis Roma pellitur. 205	Rimisum aufugit. 464	
bello petitur a Frider. 208	a Concilio Conſtantienſi	
quem imperio abjudicavit. ib.	depoſitus. 466	
quod Roberto Gallo	- XIII. de laniena Pariſi-	
fruſtra obtulit. ib.	enſi laetus. 600	
Concilium univerſale ad-	Jeuſitis maxime favit. ib.	
verſus Inperatorem de-	religionem Cathol. per	
cernit. 209	Indos, Japan. et alibi pro-	
nonnullos canonizat. ib.	pagare curat. ib.	
- X. ab incluiſis in con-	Kalendarium emendationem	
clave electus. 219	curat. ib.	
quem morem ſanxit. ib.	quod motuum inter Pro-	
interregno imperii ſinem	teſt. Germaniae cauſa. ib.	
inponit. ib.	ſeminarium erexit. 652	
a Rudolpho Habſburg.	- XIV. Henricum IV. Gal-	
obedientiae ſponſionem	liae regem exauctorat. 602	
recipit. ib.	bullam tamen ejus carni-	
- XI. magno ſaſtu papalem	ficis manu publici lacera-	
ſedem Romam reducit. 632	ta et combuſta. ib.	
eo per fanaticas mulieres	Turonenſis, Hiſtoricus.	
permotus. ib.	IV. 656	
ſaevus in haereticos. 363		
fallibilem ſe agnovit. ib.	Gribaldus (Matth.) et Gli-	
ſchiſma poſt ejus mortem	rius Antitrinitarii ſec.	
50 annorum. ib.	XVI. VII. 487, 494	
- XII. ab unione eccleſiaſ-	Gripſwaldenſis Academia	
tica, non obſtante jura-	erecta. VI. 443	
mento, alienus. VI. 459	Groningae colloquium et	
Cardinales ſuos ſibi ha-	reformatio. VII. 245	
buit adverſarios. ib.	Zzzz. 3 geſta	

	Pag.		
gesta A. 1579. T. VII.	279	Guiccardinus (Franc.) Hist.	Pag. 550
urbs a Belgis foedd.		toricus. Tom. VI.	
recuperata .	317	Guido Aretinus vid. Aret.	
Groot vid. Gerhardus M.		- Rex Hierosolymae ur-	
Grosman (Casp.) Biblio-		bem Saladino prodit.	VI. 160
rum versionem Ger-			
manicam cum Leone		Gujuch chan, Tartaro-	
Judae curat. VII.	195	rum Rex, Christianam	
Grossetest, (Rob.) f. Ca-		fidem professus.	315
pito, adversus Papam		Guillelmina Boema fana-	
scripsit. VI.	239	tica deceptorix.	189
Grotius (Phil.) Soloturii		Guiscard, (Georg.) f. So-	
reformat. VII.	209	phocardius et Wyshart,	
Gruwelus (Joh.) hostis		martyr in Scotia, Card.	
reformationum.	249	Betonis, inter ultimas	
Grynaeus (Sim.) L. Graec.		voces, necem instan-	
Profr. Basil. VII.	207	tem praedixit. VII.	361
Budae in Hungaria re-		Guissii persecutionem di-	
formationem promo-		ram in Evangelicos in-	
vit. .	368, 370	stituunt. .	404
Gualterius sine habere		adversus eos Nanneti	
partem exercitus cru-		conspiratio inita.	405
ciati sub Godofredo		in Principem Condae-	
duxit. V.	696	um, aliosque Magnates	
Gualterus Pictaviensis		saeviunt. .	407
quodlibet scripsit. VI.	182	reformationis progres-	
- Hemmingodorus auc-		sui obicem ponere stu-	
tor. .	330	dent. .	413
Guelforum quatenam fue-		Regem Carol. IX. et	
rit factio? 153, 206		Reginam capiunt.	414
Guibertus sub Clem. VII.		Unde bellum cum Con-	
nomine Gregorii VII.		daeo et Optimatibus. ib.	
Antipapa. V.	630	fratres, Henr. Dux et	
- gesta Dei per Francos		Lud. Cardinalis, cae-	
scripsit. VI.	31	sa. .	419

GULIELMUS

	Pag.		Pag.
<i>de S. Amore</i> Dominicanis	Pag.	<i>Gemmetriensis</i> Historicus.	30
se obposuit; de pericu-		(<i>Janus</i>) Criticus. T.VI.	560
lis novissimorum tempo-		<i>Lamurensis</i> Thomae A-	
rum scripsit. Tom. VI.	285	quin. adversarius.	176
<i>Auriacus</i> Princeps, suis		<i>Malmesburienfis</i> Historicus.	29
liborum religionis exer-		<i>Nangis</i> , Historicus.	328
citium concessit. VII.	263	<i>Neubrigensis</i> , s. Litte,	
notabilis ejus secessus a		Historicus.	29
comite Egmond.	269	<i>Ockam</i> , scolasticus, nomi-	
exul ad arma se vertit.	ib.	nalium sectae praecipuus	
vires, rebusadflētis, re-		auctor, Dr. invincibilis	
famit.	270	dictus.	337, fq.
violenter cum Catholicis		<i>Thora</i> , Historicus.	331
agi noluit.	271	<i>Tyrius</i> de cruciatis expe-	
legiūmus Regis Guber-		ditionibus scripsit.	31
nator habetur.	ib.		
libera ejus ad Ordines		<i>Gundulfiani</i> jam ante Be-	
denunciatio.	ib.	rengarium hujus sen-	
montem S Gertrudis oc-		tentiam foverunt. V.	68a
cupat.	272	<i>Gunthari</i> , Archiep. Co-	
tolerantiae ergo laudatur.	277	lon. animosa in Nicol.	
supremus Gubernator,		I. P. R. effata.	443
qua lege.	278	<i>Gustavus Ericus</i> , Sueciae	
cum exercitu, pecuniae		Rex, Evangelicos tue-	
defectu, parum efficit.	279	tur.	VII. 119
caput ejus a Philippo de-		reformationem in reg-	
votum.	209	no suo promovet.	171
ficarii manu interfectus.	295	ob Episc. injurias	
ultimae voces et elogium		regno cedit.	173
ejus.	ib.	at Procerum precibus	
<i>de Baldensel</i> , itinerarius.	330	permotus, recuperat.	ib.
<i>Campellensis</i> Philos. Profr.		<i>Guttelius</i> (<i>Casp.</i>) Arn-	
Parisiensis.	VL 7	stadii puriora sacra	
<i>Darantes</i> , vid. <i>Daranty</i> .		docet.	VII. 40
	Zzzz 4		Gutten-

Güttenberg (*Joh.*) artis Pa-
typogr. inventae so-
cius. Tom. VI. 445

Gyraldus (*Lilius Grego-
rius*) Literator. VI. 556

H.

Habessini vid. AE-
thiopes.

Habitus Cleri externus IV. 187

Hachem, Calipha, per-
secutionem adversus
Jacobitas Alexandr. in-
stituit. V. 686

Hacket, Puritanorum
antesignanus, suspen-
sus. VII. 353, sq.

HADRIANUS

Imperator Judaeos repres-
sit. III. 348

- I. P. R. imaginum pa-
tronus. V. 197

synodum Francofurd. in-
probat. 210

ejus memorabilia. 255

Caroli M. gratiam am-
bit. 257

auctoritatem suam ex-
tollit. ib.

magnam pompam in
ecclesiam intulit. 258

scripsit nonnulla. ib.

- II. P. R. coepta a Ni-
colao perfecit. 446, sq.

Lotharium communioni Pag.
restituit. Tom. V. 447

lites cum Photio habuit. ib.

syn. Cpolit. in causa e-
jus coegit. 448

ob Bulgaros Patr. Cpolit.
rixas movit. ib.

cum Carolo Calvo con-
tendit. 449

ob Hinemarum multum
negotii sibi sumit. 450

- III. P. R. brevi sedit.
An primum nomen suum
mutavit? 458

- IV. P. R. singulare
fatum habuit. VI. 76

Arnaldum Brixient. sup-
plicio adfecit. 77

a Wilhelmo, Siciliae re-
ge, in ordinem redactus. ib.

cum Frider. Barbarof.
concertat. 78, sq.

qui suppedaneum ei se-
nere debuit. ib.

- V. ante consecrationem
mortuus. 220

Paparam optimus, Car.
V. praeceptor. VI. 591

character ejus: reforma-
tioni serio incubuit. ib.

unum tantum Cardinalem
creavit. 592

Benonem, Episc. Misn.
canonizavit. ib.

Lutherum apud ordines
inperi

P R A E C I P U A R U M. 737

imperii bulla sua denigra- vit. Tom. VII. 44	Pag.	Praxeanorum. Tom. III. ib.	Pag.
Erasmus ad scribendum contra Luther. movit. 48		Noetianorum. ib.	
		Sabellianorum. 709	
Haemstede (<i>Adr.</i>) prae- co inter Reformatos. 250		Manichaeorum. 713	
HAERESIS		. sec. IV. Arianorum. IV. 270	
quid ea vox significet? III. 231		Semarianorum. 294	
Haeresiarchae quinam? VI. 225		Photinianorum. 311	
. sec. I. circa resurrectio- nem mortuorum. III. 233, sqq.		Macedonianorum. 315	
circa libertatem Chris- tianam. 238, sqq.		Apollinaria. 317	
Gnosticorum, qui theo- retici et practici. 320		Priscillani. 322	
quorum notitia datur. ib. sqq.		Messalianitarum. 325	
Nicolaitarum. ib.		Antidicomarianitarum s. Helvidianorum. 328	
Simonianorum. 326, sqq.		Jorianistarum 330	
Cerinthianorum. 330, sqq.		Audianorum . Anthro- pomorphitarum. 331	
Ebionaeorum. 333		. sec. V. Nestoriana. 488	
. sec. II. Valentiniano- rum. 530, sqq.		Eutychiana. 516	
quorum systema evolvi- tur. ib.		Pelagiana. 531	
Marcionitarum. 552		Semipelagiana. 597	
Carpocratianorum. 557		Vigilantii. 620	
Alogorum, s. Unitario- rum. 559		Donatistarum. 621	
. sec. III. Theodotia- norum. 697		. sec. VI. Tritheitarum. 741	
Artemonitarum. ib.		Philoponi. 744	
Paulianorum s. Samosa- tenian. 700		Nestoriana divisa. 745	
Tom. VII. 700		Eutychiana, quae in va- rias sectas abiit. 746	
		Corrupt. et Incorrupti- colarum. ib.	
		Agnoetarum. 748	
		Jacobitarum. 749	
		Theopaschitarum, s. Pa- tripassianorum. 753	
		sec.	

738 INDEX RERUM

- sec. VII. Monotheli- Pag. tarum. Tom. V. 63	plurimum ad Mysticismum vergebatur. Tom. VI. ib.
Nestoriana. 75	Arnoldi Villanovani. ib.
Eutychiana. 78	Lollardorum aliorumque
Maronitarum. 82	e Waldens. 394
- sec. VIII. Feliciani s. Adoptianorum. 287	Wiclefiana. 396
Monothelitarum. 297	- sec. XV. Bohemica, s. Hussitarum. 508
Nestoriana et Eutychiana. 298	hominum intelligentium. 537
- sec. IX. nova non ex- orta. 487	flagellantium. 538
neque sec. X. viguere tamen adhuc Nestor. et Eutych. 555	- sec. XVI. Waldensi- um. 625
sec. XI. Manichaeismus revixit. 668	De his omnibus vid. suis titulis.
Albigensium innotuit. ib.	Haeretici anathemate ex- communicati, ac ali- ter, immo supplicio cap. mulctati. IV. 209
Roscelini, quae Tritheis- mus. 671	inprobante Chrysost. 211
Berengarii. ib.	aliisque. 211
Nestoriana. 684	characteres, classes, manifesti occulti, af- firmativi, negativi poe- nitentes, inpoeniten- tes. VI. 254
Eutychiana. 685	suspecti, diffamati, re- lapsi, perjurii. 256
- sec. XII. Bogomilo- rum, s. Messalian. VI. 121	qui de haeretica pra- vitate aliquid trahunt. ib.
Eudonis. 126	libros suspectos et pro- hibitos legunt. ib.
Petrobruissiana. 127	inquisitioni subjecti. 254
Publicanorum. 130	mortui aut fugitivi quo- modo tractati? 266
Arnaldistarum. 132	ius
Waldensium. 134	
Nestor. et Eutychiana. 148	
- sec. XIII. Almarici. 298	
Joachimi. 299	
Petri Joh. Olivi. 301	
Diabolica. 304	
- sec. XIV. Fratricello- rum et Beguardor. 393	

- his non servanda si Pag.
des. Tom. VI. 504
- Haereticidium magis in-
valuit. V. 45, 473
- ex decretis Synodo-
rum. VI. 245, 248
- Principibus injunctum. ib.
indulgentiis anima-
tum. 249
- per inquisitiones pro-
motum. 298
- disputatum de eo. VII. 241,
306 477
- Haeretificii morbus. IV. 328
- Hagiensis controversia.
VII. 296
- Haicano Armeni ad Chris-
tian. conversi. IV. 395
- Hallelujah iteratim can-
-tatum. 429
- juramenti formula. ib.
- Romae tantum die
Pasche usui. 430
- Hallerus (*Berthold.*) Ber-
nae reformas. VII. 186, 193
- adv. Pontificios dispu-
tat. 202, 204
- Hamburgii Synodus Re-
format. cogitur. 63
- Hamilton (*Jac.*) haere-
ticorum iudex, ipse
capite mulctatus. 359
- Patricius, Scotiae Re-
formator. 356
- ad rogam a Cambello
damnatus, hunc ad Dei Pag.
tribunal citat. T. VII. 357
- Hammondus de Gnosti-
cis modum excedit. III. 324
- Hannoverani ducatus re-
formatio. VII. 103
- ad foedus Smalcald.
accessit. 104
- Hansen (*Homer.*) inter
Holsatiae reform. 178
- Harduini (*Joh.*) Para-
doxum de confictis
auctoribus. VI. 183
- Harigerus, Abbas Lo-
bicens. auctor. V. 508
- Harlemenses catenam fer-
ream in Nilo perrum-
punt. VI. 310
- in eos, urbe a Frid.
de Toledo capta in-
maniter saevitum. VII. 271
- motus a Reform. citati. 280
- Harmonia Evangelista-
rum. III. 60
- - Tatiani perit. 368
- Hassassinorum inter Sy-
ro-Jacobb. schisma. V. 498
- Hassia per Franc. Lam-
bertum Avenion. re-
formata. VII. 62
- vid. et Landgrav.
- Hatto II. Archiepisc.
Mogunt. crudelis, at
a muribus adfectus.
V. 554
- Hauff

- Haufman** (*Nicol.*) Zuica- Pag.
 viae reformat. T. VII. 33
 Desſaviam evocatur. 95
Hauterus Pontificius dif-
 putator. 204
Haymo Halberſtadienſ.
 Episc. doctus auctor.
 V. 335, ſq.
 quid de praefentia
 Cui in S. Coena ſen-
 ſerit? 403
Hector Barthol. librari-
 us, combuſtus. VI. 641
Hedio (*Casp.*) Argentor-
 ati et Mogunt. re-
 form. VII. 19, 40
 Argentinae itemque
 Baſil. 42, 184
Hegesippus primus Hiſ-
 toriam eccleſiaſt. con-
 dit. III. 518
Hegira aera Muhamme-
 dan. V. 153
Heidanus (*Gasp.*) clam
 conciones reform. ha-
 bet. VII. 248
Heidelbergensis Acad. V.
 Acad.
Heins (*Georg.*) Anab. 445
Heldus Car. V. lega-
 tus. VII. 110
Helmichius (*Wern.*) Paſ-
 tor Ultraject. 285
 - in Angliam legatus. 305
Helmoldus Hiſtoricus. VI. 30
Heloiffa Abelardi concu- Pag.
 bina. Tom. VI. 8
Helvetii ad Chriſtianif-
 mum adceſſere. V. 86
 reformationem admit-
 tunt. VII. 179
 ob lites ſacram. foe-
 deri Smalcald. exclu-
 ſi. 90
 iis ſe Haſſiae Landgr.
 adjunxit. 78
 eorum cum Saxon. con-
 cordia fruſtra tentata. 107
Helvius Pertinax Inpe-
 rat. Rom. III. 350
Hembertus (*Joh.*) Phi-
 lol. et L. Hebr. Profr.
 VII. 236
Henneberg, Principatus,
 reformatur. 132
Henningus (*Frid.*) Lune-
 burgi reformat. 87
Henoticon Zenonis, me-
 diam inter Eutych. et
 Neſtor. tenens, faetio-
 num cauſa. IV. 528 ſq.
Henriciani haeretici. VI. 70,
 V. 635
HENRICUS.
 - II. Angliae Rex cum
 Alexandro III. lites habet VI. 89
 interdicto ſacro ſuccum-
 bit. 93
 cum Thom. Beccet con-
 tendit. 89
 - VIII

- VIII. Angl. Rex, li. Pag. terarum fautor. Tom. VI. 578 contra Luth. pro 7 sa- cramentis scribit. VII. 31 Erasmum ad scriben- dum contra Lutherum movet. 48 ingenium ejus, et liber contra Lutherum. 318 divortium a Catharina. 319 Annam Boleniam ducit. 322 quae Elisabetham pe- perit. ib. capite plectitur. 327 post mortem ejus pro- mota reformatio. 336 Caput ecclesiae se gerit. 326 Johannam Seymer deamat. 328 quae Eduardum peperit. ib. articulos fidei publicat. ib. superstitiosa quaedam ab- rogat. 329 persecutionem in reform. movet. 336 varius ejus pro et con- tra Reform. animus. 334 - August. monachus, An- naliaum auctor. VI. 330 - Borbonius vid. Condaeus. - Brunsvicensis Dux in Re- formatos durus. VII. 39, 115 - Bruisii, de eonotitia. VI. 127 - Castellae Rex, bellum contra Mauros suasu Ca- lixi III. suscepit. 482	- II. Galliae Rex, in Pag. Euangelicos furens. VII. 400 inquisitionem introduc- tus. 401 in ipsos Senatores quo- que animadversurus. 402 inopinato ac subito obit. 403 - III. Gal. Rex varia cum Reformatis bella gessit. 427, 199 cum Navarraeo et Re- form. reconciliatus. 429 in ipsos Pontificios arma vertens. ib. a Jacobo Clement. mo- nacho, trucidatur. 430 - IV. Navarraeus ad Bor- boniam domum regnum transulit, abjurare tamen ante relig. reform. debuit. ib. edictum Nammetense pro pace Reform. promulgari curat. ib. Huntodunensis Histori- cus. VI. 29 - IV. Imperator Rom. contentiones cum Paschia- li II. P. R. habuit. 56 sceleste a filio Henr. V. habitus. 57 auctore Papa corpus ejus effossum inhumatum ja- cuit. ib. - V. iisdem litibus ob investituram implicitus. 58
---	--

- vi et armis Papae jus in- Pag.
vestit. extorsit. T. VI. 59
Romae coronatur a Mau-
ricio Bracariensi Episc. 61
a Papa excommunicatus
ad pacem coactus. 64
superbiam Papae Coelest.
III. coronandus experi-
tur, dum hic coronam
pede dejecit. . . 100
renitente Papa Imperator
Rom. factus. . . 212
- VII. German. Rex a
monacho vino eucharist.
venenato interficitur. 348
Saxoniae Dux, Georgii
frater, reformationem in-
troducitur. . . VII. 114
Freibergensis ditio sub eo
reformatur. . . 110
. . .
Heraclas Episc. Alexandr.
III. 692
Heracleon Gnosticus. 559
Heraclius Graec. Inpe-
rat. imaginum cultui
favet. . . IV. 19
Herbertsii (*Herm.*) con-
troversia. VII. 300
Herisovia reformatur. 208
Herivaeus, Archiepisc.
Rhemens. auctor. V. 506
Hermannus Buscoducens.
primus Scholae Lubec.
Rector. . . VII. 87
- Contractus chronici Pag.
auctor. Tom. V. 577
Mariae cultum pro-
movit. . . VI. 187
- de Wida, Elector
Colon. reformationem
introducere conatur. 130
Hermæ Pastoris scrip-
tum fanaticum spirat
auctorem. . . III. 301
quamquam publice pas-
sim lectum. . . 349
Hermogenes Gnosticus. 557
Hermolaus Barbarus vir
doctus et probus. VI. 426
Hermon. Episc. Hiero-
solum. . . III. 693
Herodem Antipam pro
vulpe non habuit Chris-
tus. . . III. 63
Agrippa persecutio-
nem in Christianos mo-
vet. . . 277
Herodiani Sadducaei et
aulici. . . 51, 75
Heron Episc. Antioch. 515
Heruli ad Christianis-
mum accedunt. IV. 758
Italiam invadunt. V. 712
Hespe (*Luc.*) dissensio
a Coolhaasio. VII. 289
Hessels (*Joh.*) Inquisi-
tionis Adfessor brutus. 268
Hessus (*Joban.*) refor-
mationem promovit. 35
Joh.

- Joh.* Uratislaviae re- Pag.
format. 42, 61
- Hesychius sec. V. auc-
tor. Tom. IV. 384
- Hesychastae Monachi
Graeci. VI. 413
- Heteroousiani Ariani. IV. 297
- Hetzerus Anab. suppli-
cio adfectus. VII. 209
- Hexham (*Joh.*) auctor.
VI. 30
- Hiberni Christiana sacra
admittunt. IV. 629, sq.
- Hiberniae regnum An-
gliae regibus a Papa
datum. VI. 95
- reformatio. VII. 366
- Hieronymus Stridonen-
sis, ejus itinera. IV. 387
- Ruffini ex amico, ob
Origenianismum ini-
micus. ib.
- Monachatum selegit. ib.
- scripta ejus. 388
- labores in vertenda et
explicanda S. S. prae-
cipue fuere. 389, sq.
- alii, de quibus judici-
um. 391, sq.
- Pragensis, ejus fata.
VI. 512
- abjurat, sed mox re-
vocat errores. 513
- martyrium subiturus
hostes ad Dei tribunal
citat. 514
- Realium sectae ad- Pag.
dictus. Tom. VI. 515
- Hieronymitanorum ordo. 389
- Hierosolymitanae eccle-
siae successio. III. 313,
514, 693
- urbs ab Omaro capta.
V. 155
- Turcis erepta regi
Godofredo Bullion.
paret. 695
- novum hoc Christia-
norum regnum annos
88 duravit. 701, sq.
- Patriarcham Graecum
habet. VI. 662
- Hilarion monachus in
Palaest. primus. IV. 245
- Arelatens. Episc. Se-
mipelagianus. 612
- Hilarius, Pictav. Episc.
Arianis se opponit. 34
- a Constantio Imperat.
in exilium pulsus. ib.
- scripta eloquentiam
spirant. 35
- de Canone quid ha-
beat? 42
- Diaconus eccl. Ro-
manae. 36
- Episcopus Rom. 461
- Hildebertus Cenoman.
Episc. deinde Turon.
Archiepisc. varia scrip-
sit, et laudatur. V. 574
- Aaaaa 4 Theo-

- Theologiae scholasticae Pag. praeluxit. Tom. VI. 36
Hildebrandini. V. 635
Hildefonsus, Tolet. E pisc. auctor, Mariae B. V. acris promachus. 9
Hildegardis visionum libros conscripsit. VI. 33
Hildenissen (*Wilh. de*) Apocatasticus. 538
Hildefia reformationem recipit. VII. 128
Hincmarus Rhemens. Archiep. auctor. V. 337, sq. scripta et gesta ejus. ib. Godeschalki adversarius. 338
Hincmarianorum cum Rhemigianis disputatio. 365, sqq.
Hippolytus, Portus Romani Episc. auctor. III. 603
Trinitatem agnovit. 615
Pauli Samosat. adversarius. 709
Thebanus auctor Graecus. V. 504
Hispania a persecutione immunis sec. III. III. 780
Reges ejus supremam in ecclesia auctoritatem gessere. V. 44
Hispanorum in Belgio tumultus. VII. 272, 279
dominium in Belg. foed. expirat. 290
Hochstraten (*Joh.*) Reu-Pagchlini advers. Judaeorum libros combustos voluit. Tom. VI. 429
Jac. in Belgio Inquisitor. VII. 45
Hofmannus (*Melch.*) ob Zuinglianismum Holsatia ejectus. VII. 179
- fanaticus Anab. a quo Melchioristae nomen habent. 246
Hofmeister (*Sebast.*) Schaphusae et Bernae docuit. 187, 194, 196
Hogefandae turbas concitant Anabb. 247
Hollandiae publicas conciones Geusii habent. 260
Holobolus (*Manuel*) disensum a Latinis testatus. VI. 655
Homicidium gravissimam ac diuturnam poenitentiam secum ferebat. III. 736
Homiliae in praelectam S. S. pericopam habitae. III. 147, IV. 430
materiam earum et formam praescripsit Carol. M. V. 220
conscribendae et praelegendae in Anglia ex introducto more. VII. 334
Homi-

P R A E C I P U A R U M. 745

- Hominis immortalitas.** Pag. Tom. V. 10
 creatio secundum Muhammed. . 112
 status post mortem. 119
 de numero eorum salvandorum. 584
 corruptio vid. Corrupt.
- Homoiousiani.** IV. 298, sqq.
- Honius (Conr.)** jam ante Zuinglium eadem de S. Coena docuit. VII. 55
- Honorius Imperator Pelagianos expellere decrevit.** IV. 595
- I. P. R. an Monothelita? V. 33
 qua talis damnatur a Synodo Oec. VI. 49
 gesta ejus in controversia monothel. 72
- II. P. R. Wilhelmi, Comitis Norman. matrimonium dissolvit. VI. 67
- III. P. R. in conclavi electus. 202
 rebus politicis se immiscet. ib.
- Petrum Corten.** Inp. CPolit. coronat. 203
 Corsicae partem Genuensibus dat. ib.
 indulgentias sceleratis concessit. .
 alia ejus gesta. ib.
 Tom. VII. Bbbbb
- IV. P. R. ejus notabiliora. Tom. VI. 223
 studium LL. OO. revocat. 224
 - Presbyter Augustodun. 47
Honterus (Joh.) Hungariae reform. promovit. VII. 369
- Horae diei passionis Dominicae.** III. 100
 majores Judaeorum fundamento carent. ib.
 precum statutae. 520, 669
 canonicae. IV. 138
- Hormisdas Persar. Rex**
 Manetis fautor. III. 719
 bonum principium Manich. 729
 P. R. Fauusti, Semipelag. sententiam damnat. IV. 618
 pacem cum CPolit. fecit insolens. 694
- Hornanus Comes** liberam religionem suis concedit. VII. 263
 capite truncatus Alibani tyrannide. 267
- Hortensius (Hieron.)** 296
- Horus in system. Gnosticor.** III. 531
- Hosanna Episcopis adclamatur.** IV. 159
- Hosius Synodi Nicenae Praefes.** 225
 - (Ha-

- (*Stanisl.*) controver. Pag. 570
 filia. Tom. VI. 570
- Hospinianus de LL. sym-
 bolicis. VII. 86
- Hospitalarii s. Johanni-
 tarumequitum ordo. VI. 110,
 287
- Hospitalius (*Mich.*) Re-
 form. promotor. VII. 404
- Hostia in pyxide servan-
 da. VI. 54
 clericali habitu ad ae-
 gros deferenda lumine
 precedente. ib. 195
 cruenta, in puerum
 conversa. 190
 ejus elevatio in missa,
 et adoratio. 53, 193
- Hottinger (*Nic.*) cruci-
 fixum confregit. VII. 188
 supplicio adfectus. 192
- Hoveden (*Roger. de*)
 auctor. VI. 30
- Hubaldus, monachus, auc-
 tor. V. 511
- Hubmaier (*Balth.*) fana-
 ticus in Helvet. VII. 197
 cum uxore Viennae
 supplicio adfectus. 198
- Hugenoti unde dicti? 406
- Huglinus (*Joh.*) martyr
 in Germania. VII. 63
- Hugo Dux exercitus cru-
 ciati. V. 699
- Episc. Constantiens.
 reformationis adversa. Pag.
 rius. Tom. VII. 183
- Falcandus auctor. VI. 30
- Floriacensis auctor. 27
- Rhotomagensis auctor. 16
- Victorinus, alter Au-
 gustinus, auctor. 15
- Huiskopers Anabb. familia,
 et Tegenhuiskopers. 446
- Hulachus, Tartaror. rex,
 fidem Christian. pro-
 fessus. VI. 316
- Hulst (*Franc.*) in Belgio
 Inquisitor. VI. 615, VII. 244
- Humiliatorum latius ordo. 23,
 287
- Hunericus, Vandalorum
 Rex, Arianus, perse-
 cutor, misere periit. IV. 634
- Hungari ad Christianis-
 mum conversi. V. 563
- reges ob devotionem
 erga sedem Rom. A-
 postolici dicti. ib.
 eorum expeditiones. 714
- sacrorum reformatio-
 nem admittunt. VII. 367
- Hunni ad Christianismum
 accedunt. V. 317
- gesta eorum. 713
- Hunniadae Hungar. re-
 gis, victoria de Tur-
 cis. VI. 483
- Huff (*Joh.*) Wiclef li-
 bris illuminatus. 508
 a Papa

P R A E C I P U A R U M. 747

- a Papa damnatus, ad Pag. Deum et Christum pro-
vocat. Tom. VI. 510
adversarii ejus- et tra-
gicus exitus. 508
moribundi vaticinium
dubiae fidei. VI. 512
scripta ejus. ib.
honori ejus festum in-
stitutum. 518
sententia ejus de prae-
sentia C. in S. C. 517
realium sectae fuit ad-
dictus. 515
ab eo Calixtini origi-
nem non ducunt. 516
Huffitae in Taborenses
et Pragenfes divisi. 521
eorum bella, vexatio-
nes et gesta. 522, sqq.
Hutten (*Hulderic. ab*)
Lutheri patronus. VII. 19, 23
Hydroparastatae Tatiani
adfectae. III. 367
Hyginus Episc. Rom. 513
Hymenaeus resurrectio-
nem mortuorum negat. 235
- Episc. Hierosolym. 639
Hymni sacri. III. 647, 651,
IV. 82, 428, 430
Te Deum laudamus,
quis auctor? IV. 430
Mariae, *Magnificat*,
usus. 677
Hypatae virginis caedes. 377
Bbbbb 2
- Hyperaspisten Erasmus Pag.
Luthero opposuit. T. VII. 48
Hypodiaconi. IV. 184
Hypofistarii. 18
I.
Jacobaeae ecclesia Ul-
traject. VII. 285, sqq.
300, 305
Jacobitae Eutychiano-
rum familia, unde o-
riginem ducant? IV. 749
successiones Episcopo-
rum inter eos. V. 78 sqq.
Syro Jacobitarum. 300,
489, 557, 685, VI. 148,
325, 417
Alexandrinorum. 81, 302,
492, 557, 686. VI. 151,
418.
persecutionem sub Ha-
chemo Calipha pati-
untur. V. 686
JACOBUS
Apostolus Alphaei, a Ze-
bedaei filio distinguen-
dus. III. 166
frater Domini cur di-
catur? 167
fuit Apostolus. sq.
an fuerit Episcopus
Hierosolym? 169
Obliam Hegefippo dic-
tus. ib.
marty.

748 INDEX RERUM

- martyriam ejus quomodo Pag.
se habeat? T. III. 170, sqq.
successor ejus Simeon. 313
Epistola ejus inter L. L.
Canonicos. 132
- argumentum ejus et
tempus. ib.
quare rarius apud vete-
res memorata? 396
ejus auctoritas sec. V.
vix in dubium vocata.
IV. 416
sec. VII. de auctore
quidam dubitarunt. V. 15
- Apostolus, Zebedaei
filius, ejus memorabilia.
III. 277
Gladio necatus ab Ilerode
Agrippa. 278
corpus Compostellam
translatum dicitur. V. 379
de eo ordo militaris, *sant*
Jago dictus nomen gerit.
VI. 116
- Baradaeus, f. Zanzalus,
Episc. Edeff. Monophy-
sitae in unum corpus sub
Jacobitarum nomine col-
legit. IV. 751
- Barsalibaeus, Amydae
Episc. doctus, celebris. VI. 150
- Edeffenus, Jacobita,
Episc. dein iterum mona-
chus, scriptis syriacis
bene meritis. V. 80
- Marchianus quaestioni Pag.
de sanguine C. in terram
parso, patriae objecto,
ansam dat. Tom. VI. 441
- Nisibenus Monachorum
auctor. IV. 24.
Patriarcha Nestorianus,
sub quo persecutio. V. 299
- V. Scotiae Rex, Cle-
ro et Papae addictus. 358
reformatos persequitur 359
notabile infomnium et
mors. ib.
vidua ejus maria Papif-
mo devota. 362
quae varia et inconstans
erga reform. 364
ad pacem tamen vi et
armis adacta. 365
sacris missaeque domes-
ticis contenta debuit
esse. 366
- VI. ecclesias Scoticas
turbat, Episcopos in-
troduciturus. ib.
Jacobi (*Georg.*) f. Blau-
rok, Anab. 293
Jamnici, item speluncati
dicti Hussitae. VI. 533
Janzenismus exponitur. 581
Jasidiani, f. Jezdeani in-
ter Christianos Orient. 666
Ibachius (*Hartman*) furti
ad Moenum reform. VII. 39
ib.

Ibas, Edest. Episc. Nesto- rianismi disseminator. Tom. IV. 515	anniversaria, quo quadra- gesima. Tom. IV. 149
Iberis Christi sacra inno- tescunt. 359	eorum duratio et absti- nentia. 150
Ἰεσουσῆς recentior jeju- nandi mpdus. III. 487	ultimae hebdomadis. 151
Ἰεσους Christi nomen apud veteres. III. 380	menstruum injunctum. 152
Iconolatroe, judicium de iis. V. 212	efficacia et fructuseorum. ib. sq.
vid Imagines.	nimum extolli coepta, ac meriti instar. 153
Idacius Lemecensio, auc- tor. IV. 414	- sec. V. quatuor tem- porum invaluerunt. 439
Ἰδωλολατρία pro personis ad- hibuit Greg. Naz. 52	Calendarum Januarii quo- que. ib.
Idololatria gravissimam et diuturnam poenitenti- am incurrebat. III. 736	iis sec. VI. Litania septi- formis accessit. 685
JEJUNIA	- sec. VII. libertas in iis pristina sublata carnis, ovorum et casei usus in- terdictus. V. 24
baptismo praevia. 454	quadragesim. et ordo eo- rum sec. VIII. contro- versiae materia. 235, fqq.
eorum tempore pane et aqua victitabant Catholici. 488	et abstinentia a conjuge injuncta. 237
aut a quovis cibi genere abstinebant. 487	Muhammedanorum ex- ponuntur. 134, fqq.
plena ad vesperam. semi- jejunia, quae et stationes, ad horam 9. durabant. 489	quoad ritus et tempus: permagni quoque ea ha- bent. ib.
publica privata, perfecta et imperf. ib.	Jeremiae epistolas Epi- phanus in Canonem refert. IV. 42
tempus eorum. ib.	II. Patriarchae Cpolit.
ante pascha. 490	exposito fidei Graec. VI. 656
- sec. III. eadem eorum fuit ratio. 667	Jelua-
- sec. IV. hebdomadalia. IV. 148	

gestorum notis.
ejus memorabilia.
- Gadalenfis, Neftorian.
Patriarcha.

JESUITAE

eorum ordo institutus ab
Ignatio de Loyola, fec.
XVI. VI. 6
a Paulo III. confirmatus. 6
per omnia Papae devotus.
ordinis regulae. 6
Generalis eorum 4 habet
adfiftentes, Romae de-
gentes, qui omnia cum
Papa dirigunt. it
characteres eorum. 62
intus latrones, extra Ca-
tones, toti horrenda
monstra dicuntur. ib.
Reges et Principes tru-
cidant, cum ipsis id con-
fultum videtur. ib.
refervationes mentales,
f. equivocationes adhi-
bent. ib.
Papae potestatem sum-
mam et incommutabilem.

- Syro Jacobit. Patriarcha sec. IX. Tom. V. 491
- alius sec. XIV. a quo nomen illud ad successores derivatum. VI. 417
- sub quo schisma natum. 418
- de Loyola Jesuitarum ordinem instit. 617
- ejus historia datur. ib. sqq.
- inter sanctos relatus a Paulo V. 620
- magnus fuit fanaticus. 621
- Ignis supplicium haereticis ab Inquisitoribus decernitur. VI. 266, 269, et passim.
- vel mortuis quoque. 268
- ultimi judicii purgatorium creditus. V. 180
- Ignorantia crassa regnans. 172
- IMAGINES
- sec. II. nondum cultae. III. 440
- pictae in aedibus sacris
- sec. IV. non toleratae. IV. 74
- sed Constantino, ut in signo crucis, praeunte, sensim irrepserunt. ib.
- statua haemorrhousae primum indicium. 75
- et Sanctorum imagg. in basilicis admissae. 76
- quod magis sec. V. invaluit, ac librorum loco adhibitae iis, qui legere non poterant. 426
- Augustino licet aliisque¹ Pag. repugnantibus. T. IV. ib. sqq.
- frequentes et in magno honore sec. VI. 671
- quando et earum adoratio et oscula inuenta. 672
- ac Edessena Christi imago et Deiparae culta. 673, sqq.
- quod sec. VII. magis invaluit, juramentis etiam super imagine praestitis. V. 19, sqq.
- sec. VIII. variam in Oriente et Occid. fortunam habuere, damnato ac stabilito in Synodis et ab Imperat. earum cultu, quod distinctim exponitur. 181, sqq.
- hostes ejus et patroni. 185
- Iconolatriae h. s. stabilitae ratio redditur. 213, sqq.
- sec. IX. multum et acriter pro et contra iconolatriam in Or. certatum, quae tamen praevaluit 369, sqq.
- quod et in Occid. factum. 374, sqq.
- sec. X. vires natae hacc superstitio. 518
- miraculis fictitiis adstructa. ib.
- magna pompa delatae imagines. 519
- sec. XI. juramento efficiaciores habitae. 586

	Pag.	INDULGENTIAE	Pag.
de cultu, an in ipsis		poenitentibus concessae.	
imagg. terminando, nec		IV. 219	
ne, disputatum inter		ad poenas canonicas, non	
Graecos.	588	futuri seculi, mitigandas,	
sec. XII. eadem super-		faciebant.	220
stitio viguit.	VI. 49, sqq.	quibus redemptiones et	
sec. XIII. novis accessio-		permutationes postea sub-	
nibus aucta.	190	stitutae, et meritum tri-	
sec. XIV. res eodem loco		butum.	ib.
mansit.	345	Pontificiae sec. X. inno-	
ut et sec. XV.	445	tuere.	V. 545
Deiparae summo studio		belligerantibus datae.	613
sec. XVI. cultae.	585	plenissimae primum ex-	
Jesuitis stupendo modo		emplum dedit Alexan-	
superstitionem promo-		der II.	ib.
ventibus.	ib. sq.	ad tempus aut in perpe-	
non sculptas sed pietas		tuum datae.	658
Graeci colunt.	660	expeditionum cruciat.	
destructae ubi reformatio		susceptoribus datae.	692,
invaluit, v. c. in Belgio		VI. 293	
celerrime dejectae.	VII. 261,	earum plenissima potestas	
	sqq.	Papis tributa.	110
Imago Christi Edessena.		dispensandae ex thesau-	
V. 519		ro superabundante.	ib.
- aureis nummis in-		trium annorum Mariae	
pressa.	518	cultoribus datae.	187
- sudario inpressa.	VI. 190	haereticorum persecuto-	
		ribus quoque.	249, 252
Imbifius (Joh.) Gandavae		basilicas Petri et Pauli	
motuum auctor.	281	Romae aditurus, item.	273
proditor.	295	ad annum Jubilaeum	
Incarnatio vid. Christus.		concessae.	ib.
Inclinatio superstitiosa ad		exercitui adv. haereticos	
crucem.	V. 18	conscribendo.	295
		nummis	

nummis a Bonif. IX. Pag.	Lotharium Inper. indig-Pag.
venditae. Tom. VI. 454	nissime habet. Tom. VI. 69
quarum turpis nundinatio. 508	litesque cum Rogerio Sic.
qua et famosum se red-	Rege, et Ludov. VII.
didit Leo X. 589	Galliae. 71
Tezelio et Samsone ad	Franciae regnum inter-
eam praecipue usus. 590	dicto sacro subicit. 72
	pietura ejus in palatio
Incestuosorum haeresis. V. 613	Lateran. notab. ib.
Infallibilitas P. R. non	populo Rom. succubuit. ib.
agnita sec. VII. 36, 40	- III. ab Alexandro III.
passim agnita sec. XIII.	captus et relegatus. 87
VI. 237	- III. superbus potestatis
evecta a Scholasticis. ib.	Papalis promotor. 195
nonnullis tamen ei se	in Philip. et Ottonem
opponentibus. 239	Inpp. faevit. 196
Infanticidium Herodis. III. 26	alia ejus gesta. ib.
Infantium status ante bap-	inquisitionis tribunal e-
tismum controversiae	rexit. 248
inter Cathol. et Pelagg.	- IV. metu Frid. Inper.
materia. IV. 567	Galliam fugit. VI. 210
- peccato carere eos	Syn. Lugdun. I. genera-
Mennonitae volunt.	lem habet. 211
VII. 439	Frider. ob inputata cri-
- Baptismus vid. Baptism.	mina deponit. ib.
Ingolstadt. vid. Academia.	Archiepisc. Mogunt.
Inmersio vid. Baptism.	Christianum it. 213
INNOCENTIUS	dierum indulgentias con-
I. P. R. ejus notitia da-	cedit. ib.
tur. IV. 456	cum Conrado bellum gef-
Novatianos persequitur. 457	sit. ib.
adv. Pelagium Syn. Rom.	Slavonis linguae vernac.
coegit. 589	usum in sacris conce-
- II. Antipapas habuit.	dit. 214
Tom. VII.	- V. brevi tantum sedit. 220
	Cccc
	VI.

- condemnati vivicomburio Pag.
puniuntur. Tom. VI. 264
cujus executionis modus
describitur. ib. sqq.
fidei actio dicitur. ib.
haeretici fugitivi aut
mortui quomodo tracten-
tur? 266
alia nonnulla ad hanc rem
observanda. 267
origo hujus rei et pro-
gressus. 268, sqq.
promota et propagata. 370,
502.
Belgica sub Car. V. ad
modum Hispan. 615, VII.
248
Gallica. 615, VII. 401
Germanica. ib.
Hispanica omnium sae-
vissima. 503
Lusitanis sub Paulo III.
obtrusa. 615
Neapolitanis obtrudi ne-
quivit. ib. VI. 614
Inquisitores haereticorum
sec. IV. jam instituti.
IV. 213
Infirmos, Anonymos, Mo-
nachi studitae. IV. 483
Institutio baptismum prae-
cedebat. 453
Interdictum sacrum. V. 272
Interim, famosa forma-
la, ejus notitia. Pag.
Tom. VII. 120, sqq.
per eam Car. V. reli-
gionis causam turba-
tam componere voluit. 156
Interpres eximie dictus
Theodorus. IV. 373
Interpretes in ecclesiae
priscae cultu publ. IV. 77
sec. VIII. parum ex
suo praestitere. V. 177
Invasiones gentium Bar-
bararum. 710
Investitura per baculum
et annulum certaminis
inter Anselmum et
Angliae Regem causa.
V. 572
graviorum motuum in-
ter Inpp. et PP. RR.
V. 635, VI. 65
per gladium et scep-
trum Imperatori reser-
vata. ib.
Joachimus Abbas, Alma-
rici errores recenset.
VI. 299.
cum Petro Olivo con-
sensus ejus. 393
Anhaltinus dux foede-
ri Smalcald. accedit.
VII. 104
Baro a Neuhans, fra-
trum Bohem. hostis,
singulari fato perit. VII. 381
Ccccc 2 I. Elec-

pater ejus non Ponti Pag. fex. Tom. III. ib.	liber de orthodoxa fide, Pag. et de recta sententia doc- trinam sec. VIII. pandunt.
vita publica, habitus et abstinentia. 3	Tom. V. 417
munus et finis ejus. 4	imaginum patronus. 186
baptismus, qui cessabat baptismo Christi interducto 5.	sententia ejus de natura eucharistiae. 225, sqq.
quando coeptum et ubi peractum munus? 6	scripta oraculorum instar Graecis in pretio. VI. 659
ab Herode Antip. incar- ceratus. 7	Diaconus eccl. Rom. auctor. 347
elogium Christi de eo. 8	Duns scotus vid. D.
- Josephi, quod vindicatur ib.	Dux Cliviae reformatio- nem Erasmianam intro- duxit, liberam religionem concedens. VII. 98
discipuli Christo se par- tim adjungunt. 35	(Erasmus) libellum de Antichristo scripsit. 297
decollatus. 47	Arianismum in Belgium propagare studet. 529
caput ejus miraculis il- lustre. V. 215	Erigena Scotus, auctor, Theologiae mysticae fun- damenta jecit. V. 339, 340
Barfusan Syro Jacobit. Pa- triarcha. 686	Scholasticis praelusit. 340
de Beka vid. B.	notabiliores ejus senten- tiae quaedam. ib.
Biclarieus Historicus. IV. 656	Pelagianismo passim ac- cessit. ib.
Cantacuzenus vid. C.	Georgius, Dux Anhalt. Smalcald. foederi se ad- junxit. VII. 104
Cappadox, Patriarcha Cpolit. Jejunator dictus. 642	- Evangelium purius Da- nos docet. 175
auctor, cum P. R. de tit. Episc. Occumen. alterca- tus est. ib.	Hexham vid. H.
Cinnamus vid. C.	Hierosolymit. Episc. III. 514
Columbinus vid. C.	Ccccc 3
de Cremona vid. C.	
Damascenus Manichaeo- rum notitiam dedit. III. 714	
memorabilia et scripta ejus. V. 160, sqq.	

- Monachus adv. Latinos Pag. acriter scripsit. T. V. 357
- II. Hungariae rex, Ari- nis favet. VII. 373
- Leidenfis Anabb. rex, Monasterienf. . . 100
- ejus notabiliora. . . ib.
- Leprosus fedem Patri- arch. Nestor. invafit. V. 78
- Magnus, Abbas, et auc- tor. . . IV. 641
- Malvaeus vid. Mefve.
- Marchio Smalcald. foe- deri accessit. VII. 116
- Maro Maronit. Epife. celebris. . . V. 82
- Maudiana Syro Jacobit. Patriarcha. VI. 148
- Maxentius auctor. IV. 639
- Meldenfis, Clericus, vir- gis ob puriorem doctri- nam caefus. VII. 2
- Mofchus auctor super- ftitiofus. . . V. 3
- Nestorian. Patriarcha, quomodo factus? 488
- - alter fec. X. lauda- bilis. . . 555
- alius sub quo Tatarī fec. XI. ad Christianam reli- gionem accefferunt. 685
- I. P. R. juffu Theodo- rici legationem ad Justi- num Imperat. obiit, quae ipfi carcerem et in eo mortem caufatur. IV. 625, fq.
- II. P. R. Mercurius, Pa- ob eloquentiam dictus, Acoemitas damnat. T. IV. 64
- III. P. R. Synodi V. defenfor. . . 7
- IV. P. R. Ecclhefi Sergii fe oppofuit. . . V.
- V. P. R. . . 4
- VI. P. R. templis or- nandis et Clero ordinan- do potiffimum incubuit.
- VII. P. R. terreftre dominium obtinuit.
- VIII. rebus Principum fe inmiscet. . . V. 43
- Italiae regis electionem fibi arrogat. . . 45
- gefta ejus in caufa Pho- tii. . . ib. fq
- juramenti religionem fol- vit. . . 456
- Cardinalium ecclefiae Rom. jus constituit. . . ib
- An Graecis, quoad pro- ceffionem Sp. S. adftipu- latus fuerit? . . . ib
- IX. P. R. ejus gefta superbiam fpirant. 463
- acla Stephani VII. con- tra Formofum damnat. 462
- X. P. R. ope Theo- doraē, fcorti, evectus. 527
- ope Maroziae, fcorti, in carcere strangulatus. 528
- XI. P. R. Sergii ex Maro-

- Marozia filius, sui juris Pag. non fuit. Tom. V. 529
- XII. P. R. primus nomen mutavit, homo flagitiosissimus, turpem exitum habuit. 531, sqq.
- XIII. P. R. ejus gesta. 535
- XIV. a Bonifacio in carcere interemtus. 536
- XV. P. R. sub eo canonizationes sanctorum orsa. 539
- alia ejus notabilia. 540
- XVI. P. R. a Gregorio V. misere extinctus. 537
- XVII et XVIII. a Comit. Tusc. evecti. 595
- XIX. ex laico Papa factus - gesta ejus. 597
- XXI. P. R. brevi sedit. VI. 220
- XXII. P. R. patrem futorem veterament. habuit. 348
- cum Ludov. Bav. contentiones. 349, sq.
- qui Nicol. V. ei substituit. 351
- hunc vero Joh. in carcerem conjecit. ib. sq.
- dominium papale summo opere evexit. 352
- quod testantur *Extravagantes* ejus. ib.
- admodum avarus annatas Pag. introduxit. Tom. VI. ib.
- alia ejus gesta. 353
- errorem de animabus sanctorum. ib.
- damnarunt Galli, ut haereticum. 354
- XXIII. P. R. nequam laudabilis. 463
- Concilii Constantiens. sententia depositus. 466
- de Parisiis Transsubstantiationi et Papali auctoritati se opponit. VI. 184, sq.
- Philoponus haereseos Tricheitarum auctor. IV. 741, sqq.
- Praedicator Cibiriens. VII. 370
- Presbyter Johannes, Rex Tatarorum. V. 685
- Rex Indorum legationem ad Papam misit. VI. 95
- titulus explicatur. 96
- Christianis favit. 315
- de Roma, monachus Dominican. persecutionis Merindol. instigator, Dei vindictam expertus. 631
- Sarisburiensis auctor. 31
- Scepusiensis, Rex Hungar. et ejus vidua Reformatis obitare conantur. VII. 368, sq.
- ib. Syro Jacob. Patriarcha Cccc 4 Carta-

760 I N D E X R E R U M

- Cartamin. characteres Pag.
 Stronghylos restituit. V. 575
 II. Alexandr. Syr. Jac.
 Patr. 301
 III. contentionem cum
 Maphriano habuit. 490
- Johannitae vid. Hospita-
 tarii.
 - quinam olim dicti? III. 9
 Jonae liber per hebdom.
 paschal. praelectus. IV. 85
 Jonas (*Gualterus*) auctor.
 VI. 178
 - *Justus* Lutheri co-
 mes. VII. 25
 - in vertendis Bibliis
 adjutor. 32
 orationem funebrem
 in Lutherum habent. 147
 Jornandes Historicus. IV. 656
 Josephi Genealogia apud
 Matth. III. 11
 Genesii scripta histor.
 V. 505
 Historici de Christo
 testimonium. 104
 Patriarchae Graec. a-
 nimus ab unione cum
 Lat. alienus. VI. 319
 Josephus Briennius auc-
 tor. 543
 Josua Bar Nun Nestor.
 Patriarcha. V. 487
 Imperator, liberam relig.
 cuique concessit. IV. 35
- Jovianus, fidei Nicenae Pag.
 patronus. Tom. IV. 306
 Jovianistae jejuni et coe-
 libatus merita negant. 330
 Jovius (*Paulus*) Histori-
 cus. VI. 551
 Irenaeus Episc. Smyr-
 nens. an martyr? III. 368, sq.
 scripta ejus recen-
 tur. 369
 eandem cum Just. M.
 opiniones habet. 370
 traditiones non patro-
 cinatur. 402
 Trinitatem agnovit. 423
 et Christi satisfactionem. 436
- Irene Graec. Imperatrix,
 pessima morum. V. 197
 imaginum cultrix. ib.
 syn. Nic. II. cogit. 198
 Irenicus (*Franc*) Craich-
 goae reformavit. VII. 40
 Irminsul Saxonum ido-
 lum. 315
 Irrarius s. Wernerias, lu-
 cerna juris dictus. VI. 35
 Isaacus Alexius e carce-
 re ad thronum CPolt.
 evectus. 309
 - Syro Jacobit. Patri-
 archa. V. 301
 Iseman (*Joh.*) Halae
 Suevor. reformat. VII. 42
 Isenderus (*Melch.*) Theol.
 Profr. 169
 Iudo-

- Isidorus Hieromonach. Pag.
 Patriarcha. Tom. VI. 549
 Hispalensis Episc. ejus
 memorab. et scripta. V. 7
 Mercator, auctor. 348
 Pelusiota, Abbas, vir
 erud. et pius, scripta
 lectu digna reliquit. IV. 381
 Islamismus vid. Muham.
 Israel (*Georg.*) Fratrum
 Bohem. ad Luth. lega-
 tus. VII. 378
 Jubilaeum saepe muta-
 tum. VI. 359, 367, 454
 Judae (*Leo*), vir litera-
 tus, scripturarum stu-
 diosus, Bibliis virtendis
 incumbit. VII. 180, 185,
 195
 catecheticas institutio-
 nes introduxit. 217
 Judaea ante Christi mor-
 tem obscurata. III. 91
 Judaei, quod non magis
 vexarint Christianos,
 mirum. III. 274
 exitium eorum Christiani-
 nis proficuum, et noxi-
 um. 305
 a Mose quodam Creten-
 si delusi. IV. 629
 quorum aliqui ad Chris-
 tianismum conversi. ib.
 plures in Minorca, Pa-
 laestina, alibi. 759
 Tom. VII. Dddd
- Alexandriae per sedi- Pag.
 tionem multos Chris-
 tianos trucidant. T. IV. 636
 et in Homeritidarum
 regione. ib.
 baptismus sub poena
 mortis iis inperatus.
 V. 473
 iis convertendis opera
 data. VI. 173
 Inquisitioni subjecti. 250
 Judas Apostol. ejus epist.
 III. 134, 166, 396. IV. 416
 Episc. Hierosol. III. 514
 - proditor S. Coenae non
 interfuit. III. 211
 - exitus ejus. 85
 Judicium Apostolorum in
 rebus fidei infallibile.
 III. 155
 - in causis civil. Episco-
 pis commissum, IV. 158
 - Dei probationibus in-
 servire voluerunt. V. 474
 - ultimum quale cre-
 dant Muhammed. 122
 - tremendum in terris
 quandoque. 714
 Ecclesiasticum ad for-
 mam civilis tracta-
 tum. VI. 109
 Julianus *Didius* Inpera-
 tor. III. 350
 Episc. Alexandr. III. 514
 - Eclanens. inter Pe-
 lagia.

- . Imperator, exulibus Ca-
 tholicis reditum con-
 cedit. IV. 305
Apostata, zelota pro
 paganismo. 363
persecutionem non cru-
entam instit. ib.
 Judaeorum cultum et
 templum frustra restau-
 rare conatur. 364
 scripta ejus. 364
 scholis Christianos ma-
 gistros praeesse noluit. 365
 tormentis, carcere,
 morte quosdam adfecit. 367
 aliis modis Christianos
 adtrivit. 254
 mors ejus, 369
 Senator Taurinens. Wal-
 denses afflixit. VI. 64r
Julius African. auctor. III. 603
Firmicus Maternus,
 auctor. IV. 36
 P. R. auctoritatem

P R A E C I P U A R

Germania et Anglia. Pag.		in hac
Tom. VI. 60, 62		Cathol.
- regalum ab Annatis		disputati
distinctio.	499	Justus Episc.
Justificatio praeclare do-		- Hiero
cetur a Clem. Rom.		Juvenus Pra
III. 305		Poeta.
obscurata haec doc-		Ivo Carnot.
trina sec. VI. IV. 659, sq.		tor.
Justinianus Imperator vim		
loco motivorum in ec-		
clesiast. haeret. et gen-		
tiles adhibuit.	714	
Aphthardocetis favit.	748	
- (Petrus) Historicus. VI. 551		
Justinus Imperator Papam		
admodum honoravit. IV. 696		
- Martyr. quomodo ad		
Christianismum per-		
venerit?	III. 361	
martyrium ejus ex o-		
dio Crescentis.	362	
scripta magni usus. ib. 199.		
de iis iudicium.		
regnum Christi mille-		
narium statuit.	364	
traditionum non fuit		
patronus.	401	
Christi divinatem ag-		
novit.	413	
- satisfactionem pro		
omnibus.	435	
Justitia hominis coram		
Deo secund. Muham. V. 117		
- an ejus perfectio		
	Dddd d a	

K Alendari
tionem pro
gor. XIII.
Kapsi vox ei
Graecor.
literis init
primit.
Kemedontius
Hagiens. P.
Kempe (Step.
sacra Ham
Kempis (Tho
merken, a
bri de imit

Kennedy in
tyr.
Kessler (Joh.
lens. docet.
Ketelhout (Cl
dii reforma
Kettenbach
mae reform

- Ketzers s. haeretici, un- Pag.
de hoc nomen? T. V. 668
- Kilianus Scotus in Ori-
ent. Francia praeco
et martyr. 305, sq.
- Kingi (*Petr.*) Histor.
symboli Apost. III. 137
- Kirchmajer (*Thom.*) s.
Neogorg. in Thuringia
ob Calvinianismum
loco motus. VII. 153
- Klaafen (*Ant.*) in Frisia
conciones publicas Re-
form. habet. 262
- Klippen (*Joh.*) Gossariae
puriora docet. 34
- Kloppen (*Leonh.*) Sena-
tor Torgav. reformationem
promovet. 43
- Knignius (*Henr.*) Gossariae
pastor, ob Zuin-
glianismi suspicionem
loco motus. 71
- Knigthon (*Henr.*) auc-
tor. VI. 331
- Knipperus Dollingius re-
gis Anabb. Joh. van
Leiden vicarius. VII. 99
- Kooltuin (*Corn.*) Presb.
Alcmar. praeco refor-
matus in Confess. Belg.
concinnanda partes
suas habet. 250, 255
- Koornhertius (*Theod.*
Volckhardus) de haere-
ticio et conscientia-Pag.
rum coactione scrip-
sit. Tom. VI. 561
ejus notitia datur. VII. 282,
sqq.
- Koreischitarum religio. V. 150
- Krantzius (*Alb.*) Histo-
ricus. VI. 170, 550
- Κυrie ελεησον Χριστε ελεησον,
sec. V. ad petiti-
onem quamlibet a po-
pulo accinebatur. IV. 440
- L.
- L**Aar (*Wern. Rolwink*
du) Historicus. VI. 423
- Lac gustandum datum
recens baptizatis. III. 455
- Lactantius, de eo noti-
tia, et scripta ejus. IV. 33
- Laici calice eucharist.
privati. VI. 450
- a V. et N. T. ver-
nacula lectione arcentur. 272
- Episc. jurisdictioni
subjecti. VI. 242
- Lambertus (*Francisc.*)
Avenion. Hassiae refor-
mationi incumbit. VII. 62
- theses ejus in Syn.
Hamb. frustra inpu-
gnatae. 63
- *Schafnaburg.* Hist.
Germaniae auctor. V. 578
- Lambi-

P R A E C I P U A R U M 765

Lambinus (<i>Dionys.</i>) Cri- Pag. ticus. Tom. VI. 558	Laniena Parisiensis. Pag. Tom. VII. 419, sqq.
Lamiae inquisitioni sub- iectae. 272	varia de eajudicia. 423, sqq.
Lamius (<i>Foh.</i>) delicias eruditor. scripsit. 637	Gregorio XIII. laeti- tiae causa. VI. 600
Lancea miraculosa. V. 517	Lanshem (<i>Foh. de</i>) pro rosario scripsit. 447
- Longini festo cele- brata. VI. 360	Laonicus, vid. Chalcon- dylas.
- qua C. corpus con- fossus, inventa. 450	Lapillos projiciunt Mu- hammedani, ad fugan- dum diabolum. V. 137
Landgravius Hassiae in Anabaptt. mitior. VII. 100	Lapis in quo Maria Christi corpus depo- suit, Byzantium depor- tatus. VI. 51
- Wittebergensem con- cordiam promovet. 106	niger et albus ad Caa- ban Meccan. V. 137
- digamia ejus. 119	Lapsus hominis sec. Mu- hammed. 116
a Car. V. captus. 153	- - inter Pelagionos et Catholicos contro- versiae materia. 555
captivi fata. 161	Lascaris (Constantin.) Theodorus vid. Theod.
- dimissio. 165	Lasco (<i>Foh. a</i>) formam regim. Ecclesiast. scrip- sit. VII. 253
Lando P. R. V. 527	- Londinum venit. 340
Landspargius (<i>Foh.</i>)	- in Poloniam redux. 386
Theologus Suev. Lu- thero se opponit. VI. 64	Lasitius (<i>Foh.</i>) Historiae Fratrum Bohem. auc- tor. VI. 535
Landulfus Historicus. V. 579	Lateranae ecclesiae Rom. nomen. IV. 135
Lanfrancus, Archiep. Cantuar. auctor. 571	Latime-
Langermannus auctor. VI. 429	
Langius (<i>Paul.</i>) Cygnae- us, Historicus. 550	
Langtonus (<i>Steph.</i>) Bi- blia in capp. et postil- las distinxisse fertur. 178	
Langus (<i>Foh.</i>) Erfurti puriora sacra docet. VII. 35	
Merindolensis. VI. 637, sqq.	

Anabb. rex Monaster. Pag.	nomine Petri Apost. con Pag.
Tom. VII. 99.	firmavit. Tom. V. 50
Leidense seminarium. 308.	- III. P. R. singulari fato
LEO	et rebus gestis celebr. 414.
V. Armenus immg. hof-	triclinium instruit, et
tis. V. 370	Carol. M. Imperat. Ro-
Archiepisc. Eborac. Lati-	man. coronat. 415.
meri adversarius. VII. 320	- IV. P. R. ejus notatu
Grammaticus auctor. V. 567	digna. 424.
Imperator turbis Eutychh.	- V. P. R. 526
implicit. IV. 525	- VI. P. R. 528.
- IV. imaginum adversa-	- VII. P. R. laudatur ceu
rius. V. 183, sqq. 196	bonus. 529
- VI. - Auctor Graecus.	- VIII. P. R. Johannem
V. 329	XII. et Benedict. V. An-
- Judae inter Reformato-	tipapas habuit. 533.
res in causa sacrament.	- IX. P. R. ejus indoles
moderatus. VII. 64	et gesta. 601
- Maricanus, Episc. Of-	Michaellem Cerular. Patri-
tientis, auctor. 579	archam Cpol. excommu-
- I. P. R. Magnus, hae-	nicat. 689
reticorum oppugnator,	- X. P. R. literarum fau-
et potestatis papalis pro-	tor. VI. 578, 390
motor. IV. 460	synodum Lateran. conti-
Christi verbis: Tues Pe	nuavit. 588.
trus etc. ad id primum	pragmaticam sanctionem
usus. 445	aboleri curavit. 589
Nuntios sedis Apostol.	indulgentiarum nundina-
primus instituit. 461	iones instituit. ib.
sermone et epistolas	quarum praecones luxui
scripsit. ib.	et libidini pecunias in-
Pelagianos repressit. 594	pendunt. 590
- II. P. R. ejus memo-	pestimae indolis homo,
rabilia. V. 41	de religione male sensit. ib.
Synodum Oecum. VI.	Acad. Roman. instaurat. 591
	Dddd 4
	ex

P R A E C I P U A R U M 769

- Liga sancta** a Pio V. in- Pag.
stituta. Tom. VI. 599
ejus indoles et scopus. VII. 428
- Ligistae** ab Henr. III.
Galliae rege, deserti. 429
- Limae** in America in-
quisitio introducta. VI. 616
- Lincolniensis** rebellio re-
formationi proficua. VII. 329
- Lindanus** (*Wilh.*) Inqui-
sitor. 256
- Linguarum** donum. III. 229
interpretatio. 231
- Lingua Gallica** Rustico
romana dicta. V. 217
Graeca in Occid. ex-
culta. VI. 332
ignota in cultu sacro
introducta. V. 20
Latina per omnem Oc-
cid. 216, 381
Orientalium studiose
exculta. VI. 342
privati sub Hunerico
locuti. IV. 634
vernacula cultus sacer
olim peractus. III. 645,
IV, 75, 85
- Litus** ecclesiam Rom.
post Apostolos direxit.
III. 310
- Lipomannus** (*Aloys.*) auc-
tor. VI. 574
- P. R. nuntius** in Po- Pag.
lonia, haereticos ad
rogum damnat. T. VII. 388
- Lipsiens.** Acad. vid. A-
cademia.
Colloq. vid. Collo-
quium.
- Lipsius** (*Justus*), Criti-
cus, in religione in-
constans. VI. 566
cum Coornhertio dis-
putat. VII. 305
- Lismaninus** (*Franc.*) mul-
tum ad reformationem
contulit. 385
- Litaniae** nomen de hym-
nis, psalmodiis et pre-
cibus venit. IV. 81
septiformis institutio
a Gregor. M. 685
discrimen apud Graec.
et Lat. 686
ritus. ib.
- Literarum** status tristissi-
mus. V. 349
restaurator Carolus M.
169, 173
- Carolus Calvus. 350
in Asia Saracénica sta-
tus florens. 351
studia revixere sec.
XVI. VI. 578, sqq.
- Lites** sec. IV. ortae in
ecclesia perstringuntur.
V. 703
- Tem. VII. Eeeee

P R A E C I P U A R U M. 772

Pragensis Fratrum Bo-	Pag.	ram Papa ter se humi	Pag.
hem. doctor eximi-		prostravit. Tom. V.	419
us. Tom. VII.	378	- Bavarus, Inper. post	
Lucernae proscrip-		varias cum Papa rixas ei	
theri doctrina.	191	se tandem subiecit. VI.	349, sq.
Lucianus an Philopatridos		Benedictum XII. adver-	
auctor,	408	sarium habuit.	355
Presbyter Antioch. de		Clementem quoque VII.	357
versione Graeca me-		sub nova excommunica-	
ritus.	695	tione mortuus.	358
sub Maximino martyr.	ib.	- VIII. Galliae rex, lites	
Luciferiani schismatici.		cum Innocent. II. habuit.	71
IV.	344	expeditione cruciata sus-	
Lucilla, dives et potens		cepta in Albigeneses fae-	
foemina, in schismate		vit.	296, sq.
Donatist. partes ha-		- IX. Galliae rex, ex-	
buit.	336	peditionem cruciatam	
Lucius Carinus sec. II.		suscepit in Sacracenos.	312,
famosus in postor. III.	174		162
spuria multa protulit.	180	captus gravi aere redi-	
- II. P. R. cum Roma-		mere se debuit.	312
nis lites habuit. VI.	72, sq.	altera expeditione Car-	
- III. P. R. itidem, et		thaginem et Tunetum	
in Waldenses disce-		obsidet.	313
crevit.	96, sq.	sanctis adscriptus.	237
Lucretia, Alexandri VI.		- XII. Galliae rex, Me-	
filia, famosa epitaphi-		rindolenses et Cabrieren-	
um in eam.	490	ses tuetur.	631
Ludi paganorum secula-		- Hungariae et Bohem.	
res et gladiatorum ab		rex, saevus in reforma-	
Honorio abrogati. IV.	627	tos.	VII. 39
lucris causa Muhamme-		II. Clero totus deditus.	368
danis exossi.	V. 143	eo mortuo per Proceres	
LUDOVICUS		reformatio Hungariae	
Imperator coronandus co-		promovetur.	ib.
	Eccc 2		Nalla:

• eucharisticas crudius Pag.
renovat. Tom. VII. 136
hostili in Zuinglium ani-
mo fertur. ib. sq.
confessio de sacramento. ib.
Melanchtoni propemo-
dum aliquando iratus. 137
corpore et animo infir-
mus tandem. 140
Mebii A. 1546. moritur. 145
postrema ejus dicta et
character. 146
judicium de eo. ib.
nimium in causa sacra-
mentaria actum fatetur. 147
orationem funebrem in
eum habet Justus Jonas. ib.
Articulum de creatione
se intelligere in votis
habuit. ib.
- de redemptione sum-
mum haberi voluit. ib.
insolentius Henr. VIII.
Angliae regi respondit. 318
libri ejus in Hungaria,
notabili quodam phe-
nomenis, publice com-
busti. 367
provocatio ejus ad Theo-
logos Paris. Galliarum
reform. promovit. 392
Lyra (Nic. de) S. S. in-
terpres. VI. 333
Doctor planus et uti-
lis dictus. ib.

Lysveit (Jac.) Biblio. Pag.
polis Antverp. mar-
tyr. Tom. VII. 248

M.

MAcarii duo distin-
guendi, alter bonae
frugis scripta reliquit. IV. 28
Antiochenus Mono-
thelismi damnatus. V. 48
Macedonius CPolit. E-
pisc. IV. 302
Macedonianismus Spiri-
tum S. creaturam sta-
tuit, primum ex An-
gelorum ordinibus. 315
adfectae ejus Maratho-
niani. 316
damnatus et refutatus. ib.
Machiavellus Caesarem
Borgiam exemplum
Principis proponit. VI. 491
Macrianus Magus, Ga-
lerium adv. Christia-
nos exstimulat. III. 762
Maffeus (Petr) Histo-
ricus. VI. 538
Magdeburgensis a Cae-
sare proscripti. VII. 165
Magi ad Christum ve-
niunt. III. 25
tria eorum corpora
maxima solennitate
translata. VI. 515
Eccce 3 Magi

- Magiae** accusantur Gnos. Pag. Tom. III. 547
Magistratus politicus quomodo penes Anabapt. habeatur? VII. 440
Magistri Theol. Doctores. VI. 181
 S. Palatii quali munere gaudebant? 277, V. 504
 eorum stipendia sustulit Justinianus. V. 1
Magnificat, hymnus Mariae, diebus dominicis et festis cantari solebat. IV. 677
Magnus Drungarius qualis titulus? VI. 2
Majerus (*Johannes* et *Olaus*,) fratres, Historici. 551
 ille Archiep. Upsal. regno excessit, regni annalibus secum abreptis. VII. 173
 (*Sebast.*) Bernae reformat. 193, 202
 Halleri successor. 218
Mainhardus de nova domo adv. Hussitas exercitum duxit. VI. 528
Majoragius (*Ant.*) Jesuitarum mores perstrinxit. 624
Majorinus Donatistarum Episc. IV. 337
Majuma, obfcoenum spectaculum, sublatum. 627
Maldonatus (*Joh.*) in S. Pag. S. Commentator. T. IV. 567
Malecontenti Politici in Gallia dicti. VII. 426
Malmogiae abrogatur Papismus. 176
Malum morale unde repetant Mohammed? V. 114
Mamluchi servi Muhammedanorum. 149
Manes, gente Chaldaeus, Corbicius nomine. III. 716
 vir doctus, Magus origine. 717
 Christianus factus, presbyterio functus. 718
 studiis philosoph. deceptus in errores lapsus. ib.
 Paracletum se professus. ib.
 fatorum, dogmatum, discipulorum ejus notitia. 719
 mixturam fecit religionis Magorum et Christian. 720
Manichaeismi ortus. III. 713
 scripta eorum deperdita. ib.
 auctores qui de eo egerunt. 714
 inter quos Beaufobre laudatur. 716
 exer-

- exercitu persequitur Pag.
Theodora Imperatrix.
Tom. V. 473
- in Gallia et Germania
redivivus. 668
morte et vivicomburio.
repressus. ib.
recentioris hujus doc-
trina, mores et fata. 669
forte sub eo latuerunt
superstitionis ingrave-
scentis adversarii. 670, sq.
in Syria denuo prodiit. 297
- Manfredus sub Alexan-
dro IV. Apuliam sibi
subjecit. VI. 215
- Mango chan Tartaro-
rum rex fidem Chris-
tianam professus. 316
- Mantuae concilium ha-
bendum. VII. 107
- Mantzius (*Felix*) fana-
ticus. 203, 207.
- Manuel Chrysolaras lin-
guae Graecae studium
in Occid. resuscitat. VI. 427
- Marguinus, Cythero-
rum Episc. a Latinis
dissensum testatur. 656
Holobolus vid. Holob.
- Manuum inpositio post
baptismum. III. 455
- Manutius (*Paulus*) Cri-
ticus. VI. 558
- Maphriani Primates inter
Jacobitas, V. 79
- Maphrianus schismatis Pag.
inter eos auctor. T. V. 490
- Mar Abas Nestorian.
Patriarcha, celebris. IV. 745
- Marcellinus Historicus. 655
• P. R. III. 692
- Marcellus II. P. R. ad
reform. ecclesiam pro-
nus, memorabile ejus
dictum. VI. 596
- Ancyranus Episc. va-
ria fata habuit. IV. 313
- Marchianus (*Fac.*) quae-
tionem ineptam movet. 448
- Marcion Episc. Alexan-
drinus. III. 514
Gnosticus. 534, sq.
- Marcionitarum placita
traduntur. 552
- Marculfus, Monachus,
auctor. V. 12
- Marcus AEliae Episc. III. 514
• Aurelius Christiano-
rum persecutor. 590
• Ephesus Latinis in
Concilio Florent. stre-
nue restitit, varia
scripsit. VI. 543
- Evangelista gesta ul-
timae Christi septima-
nae egregie ordinat. III. 72
- Evangelium an a Petro
probatum? 116
notitia ejus datur. 186
an duo ejusdem nominis? ib.
- Ecce 4 corpus

VI. 17
- Hafniae reformator.

VII. 17
- (*Clem.*) Hornan. pastor.

31
- (*Raymund.*) pugionem fidei scripsit. VI. 17

- Turonensis; ejus corpus e Burgundia translatum miraculis clarum.

V. 37
Martyr (*Petr.*) Angliam adit. VII. 33

MARTYRES

eorum multitudo sec. I. et II. adferitur adv. Doell. III. 578, fqq

ingenti numero sub persecutione Deciana. 768

itemque sub Valeriana. 768

nec non sub Diocletiana. 776, 779, fqq

in expeditionibus cruciatibus adversus Waldenses.

honorificatus.	Pag.	Antverpiae Gubernat.	Pag.
Tom. VI. 114, 288,	506	tor. Tom. VII. 297	
-praesentationis ejus festum.	363	adversus Enthusiastas scribit.	317
visitationis quoque.		Maronitae quales? V. 82	
vid. et Festa.		sec. XVI. adhuc in Or. fuere.	VI. 666
ad rosarium Ave Maria recitabatur.	446	Marozia, scortum praepotens, Romae domina.	526
imagines ejus devotissime cultae,	584	e Sergio III. peperit Joh. XI. P. R.	ib.
earumque miracula efficta.	585	Marquardus Anabap. obstinatus.	VII. 216
Halenfis et Apricollensis imago M. Lipsium patronum habuerunt.	ib.	Martinus, Episc. Dumienfis, auctor.	IV. 654
Angliae regina, ejus regimen.	VII. 343	- I. P. R. a Constante Inper. incarceratus. V. 37	
publicam persecutionem in Reformatos instituit.	ib.	- II. P. R. a Basilio Inper. non agnitus.	457
Mariana (Joh.) Jesuita, regum et Principum caedem licitum adferit.	VI. 621	- III. bonis Papis adnumerandus.	530
Marianus Scotus Chronici auctor.	V. 578	- IV. P. R. dignitatem senatoriam sibi vindicavit.	VI. 222
Marinus II. vel Martinus III. bonus P. R.	530	sub eo vesperae Siciliae contigere.	ib.
Marion Episc. Alexandr.	III. 514	character et epitaphium ejus.	238
Marius Mercator Pelagianorum oppugnator.	IV. 584	- V. loco Gregor. XII. et Bened. XIII. a Conc. Constant. electus.	468
Victorinus vid. Vict.		haereticos et schismaticos profligare conatur.	469
Marnixius Aldegondius			cum
Tom. VII.	Fffff		

IV. 621
 Maximilianus II. Inper.
 Hungaris religionis li-
 bertatem concessit. VII. 372
 notabile ejus ad hanc
 rem dictum. ib.
 Fratribus Bohemis non
 iniquus. 380, sq.
 Maximilla, Donatista,
 dono prophetico fertur
 praedita. III. 571
 Maximinus Antiochiae
 Episc. 515
 Daza Inper. Christia-
 nos persequitur. 772
 aeri incidi mandata ac
 publice proponi jussit. 777
 Thrax Inper. Clerum
 vexat. 590
 Maximus Alexandr. E-
 pisc. 691
 Abbas, Confessor, adv.
 Monothelitas vehe-
 mens. V. 14, 71

- Mel sylvestre villicorum Pag.
in Oriente cibus T. III. 3
et lac recens baptiza-
tis datum. 455
- Melander (*Dionys.*) Fran-
cof. ad Moen. refor-
mat. VII. 39, 71
- Melanchton (*Phil.*) Lu-
thero addictus. 14
notabilia de eo. ib.
Orationem pro Luthe-
ro scribit. 19
adjutor ejus in Biblio-
rum versione. 32
cum Isebio rixas ha-
bet. 65, 121
Pontificis Rom. si E-
vangelium admittat, su-
perioritatem in Epif-
copos credi posse de-
clarat. 109
cum Eccio colloquium
habet. 117
Osiandrum adversari-
um habet. VII. 168
judicium ejus de Serveto. 463
- Melchioristae Anabapt.
propago. 246
- Melchitae quales fuerint? V. 33
Patriarcham recipi-
unt. V. 301
ad fidem catholicam
redeunt. 302
- Meldenis ecclesia diram
ob puriora sacra for-
tem subit. VII. 398
- Meletius Ponti Episc. Pag.
Tom. III. 696
Piga Patriarcha Cpc-
lit. VI. 656
Episc. Lycopolitan. a
quo.
- Maletianorum schisma
nomen habet. IV. 342
- Meliorati (*Lud. de*) pri-
mores Romae truci-
dat. VI. 456
- Melita quatenam insula? III. 270
- Melitenfes Equites, Rho-
dii, Johannitae. VI. 112
- Melito Sardenfis Episc.
auctor. III. 436
notitia de eo. 517 1q.
- Melius (*Petr.*) insignis
Evangelic. heros. VII. 373
- Memoriae templae saevae
martyrum dictae. IV. 65
- Menaea librum rituali-
um Graecorum notat,
eum renovat Sophro-
nius. V. 2
- Manander, Simonis suc-
cessor, Gnosticus III. 330
- MENNONITAE
eorum historia datur.
VII. 432 sqq.
- Menno Simonis eorum
auctor. 433
qualem ad Evang. prae-
conium vocationem ha-
buerit? 434
Fffff 3 quid

- quid de Luthero ac Zuin. Pag.
 gliō senferit? T. VII. ib.
 Emissarii ejus. . . ib.
 proscriptus in Frisia. 435
 colloquium cum J. a
 Lasco et Myconio ha-
 bet. . . ib.
 adfectae ejus tale dif-
 fusi. . . 436
 Argentorati conventum
 habens. . . ib.
 capita doctrinae eorum.
 . . . 437 sqq.
 sectae origo unde? 443 sq.
 an a Munzerianis et Mo-
 nasteriensibus repeten-
 da? . . . 441
 facti et persecutiones. 444
 divisiones et schismata,
 praecipue ob excommu-
 nicationem. . . ib. sqq.
 reformationem ulterius
 ac Luth. et Zuingl. ex-
 tentiam volebant, ac ad
 pristinam ecclesiae puri-
 tatem. . . 443
 vid. et Anabaptistae. . .
 . . .
 Mensa sacra una, deinde
 plures s. altaria intem-
 plo. . . IV. 129
 sacri Officii camera
 dicta, ubi examen in-
 quisitionis instituitur.
 . . . VI. 260
 Mensis natalis Christi in- Pag.
 certus. Tom. III. 19. sq.
 Menses lunares habent
 Muhammed. . . V. 135
 inter quos maxime sa-
 cer Rammadam. . . ib.
 Mercerus (Joh.) in S. S.
 Commentator. VI. 565
 Mercii in Anglia ad
 Christianismum acce-
 dunt. . . V. 86
 Mercutialis de publica
 censura in Gallia di-
 citur. . . VII. 402
 Merindolenses crudeli-
 simae sortis subjecti. VI. 630,
 . . . sqq.
 Merita Christi superabun-
 dantia. . . 110
 hominis ecclesia prisca
 non agnovit. IV. 56
 . Martyrum etc. vid.
 suis locis.
 Merlinus (Jac.) auctor.
 . . . VI. 574
 Merseburgensis Episco-
 pus reformatur. VII. 133
 Merula (Angelus) prope
 rogum placide exspi-
 rat. . . 249
 Messaliani dicti Bogo-
 mili, haeretici. VI. 121
 Messalianitae haeretici
 quales? IV. 325, sqq.
 Mefve (Joh.) f. Malvae-

- us, Nestorian. studia Pag. 488
inter Arabes promo-
vit. Tom. V. 488
- Metalla(ad)damnatiChri-
stiani. III. 779
- Metametten cantilena ec-
clesiast. V. 218
- Μεταποιεῖς panem et
vinum euchar. in cor-
pus et sanguinem C.
docuit-Joh. Damascen.
V. 225
- Methodius Tyri Episc.
fec. III. auctor, et
Martyr. III. 604
fides ejus de Christo
Deo. 624
- per Bohem. Morav.
et Poloniam fec. IX.
Christianismum pro-
pagat. V. 497
- Metropolitani quales, et
quando orri? III. 506, sq.
680
quales in Africa? IV. 166
honorarii s. titulares. ib.
electi et ordinati ab
Episcopis Provinciae. 167
Acephali, i. e. sui ju-
ris, dicti. 176
nomen in Oriente man-
sit. V. 265
jura et privilegia. 468
quatuor, et Archie-
piscopi octo, Patriar-
- chae Moscov. subsunt. Pag.
Tom. VI. 663
- Meulen (Jac. van der)
sectae peculiaris inter
Anabb. caput. VII. 447
- Mexicani inquisitionem
subeunt. VI. 616
- MICHAEL
Anchialus Auctor Graec. 4
Archangelus Graecis
Moscovit. magni habe-
tur. 663
- Balbus, Inper. imaginum
adversarius. VI. 371
- (Blasius) Nordhusanus
consul reformationis pro-
motor. VII. 60
- Caesenas, auctor, Papae
adversarius. VI. 338
- Cerularius, Patriarcha
CPol. schisma inter
Lat. et Gr. renovat.
V. 687, sqq.
- illis varios errores ob-
jecit. ib.
a legatis Leonis IX. P.
R. solenniter damnatur,
excusso in eum pulvere. 690
- Papae nomen diptychis
erast, eumque cum le-
gatis anathemati subjecit. ib.
- Chrysolaras Graecam lin-
guam in Occid. docuit,
varia scripsit. VI. 332
- Comnenus, Inper. Ar-
meno-
- Fffff 4

Patriarcha celebris. 149
- II. Alexandrinus Patr. V. 499
Melchitarum cathol. Patr. 309

Micronius (*Joh.*) Cate-
ch. Belg. composuit. VII. 251

Miecislus primus Polo-
niae Princeps Christia-
nus. V. 559

Milkiae J. C. ordo. VI. 278

Militzius (*Joh.*) eccle-
siae abusus taxat. 509

Millus (*Valer.*) martyr
in Scotia. VII. 362

Militius P. R. legatus. 12

Minda civitas reformatur. 104

Minerius (*Joh.*) Merin-
dolum etc. delet. VI. 637,
199.

brevi, tamen poenas
dedit. 640

Minimorum, s. Eremi-
tarum S. Franc. ordo. 506

- Martyres** in carcere Pag. triplici corona a Paulo Pag. II. adsumta. T. VI. 486
quandoque soli eucha-
ristiam fumebant. T. III. ib.
sec. VIII. adhuc in-
probatae. V. 223
sec. IX. jacta earum
fundamenta. 388
quando et quotidianae
invaluer. 389
plures uno die veti-
tae, sec. XIII. VI. 192
at pro defunctis Papis
et Cardd. introductae.
VI. 195
Latinae invectae. V. 22
de ea disputatum in
colloquio Ratisb. VII. 124
Missale primus dedit
Gelafius. IV. 463
Romanum delineatur. 675
aliorum traditur. 676
Missi Dominici quinam?
V. 265, 276, 483
Missio Sinica mathem.
artibus adjuta. VI. 653
Missiones aliae in Indiam
et Africam, fidei pro-
pagandae ergo. 651
Missionarii non admodum
laudandi. 652
Mitra inter Episcopp.
insignia. V. 471
turbinata cum corona
Alexandro III. tribui-
tur. VI. 82
Tqm. VII. 425
Ggggg MQ;
- Modestia** primorum Chris-
tianor. laudabilis. III. 525
Modet (Herm.) ad Con-
fess. Belg. adornandam
adhibitus. VII. 253
publicas Genfiorum
conciones habet. 258
Ultrajecti Pastor con-
stitutus. 285
ad Ordd. placita se
componit. 305
Moggus vid. Petrus.
Moguntina vid. Acad.
Moiabanus (Ambr.) pu-
riorem doctrinam pro-
mover. VII. 39
Uratislav. reform. in-
cubuit. 61
Mola (Jac.) Templario-
rum Magister, ante
supplicium Philippum
et Clementem ad Dei
tribunal citat. VI. 374, 376
Molina (Ludov.) Jesuita,
gratiam cum arbitrio
libero conciliari stu-
det. 623
Mollensius (Henr.) Wis-
mariae reformat. VII. 50
Mombrunius, nobilis Del-
phin. pro reformatis
decertans, capite trun-
catus. 425

vota eorum. . . 250
 ordines eorum. . . IV. 246,
 V. 660, VI. 274
 sublimioris ordinis in O-
 riente. . . V. 484
 magnus eorum numerus. 252,
 481, V. 53, 659
 incremento eorum multi
 reclamant. . . V. 659
 magno honore habiti. 253
 vitiiis tamen etiam con-
 spurcati. . . ib.
 quae corruptio ingraves-
 cebat. . . 483, V. 53
 exteriores ab interiore
 distinguendi. . . 485
 infomnes genus privum. 483
 nihil proprium, ex Greg.
 M. decreto habere de-
 bebant. . . 708
 in Brittania, Scotia et
 Hibernia propagati. 732
 imaginum plerumque
 patroni. V. 185, 194 sq.
 variati a Constantino

- abusibus magnis ob. Pag.
noxia. Tom. V. ib.
puellarum lupanaria. 483
XXIV. in monte At-
ho fuere. 548. VI. 665
Moneta Cremonens. auc-
tor adv. Waldd. VI. 291
Moniales s. Monachae
ord. Damianit.
Clarissarum. aliae 281, 389
vid. et Nonnae.
Montuvius Episc. Va-
lent. reformatis fa-
vet. VII. 404
Monophysitae Eutychi-
ani. IV. 751
in varias sectas divisi,
a Jacobo Baradaeo in
unum collecti sub Ja-
cobitarum nomine. ib.
in Oriente adhuc re-
periundi. VI. 666
Monothelismus delinea-
tur. V. 63
ad Aphthardocetas pro-
xime accedit. 65
quo sensu unam vo-
luntatem ac operatio-
nem Christo tribuat? 66, sq.
ad logomachiam po-
tissimum redit. 68
controversiae capita. 70
disputationis occasio. 71
Synodo Oec. VI. pe-
nitus prostratus. 75
renovatur sec. VIII. Pag.
Tom. V. 297
Montanus haereticus, e-
jus memorab. tradam-
tur. III. 572, sqq.
Montanistarum historia. 566,
sqq.
falsa multa iis adfecta. 567
secta potius quam hae-
resis. ib.
paracletum Montanum
habent. 570
Montesono (*Joh. de*) in-
maculatam Mariae con-
ceptionem negat. VI. 446
Monumentum Sinicum
celebre. 299
antiquum religionis
Christi. VI. 653
Moravi ad Christianis-
mum perducti. V. 497
Bohemis se adjungunt.
VI. 522
Morellus (*Franc.*) Syn.
Reform. in Gallia
praeses. VII. 402
Mores Christianorum vid.
Christiani.
Morimundus Cisterci-
ensium monasterium. V. 665
Morini conversi. IV. 631
Mors temporalis contro-
versiae Catholicos in-
ter et Pelagg. mate-
ria. 565
Christi
- Ggggg 2

- Christi vid. Christus. Pag.
 Mortalitas vid. Homo.
 Mortui passionis Christi
 tempore resuscitati.
 Tom. III. 92
 haeretici quomodo ab
 inquisit. tractentur?
 VI. 266
 Morus (*Thom*) Angliae
 Cancellarius, auctor. 568
 capite plexus. VII. 321, 326
 Moschi S. Ruffi con-
 versi. V. ib.
 sedem patriarchalem
 habent. VI. 663
 Michaellem et S. Ni-
 colaum magni faciunt. ib.
 disciplinam monasticam
 quoque. ib.
 Moscorovius (*Hieron.*)
 Socinianismi promo-
 tor. VII. 509, 532
 Moses Cretensis Judaeos
 decepit. V. 629
 Bar Cepha Jacobit. E-
 pisc. auctor. 491
 Moshemii Hist. Tartar.
 Eccles. laudatur. VI. 316
 Hist. Serveti. VII. 461
 Moslimani Muhamme-
 dani dicti. V. 87
 Motazalae secta inter
 Muhammed. 109
 Motuachal Calipha Chris-
 tianos persequitur. 487
 Motus ob imaginum cul-
 tum. Tom. V. 187, sqq.
 terrae tremendi. 714
 MUHAMMED.
 nomen et cognomina e-
 jus. 89
 Meccae e nobili Korei-
 schit familia ortus. 90
 educatio, mercatura et
 uxores. 91
 religio ejus patria. 92
 an epilepsia correptus? ib.
 character et mores. 93
 prophetam agere coepit
 Ao. aetatis 40. 94
 Obiit Ao. aetatis 63. ib.
 religio ab eo instit. unde
 noscenda? 100
 an pios in quacunque re-
 ligione salvari docuerit? 106
 Christianis non tamquam
 Judaeis infensus. 107
 mundum ex nihilo crea-
 tum statuit. 110
 malum morale unde re-
 petat? 114
 intercessio ejus magni
 habetur penes suos. 118
 religionis ejus origo. 149
 - capita recensentur. 101, sqq.
 fides de Deo. 108, sqq. VI. 41
 pars religionis practica. 129 sq.
 - propagatio. V. 148
 ejus adseclae, successo-
 res et bella. 152, 156
 fugit

	Pag.	Musculus (<i>Wolfg.</i>) inter Pag.
fugit Medinam. T. V.	153	Reformatores. T. VII. 128
Apostolos 12 mittit. ib.		Interim non accessit. 156
11. Cpolim et regnum Trapezunt. expugnat. VI.	548	Mutakofi (<i>Georg.</i>) Reformatis insidias struit. 374
Mulieres circumcidunt Muhammedani. V.	130	Myconius (<i>Frid.</i>) Zuicaviae pro doctrina puriore occulte stetit. 33
Mulhusium reformatur. VII. 191, 208		per Misniam reformat. 50
Mullerus (<i>Henr.</i>) Zutphaniens. martyr. 178		mors, et somnium ejus memorab. 148
Mundus Azilathicus, et Jeziraticus Cabbalistarum. III. 325		colloquium Dusseldorpiæ cum Marbachio. 149
invisibilis Gnosticorum. 531		- (<i>Oswald.</i>) Lucernae reformat. 184
Mundi anima Abelardo est Spiritus S. VI. 12		- - Oecolampadii successor. 215
finem instantem ex universali hominum sec. X. corruptione multi colligebant. V. 553		Mylius (<i>Rud.</i>) Hannoverae reformat. 103
Munera ad pauperes Clericos sustentandos Episcopi domum delata. III. 656		Myricius (<i>Melch.</i>) Magdeburgi reform. 40
Munsterus (<i>Seb.</i>) linguae Hebr. Profr. VII. 207		
Manzerus (<i>Thom.</i>) fanaticus, belli rustici auctor, poenas subit. 51, 599.		N.
Mures (Contra) litis contestatio redicula. VI. 663		Naldeman (<i>Henr.</i>) cum aliis rigidiori Flandrorum disciplinae se opponit. VII. 436, 445
Muretus (<i>Marc. Ant.</i>) Criticus. 558		Nangis (<i>Gulielm. de</i>) Historicus. VI. 328
		Nannius (<i>Petr.</i>) Literator. 557
		Nas media pars templi. IV. 127
		Nar

Narcissus Aeliae Episc. Pag. Coadjutorem habuit. Tom. III. 574 sq.	NESTORIUS. Pag. Patriarcha Cpolit. et E- pisc. laude munus suum obiit. Tom. IV. 488
Narthex anterior pars templi. IV. 126	nimio zelo in haereti- cos flagravit. 489
Natalis Comes Histori- cus. VI. 552	Mariam <i>ἡγετορον</i> dici pos- se negavit. 490
Natalibus (<i>Petr. de</i>) Auc- tor. 422	hinc origo motuum. ib.
Naturam hominis accu- sari aegre ferebant Pe- lagiani. IV. 539	Cyrillus Alexandr. et Coelestinus P. R. ei se opponunt. ib. sq.
de ea, utrum integra, an corrupta, contro- versum. 486	<i>ἡγετορον</i> Mariam tamen agnovit. 492
de viribus ejus et gra- tia praeveniēte quo- que. 599	durioribus vocibus in sententia persistens. 493
Navarri Waldenses dic- ti. VI. 88	damnatur et in exilium pellitur. ib.
Navarrenum collegium. 342	de morte ejus varia tra- duntur. ib.
Naclerus s. Vergenhaus (<i>Joh</i>) Auctor. 424	odio multorum exposi- tus. 508, sqq.
Nazaraei s. Assassini. 327	nova methodo est usus. 510
Neapolitana Acad. vid. Academia	errores ejus reliqui. 512
Neoariani sub Reforma- tione. VII. 372	processionem Sp. S. a Filio negavit. ib.
Nepos, Aegypti Episc., Psalmorum et hymno- rum auctor. III. 651	de eucharistia non eadem cum ecclesia sensit. 513
Nepotismus Sixto IV. tribuitur. VI. 487	Pelagianismi fautor. 582
Clementi VI. 359	quid in adversariis ejus culpandum? 511
Nero Imper. persecutor Christianor. III. 279, sq.	Nestorianismi historia unde petenda. 494
	duplici adpectu venit, verus et imputatus. 495

ex doctrina Orientalium Pag.	Neverrensis Dux Wal. Pag.
de incarnatione fluxit	Edensēs emigrare juber.
error. Tom. IV. ib. sqq.	Tom. VI. 647
inputatus ei error expo-	Nicaea ab exercitu cru-
nitur. 502, sqq.	ciato Alexio tradita. V. 700
controversia multum lo-	Nicaena Synodus vid.
gomachiae habuit. 505, sqq.	Concilium.
corruptionem origin. ne-	Nicephorus Bryennius.
gavit. 512	Historicus. VI. 3
fata ejus et propagatio. 513;	- Callistes, Historicus. 408
sqq.	- Gregoras, Historicus. 409
recoctus in Adoptiano-	- Patriarcha CPolit. auc-
rum haerefi. V. 292	tor. 319
Nestoriani Simoniani	P. R. adulatus est. ib.
dicti. IV. 517	haeticorum oppugna-
in Eutychianos faeviumt. 637	tor. 320
in regno Persiae sec. VI.	iconoduliae patronus,
multi. 744	a Leone pulsus. ib. sq.
sub cujus regibus variam	scripta ejus. 321
fortunam habuere. ib.	Niceta Leidus auctor. VI. 4
eorum historia sec. VII.	Nicetas Acominatus Cho-
V. 75, sqq.	niates, auctor. 6
Patriarchae sec. VIII. 298	Nicetus Byzantius item. 5
Historia eorum sec. IX. 487	Nicholson (Joh.) s. Lam-
- sec. X. 555	berti, martyr. VII. 330
- sec. XI. 684	Nicodemi Evang. spu-
- sec. XII. VI. 148	rium. III. 141
in Tartarorum potesta-	NICOLAUS
tem venerunt sec. XIII. 325	de Bibrach vid. Bibrach.
eorum notabilia sec.	Cabafilas et Nilus vid.
XIV. 417	Cabafil.
	Eremita Underwaldensis
Neuferus (Adam.) Anti-	laudatur. 570
trinitarius, tragicum	Eymericus vid. Eymer.
exitum habuit. VII. 496, sq.	Methonenfis auctor. VI. 4
Ggggg 4	- I. R.

- I. P. R. homo super- Pag.
 bus. Tom. V. 436
 auctoritatem suam pro-
 movit. ib.
 legatos per Provincias
 misit. 438
 primus coronatus est. 439
 frenum equi Ludov. In-
 per. tenuit. ib.
 gesta ejus cum Orienta-
 libus. ib. sqq.
 cum Lothario rege rem
 habuit. 442
 Theutgardo et Gunthe-
 ro male audit. 443
 acta ejus cum Hinema-
 ro et Joh. Ravennat. 444
 cum Hulderico, ob ve-
 titum Cleri conjugium. 445
 scripta ejus. ib.
 Antichristi praeursor
 habetur. 446
 - II. P. R. excelsi animi. 606
 ad Cardinales Papae e-
 lectionem restringit. 607
 ejus gesta. ib. sqq.
 - III. P. R. arrogans. VI. 220
 conjurationi Siculorum
 adversus Gallos favit. 221
 Carolo Siciliae regi in-
 fensus. ib.
 - IV. P. R. ejus gesta. 224
 - V. P. R. post schisma
 solus sedit. 480
 ejus gesta. 481, sq.
- Nicolai (*Henr.*) primi. Pag.
 pilus inter Mennoni-
 tas. Tom. VII. 447
 Nicolaitarum nomen in
 Apoc. symbolicum. 320
 haeticorum notitia. 321 sq.
 Nicon Archemandr. auc-
 tor, *melavocis* cogno-
 minatus. V. 505
 Nidrosiae Archiepisco-
 patus. VI. 156
 Niemojevus, nobilis Po-
 lonus Evangelicis fa-
 vet. VII. 385
 Niemus (*Theodoric.*) His-
 toricus, Papae conci-
 lia praeponit. VI. 419
 Nigrinus (*Steph.*) Wal-
 densium Pastor. 649
 Nitus Archimandrita,
 auctor. V. 566
 Cabbasilas vid. Cabbas.
 monachus, auctor. IV. 384
 Nisaeus (*Alb.*) senex 120
 ann. reformat. incu-
 buit. VII. 76
 Nobiles in Belgio pro li-
 bertate conspirant. 257, 261
 in Polonia complures
 Reformationi favent. 385
 Nobilius (*Flaminius*)
 Theologus. VI. 565
 Noetiani inter Patripas-
 sianos, a Noeto, cu-
 jus notitia datur. III. 708
 Nomi-

P R A E C I P U A R U M 793

Nominales et reales Scho-	Pag.	Presb. Carthagin.	Pag.
lasticor. secta. T. V.	514,	Tom. III.	732
VI.	344	magnae auctoritatis,	
Nomocanones quid?	VI. 25	duplicis schismatis	
Nonnae Virgines profes-		auctor.	ib. fqq.
saе.	IV. 253	Novitiatus s. probatorius	
Nonius (<i>Ferd.</i>) Pintianus		annus Clero datus. V.	269
Lg. Graec. docet. VI.	557	Now in system. Gnosticor.	
Noordhollandiae Magi-		Nox ante Paschatis diem.	
stratus moderatio in		vigiliis transacta. III.	499
Reform. negotio. VII.	250	ad preces adhibita.	520
Norbertus Praemonstra-		Nuditatis pudorem exiit	
tenf. ord. auctor. VI.	108	David Georgius. VII.	456
Nordlingae reformatio.		Nuncii Apostolici. V.	245
VII.	112	Nunnesius (<i>Petr.</i>) Grae-	
Noricorum Apostolus Se-		cae Ling. Profr. VII.	236
verinus Abbas. IV.	631	Nuptiae vid. Conjugium	
Normanni sub Duce		et Coelibatus.	
Rollone conversi. V.	559	Nuza (<i>Hieron. Bapt. de</i>)	
eorum gesta,	714	Dominicanus Jesuita-	
Notarii minoris ordinis		rum mores perstrinxit.	
ministri. IV.	184	VI.	624
foro inquisitionis inter			
erant. VI.	251	O.	
Notherus martyrologii		O Blatae panis eucha-	
auctor. V.	384	rist. nomen. V.	590
Novatianus Presb. Ro-		Oblationes dona sunt ad	
man. schisma quoque		Eucharistiae usum, E-	
conflavit. III.	732	piscopo data. III.	457
uterque rigidioris dis-		in ecclesia. V.	386
ciplinæ patronus. 734.	fqq.	puerorum ad regulam	
Novatiani an rebapti-		5. Bened.	482
zandi? 749.	fqq.	Oblam Jacobi Apost.	
Novatus cum Novatiano		ap. Euseb. nomen. III.	169
non confundendus. 731		Hhhhh	Occul-
Tom. VII.			

festum omnium anima-
 rum instituit. V. 513, 525
 Odo Abbas Cluniac. auc-
 tor. 511, 549
 Odoacer Herulorum Rex. 712
 Odoratus chronici auc-
 tor. 579
 Oecolampadius (*Joh.*) in-
 ter Reformatores. VII. 42
 179
 aulae Sickingii adfuit. 42
 Brentio Antisyngraph.
 reponit. 56
 memorabilia ejus. 181
 in monasterium per an-
 num secessit. 184
 Basileam ex monast.
 redit. 186
 sub Magistratus tutela
 reformat. 190, 193, 201
 mors, character et laus
 ejus. 214
 Oeconomia vetus per
 novam mutata. III 142

Paparam iudicium de Pag. ea diversum. T. VI. ib.	Pag.
hypotheses ejus tra- duntur. 302	314.
VII ecclesiae N. T. periodus statuit. ib.	Onesimus. Tom. III.
consensus cum Joachi- mo Abb. et aeterno	Onuphrius Panvinus vid.
Evang. 303	Panv.
libri damnati, ossa ex- humata combusta. 386	Opera bona nimium ae- stimata. V. 179
Olympiodorus in S. S. Commentator. V. 505	- - supererogatoria. 472
Omar, Abubekeri suc- cessor, Hierosol. oc- cupat. 156	Ophitae Gnosticorum familia. III. 552
Omnes homines an Deus salvare velit, contro- versum. 368	Opinio probabilis a Je- suitis defensa. VI. 662
'Ομογενες — 'Ομολογες A- thanasii voces. IV. 48	Opiniones a Facultate Parisi. proscriptae. 304
'Ομολογες semi Arianorum: ib.	Optatus, Donatistarum Episc. in Cathol. sae- vit. IV. 625
'Ομολογες, Catholicarum terminus, ex usu ve- terum exponendus. III. 619	- Milevitanus, in Nu- midia Episc. Donatista- rum oppugnator, auc- tor. 37
in Concilio Antioch. rejectus. 621	Oracula Sibyllini vid. Sibyl.
Origeni minus proba- tus. 614, 622	Orantes ad orientem con- versi Christiani. III. 449
a Patribus Nicaen. sta- bilitus. ib.	Oratio dominica an ejus clausula genuina? 79
ejus historia uberior. IV. 44, 47, sqq. 238, 284	- - non formulae instar. 145
turbas multas peperit. 284	frequentis usus. 647
Ομογενες. ei aequipollet. 48	an precibus adden- da? V. 685
	- apud Muhammedan. 131
	Oratoria a capellis dis- tincta. 472
	Ordericus Vitalis Histo- ricus. VI. 27
	Ordinatio per saltum. V. 31
	- Cleri

ecclesiarum Belgicar.

VII. 30

militaria Calatravae arcis.

VI. 115

• fontis Ebraldi. 116

• Gladii vel Ensisferorum. 115

• Hospitaliorum. III, 287

• S. Jacobi. 116

• S. Juliani de Periero. 115

• Equitum S. Lazari. 112

• Rhodiorum s. Meliten-
tensium. ib.

• Equitum S. sepulchri. 115

• Templariorum. 112

horrendo modo a Phil.

Pulchro et Clem. V.

extirpatus. 372, sqq.

• Teutonicorum s. S.

Mariae. 114

Monachorum

• Abbreviatorum. VI. 287,

V. 485

• Beguardorum. VI. 382

• Benedictinorum. IV. 707

- Monachor. Graecor. et Pag.
in Oriente vid. Mona-
chi.
Monialium
Adnuntiation. Mariae.
VI. 506
Conceptionis Mariae. ib.
Begginarum. V. 59, sq.
Brigittae. VI. 391
Catharinae Senensis. 389
Clarissae. 281, 284
Damianitarum. 281
vid. et Moniales.
Orebitae Hussitarum fa-
milia. VI. 523
Oresmius (Nicol.) Theo-
logus. 333
Organa musica in cultu
sacro. V. 22
Orientem spectabant o-
rantes. III. 449
Orientalis ecclesia P. R.
primatum negat. V. 45
Origenes epistolam Ja-
cobi citat. III. 397
ejus Apostrophe ad
Angelum. 442
eunuchum se fecit. 598
plurimorum doctor. ib. sq.
scripta plurima reli-
quit. 600
methodus, qua in ex-
plicanda S. S. usus. 602
triplicem sensum sec-
tatur. ib.
literalem dedit egre Pag-
gie, exemplar. inter-
pretum sequentium.
Tom. III. ib.
adhaesit Ammonio
Saccae. ib.
hypotheses philosophi-
cae et theolog. ib. sq.
sententia de traditio-
nibus. 614
Origenianismus motuum
causa. IV. 719
Ornamenta templorum. 131
Orosius Presb. Tاراcon.
lites cum Pelagg. ha-
bet. IV. 534, 413
titulus libri *Ormeſta*
mundi expl. 513
Ortelius (Abr.) Geogr.
VI. 559
Osculum baptizatis da-
tum. III. 655
- fidelium, post preces
mutuum. 449
Doctoribus datum. VI. 180
Osiander (Andr.) Nori-
bergae reform. VII. 39
notitia de eo. 128, 157, 165
sententia ejus priva de
justificatione, motuum
causa. 165
- (Lucas), ejus filius,
eam defendit. 166
contra eam formula
concordiae decidit. 167
H h h h h 3 Osman

- Osman imperii Turcici Pag.
 fundator. Tom. V. 158
 Ostiarii minoris ord. mi-
 nistri. IV. 184
 Ostman Omari successor.
 V. 155
 Ostorodus (*Christoph.*)
 Neoarianus. VII. 530
 Ostrogius (*Fac*) nobi-
 lis Polonus, singulari
 ratione ad doctrinam
 sanam permotus. 384
 Oswius, Angliae rex,
 monachatum promo-
 vit. V. 56
 Otto Bamberg. Episc.
 Pomeranor. et Leute-
 tiorum conversionem
 promovit. VI. 155
 - de S. Blasio Historicus. 28
 Frisingensis item. ib.
 Henr. Palat. Princeps,
 Palatinatum reform. VII. 128
 Oudomaropolis (s. S. O-
 mer) primordia vidit
 destructionis imagi-
 num. 261
Oversia *mus* Catholicorum
 formula. IV. 48
 Oxoniae aliquando 3000
 studiosi. VI. 35
- P.
- P** Achomius Monachor.
 parastata. IV. 245
 Pacianus auctor Cervae, Pag.
 libelli ita dicti. T. IV. 37
 Paedobaptismus sec. II.
 obtinuit. III. 465 sq.
 sec. III. 659
 sec. IV. etiam quoad
 infidelium parvulos,
 modo sponsor addit. IV. 198
 controversiae materia
 sec. V. 567
 rejicitur a Mennoni-
 tis. VII. 438
 in Concordia Wiute-
 berg. recipitur. 107
 vid. et Baptismus.
 Paganismus sec. V. va-
 rie repressus. IV. 627 sq.
 Pagninus (*Santes*) 25
 annos vertendis Bibliis
 impendit. VI. 562
 Palaeologus (*Fac*) An-
 titrinitarius. VII. 495
 Imperator vid. Michal.
 Palatinatus Neoburg. re-
 formatur. 128
 Palea vid. Coffa.
 Palladius Hibernorum E-
 pisc. IV. 630
 Historicus. 368
 Pallavicinus, Cardinalis,
 auctor. VI. 604
 Pallium vicariatus et Ar-
 chiepisc. signum. IV. 713
 Cardinalium quid sig-
 nificet? V. 600
 poeni-

- pœnitentiale haereticorum. Tom. VI. 263
- Palmerius (*Matth.*) Historicus. 422
- Paludanus (*Petr.*) Auctor. 340
- Pamelius (*Jac.*) Criticus. 559
- Pamphilus Bibliothecam Caesareae Palaest. erexit. III. 696
- Panarium contra haereses scripsit Epiphanius. IV. 23
- Pancarea, imago 6 Synodor. generalium. V. 182
- Pancirollus (*Guido*) Criticus. VI. 558
- Pandorus Monach. aeram vulgarem sub Arcadio jam concinnavit. III. 18
- Panis euchar. vid. *Eucharistia* et *Hostia*.
- elevationis ritus controversiae materia inter Evangg. VII. 134
 - sal et oleum ei addi volunt Syro Jacobitarum quidam. V. 686
- Panopliam orthodoxae fidei scripsit Euthymius Zigab. VI. 1
- Panvinus (*Onuphrius*) Criticus. 558
- Papae et Patris rit. E-
- piscopus primitur datus. Tom. III. 675
- vid. et Episc. Rom.
- Papias Hieropol. Episc. Chiliasmipatronus. III. 515
- majoris fecit traditiones. 400
- Papismus ob abusus et persecutiones Belgis invisus et ab iis suppressus. VII. 250, 297
- in Scotia abolutus. 366
- Pappenheim (*Matth. Mareschal.*) vid. *Matth.*
- Parabolani minoris ordinis ministri. IV. 184
- Paracletus Montanus a suis adseclis habitus. III. 570
- Manes a suis. 718, 721
- Oratorium Abelardi dictum. VI. 7
- Paradisus Muhammedis. V. 125, 199.
- Paradosis* quo sensu apud PP. veniat? III. 391, 400
- Parenyi (*Petr.*) scholae illustris institutor. VII. 369
- Parisiensis scholae fundamenta. V. 573
- vid. et Academ.
- de Parisiis vid. *Johan.*
- Parliamentum Angliae in Wicless. saevit. VI. 403
- Galliae Benedicto XIII. se opponit. 458
- Hhhhh 4 Parme-

- Parmenianus Donati suc- Pag.
 cessor! Tom. IV. 342
 Παριωνισ non idem sem-
 per notat. 442, sq.
 Parthenonia virginum
 monasteria. 735
 Particularum Concordan-
 tia Gualt. Jonae. VI. 178
 Pascha inter prima
 Christian. festa. III. 152
 eo panem eucharist.
 sibi invicem mittebant
 Episcopi. 499
 noctem praecedentem
 vigiliis impendebant. ib.
 hoc inter et Pentecost-
 ten laeti dies erant. ib.
 IV. 145
 dies ejus celebrandi schif-
 matis occasio. III. 562, sqq.
 qui vero sec. IV. fixus
 est. 142, sq.
 nova tamen in Brit-
 tannia de die ejus sec.
 VI. recubuit contro-
 versia. IV. 757, V. 25
 negotia tum cessabant,
 captivi missi. IV. 145
 pervigiliae per 8 duum
 actae. ib.
 hebdomas antecedens
 magna devotione trans-
 acta. 151, sq.
 Paschalis I. P. R. absque
 Inper. auctoritate con-
 secratus, iconoduliae Pag.
 et superstitionis pro-
 motor. Tom. V. 419, sq.
 Il. P. R. inthroniza-
 tus 7 clavibus et 7 si-
 gillis. VI. 55
 ejus Antipapae, et le-
 gati de latere. ib.
 cum Henrico IV, et
 V. concertat. 56, sqq.
 specimina antichrist.
 edit. 57
 investiturae jus tandem
 cedere debuit. 59
 lites cum Angliae re-
 gibus habuit. 62
 - III. Alexandri III.
 Antipapa. 84
 (Joh. Lud.) Waldens.
 Pastor, martyr. 650, sq.
 Paschasius Radbertus
 Transsubstant. funda-
 menta jecit. V. 389
 vita et labores, ejus. 390
 controuv. de Eucharis-
 tia cum Bertramo. 392
 eadem cum Joh. Da-
 masc. sensit. 393, sqq.
 Patavini Waldenses dic-
 ti. VI. 291
 Patavina Academia vid.
 Acad.
 Pater quo sensu Filio
 dicatur major? IV. 53,
 VI. 40
 Pater

Pater nostros, s. sphae- rulas precatorias in- trodixit Petrus Ere- mita. Tom. V. 590	- (Franc.) pro Philos. Pag. Platonica scripsit. T. VI. 560
Patres s. Papae Episc. dicti. III. 675	Patripassiani describuntur. III. 708, sqq.
Patricius (Augustin.) His- toricus. VI. 423	Patronatus jus a Justi- niano introductum. IV. 687
Patrum interpretationes cum decretis Synodor. general. norma explic. S. S. et regula fidei. VI. 38, IV. 658	novam formam sec. VIII. accepit. V. 270
Paterini in Italia, qui- nam? V. 668	PAULUS
Patriarchae non nomen quidem, sed potestas sec. III. invaluit. III. 680	Apostolus, qualis ante vocationem? III. 178
eorum notitia datur. IV. 169, sqq.	- fuit in Christianos. 277
CPolitani et Romani eminent. 445, sqq.	vocatus a Christo, re- dux ex Arabia, Chris- tum Damasci adnuntiat. 179
novae sedes sec. IX. erectae. V. 467	itineris Arab. scopus. 186
CPolitani sub Turcia. VI. 545, 549	quo tempore in Paradi- sum raptus? ib.
prius libere electi, de- inde munus a Sultano redimere debent. 663	Hierosol. Christum ad- nuntiat. 181
eorum ordo inter Grae- cos. 661, sq.	alterum iter Hierosol. 183
Patricius Hibernorum Apostolus. IV. 630	Christi adparitione denuo gavifus. 182
- Romanorum Carolus M. V. 244	Tertii nomen ejus non fuit. ib.
Tom. VII. Iiiii	quando Paulus dictus? 251
	tempus conversionis ejus. 183
	vincula priora, e quibus liberatus. 184
	eorum causa. 266
	historia captivationis. 267
	gesta et fata Romae. 272
	itineris ejus et sociorum. 250
	Ephesi moratur. 260
	Paphi in Cypro degit. 250
	alibi

- alibi Evang. adnuntiat. Pag. Tom. III. 251
- Epistolae* ejus 13 indu-
biae. 120
- ante Marcionis tempora
in ecclesia receptae. 390, sqq.
- initio sec. II. nondum
collectae. 392
- sed post Evangelior. col-
lectionem. ib.
- collectionis ordo varius. 393,
sq.
- plures, quam habemus,
ab ipso scriptae. 129, 224
- quae ad Hebraeos dici-
tur, alterius esse videtur. 128,
sqq. 397
- Aemilius vid. Aem.
- Anachoretarum auctor.
IV. 224
- Burgensis, ortu Judaeus,
Commentator. VI. 431
- Diaconus Historicus. V. 171
- Monoculus controversiis
monothelit. implicatus. 71
- I. P. R. valde pro Pi-
pini donatione confir-
manda laboravit. 252
- II. P. R. multa vitia,
virtutis parum habuit.
VI. 485
- literarum rudis, Abbre-
viatorum ordinem sustu-
lit. ib.
- luxa et perjurio infamis. 486
- Cardinales rubris capitulis Pag.
ornat. Tom. VI. ib
- eorum equos rubro pan-
no stratos voluit. ib
- mitram triplici corona
sibi sumit. ib
- quid ei laudi detur? ib
- III. P. R. impurus et
improbus homo. 59
- morum et aulae suae
reform. molitur. 59
- varia loca pro Concilio
proponit. 60
- Concil. Tridentinum in-
cepit. ib
- at iterum suspendit. ib
- Capucinatorum et Jesuitar.
ordines confirmat. ib
- IV. P. R. tyrannus,
Ferdinandum Imper. ag-
noscere noluit. 596
- cum Gallo contra Impe-
rat. pacificatur. ib
- a Concilio Trident. a-
lienus. 591
- Romae inquisitionem in-
trodixit. ib
- in haereticos et Judaeos
saevus. ib
- in eum post mortem
saevit populus Rom. 598
- Patriarcha CPolit. in
monasterium abiit. V. 197
- Samosatenus Hierosol.
Episc. III. 694
- ejus

ejus hæresis exponitur. Pag.
Tom. III. 700
confusa cum Nestoria-
nismo. 703
Christi divinitatem ne-
gavit. 704, sqq.
de Paula vid. Francisc.
Pauliciani Manichæi re-
divivi dicti. V. 297
a Theodora dirissime
persecuti. 298
Paulinus, Episc. Nola-
nus, pietate et charita-
te illustris, auctor. IV. 406
Patriarcha Aquilejens.
auctor. V. 168
Pauperes Catholici, et
de Lugduno, Walden-
ses. VI. 136, 187
Paupertas voluntaria mag-
ni habita. IV. 251
Christi et Apostolor.
disceptationis materia.
VI. 386
Pavb. f. Peatok (Regi-
naldus). Auctor mode-
ratus. 434
Pav. vovis formula con-
cionum introductoria.
IV. 89
Peccatum originis PP.
ante Augustin. aliter
sibi representabant.
III. 437

controversiae inter Ca- Pag.
thol. et Pelag. caput.
Tom. IV. 555
secundum Muhammed.
V. 116
philosophicum et theo-
log. distinguunt Jesui-
tae. VI. 623
Peckam (Joh.) auctor
Scholast. 176
Pecunia redempta poeni-
tentia. V. 659
chartacesia Belgio. VII. 273
Pedantismus. V. 269
Pedilavium sec. V. passim
usitatum. IV. 431
admittunt Anabb. qui-
dam. VII. 439
Pedum oscula admittit
P. R. V. 421
Peironetus Merindolen-
ses gravissime vexat.
VI. 631
PELAGIUS
nomen, patria, mona-
chatus ejus. IV. 531
pius, eruditus, magni no-
minis. 532
itineris, gesta, fata. 533
scripta ejus. 534, sq.
Pelagianismi principali
dogma; ~~antiquum~~ et ~~antiquum~~
~~antiquum~~ 539, sq.
perfectionem justitiae in
hac vita urgebat. 541, sqq.
Præ-

monachatum recipiunt. Pag.	nec sec. IV. indubia. Pag.
Tom. V. 59, 280	Tom. IV. 43
Gobelinus vid. Gobel.	Vto tandem agnita. 416
Peruana regio inquisitioni subjecta. VI 616	at Syris nondum sec. VI. 658
Peskesium munus a Patriarcha Cpolit. novo pendendum. 663	et sec. VII. de auctore passim dubitatum. V. 15
Pestis horrenda. V. 715, VI. 678	Episc. Alexandrinus sec. III. III. 693
Petitianus Donatista IV. 623	Blaesensis auctor. VI. 24
Petragoricenses haeretici. VI. 132	Callinicus Eutychh. Patriarcha. V. 79
Petrarcha (Franc.) humaniores literas restauravit, corruptionem aevi taxavit. 331, sq.	Cellensis auctor. VI. 23
PETRUS	Corteniacus Imperator Cpolit. ab Honorio III. coronatus. VI. 203
Apostolus de Christo confessionem edit. III. 51	Damiani vid. Dam.
An Marci Evang. adprobavit. 116	Eremita vid. Erem.
primatus ejus in eccl. negatur. 158	Tullo, Antiochiae motuum auctor, Theopaschitarum errorem promulgat. IV. 526
de ejus Episcopatu disquiritur. 175	fata ejus. 527
An Romae fuerit. 176	Lombardus Abelandum praecursorem habuit. VI. 15
in vinculis coniectus et ex iis liberatus. 279	notabilia de eo. 16
martyrium ejus. 173, 177	IV. sententiarum libros scripsit. 17
Epistolae ejus duae. 133	errores ipsi imputati. ib.
Paulinis primum adjunctae. 393	saniora quaedam ejus placita. 18
posterioris fata sec. II. et III. 397	plura de eo. 36 sq.
lilli 3	Moggus sedem Alexan. inter varios motus tenuit. IV. 528
	Pic.

806 INDEX RERUM

Pictaviensis auctor.	Pag.	- Comes Hanoviae refor-	Pag.
Tom. VI.	19	mat. promovit.	T. VII. 60
Petrobruissiana secta a		- Dux Brunsvicens. item.	10
Petro Bruis.	127	- - Pomeraniae item.	10
errores ei imputati.	128	- Galliae rex, causa ma-	
		trimonii, a Paschali II.	
Petzius (Lud.) Anabb.		vexatur.	VI. 5.
antesignanus.	VII. 66	- expeditionem crucia-	
Pfeifferus Muntzeri in-		tam suscepit.	165, sq.
stigator.	52	- Pulcher cum Bonifacio	
Pfiffermejerus Anabaptif-		VIII. dissidium habuit.	229, sq.
mum deseruit.	215	potestatem in regnum su-	
Pflugius (Jul.) cum Isle-		premam sibi vindicat.	230
bio et Sidonio formu-		cum Clem. VII. in Tem-	
lam Interim componit.	156	plariorum excidium con-	
Phaeadius auctor.	IV. 36	spirat.	372, sqq.
Pherores, Persiae rex,		ad Dei tribunal intra	
Eutychianos vexat.	IV. 637	annum a Jacobo Mola	
Philastrius Brixienf. E-		citatur.	374, sqq.
pisc. de haeresibus		- II. Hispan. rex, in-	
scripsit.	37	quisitionem severe iussit	
Philelphus (Franc.) Li-		exerceri, etiam in navi-	
terator.	VI. 426	bus bellic.	616
Philetus Antioch. Episc.		Peruanam regionem ei	
III.	515	subjecit.	ib.
Philippi (Theod.) inter		in Belgas ob religionem	
Mennonit. primipilus.		saevit.	VII. 249, 256
VII.	445	inquisitionem stabilis.	249
Philippicus Bardanes, In-		in servitutem Belgas re-	
per. Monothelismi pa-		digere conatur.	266
tronus, imaginum hos-		caput Gulielmi principis	
tis.	V. 182	devovet.	290
PHILIPPUS		- Hierosolym. Episc.	III. 514
Arabs an Imperator Chris-			
tianus?	III. 760		
		Philo-	

- Philocressus** orationis Pag. Majoragilis, T. VI. 624
- Philologia** a Græcis nonnullis exulta. 7
- Philosophia** Aristotelica ad Arabum methodum doceri coepta. 36
- Philostorgius** Historicus, Eunomianus. IV. 384
- Philoxenus** vid. Xenobias.
- Phocas** Imper. Bonif. III. constituit Episc. Oecumen. V. 32
- Photinus** Christum merum hominem statuit, ejus haeresis exponitur. IV. 311, fqq.
- Photius** Patriarcha Constantinopolit. auctor celeb. V. 325
- varia admodum fortuna. ib. fqq.
- scripta ejus. 328
- fides et de imaginibus sententia. 329
- symboli mutationi ab Occid. factae et processu Sp. S. a F. se opposuit. 356
- qua ratione utrimque pugnatum. 358
- schisma inde ortum. 493
- Phrygiani** Messaliani dicti. VI. 121
- Orthodoxis** in Trinit. negotio, quo sensa sumatur? IV. 50
- Piccardi** Waldenses dicti. Pag. Tom. VI. 136
- a Joh. Picardo oriundi, pessime denigrati, cujus veritas indagatur. 535
- a Ziska gravius persecti. ib.
- Sorbonensis pudendum dictum. VII. 398
- Pictaviensis vid. Petrus.
- Picus vid. Mirand.
- Pierius Alexandr. Presb. III. 696
- (Joh.) Valerianus Literator. VI. 554
- Pietatis verae specimen. V. 708
- Piga** (Melitius) Patriarcha Alexandr. VI. 656
- Pighius** (Albert.) nobilis auctor. 572
- (Steph. Vinand.) Historicus. 559
- Pilatus** Anno post mortem Christi munere privatus. Hf. 99
- acta ejus cum Christo. 88, fqq.
- Pilichdorus** (Per.) auctor. VI. 134
- Pipini** donatio exarchatus, Steph. II. facta, exponitur. V. 250
- Pisana** Acad. vid. Acad.
- Placitum** Concilii vid. Concil.
- liiii 4 Pistq

Pletho vid. Gemistus. Pag.	Politianus vid. Angelus. Pag.
Πρεσβυτεροι Macedo-	Politici Arnaldistae hae-
niani. Tom. IV. 316	retici dicti. Tom. VI. 73
Podebradus Bohemiae	in Belgio summam
Prorox. VI. 529	auctoritatem in eccle-
Fratres Bohem. perfe-	siafticis habent. VII. 279
quitur. 534	in Gallia Maleconten-
Poenae Cleri delinquen-	ti dicti. 426
tis. IV. 214	Pollius (Joh.) Teklen-
poenitentialis. V. 271	burgi reformat. 60
Poenitentia tantum una.	Polocoka (Andr.) ob ni-
IV. 220	mium zelum combustus. 377
levior criminum nu-	Polonia conversa. V. 497, 559
trix. V. 47	reformatur. VII. 383, 199.
pecunia redempta. 659	varia fortuna. 388
ab inquisitoribus in-	Reges ejus nonnulli in
juncta. VI. 263	Consensum Sendomir.
quoad ejus principium	jurant. 390
controverfa. VII. 65	Polus (Reginaldus) mo-
Poenitentium gradus et	destus auctor. VI. 573
ordines varii. IV. 215	pro causa Pontif. ste-
habitus et officia. 216	tit. VII. 329
tempus varium, lon-	Polyander (Joh.) in O-
gum. 219	rient. Borussia reform. 42
indulgentiae redem-	Polycarpus Smyrn. E-
tiones. ib.	pisc. III. 314
permutationes inter-	vir Apostolicus. 359
cedentium. 220	ab Aniceto P. R. ho-
Poggius Historicus male	nore adfectus. ib.
paffim audit. VI. 421	martyrium ejus fabulis
(Bapt.) Eremitar. dif-	refertum. ib. 69.
calc. ordinem instituit. 506	epiftola ejus non re-
Polanus (Vallerand.) Li-	jicienda. 361
turgiar. Walopic. auc-	Christum Deum ag-
tor. VII. 276	noscit. 411
Tom VII.	Kkkkkk offa

S I O I N D E X I R E R U M

- ossa ejus Smyrn. ec. Pag. Porchyta (*Joh.*) Vesper. Pa-
 clesia magno honore Sicul. auctor. T. VI. 22
 habuit. Tom. III. 445 Porretanus vid. Gilbert.
 Episcopp. dignitatem Porterius (*Joh.*) ob con-
 adferit. 506 spirationem Genevae
 responsum ejus Mar- capitē plexus. VII. 22
 cioni datum. 523 Posnoniae Bohem. FF.
 Polychronius Monethelis exules (Evang. purius
 mi damnatus. V. 49 propagant. 38
 Polycrates Ephes. E- Non posse quandoque
 pisc. sec. II. III. 509 est non habere occa-
 Polygamia Muhammedd. sionem. III. 4
 licita. V. 42 Postillarum f. Homilia-
 ad Inquisitionis forum rium sub Carolo M.
 spectabat. VI. 256 ortum. V. 22
 Pomerania ad Christia- Postillarum auctor Hugo
 nismum perlata. 154 de S. Caro. VI. 17
 reformatur. VII. 103 - ratio traditur. 17
 Pontianus Episc. Rom. Potentiam Dei non ultra
 III. 691 convenientiam exten-
 Pontifex vid. Episc. dendam docuit Abe-
 Rom. lardus. 18
 Maximus titulus In- Potestas P. R. vid. E-
 peratorum. IV. 357 pisc. Rom.
 Pontificii in Hollandia ecclesiast. Episc. et
 Boreali male habiti. secularis Principum
 VII. 278 distingui coepit sec. V.
 vid. et Papismus. IV. 467, sq.
 Pontiniacum monasterium Potho Prumiensis auctor.
 Cisterc. V. 663 VI. 23
 Popelicansi f. Populicani Pradus (*Hieron.*) Jesui-
 Waldenses dicti. VI. 148 ta, Commentator. 566
 Porchetus Raym. Mar- Praebendae. V. 173, 542
 tini compiler. 173 Praecentor, *επαβολαυς*. IV. 83
 Salvaticus contra Ju- Prae-
 daeos scripsit. 232

Praecones V. et N. T. Pag.	Praenitius (<i>Laus</i>) Polo-Pag.
quinam dicti? T. VII. 264	niae reform. T. VII. 383
Praedestiniani sec. V.	Pratensis vid. Felix.
orti. 608	Praxeani, a Praxeas, Pa-
Praedestinatio disputatio-	tripassiani. III. 702
num objectum. 574	PRECES
ad gratiam et gloriam	in prima ecclesia. 149
distinctim. 604	earum objectum solus
denuo de ea contro-	Deus. 439, sq.
versum cum Gode-	a stantibus fusae. 447
schalko. V. 359, sqq.	et genuflexione. 448
Anselmi circa eam fides. 585	illud a Pasch. ad Pen-
quid sec. XIV. de ea	tec. obtinebat. ib.
creditum? VI. 39	pedibus ad earum finem
Calvino peperit invi-	elevatis. 449
diam. VII. 240, 242	adclamatione facta vs. A-
controversiarum in Bel-	men. ibi
gio ansa. 249, 309	ad Orientem conversi,
Praemonstratensium or-	nudo capite. ib.
do. VI. 107	in eucharistia efficacio-
Praemumire lex adv. Pa-	res creditae. ib.
pismum in Anglia. VII. 323	non ad formulam prae-
Praepositi, Probstes. V. 268	sus adstrictae. 450, 646
Praesentia Christi in S.	pro defunctis etiam, et
Coena varie exposita	quo sensu, factae. 447, 652,
et a variis. 405, sqq.	IV. 46, 97
modus ejus itidem. 410, sqq.	formulis vero deinde mag-
vid. et <i>Eucharistia</i> .	nus valor. IV. 78
Praga (de) vid. Mauri-	ante et post concionem
tius.	discernendae. 90
Pragenses Hussitarum	sub silentio et per ad-
pars. VI. 523	clamationem. ib.
et Calixtini distincti a	eatum ratio sec. V. ut
Frat. Bohem. 529	antea. 130
Pragmatica Sanctio vid.	ad sanctos in Lita-
Sanct.	Kkkkk 2 niis

INDEX RERUM

- mis* sec. IX. *directae*. Pag. 414
Tom. V.
horariae publicae, s. offi- 587
cium Mariae.
pro defunctis Papis et VI. 195
Cardinalibus.
in cultu Muhammed. V. 131, sqq.
ritus et gestus eorum. 132
PRESBYTERI
ab Episc. distincti, ceu
inferioris ordinis in N.
T. non habentur. III. 199
Praesidem vero perpetuum
eorum collegium habuisse videtur. 200
laicos, s. hodiernos Seniores
S. S. ignorat. 201
aequales sec. I. erant,
praeses ordine tantum superior. 308
unum cum Episc. faciebant
collegium. 315
ad Episc. sec. II. distinguere
coepere. 501
horum dignitas major facta. 502
ab Ignatio admodum e-
vecta. 503
illis tamen sua dignitas relicta. 504
at in Eccl. Alexandr. mansit res ut sec. I.
discrimen, quod sec. III. invaluit, exponitur. 675
privilegia eorum sec. IV. Pag.
utut ab Episc. distinctorum,
manebant. T. IV. 15
dignitas eorum sec. V. aucta. 44
urbici a rusticis distincti. il
auctoritas eorum sec. VI. in eccl. Latina diminuta. 69
Presbyteria sec. IX. P. R. consecratio dicta. V. 42
Presbyter Johannes rex Tartaror. 68
Pretijanus quoque dictus. VI. 9
Pristoa chan verum nomen. 9
legatos ad P. R. misit. il
Pressius (Paul.) Theol.
Profr. Pragae inter F. Bohemos. VII. 381
Prieriae (Sylvestr.) cum
Luthero res.
theses adv. Lutherum, et hujus responsa.
exorbitantia placita.
Primastices, Adrumet.
Episc. in S. S. Commentat. IV. 651
Primates quinam? V. 206, 467, 656
Primum in eccl. Eli-
*sabetha collegio committit, sub tit. *Excelsae domus commissionis.** VII. 346
Prima-

P R A E C I P U A R U M. 819

Primianus Donatist.	Pag.	nem superstitiosa.	Pag.
Episc. Carthagin. T. IV.	621	IV. 357, V. 62,	474
Primitiae ad Episc. aedes delatae.	III. 459	per calidam et frigidam, per sacramentum etc.	737
Primus Alexandr. Episc.	514	crucis.	V. 276
Principes vitam monast. amplexi.	V. 280	per frigidam vetita.	ib.
- literarum fautores sec. XVI.	VI. 578	per fervidam quomodo fiebat?	442
- German. Protest. foedus Smalcald. ineunt.	VII. 62, 89, 108	Processio Spir. S. gravissimae controversiae materia.	V. 352, 581, 687
- alios in societatem admittunt.	111	- religiosa sec. V. memoratur.	IV. 440
quale Concilium volebant.	104	- notitia earum datur.	441
Mantuanum recusant.	107	crux praelata, cerei adhibiti.	ib.
- Caesari partim se submitunt.	151	corpus Christi circumgestatum.	VI. 194
Catholici mitiores erga Protest.	116	hebdomadaria.	V. 21
Prioratus inter Monachos origo.	V. 733	Processus judicialis inquisitorum.	VI. 257
Priscillae prophetiae donum tribuebant Montanistae.	III. 571	Procopius Caesariensis Historicus.	IV. 644
Priscillianistae a Montanistis distinguendi.	IV. 320	- Gazaeus in S. S. Comment.	638
Privilegia Acad. vid. Acad.		- Magnus Dux Taboritarum.	VI. 523
<i>Προαίρεσις</i> . libera voluntas, disputationum obiectum.	580	- Parvus alteri Taborit, factioni praefectus.	ib.
Probatio veritatis vel innoventiae per ig-		Promnizius (<i>Βατθ.</i>) Episc. Uratislav. a persecutione alienus.	VII. 61
		Promotor fiscalis Inquisitorum.	VI. 251
	Kkkkk 3	Propa-	

814 INDEX RERUM

- Propagatio ecclesiae vid. Pag.
 Christiani.
 • Muhammedanismi.
 Tom. V. 149, 154
 • Papismi per Jesuitas.
 VI. 651
 Prophetæ ex mente Mu-
 hammed. V. 127
 Prophetiæ donum in
 prima ecclesia. III. 228
 vid. et Priscilla.
 Пророков a Diacona an-
 te lectionem sacram
 publ. adclamatum. IV. 86
 Pro per Aquitanicus Se-
 mipelagg. adversarius.
 IV. 408, 616
 tres ejus theses me-
 morabiles. 409
 Protestantes Synod. Tri-
 dent. legitimam non
 agnoscunt. VI. 613
 • eorum nomen unde?
 VII. 72
 falso tractatum a Pal-
 lavicino. ib. sq.
 Providentia Dei secun-
 dum Muhammed. V. 113
 Provinciae Belg. vid.
 Belg.
 Prudentius Poeta Chris-
 tianus. IV. 37
 Trecentis Episc. Go-
 deschal'ki fautor. V. 343
 Psalmi Davidis ante sa-
 crificium antiphonatum Pag.
 canebantur sec. V.
 Tom. IV. 431, 677
 • vernacule versi ad
 publicos sacrorum u-
 sus in Dania introd.
 VII. 176
 • Gallice versi publici
 usus. 236
 Psalterium in honores
 B. V. adornatum. VI. 187
 Ptolomæus (Bernh.) or-
 dinis Olivetanorum
 auctor. 388
 Lucensis Historicus. 170, 329
 • (Claudii) Geographi-
 am edidit Mich. Ser-
 vetus. VII. 465
 Publicanorum nomen hae-
 reticis datum. V. 668
 auctor Gerh. Carpe-
 tanus, et errores eo-
 rum. VI. 130
 Puerorum capilli tonsi. V. 42
 • oblatio ad vitam mo-
 nast. sec. regulam Be-
 nedicti. 482
 • Graecorum rapinam
 Turcae committunt. VI. 665
 Pullus (Rob.) Auctor
 scholastic. errorum reus. 18
 Purgatio canonica in fo-
 ro inquisitionis. 262
 vid. et Probatio.

Purgi-

Purgatorium sec. III. Pag.
nondum innotuit.

Tom. III. 635

ex antiquitate repe-
tendum. IV. 661

Veteres id ad ultimum
iudicium restringebant. ib.

ignem vero animas sta-
tim post mortem adi-
re, August. conten-
dit. 662

et Prudentio visum. ib.

inter Graecos id nun-
quam obtinuit. V. 181

inter Latin. id sec.
VII. adstructum. V. 15

magisque invaluit sec.
VIII. 179

miraculis pro eo pug-
natum sec. XII. VI. 52

contra id libellum sup-
plicem pauperes in
Anglia tradunt. VII. 325

an a Muhammede ad-
missum? V. 121

Purificationis Mariae fes-
tum. IV. 684

Puritani vel Presbyte-
riani in Anglia sub E-
lisabetha orti. VII. 349

motus magnos scient.
carcere et gladio prop-
terea puniti. 353

Puritas ecclesiae sec. II.
III. 529

Q.

Quadratus Apologiam
pro Christianis Ha-
driano Imper. tradit.

III. 586

Quadragesima secundum
Graecos. V. 235

controversiae occasio. ib.

ordo celebrandi eam. ib.

Quadrivium 4 ex artibus
liberal. complectebatur. 174

Quaestio 80 Catech. Hei-
delb. notanda. VII. 275

Quaestiones subtiliores
et spinosas in Theol.
invexerunt Scholastici.

VI. 40, 343

- circa praesentiam cor-
poris Christi in Eu-
charistia. 48

- infinitae ab Inquisito-
ribus in examine pro-
positae. 260

Quartadecimani Proto-
paschitae Audiani dic-
ti. IV. 243

Quedlinburgi promota
reformatio. VII. 116

Quini sexta Synodus. V. 50

Quirinius descriptionem
in Judaea tempore
natalis Christi non e-
git. III. 15

Quodlibetica scripta
Rich.

Kkkkk 4

Rabulas, Edellen. Me-
tropolita, ex fautore
Nestorii adversarius.

IV. 51

Racoviensis Catechismi
auctor Val. Smalcius.

VII. 50

- Schola a Joh. Sieni-
nio erecta.

52

- ejus doctores.

il

Radbodi baptismus fabu-
lis implicatus.

V. 30

Radevicus Historicus. VI. 2

Radzivil (*Nic.*) Lithuan.

Dux, cum familia sua
reform. promovit.

VII. 38

Rammadam jejuniorum
apud Muhammed. men-

sis.

V. 13

Ratherius, Episc. Ve-
ron. auctor clarus.

50

Ratisbona reformatur. VII. 12
vid. et Comitia.

Raymundus Dux exerci-

- non autem vera, aut Pag. corruptionis obex. VI. 469 nullius momenti, quam Papae volebant. VII. 110 sec. XVI. quomodo promota. 93, 102, 104 et passim.
- capita ejus et fundamenta in Germania. 12
- Reformatorum nomen Belgis datum. 252
- Regalia jura a Franciae Regibus potissimum exercita. VI. 243 distinguenda ab Annatis. 499 in ea saepius involat P. R. vid. Episc. Rom.
- Regenvolschius Sclavonicarum ecclesiarum historiam scripsit. VII. 383
- Regem ex Oriente, orbis Dominum futurum, fama pervulgaris circa tempora Christi. III. 26
- Reges potestatem suam et auctoritatem passim exercebant in ecclesia. V. 544, IV. 713 vitam monasticam amplexi. V. 280
- REGIMEN ecclesiae sec. I. penes Apostolos. III. 308, sqq. sec. II. penes Episc. et Presb. 500, sqq. Tom. VII. L IIII
- sec. III. Episcopus summus Rector. T. III. 675, sqq. qui et cum Metropolit. sec. IV. moderabantur. IV. 157, sqq. veluti Chorepisc. et Suffraganei. 164, 166 Archiepisc. inter Rectores h. s. veniunt. 168 itemque Patriarchae. ib. singuli vero in ecclesiis suis independentes. 162 Episc. Rom. non univ. versim regebat. 172, sqq. In Oriente 5 dioeceses. 178, sqq.
- sec. V. res eodem fere loco fuere. 442, sqq. qualis Episc. Rom. fuerit potestas disquiritur. 445, sqq. quam sensim crevisse ostenditur. 453, sqq. in Oriente quomodo reginem fuerit? 448, 452 sec. VI. Simoniam compescuere leges. 687 P. R. universalem in Occid. jurisdictionem sibi arrogat. 711, sqq. sec. VII. potestas et auctoritas ejus crevit. V. 43 Quae et sec. VIII. major evasit. 237, 258, sqq. at illimitata non fuit. 267, sqq. sec.

gentis pro auctoritate
sua defudavit.

sec. XI. universalis re-
giminis culmen adtigit
Gregor. VII. 637, f

652,
sec. XII. eandem regimi-
nis P. R. indolem et
potestatem Apostolicam
spicit. VI. 101, f

sec. XIII. P. R. arro-
gantia et tyrannis elu-
xit, scholasticis haud pa-
rum conferentibus. 235, f
Eodem sec. XIV. conspi-
cua fuere. 31

quo loco sec. XV. P. R.
habendus? 493, f

cujus auctoritas imminuta. 50

sec. XVI. tyrannis et
summa corruptio papa-
lem sedem inquinavit. 60

ecclesiast. Reformatorem
in formam redegit J. a
Lafco XVII

inventae sanctorum igno. Pag.
torum corpora. Tom. IV. 64
quibus miracula tribu-
ta. ib.
quae in templis condi-
ta. 65
servido et generali stu-
dio profecutae sec. V. 423
inventae multae, mira-
culorum effectrices. 424 sq.
mercatura cum iis exer-
cita. 426
sec. VI. ad insaniam us-
que honoratae, oculo sa-
luti et sanatis praesi-
dia. 668
variis rebus auctae. 669
ad questionum decisi-
ones vel probationes ad-
hibitae. ib.
summis elogiis sec. VI. .
evehctae. V. 16
quod notabili testimo-
nio declaratur. 17
Idem Synod. et P. R.
decretis sec. VIII. sta-
bilitum. 213, 193
quando et inventae va-
riae. 216
Et frequens admodum
sec. IX. 377, sqq.
quando super altaria po-
sitae. 379
pomposae ac superstitiosae
earum translationes sec.
X. multae. 517, sqq.

sec. XI. juramento eas Pag.
efficaciores reddi puta-
runt. Tom. V. 586
sec. XII. summo super-
stitutione cultae. VI. 49, sqq.
cujus rei varia prostant
exempla. 51, sq.
sec. XIII. processiones
in earum honorem ha-
bitae. 190, sq.
multae in manus Latinor.
per expeditiones crucia-
tas devenere. 308
nec desit is fervor sec. XV. 456
qui stupendus et insanus
quoque sec. XVI. fuit. 586

Remigius Rhemenf. E-
pisc. Clodovaeum bap-
tizat. IV. 681
Lugdun. Archiep. Go-
deschalci fautor, auc-
tor. V. 344, sqq.

Remigianorum cum Hi-
nomarianis dispp. 365, sqq.
an Deus salvos velit
omnes? ib.
cum Contraremonfr.
per omnia non con-
sensus. 369

Remissio peccatorum vid.
Christi satisfactio Ab-
solutio, poenitentia.

Renata, Ferrariae Du-
cissa, Reformatis sa-
vet. VII. 404
Renau,

P R A E C I P U A R U M 321

facrorum publ. expo- Pag.	ideo a P. R. non con- Pag.
fuio. Tom. IV. 431	firmitas. Tom. VI. ib.
Litaniarum. 685	- Gregor. ejus nepos,
Observandorum ne-	ecclesiae FF. Bohem.
cessitas. V. 24	fundamenta jecit. ib.
multi superstitioni. 62	Rolandus inquisitor. 269
nimius valor adsertus. 179	de Roma vid. Joh.
numerus Confirmatio	Romualdus Historicus. 28
auxit. 382	Rosa aurea a P. R. ges-
mutatio et substitutio. 589	tatur. V. 592
sq.	Frider. Elect. Sax. ob-
quidam boni retenti in	lata. VII. 12
reformatione Branden-	Rosarium in honores Ma-
burg. VII. 115	riae adornatum. VI. 182
Riverni (Masson.) Past.	Roscellini errores de Tri-
Andegav. notabilis cae-	nitate. V. 671
des. VII. 423	Rosellis (Ant. de) Papali
Robertus de Arbrifello	Monarchiae advers. VI. 428
ordinis auctor. VI. 116	Rosembergius (Jod.) U-
- Galliae regis frater,	ratiss. Episc. Bohemo-
Friderici II. regno a	rum martyrio obstitit. 533
Greg. IX. donatur. 208	Rostochiensis vid. Acad.
- Inquisitor per Galliam. 270	Rotenburgum reforma-
Robinson (Joh.) Brow-	tur. VII. 136
nistarum apologiam	Rotevillae multi cives ob
scripsit. VII. 355	religionem puriorem
Roche (Mich. de la) Ser-	ejecti. 85
veti hist. scripsit. VII. 461	Pontificii superiores. 209
Roeyenberg ecclesiae Ja-	Rorman (Bernh.) Anabb.
cobaeae Traject. pastor. 300	Monaster. praeco. 99
Rogatus Donatista. IV. 342	Roussel martyr in Sco-
Rokyzana, Calixtinus,	tia. 359
Archiep. Prag. VI. 529	Rudbertus Bojaroas ad
calici euchar. resigna-	Christianismum ducit. V. 306
re noluit. 532	Rudolphus Habsburg. In-
LIII 3	per.

322 INDEX R E R U M

- per. Gregorio X. obe-Pag.
dientiam spondet. T. VI. 219
Martin. V. non adit
ad recipiendam coro-
nam. 223
II. Inper. FF. Bohe-
mos plerumque tran-
quillos esse finit. VII. 382
Presbyter ob errores
combustus. VI. 396
Ruffi (*Ant. et Gerh.*) Lu-
cretia Meldas evocati.
VII. 393
Ruffinus Aquilej. Histo-
ricus. IV. 413
Pelagianismi. praecur-
sor. 576, 599
cum Hieronymo lites
habuit. 387
Rugii fidem Christianam
recipiunt. VI. 157
S. Virum pro idolo
coluere. ib.
Rumpius persecutionem
in FF. Bohem. mover.
VII. 382
Rupe (*de Alanas*) con-
fraternitatem rosarii
instituit. VI. 447
Rupella 8 menses ob-
fessa. VII. 425
Rupertus, Palatinus, In-
per. noluit se subtra-
here Papae. VI. 455
Rupertus Taurinens. auctor.
21
Antichristi caracte- Pag-
res delineat. T. VI. ib
in causa euchar. Ber-
tramo adhaesit. 41
Ruffi conversi. V. 49
religionis formam a
Graecis recipiunt. 56
Ruteman persecutionem
passus. VII. 194
Ruysbroek (*Joh.*) Theol.
mysticae patronus. VI. 33
S.
SA (*Eman.*) in S. S.
Comment. VI. 566
Sabar Jesu Nestor. Pa-
triarcha. V. 487
Sabas, laurae Hierosol.
Abbas, auctor. IV. 384
Sabbathum *deutero-pentecost.*
III. 41
ejus nullam religionem
habent Christiani. 497
nisi ex Judaeis et in
Oriente potissimum. 498
Sabbathati Waldenses
dicti. VI. 136
Sabellicus vid. Coccius.
Sabellius, Noeri discip.
inter Patripassianos ce-
lebris. III. 709
haeresis ejus exponitur. ib. 19.
Sabiani Christiani in O-
riente. VI. 666
Sabina

	Pag.		Pag.
Sabinianus P. R. T. V.	31	at non sensu Pontifi-	Pag.
an campanarum usum		ciorum.	Tom. III. 666
introduxit.	21	de omni culta.	IV. 81
Sacciorum ordo.	VI. 481	- non sanctis sed soli	
Saccophori Tatiani discipuli.	III. 367	Deo oblatum.	V. 17
Sacerdotium Principum dignitate privatorum fors.	IV. 759	- commemorativum, non	
Schonus (Reinerius) Waldensium Inquisitor.	VI. 134, 171	hilesticum in S. Coena.	231
Sacramentorum numerus septenarius introductus.	VI. 54	Sadeel (Ant.) Paris. Pastor.	VII. 402
- quomodo Christus sit praesens et quatenus eorum efficacia, vid. sub Eucharistia.		Sadoletus (Jac.) Cardinalis, auctor.	VI. 342
- vim intrinsecam iis tribuunt Jesuitae.	VI.	Méridolentes promissis demaket.	635
- Mennonitis tantum sunt signa.	VII. 438	Saladinus Tascarum Princeps.	VI. 159
Sacramentarii dicti Berengariani.	V. 683	a Richardo prostratus.	163
Sacramentarium bellum inter Protestantes.	VII. 49, 67, 70	eum quo pacem fecit.	167
frustra id assopire conari nonnulli.	92	Salernitana schola artem medic. tractat.	34
Sacrificium de oblationibus, unde eucharistia conficiebatur.	III. 457	Salibazacha Nestor. Patriarcha.	V. 298
- de eucharistia venit,		Salmero (Alph.) in S. S. Comment.	VI. 366
		inter socios Ign. Loyolae.	619
		Salherius (Ant.) Genevae reform.	VII. 224
		Salvianus, Presb. Massil. auctor.	IV. 615
		tristem ecclesiae sui temporis statum et corruptionem vivide pingit.	486
			202a

	Pag.	Scaliger (<i>Jul. Caes.</i>)	Pag.
Angliam fugit. T. VII.	304	eximius Literator. VI.	556
collationem cum Coorn-		reformationi multum	
herto habet.	285	profuit. VII.	394
Sarbeth f. Sarbaneel LL.		Scandenbergh vid. Georg.	
Maccab. dicti. III.	399	Scaphusii reform. admit-	
Sarpus (<i>Paul</i>) Hist.		tunt. 191, 193,	201
Conc. Trident. auctor.		imagines auferunt.	196
	VI. 604	idolum, numen mag-	
de colloq. Marpurg.		num dictum, quoque.	208
judicium ejus. VII.	78	Schalk German. servum	
Sarterius (<i>Joh.</i>) auctor,		notat. V.	359
incarceratus.	250	Scharer (<i>Georg.</i>) martyr.	70
Joh. Tosarii nomen		Schauenberg (<i>Sylvest. de</i>)	
adsumsit.	ib.	Lutheri patronus.	19
Sartorius (<i>Nic.</i>) Waldd.		Schaxton in Anglia re-	
Pastor, combustus. VI.	642	form.	328
Sasbut (<i>Adam</i>) auctor.	567	fata ejus. 332,	335
Sassius (<i>Laur.</i>) Nordhu-		Scheltius (<i>Nic.</i>) Amstel.	
fae reform.	VII. 60	Pastor reform.	264
Satanae tradere quid? III.	213	Scenkius (<i>Jac.</i>) Friber-	
Satisfactio vid. Christus.		gae reform.	210
hominum pro peccatis		Islebi adsecla.	122
fec. III. ignota.	635	- Frisiae Gubernator,	
Saulus vid. Paulus.		Anabb. compescit.	247
Savanarola (<i>Hieron.</i>) re-		SCHISMA	
form. praelusit. VI.	439	in ecclesia Corinth. III.	242
tragicum exitum habuit.	440	inter Asiat. et Rom. ec-	
diversa de eo judicia.	441	clesiam, de die Pascha-	
Saxo Grammaticus auc-		tis. 562, sqq.	
tor.	30	Montanismi causa ortum.	566,
Saxones et Angli Chris-			599.
tianos vexant. IV.	635	de disciplina eccles. inter	
ad Christianismum con-		Novatianos et Cyprianum.	731,
versi. V.	84, sqq.		799.
Tom. VII.		M m m m m	inter

- inter Cyprian. et Ste. Pag.
phanum. Tom. III. ib.
Donatistarum. IV. 332, sqq.
Meletii. 342
Luciferianorum. 344
ob Henoticum Zenonis
inter Eutychianos. 528
inter Orientales et Oc-
cidd. 529
ob tria capitula. 716, sqq.
Aquilejense. IV. 723
Photianum. V. 492, sqq.
Graecorum, vel Orien-
tale. 558
nunquam postea sopitum.
VI. 151, 406, V. 687
Papale post Gregor. X.
per 50 annos. 363, 470, 476
vid. et Antipapae.
Syro Jacobitarum. 418
- Schnepfius (*Erhard*)
Craichgoae reform. VII. 40
Wurtembergae quoque. 102
dimissus ob recusatam
Interim subscriptionem. 157
Scholastici Advocati dic-
ti. IV. 385
Nominales et reales.
V. 514, 344
Sententiarum et Sum-
mistae. VI. 182
Thomistae, Scotistae,
Lullistae. 344
- aetates eorum variae. Pag.
Tom. VI. 343
vanitas eorum. 183
papalem auctoritatem
multum extulere. 237
Schoverus (*Arfac.*) re-
format. VII. 44
Schroch (*Christian.*) in-
ter Daniae reformato-
res. 175
Schultzerus (*Sim.*) mini-
sterii regulas Latine
vertit. 216
Schurfus (*Hieron.*) Lu-
theri comes. 25
Schwebel (*Joh.*) in Pa-
lat. Bipont. reform. 23
ex aula Sickingii pro-
diit. 49
Schwenkfeld (*Casp.*) ec-
clesiam puram quaerit.
nulli sectae addictus. 57
Scripta et dogmata e-
jus. 58
piorum per omnes sec-
tas amantissimus, ho-
mo laude dignus. ib.
Slavonicae gentes con-
versae. V. 497
Scoti item. IV. 629
reformationem admit-
tunt. VII. 355
Scripta Spuria a genui-
nis discreta. III. 376
canonica vid. Libri.

- Scrutinium s. examen Pag.
ante baptismum, T. IV. 200
- Scultetus (*Abr.*) de Pres-
byteria. III. 196
(*Gregor.*) Reformat.
Hungar. advers. VII. 374
- Scylitzes (*Joh.*) Histo-
ricus. V. 567
- Sebevilla (*Petr.*) in Del-
phin. reform. 393
- Secretarii in inquisit. fo-
ro. VI. 251
- Secretarium locus penes
ecclesiam. V. 75
- Sedulius presb. auctor. IV. 407
- Sella perforata s. sterco-
raria an. ad examinan-
dum eligendum Pontif.
adhibita? V. 438
- Semeca (*Joh.*) auctor. VI. 179
- Semiarianismus exponi-
tur. IV. 291, sqq.
variis nominibus venit. ib.
qui differat ab Aria-
nismo et Catholic. ib.
auctores ejus praecipui. 299
fata et progressus. ib. sqq.
ad Cathol. se compo-
nit. 307
errores recantat. 310
- Seminarium domus E-
piscopi. 388
Leidenf. VII. 308
eorum multa a Jesui-
tis creata. VI. 652
- Semipelagiani variis no-
minibus veniunt. T. IV. 597
placita eorum, et ca-
pita controversa. ib. sqq.
ortus et fata eorum. 610
progressus. 612
auctores et propaga-
tores. 597, 613, sqq.
oppugnatores, et dam-
natio eorum. 616, sqq. 697
- Semlerus (*Petr.*) Scholae
Tigur. praefectus. VII. 215
- Seneca Episc. Hierosol.
III. 514
- Senioris tit. quo Johan-
nes se notat, aetatem,
non munus innuit. 292
- Sephallii secta inter Mu-
hammed. V. 109
- Septimus Severus Imper.
Rom. utilis. III. 350
- Sepulturae in templis
honoratiores. IV. 136,
V. 333
vid. et Coemiteria.
in urbibus vetitae. IV. 136
- Serapion Episc. Antioch.
III. 215
exemplum ejus non fa-
vet communioni sub
una specie. 359
Episc. Thimularum. IV. 27
- Sergius, I. P. R. varios
ritus invenit. V. 23, 43
II. P.

- Siennius (*Joh.*) Podoliae Pag.
Palat. scholam Racov.
fundat. Tom. VII. 529
- Sif. vel Sigfridus, Presb.
Mish. Historicus. VI. 329
- Sigebertus Gemblacens.
Historicus. V. 579
- Sigillum Papae Rom.
duplex. VI. 218
- Signa diei novissimae
prognostica. 122
- Sigismundus I. Polon.
rex, Dantisco reform.
expulit. VII. 63
- Sosor primo, dein pa-
tronus eorum. 388
- II. erga eos quoque
mitis. ib.
- Sigonius (*Car.*) Criticus.
VI. 558
- Silverius P. R. nefariis
artibus evectus et de-
jectus. V. 699
- Simeon Dunelmens. Hif-
toricus. VI. 29
- Episc. Hierosol. III. 514
- Metaphrastes, auctor,
eruditus et pius. V. 503, sq.
- Monasterii in monte
Atho praefectus. VI. 414
- Stylites, monachorum
genus instituit. IV. 482
- Junior, cujus adse-
clae fructicum ramis
utuntur. 727
- Simon Magus a Petro Pag.
correptus. Tom. III. 247
- Haeresiarcha cum illo
non confund. 328
- Simoniani quatenus do-
cuere. 326
- Montfortius, Dux
adv. Waldd. eorum
ditionum Dominus e-
vasit. VI. 296
- Patriarcha Eutychian.
V. 82
- de Cremando vid.
Crem.
- Simonia proscripta. IV. 687,
sq. 738. VI. 66
- ejus definitio. VI. 66
- species ejus in Anna-
tis videtur. 500
- Simplicius P. R. Petrum
Fullonem damnat. IV. 462
- Simplicitas primorum
Christian. laudabilis. III. 226
- Sinistrum latus aliquan-
do honoratius. V. 148
- Sisinnius P. R. 238
- Sixtus I. P. R. III. 513
- II. P. R. 692
- III. P. R. potestatis
sedis Rom. acris de-
fensor. IV. 459
- IV. P. R. literarum
fautor, Vaticanam Bi-
bioth. extruxit, or-
navit. VI. 487
- Mmmmm 3 change

- character ejus: nepo. Pag.
 tismi promotor: lupa-
 nar Romae instituit. VI. ib.
 bellum in Italia mo-
 ver. 488
 V. P. R. cum Gallis
 litigat. 600
 Henr. III. caedem
 laudat. 601
 versionem vulgat. au-
 thent. declarat. 602
 Söhenfis in S. S. Com-
 ment. 564
 Slavones convertuntur. 156
 linguae vernac. usum
 in sacris resistent. 214
 Smalcald. vid. Conventus.
 Smalzius (*Valent.*) Soci-
 nianus. VII. 509
 Smaragdus auctor. V. 334
 Smith (*Christoph.*) f. Fa-
 bricius in Confess. Belg.
 adornanda adjutor. VII. 255
 - (*Conr.*) sectae flagel-
 lantium in Germania
 caput. VI. 539
 Socinianiismi historia. VII. 501
 theses. 511
 characteres duo privi
 et primarii. 516
 ortus et progressus. 527, sqq.
 ab Unitariis distin-
 guendus. 529
 e Sabell Samosat. Pho-
 tin. et Pelag. erroribus
 recoctus. ib.
 duplex aspectus, re-
 centior a veteri dif-
 fert. Tom. VII. 517,
 in. artic. de satisfact.
 Christi maxime singu-
 laris. 5
 Socini (*Fausti et Laelii*)
 familia. 5
 - (*Laelii*) memorabilia.
 de haereticis non pu-
 niendis liber. 5
 - (*Faustus*) primo parum
 in studiis profecit. 5
 quomodo ROM. VII.
 explicat. 105
 arma in Principem
 non vult sumi. 50
 ultima ejus vox. 50
 auctoritatem penes ad-
 seclas summam habet. 50
 adseclae et patroni. 50
 Socrates Histor. Eccles.
 scripsit. IV. 38
 Sodalitas f. Confraterni-
 tates, instituta. V. 55
 Sodomiticum crimen in
 Oriente frequens, a
 Justiniano compesci-
 tur. IV. 738
 Solimannus ab exercitu
 cruc. profligatus. V. 700
 Solmificatio nova can-
 tandi methodus. 590
 Soloturii, post inchoa-
 tam reform. ad Pa-
 pismum

primum redeunt.	Pag.	Spengler (<i>Petr</i>) martyr. Pag.
Tom. VII. 209.	217	Tom. VII. 63
Solus f. Bualas, Bonif.		Speratus (<i>Paul.</i>) in Bo-
disc. et socius.	313	ruf. reform. 48
Somerus (<i>Joh.</i>) Antitri-		Sperber (<i>Joh.</i>) adv. Lamb.
nitar.	494	Avenion. 63
Sonius (<i>Conr.</i>) Zuinglii		Sphaerulae precatoriae
sententiam recipit.	64	f. Pater nostri. V. 590
Sonius (<i>Franc.</i>) Reform.		Spinelli (<i>Salvator</i>) Wal-
in Belgio hostis.	249	densium fautor. VI. 650
Sonojus Pontificios male		Spirae (<i>Franc.</i>) Antitri-
habet.	278	nitarii fata. VII. 488
Sophronius Damasc. ulti-		Spiritus S. dona extraord.
mus Hierosol. Patriar-		in Apost. III. 156
cha, Monothesta. V. 2, 19		quae cum aliis hi com-
Sophia in Syst. Gnosti-		municare poterant. 157
cor.	III. 531	quid in System. Gnos-
Sophocard. vid. Guiscard.		ticor? 549
Sopingius (<i>Nic.</i>) Traject.		stilo Scripturae S. et
Pastor.	VII. 285	ecclesiast. Deum notat. 307
Angliam delegatus.	305	processio rixarum ma-
Sorbona (<i>Rob.</i>) Sorbonae		teria. V. 353. 175
auctor.	VI. 181	vid. et schisma Graecor.
Dominicanis se opponit.	285	divinitas ejus negata,
a Richelio Card. splen-		vid. Macedonian.
dore aucta.	182	animam mundi et cha-
Sortilegia ope librorum		ritatem eum dixit A-
sacrorum.	IV. 736	belardus. VI. 12
Soter P. R.	III. 513	Roma eum in manti-
Soto (<i>Dominic.</i>) Contro-		ca deferri, dictarium.
versista.	VI. 571	in Synodi Trident. PP. 610
Sozomenus Hist. Eccles.		Spirituum discretio do-
auctor.	IV. 385	num Apostolor. III. 229
Spalatinus (<i>Georg.</i>) Lu-		Spirituales haeretici, auc-
theri fautor.	VII. 11	tore J. P. Olivi. VI. 383
Mmmmm 4		eorum

- eorum errores. T. VI. ib.
 persecutionem passi. ib.
 Spongia Christi sanguine
 inbuta Mantuae. V. 418
 Gregorii II. miraculo-
 rum effectrix. 215
 Sponfor in baptismo. IV. 198
 Σφραγισθῆναι ab Episco-
 po, quid?
 Stancarus (*Franc.*) quo-
 modo ad Socinismum
 perlapsus? VII. 168
 Christum, qua homi-
 nem tantum, Media-
 torem habet. 371
 Cracoviae linguam
 Hebr. docet. 385
 Stantes preces fundere
 solebant Christiani. III. 447
 et eucharistiam sume-
 re. 462, 658
 audiebant lectiones sa-
 cras et homilias. IV. 86
 Staphylius (*Frid.*) Theol.
 Profr. Osiandri advers.
 VII. 168
 Statorius s. Stoinius,
 (*Petri*) Socinianus. 507
 Spiritus S. divinitatem
 et invocationem in
 dubium vocat. ib.
 Statua haemorrhousae. IV. 75
 Statuarum Syn. Nicaen.
 II. non meminit. V. 201
 Staupitii in causa Lu-
 theri gesta. T. VII. 70
 Stella (*Didacus*) in S.
 S. Comment. VI. 566
 - (*Petr.*) inter Calvini
 Magistros. VII. 233
 STEPHANUS
 Episc. Antioch. IV. 527
 Bathori, Hung. Rex,
 Socianos expulit. VII. 373
 Bockzkajus Dux Reform.
 strenue se gessit. 373
 Diaconus furoris objec-
 tum. III. 255
 hostes ejus usi violentia. 276
 visio ejus. ib.
 Monachus, pro imagg.
 zelota. V. 195
 - I. P. R. 692
 - II. P. R. memorabilia
 ejus. V. 240
 Exarchatum a *Pipino*
 obtinuit. ib. sq.
 a populo super humeros
 gestatus. 251
 - III. P. R. Constanti-
 num decessorem vexat. 253
 ad Cardinales Presbb.
 Papae electionem re-
 stringit. ib.
 a Desiderio vexatur. ib.
 cujus filiae nuptias cum
 Car. M. noluit. ib.
 Synodum Romae pro
 imagg. habuit. 196
 - IV. P.

P R A E C I P U A R U M. 833

• IV. P. R. fastuose Pag. Ludov. Inper. coronat. Tom. V. 419	Stipatores inquisitionis Pag. foro inserviunt. T. VI. 252
- V. P. R. 458	Stipendium oblatae elemosynae distae. V. 386
- VI. P. R. in Formosi cadaver saevit. 461	Stoer (<i>Steph.</i>) Reform. in Lichtal. VII. 192
ipse in carcere suffocatus. 462	Stolae usus Diaconis concessus. IV. 457
- VII. P. R. 529	Storkius Anabb. fanaticorum primipilus. VII. 246
- VIII. P. R. 530	Stratmerus (<i>Jac.</i>) Brandenb. reform. 115
- IX. P. R. 605	Streguam Papae tenet Frider. Barbaros. VI. 78
- (<i>Robert.</i>) Concordantias perfectiores reddit. VI. 178	Stronghyli characteres Syriaci rotundi. V. 557
Biblia in versus minores numeratos distinxit. ib.	Studia sec. VII. et sqq. admodum obscurata. I
Waldensium antistes combustus. 533	status eorum in Occid. sec. VIII. 172
Stercoranistarum non sectae, sed convicii nomen. V. 401	sec. IX. in Occid. et Oriente. 349, 351
Stero (<i>Henr.</i>) auctor. VI. 328	sec. X. non florere. 513
Stetinenfes ad Christianismum perducti, a quo ob. pravor ejus mores abhorrebant. 156	obsoleverant sec. XI. 579
reformationem admittunt. VII. 40	florere sec. XII. VI. 33, sq.
Steuchus (<i>Augustin.</i>) Eugubin. Episc. Chilamens. Philosophica et Theol. scripsit. VI. 562	quod et in Anglia obtinuit. 35
Stifelius (<i>Otto</i>) Hamburgi reformat. VII. 42	eorum ratio ex sec. XIII. ostenditur. 180, sqq.
Tom. VII.	humaniora et theologica sec. XIV. 342, sqq.
	facies eorum florentior sec. XV. 443
	theologica. 445, sqq.
	condi.

N n n n n

Stūditae Monachi. IV.
Studius Consul Rom.
Stumphius Zwinglii ad-
 jutor. VII.
Scurius (*Steno*) **Suaciae**
 Gubernator.
Stylitae Monachorum
 genus. IV. 482,
Sualus vid. Solus.
Suaterith idolum Rugio-
 rum. VI.
Suavenius (*Petr.*) Stol-
 pae reform. VII.
Subdiaconi. III. 674, VI.
Subinco f. **Lepus**, Ar-
 chiep. Prag. Hussi ad-
 vers. VI.
Subscriptio inperata. IV.
 - superstitiosa. V.
Subsistentia modi de Tri-
 nitatis dogmate adhi-
 biti. IV.
Substitutio ad poenas poe-
 nitentiales. V.

P R A E C I P U A R U M. 335

specimina ejus perfecta. Pag. Tom. V. 709	Sylvestrinorum ordo. Pag. Tom. VI. 288
in Anglia sublata passim. VII. 329, 338	Symbolum Apost. vetus et hodiernum. III. 136
vid. et Cultus.	ejus historiam dedit P. King. 137
Surae f. Suratae sectiones f. capita Corani. V. 96	fidei f. doctrinae sec. II. non prostat. 381
Surinus Patriarch. sedem Nestor. invasit. 299	sec. vero III. adfuit. passim. 609
Surius (<i>Laur.</i>) auctor. VI. 574	Alexandrinum. 625
Surrei Ducis Norfolk. filius necatus. VII. 335	Aquilejense. ib.
de Sylva vid. Didacus.	Athanasianum. IV. 38
Sylvanus idem cum Sila. III. 253	Copolitanum duplex. ib.
(<i>Georg.</i>) in Belgio clam concionatur. VII. 248	Hierosolymitanum. III. 625
(<i>Joh.</i>) Antirunitarius, capite plexus. VII. 496	Luciani. III. 625
Sylvester I. P. R. an Constant. M. baptizavit? IV. 180	Nicaenum. IV. 38
an donationem ab hoc acceperit? ib.	partem quoque Liturgiae constituit. 431
II. ex ignobili loco evehctus. V. 593	Romanum. III. 625
an magiae et necromantiae reus? 594	in Missa cantari coeptum. V. 590
Mathefeos et Mechanices peritus. ib.	Symmachus P. R. sub quo seditio magna. IV. 693
scripta ejus. 595	sq.
III. brevi sedit, sedis invasor simoniacus. 599	Symphonia cantus omnium. IV. 83
Syro-vel Sguropulus Historicus. VI. 546	Syncellorum magna dignitas. V. 168
	Syncellus (<i>Georg.</i>) auctor. ib.
	Synesius, Ptolemaid. Episc. auctor. IV. 382
	Syngramma adv. Zuñglium. VII. 56
	Narratio 2 SY-

336 I N D E X R E R U M

SYNODUS. Pag.
 vid. et Concilium.
 Hierosolymitana. T. III. 183
 a recentioribus admo-
 dum differt. ib.
 in causa Pelagii habi-
 tae 24. IV. 584
 particulares sec. V. 479
 sec. VII. multae. V. 53
 in Gallia quotannis duae. 273
 sec. VIII. multae pas-
 sim. ib. 599.
 praeter Oecumenicas sec.
 IX. variae. 480
 particulares sec. X. mag-
 no numero. 546 599.
 sec. XI. indignantur. 658
 sec. XVI. multae. VI. 614
 ejus habendae conditio-
 nes quas *Protestantes* pro-
 ponunt. VII. 96
 in Belgio Nationalis Dor-
 dracena. 273
 Hagensis. 299
 Medioburgensis. 291
 Vefaliensis. 268
 frustra petita. 317
 Provinciales, Dordr. et
 Hornan 307
 Edamensis, Enchusana, 315
 quotannis celebrandae. 308
 in Gallia. 402
 in Helvetia, Laufannae. 236
 in Hungaria Claudiopol.
 Tartzel. &c. 371

Syri Papae R. se subji- Pag.
 ciunt. Tom. VI. 74
 Syricius P. R. Presbyte-
 ris coelibatum injun-
 xit. IV. 190
 Syro Jacobitarum ori-
 go. 749
 historia et Patriar-
 chae. IV. 749, 599. V. 300.
 489, 557, 685.
 frustra ad ecclesiae
 Rom. unionem facta
 tentatio. VI. 325

T.

Taboritae ab Husso
 originem ducunt. VI. 515,
 519
 FF. Bohemi et Wal-
 denses ab iis orti. 529
 a Picardinis doctrinam
 habebant. 530
 quatenus cum FF. Boh.
 conveniant? 535
 Taciti de Christo testi-
 monium. III. 105
 Tassinus Walonum prae-
 co moderatus. VII. 253
 Tamerlanes Bajazethum
 vicit. V. 158
 ab obsidione CPoleos
 repellit. VI. 548
 Tanchelinus Antverpiae
 motus haereticos ciet. 125
 Tap.

- Tapperus** (*Ruard.*) Con Pag.
troverfista. T. VI. 573
in Belgio inquisitor. VII. 250
- Tarafius**, Patriarcha
CPolit. imaginum pa-
tronus, Syn. Nicaen.
II. praefes. V. 197, 199
- Tascodunenses** Monta-
nistaë dicti. III. 574
- Tast** (*Herm.*) inter Da-
niae reformat. VII. 178
- Tartarorum** origo, no-
men, mores, cultus.
VI. 314
- **Reges nonnulli** Chris-
tiani. ib.
erant nomades sceni-
tae. 315
imperium Turcicum
vastant. V. 157
ad Christianismum ac-
cessio. V. 685
- Tatianus Syrus** Gnosticis
proximus. III. 366
discipuli ejus et Ora-
tio ad Graecos. 367
Christum Deum agno-
vit. 421
- Taulerus** (*Joh.*) Theo-
logiae mysticae pro-
motor. VI. 335
- Taurinensis Senatus** Wal-
densium Pedemont.
persecutionem promo-
vet. VI. 641
- Taufson** (*Joh.*) inter Pag.
Daniae reformat. me-
morabilis. T. VII. 175
- Tegetmeier** (*Sylvest.*)
zelo suo turbulentius
reform. 40
- Telesphorus** P. R. III. 513
- Telignius**, Colignii ge-
ner, Reformat. patro-
nus. VII. 404
- Temperantia** Christianor.
III. 524
- Templariorum ordo** in-
stitutus. VI. 112
incrementum ingens. 13
exitium in Syn. Vi-
ennensi decretum. 342, 372
a Philippo Pulchro,
rege Gall. cooperante
Clem. V. P. R. ef-
fectum. 372
causae ejus. ib.
saeva in eos inquisi-
tio. 373, 199
bona, pro Papae dis-
positione, Hospitalariis
adjudicata. 375
diversa de eo coepto
judicia. 376
innocentiam defende-
re conantur. 377
crimina, quorum ac-
cusantur. ib. 199
observata ad hanc cau-
sam. 380
- Nnnnn 3 Tem-

- Templum nomen sec. III. Pag.
 de conventus religiosi
 loco ignotum. T. III. 667
 eorum ratio ex sec. IV.
 traditur. IV. 123, sqq. 438
 splendida ab Imperato-
 ribus structa. ib.
 forma, etiam crucis,
 et partes. 125, sq.
 consecratio, dedicatio
 soli Deo. 133
 eorum veneratio, et
 jus asyli. 135, 137, 438
 in honorem Mariae
 ea erecta. 666
 sanctis novis ritibus ea
 consecrata. 684
 in iis non sepulti nisi
 Episc. Abbates, Pres-
 byteri aut fideles. V. 233
 Evangelicorum in Po-
 lonia numerus. VII. 392
 Tempus cultui publico
 sec. I. in pensum. III. 152
 sec. II. 496
 sec. III. 568
 quotidianum sec. IV.
 IV. 137
 feriae hebdomadis. 138
 vid. et Festa.
 Tenebrae solis Christo
 patiente. III. 106
 Tennison (*Thom.*) mode-
 ratus in haeretico. . .
 VII. 478
 Terrae motus ingens. Pa-
 Tom. V. 30
 Tertiarum, Franciscano-
 rum familia. VI. 21
 Tertii nomen Pauli non
 fuit. III. 18
 Tertullianus (*Quintus*
Septimius Florens) cum
 J. Cto hujus nominis
 non confund. III. 37
 ejus memorabilia.
 ad Montanistas tran-
 siit. 37
 scripta ejus et naevi. 37
 1
 primus trium persona-
 rum nomen adhibet. 41
 Testamentum Novum in
 Scotia multi Luthero
 tribuebant. VII. 31
 ejus lectio inter gra-
 vissima crimina relata. 36
 Testes in inquisitionis
 foro quales admitt. VI. 23
 Teutgaudus, Archiep.
 Trevirens. Nicolao I.
 P. R. animose se op-
 posuit. V. 442, sq.
 Tetzeli (*Joh.*) indul-
 gentiarum nundinator.
 VI. 59
 motuum causa et re-
 formationis ansa. VII.
 specialia quaedam de
 eo. il
 ingu

inquisitorem egit.	Pag.	Balsamon vid. Balf.	Pag.
moestus ob indignationem Papae moritur.	Tom. VII. 5	Lascaris Junior CPolit. Imperator et auctor adv. Latinos, vitam monast. amplexus. T. VI.	324
Thaddaeus cognomen Levi Apostoli.	III. 165	Doravernensis Episc. auctor.	V. 11
Theodice historia dubia.	III. 251	vir magni nominis. ib.	sqq.
Θεολογία quid secundum Monothelitas?	V. 64	- Metochita Historicus.	VI. 408
Themastiani Eutychianorum factio.	IV. 749	- Mopsuestenus, scriptor celebra.	IV. 373
Theotista pro imaginibus laborat.	V. 373	novam S. S. interpretandi modum iniit.	374
Theodora, ejus filia, imperatrix, quoque.	ib.	criticum egit.	ib.
- Augusta pro Bulgarorum conversione laborat.	V. 499	Pelagio praeluisse dicitur.	578, sq. 375
- scortum praepotens Romae.	526	Nestorii praeceptor.	488
Theodoreus, Cyri Episc.	IV. 377	libri ejus, impellente Cyrillo, damnati.	516
Magistri, studia et facta ejus.	378, sqq.	- I. P. R. cum Paulo CPolit. Episc. rem habuit.	V. 37
scripta ejus.	380, sq.	- II. P. R. Stephani aëta cum Formoso rescidit.	463
litibus Nestorianis implicatus.	379, 513	- Scudita, turbulenti ingenii vir.	321
Theodoricus, Gothorum in Italia Rex; Catholicorum non fuit persecutor.	IV. 763	imaginum patronus, ejus gesta et scripta. ib.	sqq.
notabile ejus dictum ad Apostatam.	ib.	Theodosius Magnus servidus fidei Nicæne patronus.	310
Theodorus Abucaras auctor.	V. 161	Paganismum evertere conatur.	355
	Nnnnn 4	- Episc.	

- Episc. Synadens. ab Pag. haereticis pecunias colligere studet, malo eventu. Tom. IV. 316
- Junior, Inper. Pelag. in Oriente repræsit. 597
- Monachus Eutych. in Palaestina turbas dedit. 524
- Nestorian. Patriarcha. V. 487
- Syro Jacobitar. Episc. Edessen. IV. 190
- Theodotiani Christum merum hominem habent, quorum. III. 697
- Theodotus coriarius auctor. ib.
- argentarius, ejus disc. Christum Melchizedeco minorem habet. 699
- Theodulfus auctor. V. 171
- Theognostus Alexandr. Episc. III. 695
- sententia ejus de Filio Dei. 623
- Theologiae professio in schola Bononiensi sec. XIV. demum invaluit. VI. 34
- scholasticae characteres et auctores. 35, sqq. 567
- eam Hildebertus Cenoman. invexit. 36
- triplex aetas. 37
- veritati evangelicae non profuit. ib.
- Doctores 4 ordd. dist. Patincti. Tom. VI. 17
- studium per scholasticos depravatum. 31
- Theonas Episc. Alexandr. III. 6
- Theophanes Historicus. V. 17
- imaginum in Syn. Nicen. II. patronus. 20
- Theophilus Episc. Antioch. sec. II. III. 51
- Antiochenus, ab illo distinguendus. 59
- libri ad Autolycom auctor. 59
- τριάδος* voce usus. 6
- Episc. Gothorum. IV. 31
- Inperator, imaginum hostis. V. 31
- Simocatta, auctor.
- Theophylactus S. S. interpres. 51
- Patriarcha CPolit. sacra interrumpit. 51
- Thesaurus meritorum Christi superabundant. VI. 11
- Thomas Aquinas, Doctor Angelicus. 17
- ejus memorabilia, et scripta. 17
- discipulus Alberti magni. 17
- P. R. auctoritatem auxit ad modum. 21
- Edess

- Edeffenus Nestorian. Pag.
 Patriarch. Tom. IV. 745
 Heracleens. Episc.
 Monophyf. novam E-
 vangg. versionem Sy-
 riac. confecit. V. 80
 Turrecremata Inqui-
 sitor general. VI. 503
 Waldensis adv. hae-
 reticos zelotes. 433
 Thomistae Scholastico-
 rum secta. 344
 Thora vid. Gulielm.
 Thronus Jacobi studiose
 observatus. III. 445
 Episcoporum in eccle-
 sia. 678
 Patriarchal. eorum re-
 censio. VI. 246
 Thurificati inter lapsos.
 III. 749
 Thurificatio superstitiosa.
 V. 18
 Thuris inter sacra usus.
 IV. 679
 Thurso (Joh.) primus
 Episc. Luthero addict.
 VII. 24
 Tiberiani ad Trajan. de
 vexationibus Christi
 epistola spuria. III. 584
 Tichonius Donatista.
 IV. 342
 Tigurum reformatur. VII. 183,
 192, 200, 208
 Temp. VII.
 Magistratus ejus A. Pag.
 nabb. compescit.
 Tom. VII. 203, 207
 post alteram cladem
 cum Cantonibus Ca-
 tholicis paciscitur. 212
 Timon exponitus. III. 201
 Timmerman (Henr.) sec-
 tae inter Anabb. auc-
 tor, martyr. VII. 446
 Timotheus Aeturus A-
 lexandr. Episc. Eu-
 tych. homo turbulen-
 tus. IV. 525
 ab Inper. Leone pul-
 sus. 526
 a Basilisco restitutus,
 eo mortuo, vitam ve-
 neno sibi eripuit. 528
 Apostolicus vir, ejus
 notitia datur. III. 190
 Ephesinae ecclesiae
 praefectus. 314
 martyrium ejus incer-
 tum. 191
 Byzantius, Lector,
 Historicus. IV. 643
 Patriarcha Nestorian.
 V. 229
 Evangelium per Indos
 et Sinenfes propaga-
 vit. 300
 solafaciolus, Catholi-
 cus, AEturo substitit.
 IV. 526
 Tinda

quando cum aliqua aucto- Pag.
ritate invalere. T. IV. ib.
sec. V. earum usus ad
exegesi. 417
quaedam earum aucto-
ritas sec. VI. 658, sq.
quae ex sec. VII. huc
faciunt. V. 14, sq.
sec. VIII. auctoritate
fide divina gaudebant. 177
eodem loco steterent sec.
IX. 352
donec sec. XVI. in Conc.
Trident. decretum, eas
aequali reverentia cum
S. S. recipiendas. VI. 610
Historici semper adhaese-
runt veteres. III. 407
Trajanus Imper. lauda-
tur. III. 347
Trajecti prius Episc.
Wilbrordus. V. 304
ecclesia post refor-
mat. duplex. VII. 284 sqq.
earum unio sub cer-
tis legibus. 286, 311
Jacobus una dicta. 300
quae pessum it. 305
Transalpinare quid? VI. 217
TRANSSUBSTAN-
TIATIO
nomine et re sec. III.
ignota, et per sec. mol.
III. 473
quod ex sec. III. esten- Pag.
ditur. Tom. III. 662
idem ex sec. IV. pro-
ducitur. IV. 195
item ex sec. V. adderi-
tar. 432
et ex sec. VI. 680
sec. VII. aperte con-
tradictum est ei. V. 16, sqq.
medio vero hoc sec. ea
adornari coepit. III. 475
formam nacta sec. VIII.
per Joh. Damasc. ib.
cujus sententia exponi-
tur. V. 225, sqq.
cum qua aliorum dicta
concinunt. 230
sec. IX. diversae tamen
adhuc vigeant opinio-
nes. 389, sqq.
et Paschasium inter eo-
Bertrandum disputatum
est. 393, sqq.
ipsa vero Transubst. vox
et res nondum universim
agnita. 412, sq.
mansit et controversia
sec. X. 390, sqq.
veluti sec. XI. Berenga-
rii sententia, panem
euch. non converti in
Christi corpus, sed figu-
ram tantum esse typum
que ejus, magnos motus
ciebat. 400, sqq.
contro-

miraculis ei quaesitum
subsidium.

nomen et dogma sanc-
tum sec. XIII.

quibus tamen omnes non
adstipulati.

modus Transsubst. bifa-
riam definitus.

miracula, quin et asinus
hostiam adorans, adhi-
bita.

sancita est in Conc. La-
teranensi.

sec. XIV. novis com-
mentis ei prospectum.

Inde sec. XV. Laicis e-
reptus calix euchar. 450

sec. XVI. panis euchar.
summo studio cultus.

ignorant autem eam
Graeci.

nomine eo quis primum
est usus?

a PP. sec. III. quod do. Pag.
cetur. T. III. 613—628
sec. IV. fixa et firma
est reddita haec doctrina.
IV. 46—54, 370
comparationes de ea ad
hibitae non nimis urgen-
dae. 47, 49
sec. V. conservata eadem
fides. 418, sq.
quod et ex damnatis sec.
VI. haeresibus liquet. 659
Unum de Trinitate pas-
sum, inter Catholicos
motuum ansa fuit. 752
ex sec. VII. et VIII.
eadem fides exhibetur.
V. 14, 175
quam et Catholicis sec.
IX. in controversiis cum
Graecis retinere. 353, sqq.
nihil in ea quoque mu-
tatum sec. X. 514
sec. XI. eam, ut ante,
professa est ecclesia. 581
Latini tamen nimis sub-
tiliter circa eam dispu-
tare coepere, tres per-
sonas in tres subsistendi
modos mutare, variisque
similibus eam illustrare. ib. sq.
quod et sec. XII. vi-
guit. VI. 38
nec minus seqq. donec
sec. XVI. Antitrinitarii

receptum dogma in du- Pag.
bium; vocare aut everte-
re sunt ausi. T. VII. 460, sqq.
quam causam suam quo-
que fecerunt post refor-
mationem Unitarii et So-
ciniani. 509, sqq.
negant eam Muhamme-
dani. V. 105
S. Trinitatis ordo a Joh.
de Mata. VI. 387

Trifagion sec. IV. in-
valuit. IV. 182
Tritheismus per Joh.
Philopon. introductus,
ejus notitia. 741, sqq.
haeresis haec, ut i-
maginaria, proscribi-
tur. 744
Trithemius (Joh.) varia
scripsit. VI. 422
Trivethus (Nic.) His-
toricus. 330
Trivium 3 ex art. libe-
ral. complexum. V. 174
Trocendorfius (Valent.)
Reform. promovit.
VII. 385

Trullana Synodus unde
dicta? V. 47
Trypho Justin. M. ha-
buit advers. III. 363
Tubicinia Apocalyp. ex-
ponuntur. V. 720, sqq.

Unctio extrema sec. Pag.
 VIII. nondum sacra-
 menti. inter obitu. 7
 Tom. V. 232
 Undervaldi bellum cum
 Ferdinando novena.
 VII. 208
 Ung-chan vid. Presby-
 ter Johannes.
 Unionis Patipassiani
 dicti. III. 709
 Unitatis tempore refor-
 mationis. VII. 519
 eorum confessio. 519. sqq.
 Uxoratus vox invaluit. IV. 46
 Upsalae Christianismus
 introductus. VI. 256
 Urbanus I. P. R. III. 691
 - II. P. R. expeditio-
 num cruciat. auctor. V. 646
 lites cum Phil. Gal. R.
 aliaque ejus gesta. ib. sqq.
 - III. P. R. cum Fri-
 der. II. ejusque filio
 Henr. contentiones ha-
 buit. VII. 98, sqq.
 subdiaconatus inter ma-
 jores ordi. retulit. 206
 - IV. P. R. origine ig-
 nobilis, infausse cum
 Manfredi belligeravit. 216
 Roma pulsus, Germa-
 niae rebus inmixtus. ib.
 festum corporis et sang.
 C. instit. ib.

trans alpinationes in- Pag.
 Ritia. Tom. VI. ib.
 - V. P. R. expeditio-
 nem cruciat. auct. 361
 alia ejus gesta. ib.
 - VI. P. R. ab Isaac
 creatus, superbus. 364, sqq.
 Antipapam Clem. VII.
 male habet. 365
 festum visitat. Mariae
 instit. 367
 Jubilaeum ad annum 33
 restringit. ib.
 - VII. P. R. brevissimi
 temporis. 602
 Urbs quaedam in Phry-
 gia sub persecutione
 Dioclet. tota concre-
 mata. III. 779
 Ursinus (Fulvius) Cris-
 tus. 550
 (Zach.) ejus notabi-
 liora. VII. 275
 Ursualdus martyrologus.
 V. 328
 Uxorēs rejicere frequens
 inter Principes. 666

V.
 V Adrianus (Zach.) S.
 Gall. reformat. pro-
 movet. VII. 184
 Valens Imper. Arianor.
 patronus. IV. 305
 ib.

P R A E C I P U A E U M. 249

- Wegenhaus vid. Nauç. Bag.
 lerus.
 Vergerius (*Petr. Paul.*)
 Papae nuncius, de
 Concilio cum Protest.
 Principibus agia. T. VII. 203
 Veritatis explorandae vel
 probandae modi varii
 superstitiosi. IV. 737
 vid. et Probatio.
 Veronica vid. Sudarium.
 Verlius, Canonic. Tri-
 burg. tumultuaciet. VII. 227
 Versio vid. Biblia.
 Vesperae Sicalae Gallia
 horrenda periodus. VI. 221
 Veste candida neobapti-
 zati per 8duum in-
 dicti. IV. 118
 Vestitus vid. Clerus.
 Vester (*Georg.*) live Stre-
 cius, F. F. Bohem.
 minister. VII. 381
 Vezirorum constitutio.
 V. 132
 Vicarius quid? IV. 712
 pallio, consensu Inpp.
 vel Regum, Roma
 missi, potatus. 713
 Vicarii vacante sede E-
 pisc. constituti. 167
 P. R. complures in
 ejus provinciis, 695
 - - potestatem ejus pro-
 moverunt. 451, sq.
 Tam. VII.
 Petri Papae dici vo-
 luerunt. Tom. IV. 356
 inquisitionis foro ad-
 sunt. VI. 252
 Vicecancellarius titulus. 202
 Wiselius (*Georg.*) Lutha-
 ranae apostata. 337
 Vicentius (*Bernardus*)
 Historicus. 329
 Victor I. B. R. schif-
 mati, ob tempus ce-
 lebrandi Paschatis, de-
 dit anam. III. 313, 364
 - II. P. R. severioris
 disciplinae. V. 604
 - III. P. R. decessoria
 sui Gregor. VII. vesti-
 giis insistit. 645
 - IV. Innoc. II. Anti-
 papa. VI. 68
 - IV. Alexandri III.
 Antipapa. 81
 ille Frider. III. Imper.
 adiutorem habuit, A-
 lex. excommunicavit. 89
 at ab hoc vicissim ex-
 communicatur. ib. sq.
 character et mores ejus. 84
 - Tununenſis Histori-
 cus. IV. 656
 - Vitanſis Historicus. 644
 Victoria (*Franc.*) Con-
 treverſita. VI. 372
 Victorinus (*Petr.*) L.
 Graec. docuit. 357
 (Me-
 Pppp

- (*Marius*) Afer, auc. Pag. tor. Tom. IV. 36
vid. et Richardus.
- Victorius, Aquitanus, cyclum paschalem condidit. 462
- Vigilantius, Barcin. Presb. a superstitione alienus, Hieronymi odium incurrit, haereseos notam meruit. 620
- Vigilius, P. R., 3 capitula damnat iteratim, retractat, varius. 700, sq.
Tapfensis symb. Athanasii auctor. 39
in provincia Byzacena Episc. auctor. 411
- Villerius (*Petr.*) Principi Gul. Aur. a concionibus et consiliis, laudatur. VII. 290
memorabilia et mors ejus. 310
- Vincentius Bellovacens. Historicus. VI. 171
- Lirinens. Semipelag. IV. 614
- (*Victor*) strenus Pelag. propugnator. 582
- Vineis (*Petr. de*) Historicus. VI. 171
- Vinum vid. Calix. admissionis. V. 269
Muhammedanis vetitum. 139
- Vio (*Thom. de*) Theol. P. Scholast. Tom. VI. 5
- Card. Cajetanus vid. Cajet.
- Vires naturae et gratia praeveniens controversae inter Cathol. et Pelagg. V. 51
- Viretus (*Petr.*) Lausannae reformat. VII. 2
alibi docet viroptimae indolis.
missam, edito libello, in comœdiam redigit. 23
- Virgilius, Carinthiae Episc. Bonifacium, ob Antipodas, adversarium habet. V. 29
(*Polydorus*) Historicus. VI. 55
- Virgines professae, canonicae, vid. Moniales et Nonnae.
- Virtus omnis τῷ *luxuria* χαρακτηρίζεται. IV. 51
- Vithothorum invasiones. V. 711
- Visio essentiae Dei intuitiva controversiae inter Nestorian. obiectum. 487, 489
- Visiones ecstasticae sec. XIII. freqq. VI. 181
- Visitatio ecclesiarum. IV. 161
per

- per domus instituen. Pag.
da. Tom. VII. 239
- Vita Christianorum vid.
Mores.
ascetica et monastica
vid. Ascet. et Mon.
- Vitalianus P. R. V. 38
- Vitodurenses reforma-
tionem admittunt. VII. 96
- Vitriaco (*Jac. de*) His-
toricus. VI. 31
- Vitringa (*Camp.*) Gnosti-
cor. Syst. exposuit. III. 531
- Vives (*Joh. Lud.*) Li-
terator. VI. 553
- Voës (*Henr.*) inter pri-
mos Germ. martyres.
VII. 45
- Volaterranus Nepotismi
hist. scripsit. VI. 487
- Volkelius (*Joh.*) Soci-
nianismi promotor. VII. 532
- Volkbartus (*Andr.*) circa
praedestinationem se-
cus, ac alii, sensit. 307
- Voragine (*Jac. de*) f. de
Viragine, auctor. VI. 172
- W.
- W Agenthalii refor-
matio perfecta. VII. 208
- Waidovius (*Andr.*) So-
cini. ni mi promotor. 580
- Walafridus Strabo auc-
tor. V. 337
- de praesentia Christi Pag.
in euchar. T. V. 409
- WALDENSES
eorum origines a Clau-
dio Taurin. Episc. re-
peti solent. 393
- Auctores de iis. VI. 124
- nomen et varia cogno-
mina eorum. 135, 291
- errores iis adscripti, et du-
biae fidei. 136, sqq.
- antiquitas sectae. 139
- propagatio rapidissima et
latissima. ib. sq.
- Conciones et disputatio-
nes adversus eos. 291
- bellum et expeditiones
cruciatæ in eos. 292
- Ia expeditio saevissima
et horrenda. 294
- Ilda et Illia haud minus. 295
- in Delphinatu misere
vexati. 504
- Magiae accusati. ib.
- FF. Bohemis se jungunt. 533
- Pedemontii et in Del-
phis. fidem et vitam
Christianam tuiti sunt,
laudati a Catholicis. 625
- agriculturae et gregibus
intenti. 627
- Angrongiae conventum
habent ecclesiast. 629
- numerus eorum A. 1530.
supra 800,000. ib.
- Ppppp a C.

... armis eos pe
rejeclus, pacisci det
Castracaro eos denuo
mit.

pate tandem fruunt
Caucensium fore plan
que pienta.

in terra nova et Cal
quacheta eorum eoru
tio? etc.

Waldas (Pawar) cja li
toria datur.

Wallis (Joh.) Apper
tae dicitur, uictor.

Walburgis VIII.

Wunnibaldi soror. I.

Walsingham (Thom.)
Historicus.

Wamba, Hsp. Rex,
monachus factus.

Wandelbertus Martyro
logus.

Waterlandi rigiores
Mennosi

S. S. e Lat. in Anglicum Pag. sermonem transfert. T. VI. 299	irrito effecta conatus. Pag. Tom. V. 304
Transubst. xliisque Pa- pismi doctrinis se oppo- nit. ib.	Wilfridus itidem Frisios docuit. ib.
desertus a Rege et Pro- ceribus. 400	Wilhelmus Cliviae Dux, metu Caesaris interfuit Missae. mente captus. ib.
damnatur in Syn. Lon- din. ib.	VII. 309
jussu Regis professioni theol. renunciat. ib.	Hollandia Comes, Hen- rico VII. inper. suf- fectus. VI. 213
variis calumniis peti- tur. ib. sq.	Normannorum Dux, cujus matrimonium dis- solvit Honor. II. P. R. 67
obiit prius, quam furo- ri Papali expositus ef- fect. 401	Siviliae Rex, Hadr. IV. P. R. in ordinem redegit. 77
character et libri ejus. ib.	Swollenfis Mechliniae martyr. VII. 75
errores ei imputati, et hostes. 402	vid. et Gulickous.
a Syn. Constant. dam- natus, exhumatus, ossa combusta. 403	Willibald Bonifacii fo- cius. V. 312
hypotheses ejus ad de- struendum Papiſmum. 404	Wimphelingius (Jac.) Historicus. VI. 423
aliae opiniones ipsi tri- butae. 405	Wimpina (Conr.) the- sum Tetzeli adv. Lu- therum auctor. VII. 5
Wiggerts (Corn.) Pastor Hornan. suspectae doc- trinae visus. VII. 312 sq.	Windsori Henr. VIII. Reformatos venat. 314
Wigginton fanaticus in Anglia. 353	Wingen (Godofr. s) Emda in Belgium mis- sus praeco Evang. 255
Wilbrordus inter Frisios Evangelii praeco. V. 303	Winkler (Georg.) martyr. 67
Willramus idem antea ir-	Winshemius (Vigor) Ru- dae reform. 368

Wirtius, pater et filius, Pag.
persecutionem passi.
Tom. VII. 194
Witikindus, Corbej.
monach. Historicus. V. 511
Wittenbach. (Thom.)
Zuinglii praeceptor.
VII. 180
Wittenbergenses in con-
troversia Osiandri mo-
derati. 167
Wolodimir, Russorum
Rex, Christianismum
cum gente sua, reci-
pit. V. 561
Wolfhardus f. Lycost-
henes. VII. 106
Wolmar (Melch.) inter
Calvini magistros. 233
Wolfei, Cardinalis, re-
rum potens in An-
glia. 318
Cancellarii munere pri-
vatur. 321
Wormatiae vid. Comi-
tiae et Conventus.
Wunnibald Bonifacii so-
cius. V. 312
Wurtebergensis refor-
matio. VII. 102
Wys (Urban.) primus
inter pastores, qui in-
ter Helvetos persecu-
tionem passus. 186

X.

Xaverius (Franc.) in-
ter socios Ignatii Lo-
jolae eminuit. T. VI.
in missionibus praeci-
puas partes habuit.
Xenaias f. Philoxenus,
Eutychian. Episc. IV.
Ximenius (Franc.) Car-
dinalis, de studiis op-
time meritis, Acad.
Complur. instituit. VI.
Biblia Polyglotta cu-
ravit.
literarum fautor.
Xiphilinus (Joh.) Histo-
ricus Graecus. V. 3

Z.

Zabarella (Franc.)
Cardinalis auctoritati
Papali non favit. VI. 4
Zabdas Episc. Hieroso-
lym. III. 6
Zaca eleemosynarum no-
men apud Turcas. V. 1
Zachaeus item. III. 5
Zacharias Joh. Bapt. pa-
ter, mutus, et surdus,
quare? III
non fuit Pontifex.
Melitin. Episc. auctor.
IV. 6
- P.

. P. R. absque confir- matione ordinatus. V. 245	Pag.	Zizka a Bohemis Dux Pag. elegitur. Tom. VI. 519
an auctoritatem in regna sibi arrogave- rit? . . . 246, sqq.		valde saevit in mona- chos. . . 520
Virgilium ob Antipo- des damnat. 297		bellum late diffusum per annos 24 gessit. 521
. Jacobitar. Alexandr. Patriarcha. 686		peste obiit, epitaphi- um ejus. . . ib.
Zanzalus (<i>Jac. Bara- daeus</i>) Edeffenor. E- pisc. . . IV. 751		quid de tympano, ex ejus pelle conficiendo, censendum? . . . ib.
Zaz (<i>Laur.</i>) Martyr. VII. 255		consilium ejus durum. 523
Zegenhagius (<i>Joh.</i>) Ham- burgi reformat. 42		Picardos, ceu scelera- tos, attrivit. 536
Zeli pii exemplum sin- gulare in Sigeberto, ex Anglorum Rege, monacho. V. 58, sq.		Zen in Syft. Gnosticor. III. 531
Zellius (<i>Mat.</i>) doctri- nam puriorem promo- vit. VII. 33, 39		Zoroaster in Magorum Systemate mutationem induxit, principium malum a Deo condi- tum statuit. 729
Zelnerus (<i>Eras.</i>) idem Ratisbonae egit. 128		Zosymus P. R. non in- fallibilis. IV. 457
Zeno Inper. Orient. He- notico suo ecclesiam pacare conatur. IV. 528		Zuinglii natales, studia, munus. VII. 179, sqq.
quod aegre tulerunt Ecclesiastici. . . 467		deliciae Valerius Max. et Lucianus. 180
Zephirinus P. R. III. 691		socii laboris. . . 184
Zieglerus (<i>Paul.</i>) Episc. Curienf. Reformationi frustra obstat. VII. 206		defensio adv. Fabrum et Monachos. 185
Zingiz chan inperii Tar- tarorum fundator. V. 158		Major, post disputa- tionem, in opere li- bertas. . . 188
		nuptiae. . . 192
		expo-

856 INDEX RERUM PRAECIPUARUM.

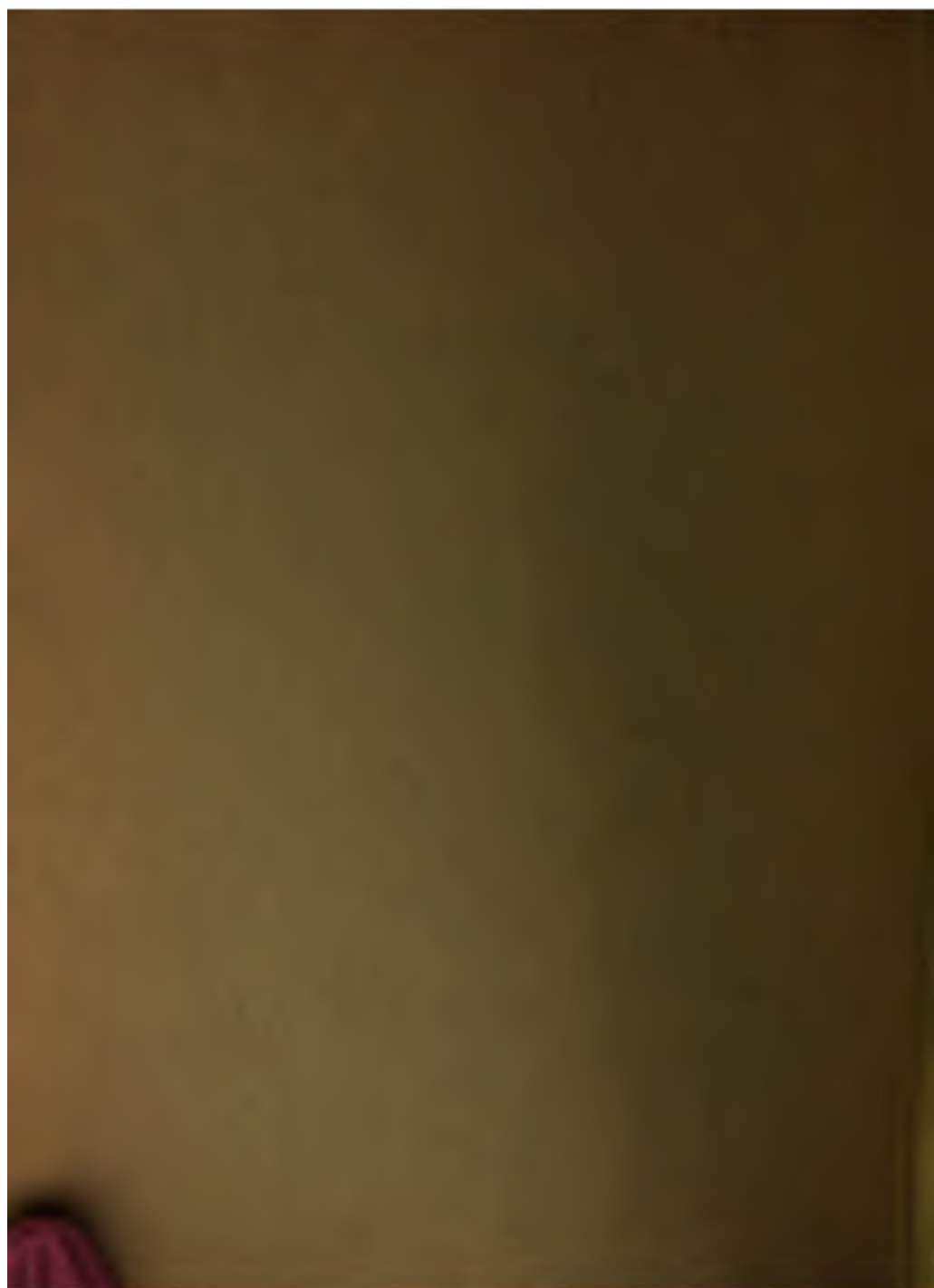
expositio doctrinae de Pag.		Zuingliani, ex invidia Pa	
S. Coena. T. VII.	196	cum Anabb. confusi.	
praelio cadit.	213	Tom. VII. r	
character laudabilis.	214	Holsatia ejecti.	
a Luthero in causa		Zutphamiensis (Henr.)	
euchar. dissent.	40	Bremæ reformat.	
Bugenbagio respondit.	55	Zygomala (Yoh.) auctor	
Apologiam adv. Lu-		Græcus.	VI. 6
therum edit.	137		

1. The first part of the document is a list of names and titles, including "The Hon. Mr. Justice" and "The Hon. Mr. Justice".

JAN 24 1936

